

1977/2

საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
საქართველოს

ბავშვთათვის

7

1977

ენათობი

საქართველოს ლიტერატურულ-მწახველური
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წელიწადი 54-ე

№ 7

03 ივნისი, 1977 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

უიწაწაწა

13.466

დიადი დღასასწავლის წინ (სამატომბრო რეპრიკა)	3
მომკვი ჯიბლამ — დიადი წიხნი ქარტია	6
ქონსტანტინე ლორთქიფანიძე — წიხნიანი ლაშო, მოთბობა	11
კოლაუ ნადირაძე — ო, სანატრლო და უნაუსო, ლექსი	16
ოია ტრუნიკიძე — ლექსები	17
თადო ხაქიზილი — ლექსები	20
ჯულიანა მილდინი — ლექსები	24
ლადო მგელაშვილი — მატნელი ქაჯი, მოთბობა	26
ალექსანდრე კუთათალი — წამებით მატკინებულნი, ლექსი	34
ლადო სულაშვილი — ლექსები	39
ნაილი ნაქიზილი — ორი ლექსი	42
ილია ბროსია — ორი ლექსი	43
გაბრიელ ზინაუა — უკანასკნელი უბიტი, რომანი, თარგმ. თამარ ჩიქავაძემ	45
მთარ კუჩავა — სირიაჩონის ტურის სიუჟარი, რომანი, გაგრძელება	75
სოლომონ დემურსანაშვილი — მუის მოკიცვა	105

კრიტიკა და კუბლიცინტიკა

პროკოპი კაბიანი — ნეთუ მს იხვე საღაშო	136
სარგის ტაიშვილი — ახალი პართული ვოეჟიის გუჯვარდინო	155
მუარ კვიციანი — „გაბრიელი“ და „ხუთი კოევა“	165
ქონა ივანაშვილი — „სავე ვარ მოლოდინითა და იმედით“	177

წიხნი იუბილკაები

მომლოლ აბაშიძე — მწიკალი და მამულნივილი	185
მომკვი ტიციანი — მალუმოლონი მწიკალი	187

საქართველოს კვ. ცენტრალური კომიტეტის გამომცემლობა

კ. შარქის საბ. სოფ. სსსრ
სახელმწიფო ბეჭდვით

წიგნების მიმოხილვა

189
191

მეცნიერებათა აკადემიის — ფალაური კვლევის პირველი ტომის მთავარი
ხ. ჩინაური — წიგნი გამოცემის შესახებ

მთავარი რედაქტორი გიორგი ნატროსვილი

საკრედიტო კოლეგია:

ი. აბაშიძე, რ. აბაშვილი (პ/მე მღვიანე), ხ. ბარაბაძე, თ. გიგინეიშვილი, ვ. ლეჟანიძე,
ლ. მგელაშვილი, ა. სულაბაძე, ა. ქუთათელი, ს. შანთიაშვილი, დ. შანთიაშვილი,
ნ. წულუკიძე, ვ. წულუკიძე, თ. ვილაძე, ვ. ხარაძე, რ. ჯაფარიძე, ვ. ჯიშკაძე,

ტექნიკური რ. ნაპაძე

რედაქციის მისამართი:
თბილისი, რუსთაველის პარკი № 12.

ბეჭდვითი რედაქტორის — 98-55-11.
პ/მე მღვიანე — 98-55-18, განყოფილება
ბის — 98-55-16, 98-55-17, 98-55-20.

გაზეთი გამოდის 27/7-77 წ., ხელმოწერი-
ლი დასაბეჭდად 20/VII-77 წ., ანაწილის ზომა
71/4X12, ქაღალდის ფორმატი 70X1081/8,
ფიზიური ნაბეჭდი ფურცელი 12, პირბითი
ნაბეჭდი ფურცელი 13, სააღრ.-საგამომცემლო
თაბახი 16,58.

უც 00038. ტირაჟი 13.900. შეფ. 1852.
საქ. კა ცკ-ის გამოცემლობის ბტაბა,
თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

02/22/87

ცებით უსმენს მშრომელი კაცობრიობა. ამ ექვსი ათეული წლის მანძილზე უდიდესი ცდილებები მოხდა არა მარტო ჩვენს ქვეყანაში, არამედ მთელ მსოფლიოში; ამ ღრმა, ყოვლისმომცველ სოციალურ გარდაქმნებს დასაბამი მისცა დიდმა ოქტომბრის სოციალისტურმა რევოლუციამ.

ექვსი ათწლეულის მანძილზე ოქტომბრის სამშობლოს მიღწევები დამაჯერებლად ადასტურებენ, რომ სოციალიზმმა უზრუნველყო საზოგადოების ცხოვრების ყველა მხარის პროგრესის ისტორიაში უმაგალითო ტემპი.

ოქტომბრის დიდი მონაპოვარი, საბჭოთა მოქალაქეთა უდიდესი უფლებანი და თავისუფლებანი, რომელთა მსგავსი მანამდე არაფერი უნახავს კაცობრიობის ისტორიას და მხოლოდ უოცნებია მასზე — საბჭოთა ხალხის ეს დაიდი მონაპოვარი ოქროს ასრებით არის აღბეჭდილი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კონსტიტუციის პროექტში, რომელიც იშვიათი სისრულით გამოხატავს მუშათა კლასის, გლეხობისა და ინტელიგენციის, ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების ნებასა და ინტერესებს.

ახლა ჩვენს სამშობლოში მიმდინარეობს ამ პროექტის სახალხო განხილვა.

ბედნიერი და გულუხვი გამოდგა მიმდინარე წლის ივნისი, არაერთი სიბარული მოუტანა მან ჩვენს ხალხს: ჯერ იყო და ოთხ ივნისს გამოქვეყნდა კონსტიტუციის პროექტი, რომლის შედგენა-შემუშავება ხორციელდებოდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის, მისი პოლიტიბიუროს, ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის ამხანაგ ლეონიდ ილიას-ძე ბრეჟნევის უშუალო ხელმძღვანელობით და აქტიური მონაწილეობით; შემდეგ, ხუთ ივნისს გამოქვეყნდა ამხანაგ ბრეჟნევის მოხსენება ცენტრალური კომიტეტის მაისის პლენუმზე; ამ მოხსენებაში ნაჩვენებია მთელი სიდიადე ახალი კონსტიტუციისა, მისი შინაარსის მთავარი ნიშანთვისებები; ამის შემდეგ, თორმეტ ივნისს გამოქვეყნდა საბჭოთა კავშირის ახალი ქიმი, რომელშიც იშვიათი პოეტური ძალით არის გამოხატული მილიონების გულისთქმა, მთელი სიყვარული და ერთგულება ლენინის პარტიისადმი; ამას მოჰყვა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს მეექვსე სესია, რომელიც გაიხსნა თექვსმეტ ივნისს და რომელმაც სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარედ აირჩია სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანი ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევი.

როგორც უმაღლესი საბჭოს სესიაზე აღინიშნა, მთელი ჩვენი პარტია და მთელი საბჭოთა ხალხი ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის იცნობენ როგორც ლენინის პარტიის, საბჭოთა სახელმწიფოს, საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის გამოჩენილ მოღვაწეს; იგი, როგორც შესანიშნავი ორგანიზატორი, შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი, ლენინური ტიპის სახელმწიფო მოღვაწე მთელ თავის ნიჭსა და ენერჯიას, მთელ ცხოვრებას ახმარს ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის მუდმივ ზრუნვას, კომუნისმის მშენებლობის დიად საქმეს.

საერთაშორისო დამაბულობის შენელებისათვის, მტკიცე მშვიდობისა და სოციალური პროგრესისათვის დაუცხრომელი ბრძოლით ლეონიდ ილიას ძემ მთელი მსოფლიოს ხალხებს უდრმეხი სიყვარული და პატივისცემა მოიპოვა. საერთაშორისო დამაბულობის შენელება თავისთავად არ მომხდარა; ეს არ იყო და არ არის იოლი საქმე — ეს არის ფრიად რთული, ფრიად ძნელი სამუშაო, ვინაიდან მსოფლიოში რეაქციის ძალებს ჯერ არ დაუყრიათ იარაღი, ისინი ავრცელებენ ცილისმწამებლურ ხმებსა და კორუმპციას, რათა გათიშონ ქვეყნები და ხალხები ერთი-მეორისაგან, მაგრამ ცივი ომის მომხრეები მიზანს ვეღარ აღწევენ — მსოფლიოს მშვიდობა უნდა და აღარ სურს მათი ხმის გაგონება, ვისაც ომი სწყურია და ენატრება.

რაოდენ საამაყო და სასიხარულოა ჩვენთვის, საბჭოთა ქვეყნის მოქალაქეებისათვის ის ამბავი, რომ ამ სამშვიდობო მოძრაობას სათავეში უდგას ჩვენი დიდი სამშობლო. შემობრუნება ცივი ომთან საერთაშორისო დამაბულობის შენელებისაკენ შეამზა-

და საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის დახმარებით ნერალური მდივნის ლეონიდ ილიას-ძე ბრეჟნევის დაუცხრომელმა მუშაობამ, სასახელო თაოსნობამ, იმ უფართოესი მასშტაბების შემოქმედებითა საქმიანობამ, რომელსაც უცხოეთში „საბჭოეთის მშვიდობიანი შეტევა“ უწოდეს. ამ გარდატეხისა და შემობრუნების დიდი მოთავე, შთამაგონებელი და ორგანიზატორი იყო და არის საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანი, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევი. თავის სიტყვაში უმაღლესი საბჭოს მიექვესე სესიაზე და აყვავდეს ჩვენი საყვარელი „ყოველ ღონეს ვიხმარ, რათა კიდევ უფრო განმტკიცდეს და აყვავდეს ჩვენი საყვარელი ქვეყანა, რათა სულ უფრო გაუმჯობესდეს საბჭოთა ადამიანების ცხოვრება, რათა ქვეყნად განმტკიცდეს მშვიდობა და განვითარდეს ხალხთა შორის კეთილი თანამშრომლობა“.

ჩვენი სახელმწიფოს მეთაურის ამ შთამაგონებელ სიტყვებს საბჭოთა ადამიანები უპასუხებენ თავდადებული შრომით სამშობლოს საკეთილდღეოდ, მძლავრი ინტერნაციონალური თანამეგობრობა შთაგონებს და წინსვლის სტიმულს აძლევს საბჭოთა კავშირის ყველა ერსა და ეროვნებას უფრო მეტი ენერგიით, უფრო მეტი გატაცებით იღვწოდნენ მთელი კაცობრიობის ნათელი ოცნების — კომუნიზმის განსახორციელებლად.

ივნისშივე საბჭოთა საქართველოს მშრომელებმა კიდევ ერთი დიდი სიხარული განიცადეს — მათ აღნიშნეს ერთი წლის თავი საქართველოს პარტიული ორგანიზაციის შესახებ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1976 წლის ივნისის დადგენილების გამოქვეყნების დღიდან. ამ დადგენილებას, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ჩვენი რესპუბლიკისათვის ისტორიული და წარუვალი მნიშვნელობა აქვს სწორედ იმიტომ, რომ მან ხაზგასმით აღნიშნა, მოიწონა და ამით დაამკვიდრა პოზიტიური პროცესები, რომელიც მიმდინარეობს ჩვენს რესპუბლიკაში; ეს დადგენილება გვეხმარება მეტი წარმატებით გადავწყვიტოთ უფრო რთული და პასუხსაცვები ამოცანები.

ჩვენს გულს სიამაყით აღავსებს ის ფაქტი, რომ სკკპ ცენტრალურმა კომიტეტმა ივნისის დადგენილებით ესოდენ მაღალი შეფასება მისცა საქართველოს პარტიული ორგანიზაციის მთელ საქმიანობას ჩვენი ცხოვრების ყველა უბანზე და ყველა სფეროში; იმავე დადგენილებაში აღნიშნული იყო მწერალთა და ხელოვანთა წვლილი მშრომელთა იდეურ-პოლიტიკური და მორალური აღზრდის საქმეში. მაგრამ პარტიამ იქვე მიგვითითა, რომ ეს წარმატებები მხოლოდ დასაწყისია, თვითდამშვიდების საბაბი არა გვაქვს.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა ქართველ მწერლებს და ხელოვნების მუშაკებს შეუქმნა ყველა პირობა ნაყოფიერი შემოქმედებითი მუშაობისათვის, იმისათვის, რომ მათ ღირსეულად ასახონ ჩვენი ხალხის გმირული შრომა მეთაუე ხუთწლედის ხარაჩოებზე. და ჩვენი მწერლობა არ დაიშურებს არც ძალღონეს და არც ენერჯიას, რათა ვალში არ დარჩეს ჩვენი ხალხის წინაშე.

ახლა, ოქტომბრის საიუბილეო წლის ყოველი დღე აღსავსეა ახალი შინაარსით, ახალი სიხარულით, ახალი გატაცებით. ენთუზიაზმის ეს ტალღა უნდა გამოიწიდეს ჩვენს ლექსებში, პოემებში, მოთხრობებსა და ნარკვევებში. ეს ქართული მწერლობის ისტორიული მოვალეობაა.

უსურვოთ ახალი წარმატებანი ჩვენს ხალხს, ჩვენს ინტელიგენციას, ჩვენს მწერლობას ამ სასახელო შრომისა და შემოქმედების ნათელ გზაზე.

ბიორბი ჯიგლაძე

დიადი ჩვენი ქარტია

ცივილიზაციის ისტორია იცნობს არაერთ უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტს, მოყოლებული უძველესი, თუნდაც ხაშურაბის ეპოქიდან დღემდე, მაგრამ ისეთი, როგორც ახლახან გამოქვეყნებული საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის კონსტიტუციის პროექტია, კაცობრიობას ჭერ კიდევ არ უნახავს. ეს სულ სხვა არის, თავისი არსებით, სულითაც და გულითაც; სხვა არის თავისი სიდიდით, აზრებით, მიღწეულის კოლოსალურობით.

პირველი განვითარებული, მომწიფებული სოციალისტური საზოგადოების პირველი ქარტია!

ამ სახელითაც შევა კაცობრიობის ისტორიაში საბჭოთა კავშირის 1977 წლის კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი), რომლის პროექტის „მაქსიმალურად ფართო, თავისუფალი და ნამდვილი საქმიანი საყოველთაო სახალხო განხილვა“ უკვე დაიწყო.

ვიმეორებთ: ისტორია იცნობს არაერთ უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტს, არაერთ კონსტიტუციას, მსგავსი კი არ უბილავს, ვინაიდან იგი პირველია, თუმცა რიგით ჩვენი ქვეყნისათვის მეოთხეს წარმოადგენს, მაგრამ ახალს, განვითარებულს, რომელიც „იცავს 1918 წლის რუსეთის სსსრ კონსტი-

ტუციის, 1924 წლის სსრ კავშირის კონსტიტუციისა და 1936 წლის სსრ კავშირის კონსტიტუციის იდეებისა და პრინციპების მემკვიდრეობითობას“.

ეს მემკვიდრეობითობა მთელი ჩვენი ქვეყნის ცოცხალი ისტორიაა, რომელიც 1917 წლის ოქტომბერში დაიწყო, მას შემდეგ 60 წელი გავიდა, როგორც კაცობრიობის ახალი ერის გაზაფხული, უქნობი და მარადიული გაზაფხული!

რა არ მოხდა ამ 60 წლის მანძილზე; რა არ გადაიტანა სოციალიზმის მიმართ ველმა ქვეყანამ; რას არ გაუძლო, რა არ გააყვია, რა არ ააშენა და დააშენა!

ახლა ეს ისტორიაცაა და ცოცხალი სინამდვილაც, მაგრამ სინამდვილე სულ ახალი რანგისა.

მე კარგად მახსოვს 1936 წლის კონსტიტუციის პროექტის საყოველთაო-სახალხო განხილვა, მასების სიხარული, იმით გამოწვეული, რომ სოციალიზმის საფუძვლების შექმნა მაშინ დამთავრდა და ყველაფერი ეს აისახა ძირითად კანონში.

ახლა სხვა ვითარებაა: ორმოცი წლის მანძილზე ჩვენს ქვეყანაში კოლოსალური გარდაქმნები მოხდა, უკვე ლაპარაკია არა სოციალიზმის საფუძვლებზე, არამედ თვით სოციალისტურ სა-

ზოგადობაზე, რომელიც აშენებულია და წარმოადგენს განვითარებულს, მომწიფებულს. ამიტომ ახლა სიხარულიც მეტია, საამაყოც მეტი, რაკი შეუდარებლად მეტია გაკეთებული კომუნისმის გამარჯვების გზაზე.

ეს დიადი ისტორიული გარდაქმნები და ცვლილებები ნათლად დაახასიათა ჩვენი პარტიის გენერალურმა მდივანმა ლენინდ ილიას ჰე ბრეჟნევმა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1977 წლის 24 მაისის პლენუმზე თავის მოხსენებაში — „საბჭოთა სოციალისტურა რესპუბლიკების კავშირის კონსტიტუციის პროექტის შესახებ“. ორმოცი წლის მანძილზე საბჭოთა კავშირში მოხდა დიდი ეკონომიური გარდაქმნები, შეიცვალა მოსახლეობის სოციალური სახე, ერების თანასწორობა არამარტო იურიდიული, ფაქტური გახდა, პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფო გადაიქცა საერთო-სახალხო სახელმწიფოდ, შეიცვალა საერთაშორისო მდგომარეობაც — მოიხსნა კაპიტალისტური ვარე-მოცვა, შეიქმნა ახალი სოციალისტური სახელმწიფოები, რამაც სოციალიზმი გადააქცია მსოფლიო სისტემად, კოლონიების ადგილზე ჩამოყალიბდა სახელმწიფოები, რომლებიც ებრძვიან იმპერიალიზმს, არის მსოფლიო ომის თავიდან აცილების რეალური შესაძლებლობა, ლენინური კომუნისტური პარტიის ნაცადი ხელმძღვანელობის შედეგად წარმატებით წყდება კომუნისმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნის ისტორიული ამოცანა.

ყველაფერ ამას და ბევრ სხვა ცვლილებას ჩვენი ქვეყნის განვითარებაში, ბუნებრივია, ასახავს კონსტიტუციის პროექტი, რომელსაც დიდი საერთაშორისო მნიშვნელობა აქვს, მით უფრო, რომ თანამედროვე მსოფლიოში ჯერ კიდევ ცოტა რადია დაწერილი თუ დაუწერელი კონსტიტუციები, რომლებიც მშრომელი ხალხის ინტერესებს კი არ გამოხატავენ, პირიქით, განმტკიცებენ პლუტოკრატის ბატონობას დემოკრატიაზე.

ჩვენი კონსტიტუციის პროექტის შთამავგონებელი ხალხია და ბუნებრივია იგი თავიდან ბოლომდე ხალხის ინტერესების გამოხატველია. მისი სიტყვებით საქვეყნოდ დასტურდება ისტორიული მონაბოვარი, რომელიც მოკლედ, მაგრამ დიდი მორალურ-პოლიტიკური ძალით ეღერს: „სსრ კავშირში მთელი ძალაუფლება ხალხს ეკუთვნის“.

შეადარეთ ამ სიტყვებს ინგლისის ბურჟუაზიული სახელმწიფოს ერთ-ერთი კონსტიტუციის შემდეგი მუხლი: „ინგლისის მეფე მეფობს, მაგრამ არ მართავს“. მართავს პრემიერი, რომელსაც მეფე ამტკიცებს, ეს უკანასკნელი კი ოფიციალურ სიტყვებს მხოლოდ მისი ტექსტითა და ბუქდის დასმით წარმოსთქვამს. ხალხზე ზრუნვა... ამაზე სდუმან ან ძალიან ცოტას ამბობენ ბურჟუაზიული კონსტიტუციები.

ჩვენი კონსტიტუციის პროექტი, პირიქით, საქვეყნოდ აცხადებს ხალხზე ზრუნვას.

„განაგრძობდა რა აღმშენებლობის საქმიანობას, — ვკითხულობთ პროექტში, — საბჭოთა ხალხმა უზრუნველყო ქვეყნის სწრაფი და ყოველშრივი განვითარება, სოციალისტური წყობილების სრულყოფა. განმტკიცდა ზღვათა კლასის, კოლმეურნე-გლეხობისა და სახალხო ინტელიგენციის კავშირი, სსრ კავშირის ერებისა და ეროვნებების მეგობრობა. შეიქმნა საბჭოთა საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკური ერთიანობა, რომლის წამყვანი ძალაა მუშათა კლასი. საბჭოთა სახელმწიფომ შეასრულა პროლეტარიატის დიქტატურის ამოცანები და საერთო სახალხო სახელმწიფო გახდა. გაიზარდა მთელი ხალხის ავანგარდის — კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი როლი“.

გაიზარდა და როგორ!

პროექტში ასეა ჩაწერილი: „საბჭოთა საზოგადოების ხელმძღვანელი და წარმმართველი ძალა, მისი პოლიტიკური სისტემის, ყველა სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის მართვა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური“.

ტია, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია ხალხისათვის არსებობს და ხალხს ემსახურება.

მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრებით შეიარაღებული კომუნისტური პარტია განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარების გენერალურ პერსპექტივას, სსრ კავშირის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის გეზს, ხელმძღვანელობს საბჭოთა ხალხის დიად აღმშენებლობითს საქმიანობას, გვეგაზომიერ, მეცნიერულად დასაბუთებულ ხასიათს ანიჭებს მის ბრძოლას კომუნისმის გამარჯვებისათვის“.

ასეა ასახული ჩვენი პარტიის არსება და ფუნქცია ახალი კონსტიტუციის პროექტში, რომელიც ყველგან, ყველა მუხლში გამოირჩევა სიზუსტით, დებულებების მკაფიოობათ, სინათლითა და მეცნიერული სიღრმით.

კონსტიტუციის პროექტში აგრეთვე ასახულია მარქსისა და ენგელსის „კომუნისტური პარტიის მანიფესტაი“ ისტორიული სიტყვები ერთისა და ყველას ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ, ჩაწერილია, რომ ამჟამად ჩვენი საზოგადოება არის ისეთი, რომლის „ცხოვრების კანონია ყველას ზრუნვა თითოეულის კეთილდღეობისათვის და თითოეულის ზრუნვა ყველას კეთილდღეობისათვის“.

ეს არის კომუნისტური მორალი, წინააღმდეგ ბურჟუაზიული მორალის მგლური ხასიათისა, რომლის დახასიათება მოცემულია ერთი ფილოსოფოსის სიტყვებში — „ადამიანი ადამიანისათვის მგელია“.

და რა დიდებულად, სასიამოვნოდ გაისმის ჩვენი მომავალი ქარტიის შთამბგონებელი სიტყვები: „საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი არის სოციალისტური სავრთო-საბალხო სახელმწიფო, რომელიც მუშათა კლასის, გლეხობისა და ინტელიგენციის, ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების ნებასა და ინტერესებს გამოხატავს“. ეს არის ერთ-ერთი პრინციპულად განმარტებული მუხლი ჩვენი ძირითადი კა-

ნონისა ბურჟუაზიული ქვეყნების კონსტიტუციებისაგან, რომლებიც რასობრივ-ნაციონალისტური ხასიათით გამოირჩევიან, ერთა და ეროვნებათა ინტერესებს კი როდი დაგიდევენ.

ამიტომ უნდა ვთქვათ, რომ ჩვენი ქარტიის პროექტის ზემოთ მოყვანილი სიტყვების ჩაწერა თავის კონსტიტუციაში მხოლოდ სოციალიზმის ქვეყნას — თანამედროვე მსოფლიოს ყველაზე დიდ სახელმწიფოს — საბჭოთა კავშირს შეეძლო!

კონსტიტუციის პროექტში ასევე აღმართოვანებელია იმის დაკანონება, რომ „საბჭოთა სახელმწიფო მისნად ისახავს გაფართოვს რეალური მოსამლეობისათვის მოქალაქეთა მიერ თავიანთი შემოქმედებითი ძალებს, უნარისა და ნიჭის განვითარებისა და გამოყენებისათვის, პიროვნების ყოველმხრივი განვითარებისათვის“.

დაკანონებულია აგრეთვე განათლების სახელმწიფოებრივი არსი და ფუნქცია, კვლავ დადასტურებულია, რომ „განათლება სსრ კავშირში უფასოა“.

რა სადად, მოკლედ, უბრალოდ არის ნათქვამი და რა გიგანტური, მართლაც გოლიათური სახელმწიფო შემართება. ათეულ მილიონობით ადამიანს მისცე როგორც საშუალო, ისე უმაღლესი და პროფესიულ-ტექნიკური განათლება სრულიად უსასყიდლოდ, უფასოდ — ეს მხოლოდ სოციალიზმს, მხოლოდ სოციალისტურ საზოგადოებას შეეძლო!

ეს წარმოუდგენელი იყო ფეოდალიზმის, ზოლო შეუძლებელი — კაპიტალიზმის დროს.

ეს სიზმრადაც არ მოელოდებოდათ ბურჟუაზიული წყობილების აპოლოგეტებს.

უფასო განათლების პარალელურად, კონსტიტუციის პროექტი აკანონებს „სახელმწიფო სტიპენდიებისა და სხვა შედარებითი მიცემას მოსწავლეებისა და სტუდენტებისათვის“, აგრეთვე „სასკოლო სახელმძღვანელოების უფასო გაცემას“.

რა შეიძლება ითქვას ამის თაობაზე?

საბჭოთა საქართველო

მგონი ერთადერთი რამ: აქ კომენტარები სრულიად ზედმეტია, ვინაიდან ფაქტები თავისთავზე უკეთესად ლაპარაკობენ.

და იმ დროს, როცა ბურჟუაზიული ქვეყნების კონსტიტუციები შორს როდი არიან კაცთმოძულე შოუინიზმისა და ნაციონალიზმის მიძალბებებისაგან, დღაღი ჩვენი ქარტიის პროექტი სახელმწიფოებრივად აკანონებს სკოლაში „დედაენაზე სწავლების შესაძლებლობას“, და ამას ქადაგებს სახელმწიფო, რომლის ერებისა და ეროვნებების რაოდენობა 100-ზე ნაკლები არ არის!

მაგრამ ეს როდია ყველაფერი. ჩაწერილია იმის შესახებაც, რომ „სახელმწიფო უზრუნველყოფს მეცნიერების გეგმაზომიერ განვითარებას და მეცნიერული კადრების მომზადებას, ორგანიზაციას უწევს მეცნიერული კვლევის შედეგების დანერგვას სახალხო მეურნეობასა და ცხოვრების სხვა სფეროებში“.

ახალი კონსტიტუციის პროექტი კანონით განამტკიცებს საბჭოთა მეცნიერების კოლოსალურ მიღწევათა პრაქტიკულ გამოყენებას, როგორც სახალხო მეურნეობის, ისე ადამიანის ცხოვრების ყველა დარგში.

თანამედროვე რთული მეცნიერებანი, ტექნიკური აღმოჩენები წარმოდგენილად დიდ სიკეთეთა წყაროებია ადამიანის, საზოგადოების, ხალხის ცხოვრების გასაუქმობესებლად. ამიტომ მთავრობა ხარჯავს დიდძალ თანხებს მეცნიერების შემდგომი განვითარებისათვის. მართო საქართველო ამ მიზნით ყოველწლიურად გამოყოფს ათეულ მილიონობით მანეთს. 1975 წელს ჩვენს რესპუბლიკაში მეცნიერებასა და ტექნიკას მოხმარდა 51 მილიონი მანეთი. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ასიგნებანი ყოველწლიურად იზრდება, რომ სსრ კავშირი უზარმაზარი სახელმწიფოა მსოფლიოში, ნათელია, რა მასშტაბით ვითარდება საბჭოთა მეცნიერება და ტექნიკა, რომელიც აქედან ყველაზე

მძლავრი, ყველაზე მოწინავეა ტექნიკური პლანეტაზე.

მაგრამ ადამიანს არამართო პური არსობისა, არამართო მეცნიერული და ტექნიკური სასწავლებლები აცხოვრებს; მას გონებასთან ერთად გული აქვს, აზრთან ერთად გრძნობა, ამიტომ ყოველდღიურად ესაჭიროება სულიერი ფერმენტი, სულიერი ღირებულებებით დატკობა.

და რა კარგად არის ჩაწერილი ყოველივე ამის შესახებ ჩვენი დიდი ქარტიის პროექტში!

მთელი ქართული მწერლობა მხურვალედ მიესალმება კონსტიტუციის პროექტის სიტყვებს, რომლებიც კანონმდებლობით აფორმებენ სახელმწიფოს ზრუნვას „საზოგადოების სულიერ ღირებულებათა დაცვისა და გამრავლებით-სათვის, საბჭოთა ადამიანების კულტურული დონის ასაშლელად მათი ფართო გამოყენებისათვის“.

ამ ასპექტშია დადასტურებული ის უცილობელი ფაქტიც, რომ „სსრ კავშირში ყოველწლიურად ეწყობა ხელი პარფესიული ხელოვნებისა და ხალხური მხატვრული შემოქმედების განვითარებას“.

მთელი ქართული მწერლობა მხურვალედ მიესალმება იმ ფაქტის აღიარებას, რომ საბჭოთა კავშირის მოქალაქენი სარგებლობენ თანასწორუფლებიანობით, რომ დიდი, ვრცელი მათი ძირითადი უფლებანი, თავისუფლებანი და მოვალეობანი, როგორც სოციალურ-ეკონომიკურ, ისე პოლიტიკურ დარგში, შრომის, დასვენების, ჯანმრთელობის, მოხუცებულობაში მატერიალური უზრუნველყოფის, განათლების და ა. შ. უფლებების პარალელურად, კანონით გარანტირებული ხდება მეცნიერული, ტექნიკური და მხატვრული შემოქმედების თავისუფლებანი“.

ლიტერატურა, მწერლობა ხელოვნების ერთ-ერთი უადრესად პლასტიკური დარგია. მისი შემდგომი თავისუფალი განვითარებისათვის სახელმწიფოებრივი ზრუნვა ნამდვილად გამოიწვევს სა-

ქართული

ბჭოთა აღმიანის, საბჭოთა საზოგადოების სულიერ ღირებულებათა აღმავლობასა და უჩვეულოდ გამრავლებას.

მაგრამ რას ნიშნავს შემოქმედებითი თავისუფლება?

რაც მოგვეპოვებოდა ის აყეთო, ანარქიულად იმოქმედო, ახირებული აზრები შეიბუშო, საზოგადოების წინააღმდეგ, საზოგადოებრივი მორალის საზიანოდ იმოქმედო?

არა, მაშინ ეს იქნებოდა არა თავისუფლება, არამედ, თავისუფლების გაყალბება, განდიდების მანიის საფუძველზე ყოველად ანტისაზოგადოებრივი, ანტისახელმწიფოებრივი, ანტიმორალური ქმედება.

თავისუფლება ნიშნავს უფლება მისცე შენს თავს ის გააყეთო, რაც პიროვნებისა და საზოგადოების კეთილდღეობას, ხალხის ბედნიერებას, სამშობლოს დიდებას ემსახურება, წინ სწევს, ხელს უწყობს და განამტკიცებს. ამ თავისუფლებას სახელმწიფო იცავს. შესანიშნავად არის ნათქვამი თვით კონსტიტუციის პროექტში: „მოქალაქეთა მიერ უფლებებისა და თავისუფლებების გამოყენება არ უნდა ვნებდეს საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ინტერესებს და სხვა მოქალაქეთა უფლებებს“.

დიდი ახალი კონსტიტუციის პროექტის მიმოხილვებელი, საერთაშორისო მორალურ-პოლიტიკური მნიშვნელობა, როგორც დღემდე უმაგალითო, განუზომელი ღირებულების პირველი ქარტიისა.

ამ დროს, როცა ბურჟუაზიული კონსტიტუციები აკანონებენ და იცავენ კერძო საკუთრებას წარმოების იარაღებსა და საშუალებებზე, რაც კიდევ უფრო აღრმავებს ანტაგონიზმს საზოგადოებაში, აძლიერებს აღმიანის მიერ აღმიანის ექსპლოატაციას, ჩვენი კონსტიტუციის პროექტი იღიარებს, კანონით განამტკიცებს „წარმოების საშუალებათა

სოციალისტურ საკუთრებას“¹ მოქალაქეებს კი რჩებათ პირად საკუთრებად „წარმოითი შემოსავალი და დანაზოგი, საცხოვრებელი სახლი და დამხმარე საოჯახო მეურნეობა, საყოფაცხოვრებო, პირადი მოხმარების და კეთილმოწყობის საგნები“.

მაგრამ, როგორც პროექტშია აღნიშნული, მოქალაქეთა პირადი ქონება „არ შეიძლება იყოს არაწარმოითი შემოსავლის მიღების წყარო ან გამოყენებული იქნეს საზოგადოების საზიანოდ“. ეს იმიტომაც არ შეიძლება, რომ ჩვენს ქვეყანაში დიდი ხანია მოსპობილია როგორც კლასობრივი ანტაგონიზმი, ისე ერთი აღმიანის მიერ მეორის ექსპლოატაცია.

აღმიანი უნდა შრომობდეს, უშრომლად ცხოვრება გადაგვარება და სიკვდილია, უშრომლად ცხოვრება — ეს იბოლომოვების, თათქარიძეების „ფილოსოფია“ იყო და აკი ისინი გადაგარდნენ კიდევ თავისუფალი, გარანტირებული, შეგნებული, ძალების განმავითარებელი სოციალისტური შრომა აღმიანის დიდი ბედნიერებაა და ვინც ამ ბედნიერებას ვერ შეიგნებს ან ვერ გამოიყენებს, პირველ ყოვლისა თავის თავს მიაყენებს გამოუსწორებელ ზიანს.

დიდი, ნამდვილად დიდი ახალი კონსტიტუციის პროექტის საყოველთაო სახალხო მნიშვნელობა!

არის რაღაც სიმპტომატური, ისტორიულად ბუნებრივი იმ ფაქტში, რომ დიდი ოქტომბრის საიუბილეო წელი ერთდროულად 1917 წლის სოციალისტური რევოლუციის დღემდე მიღწეული ნამდვილად კოლოსალური, მსოფლიო გამაჩვევების კანონმდებლობითი გაფორმების წელიცაა, როცა მთელი პროგრესული კაცობრიობა თავისი ახალი ერის დასაწყისს ჩვენი პლანეტის საყოველთაო დღესასწაულად აცხადებს!

წვიმიანი ღამე

გომთხრობა

დაღამდა. გადაუღებლად წვიმს-
ბონის ქუჩებში კაციც არსად ქაჭანებს.
ამ წარღვნის თავსხმაში ფარნებიც
ჩამქრალან და უსაშველოდ ბნელა,
როგორც თავმოკრულ ქოთანში. მხო-
ლოდ ერთი გადახურული ეტლი მირაბ-
რახებს სადღაც ვიწრო შუკაში. მეე-
ტლემ, ეტყობა, გზა კარგად იცის, არ
ეშლება; სად არის მოსახვევი, სად —
თბრილი და ბოგირი. ვერცხლის მანე-
თიანს შეპირდა მეეტლეს ეს გადარჯუ-
ლი დახუნდარა, თორემ ამისთანა წყე-
რამში გაგონილა ეტლის ტარება?

შექიმ ერთი გამოძინება უკვე მო-
ასწრო, მაგრამ მთლად მაინც ვერ
გამოფხიზლდა; ამოდენა ღვინომ აღ-
ვილად ხელი არ გაუშვა. მთელი ეს
ორი დღე დუქან-დუქან დაათრევს მე-
საფლავე გზიდან გადაეარდნილ ბიჭს,
იქნებ ცოტა გაერთოს და გულის და-
რდი გაუნელდესო.

და მეტიც სვამს, ცეკვავს, არღნის
კობბას ატრიალებს... ვილაცას ჰყოც-
ნის და ძმობას ეფიცება, ვილაცები
სუფრაზე ეძახიან და საესე ჭიქას ხელ-
ში აჩეჩებენ. არავის არაფერზე უარს
არ ეუბნება, მაგრამ ყველაფერს ისე
აკეთებს, თითქოს ბურანმა წაიღო, თი-
თქოს შორიდან უყურებს სხვა კაცის
ცხოვრებას.

აგერ უკვებ ფეხზე წამოდგება და
უკვე აღარ ახსოვს, რატომ წამოდგა,

აგერ თანამესუფრეს მხარზე ხელს გა-
დახვევს, რაღაც ამბავი უნდა უთხრას,
მაგრამ დალაგებული სათქმელი იმწამ-
სვე გულიდან გადაუფარდება. უზომოდ
გაუკვირდა, დუქანში ანთებული ღამბა-
რომ შემოიტანეს, ასე მალე, როგორ
დაღამდაო.

გზაში ღვინო ცოტა კი გამოუნელდა,
მაგრამ მერე უფრო მოიწყინა და ხმა
ჩაიგდო. ისიც კი არ ჰკითხა მეგობარს,
ამ წარღვნაში სად მივდივართო. განა
სულერთი არ არის, სადღაც გაუთენ-
დება; ოღონდაც ერთ-ორი დღე სო-
ფელში არ დაბრუნდეს, არ გამოფხიზ-
ლდეს... ჩახეთქოს ეს ტუბილი საწამ-
ლავი და თავი სამოთხეში ეგონოს...
ღვინომ დარღის გაქარვება იცისო, უთ-
ხრა დახუნდარამ და ისიც მორჩილად
მივნდო ამ გზას.

წვიმა და ცხენების თქარათქურჩი
ძილს ჰკიდებს დახუნდარას, მაგრამ
ახლა თვალის მოტყუებაც კი არ შეი-
ძლება. წელან მესაფლავემ ისეთი რამ
ჩაიფიქრა: პირდაპირ გვირგვინი დაე-
დგმება დღევანდელ დროსტარებას.
მექის ჭერ არაფერს ეუბნება, შეიძლება
იმ ქალებს სხვა სტუმრები ჰყვანან და
ტყუილ-უბრალოდ რატომ აუშალოს
საღერღელი ისედაც დაზავრულ ბიჭს...

— იცი, ვეკო, რაფერ მიყვარს, ფაი-
ტონში რომ ზინბარ და ზევიდან სახუ-

რავნე წვიმა უბრაგუნებს?! პრიამო პრელესტ! — მოულოდნელად ჩაურუსულა დახუნდარამ.

— რა კაია, ყველაფერი რომ გიყვარს, დახუ! — უთხრა მექიმ.

— ყველაფერი რავე მიყვარს, ბიჭო! სულელი კი არა ვარ — იწყინა დახუნდარამ: — მაგალითად ბარბი და წალკატი არ მიყვარს, ტარასია ხაზარაძე არ მიყვარს! იმე!

— ძალიან კი ჩააცვიდი ხაზარაძეს! — უთხრა მექიმ.

დახუნდარამ მუხლების საფარი გაისწორა და დინჯად აღაპარაკდა:

— კაცმა არ უნდა დაივიწყო, მექიმე მო, რომ სიკვდილის შვილი ხარ! მოხვალ ერთხელ და წახვალ სამუდამოდ ყველაფერი იქ თავდება ცაცხვების სასაფლაოზე... თუ ეს დაგავიწყდა, მერე კაცი აღარა ხარ. მერე ჩაგივდება გულში სიხარბე, შური და ღვარძლი და სიცოცხლე მოგეწამლება. ზიხარ ბუხართან და თითებზე ანგარიშობ, მე შენზე ნაკლები ფული რატომ მაქვსო, შენზე ნაკლები სახლი რატომ მიდგასო, მეც იმ ტახტზე რატომ არ დამსვენსო... ტარასია ხაზარაძესაც ტახტზე აბრძანებდა უნდა და ამიტომ ატყუებს ხალხს, დამადგით თავზე გვირგვინი და ქვეყანას ვაგასწორებო! ქვეყანა მაგან კი არა, ნიკოლოზის კახაყებმა ვერ ვაგასწორეს, გეყურება შენ! ტახტის მამიებლებმა არივ-დარიეს ეს ქვეყანა, თორემ...

ცხენები უეცრად დადგნენ, დახუნდარამ სიტყვა აღარ დაასრულა, ეტლიდან თავი გამოჰყო და შეუკას ვაპხედა. იმ სახლიდან ცრიატი სინათლე გამოდიოდა. დახუნდარამ გაწუწული ხეები და რკინის კიშკარი დალანდა მუხლების საფარი წინა სკამზე მიაგდო და ეტლიდან ჩამოხტა.

— გადმოდი, ბიჭო. — უთხრა მექის და მეეტლეს ფული გადაუხადა.

ისევ წვიმდა. მეგობრები გადახურულ კიშკარს შეეფარნენ.

— აქ რა გინდა, დახუ? — ჰკითხა გოცებულმა მექიმ. ახლო-მახლო არც ღუქანი სმანდა და არც არღანი ისმოდა.

— იცი ვეკო, რა გითხრა? — ზნუნდა ჩულდა მესაფლავე, თითქოს მის წევამაში კაცის ხმას ვინმე გაიგონებდა:

— ხომ არაფერი დევიკელით დღეს და გუშინ?! ჭურბის თავზე ქეიფი, ჭინძმარში ჩაღებული ლოქო, ნეჩადის არღანი, ფოჩებიანი ფაიტონი, რა გინდა სულო და გულო! დევიკელით რამე?

— რავე გეკადრება, ბატონო!

— ზოდა, მთლი ახლა ქალებსაც დოუტრიალდეთ ჩვენი მტრების ჯინაზე!... რახან ევიწყებტეთ, ბარემ მთლად ევიწყებტეთ, მაგის რჯულიც არ იყოს. ხედავ იმ სახლს?

— ვხედავ.

— იმ სახლში იმისთანა მამზელები ცხოვრობენ, გარეთაც და შიგნითაც სულ ფარჩა-აბრეშუმში აცვიან!

მექიმ ხმა არ გასცა, მხოლოდ უეცრად რაღაც ფორიაქი შეუდგა და ფანჯარაში აჭრილ სინათლეს მიაჩერდა.

— გეიგე, ბიჭო?

გაიგო, როგორ არ გაიგო! მექი ჯერ ქალთან ნამყოფი არ იყო, მაგრამ საშუელ-დალაქს მექი კი არაფერი ჰქონდა სალაპარაკო, ორშაბათ დილას ქუთაისიდან რომ დაბრუნდებოდა, მოიხვედა პირს და სოფლის ტინგიცა ბიჭებს სულ იმ კახა-ქალების ამბებს უყვებოდა: „ასე რომ მაკოცა და ისე რომ ვაკოცე... მერე ასე ვქენი და მერე ისე ვქენი!“ თან ტუჩებს ისე აცმაცუნებდა, თითქოს ზედ ბუზი დააფრინდაო.

ღმერთო ჩემო, ეს რა მოიგონა დახუნდარამ! ღვინით შესურებულ გონებას უკვე ელანდებდა — აგერ ჩაბნელებულ ოთახში შიშველ-ტიტველი, მიტკალივით თეთრი ქალები შემოცვივდნენ და კაცებს დაერინენ... ბნელის მომგვრელი სურათები ელვის უსწრაფესად რიალებენ თვალწინ. ერთი ლამაზი ქალი ისე ურცხვად ეფერება მექის, — ტანზე ესრისება და ყურში უწმამურ სიტყვებს ჩასჩურჩულებს, — თითქოს ოთახში მარტონი იყვნენ...

უსიტრებელი ზმანება ზმანებას ენა.

ცვლება, — ერთიმეორეზე უფრო მტან-
ჯველი, არეულ-დარეული, და მინც
მიშვიდველი. სულისწამლები..

სისხლისა და ხორცის ყველაზე დი-
დი და ბნელი საიდუმლოება კვუას
უკარგავს მექის. დღემდე რაც იცხოვ-
რა, ის ყველაფერი მხოლოდ ცუდი
სიზმარი იყო. ნამდვილი ცხოვრება
ახლა იწყება, უღარდელი, უშიშარი
ცხოვრება... არც ბატონი, არც ქალ-
ბატონი. წადი, სადაც გინდა: მოდი
როცა გინდა: შენა ხარ შენი თავის პა-
ტრონი და გამგებელი. ღმერთო ჩემო,
აქამდე ქურში იჯდა, თუ სად იყო ეს
ბიჭი! ბატომ დღემდე არ იცოდა, თუ
ამ ჯაქვის ვაგლუჯა ასე ადვილად შეიძ-
ლებოდა. ჯანდაბას ხარებოც და მისი
მომგონიცი! ისედაც ლამაზი ყოფილა
თურმე ეს ქვეყანა...

— აქ მომიცადე, ახლავე დაებრუ-
ნდები, — ისევ წასიურჩულა დახუნ-
დარამ და ჭიშკარი შეალო. მექიმ ხმა არ
გასცა: თვალი გააყოლა მხოლოდ, და
უეცრად გულმა ისეთი ბაგაბუვი და-
უწყო, სული ვეღარ მოითქვა. შარშან
სატურისას ქალაში სწორედ ასეთი რამ
დაემართა მექის: ორხევიში დიდი წყალი
მოვარდა და ასლან მარგველასძის ძრო-
ხა მოიტაცა: კაი-კაი ბიჭები შეესწრნენ
ამ ამბავს, მაგრამ ადიდებულ მდინარეს
ვერცერთი ვერ გამოედევნა. მარტო მე-
ქი არ შეეებუა ლვარცოფს. ძალიან კი
დაბეგვა გადარეულმა წყალმა, მაგრამ
პირუტყვის მინც უშველა და მშრალზე
გამოიყვანა. მხოლოდ ეს იყო, — სანამ
ბლუზა-შარვალს გაიხდიდა და მღვრიე
ტალღებში გადაუშვებოდა, შიშისაგან
გული გადაუქანდა, და მაშინაც ეს ვეება
უროები დასცხო გულმა.

— წამოდი, გვიცდიან ჩვენი მამზე-
ლები! — სიბნელიდან დახუნდარა გა-
მომერა, ჩუმად ჩაიხვიხვინა და მექის
მაჯაში ხელი წაავლო: — რაფერ კან-
კალებ, ბიჭო! გცივა?

— აჰა, სადაა სიცივე! — ვითომ ყო-
ჩაღად მიუვო მექიმ, მაგრამ დახუნდა-
რას ვინ რას გამოაპარებდა:

— აბა ვეშინია? მამზელებმა არ შე-

გატყონ, ბიჭო, რომ არიფი ხარ, რომ
რემ მთლად გაგამასხრებენ, მაგრამ
იყავი, მაგრამ, სტამბოლის კაცივით!

კიბზე რამ ავიდნენ, სახლის კარი
მაშინვე გაიღო და სტუმრებს შავი
ლანდი გამოეგება. „მოზრძანდითო“,
ჩაილაპარაკა ქალის ხმამ. დახუნდარა,
ეტყობა, შინაური კაცი იყო ამ მისახელ-
მოსახელზე, — ბინდიან დერეფანში თა-
მამად შეაღაჯა და მექის წინ გაუძღვა.

კარლია ოთახში შევიდნენ.

— შენ აქ დაჯექი და მოიცადე, მე
აგერ მეორე ოთახში ვიქნები. ნურაფ-
რისა გეშინია, ამგენმა თავისი საქმე
კარგად იციან. — დახუნდარამ ისევ ჩა-
იხვიხვინა და კარი სწრაფად გაიხურა.

„შიში არაფერია, ოღონდ ეს უროები
გაჩერდებოდნენ!“

ყურის ბარახანი განეთქვაზე ჰქო-
ნდა.

მექიმ მიიხედ-მოიხედა. ძველი ჩაშა-
ვებული კარადა, ერთი რკინის საწო-
ლი და რამდენიმე სელის სკამი, —
მექის გაუცვირდა, რომ ფარჩა-აბრე-
შუშში ჩამძვრალი მამზელები ამისთა-
ნა ღარიბულ ოთახში ცხოვრობდნენ.
საწოლზე ვეება ბალიშები იყო დახვა-
ვებული. თუჯის ჩამოსაკიდ ლამპას ბუ-
ხები დახვევოდნენ. მუცელგამობერილ
შუშას ოდნავ მჭკარტლი მოჰკიდებოდა,
მაგრამ ამ პატარა ოთახს მინც კარგად
ანათებდა.

საითაც არ გაიხედავდი, კედლებზე
ყველგან ჭრელი ნიჟარის ჩარჩოში ჩას-
მული სურათები ეკიდა. ერთი-ორი ჩა-
რჩო გვერდზე იყო გადაქანებული და ეს
პატარა უწყესიერობა რაღაც შემაწუხე-
ბელ გრძნობას ჰბადებდა: გინდოდა მი-
სულიყავ და ის მოღრეცილი სურათი
გაგესწორებინა.

ოთახში უცნაური სუნი იდგა, რაღაც
წამლებისა თუ საპნისა: მექის ვერ გა-
ერნია.

• • •

„შიში არაფერია, ოღონდ ეს ურო-
ები გაჩერდებოდნენ!“

ერთი გაფიქრება კიდევ დააბრა, ავ-
დგები და გავიპარებო, მაგრამ წელი
ვერ წაიღო. მღელვარება პირდაპირ ახ-
რჩობდა, როდესაც წარმოიდგენდა, სა-
ცაა ამ ოთახში ერთი ლამაზი დანდალა
ქალი შემოვარდებო, ხელს დამაელებს
და თავის ლოგინში ჩამიწვესო.

ორივენი ჩაეფლობიან ავერ იმ გო-
რა-გორად დაყრილ ბალიშებში და
ქუიდან შემწული ნეტარების უფსკ-
რულში ჩაქანებინან სული კრებებში
გაქარა, ეს რომ გაიფიქრა, მაგრამ
სწორედ შიშმა დააბო იგი ოთახში და
უფრო გაუმძაფრა იმ უცნობი ქალის
ნდობა-წაიღო, „ვისაც თალიჯო უყვარს,
იმას აქ რა უნდა, ეს ხომ ღალატი და
ორგულობა არისო!“ — ერთი-ორჯერ
დარეკა გულმა, მაგრამ ეს ხმაც მაშინვე
ჩააჩუმა უსირცხვილო ზმანებამ, ცხელი
სისხლის ტალღას დაუსრულებლად რომ
მოპყვებოდა.

მისი სული და ხორცი ერთმეორის
შემუხსრელ გრძნობებს დაეპყრო ახლა.
კარგის უნახავ ჰაბუკს აშინებდა, აფრთ-
ხობდა ის ამბავი, რაც ახლა მათ შორის
უნდა მომხდარიყო, თან კიდევ დამალი
ჩამოსდიოდა, ისე უნდოდა ქალის მო-
ფერება.

მეზობელ ოთახიდან კი მამზელების
კისკისი და დახუნდარას სიმღერა ის-
მოდა: „დრახტი-ტარო, დრახტი-ტარო,
მიწის ზემოთ მაინც ვარო!“

ოთახში ქალი შემოვიდა. ერთი კი
შეავლო თვალი სკამზე გაშეშებულ
მექის და ისე გულგრილად ჩაუარა გვე-
რდი, თითქოს იგი ცოცხალი კაცი კი არა,
მესამე თუ მეოთხე სელის სკამი იყო
ამ ოთახში.

ქალი უზომოდ დაღლილი სჩანდა,
მაგრამ ეს არ იყო ნამგზავრი ან ყანა-
ში ნამუშევარი ადამიანის დაღლილო-
ბა თანაც ეს ქალი ისეთი გამოცარიელე-
ბული თვალებით იყურებოდა, რომ

უცბად ვერც კი მიხვდებოდა, რა ედგა
თუ ვერ გხედავდა. რეცხვისგან გამოხუ-
ნებული პრელი აბრეშუმის ხალათი ეც-
ვა. თავზე ნაქარევედ შემოხვეული წაბ-
ლისფერი ნაწნავეები მარჯვენა საფეთქე-
ლზე ჩამოსვლიდა. ლოყებზე ძველი
ფერუმაბრლის ნარჩენი უბზინავდა, ჯერ
კიდევ ახალგაზრდა ქალს სხეული უკვე
ძველი ლეიბის ბამბასავით დატკეპნი-
ლი და გამოფიტული ჰქონდა.

საწოლთან რომ მივიდა, ბალიშზე აი-
ღო, გვერდებზე ხელი შემოაქრა და
იქვე მიაგდო. მერე ფოსტლები წაი-
ძრო და ისე უღონოდ მოსწყდა ლოგინ-
ზე, რომ კაცი ვერ იფიქრებდა თუ ეს
ქალი აქედან ოდესმე კიდევ აღგებოდა-
დაღლილი ადამიანების მეტი რა უნა-
ხავს მექის ცხოვრებაში, მაგრამ ასეთი
ილაჯგაწყვეტილი ქალი ჯერ არსად შე-
ხვედრია. მისი ყოველი მოძრაობა პირ-
დაპირ ყვიროდა, ამ წუთისოფელში ყვე-
ლაფერი მომყირჰდა და მომბეზრდაო...

მექი კი რაღაც დიდ სასწაულს ელო-
და ამ ქალისაგან, — ჯერ არ გავიხილ
სიტყვებს, ჯერ არ გავიხილ სიხარულს,
ჯერ არ გავიხილ ნეტარებას. თითქოს
დედაკაცი და მამაკაცი ღღემდე არ შეპ-
ყროდნენ ერთმანეთს ქვეყანაზე და ყვე-
ლაფერი ისევ თავიდან უნდა დაწყებულ-
იყო. ავერ იყო ის პირველი ევა, ავერ
იყო ის პირველი ადამი, და ის პირველი
ცოდვაც ამ ოთახში უნდა მომხდარიყო.

ამ დაღლილ-დაქანცულმა ქალმა კი
ზედაც არ შეხედა მექის. არაფრით,
სულ არაფრით არ გამოამკლავნა, რომ
ახლა ამ ოთახში მეორე ადამიანიც იმყო-
ფებოდა. საწოლზე უძრავად დაგდებუ-
ლიყო და თვალებზე მკლავი დაეფარე-
ბინა.

რა უცბად გაჩუმდნენ ის გეება ურო-
ები, რა უცბად დაულაგდა აცახცახებუ-

ლი ძვალ-ხორცი... მეტი დააფეთა ამ უეცარმა ფერისცვლებამ.

— მოდი, ბიჭო, ჩქარა გამხადე ეს კინკები, თორემ თუ ტარიელამ მოგისწრო, მერე დაჭეკი და უყარე კაკალი! — სთქვა ქალმა.

მეჭის ტანში შეაზრიალა, ისეთი ბოხი და ჩახრინწული, არაქალური ხმა ჰქონდა ამ დიაცს.

ამ ხმამ საბოლოოდ მოსპო მეჭი, და თუ ჯერ კიდევ სული მიიწე უკაწყაწებდა, ახლა ესეც გაუქრა და გადარეული სისხლი დაუწყწარდა.

ქალს მეტი არაფერი უთქვამს. იგი ისე გაყუჩებული იწვა ლოგინზე, ხალათის გულსპირიც კი აღარ ერბეოდა. აღარც სუნთქავდა თითქოს.

მეჭი გაოგნებული მისჩერებოდა...

ქალი შეინძრა და გვერდზე გადაბრუნდა. გადაბრუნების დროს ერთი კოწამოიკვნესა, და ისევ გაყუჩდა. მერე უცბად წელი ფშვინვა-ქსუტუნი მოისმა. ქალს ეძინა...

მეჭი მიხვდა, უფლება რომ ჰქონოდა, ეს ქალი მეორედ მოსვლამდე არ გაიღვიძებდა და ბედნიერიც იქნებოდა.

ფეხაკრეფით მივიდა საწოლთან, მოშიშვლებულ გულმკერდზე საბანი წააფარა, სასთუმალთან სამი ვერცხლის მანეთიანი დაუდო და ასევე ჩუმად ოთახიდან გავიდა.

ღერეფანში უფრო მკაფიოდ ისმოდა დახუნდარას სიმღერა: „ღრიხტი-ტარო, ღრაბტი-ტარო, მიწას ზემოთ მიიწე ვარო!“

1977 წ.

ბიჭო, ჩქარა გამხადე ეს კინკები, თორემ თუ ტარიელამ მოგისწრო, მერე დაჭეკი და უყარე კაკალი! — სთქვა ქალმა.

კოლაუ ნადირაძე

ო. სანატრულო და უნაზესო...

გაზაფხულია. დასკდნენ კვირტები,
ირგვლივ ზღვასავით მღელვარებს არე-
თბილი ნიავის ქრიან ზვირთები,
ბუნება ელის წვიმებს და დარებს.

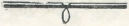
ო, სანატრულო და უნაზესო,
მეც ღიმილს ვუცდრ, გამიღე გული:
მინდა გაიშო, როგორ ამუქსო
სული, ვარდივით ჩემში ჩარგული!

ვარ და არცა ვარ! სიზმრად გადვიქცე
სიზმრად გადვიქცა ჩემი არსება!
ვარ და არცა ვარ! დაე, წავეიქცე,
რომ მოჩვენების ვიქცე მსგავსებად!

მოდე და გულში დამეცი დანა!
(ეგ საჩუქარი მაისის იყოს!)
რომ სიკვდილის წამს მომეხმას ნანად,
ნანა, რომელსაც მიმღერდი, თითქოს.

არც სიყვარული, არც გაზაფხული
არ იყო ჩემთვის მხოლოდ გართობა!
(იყო ეს ჩემში ღრმად ჩამარხული)
მე სხვა მაისებს უკვე არ ველი.
მე მყავდა ჩემი ღმერთი მფარველი!!
ო, დარჩეს ჩემგან როგორც მადლობა,
ეს აღსარებაც უკანასკნული!..

საქართველოს
საზღვრო დაცვის
სამსახური

იზა ორჯონიძის

როგორც ფინალი
ტრაგიკულ თემის,
ახლა ისე ჟღერს
მაისი ჩემი,
სხედან შენს მხრებზე
წვიმის წვეთები
ჩემთვის,
ჩემთვისაც არ მემეტები!
დგას სიხუფთავის
სურნელი მძაფრი,
მწვანე ტალღების,
ალისფერ აფრის,

იტყვიან:
„ვამი, საწყალი ქალი“,
მე კი შენს მხრებზე
ნაკურთხი წყალი —
საქართველოს ციოთ
ღრუბელს ნაფთონი,
სიკვდილს ათას წელს
კიდევ მაშორებს!
და ჟღერს
აკორდი ტრაგიკულ თემის —
სწორუპოვარი
სიცოცხლე ჩემი...

რას მოასწავებს
კიდევ ნეტავი
სარკმელზე წვიმის
მრავალწერტილი?
იყოს სარკმელი
დაუკეტავი,
მარტო ვართ
მე და
ცა მოწმენდილი;
დაღამებამდის
კარგა ხანია,
მერცხლები
მალლა-მალლა მიჰქრიან,
ეს მოლოდინის

აივანია,
ეს ფიქრიც,
ისევ შენზე ფიქრია...
სველ მოაჯირზე
შემოხვეული
და მოწყენილი
გრილი მკლავებით —
მიჭირავს ჩემი
სული, სხეული...
ვართ საუკუნის
უნახავები!
მე ვიცი,
ეს დღევ მიინავლება
ალსავზე-შენით...

კ. შარქის სახ. საქ. სს
სახელმწიფო რესპუბლიკა
ბიბლიოთეკა

13.466

და უშენობით,
 ამოვა სადღაც
 მთვარე ნამლევა,
 ამოიფშვინებს
 შვებით ველობი...
 და შენს უსაზღვრო
 ქვეყნიერებას
 დაღლის ხმაურით
 გზებით,
 ლაღატით,
 კვლავ ჩემი

ფიქრი მიეფერება,
 ვით მგზავრს
 ლამეულს შუქი სანათის...
 დიდება შენდა
 მაღალო ღმერთო,
 რამეთუ ღირს მყავ
 დასასრულ სვავის...
 იყოს სარკმელი ღია
 და ენთოს,
 შემოსხვეული
 მოაჯირს მკლავი...

მოდით, ვით სოფელელ,
 ჭორფლიან გოგოს,
 თავს გადამისვი
 დეკაკის ხელი...
 ეს გზა მწყერივით
 ნელა მიგოგავს
 და მიაღვება
 საცაა ღელეს...
 ნუ გაიკვირებ,
 ნურც შეშინდები...
 ყვავილთა დევნას
 შევრჩი აჭამდე...
 ახლა უფრო და უფრო
 ბინდდება,
 არც შეგონა თუ
 დამინახავდი...

მაგრამ მე მახსოვს
 თუთრწვერა კაცი
 წიგნს მიკითხავდა
 ნამდვილს თუ ზღაპარს,
 ამბობდა: „ღმერთი
 ხედავს და გაცდის!
 აი ამ ველთა
 გახუნდა კაბაც...
 და ამ დიდ გზაზე
 დავდივარ ხშირად
 მომდევს ისხარი,
 მომხვიე ერთხელ
 ორივე ხელი...
 და რაც გინდოდეს,
 იგი მითხარი...“

ჩამოკარ შეიღჯერ
 მედიდური ჯამთაღმრიცხველი,
 ბედნიერი ვარ!
 ჩუმად ვსივარ,
 ჩუმად გიცქერი.
 მუხლებზე შვებით
 დაგიყრია
 ხელები დიდი,
 რაღაცას ფიქრობ
 საოცარი,
 ღირსებით მშვიდი...

არა, არ მინდა
 გაგიწყვიტო
 გაბმული ძაფი,
 დაღარულ შუბლზე
 საღამოს ცა
 ღვთიურ შუქს გაფენს
 გაფარუნების მემინია,
 შრიალის ხეთა...
 ბედნიერების ცრემლნიც,
 ჩუმად,
 წამწამზე სხედან...

მშვიდობით იყავ!
 სუსხიანი დაღვა მისი,
 ცრემლთ კალაპოტში
 ბრწყინავს მხოლოდ
 მარილი, ლამი...
 დაჰკრავს საათი
 და ამ დღესაც
 უფსკრულს გაისვრის
 კედელს სისინით
 ჩამოჰყვება

მგუდავი დამე...
 მარტოობისთვის
 ყველაფერი მზად არის უკვე
 სახლი,
 სარკმელი
 მოჯირის წყნარი რიკული,
 ძველი მაგიდა,
 თეთრი ფურცლის
 ელვარე შუქი
 და შენი ლანდი
 თვალსაწიერს ჩემსას მიკრული...

უცნაურია ყველაფერი,
 რაც ჩემს თავს ხდება.
 აუცდენელი ოცნებების
 მომადგა წყება
 და კვლავ სიგიჟეს
 თავგადაკულს
 ძველებზე მაძალებს.
 აგერ,
 გამოჩნდა გაზაფხულიც —
 უკვე ნაკრძალი!
 აღარა მძინავს!
 ყელში აღარ
 გადამდის ლუკმა!

და მომანატრეს,
 მომანატრეს
 უძღვებთ და უკმართ
 ტრფობა დიადი,
 საუკუნეს გამორჩეული,
 ვიდრე გასრულდა
 ყველა გზა და
 ყველა რვეული...
 იქნებ, რაც ხდება,
 ყველაფერი
 კვლავ სიზმარია
 და ეს ყინულიც
 მზემ დაადნო
 და გადარია...

თადო ბაქიშვილი

გვიამბო ციხის ნაშალ...
ხალხური

იმდენხანს იდგნენ ციხეებად,
ზედ იმდენი სისხლი დაღვრილა ჩემი ჯილაგის,
რომ ეს ლოდები უკვე ცხელია,
როგორც ფერდები
ჭენებისგან გაბვითქულ ცხენის.

ვერსად წავსულვარ,
რომ სმენამ მყისვე არ შეაგროვოს
ძველი ყივიანა
სივრცეებში დაგუბებული...

სკაზე მიდევს თითქოსდა თავი,
მძლავრი გუგუნით ამოვსებული
წარსულის სკაზე:
ჩვენმა მინდერებმა, ლალიანმა,
დაიყვავილეს
და ვგრძობ, სკის შიგნით
როგორ გუბდება
მწარე ზუზუნი სასოწარკვეთის...

დავივსებ ყურებს —
ამ ხმებისგან გაბეზრებული.
დახსნილ ძარღვების ფერი მოჩქეფს
მიწის სიღრმიდან...

მთებო,
ჩემო ჭალარა მთებო!
თქვენ გელმერთებით —
გადამაცურეთ სიციხადიდან
ზმანების ტყერში,

რომ შიშველ ტერფებს აღარ მიწვავდეს
ეს მხურვალე, ზავსიანი ძველი ლოდები!

მთებო,
მთებო ჩამოღარუნო,
ცად აღმართულნი ჭაღარა მთებო, —
არა მარტო გადმოსახედნო,
არამედ მხარის მისაყრდნობენო!..

გადაუვლია შემოდგომა

ფანჯრის პირდაპირ მიყუდია
ნოემბრის ჯანლით დაჩაგრული მთათა კალთები,
დროდადრო თრიშლის ფერი იელვებს,
ვით ჩამოფლეთილ სამოსიდან ბავშვის სხეული...

გადაიფრინეს ალბათ ფრთოსნებმა,
მაგრამ თვალი ვერ შევასწარი —
ღრუბლებს გაჰყვნენ და გაიპარნენ.
გაკრეფილია მგალობელ ჩიტთა მთელი ამაღა.
შემოგარეებს

კაკლის წვეროზე მოქანავე ყვავის გმობა ანაღვლიანებს —
ყვავებიც სუსხმა ჩამოყარა მაღალ მთებიდან.

გადაუვლია შემოდგომა.

ვერცკი გავიგე,
როგორ წავიდა ისე უკვალოდ,
რომ გემოც კი არ დამიტოვა
თავისთავის გასახსენებლად...

აწ უშწვოა ამ თოვლეთთან
შემოდგომის ტყუთა კოცონი.
მოფარფატებენ დაბლა თოვლის ცივი ფიჭვები
და მთების ყვითელ მოზაიკას გულდაგულ შლიან...

გადაუვლია შემოდგომა.

ახლა უხმოდ ვდგავართ პირისპირ,
სიბრალულით ვუმზერთ ერთმანეთს
მე ჩემი —
მთები თავის ჯანლით გაწვრთნილნი...

მშვენივრად ვიცით —
როგორ შევიდეთ ჩვენ ჩვენს კუთვნილ
ზამთრის ბუნაგში
და დაველოდოთ
კვლავ ერთურთთან შეხვედრის საათს!

ყველა სიტყვა,
ჩემს ბაგეებს რაც კი დასცდება,
გაქვდეთილია შენზე წუხილით,
როგორც ნისლით —
ნოემბრის ნალელიანი დღეები.

შეცდომა იყო
ჩემს ლამეებში ჩამოღვრილი
შენი ნათელი...
შეცდომა იყო...
ვერ ჩემყუდროვდით —
არა მხოლოდ ვიღაც მესამე,
ჩვენს შორის იდგა

მთელი ქვეყნის ამოკება ...
და ძახილი ვერ გაგაგონე...

ჩურჩული ჩემი —
შენზე ნატვრით გაჯერებული —
ფიფქვივით გადნა ბაგეებზე
და სპეტაკი პირველთოვლობის სიხარულმა
სამუდამოდ დამიკრა თავი.

მშვიდობით იყავ!
დროა, უკვე ავიკრა ბარგი
და გადაესახლდე
სინანულის ყვითელ ქაღალეში,
სადაც ქარს შიაქვს
ჩამოშლილი ბუდეების თბილი ბუმბული...

ქველი სასაფლაო

ეს ქვები —
თუნდაც მტრის გულზე ეწყონ,
უკვე ვერასდროს ამღერდებიან...
დასჯილი ქვები!..
უსიზმრებო,
დიდი ღამის ტალანებზე აფარებულნი,
მდუმარედ წევანან
და დრო —
ქვეყნად ყოვლის წამლკვი —
ახლა უკვე მათ ასაფლავებს...
კიპარისებში მოქლავევლად
ჩიტების გუნდი
შიაცილებს ამ პიროცესიას.

ტყინში ჩუმად ზეიმობს აზრი:
რომ იქ, ქვემოთ
მე არა ვწევარ,
რომ ჯერჯერობით
მკვდრებსაც, ცოცხლებსაც
კვლავ მე უნდა გამოვესარლო...

მაგრამ იქეთაც აღარვინა...
გაპარულია სასაფლაო.
წასულა ყველა
და ეს ლოდებიც
იმგვარად მოჩანს,
როგორც მწყემსების ნაბინავარზე
გაფენილი სველი ნაბდეები...

დღეს ჩემი გული
პატარაა სიხარულისთვის.
ჯავრის ენაზე იდო,
როგორც შაქარყინული
და გაილია...

დღეს შენი შუქი
ამ დიღეგში ვერ დაეტივა,

აქ მხარს ვერ გაშლი,
ვეღარაფრით მოიხალვათებ...
წა, გზასა შენსა —
აყვავებულ მინდვრებისაკენ,
და სანთელივით
ჩემი ლოცვა წინ წავიმძვება...

გვერდით ოთახში
ჩემმა გოგონებმა სახლი აიკლეს.
მოზღვავებული სიხარული, როგორც
ჩანჩქერი,
ესე იღვრება მათი პატარა გულებიდან...

მე ჩემი ფიქრით დამძიმებული,
გზივარ როგორც ბებერი ყვავი
და ჩხავილი რომ არ დავიწყო —
ლექსებს ვწერ ზოგჯერ...

ყრმობის დღეები და იდილია
მოგონებებში ჩაჭედვლია
როგორც ძვირფასი თვალი ორმოში.

მომტირის გზებზე ყრუ საყვედურით
ჩემზე საბრალო და უბედური
სურვილი, გულში უღვთოდ ჩაკლული...

ახლა ციდან რომ მოდის — ჩრდილია,
ის ბილიკები ალობილია, —
მიახლოვდება წელი — ორმოცი.

ვარიდებ თვალებს, შორს ვიშორებ,
თითქოს იქ ვნახე რაღაც იმედი
დამამშვიდები...

მზემ ჩაიარა. ნისლში ვიდოდა.
მზე ღრუბლის მიღმა მე რად მინდოდა
მზე სხივნაკლული?

შორს, ქორიზონტის დამავალ რკალთან...
იქ — ხილულ ქვეყნის ეშვება კალთა...
იქ — ირხვეიან შავი ჩიტები...

ჩემო ტკივილო და საწუხარო,
კვლავ შემომიღე სახლის კარები.
არავინ გიძმო, ვერავის უთხარ
სათქმელი, ჩემგან დანაბარები.

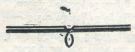
მოდი, მე მაინც ნუ მეხათრები,
ერთად ჩამოვსნდეთ ორნივე საწყალი.

ვერ მიიტანე ხალხის გულამდე,
ნაფიქრო შიშით და სასოებით.
შენს ჩურჩულს არვინ მიაყურადა,
ვერ მოიწოდე მწვანე რტოები.

შემოვიჩრდილოთ, როგორც ნუგეში,
მშობლიურ მთათა მწვანე სურები.
მო, ჩამისახლდი თვალთა გუგებში,
მოდი, შვილივით მოგეფერები.

მომისვლე, როგორც ლეკვი ნათრევი,
გაწამებული სოფლად წანწალით.

ჩემო ტკივილო და საწუხარო,
დაღლილო, როგორც ტალღა მდინარის —
ისევ აბოლდა ჩენი ბუხარი
და თვლემს იმედი ნალოდინარი...

ჯუღიუბა მილდინი

სიო

სიოვ, იცვლქე ბევრი და
ბევრი შარაგზა ჰლიე,
ყვავილებს კოცნას პარავდი,
ახლა, ჩემს სახეს ჰკიებ.

დაეხსენ ამ ჩემს მკრთალ სახეს,
შენ იცი, როგორ რბიეს...
ენას ბარაქა მისცეს და
ძალ-ერთგულივით მდიეს.

ბევრი დარდები გამიცვდა,
ბევრი ძნელი გზა ვლიე,
ბევრიც მაწამეს, და მაინც,
მზე ველარ დამილიეს.

სიოვ, მომყვები ლანდივით,
სულს სიხარულად ჰკიებ...
სიოვ, სიკეთევ ჰვეენისავ,
დასასრულამდე მდიე.

შახხუდრა

სიმწვანით აღვსილს, გზაზე შემხვდა დიდი სინათლე.
თხოვნა-ვედრება დატყეების ვერ მეყო ფარად...

ფიქრები ლოცვად,

ხელები ჯვარად,

მუხლნი მოდრეკად,

ცრემლები ღვარად, —

კვლავ სასოებით ვიხმარე ფარად.

არად ჩააგდო, შემოვიდა სულში შუქივით,
მოითარემა სიმწვანე და წავიდა თავად —

რად მიმატოვე?! კვლავ მომეახლე და დამარბიე.

სულის კარები ღია გღია. გზა ველარ ვლიე.

ო, კვლავ ამავეს გაუძღისი სინათლით შენით,

დამკვიდრდი ჩემში, ლამაზ ხილვათ სხვაგვარად მწენი.

მონარქია

დაღლილმა ღამემ მხრებზე დამაწყობ
 თავისი მკრთალი, გრილი ხელები.
 შენ შორს ხარ, ვიცი, ჩემზე ააწყობ
 სევდას, რომელსაც ვერ ვშეველები.

ასეთ სიმშვიდეს ომ სევდა ჰქვია,
 მისთვის მდარაჯობს ფხიზლად ურდული?!

სოფლის ღამისთვის ახლაა გვიან.
 ნისლიან ფიქრით ვარ დატვირთული.

სულში მძივებად, სულში მძივებად,
 ცრემლთა სიმლაშემ ბინა დაიდო...
 შენ მენატრები, თურმე ძლიერად,
 შენ მენატრები, ღმერთმა გაიგოს.

ზამთარი... აპრის ზოგი

გადვიხვეწები, მგონია, სადმე, სხვა, უცხო მხარეს,
 ვერ გადგურჩები ამ ზამთარს, ვეღარ ვიფარებ კარებს.
 ასე მგონია, ცარიელს უფრო მერევა სევდა,
 და ის წყურვილი ნაცნობი, მდევს ისევ, როგორც მდევდა.

და ზამთრის ასე ყინვიან, აკანკალებულ დღეში,
 შემომხვდი როგორც სიზმარი, ტოტი გეჭირა ხელში.
 აყვავებულმა ატმის რტომ, გადმოხვეწილმა კენტად,
 შემომღიმილა მაცდურად, რას მპირდებოდა, ნეტავ?!

გამომიწოდე ყვავილთა აფეთქებული ტოტი...
 ღიმილი შენი სახეზე მომელამუნა თრთოლვით
 თვალებმა მომიალერსეს, ვაი, ამეწვა დაწვი,
 ატმის ტოტივით ამანთე, და სანთელივით დამწვი.

ოღონდ, ნუ მეტყვი, ყინვისგან ცახცახებდაო ტოტი...
 მაინც, ამ ღამაზე გრძნობისთვის ვერ მიწოდებენ ცოდვილს.
 ზამთარი მოხველ ძვირფასო, შენ, გაზაფხული ჩემი, —
 ღვთის ნებით, დაღლილ ოცნების სევდისგან გადამრჩენი.

დახვეწული ფარდები

გაიხსენით გულისპირი დაშვებულ ფარდებო.
 გაიხსენეთ ყოველივე, გაიხსენეთ კარგებო...
 თქვენც, სცენაზე გადმოყრილნი მიხაკებო, ვარდებო,
 სცენის კედლებს აბღარტულნი ცრემლებო და ჰანგებო!
 ფლიდთა, ქურდთა, ავაზაკთა დაგებულ ფანდებო.
 ხელმწიფეთა, დედოფალთა ნებიერო ლანდებო.
 კულისებში დამალულო მსახიობთა დარდებო,
 სხვაგვარ სვედით ავსებულნი ნიღბებო და თარგებო...
 მამულისთვის დახარჯულნი, დაკარგულნი ჩანგებო,
 ლალატისთვის გალესილნი უმოწყალო ხანჯლებო...
 გაიხსენეთ ყოველივე, გაიხსენეთ კარგებო,
 გაიხსენით გულისპირი მწყამულ ფარდებო!

ლადო მგელაშვილი

მატნელი კაცი

მოთხრობა

— აი, ჩავსქდეთ ეგ მუცლები, აბა, კაი ხალხი თქვენ არ იყოთ! ადგი აეხიბე, კაცო, რა გავიხდათ ეგ ღვინო-არაყი. აგე, მზე სად წამოვიდა და თქვენ კიდევ აქა ხართ!

— დაიცა, ღედაკაცო! დაგვაცადე, ღეღამიშვილებისა არ დაგვიღვენია. ჩვენც შენსავეთ კი არა ვართ თითივით გალოკილი, ფუნინასავეთ გვახვევია. აბა, გოგი, ეგეც გადაუშე! მიდი, რას ეხატობი? — დაღუპვა მავას არ უნდა და ფხა არა აქ რომ ყელში გავეჩხიროს.

— როდისღა უნდა ახვიდეთ, კაცო? მანამ მაგ ღორს ახმეტაში აიყვანთ, მანამდის ბაზარიც დაიშლება.

— დაგვაცა, ღედაკაცო! ბაზარს რა დაშლის, დღეს კვირაა. ხო გავიგია, დილის არაყი ცოლის მზითევს ჯობიაო. თუმცა, შენ რა, შენი მზითვეი ერთი პრელი კატა და ორი წინდის ჩხირი იყო. აბა, გოგი, ერთიც დაასხი!... მამა-გდეს ე გახრეკილი ღედაშენი და... ბურთი გაუკეთე, შეე მამაძაღლო, შენა შენსას რო აესებ, ჩემმა მარცხენა ბარძაყზე გიკბინა?... ეგრე! დაასხი, რას გენანება, შენი მოყვანილი არ არი და შენი გამოხდილი... მამაგდეს ე ღედაშენი და იგეთი იყო, რომ დაგეგდო, ძაღლი პირს არ წააყლებდა.

— აი, მეხი კი დაგაყარე მაგ ურქო თავზე. შენ რაღა სრა-სახლები გედგამ? ერთი სკინტლიანი საქათმე და ერთიც

წირბლიანი გომური გქონდა. ეხლა რომ ხარ გაპაპაჯვრებული ამ ორსართულიანში, ვისი მონაგარია?

— ტა-ტა-ტა-ტა-ტა! დაიწყე, აი, დაიწყე! აბა, ერთიც მოასწარ, თორემ თუ დაგვიშინა ზიარების სეტყვასავეთ, ახალწლამდის აღარც გადაიღებ... უპ, რა დალოცვილია. შატყუება კი იცის ამ ოხერმა. არაყს რაც უფრო მეტსა ჰსვამ თანდათან უფრო ტკბება... ურქოო, გაიგე, გოგი. ამისი ბრაღია, რომ მთელმა სოფელმა ვანუა დაივიწყა და ურქოს მეძახის. კიდევ კარგი ხორცი არ ეკრა ზედა, თორემ ეხლა რქიანად ვიქნებოდი მონათლული.

— აი, შე მუცელმერთავე, შენა, ახი არ არი აგაცალოთ ეგ ხელადა და თავზე დაგასხათ? დააყე ეგ საძაღლე ყბა და აეხიბე, ცოლოა ი ღორიც — დილას აქვთ დამწყვედეულს არაფერი არ უქაზნია. აგე, გახვრიტა ყურები, ნახე, რამოდენასა ჰყვივის.

— შენ იგრე გატყობ, ღედაკაცო, რომ საყველამწინდოსაც აღარ დაგვაცალო.

— აი, ყველა წმინდა გავიწყრეთ თქვენა და კახეთის ყველა სალოცავები, მამ ღმერთი აღარა გაქვთ, კაცო? ისიც ხო ცოცხალი სულიერია.

— ეს რომ აღრინდება... აბა, ეგ ჰიქაც ჩაიცივი. ჰა, აუკარ ძირი, რას ეარმყევი? ჩემმა ხო არ არი, ფეხზე მოვიჭი-

როს... კიდევ მატყუებს ეს მამიძალი, აბა, გამიხსენს მეცა!

— უი, უი, უი, უი! დამიდგეს თვალე-ბი! რატომ თავი არ მამიკვდება. რატო ერთ დღეს არ ჩაგფლავთ ორივეს მიწაში! ადვილია, თქვე პირქვე დასამარხავენო, ავე ღორს ჭობულა გამოუღვრევი და ქათმებს დარევი. ჰაქსა, ღორო. ჰაქსა შე მგლის საკმელო. მთლად არ გამიწყუო და არ დამინელა სიმწრით დაზრდალი ვარიები! ლამის ცარიელზე დამსოს, ამ სანაკილემ!

— აბა, გოგი, ეს ჩვენ დღევანდელ ვაჭრობას გაუმარჯოს... ეხლა, აი, რას გეტყვი: ბაზარში არავინ უნდა შეგვატყოს მამა-შვილობა. შენ ხო იცი, მე ჭკვიანი კაცი ვარ. მივალთ თუ არა, შენ ღორი დაიჭი ჭაჭვით, მე კიდენა შორიასლო ვივლი. როგორც კი მუშტარი მოვა და შეგვევაჭრება, ას მანეთს ფეხი არ მოუტყვალო. მე მოვალ და ასოც მანეთს შემოგაძლევ. მუშტარს შეეშინდება, ურჭომ ღორი არ წამართოსო და ას მანეთს იმ წუთშივე ჩავითვლის.

— შენ მუშტარი გიყი ხო არა გვონია. არ იფიქრებს ასათ რატო ამას არ აძლევსო?

— განა არ იფიქრებს, კაცო, მაგრამ შენ ვაჭიუტდი: პირველად ეს კაცი მევაჭრებოდა და ამას უნდა მიეყიდოთქო.

— ოთხმოცდაათაც რომ ვაჭიუტდი, მაინც ხეირია. დაჰაბა მთელი ქათმები, კაცო. ე რა ჯოჯოხეთი ვიხიარდა, რაც თავი მახსოვს, ეგეთი ღორი ჯერ არ გვეყოლია. ე ცხვირ-დინგიც რო ქათმების დასაქერათა აქეთ მოწყობილი!

— მე რომ მკითხო, გუნებაშა ოთხმოციცა მაქ. ოღონდ თავიდან მოვიშორო და ე დედაკაცი დავსვენო. დავკლამდი, მაგრამ რას უნდა ვამორჩე? — ზაფხულში ღორის ხორცი ვის რათ უნდა? კი მორდილა კი ვაიხარდა, ე სამგლე, აბა, ყველა წმინდა შეგვეწიოს და გზას ბარაჟა დავაყაროთ.

— არიქათ, კაცო, მიშველეთ, მამკლა ამ სატიალემ! ჩქარა, კაცო, ხალხნი არა ხართ?! ვაი, რატო პატრონი არ მო-

გიკვდება და რატომ მშიერი მგელია ვაგზეთქვის შენცა და შენ გამამცემელსაც! ეს რა მიყო, ეს რა მიყო, ქაა! რატო ხელები არ ვაგინებდათ ამ აუზის ვაკეთებისთვის და რატო ერთ დღეს არ ჩავდებთ მიწაში ორთავებს!

— აბა, გოგი, ვადი, რა მოუვიდა იმ დედაკაცსა. ვადი, ჰო, ნუ გეშინიან, უშენოთ, ხო იცი, პირში არაფერს ჩაუშვებ... ეგრე! ძლივს არ გაეცია კარებში? რაო? ... რა არის, ბიჭო რა დაგემაართა?... ნამდვილად დათვრა, ეს შობელძალი, რა არიხროხებს ამდენს. ერთი ვაგზედო, თორემ... უჰ, ეს რა მოგსვლია, დედაკაცო?

— რა მამსვლია და, შავი ჭირი და დარდუბალა შენცა და მავასაც. რო ამომითხარეთ აქ ეს აუზი და შიგ წყალი მიუშვით, ამ შუა ეზოში, რომელი მავაშვილ-ჩოლოყაშვილები თქვენა მყვანდით? ავე, ქათმებსა კამდა, მინდოდა დამეჭირნა. ეტაცე ჭაჭვს ხელი და დამითრია, წამაქცია და ამ აუზში ამაყარავა, აი, რატო ჭირი არ გეცმათ, თქვენცა და მავასაც.

— ჩვენ ჯანდაბას, მაგრამ მაგ ღორს რალას ერჩი? ჭკვიანი ყოფილა, — არ დაისიცხოსო და აუზში ვაგაგრილა. კიდე კარგი, რო... მოცემენტებულა და წყალი წმინდაა. ამოდი, რალას უცდი, ხო არ ვაგიტება, რო გაუყუტდი?

— აი, სიყვდილს გაუყუტდი თქვენცა და ეგეტ, რო ერთხელ მაინც დავისვენო! რამ ვაგაკეთებინათ ამოდენა აუზი ეზოში, ღვინის წურბელებო, რამა!

— რამა და მოსარწყავათ წყალი რო წყდება ხოლმე, ანდე, რამდენს ვაგროვებთ მანდა.

— ჩადი, ბიჭო, ამიყავა, თორემ განათვითონ მიხედება, თუ მალდა არ ამოვიდა, რო ვერ ვამრება? ნახე, მგონი ხელიც ვადაუქლენსია. დაიჭი ის სამგლეცა და ბარემ წავიდეთ...

გოგიამ ღორი დაიჭირა და ეზოდან გაიყვანა.

— დაიცათ, აბა, დაიცათ. აი, აბა, ნუ დამსველდებიან!

— ესლა რაღა გინდა, დედაკაცო, ხო მივიღივართ.

— იგემთშიც წასულხართ, საცა არცა ხნავენ და არცა თესავენ.

— ეგეთი ჩვენი მარანია, შავბრუნდეთ?

— აი, ჰირმა შავბრუნოთ და სიკვდილშა თქვენცა და ეგვეც. დაიჭი, გამამართვი, და რასაც მაგ ღორში აიღებთ, იმას დაუმატეთ.

— ფულა? შაიტა, შაიტა აქა. მაგას მე ვიცი, როგორც მოუვლი.

— შენ შავ ქვასა და ნაცარ-ცეცხლს მოუვლი, თუ მაგას ერთ მანეთს გამააკლებთ. წვითა და დაგვით შავაქუჩე.

— ორმოცდაათია. ამაღ რა ღორი უნდა იყიდოს?

— მაგ ოხერში ოთხმოცს მინც მოგცემენ. მაგას დაუმატეთ და ასოცდაათ მანეთად ერთი ჰქვიანი, დარბაისელი ღორი მამიყვათ შინა.

— წერა-კითხვა უნდა იცოდეს?

— ესლა შამწყდით თავიდან ღვინის შესუსებო, თორემ იმ ჰვიგოს სუ ზედ დაგალეწათ.

მზე კარგა მალლა იყო წამოსული, ბაზარში რომ შევიდნენ. შინ ნასვამმა არაყმა და გზადაგზა „ზაქროს ღუქანში“ დამატებულმა ცერთნაირად გამოიქნია კლდი და ვანუას ვეება წუმვეში ჩაარევიანა ფეხებო.

— აი, შენი დამყენებელის მკედარი და ცოცხალი... მამ ამოდენა ბაზარს პატრონი არ უნდა ჰყავდეს?

— შენ რაღა პირდაპირ მაგას დაუმიზნე? აბა, მამეცი ხელი... აჟუ! რა მიქენი, კაცო, ამოსვლის მაგივრათ მეც ჩამამაგდე? რა უნდა ამოდენა ორმოს აქა, ესლა სად უნდა დავიბანოთ?

— აბა, დაიჭი ეს სამგლე, ჯერ მე ამოვალ და შემრე შენ ამოგიყვან.

— არა, შენ დაიჭი, მე ამოვალ და შენ ამოგიყვან.

— გააგდე, გააგდე, ახლო არ მოუშვა, თორემ თუ ამ ლაფში ამოიტარტლა, შემრე ვილა იყიდის?

— ჰქვას, შენი პატრონის მამის სუ-

ლიც... ჰქვას! დახე, როგორი ღორი იქნა მიწვესი დაკა მაგ კედარძალს, ახლო არ მოუშო. ჰქვას, ღორი არიქა, ჩამოდის, არიქა, ბიჭო! ეგრე ეგრე უნდა მაგასა, ერთი კიდევ უქირე. ეგრე, ეგრე უქენ მაგას. აბა, მე მოგაწვები და შენ ადი. აბა, ჰა მილი, რას უყურებ... უჰ, შაიტა, ესლა ხელი მამეცი.

— აბა, ამოდგი ფეხი. ჯერ ერთი, ესლა მეორე. მეორე-მეტეი, რას შერე-ბი, კაცო! რა მიქენ, ისევ შიგ ჩამაგდე? შენც იტყვი რაღა, სმა ვიციო, ღვინო ეგრე როგორ უნდა მოგერიოს? ფუუ! ამ შარვალს ესლა რაღა უნდა უჭო? ესლა ილტო და ალაზანი ერთად ვედარ გაგვერცხავს.

— შაიტა, აბა, დაიცა. პირველად მე ჩამოგვარი, თუ შენა.

— შენ ჩავარი პირველად.

— მე კი არა, შენ ჩავარი.

— არა, შენ ჩავარი.

— შენ ვის ატყუებ, შე მამაძალლო?

— არაფერსაც არ გატყუებ, მიხველი და შიგ პირდაპირ „ბრასით“ გადაეშვი.

— დაიცა ზაქროს ღუქანში ხო ერთად შეველით?

— ერთად შეველით.

— იქიდანაც ხო ერთად გამოველით?

— ერთათ გამოველით.

— ბაზარშიც ხო ერთათ მოველით.

— მამ პირველად ვინ ჩავარდა შიგა?

— შენ ჩავარი.

— არა, ჯერ დაიცა, აბა, კარგა დაფიქრდი. ზაქროს ღუქანში ხო ერთად შეველით?

— ერთათ შეველით.

— იქიდანაც ხო ერთათ გამოველით?

— ერთათ გამოველით.

— ბაზარშიც ხო ერთათ მოველით?

— ერთათ მოველით.

— მამ პირველად ვინ ჩავარდა შიგა?

— შენ ჩავარი.

— შენ მე, შე მამაძალლო, თვალგბს მიხვევ, შე ვირის ლაქებში გამოვლილო! შენ მე მაგას... დაიცათ! დამაცათ! ჯერ ამას აღნთო ერთი გვერდები! არა, და-

მაცათ! დამაცათ მეთქი! მე მაგას ვაჩვენებ, მაგ ლაწირაკ მამაძაღლს...

ხალხმა ერთი სიცილ-ხარხარით ამოათრია მამა-შვილი ორმოდან და ჩხუბის მიზეზი გამოჰკითხა.

წარბშეყრილ გოგიას ჯაჭვი ხელიდან არ გაუშვია, ისე ამოვიდა წუმპედან და ჯერ თავის შარვალზე დაიხედა, მერე მამას აჩვენა დაკოხილი შუბლი.

— ე, რა მიქენი, კაცო? — უთხრა, როცა ხალხი მიიშალ-მოიშალა.

— განგებ გავაყეთ, — გაიღრიჭა ვანუა. — შენ ხო იცი, მე ჭკვიანი კაცი ვარ ვახსოვს, შინ რა გითხარ? აქ თავი იგრე უნდა დავიჭიროთ, მითომ ძალიან უცხონი ვართ და ერთმანეთსაც არ ვიცნობთ. ეხლა მთელ ბაზარსა ჰგონია, რო მე და შენ ჯოჯოღოელი ჭისტებევით მოსისხლე მტრები ვართ.

— თავიდანვე იტყოდი, შე კაი კაცო და, თუ ჩხუბი გინდოდა, მაღლა ვერ ვიჩხუბებდით?

— ახლა, ყველაფერი ერთბაშათ კი არ მაგონდება კაცსა. კარგი, რაც იყო, იყო. ეხლა გარეცხვის დრო აღარ არი. წაიყუა ეგ ღორი და პირდაპირ იქ დააყენე, სადაც ღორებსა ჰყვინან. მშვენიერი თეთრი ღორია, ამას მუშტარი არ დაეღვეა. მიდი და მეგრე მეც მოვალ. დაიცა, გაგივდი? საით მიგყავს. აქედან მოუარე. მაქვთ ქათმები ჰყავთ. თუ დაინახა, გადაირევა და ვეღარც დაამაგრებ. იქნება ჯაჭვიც გაწყვიტოს და მთელი ბაზრის ქათმებს დეერიოს. ეგრე, ანდე, მაქვთ მოუარე. აბა, მიდი და მეც მოვალ.

როცა ვანუა მივიდა, გოგია გახურებულ ვაჭრობაში იყო. მივიდა თუ არა, იკითხა:

- ვისია ღორი?
- ჩემია.
- დმერთმანი, მთელი ბაზარი დავიარე და ეგრე სუფთა და ლამაზი ღორი არ შამხვედრია.
- ლამაზი რატო არ იქნება, რა, რაც ამას მოვლა-პატრონობა აქვ... ყოველდღე საპნითა ვბანთ.

— დიდილობით კბილებს გუნენით უხეხავთ ხოლმე, თუ პასტიით?

— დაიცა, კაცო, ხო ხედავ, ვევაჭრები, რა დროს ხუმრობაა. კაი მორღოლა კია. ჯიშოც კარგი უჩანს. მსუქანიც არი. რა უნდა მოგცე, ნამდვილი ფასი მითხარი.

— აბა, რა ვითხრა. რო არ მიჭირდეს, ამას რა გამაყიდინებდა.

— რას აფასებ?

— ასს კაპიკი არ მააკლდება. — მე მიღებ-მოდება არ მიყვარს. ვაჭრობისა და მახანდის მეტი რა ვიცი, მაგრამ ღორი მომეწონა. მოდი, ასოცს მოგცემ და ხელი აიღე.

— შენ ხო არ გაგივდი, კაცო? ევაჭრე და დავიკლებს, კაცო. ბაზრის წესი არ იცი? მაგისი სიტყვა ბეჭედი ხო არ არი, კაცო.

— დაიცა, ოსოლა დამაცადე. ჩემი საქმისა მე ვიცი. მაგისი სიტყვა თუ არა, ჩემია ბეჭედი. ასოცს გაძლე. იღებ თუ არა ხელსა საქონელზე.

— ეს გიგი ყოფილა, შენი ჭირიმი, აი, ჩემი მზემ სამოცდახუთმეტად ვურიგდებოდი, ეს კიდევ, ასოცს აძლეგს.

— ოსო, შენ ჩემი ჯიბე რაში გუნავლებდა, ფულს შე ვიხიდი, შენ კი არა.

— განა ჩემი ფულს ნომერი არა აქ, კაცო, შენ რათ მიშლი ხელსა? მე სამოცდახუთმეტად ვურიგდები.

— ოსო, დააყე ეგ საღვინე ყბა. ეს ლილახანა კი არ არი, ბაზარია. ფულს ვინც მეტს გადაუხდის, პატრონიც იმას მიჰკემს ღორსა.

— ნუ მიშლი ხელსა, კაცო, თორემაა.

— ოსო, შენ მე თხის თავი არ შამაგინებინო.

— ეს გიგი ყოფილა, კაცო, ნამდვილათა. ჩვენ ხეობაში არ შამხვდე სადმე, თორემ ჩემმა მზემ, მოგკლავ...

— დაიცა, ოსო, ჯერ ნუ შამკლავ. ეხლა ზაფხულია და ბუზი დემხევევა. პა, აი, აბა, ჩავითვალო ასოცი?..

— ხუთიოდ წუთში გოგია უკვე გააფთრებული იყო. — შენც მიაგიჟრე, რაღა ჭკვიანური.

რა ჩემ ფეხებით მინდოდა შენი ფული?
ის კაცი სამოცდახუთმეტს მაძლევდა.
რაზე შამამიფთხე მუშტარი?

— აბა, რა ვიცი, კაცო. თითონ-წა-
ვიდნენ, მე ხო არ გამირეკნია. ფუი,
იგეთ მუშტარს რა ვუთხარს.. ეხლა რა
უნდა უყოთ ამ ღორსა?

— რა უნდა უყოთ? მუქთად ხო
არ მიეცემთ ვინმეს, ავდგები და ისევ
შინ წაიყვან.

— შინაო? ხუთი თავი გაქ? ხო და-
გვხოცავს დედაშენი ორთავეს ეს ღორი
რო უკანვე მივაბრუნოთ!

— მამ რა ვქნათ, ვაჩუქოთ ვინმეს?

— რა ვი, მე კი ამ ღორით ველარ
დავენახვები დედაკაცსა და.

— კაცო სასმელმა ვგრე როგორ უნ-
და დაგრისო ხელი? ეგეთ მუშტარს კაცი
დააფრთხობს? არა, ივან ზურგიევიჩ,
უნდა მოკაკო თითი. ველარა მსომ ძვე-
ლებურათ.

— რას ველარა ვსომ, აბა, სარკეში
ჩაიხედე, შენ ჩემზე მეტათა ჰბლეტამ
თვალებს?

— შართლა, ძილი კი მამერია აი.

— აბა, აბა, ძილი არ იყოს. ჭერ ეს
ღორი უნდა გაყვიდოთ, თორემ დედაშე-
ნი გადაგვასახლებს საჩალედან.

— კიდევ იტყვი ჰქვიანი ვარო?

— კარგი, პოო, კაცს ზედ კი არ უნდა
შაჰდგე. აი, მეც შენთან დაუდგები და
ერთად გაყვიდოთ.

— მოდი, შამწყდი თავიდან ღილი-
ვით. შარტოკა უფრო გაყვიდი. ტყუ-
ილად დამიფრთხე ის ოსი.

— დაიცა, გოგო, დაიცა, კაცო. ოსმა
ღორისა რა იცის. ჩვენა, ორივე აქ დაე-
დგეთ. ერთათ უფრო კარგათ შავევაჭ-
რებით. იქნება ვინმე მატნელსაც ვადა-
ვეყაროთ. ხო იცი, მატნელები ალა-
მართალი ხალხია და შავაცდენთ.

კარგა ხნის მერე მუშტარმა ისევ
ჩამოიარა. ფასი იკითხა და წავიდა.

— დაუქლოთ მამი, თორემ, ხო ხე-
დავ, ღორი ყველას ეძვირება.

— კარგი, ჭანდაბას. ოთხმოცდაათი
უთხარი და სამოცდახუთმეტად მიეცო.

მემრე იმ ფულს ეს ორმოცდაათი დაუ-
მატოთ და ერთი ამოდენა ღორიც რომ
ჩაიყვანოთ შინა, მაინც ხეირია, —
ი დედაკაციც დაისვენებს და ქათმებსაც
ვიყოლიებთ.

— რათა ამოდენა? ასოცდახუთათ
ამაზე დიდს ვიყიდით.

— აბა, ნეტა იგრე მოგვექცეს საქმე,
რო ჩვენმა თხამ მგელი დაიჭიროს.

მუშტარმა ჩამოიარა.

— რას აფასებთ!

— ოთხმოცდაათს კაპიცი არ დააკლ-
დება.

ვერ მორიგდნენ.

მოსწყინდა მამა-შვილს, შხემა და
სიცხემ დაპრიათ ხელი. ფეხზე ძლივს
იღვნენ.

მუშტარმა კიდევ ჩამოიარა.

— რას აფასებთ?

— ოთხმოცდაათს კაპიცი არ დააკლ-
დება.

— ძვირია. ამისთანებს აგე, ის კაცი
სამოცდაათათა ჰყიდის.

— მამ წადი და იმისი იყიდე.

— დაიცა, გოგო, დაიცა, შვილო. ეს
კაცი ნამდვილი მყიდველია. ყველა მა-
ზანდისთვის კი არ კითხულობს ფასსა.
სადაური ხარ, კაცო!

— მატნელი ვარ.

— აი, აბა, ნამდვილი კაცი და მუშ-
ტარი. დაიცა, შენც იმათში ხო არ ერიე,
მატნელებმა ილტოს ხიდი რომ დაწვეს.

— შენ ვიფი ხო არა ხარ, კაცო.
მატნელები ილტოს ხიდს რათ დაწვე-
დნენ?

— რა ვიცი, დაწვეს. — ახმეტის
მხრიდან ყვაეები ვადმოდიან და ნათე-
სებს გვიფუჭებენო.

— კაცო შენ თუ ღორსა ჰყიდი, —
გაყიდე, თუ არა და ზღვევა ხო არ მო-
გინდა? ნამდვილი ფასი მითხარი, ბიჭო!

— ნამდვილი ფათხარი.

— ძვირია. მე ვაჭრობის კაცი არა
ვარ, ოთხმოცს მოგცემ.

— ოთხმოცდაათს კაპიცი არ და-
აკლდება.

— მეტი არა ღირს.

— ღირს, აბა, ნახე, ბროლივით ღორია.

— პატარძლათ კი არ მიმყავ, უნდა დაგვლა. ოთხმოცი აიღე და გაუშვი ჩაქვეს ხელი.

— ოთხმოცდაათს კაპიკი არ დააკლდება.

— გითხარი, ეპტრობის კაცი არა ვარ მეტქი. ოთხმოცი აიღე და მამეცი აქ ჩაქვი.

— ჩაქვეს არა ვყიდი.

— მა რა ჩემ ფეხებით უნდა წავიყვანო შინა, მამეცი აქა.

— მე შენთვის ჩაქვი არ მამიყიდნია.

— მიეცი კაცო, მიეცი, ვოგი. ჩაქვის მეტი რა მიყრია შინა, რა ოხრათ გინდა?

ვოგია გაღმობხარა და ლოკატორივით მომართულ ყურში ცხვირი ჩაუღო.

— კაცო, სხვა ღორი ხო უნდა ვიყილოთ, იმას რითილა წავეყვანო შინა?

— შენ მიეცი, კაცო. სხვა ღორს სხვა ჩაქვი ეწნება. აი, აბა, წაიყვა და ღმერთმა მშვიდობაში მოგახმაროს.

როცა მატნელი კაცი წავიდა, მამა-შვილმა ერთმანეთს გაბადრული სახით შეჭხედა, თვალი ჩაუყრა და გადაიხარხარა.

— ძან კი გავაცურეთ, აი. ხო ვითხარი ჰქვიანი კაცი ვარ-მეთქი?

— ღორი მე გავყიდე და ჰქვიანი შენ საიდანა ხარ?

— მაშ მე ჰქვიანი არა ვარ, შე მაშაძლო?

— არა, ჰქვიანი კი ხარ, მაგრამ ღორი მე გავყიდე.

— შენ კი არა, მე გავყიდე.

— კაცო, ღორი ვის ეჭირა?

— ღორი კი არა, ჩაქვი გეჭირა.

— ის ჩაქვი იმ ღორს არ ება?

— ჰოო, ეგ კი ველარ მოვიფიქრე... მოდი, ე, ვერან, ერთ რამეს გეტყვი და დამიჯერე.

— ესლა არ მითხრა, აქედან იგრე წავიდე, რო მადარიჩი არ დავლიოთო.

— ვაპ, ჩემ ჰქვაში ხო არ იჭექი, შე ღმერთაძლო ოთხმოცი მანეთი ფუ-

ლია. ესლა ჩვენ აქვე სახინკლეში წავედეთ. ოც მანეთათ ერთი მამა-პაპურათ მოვეუღბინოთ, ასათი ღორში მივეცეთ და პაიდას ხოლო იცოდე, არ დაგავიწყდეს, შინ რო წამოგვდეს ოცი მანეთი დავლიეთო, ვაი ხესა და ქეას ველარც გადაურჩებით დედაშენს.

— რა ბიჭი ვარ, წამამცდეს ასათათ კაი დიდი ღორი მოგვივა. ოცი მანეთიც დავამღეროთ.

— უნდა დავამღეროთ, მაშა ასათათ იგეთ ღორს ვიყიდი, აბა, შენ მიყურე ერთი გავახაროთ დედაშენის შინ კი ვთქოთ, ასოცდაათი მივეცით თქო.

— უნდა ვთქოთ, მაშა... უპ, გეგონება ტონანახევარი ბალღამი მაწვა ზედა და ერთბაშად მამხსნესო.

— მეც ეგრე მგონია. რაკი ის ვერანა მოვიშორეთ თავიდან, ესლა გინდა საყუვარში შამაბი

— აბა, წაველით?

— წაველით, მაშა!

და ხელგადახეული მამა-შვილი სახინკლეში შედარდებდა.

სამხრობა კარგად გადასული იყო, იქიდან რომ გამობარგანადენენ.

— მაიცა კაცო, საით მიხვალ, მაგ ორმოს ველარა ცნობ?

— რა ორმოს?

— ანდე, მაგმასა.

— ეს ის ორმოა?

— ის არი, მაშა!

— კაცო, ეს თუ ის არი, რათ ეტყოდა; შიგ თითქოს ჩვენს მაგივრათ ღორებს უგორავნიათო.

— მართლა, ხო იცი, როგორა ჰგავს. შიგ თითქოს ღორებს უგორავნიათო.

— აქედან მოუარე.

— გადავხტები.

— მოუარე. მაგას შენ რას გადაახტები.

— გადავხტები. დავნაძლევდეთ.

— კაცო რომელი შევლაყაძე შენა მყევხარ, მაგას გადაახტე.

— აბა, მიყურე, თუ ვერ გადავხტე.

— დაიცა, კაცო, რას გადაახტები, მიწახედაც ფეხი გეშლება.

— მე შეშლება ფეხი? აი, შე ძაღლის გეჯაში მონათლული მე შეშლება ფეხი?

— მოდი, მოდი, მე მამე, მამი. ნუ ტავიწყდება, რო ღორი საყიდელი გვევა-
აგე, მზე სად არი ვადახრილი.

— მართალი კი ხარ, აი, შე მამაძაღ-
ლო. აბა, ხელი მამე. ეგრე ეხლა წაეი-
დეთ.

— კაცო, დაიცა. ე რა არი? ე რა-
მოდენა ბუმბული გაშლილა, გეგონება
ბალიშები დაუბღღენიათო.

— მართლა, განა. ე რა არი, ბებო,
ცოცხალ-ცოცხალ ქათმებსა ბღღენი და
მუშტარს იგრე ატან?

— რა იყო შვილო და, შუადღისას
ერთმა რჯულზე ხელაღებულმა ერთი
ღორი ჩამატარა აქეთა. რა ვიცი, რა
მიწის მგელი გამოუვარდა, რა ეცა იგე-
თი, კარგა თვალის შევლება ვერც კი მო-
ვასწარი, რო ებღღენა ჩემ ქათმებსა და
ერთი წიოკობა აუყენა. ანდე, ორი ვა-
რიალა გადარჩა დაუგლეჯავი, აგრემც
შავი მიწა დეყურება იმის აქ მამყვანსა
და გამამცემელსაც. გაგონილა და თქმუ-
ლაა ქაა, ქათმის მკამელ ღორს ბაზარში
რა უნდა?

— ჩვენი იქნებოდა მამი. ღორი გაფ-
რენილ ქათამს იქერდა. ფეხებგაკრულს
რა ხეირს დააყრიდა? აბა, აქედან მო-
უსვათ თორემ...

— დაიცა, უღოროთ ხო არ წავალთ
შინა?

— ამ დედაკაცს მაინც მოვერიდოთ.
რამდენჯერ აბრაცუნდ-ჩამობრაცუნ-
და ბაზრის თავიდან ბოლომდის მამა-
შვილი და ბოლოს ერთ ღორზე შეაგდეს
არჩევანი.

— კაი მსუქანი ჩანს, აი.

— ჩვენ ღორზე დიდიც არი.

— ჩვენ ღორზე დიდია, მაგრამ შავი
რთა?

— მეც შავი ვარ, მაგრამ როგორი
ბიჭი ვარ?

— ნამეტანი კვებნა ნუ იცი ხოლმე.
რაც თავი მახსოვს, შავი ღორი არა
გვეყოლია.

— რა უკირს, შვილო, შავი იყოს,
რო გაიფუფქება, გათეთრდება.

— შევევაქრო?

— შევევაქრე.

— რა ღირს შენი ღორი, ძია კაცო?

— ასოცდაათი.

— უჰ, რა ამბავია, შე კაი კაცო?

— მშვიდობაა. თუ არ მოგწონს, სხე
იყიდე.

— არა, სათვლიოთ კაი ღორი ჩანს,
მაგრამ ძვირათ აფასებ.

— ნამდვილი მყიდველი ხარ?

— ნამდვილი ვარ, მაშ სალღაბუ-
ცოთა მცალიან?

— თუ ნამდვილი მყიდველი ხარ,
ას ოცათ მოგცემ.

— ასოციც ძვირია. კაი მსუქანი
კაი. უჰ, ე რა არი, ლაფში იგორავა?

— ღორი აბა, მა რის ღორია, თუ
ლაფში არ იგორავებს.

— ჰა, რას იტყვი გოგი?

— ასოცი ძვირია.

— იაფი კიდევ მაწონია, წადი და
იყიდე.

— ნამდვილი მყიდველები ვართ, და-
უკელი.

— ვერ დაუკლებ.

— დაუკელი კაცო, იცოდე, ნამდვი-
ლი მყიდველები ვართ.

— მეც ნამდვილი გამყიდველი ვარ.

— უთხრა, გოგი?

— უთხარი... არა, რა უნდა უთხრა?

— აი, ჩემო ძმაო. მთელი ჩვენი ფუ-
ლი აი, ეს არი. ასათი მანეთია. კაბიქსაც
აღარ ვირჩენ მანქანისთვის. აქედან სა-
ჩალემდე ფეხით უნდა ვიაროთ და ვა-
ტაროთ ეს ღორი. ღმერთი აღარ არი?

აი, აბა, ამოვიბრუნებ ყველა ჩიბებს. აბა,
სახე თუ გროშს ვირჩენდე.

— კარგი, აბა, რა გეწყობა. მეც
კაცი ვარ. რაკი მაგის მეტი ფული არა
გაქვთ, უნდა ანგარიში გავიწიოთ.

— აი, დათვალე. ფულს დათვალე უყ-
ვარს... სწორია?

— სწორია.

— მაიტა ეხლა ეგ ჩაჭვი.

— ჩაჭვს არა ვყიდდი.

— მა გზაში ხო გამექცა, კაცო, თუ
ჩაქვი არ აბია.

— ჩანდაბას, რაკი ეგრეა, წაიღეთ
ჩაქვიც. აბა, კარგათ იყავით. ღმერთმა
ხელი მოგიპართოთ და ეგ თქვენი ღო-
რი მშვიდობაში მოგახმართო.

შინ საღამო ხანს მივიდნენ.

ისეთი ღრო იყო, სოფელში ქათამე-
ბის შესხდომის დროს რომ ეძახიან.

— გამო, დედაკაცო, ახალი ღორა
მოგიყვანეთ! — ვანუამ ცოლს გზიდანვე
გასძახა.

მოთენთილი ღორი ჭიშკართან ერთ-
ბაშად გამოცოცხლდა. გაიწია, გასაფა-
თებულ გოგისა ჩაქვი ხელიდან წაპვლი-
ჯა, ჭიშკარში დოსტორივე შეეარდა და
ეზო ჭენებით გადაიარა. საჩეხს გვერდი
აუქცია, სათონეს შემოუბრინა და პირ-
დაპირ საქათმეს ეცა.

ქათმების წიოკობამ ქვეყანა მოიც-
ვა. ატყდა ერთი ვაი-უშველგებელი. ზა-
რდაცემული მამალი და მისი ჯალაბი
ეზოში თავქუდმოგლეჯილი გამოიშალა.

— რა იყო, მეორეთ მოსელაა? რა
ამბავია, კაცო?! — მარნიდან გამოვარ-
და დედაკაცი.

— ვაიმე, ბიჭო! არიქა, გოგი, ე რა
ამბავია, კაცო!

ადგილზე მიყინული მამა-შვილი მა-
შინდა მოირღვა, როცა ღორმა საქათმი-
დან გამოაღწია და თან პირში გაჩრი-
ლი აჩხალებული ყვინჩილა გამოიყ-
ვანა.

— არიქა, შენ მაქედან მოუარე!

— არ გაუშო, შენკენ წამოიდა!

— ჭიშკარი დაკეტე, ჭიშკარი.

— ჭიგო მიიტა, დედი დაქა, დაპ-
კა, ეგრე კიდევ დაქა. ნახე რო მიინც
პირიდან არ უშვებს!

— აუზისკენ მიდის, აუზისკენს არი-
ქა შიგ არ ჩახტეს, თორემ სუ წაპხილ-
წავს წყალს. საით მიხვალ? გზა მოუ-
ჭერი, გზა ეგრე! წამოუარე!... მიიტა
აქ ჭიგო, დედაკაცო! აი, შენი პატრო-
ნის მკედარი და ცოცხალი! მიიღე? აბა,
ერთიცა! მოხვდა? არიქა, გოგი არ გაუ-

შო, შენკენ მობრუნდა! წამოუარე! წამოუარე!
მოუარე! შენც მაქედან მოპყე, დედა-
კაცო! აბა, მიდი მიდი მოიდა, გაგქ-
ცა! არ გაუშო! არ გაუშო უპ, შენი,
მინც ჩახტა ხედავ, როგორ დაცურავს
წყალში? ვარიასაც რო პირიდან არ
უშვებს?! კაცი დაებერდი და ეგეთი
ღორი ჯერ არ მინახავს! არიქა, შენკენ
მოცურავს, გადაეწოდე და წაარჩვი.
აბა, დედაკაცო, შენკენ მოდის, მარჯვეთ
დაუხვდი! გადაპწედი, გადაპწედი! შიგ
კი არ გადაგიყოლოს!.. გაიგო! გამობ-
რუნდა! მოდი, მოდი, ერთიც გისართო
მაგ კოსროში!.. მოკლა ამ მკედარძა-
ლმა, ხედავ? აგე, ვარიამ თავი როგორ
ჩამოტყიდა. მოკლა... ოჰ, მე შენი!

— არ ჩახტე, მამი, არ ჩახტე! ვალო-
რებულია, არაფერი მოგწიოს.

— რა უნდა მამწიოს, მე ამის პატ-
რონის სული და ჯილაგია!..

აუზში ერთმანეთში აირია კაცი და
ღორი. ხან ერთი ქვეშ და ხან მეორე!

ბოლოს ღორმა იცაყკაცა, ამოეტოტა
აუზის პირას, აიწია და ამოხტა.

როგორც კი შშრალზე ამოვიდა, წყა-
ლი გაიბღერტა და ტუბტუბით შემობ-
რუნდა.

დედაკაცმა შეხედა და პირკატა ეცა.

— აკი ახალი მოვიყვანეო, ეს ხო
ჩვენი ღორია, კაცო?

— ჩვენი? — ვანუამ ამოიწია და
აუზზე ამობობლდა.

— მართლა ჩვენია, კაცო!

— აი, დიდება შენდა, ღმერთო! ე
რა ამბავია?.. ბიჭო, გოგი, სიზმარში
ვარ თუ მეჩვენება? — შავი ღორი არ
მოვიყვანეთ, კაცო?

— შავი მოვიყვანეთ, მამა!

— ჩვენი ღორი მატნელმა კაცმა არ
იყიდა?

— მატნელმა იყიდა, მამა!

— მაშ ეს ჩვენი ღორი აქ საიდან
გამოტყვრა?

— ე, მამი, მამი!.. ვანა ვერ ატყობ
ღვინის ბოთლიდან არი გამამტყვრალი?

— კაცო... ვინ იფიქრებდა, კაცოო...
მოდი და შენ მატნელი კაცი დაუძახე!

ალექსანდრე კუთათელი

ნაშაბით დაბრკანებულნი

პაატა ცისკარიშვილს

გახსოვს, ძვირფასო ძმავო პაატა,
საავადმყოფო, ტანჯვის პალატა,
სამუდამოდ რომ დაგვამეგობრა
შენ — მეცნიერი, მე კი — მწერალი?
ძმობის დულაბი, როგორც მეგონა,
არის საერთო ჭირი ვერანი,

რა საშინელი, ძნელი ყოფილა
ქირურგის ბასრი დანის ქვეშ წოლა,
უმწუოდ, მარტო, დედიშობილადა,
ტკივილი უღვთო, გოდება, ძრწოლა,
როს დევნისთვალა ნათურების დაგნათის შუქი,
რომ დაგანახვოს ჯოჯოხეთი — დანტეს შავეთი,
ურიწმამის უცხო კიბით სადაც ჩაყვდი
და არ მესმოდა ბობოქარი ცხოვრების ბუკი.
ვერა ვხედავდი ვერაფერს ირგვლივ,
მე ყურადღება რომ მიმეჭკია:
ქირურგთა თეთრ ქუდს, მათ სიბრძნის გვირგვინს,
პერფორაციას,
პერიტონიტს
და რეზექციას.

მორჩა. ცოცხლებში არ მედო წილი.
ღამის დუმილით, კუპრით ნაფერი,
სამარადღებო მეწვია ძილი,

სიკვდილი ჩია ჩიტის, ჩიორის,
 გამდნარი თოვლის ფიფქის, ფიორის.
 სხვა არაფერი.
 სხვა არაფერი?!

გაქრა ქვესკნელი და გარესკნელი,
 ალაზნისა და რიონის ველი,
 მთები,

ზღვისპირი,
 ედემი — რიწა?!

განმშორდა სული
 მიწადქცეულს
 მეძახის მიწა,

სად ხდება ნივთთა შეერთება უკანასკნელი?!

არა, მკვდარსავით თურმე მუძინა...
 და გამადვიდა ბოლოს ბიძინამ —
 ცნობილ ეჭიმმა, ღირსეულ კაცმა
 და მყის დასრულდა ტანჯვა და ჯვარცმა,

ნაშუადამევეს ძალლი ჰყუფდა

ყრუდ, უილაჯოდ,

ვით შავ მღვიმეში

დამწყვედული ათას წლის წინათ

და კვლავ იყეფებს,

მას ყარყუმში, ჭოტი რითა ჯობს!

მზეც კვლავ იბრწყინებს, ისე ვით ბრწყინავს.

კვლავ იმოძრავებს,

ბუნებისგან დათქმული გზებით,

აურაცხელი ცის მნათობი იდუმალ გზნებით.

ზღვაც კვლავ განაგრძობს

კაცისადმი ცივი, გულგრილი,

ფსკერზე მთა-ნაპრალთ რღვევას,

დაშლას, დეფორმირებას.

ზღვას — ბუნების ხატს

არად უჩანს კაცის სურვილი,

კაცი მხდალია, თუ მამაცად იცნეს გმირებმა.

მისთვის პრომეთე და ღვთის გლაზა ორნივე ერთია.

რადგან შავეთში აჩრდილები ერთურთს ერთვიან.

სამოცდაათი წილი არის ჩვენს პლანეტაზე

ზღვა, ოკეანე, ხმელეთი კი — სულ ოცდაათი.

ღელავს გუბუნებს ოკეანე,

ზამთარს — მეტადრე

ხოლო ზაფხულზე ტროპიკული ტრიალებს ხვატი.
 ზღვა, ოკეანის ფსკერზე ჩანან მთა, ნაპრალები
 და კვლავ მოგვესმის ვულკანების
 ხმა, ყრუ გუგუნე.
 კაცმა ჩამოხსნა ზღვით დახმული
 ხმელეთს კარები
 და გააშუქა ნათურებით ღამე უკუნი,
 შექმნა ცხოვრება უმდიდრესი და მოწინავე,
 სად ატომური სადგურები მზეებზე ბრწყინავენ...
 მაგრამ სიკვდილზე მეცნიერი ისევე ფიქრობს,
 ამიტომ ეძებს იგი კიბოს გამოშფუვე მიკრობს.
 გონებით ბრძენმაც ვერ დათრგუნა სიკვდილის შიში,
 რასაც ამქვეყნებს საარკოფაგთა წარწერა, ნიში.
 ბედნიერია ზღვა, პირუტყვი,
 ხე და ბალახი,
 რადგან არა აქვთ კაცთგონება,
 სიკვდილის განცდა.
 კაცი კი ბრძენი, მეცნიერი
 ტანჯვას ვერ აცდა, —
 არ სურს უსულო მიწად იქცეს,
 გახდეს ბალახი...
 კაცს ქრისტე, ღმერთი, იულოვა
 ვერას უშველის, —
 მას და მიწასაც თუ გააჭრობს
 დრო დამფუშველი..

* * *

ბართაშვილის აქ მჭირდება ახლაც იგავი,
 იხე ვით წინათ, როს ჭაბუკი კაცი ვიყავი:
 „არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
 იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს“...
 ეს გამინდელი შეგონება როგორ არ ვაჭო,
 თუ კვლავ მიზიდავს იაზონი და მისი არგო,
 ოჭროსთმიანი მზე — მედეა,
 კოლხელი ქალი,
 სადემეტრაო — მთის სოფელი
 და კორინწყალი,
 როცა დემეტრე გაზაფხულზე პოულობს კორეს,
 ქაჯუთის ციხის ინგრევა ყორე
 და ნათლად ვხედავ:
 სამთარში ტყვემნილ თავის ასულს პოულობს დედა!

გახსოვს, ძვირფასო ძმავო პაატა,
სააგადმყოფო, ტანჯვის პალატა,
სამუდამოდ რომ დაგვაძმობილა
შენ — მეცნიერი, — მე კი — მწერალი!
ძმობის დუღაბი თურმე ყოფილა
კაცთ ერთნაირი ხვედრი ვერანი.

უკვე გამოფრჩით.

აივანზე ვზივართ გვალვისას
სიკვდილის ხილვით სახეცვლილი,
დაბრძენებული.

გვერდით გვისხედან მნახველები
ჭკუით ქებულნი
და მათმა დინჯმა საუბარმა წაგვახალისა...

ბაღში მაღალი დგას ნაძვის ხე,

ვით ყალყზე დათვი,

აივანს წვედება ბანჯგვლიანი,

ვეება თათით.

თეთრი, შიშველი ქალებივით დგანან ვერხვები
და ერხევიან კულულები მზით გაისრული,
ალტაცებული ხის მარმარ ტანს ვკოცნი, ვეხვევი
ნათელხილვამდე, ტანჯვის მერმე, კაცი მისული.
თრთის და კანკალებს

ვერცხლისფერი ვერხვის ფოთოლი

ჩამავალი მზის უმოწყალო ცეცხლის მოდებით.

ხის უკან მოსჩანს მთა, მაღლივი

სახლის გოდოლი

და მენატრება სოფლის ჩია, კოხტა ოდები,

ლალი ბავშვობა, ხანისწყალში

ცურვა, მხარული,

კუდინების დასაფრთხობი ცეცხლი, არული...

რა ვქნათ, პაატა?

კვლავ ვიართო ნელა, ტაატით

და დაუბრუნდეთ ძველი ყოფის

ძველ ტრაგედიას,

თუ კომედიის,

მყუდრო სოფელს,

ჩვენს კოდმეტას?!
 ისევე ავაგოთ მწყერიფება ბალახზე მარწყვი,
 ეშმაკუნები რომ ეძახდნენ: „ტყის წიამპოლას!“
 მივართვათ იგი სოფლის პაპას —
 ჩვენს „თეთრა-კოლას“,
 ქვევრს რომ ხეხავდა თავისი სარა,
 ბალდოჯის სარცხით?!

ხედავ, პაატა, როგორ ვბერდებით,
 ვით ქამისაგან გარუჯული მთების მკერდები?!
 მაშ მოდი, ძმაო, სანამ სოფლად დავიარებით,
 მთლად მოვიშუშოთ გულის დარდი და იარები.
 მოვძებნოთ მთაში — სარკოიაზე
 გლეხის თეოდე ფაიჭიძის და ნესტორიას
 შთამომავალი,

მონაგარი —

ზაზა, იამზე

და მათ გვიამბონ ახალ სოფლის ზნე, ისტორია,
 გვითხრან: დადგათ მსოფლიოში ახალი ხანა,
 ყველას იზიდავს ბრძენი კაცის აწ ანაბანა.
 მილიონები ესწრაფვიან დიდი ლენინის
 სიტყვას და ხაქმეს, გაუთიშავს და გაუბზარავს.
 ის არის ქვეყნის დასახსნელად
 აწ მოვლენილი
 და მისი სიტყვა მშრომელ ხალხის
 დუშმანებს შარავს.
 გვითხრან:

ბრალია ქვეყნის ნგრევა,

მეორედმოსვლა,

ატომურ ომის მოლოდინი,

ცეცხლი და ალზი.

ვერა, ვერ სძლევენ კაცთ მშვიდობას

კაცუნები,

მახინჯი,

ჭოსა,

თავისუფლების მოყვარული შეერთდა ხალხი,

ლადო სულაბერიძე

სიზმრაჲი წვიმაჲი

შუამისას ჩემი სახლის წინ
 მდგარ თეთრი სახლის ფანჯრის რაფებზე,
 (როცა გარეთ წვიმს, ჟინიანად წვიმს
 და აღარ ვფიქრობ აღარაფერზე,
 მხოლოდ გავეყურებ
 ოთახებიდან
 ფერად ფარდებზე მოწოლილ ნათელს
 და მე მგონია:
 რომ გამოაღონ
 ახლა ფანჯრები,
 ჩანჩქერებივით
 ჩამოქანდება ხართულებიდან
 ნათლის ჩქერები ღამის უფსკრულში), —
 უცრად ვხედავ:
 ჩამოსხდებიან
 რაფებზე ნაირფერი სიზმრები,
 იწუწებიან წვიმით,
 ელიან,

როდის ჩაქრება სინათლე, რათა
 შეძვრენ ფანჯრების ღრიჭობებიდან
 და წაესიონ ძლივს ჩაძინებულ
 მთელი დღის მამურალ ადამიანებს.
 ზოგი ცისფერი ანგელოზია,
 ფრთებზე სამოთხის ჩიტები უზის.
 ზოგი ურჩხულს ჰგავს,
 რქიან სატანას,
 დაბერილ თვალებს დააბრილებს
 და იღლივში ამოუჩრია
 ბრმა კომმარებით საცხე ტომრები...
 და მომინდება, რომ ავეუწმიო
 და დავაფეთო მყის სატანები,
 მაგრამ ვაი თუ ანგელოზებიც
 დაფრთხნენ, რომელთაც ჩემ მესობლებთან
 მიჰყავთ ჩიტები ნეტარებისა.

 შიში არ მიშვებს დიდხანს ფანჯრიდან:
 ვინ დაფრინდება ამ ჩემს რაფაზე,
 ანგელოზი თუ შავი ურჩხული?!

მზითაჲი

მოგყვა ფარდაგი,
 კაკლის კამოდი,
 დედის ნაკერი დიბა და ფარჩა,
 მაგრამ შენს მთებზე მზე რო ამოდის,
 მისი სხივები იმ მთებზე დარჩა.

 მოგყვა ყვავილი შენი სამოთხის,
 რაც დააგროფე იქ დარიჩინი,

მაგრამ ის მთვარე იქ რო ამოდის,
 იმ დედულეთის გორებზე დარჩა.

 მოგყვა ფარდაგი,
 კაკლის კამოდი,
 დედის ნაკერი დიბა და ფარჩა,
 აქ მზეც ამოდის,
 მთვარეც ამოდის,
 მაგრამ სულ სხვაა, რაიც იქ დარჩა.

ქსნის ხეობაში სიყვარულის
სამლოცველო მაქვს აგებული.
და ღამეებს ვწვავ მოჩახჩახე
ნაკვეთჩხლებზე ვარსკვლავთ კრების

ეს ღამეც ასე გაფრინდება,
ბევრი ღამე როგორც გაფრინდა.

მე ჩემ საყდართან მარტოკა ვარ.
მშვენიერო, ჩემი აფრითა!

იღმის ბილიკზე გითვალთვალე
ამა მყუდრო თავშესაფრიდან...
ეს ღამეც ასე გაფრინდება,
ბევრი ღამე როგორც გაფრინდა.

ნარნარა ოთარ ჩხეიძის ნიგნა „იტალიური ღლიურაგი ბაირონისა“

მონობის კანონს ვეღარ ეთვისე,
ბორკილში დაირა ვეღარ დაირობს...
თავისუფლებისათვის
საბერძნეთისკენ,
საბერძნეთისკენ, ჩვენო ბაირონი!

მამულში ჭკნებოდა მგონის ბედის ხე,
ლექსი ქარიშხალში ნაირ-ნაირობს...
თავისუფლებისთვის
საბერძნეთისკენ,
საბერძნეთისკენ, ჩვენო ბაირონი!

მიუნხლოველი

რადაც მეძახინ,
ვილაც მეძახინ,
ენა არ შესმის იმ ძახილისა.
ნეტა რა შელის ხარივით ქედწახრილს
იმ მიუწვდომელ ფერის ხილვისას?!.

შორს კი არ არინ.
თითქოს ახლოა,
სულ სხვა მუსიკა,
სულ სხვა ბგერები.
ვიცი, ის სულ სხვა სამოსახლოა,
სულ სხვანაირი ასიმღერების.

თითქოს აჭვია,
მაგრამ შორია.
ჩემი უძირო არის სამყარო,
ეს ჩემი ხილვის მეტეორია
და მისმა ძებნამ უნდა დამღალოს.

იქნებ-ინეთი ფერის-ლექსია,
თვით ღვთაებათაც რაიც-ნდომიათ,
ჩემში არის და
უმაღლესია,
ჩემში არის და
მიუწვდომია.

ქაქაბი

სტრიქონებს შუა ჩაიკეცა შავი ძაძები
„ქართლის ცხოვრების“ - ფურცლებიდან ამოფენილი,
ძაძები

ერის დროშებივით
მარად გამძლები,

გალობენ მკვდართა მარადიულ მწყალობელივით,
გახლართულია შავ დაძებში

ქერივთა

დედათა

ქარი სიკვდილის,

ქარი გლოვის,

ქარი ხსოვნისა.

ქართველი ქალი ბუგთარივით დაძებს ჭედავდა,

მკვდარს წაეფარა

და საფლავი არ იშორისა,

დაძაში მარხა

რაც რამ დარჩა დასამარხავი,

მშვენიერება

სხეულისა,

თვალთა,

წამწამთა.

სულში კი ენთო,

სიყვარულის ენთო ხანძარი,

სიკვდილის ჯვარზე გაკრულს

აგერ რაიც წამწარდა.

სდუმან სკივრებში ჩაკეცილი

ჭრელი კაბები

შოსან ქალთა,

ხოხბებივით ასაფრენები.

თვითონვე ჰკლავენ

შენს წილ ვნებებს,

შენს წილ ხარებას,

დაძებში ხვევენ...

მძიმე არის მიტომ დაძეო.

თავს შვალვეენ-მკვდარზე გლოვას და მწუხარებას,

დაძის კალთაზე ეფერფლებათ ქვეყნის ხანძრები.

ნაღვლიან ჩრდილებს ღრუბელივით შავი დაძების, —

მომამლის ქარი.

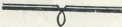
ქართლის გუბზე წამობერილი

დაძები,

ერის დროშებივით,

მარად გამძლები,

გალობენ მკვდართა მარადიულ მწყალობელივით.

ნაილი ნაკერიშვილი

• • •

პატარა ბიჭს აქვს საკუთარი სამეფო მზისა,
მთვარის და ღრუბლის,
ჭრელი სიცრუით ავისილი გუდა და ხარობს მისი
გამზიურებით,
ხოლო ბიჭის და, ვისაც უკვე შეასწავლეს რეალობა
საგნის და ფერის,
დასცინის ფერად, ბრჭყვიალა ლაქებს,
საგნებს რომ აძლევს გადიდებულ მოხაზულობას
და ბიჭის ღმერთებს ბოროტს და კეთილს —
ბუმბაბასა და აბუმბაბას,
უცნაურ კომპლექსს ბგერებისას — განსწავლულობას
უპირისპირებს
და ბავშვური თავგამოდებით და ჭრუტი ხარწმუნოებით
გამოჰყავს ბიჭი თავის ქვეყნიდან.

• • •

მე გაგიფინე სიჩუმე ჩემი, როგორც
ქალაქი —
უცხოდ ჭრელი და მოხატული
და წყვილი თვალი დაუსვი მეგზურად,
ნატვრით, იდუმალ გაოგნებით და
უსახო მადლიერებით
მე გამოვხატე სიყმე ჩემი უდაბნოს
ქვაზე
და წავაწერე — მე ვარ შენი, შენი და შენი.

ილია აროსია

ოცნების კვალად

ადამიანი წყაროა ყოველის,
მას სულ მცირედი ნათელი ყოფნის,
რათა ყველასთან გრძნობდეს ერთობას;
არვის ემონვის,
არვის იმონებს,
დასაფიცარზე თავი ეთმობა,
და გარდასულსაც კრძალვით იგონებს,
მხარში უდგება ხვედრით უიღბლოს,
მისაშველებელს მიეშველება
უყვარს სიწირფელე — მარად უნიღბო,
ალალმართლობით წვა და შენება —
და თუ საშველი მაინც არ იქნა,
არაფერია, იყოს ღარიბად...
მარადყამს ერთი მას იტაცებდა —
არ მიჰყოლოდა გადიდკაცებს!
ეგრძნო ყოველი და განეცადა,
არდასაცდელი არ დაეცადა
და, სულგრძელობაც მუდამ ყოფნიდა,
მას სხვისი ჭირიც ეცნო თავისად,
მტკიცედ ეწია ძმობის ჭაპანიც,
გზები დაეხშო სულთმსუთავისა,
უძმო სიმართლით ძმას მისამგვანი!
მას წყურვილი აქვს პირდაპირობის,
გულთაგულობის, კაცადკაცობის,
ვინმე სიაფეს რომ აპირებდეს
მოიშთობს, თუნდაც იყოს ნაცნობი,
მარტო ნაცნობი? — თვით ნათესავიც
ირგვლივ სიაფის თუა მთესავი!
მკვდარს არ ემსგავსოს
და ცოცხალიც ზომ
თითქოს ვარდია მწვანე მდღლოსი,
იცის, რომ ბავშვი, ვისიც არ იყოს,

მოვლენილია ვით ანგელოსი;
ადამიანი წყაროა ყოვლის
და ეს ჭვეყანა როდი ეთმობა,
მას სულ მცირედი ნათელი ყოფნის
რომ სუვეელასთან იგრძნოს ერთობა.

ასე მგონია

მეგობარ პოეტს

რა იყო შური, მე არ ვიცი
და არ მხლებია წუთით ღვარძლი მე,
ასე მგონია, შემოქმედებით
სიცოცხლის წლები გავიხანგრძლივე.
„გარდავიარე კლდენი და ღრენი“,
ხან მსუბუქად და ხან შფოთვით,
მძიმედ,

ასე მგონია ცამდის ავმალღდი
და მით სიცოცხლე გავიხანგრძლივე,
და ისიც ვნახე — ჩაელილმა ჭამმა
როგორ მიხვლთა და დამითრია, —
როცა სიცოცხლე ფუჭი განცდისთვის
ერთი წუთითაც არ დამითმია,
და შემადრწუნა დაუნდობელად,
ვით ყველგან ყველა და სხვა და სხვები,
ისეთნიც, ერთხელ რომ არ უგრძენიათ
აღფრთოვანება ამგვარი ხმებით;
მშვენიერებით გულს ვიოხებდი
და არ მიგრძენია წუთით ღვარძლი მე,
ასე მგონია შემოქმედებით
სიცოცხლის წლები გავიხანგრძლივე.

უკანასკნელი უბიხი

ბოძინა

ჩვეულებრივი კავკასიელი ვაჟაკები სულთანის საბრძანებელში რომ მოხვდნენ, ის არც ისე სულელი აღმოჩნდა, ასკერებადა და პირად მცველებად რომ არ გაეწესებინა. მათრახით ნაწვნივი მწარე გამოცდილება ბევრის ხვედრია, ტყბილი ფახლავათი კი — ცოტასი. ერთნი შეაშინა, მეორენი კი მოატყუა. ნოყიერი მიწებითა და მფარველობით მოისყიდა. აფხაზეთში თავადებსა და გლეხებს შორის ოდიოვან არსებული ნათესაობა თურქეთის მთავრობამ თავის სასარგებლოდ გამოიყენა ისეთები, როგორიც შარდინია, ალოუს ძე, პატივით მიიღეს; მიწაც უწყალობეს და არც წოდების მინიჭებაზე გამოუჩინათ სიძუნწე. თავადებს ბარაქიანად მიუზომეს ადგილ-მამულები, მათ ქვეშევრდომებს კი ნაფოტივით მოუგდეს თავშლისხელა ბოსტნები. პოდა, ხეირიც ნახეს: გლეხის ბიჭები არმიანი. გაიწვიეს და ალაპის სახელით პარდაპირ ომში უყრეს თავა. მერე რა ბიჭები, სულ ერთმანეთზე უყეთესები. ისე კი ვისაც ნადგელი და დარდი უნდა გაიჭარვოს, ბრძოლაზე უყეთესი საშუალება არ არსებობს. რამდენა დაბრუნდა

იმ ომიდან დასახიჩრებული და ხეიბარი, ეს მე და ღმერთმა ვიციო. არ ვიცი, შეილო, გაგვიგია კაც მანის ამბავი? თქვენი ფესვისა იყო — აფხაზი. თავის ღროზე ცოტა სამსახური როდი გაუწია ამ კავკასიელმა მეფეს, რისთვისაც გენერლის ჩინიც მიიღო. მაგრამ მას შემდეგ, რაც უბიხები თურქეთში გადმოსახლდით, როგორც იტყვიან, მისი მზეც ჩაესვენა: მოკვდა ნაცადი მეომარი. მისი ერთი შვილი შშმის გზით წავიდა და რუსეთის არმიის ოფიცერი გახდა. გენერლის მეორე ნაშვილი ქამლათი, აფხაზეთში თავადობა რომ გააუქმეს და ბატონ-ყმობაც ზედ მიაყოლეს, რუსეთის მმართველობას არ დაემორჩილა და მთელი ოჯახით თურქეთს გადასახლდა. ოსმანები თავიანთი მტრის მოძულეს პატივისცემით შეხვდნენ: სტამბოლის ცენტრში სასახლე მოუჩინეს, პოლკოვნიკის წოდება მიანიჭეს და ჯარში გაწვეული აფხაზი მამაჯირების მეთაურად დანიშნეს. კარგად მოგეხსენება ჯარისკაცებს მუქთად არაფერს აკმევენ. პოდა, ქამლათიც თავისი ჯარით მეზობელ არაბეთის ქვეყანაში გააგზავნეს, ვისი იმამიც თავნებობდა და პატივმოყვარე თურქებს ეურჩებოდა.

ბევრმა აფხაზმა წააგო ამ ბრძოლაში

თავი, მაგრამ იმამის არმია ქაშლათმა გაანადგურა. თვითონ იმამი კი ტყვედ ჩაიგდო. არაბეთიდან დაბრუნებული გმირი პირდაპირ ქორწილში მოხვდა. მის მშეთუნაბავ ასულს ნაფიზას ცოლად ირთავდა თურქეთის ტაბტის მემკვიდრე აბდულ-ჰამიდი. ქორწილი გადაიხადეს თუ არა, ახალი სიხარული ეწვიათ, ქაშლათ მაანის სიძე სულთანი გახდა: მკაცრი იყო ახალი სულთანი, შეუბრალებელი და დამსახურებულადც შეერქვა „სისხლიანი“. თვალები შე-რანინი ჰქონდა და ხელები — ხარბი. სამი რამ არის, დად, ქვეყანაზე სამიში: დანა ბავშვის ხელში, მლიქვნელის ქება და ძალუფლება განდიდების მანიით შებყრობილი კაცის ხელში. აბდულ ჰამიდს თავისი ტარსიკონის ჩექმის ქვეშ ესიზმრებოდა კავკასია და გადაწყვიტა ეს მაცოტუნებელი სიზმარი იეცხადებინა. ქაშლათ მაანს პოლკოვნიკის წოდება უბოძა და მაჰაჯირებისა და თავზეხელაღებული თურქებისაგან შემდგარ ჯარს დაუყენა მეთაურად. გეზი აფხაზეთისაკენ ჰქონდათ აღებული. სანამ გემებში ჩასხდებოდნენ, ქაშლათ მაანმა გზა დაულოცა მეომრებს:

— ჩემო ძმანო, ჩვენმა საათმა დაქანა! ალაპის ნაცვალმა დედამიწაზე. ოტომანის იმპერიის დიდმა სულთანმა დახმარების ხელი გამოგვიწოდა, რათა მშობლიური მიწა გიაურებისაგან გავანთავისუფლოთ. როგორც კი მშობლიური აფხაზეთის მიწაზე დავდგამთ ფეხს, ყველა აფხაზი, ვინც თეთრი მეფის მპყრობელობის ქვეშ ეწაშება, აჯანყდება და ჩვენ შემოგვიერთდება გავანთავისუფლებთ აფსანი! წინ, პანავათის დროში! ფადიშახნი ბინ იაშ!

შეიარაღებულებმა შავი ზღვა გადალახეს და სოხუმის ციხე-სიმაგრესთან გადასხდნენ. ქაშლათ მაანი ჩქარობდა. მთელ აფხაზეთს მოედგნენ მისი მაყენები და გაერთიანებისკენ მოუწოდებდნენ ხალხს.

— ვისაც თავისუფლება სწაღია, ქამ-

ლათ მაანის ჯარს შეუერთდნენ აფხაზეთის გადაპრჩენელის შემოქმედის წაგვიძღვებთ ენგურისაკენ გიაურების გასანადგურებლად.

მაგრამ ისე არ გამოვიდა, როგორც ქაშლათს ეგონა. რამდენიმე კაცი თუ აიკლინა გზას, თორემ მწყემსები და მზენელ-მთესველი გლეხები არ გამოეხმაურნენ ფაშას მეამბოხე მოწოდებას. რუსეთის ქვეშევრდომობამიღებულ ხალხს გადაწყვეტილების შეცვლა აღარ უნდოდათ. ის კი არა და, ქაშლათის მომხრეებიც კი მიმოიფანტნენ. აქეთ-იქით მშობლიურ მიწაზე დაადგეს თუ არა ფეხი. მუხლი მოიყარეს, მიწას კოცინდნენ და ჩურჩულებდნენ: „გვაპატიე, აფსნი!“ მათმა ნაამბობმა თურქეთში გადატანილ საშინელ გაჭირვებაზე სხვებიც გამოაფხიზლა.

თავისი ერთგული ხალხითა და თურქთა რახმებით ქაშლათ მაანი ენგურისკენ დაიძრა, მაგრამ რუსებმა გაანადგურეს იგი. სულთანის დაქირავებულმა კარგად იცოდა, რომ ისეთი მარცხის შემდეგ თავი არ შერჩებოდა მხრებზე. შერცხევილი რომ ბრუნდებოდა, ეს კიდევ არაფერი; ბევრი მეომარი დაკარგა. ზოგი გაიქცა, ზოგი დახოცეს, დანარჩენები კი რუსებმა ჩაიგდეს ტყვედ. აი სწორედ მაშინ მოიგონა მან თავის გადასარჩენად ვერაგული გეგმა. უკან რომ იხევდა, მთიან სოფლებს წვავდა და ცრუ ჭორებს ავრცელებდა რუსების სასტიკ შურისგებაზე. იარაღითა და დამინებით აიყვანა მან თურქეთის გემებზე ათასობით აფხაზი, თითქმის ორჯერ მეტი ვიდრე მისი ჯარი იყო, რომელსაც აფხაზეთის დასაპყრობად მიუძღვოდა წინ. ბევრს ეცადა ქაშლათ ფაშა, მაგრამ მთელი აფხაზეთის გარეკა ვერ მოახერხა. მწყემსები თავის ფარებიანად მთებში დაიმალნენ. მთელი ოჯახები ტყვეებში გაიხიზნენ ან რუსების მხარეს გადავიდნენ. და აი, ფერფლიდან კვლავ აღსდგა აფსნი! განა შენი აქ მოსვლა ამის საუკეთესო დასტური არ არის? მოდი, გულში ჩა-

გერა ჩემი ცხოვრების დაგვიანებულ სიხარულს!

• • •

გული მელეოდა ახლობლების უნახობით. და აი, ერთ დღესაც ავღეჭი და გზას გავუღდექი: ხელში კვერთხი მიჭირავს და ფეხით მივუყვები გზას ოსმან-ქოიცი. შორი გზა მიღვეს წინ. შემოდგომის ქარი ქრის და ხანდახან მეჩვენება, რომ კერის კვამლი მოაქვს ჩემამდე. იმ კერისა, ზედ დედაჩემი რომ ვადახრიალა.

გზის კიდებთან მოუვლელი საფლავები მხედდებოდა. ვკითხავდით ვინმე შემხვედრს ვისი საფლავია-მეთქი და „ჩერქეზისი“ — მაშინვე მასუბობდა.

მე არ მიიტყვამს შენთვის, შარახ, რომ ყველა მაპაჯირს თურქეთში ჩერქეზს ეძახდნენ. ეს ზედმეტი სახელი დღემდე შემორჩენილი. ჩემი ახალგაზრდობაში „ჩერქეზი“ იგივე იყო, რაც ყაჩაღია. ორი თურქი რომ წაეჩხუბებოდა ერთმანეთს, „აი შე ჩერქეზო“ ეძახდნენ ერთმანეთს. ჯერ კიდევ სტამბოლში გავიგე სულთან აბდულ აზიზის ტახტიდან ჩამოგდების სისხლიანი ისტორია. ისიც ვაეიგე რა როლი შეასრულა ამ ამბავში შარდინმა, ალთუს ძემ, მაგრამ ამაზე შემდეგ ვაიბობ.

აი დაბალ ბორცვებში შეყუყუელი ოსმან-ქოიცი. შუალამე გადასული იყო. ქროდა შემოდგომის ნესტიანი ქარი და წვრილად თოვდა. ისმოდა ძაღლების ყეფა. მე წმიდა ბითხას წინ ამართულ ბორცვზე გავჩერდი. გარშემო ყველაფერი ეკალ-ბარდს დაეფარა. ერთადერთი რცხილაც მოეპრათ. მის ადგილას თოვლით დაფარული კუნძოლა მოჩანდა.

გულდაძიმებული შევედი სოფელში და პირველი, რაც თვალში მომხვდა, აბხუბას ნასახლარი იყო. ჭიშკარი ისევე ძველ ადგილას იყო. სახლი კი აღარ ჩანდა. კარმიდამო გადახნული იყო და კიდევში თამბაქოს დამპალი ძირები

ეყარა. თვალთ დამიბნელდა, თითქოს შავი ნახაღი ჩამომაცვესო თავზე. ფეხები ძლივს მივათრიე სახლამდე, სადაც ჩვენ ვცხოვრობდით. ჩვენი სახლი ხელუხლებლად იდგა. ესაა რომ ცოტა შეძველებულიყო და ოდნავ დაწეულიყო. აივანზე ბავშვები თამაშობდნენ, სიცივეს არ დაგიღვედნენ. პაერი შევიყნოსე და სუნით მივხვდი: აქ ახლა სხვა ოჯახი ცხოვრობდა. დიდმა ბებერმა ძაღლმა მოიბრძინა, უნდა დაეღრინა, მაგრამ თითქოს დაფიქრდაო და შორიანლოს ჩაცუცქდა. სიცივე თანდათან უპერდა. გზაზე გავედი და გრდემლის წვრილი მომესმა. პო, ეს ალბათ მჭედელი დაუთი ურტყამს ასე გულმოდგინედ — გავიფიქრე და სამკედლოსკენ გავემართე. ორკარედი ნახევრად ღია იყო და შორიდანვე დავიანხე კაცი, რომელსაც ცალი ფეხი ხისა ჰქონდა. გრდემლს უროს სცემდა და ყოველ დარტყმისას სკის ნაყარივით რიალებდა ჩინჩხლები. მჭედელს თავზე ყაბალახი ჰქონდა მოხვეული. მე კარს მივუახლოვდი.

— შემოდი, ცეცხლთან გათბი. მაგრად მოუჭირა ყინვამ! — ისე, მითხრა არც კი შემოუხედავს.

ყელში მოწოლილ ცრემლებს ვძლიე. — გამარჯობა, დურსუნი!

გრდემლზე დასარტყამი ურო თითქოს პაერში გაიყინა. დურსუნი სწრაფად შემოტრიალდა.

— ზაურყან, ღმერთო ჩემო, ზაურყან! — და ხის ფეხს ეკეუნით ჩემსკენ წამოვიდა. ერთმანეთს გადაავებეთ. გაბურძნულ ლოყებს ერემლი გვისველებდა. რკინის წითელი ნატეხი გრდემლზე ჩაშავდა, დურსუნი კი ნაზად მითათუნებდა ღონიერ ხელს მხარზე, ცრემლის არ რცხვენოდა და იღიმებოდა.

— ციდან ხომ არ ჩამოხვედი, ზაურყან, ჩემო საყვარელო ძმომ? შობლებს თავმოკვეთილი ეგონე და გამოგიტირეს, შენ კი ცოცხალი ჰყოფიხარ. მითხარი, მითხარე რაიმე ხმა

ამოიღე. დააჯერე ცალფეხა ღერსუნი, რომ ეს სიზმარი კი არა, ცხადია.

ღერსუნმა სახე ჩემს მკერდში ჩამალა. მე კი თითქოს ყელზე შემოჰქერილი თოკი მოვიხსენი და ვკითხე:

— ფეხი ომში დაკარგე?

— ტუნისის უდაბნოში დავუტოვე მშიერ მგელს. როგორც იქნა მოვალწიე აქამდე კოკლობით და მალე მამაც დავმარხე. ახლა მარტოდ-მარტო ვტრიალებ ცალ ფეხზე.

— დიდსულოვანი კაცი იყო მამაშენი, მის სიკეთეს სიკვდილამდე არ დავივიწყებ.

— მამა დიდხანს სიცოცხლე გვისურვა. დე, დღევანდელი დღე მომავალი დიდი სიხარულის საწინდარი იყო.

— ნუ მაწვალბ, ღერსუნ, მითხარი, ჩემებს რა მოუვიდათ?

— სელომ ფაშა რომ მოგიკლავს იზმიდში, მატა უგენბელი დაბრუნებულა შინ. როგორც მამაჩემმა მითხრა, ჰამირაზა, მატა და დედამენი სადღაც წასულან. მის მერე მათი ამბავი არ გამოვიცა, ზურყან. უბიხების აქედან გადასახლებაში კი შენ არავითარი ბრალი არ მივიძღვის. ეს შარდინს, ალოუს ძეს ადევს ცოდვად. ამაზე მერე ვიამბობ, ახლა კი ნამგზავრი ხარ და წაიხეშე.

სუფრას მიუუქვით. ზედ თევზი, შუაზე გადატეხილი ქაღი და დაქრილი ხახვი იდო. ცეცხლზე სპილენძის ყავადანი იდგა. გარეთ ჩამობნელდა. თოვლა და პოტივით ვაპკიოდა ქარი. ქრაქის ფითილი ბეუტავდა და ღერსუნმა რამდენჯერმე მოაცილა ქვარტლი. მკრთალი შუქი ანათებდა ჩვენს ღარიბულ სუფრას.

— მამატე, ზურყან, ასეთი ღარიბული ტრაპეზი რომ გვაქვს. რომ მცოდნოდა მოხვიდოდი... მეზობლებისაგან კი ვერაფერს ისესებ, ახალმოსახლეები არიან. შენნაირ სტუმარს ისეთი დახვედრა უნდა, ჩემი პაპები რომ ხვდებოდნენ ხოლმე სანატრელ სტუმარს საქართველოში. ხარი უნდა დამეკლა და მკვარი მომეხადა. — ღერსუნმა ხელები

გაშალა — აი ამხელა ქვევრმა შეგობრე... ბი უნდა მომეპატიოე საქმილად. გვესვა გვეპამა, გვემღერა, ცეცხვა-თამაში უნდა გვექონოდა მთელ კვირას, მაგრამ — ღერსუნმა მწარედ ამოიოხრა — საღარის მშვენიერი საქართველო და საღ ჩვენ.

— სიტყვა ისე პატარაა, ენის წვერზე ეტევა, ყველას გულს კი იპყრობს. მე ასეთ გემრიელ სუფრასთან რა ხანია აღარ ვმჯდარავარ.

ქარმა ღრუბლები მიმოჰფანტა. თოვლი ქყაად იქცა. ცაზე მომწვანო ვარსკვლავები ციმციმებდნენ. ღერსუნმა შეშა შეუმატა ცეცხლს და აედელზე ყვითელი ლაქები აცეკვდნენ. ცეცხლთან მივწეკით. ძილი მომერია და ქუთუთოები დამიმძიმდა...

* * *

გუშინ დავპირდი, შვილო, დაწვრილებით მოგიყვები, რა ჩაიდინამეთქი შარდინმა. როგორც სანდალის ხე არ არის წანაზარდების გარეშე, არც ხალხია, ერთი მახინჯი მიინც რომ არ ერითს. თქვენ, აფხაზებს მან ქამლათი გყავთ ასეთი. ჩვენ კი უბიხებს — შარდინი, ალოუს ძე. ამბობენ ჭიშინი ხეები ღმერთთან მივიდნენ ნაჯახზე საჩივრითო. ღმერთმა კი ასე მიუგო: „ისიც თქვენი ჭიშისაა, ტარი ხომ ხისა აქვსო“.

აბდულ აზიზის ცოლისძმა თურქეთის დივანის გავლენიანი პირი ვახლდათ. ძალაუფლება თვითდაჯერებას ბადებს. ხან სიტყვით და ხან საქმით დღითოდლე იმრავლებდა შარდინი, ალოუს ძე მტრებს. პირში უღიმოდნენ, ზურგს უკან კი მიწაში დებდნენ. თავის თანამემამულეებზე უბრალო ფიქროთა კი არ იწუხებდა თავს. ოსმან — ქოი მხოლოდ მაშინ ვახსენდებოდა. გლეხებისაგან ვადასახადების წაგლეჯვის დრო რომ მოვიდოდა. ჩინოვნიკებთან და მოხელებთან საქმეებს აკვარაბჭინებდა, რისთვისაც სინდისის ქენჯნის გარეშე იღებდა ქრთამებს, ისე გამდიდრდა,

ათი ფაშაც ვეღარ გაუტოლდებოდა. ისეთ გარყენილების მორევში გადაეშვა, თვით ჰარამხანის მფლობელებიც კი. გაოცებული იყვნენ. მამბზღარობდა ერთმანეთზე აქეზებდა და მამლებით აჩხუბებდა კარისკაცებს. ეშინოდათ კიდეც მისი და ეზიზღებოდათ კიდეც. თვით დიდი ვეზირი — ბებერი მელა საბაბს ეძებდა სატახტო ქალაქიდან სადმე შორს რომ გაეგზავნა და თავიდან მოეშორებინა. ისიც კი მოახერხა, რომ სულთანს წარჩინებული უბიხისთვის ფაშის წოდება აბოძებინა, რათა ოცნება აესრულებინა და ჯარში გაემწყვებინათ, მაგრამ შანდა იცავდა ძმის ინტერესებს და დიდი ვეზირის მანერებმა ამაოდ ჩაიარა.

ან შარდინს როგორ უნდა შეეკავებინა თავი ცოტუნებისაგან, როცა თვით სულთანი ფლანგავდა სიცოცხლეს დიდებსა და სასიყვარულო პაემნებში, ქეიფსა და ნადირობაში. თაყვანისცემით, მდიდრული საჩუქრებითა და ნაირნაირი ლაშაზმანებით მოთენთილი სულთანი ერთ მშვენიერ დღეს ისე ჩამოაგდეს ტახტიდან, ერთი ტყვიაც კი არ გაუსროლიათ. შორეულ მამულში გამოამწყვდიეს და მალე დაქირავებული მკვლელის ხელით სიცოცხლესაც გამოასალმეს. აბდულ აზიზის ტახტიდან ჩამოგდებაშ შარდინის, ალოუს ძის წინააღმდეგ გააერთიანა კარისკაცები. ერთმანეთისადმი ყოველგვარი შუღლი, მტრობა მტრობა დაივიწყეს და ერთად შემჭიდროვდნენ სულთანის ცოლისძმის სიძულვილით აღგზნებულნი. შარდინი შეიპყრეს, გაასამართლეს და შეაჩვენეს. მთელი მისი ქონება სტამბოლში და მიწები ოსმან — ქოიში ჩამოართვეს და სახელმწიფოს გადასცეს.

ახალი სულთანი მურატი ივადმყოფი, ნახევრად სულელი, უნებისყოფო კაცი იყო და სახელმწიფოს დიდი ვეზირი და ზედმიწევნით წარჩინებული ფაშები განაგებდნენ მისი სახელით. ქვეყანა მართლაც რომ ბორბალს ჰგავს. დღეს

თავზე ხარ მოქცეული, მაგრამ ციფრებს ტყუენებს ბედი და უკვე ქვეშ მარცხები მტვერივით. ის ვინც გუშინ ცახცახებდა შარდინის, ალოუს ძის შიშით, დღეს თვლებში აფურთხებდა და ძაღლს ეძახდა. ციხეში გამომწყვდეული ყოფილი მთავარი მიხვდა, რომ მისი დღეები დათვლილი იყო, თავს მოერია, შრაზი დაიოკა და შურის საძიებლად ხელსაყრელ დროს დაელოდა. დიდი ვეზირის სახელზე თხოვნა გააგზავნა სადაც სურვილს გამოთქვამდა, რიგით ჯარისკაცად გაეგზავნათ ოშში.

«ეს კი დასაშვებია, — გადაწყვიტა დიდმა ვეზირმა, — იქ უღირსს სხვები თუ არა, შენაინებივე ავიგებენ ანდერძს».

და აი, შარდინი, ალოუს ძე. უბრალო ასკერის ტანსაცმელში გამოწყობილი, ციხიდან გამოვიდა. დღემდე საიდუმლოდ რჩება თავისი მოფიქრებული შურისძიებით მოქმედებდა ყოფილი პატიმარი, თუ დაქირავებული მკვლელებით გამოთყენეს ტახტიდან ჩამოგდებული სულთანის მომხრეებმა.

შუალაშე გადასული იყო, როცა სტამბოლის ცენტრში ტაშმანტაში მინისტრ მიხდატ — ფაშას სასახლის წინ შარდინი, ალოუს ძე გამოჩნდა. მან წინასწარ იცოდა, რომ ამ დროისათვის აქ უნდა ყოფილიყო სერასკირი პუსეინ აგინი — ფაშა და ოთხი მინისტრი საიდუმლო მოლაპარაკებისათვის შარდინს, ალოუს ძეს ლაბადის ქვეშ ორი ნაგანი და ხანჯალი ეკიდა. არ ვიცი პარალი იცოდა, დად, და არ ვიცი — საიდუმლო შესასვლელი. ეს კია, რომ უბიხი თავადი სწორედ იმ ოთახში აღმოჩნდა სადაც სამხედროები თათბირობდნენ. პირველი გასროლისთანავე შარდინმა, ალოუს ძემ უსულოდ დასცა საგარძელში ფეხზე წამომდგარი სერასკირი. მეორე ტყვიამ კაბიტან აჰმეთ კაისარლის გაუხვრიტა შუბლი. რაიტ-ფაშას კი ხანჯალი ჩასცა შარდინმა, ალოუს ძემ. შარდინი ფარეხში შევარდნაო მგელს გაგდა თუმცა, დახოცილებიც მგლის ჯი-

შისანი იყვნენ. ორმა კაცმა მაგიდის ქვეშ შეძვრობა მოასწრო. მცველები არ დაიბნენ და მესამე გასროლა ვეღარ მოახერხა შარდინმა. ალოუს ძემ, მცველებსმა ხიშტებზე წამოაგეს.

სამხედრო მინისტრისა და მისი დაახლოებული პირების მცველობის ამბავსა ქვეყანა შეაძრწუნა. ძმის სიკვდილი რომ გაიგო, შანდამ თავი პოიწამლა, რაჟი მაშინვე იყნოსა, რასაც უქაღდა ყოველივე ეს. დაიწყო გამოძიება. კარგად მოგეხსენება, როცა მოპასუხე გვედარია, სხვის მოკლულ ძაღლსაც მას დააბრალებენ. ვიღაცის წამება და ვიღაცის შეწყალება, ვიღაცის დაცემა და ვიღაცის დაწინაურება; მოუყარეს ყველაფერს თავი. ერთმა კენჭი დადო, მეორემ — ტვირთი მოიტანა, მესამემ არ იძუწა და მთელი ქალაქის მექორებები დაიჭირა და ცოდვების გორა გაჩნდა, აიღეს და ყველაფერი შარდინს ალოუს ძეს დაატეხეს თავზე.

ის არაკაცი, სელიმ-ფაშაც გაიხსენეს. არაკაცი ჩემთვისაა, თორემ სხვებმა ლამის წმინდანად აღიარონ. „ო, რა ღირსეული ადამიანი იყო. მერე და რა ჭკვიანი. ასეთებს სანთლით ვერ იპოვნი, ისიც უბიბის ხელით ჩავიდა სამარეში“.

ზღვის ლეღვას ქარი იწვევს. ხალხისას — ყურმოკრული ამბები.

„აბა, გაიხსენეთ, ვინ მოჰკლა სელიმ-ფაშა? — ვიღაც ჩერქეზმა ზაურყან ზოლაქმა! — ვიღაც ჩერქეზმა? ვიღაც კი არ, ის შარდინის კუჭმუტის შვილი იყო და სელიმ ფაშაც შარდინის, ალოუს ძის დავალებით იყო მოკლული. მერე მთელი მისი პარამხანის ქალები თვითონ წაიყვანა ხასებად.“

მართლაც თოფის არ უნდა გეშინოდეს ისე, როგორც ჭორის. ისიც გაიხსენეს, რომ სიკვდილი მქონდა მისჯილი და განაჩენის სისრულეში მოყვანა კი კიანურდებოდა.

„შარდინი, ალოუს ძე რომ არა, აბა ვინ დაიხსნიდა ზაურყან ზოლაქს ჯა-

ლათისაგან“? „იმ ზაურყან ზოლაქის ციხიდან გაქცევაც შარდინის მოწყობილია. „რა თქმა უნდა, ერთი ჭურისანი არიანი“ — „საინტერესოა, სად იმალება სელიმ ფაშის მცველი“? — „ვინ იცის, რამდენი კაცი მოკლა, რაც ციხიდან გაიქცა?“

მითქმა-მოთქმა ქვეყანას ანგრევს და აი, თურქეთის ზაფთიამ ბრძანება მიიღო, მოეძებნათ ზაურყან ზოლაქი! სად არ მეძებდნენ რომელ ქალაქსა და სოფელში, მაგრამ იმ დროს მე, ქარიმ ეფენდის ქარავენში ვიყავი უმისამართო სპარაში. და აი, ყველაზე საშინელი რამ მოხდა, სელიმ ფაშასა და სერასკირის სიკვდილი მთელ უბის ხალხს აზღვევინეს. გამიგონია ასეთი რამ წინათაც მომხდარა ცისქვეშეთში.

„ვინ არიან ეს ჩერქეზები, თუ როგორც თქვენ უწოდებთ უბიხები?“ — „როგორც ამბობენ, ყველანი ყაჩაღები ყოფილან. წესიერები რომ ყოფილიყვნენ, არც რუსეთის მთავრობა იუკრავდათ გუდანაბადს“. — „ისლამის რჯული კი მიიღეს, მაგრამ მუსულმანებს არაფერი შემატებიათ ამით“. „ცუდადაც არ მოწყობილან, მაგალითად, ოსმან-ქოში“. — „მერე თქვენ იცით, რომ ოსმან-ქო შარდინის, ალოუს ძის დამქაშების ბუდეა?“ — „მთავრობამ ყველა მპაჯირი ქვეყნის განაპირას უნდა გაასახლოს“. — „ყველას ერთად გადასახლება არ შეიძლება, საშიშია. სხვადასხვა ადგილის გადასახლება გაცილებით სიომეფოა. ზოგი დაიხოცება, ზოგი კიდევ თავის ენასა და ზნე-ჩვეულებას დაივიწყებს და ჩვენს გლეხებს შეერევა.“

ფაშები დავობდნენ უბიხები კი განტევების ვეცად ექცნენ. დააცალკევეს და ბაღრაგის თანხლებით ვინ იცის, სად გარევეს. რაც ზურგზე აიკიდეს, ის იყო და ის, სხვა რამის წალების ნება არ დართეს. როცა მპაჯირები თურქეთისკენ მოდიოდნენ, რაღაც იმედი მაინც გაჩნდათ. ახლა კი ცხე-

ნოსანი ასკერების ჩრდილებთან ერთად მხოლოდ უიმედობადა სდევდათ თან.

ყველაფერი ეს მაშინ მოხდა, მე რომ აფრიკაში დავეხეტებოდი.

• • •

წუხელ ერთმანეთს რომ დავეშორდით, ზაურყანი ისე დალილი იყო, რომ დღევანდელი ჩვენი შეხვედრის მეშინოდა კიდევ. მაგრამ დღეს ჩვეულებრივზე უფრო ადრე აღვა. ის კი არა და თავის შავ ძაღლს რომ მოუხმო სტვენით და აქამა კიდევ დიდხანს იდგა ეზოში. ეფერებოდა ძაღლს; ხან ზურგზე უსვამდა ხელს, ხან აიძულებდა, ამხტარიყო, ხან კიდევ აღამიანივით ელაპარაკებოდა.

— ეს ბუზები რომ არა, აქეთ-იქით რომ გატრიალებენ, ალბათ მოწყენილობისაგან მოკვდებიან, შე საწყალო! აბა, გეყოფა, ახლა მოშორდი, შე საცოდაო, თეთრი ფერის მაინც გაჩენილიყავი, იქნებ ღამეშიც დამენახე ამ ჩაბნელებულ სოროში, ჩემმა ბედმა რომ შემავლო.

ძალი წკმუტუნებდა და ფეხებზე ეტმასნებოდა პატრონს. აღარ შორდებოდა, თითქოს უხაროდა მისი დღევანდელი ენაწყლიანობა.

„სხვა დროს საქმელს მიუგდებდა თუ არა, ყვირილით იშორებდა თავიდან. დღეს ეტყობა, დილიდანვე კარგ ხასიათზეა მოხუცი“. — გავიფიქრე მე.

საუბრის შემდეგ სასაუბროდ რომ დავჯექით, ჩემი ვარაუდი გამართლდა; ზაურყანი მართლა კარგ ხასიათზე იყო. ხშირად ურთავდა თავის ნაღვლიან ამბავს ანდაზებსა და ხუმრობებს. თვითონაც იცინოდა და მეც მაიციებდა.

მისმა კარგმა ხასიათმა გამაბედვინა და როგორც იქნა ვკითხე, რისი გაგებაც დიდი ხანია მინდოდა და ვერ ვახერხებდი:

— ამ ხნის განმავლობაში ქალები არ შეგხვედრიათ?

— როგორ არა, — მიბასუხა მან, — მე ხომ ვიამბე იმ ქალზე, რომელიც

მიყვარდა, მაგრამ ორივეს ზურგით ვაქცია ბედმა. იმის მერე მისი მხარე მყვარებია. ისე კი, რა თქმა უნდა, იყვნენ ქალები... რაზე ვიამბო? რაც იცი, თუ რაც არ იცი? თვითონ თუ არაფერი იცი ქალებზე, მაშინ მე ვიამბობ. თუ იცი და, გამეორება რაღად გინდა? შემეშინდა, ჩემმა შეკითხვამ არ გააბრაზოს-მეთქი ჩემზე სამჯერ უფროსი კაცი. მაგრამ ზაურყანი ჩემს ცნობის-მოყვარეობას ჩვეულებრივად შეხვდა. გაიხუმრა მხოლოდ, ეს იყო და ეს.

მისი დაძარღვეული დიდრონი ხელე-ბი, ბებერი კაცის ხის მიწიდან ამოშვერილ ფესვებს რომ ჩამოჰგავდნენ, მშვილად განისვენებდნენ მუხლებზე. შემდეგ ჩაფიქრებულმა თითებით წვერს დაუწყო წვალბა; რამდენჯერმე ჩამოუსვა ხელი და ჩემი შეკითხვით შეწყვეტილი თხრობა განაგრძო.

• • •

გაზაფხულამდე მკვდელ ღურსუნთან ცეცხვრობდი, მაგრამ პურს მუქთად არ ვჭამდი. შემას ვეზიდებოდი ტყიდან, კერიაზე ცეცხლს არ ვაქრობდი საქმელს ვამზადებდი, ვრეცხავდი კიდევ და ტანსაცმელსაც ვაკერებდი. არცერთი საქმიანობა არ არის სათაკილო, გინდ კაცის იყოს და გინდ ქალის. მკვდლის ბელობასაც შევეჩვიე, ღურსუნის შეგირდი გავხდი. ისე ვამოვმედავდი წალს, ნაჭახსა თუ ბარს, რომ თვით ღურსუნიც კი მიჭებდა ნახელავს. ახალგაზრდა ვიყავი და თანაც ჯან-ღონიანი, გაჭიუტებულ ცხენსაც კი წამოვაქცევდი მიწაზე და ოთხივე ფეხს დაუჭედავდი. ღურსუნს უხაროდა ჩემი სიმარჯვე.

— სულთანის ყურამდე რომ მიალწიოს შენმა ამბავმა, სასახლის კარის მკვდლობა არ აცდებდა და არაბული ბელაურების დაჭედვა მოგიწევს.

როცა სამკვდლოში სამუშაო არ იყო, სოფელ-სოფელ დავდიოდი: ვის შემას ვუჩხავდი, ვის საჯანბოსა და ბოსელს ვუწმენდი, ვის კიდევ ბალახს ვუთიბავდი. წვერ-ულვაში გა-

ვიზარდე, რათა ყოველ შემხვედრს არ გეცნე. ღურსუნის ბიძაშვილი ვარამეთვი ვამბობდი, ორდიდანა ვარ და თოუფიკი მქვია-მეთვი.

სამქედლოში ყოველთვის ხალხმრავლობაა. ზოგი საქმისათვისაა მოსული, ზოგი კიდევ ისე შემოივლის, ზოგ ახალ ამბავს თვითონ იტყვის, ზოგს კიდევ სხვისგან გაიგებს. თუმცა ღურსუნი ბიძაშვილსა და თოფიკს მეძახის, ვიცი, მოვა დრო, ვილაც მიცნობს და მე რომ წამაცლიან თავს, ეს კიდევ არაფერი, დაუთის შევილსაც არ დაადგება კარგი დღე ჩემი შეფარებისთვის. პოლიციის სიაში შეტანილი ვარ, როგორც გაქცეული სახელმწიფო დამნაშავე და ბოროტმოქმედი.

• • •

გაზაფხულზე ყველაფერი იღვიძებს, ყველაფერი მზისკენ მიიღტვის. ყოველ ეოცხალ არსებას ახარებს სითბო და იმედით აღსავსე სინათლეს ეტანება. დახვსებული ბებერი კუნძიც კი ამოაყრის ხალხე წვრილ-წვრილ ყლორტებს: ფესვები სიცოცხლეს ებღაუჭებთან. მე კი ვინა ვარ? ხალხის ფესვებზე ამოხეთქილი ტოტი ვარ. ჩემი ხალხი კი ოსმან-ქოიდან ამოუძირკვავთ და უნაყოფო მიწაზე გადაურგავთ. მე ამ ფესვებზე მოგლუჯილი და წყლიან სურაში ჩადებული პატარა ტოტი ვარ.

ჩემი კიდევ ზამთარში, ცეცხლზე მიფიცებულები ვაწყობდით მე და ღურსუნი გეგმებს, როგორ მიმედღია ჩემიანებამდე უხიფათოდ. გადაწყდა, რომ ზღვა უფრო საიმედო იყო. მაშინ იზმიდამდე ფეხით უნდა მივსულიყავი. იქ ღურსუნის ერთგულ კაცთან გავჩერდებოდი. მერე კი კონტრაბანდისტებს გავყვებოდი იალქნიანი სანდლით მერსინის ნახევარკუნძულისკენ. საზღვაო დაცვის თვალის ასახვევად ნახევარკუნძულს გარშემო შემოვუვლიდი და ნავმისადგომში ჩავიდოდი. მერე კი იქვეა... მაგრამ დამზრჩეალივით მწყალობდა ბედი.

იზმიდში შიმშილის მოსაკლავად სულხმეში შევედი. იქ ჩემნიირი დატაკები დადიოდნენ. ჩაბნელებულ კუთხეში მივჯექი და იაფიანი შეჭამანი და ქიქა ყავა შევუკვეთე. წაფიხმსე მაგიდებს შორის გასასვლისკენ გავემართე. უცხად ვილაც შეგვკრემანის თვალებს შევეფეთე. სახე თითქოს მეცნაურა, შემფოთებულმა მეხსიერება მოვიშველიე, მაგრამ ის ვერაფერს შეუძნებოდა. ვარეთ გამოვედი და ბაზრისკენ მიმავალ ბრბოში გავერიე. კეფით ვგრძნობდი, რომ ვილაც მითვალთვალებდა. ცოტაც და ზურგს უკან ხმამალაი ყვირილი გაისმა:

— დაიჭირეთ, დაიჭირეთ! ეს ჩერქეზია! ამან მოკლა სელიმ ფაშა!

მოვიხედე და ის შეგვკრემანი დაგინახე. ახლა კი ვიციანი: ის ერთ-ერთი იმ მსახურთაგანი იყო, ხელები რომ გემიკრეს სასახლის ბაღში, შადრევნის ახლოს, როცა იმათი ბატონი უკვე ცისფერი აუზის ფსკერზე ეგლო და სისხლიან ბუშტებს უშვებდა პირიდან. ხალხი განზე გაბტა და სად იყო და სად არა, თითქოს მიწიდან ამოძვრენო. პოლიციელები მეცნენ. უიარაღო კაცის ხელების გადაგრებვას, მოგვხსენება, დიდი ამბავი არ უნდა და ერთ წუთში გამკოჭეს.

პირილობის სიმღერა

ჩემი დაჭერიდან ცოტახნის შემდეგ იზმიდში სასამართლო შედგა. მე თვითონ არ ვიცი, რამ შეარბილა მათი გადაწყვეტილება. ეს კია, რომ სიკვდილის ნაცვლად სამუდამო პატიმრობა მომისაჯეს.

საპყრობილე, სადაც ჩამსვენს, ძველ ციხე-სიმაგრეში იყო მოთავსებული, რომელიც მარტოღმარტო და პირქუშად აღმართულიყო მთის მწვერვალზე. ციხეს სამი მზრიდან უფსკრული ერთმყოდა ვარს. მეოთხე მხარეს რკინის ქიშკარი ჰქონდა. სიიდანაც წვრილი ვზა მიდიოდა ქედის თხემისაკენ. საბედნიეროდ, ციხის კედლები აგურიით კი

არა კლდოვანი ქვებით იყო ნაგები და საგრილეს გამოსცემდა. ისე კი კედლები ყოველთვის მშრალი იყო. ამ ციხიდან ცოცხალი თითქმის არავინ გამოსულა და ასეც უწოდებდა მას ხალხი: „მოუსავლეთი“.

ჩემი საკანი ერთადგილიანი იყო. მაგრამ თუ მოისურვებდნენ, მეორესაც დაატევდნენ. შუქი პატარა სარკმლიდან შემოდოდა. უფრო სწორად სარკმელი კი არა, პატარა ბაგვის თაგვის ხელა ხერელი იყო დატოვებული კედელში კაცის სიმაღლეზე. ხერელის კედლები პატიმრების სახეებით იყო დატკეპნილი და აპრიალებული, ათეული წლობით რომ ეწებებოდნენ ზედ თავისუფლებისა და ჰაერის მონატრულნი.

პირველ ხანებში დღეებსა და ღამეებს ვანგარიშობდი, შემდეგ კი რიცხვიც ამერია და სათვალავიც. საკანის კედლებს ყურები რომ ჰქონოდათ, ვინ იცის, რამდენ გულისწამლვას ყვირილსა და წყევლა-კრულსაც გაიგონებდნენ. ლაპარაკს არ გადაეჩვიო-მეთქი და ვინ იცის, რას არ ვიძახოდი. არც მოლა, არც ზედამხედველი და არც ნათესავი, ისევე ისე ამ ყრუ კედლებს ჰქონდათ მისჯილი მომაკვდავის ჩურჩულისა და მისი იშვარად აუზღენელი უკანასკნელი სურვილის მოსმენა.

შბოლოდ ერთი რამ მანიჭებდა სიხარულს: სარკმელს აქეთ-იქით ჩაქუცვტილი ადგილი ჰქონდა. ეს პატიმრების ხელისგულებისაგან იყო, ზედ რომ ეკვროდნენ კედელში ჩატანებულ გრილ ხერელს, რათა მზისთვის მოეკრათ თვალი, ეგრძნოთ მისი ცხოველყოფელი სითბო უსისხლო ტუჩებზე და აუჩქარებლად ჩაეწურათ სუფთა ჰაერი დასუსტებულ ფილტვებში.

მთავარი კი მაინც ის იყო, რომ ხატბად მეტკირა გარემოსთვის და სანამ თვალები არ მეტკინებოდა, მეთვალთვალა, რა ხდებოდა ჩვენს მოშორებით...

როგორც წესი, ახალგაზრდა იდამიანის მზერას, თუ კი ის თავისუფალი

არის, არ ძალუძს საგნებსა და მოვლენებზე დაკვირვება. ის თითქმის ყველგანს ზედაპირულად უყურებს; აქ კი საკანში, ახალგაზრდა პატიმრებიც იძენენ უნარს შენიშნონ ისეთი წვრილმანიც კი, როგორც მაგალითად ჩიტის გაფრენა, ან კლდის ნაპრაღში ყვავილის აღმოცენებაა. მე, ისევე როგორც ოდესღაც ჩემი წინამორბედი, შუბლს მივყარდნობდი ხოლმე უჩარხოთ სარკმლის ზედა კედეს და ასე გამყავდა დღეები.

ზაფხულის კარგ ამინდში, ნაშუადღევს, როცა მზე მთის მწვერვალის თავზე მოექცეოდა, საკანში მისი სხივები თითქმის თანაგრძნობით შემოიქვიტავდა და მოპირდაპირე მზარეს, ერთ ქვას მიანათებდა ხოლმე. სანამ სხივი არ გაქრებოდა, მის წინ ვიდექი და ისე მათბობდა, როგორც ცეცხლიდან მონაბერი ჰაერის თბილი ნაკადი. შემდეგ კი მზის ჩასვლას ვეკვირდებოდი. მთის თავზე ცა არწივის სანადიმო ადგილად მეჩვენებოდა, რომელსაც ის-ის იყო ახალი მსხვერპლი გაეგლიჯა.

უძილო ღამეებში ჩაბნელებული მწვერვალის თავზე მოციმციმე ვარსკლავებს ვებაასებოდი. ისინი ყოველთვის სხვადასხვანაირად ანათებდნენ. ხან კაშკაშებდნენ და ხან ბუტბავდნენ. ხანდახან მოწყვეტლნი ვარსკლავი გადაახავდა უკუნეთს და მაშინ ჩემი წარმოსახვა იმ ადამიანს ხატავდა, ვისაც იმ წუთებში განეშორა სული. „დიდებული კაცი იყო“ — ნაღვლიანად ვფიქრობდი მე, რადგან მტკიცედ მჯეროდა, რომ ცული კაცის სიკვდილს ცა არავის ამცნობდა.

აბოლქვებული ღრუბლების საომარი მოქმედება კი შფოთიანსა და ვაკაცურ ლაშქრობას მგაონებდა. ღრუბლები შიგნიდან დატოტვილი ცეცხლით ნათლებოდა და ერთიანად ბუტბუნებდა და გრიალებდა. ხანდახან ქარიშხალი ქვის ხერელიდან რამდენიმე წვეთს მომაშხებებდა და მაშინ ცრემლიან თვლებით გლოცულობდი.

— ო, ყოვლისშემძლევ! თუ გსურს ღელამიწა გამოაცალო აღამიანთა მოდგმას, თუ გსურს თავს დაატეხო მათ ცით მოვლენილი რისხვა გვედრები, მხოლოდ აქ ჰქმენი ეს, რომ ეს ციხესიმაგრე და აქაური წამებულნიც და მწამებულნიც უფსკრულში შთაინთქანს! მაგრამ უფალს დახშული ჰქონდა სმენა და ჩემი ლოცვა არ ესმოდა. დმერთს თუ ვინმე დაავიწყდა, საუკუნოდ დავიწყებული იქნება.

დილეგში გამომწყვდევის პირველ ხანებშივე შევნიშნე უფსკრულის მეორე მხარეს მერხერი ხეებით გარშემორტყმული ერთადერთი ეზო. ეზოში პატარა თიხით შელესილი სახლი იდგა. სახლს უკან ბეღელი ქონდა მიდგმული, ცოტა მოშორებით კი ბოსელი იდგა. მალე გავიგე, რომ სახლში ოთხი სული საგან შემდგარი ოჯახი ცხოვრობდა: კაცი ასე ორმოცი წლის იქნებოდა. ქალებიდან ერთი ახალგაზრდა იყო, მეორე — ხნერი. ერთი პატარა ბიჭიც ჰყავდათ. უფროსები გულბელდაკრფილი არ იყვნენ; იწათებდა თუ არა, მაშინვე იწყებდნენ მუშაობას. ბიჭი კი თავისთვის თამაშობდა.

გადიოდა დრო. მე ამ თურქი გლეხის ოჯახის ყველა წვრილმანი ვიცოდი უკვე. თითქოს უჩინრად ცხოვრობდნენ მათთან ერთად, ერთ ჰერქვეშ. დილით რომელიმე მათგანი გარეთ თუ არ გამოვიდოდა, ველავდი — ნეტა ავად ხომ არ გახდა? გამოვიტყდები, შარახ, რომ იმ ოჯახს უნდა ვუბალოდოდი იმდენხანს რომ გაქცეული ქვის ტომარაში გამომწყვდეულმა. თითქოს ის ოჯახი მაწვდიდა სასმელსა და საჭმელს, მამხნევებდა, შარტოობისაგან რომ არ შევშლილიყავი.

გრანიტის სვრელიდან ვაკვირდებოდი მათ ცხოვრებას და მივხვდი, ორივე ქალი ოჯახის უფროსის ცოლები იყვნენ. ადრე ალბათ უფრო შეძლებული იყო და ორი ცოლის რჩენაც შეეძლო. ამ თურქული ოჯახის ყველა წევრს უბიხური სახელები დავარქვე. მსგავსი

ოჯახი ვაიხსენე კავკასიიდან. იმეც ოთხნი იყვნენ: ოჯახის უფროსი, მისი ცოლი, და პატარა ბიჭი. სწორედ იმათი სახელებით მოვნათლე ჩემი ნაცობები უფსკრულის მეორე მხარეს. კაცს შმათი დავარქვე, მის პატარა ბიჭს ნავეი უფროს ქალს. ხმელ-ხმელსა და შავგვრემანს — შამსია, ახალგაზრდას, მკერდსავსეს — რაფიდა. ის იყო ნავეის დედა.

უბიხებს მრავალცოლიანობა ოდითგანვე გვეკრძალებოდა. ცოლიანი კაცი მეორე ცოლს ვეღარ მოიყვანდა. ასეთი რამე თუ მოხდებოდა, პირველი ცოლი არას დიდებით არ გაჩერდებოდა ქმართან ერთ ჰერქვეშ, მშობლები ან ძმები წაიყვანდნენ უკან, ქმარს კი ამ შეურაცხყოფისათვის სიკვდილი ემუქრებოდა.

პირველად რომ დავინახე ნავეი, ასე ხუთი წლის თუ იქნებოდა. მკვირცხლი ბიჭი იყო, ერთ ადგლას არ ჩერდებოდა. ხან შავ ძაღლს ეთამაშებოდა ეზოში, ხან წითელ მამალს დასდევდა და ხან ჩეროში იჯდა და წყნელებისა და ქვებისგან რაღაცას ლობავდა და აშენებდა. უფროსები არ ერეოდნენ მის საქმიანობაში. ღელამისი წყალზე თუ წავიდოდა, ბიჭი უკან მისდევდა. ყველაზე მეტად ღელინაცვლის ეშინოდა. თუ დაეცემოდა, ან ფუტკარი უქებნდა, ღრიალს დაიწყებდა, მაგრამ საკმარისი იყო ღელინაცვლის ერთი შეყვირება და მაშინვე მოიწმენდა ცრემლებს და ჩუმად სლუკუნებდა.

ერთხელ, კობტად გამოწყობილი, ღელამისს წაჰყვა სადღაც. შეიძლება სტუმრად წაიყვინა ვინმესთან ან ქალაქს გაემგზავრა. თუ დაიჭერებ, დად, ისე მოუთმენლად ველოდი მათ დაბრუნებას, თითქოს რაფიდას ქმარი ცყოფილიყო და ნავეის მამა.

შამსიას ყოველთვის შავები ეყვია და არასოდეს იღიმებოდა. ეტყობა უშვილო ქალი იყო და ეს ადარდებდა. როცა შმათმა შინ ახალგაზრდა ცოლი მოიყვანა, მთლად გაუტარილდა გული ქმრო

სადმი, მაგრამ უცხოდ მიიწვია არ თვლიდა თავს ამ ოჯახში, პირიქით ყოველნაირად ცდილობდა ეჩვენებინა, რომ პირველი დიასახლისის უფლებები მას ენიჭებოდა. ამას აღსტურებდა ხმამაღალი აყალ-მაყალი, რაც იშვიათად თუ ატყუებოდა ხოლმე ოჯახში. შმათი განცალკევებით ცხოვრობდა. თითებზე თუ ჩამოითვლი დღეებს, როცა მის ეზოში რაიმე საქმეზე ან ისე საბაზროდ ვინმე შევიდოდა. ისინიც ალბათ მეზობლები იყვნენ მეზობელი სოფლიდან. როგორც დავისკენი, შმათი ძვირად მოლაპარაკე და ღინჯი კაცი იყო. ნელა დადიოდა, არც სამუშაოს ეცემოდა ხოლმე უცბად. მოსაწვევად თუ დაჯდებოდა, ყოველთვის რალაცაზე ფიქრობდა. მაგრამ მიუხედავად ყველაფრისა დილიდან დაღამებამდე მუშაობდა.

მახსოვს, ახალი გაზაფხული იყო, მთის ფერდობები მწვანედ ბიზინებდა. შმათი კი რალაცით დანაღვლიანებული იყო და ხენას არ იწყებდა. გუნებაში ვაგინებდი: რას კარგავ-მეთქი ძვირფას დროს, აქეთ-იქით დადიხარ და მეტი არაფერი. თუ ვერ ხედავ, რომ გუთნის მოკიდების საუკეთესო დროა. თურმე საწყალს ხარები არ ჰყავდა და ელოდებოდა როდის დაამთავრებდნენ სხვები ხენას. გვიან დათესილი სიმინდი კი იშვიათად იძლევა კარგ მოსავალს.

მოახლოვდებოდა თუ არა ზამთარი, შმათი ნაჯახს გაღუსავდა, ოჯახის წევრებს დაემშვიდობებოდა, მხარზე ხურჯინს გადაიკიდებდა და შინიდან მიდიოდა. წაივლიდა და გაზაფხულამდე აღარ გამოჩნდებოდა. თუ დიდი თოვლი მოვიდოდა, შმათი ერთი ან ორი დღით გამოჩნდებოდა, სახლს ვადათოვლავდა, ეზოს გაასუფთავებდა, შეშას დაჩეხავდა, ერთადერთი ძროხისთვის საკვებს დაამზადებდა და ისევ წაივლიდა. ჩემი აზრით, სადღაც მთის ვადაღმა ხეტყეს ამზადებდნენ და შმათიც იქ დადიოდა საშოვარზე.

როცა შმათი ცოლებთან ერთად სიმინდს თოხნიდა, თუ თამბაქოს რგავ-

და მეც განუყრელად მათთან ვყოფივართ, ნესტოებს ნახად ელამუნებოდა მიწის სურნელი და სისხლს მიჩქროლებდა ხოლმე. თითქოს მავიწყდებოდა კიდეც ციხეში რომ ვიყავი გამომწყვდეული, საიდანაც გამოსვლა არ მეწერა.

აღმართზე მიმავალი, მძიმედ დატვირთული ურემივით მიიზღაზნებოდნენ წლები. ჩემი დაპატიმრების დღეს მკერდამდე მოშვებულ წვერში ერთი თეთრი ბეწვიც კი არ მერია, ხოლო როცა ნავემ პირის პარსვა დაიწყო, თითქოს ფქვილი შეაყარესო, ისე მქონდა გაჭალარავებული. ეიხეში გატარებულ წლებს შმათის ბიჭის ზრდის მიხედვით ვითვლიდი. ნავეი ჩემი კალენდარი იყო...

* * *

ღამის დარაჯმა განგაში ატეხა. ისმოდა სტეენა და ყვირილი, ისროლეს კიდეც. ალბათ ვინმე გაიქცა-მეთქი გავიფიქრე.

დილით კი ფანჯარასთან რომ მივედი, შმათის ეზოში ხალხი დაეინახე. მერე მოლაც გამოჩნდა. გული ჩამწყვდა, მიგხვდი რალაც უბედურება იყო მომხდარი. მართლაც, იმ ღამეს რაფიდა მომკვდარიყო, ნავეის ცრემლების არ რცხვენოდა, დედას დასტიროდა. მასთან რომ ვყოფილიყავი, როგორმე დავამშვიდებდი. ცოლის სიკვდლის მერე შმათი ძალზე მოტყდა. თავჩაქინდრული და ჯოხზე დაყრდნობილი დიდი ხნობით იჯდა ხოლმე ჩეროში. სადილზე ან ვახშამზე რომ დაუძახებდნენ, უხალისოდ წახანხალდებოდა სახლისაკენ.

ერთხელ შმათი და შამსია ეზოში იყვნენ. ჰიშკარში ცხენოსანი შევიდა. მოხუცები წელში მოიხარნენ და მიესალმნენ, ის კი მათრახს იქნევდა და რალაცას ხმამაღლა ელაპარაკებოდა, ეტყობა, ლანძღავდა. შემდეგ ცხენს მათრახი გადაუჭირა და პირდაპირ მასპინძელს ეცა. შმათი ისედაც ძლივს იდგა ფეხზე და ძირს დაენარცხა. შამსია ატირდა, საშველად უხმობდა

ხალხს, მაგრამ ახლო-მახლო არაეინ იყო. „ძაღლის შვილო, — მომუშტული ხელებით ვაწყდებოდი საკანის კედლებს, — ერთი მავ ეზოში ვიყო და ნახავდი, როგორ დაგიმტვრედი ძვლებს!“ უძლეური სიბრაზისაგან კედელს დავუშინე მუშტები. მესხიერებაში ის შემთხვევა ამომიტყვივდა, ოსმან — ქონში შარდინმა, ალოუს ძეკ რომ მოუქნია მათრახი მატას. მივაბრძანე კიდევ გარეთ. მივხვდი, რომ ცხენოსანი რომელიდაც ეფენდის მოურავი იყო და რალაც ბეგარის ვადახდას თხოულობდა. „საიდან უნდა ჰქონდეს შმათს ფული, როცა რაფიდას სიკვდილის მერე ფეხებს ძლივს დაათრევს.“ — ვფიქრობდი მე.

შამსია კარის ზღურბლზე იჯდა და რალაცას კერავდა თუ აკერებდა. იმ დღეს კაცები შინ არ იყვნენ. უცბად ეზოში შემოსული ოთხი უცხო კაცი დაეინახე, წინ ნავეი მიუძლოდათ. ყველას შამსიანა ეპირა ხელში. „უყურე შენ, უკვე იარალი აულია ბიჭს ხელში“ — გავიოცე მე, რაკი მეგონა, რომ სროლაც არ იცოდა ჯერ.

შამსიამ ყველანი შინ შეიბატეა. კაცები დიდხანს არ გამოჩინილან ეზოში. ეტყობა, ლეთის ბოძებულ საჭმელს გეხლებოდნენ, „ვაი, თუ ეს ოთხი კაცი ყაჩაღების ბანდიდანაა და ნავეიც ჩაითრივს? — შევეფოთდი მე, — მაგრამ ბატონისანი გლების შვილი ცარცვა-გლეჯას არ იკადრებს. ადამიანის აღსაზრდელად წლებია საჭირო, ვასაფუჭებლად კი ერთი წამი. — შეკამათებოდა პირველი ხმა.“

სტუმრები ეზოში გამოვიდნენ, მასპინძელს გამოემშვიდობენ და ჰიშკარში კი არ გავიდნენ, ლობეში გაჭერენ. ნავეი გარეთ იდგა, სანამ ამხანაგები თვალს არ მიეფარნენ. შემდეგ მხარზე შამსიანაგადებული შინ შევიდა. „რას ნიშნავს ყოველივე ეს?“ — მაწვალბდა ფიქრები. სარკმელს სახეს არ ვაშორებდი, ვცდილობდი, გაეგო, რა ხდებოდა მოპირდაპირე ეზოში. ფეხები დამეჭანცა: კედელზე ჩაფრენილი ხე-

ლები დამიბუყდა, ლობიოს შეშინდითინის ჯამით რომ შემოაცურა ზედა-მხედველმა კარებში, გაცივდა. მე კი ისევ არ ვაშორებდი თვალს შმათის სახლს.

და უცბად ისევ ის მხედარი დაეინახე, დასუსტებულ შმათს ცხენი რომ ატაყა და ძირს დაავლო. ეზოში შემოვიდა და რალაც კითხვა შამსიას. იქნებ ეკითხებოდა — კაცები სად არიანო, ცხენი შეაბრუნა და მდელოსაკენ გააქენა, სადაც ოჯახის ერთადერთი მარჩენალი ძროხა ბალახობდა. საჩქაროდ მოხსნა პალოზე გამობმული თოკი, ისევ ცხენს მოახტა და მათრახის ტყლაშა-ტყლუშით ძროხა წინ გაიგდო. შამსია ხელებ-აწვდილი ევედრებოდა, ძროხას ნუ წამართმევო, მაგრამ ცხენოსანმა ყურიც არ გააპარტყუნა.

ამ დროს სახლიდან ნავეი გამოვარდა შამსიანით ხელში. ჯერ ლულის პირზე კვამლი დაეინახე და მერე სროლის ხმაც გავიგონე. ცხენოსანი წაბორძივდა, თოკს ხელი უშვა და ცხენი გააქენა. ისევ გაისმა სროლის ხმა. ცხენის ფაფარზე გაკრული მხედარი უკან მოუხედავად მიჰქროდა. ნავეიმ იმავე პალოზე გამოაბა ძროხა და აცრულეზულ დედინაცვალს დაუყვავა და დაამშვიდა. მერე იმავე ხერხით საიდანაც მისი მეგობრები ვაჭერნენ, მთებისაკენ გაემართა.

„ყოჩაღ შვილო, მარჯვედ დახვდი მომხდურს, ნამდვილი ვაჟაკი ყოფილხარ!“ მიხაროდა და ხმამალა ვაჭებდი ნავეის. მეც, როგორც ვალიაში მომწყვდეულმა ბებერმა არწივმა, ოცნებაში ფრთები ვავშალე და თავისუფლად განავარდების წყურვილი ვიგრძენი. ოპ, ერთხელ მაინც რომ ავჭრილიყავ ცაში... აი, როგორ აღანთებს ხოლმე ადამიანის ჩაფერფლილ სულს სიამაყის მაგალითი აი, რა ძალა აქვს თავისუფლებისკენ მაკებრალ ჭეპურებთანს.

ახლა ნავეი იშვიათად თუ გამოჩნდებოდა სახლში. შამსია და დედინაცვალს მოინახულებდა და მაშინვე საქმეს ჰკიდებდა ხელს, დაამთავრებდა და

სწრაფად ბრუნდებოდა უკან. სიმინდს თოხნიდა, შეშას ჩეხავდა თუ ბოსელს ასუფთავებდა, გვერდით მუდამ შაშხანა ედო. არც ისე დიდი ხნის წინათ კენჭებისა და წკირებისაგან სათამაშო ნაგებობებს ამუშენებდა ეს ბიჭი, ახლა კი მოხდენილი და ტანადი ჰაბუკი მზად იყო იარაღით დაეცვა მამის სახლი, მამის მიწისფერი და საკუთარი ღირსება.

ზოგჯერ ნავეი ამხანაგებთან ერთად მოდიოდა. ისინიც ყოჩაღი ბიჭები ჩანდნენ. ვუყურებდი და ეტკებებოდი. ამ ჰაბუკებმა გამიღვიძეს იმედი. ჩემი წარმოსახვა უფრო ხშირ-ხშირად ხატავდა ერთსა და იმავე სურათს: ჰაბუკების რაზმი ნავეის მეთაურობით ციხის მცველებს ესხმის თავს, ქლუტს მათ და ფართოდ აღებს ციხის კარებს.

„აბა გამოდიოთ! — ისმის ნავეის ხმა, — გაუმარჯოს თავისუფლებას!“ დიღვეის ზღურბლს ვაბიჯებ და ნავეის ვეხვევი. ძალიან ჰგავს ჩემს ძმას, უგზოუყვლოდ რომ დამეკარგა. ო, რა ტუბილია იმედი! თანაც არსად ისე არ ესალბუნება იგი გულს, როგორც ციხეში.

ჩემთვის რომ ეთქვა ნავეის: აიღე იარაღი და ჩვენთან წამოდი! ჩვენ ერთი მტერი გვეყავსო, — არც კი დაფიქრებოდი, ისე წავიდოდი საბრძოლველად მისი მეთაურობით. თუნდაც მცოდნოდა, რომ მტრის პირველივე ტყვია გამიხერხებდა გულს.

აფხაზებს ერთი ანდაზა ვაქვთ, ძვირფასო შარახ: „წყალწილებული ხავსს ეჭიდებაო“, ნამდვილად ასეა.

თვეში ერთხელ პატიმრები სასივრთლოდ გაეყავდით, მაგრამ გადალაპარაკებას გვიკრძალავდნენ. თუ ვინმე ვაბედავდა ხმის ამოღებას, მეორე გასივრთლების უფლებას დაკარგავდა. ერთი პირობა დამდამოებით, სამარისებური სიჩუმე რომ ჩამოვარდებოდა, მესმოდა როგორ მიძიმდო ოხრავდა მეზობელ საკანში მისი უვადო მდგმური გულამოვლევითი ახველებდა და ხმამაღლა კვნესოდა. შემდეგში ყურსაც კი ვადებდი კედელს, მაგრამ ბაიბურეც არ ისმო-

და. სული განუტევა ალბათ მათ.

და აი, ერთ დამეს, თავისტიკივლით რომ ვიყავი გაწამებული და ძილი არ მეკარებოდა, ცხადად შემომესმა ნაღვლიანი სიმღერა. პირველად გავიფიქრე მეჩვენება-მეთქი. აბა ვინ უნდა იმღეროს აქ აფხაზურად ჭრილობის სიმღერა? მაგრამ ეს ზმანება არ იყო. აღელვებულს საკუთარი ტკივილი დამავიწყდა, ცივ კედელს ავეკარი და მივაყურადე. ღამურასავით მახვილი გამიხდა სმენა. არა, ეს სმენის მირაჟი არ იყო, ნამდვილად მღეროდა ვიღაც ნაცნობ სიმღერას ყრუ, ტკივილისაგან ნაწამები ხმით. ხანდახან სიმღერას გულისწამლები ხველა აწყვეტინებდა ამ შეიძლება დრო და დრო ვონებას კარგავდა. შემდეგ ისევ მესმოდა ნაღვლიანი, მაგრამ ვაეკაცური სიმღერა. ყველა სიტყვა არ მესმოდა, მაგრამ მაინც მიგხვდი, რას მღეროდა მეზობელი კედლის მიღმა. ვათენებამდე არ მომიხუჭავს თვალი.

დღე მოლოდინში გაილია და როცა შორეული ვარსკვლავი ისევ აციმციმდა მწვერვალის თავზე, კვლავ მოაღწია სიმღერამ ჩემამდე. აფხაზი დედისაგან მახსოვდა, რომ ამ სიმღერას სასიკვდილოდ დაჭრილი კაცი მღეროდა ხოლმე. ჩვენი ადამი მავალბდა დახმარების ხელი გამეწოდებინა, მაგრამ, როგორ, რანაირად? გულმოწყალება მეტხოვა ჩაფარისათვის? მერე და რომელი ჩაფარი გამიგებდა? აქ ხომ ყველას სამუდამო პატიმრობა გვექონდა მისჯილი? ჰოდა, სიკვდილი ყველასათვის სანატრელი იყო. მოკლედ, ის იყო ამ ტანჯვისაგან ერთადერთი მხსნელი. ბედნიერ ტყვედ ის ითვლებოდა, ვინც ადრე ეყრებოდა ამ წუთისოფელს.

დაჭრილის სიმღერა... წებებდა გამახსენდა. იქ დედას ნათესავები ცხოვრობდნენ. უკვე მოზრდილი ბიჭი ვიყავი, დედაჩემის ერთ-ერთი ძმა მიძიმედ რომ დაჭრეს, სიკვდილს ებრძოდა, ახლობლები და მეზობლები ყველდღე გროვდებოდნენ მის სარე-

ცელთან და დაჭრილის სიმღერას უმღეროდნენ. ბიძაჩემი კვნესით აყოლებდა ხმას. კედლის მიღმა წამებულსაც არ უჩანდა სასიცოცხლო პირი. აფხაზური წესის მიხედვით ვალდებული ვიყავი მისი ანდერძი მომესმინა და სიკვდილის მერე თვალები დამეხუჭა მისთვის.

მეორე დღეს, თანამომამე ისევე რომ ამღერდა, მე მოძახილი ავაყოლე, თანაც ისე ხმაჟალა, რომ ჩაფარმა კარი გააღო და დაიყრანტალა: „რა ვაღრი-ალებს პატიმარო?“ ციხის ზედამხედველის შენიშვნა არად ჩავაგდე და სამჯერ ვიმღერე დაჭრილის სიმღერა. მეხსიერებაში აღვადგინე მისი სიტყვები:

უა — რაიდა, რა კაცია,
ვინც სატყეარს ვერ დაითმენს.
იგი რაღა ვაგვაცია,
ვინც ჭრიალობას კვნესით ამხელს.

ხმას თანდათან დავუწყე და ყური კედელს მივაღდე ასე ვავიძეოვრე სამჯერ. და უცხად დავრწმუნდი, დაჭრილმა აფხაზმა გაიგონა ჩემი ხმა; ახლა ის აყოლებდა ხმას ჩემ სიმღერას. ნამღვილად აყოლებდა. ო, როგორ გამიხარდა განა საოცარი არ არის, ძვირფასო შარახ, რომ სასიკვდილოდ დაჭრილს სიხარული ეგრძნო? ასეთი რამ ალბათ არასოდეს მომხდარა, მაგრამ მე და ჩემი მეზობელი ვახარებულნი ვიყავით, ერთმანეთის ხმა რომ გავიგონეთ. მე დავამთავრებდი სიმღერას და ის დაიწყებდა. ის დაამთავრებდა და მე ვიწყებდი.

დავიქანცებოდით და ჩაგვეძინებოდა. ასე ვრძელდებოდა რადმენიმე ღამეს. მალე მეზობელ საკნიდან დანიშნულ დროს ხმამ ვეღარ მოაღწია. მორჩა ალბათ წვალებას, საცოდავი“, — გადავწყვიტე მე.

მეორე დღეს გასეირნება გვქონდა ადამიანები კი არა, ლანდები დადიოდნენ ციხის ეზოში და ერთ-ერთმა ლანდმა ჩამიჩურჩულა:

— გარეთ დიდი მღელვარებაა, მალე თევზის კასრით დატენიან ამ რწყილე-

ბის ბუდეს. ერთ ადგილიანმა ჩააგდებენ.

ნავეისა და მის ამხანაგებს რომ ვაკვირდებოდი, ადრეც ვხვდებოდი, რომ გარეთ რაღაც ცვილებები ხდებოდა.

სამი დღეც არ გასულა და ჩვენგული კარები ჭრიალით გაიღო. მედილეგებმა ჩემს საკანში ჯერ ხის ტახტი შემოათრიეს და მერე პატიმარი შემოიყვანეს.

— მიიღეთ სტუმარი! — ქუშად იხუმრა ერთმა. მჭრქალ შუქზე მალალი კაცი დაეინახე, თითქმის ჭერს ეხებოდა თავით შუბლზე ხშირი თმა ჩამოშლოდა, ჭლარა რომ არ გაკარებოდა ჯერ. ჩაცვნილ ღაწვებზე კი ეკალივით მოდებოდა წვერი. ვინახავს, შეილო, როდესმე მთის ტბები მარადიული თოვლით დაფარული მწვერვალების ახლოს? ისინი ისეთ ლურჯ ფერს დაიკარავენ, ცის ნავლელები ეგონება კაცს. აი ასეთი ფერის თვალები ჰქონდა პატიმარს. ფიცარივით იყო გამხმარი და ფეხზე ძლივს იდგა, მაგრამ სისუსტის მიუხედავად, ცდილობდა გამართული მდგარიყო.

— დღე მშვიდობისა, — ხელისგული მეკრძნე მიიღო და მომესალმა. თანაც ნალვლიანი დაცინვით დაუმატა, — თუმცა ასეთ დღეებს ციხეში რა უნდა. შითხარი მეგობარო, შენ ხომ არ იზიარებდი ჩემს ტკივილს და დაჭრილის სიმღერას ხომ არ მიმღეროდი? აფხაზი ხომ არა ხარ წარმოშობით?

მისმა გამოჩენამ გამაოგნა, კედელს რომ არ მივეყრდნობოდი, უსათუოდ წავიშტეოდი.

— შენი მოსვლა ჩემი დღესასწაულია — ვუპასუხე მე და შეეწუხდი: — დგომა ვაგვიტრდება, დაჯექი, დაჯექი.

ის ტახტის კედელზე ჩამოჯდა, ისე რომ სახეზე სარკმლიდან შემოსული შუქი დაეცა. გული გამეყინა მწუხარებისაგან; ლურჯთვალებას სახეზე უკვე სიკვდილის ჩრდილი ეფინა.

— მე უბიბი ვარ, მაგრამ დედა მყავს აფხაზი, — სისუსტემ მძლია და

ცრემლების ყლაპვით განწირულს გადავხვიე.

თითქოს რაღაცამ ვაოცა და გაკვირვებით დამაცქერდა:

— ბავშვობაში ერთ კაცს ვიცნობდი, ზაურყან ზოლაკი ერქვა. ძალიან გავხარ იმას, მაგრამ ცოცხალი რომ იყოს, ის უფრო ახალგაზრდა იქნებოდა.

თვალეები ცრემლით აძევსო.

— მე ზაურყან ზოლაკი ვარ. მაგრამ მითხარი, შენ თვითონ ვინა ხარ, ჩემო ძვირფასო?

— ო, ღმერთო დიდებულო, — ჩაიჩურჩულა მან და ძლივს გასაგონად ამოიკენესა, ხალხი კი ამბობდა ჩამოახრჩვესო. ნუთუ სელიმ ფაშას მოკვლის დღიდან აქ ზიხარ?

— თითქმის...

მაშინ მე პატარა ბიჭი ვიყავი, მაგრამ თვალებით გიცანი... თვალეები...

შეტის თქმა ველარ შესძლო. სულის შემხუთველმა ხველამ ლამის გული ამოუგდო. შევეშველე, ტახტზე წამოვაწვინე და წყალი მივაწოდე. როცა ხველამ უკლო და სული მოითქვა, მკითხა:

— ოსმან-ქოი არ დაგვიწყნა, ზაურყან? თქვენს მეზობლად აფხაზი — საზი აბხუბა მზაუჩი ცხოვრობდა. მისთავს, კეთილი მეზობლობა გქონდათ ერთმანეთში. მზაუჩის ბიჭი, პატარა შოუდიდი კი თქვენს ეზოში უფრო ხშირად იყო, ვიდრე თავისაში. გახსოვს, სათამაშოებს უკეთებდი ხოლმე...

უბედური მთიელი ქოშინებდა და ხელს გულზე იქერდა, თითქოს ეშინოდა, ის წყუთული ხველა ისევ არ ამივარდეს და არ მომგუდოსო.

— მაშ შენ შოუდიდი ხარ? მზაუჩის შვილი შოუდიდი? — წამოვიძახე მე.

— გამოიცანი, ზაურყან.

— ღმერთო ჩემო, რა შეუძლია ღმერთს!

აბხუბა მზაუჩის შვილი თურქეთში დაბადა, სამსუნში და სახელი მამაჩემმა დაარქვა: შოუდიდი! ასე ეწოდებოდა აფხაზეთის ერთ-ერთ მაღალ მწვერვალს.

ცხადია, შოუდიდს ისეთს ვეცნო, როგორც მაშინ იყო, მაგრამ იმის დაგერება, რომ ჩემს წინ ახლა შოუდიდი იდგა, ის შოუდიდი, ოდესღაც ხელში აყვანილი რომ დამყავდა, თითქმის შეუძლებელი იყო.

მკერდი ტყვიით ჰქონდა დაკოდილი. დაჩირქებული ჰრილობა მთელ სხეულს მომაკვდინებელ ცეცხლს უკიდებდა, ძალ-ღონეს აცლიდა. ო, რა ნეტარებით მივეცემი ჩემს სიცოცხლეს, თუნდაც ცოტა ხნით რომ გამეხანგრძლივებინა მისი სიცოცხლე. კარგად იცოდა, რომ კვდებოდა და მაინც არ ემდუროდა ბედს, ვუკაცურად ეჭირა თავი. ლაპარაკი არ შეიძლებოდა, მაგრამ ამას არად დაგიდევდათ, უნდოდა ეამბუნა რა დაემართა მის ოჯახს, სელიმ ფაშას სიკვდილის მერე.

— ჩვენმა ოჯახმა ოსმან — ქოი მივატოვეთ და ადაპაზარის მიდამოებში გადასახლდით, სადაც საზების კვალდაკვალ, დალეუბი, წებულდეუბი და გუმელებიც დასახლდნენ. თანამემამულეები სახლის ამენებაში მოგვეხმარენ. მე მექმეთში მიმბარეს. ნიჭიერი გამოვდექი და მექმეთის დამთავრების შემდეგ სტამბოლის მედრესში გამგზავნეს. ორი წელი ვისწავლე იქ, დამთავრება კი ვერ შევძელი; ფული აღარ ეყო მამას. ამ ორი წლის განმავლობაში საინი ენა შევისწავლე და ცოტაოდენი ცოდნა შევიძინე. სტამბოლში ტაპირს შევხვდი, ჰამიდას შეილიშვილს. ის მასწავლებელია. უბიხები რომ გასახლეს ოსმან — ქოიდან, ტაპირიც თან გაჰყვათ. წერილებს ვწერდით ხოლმე ერთმანეთს. სადაღაც შორეულ სოფელში ასწავლის წერა-კითხვას უბიხ ბავშვებს. ღირსეული ადამიანია. შარდინის, ალოუს ძის შემგვიღრე კი მანსოუ, მიუხედავად იმისა, რომ ტაპირის გვერდით იზრდებოდა, დროსტარების მოყვარული გამოდგა: ქეიფი, ბანქო, ქალები... პირწავარდნილი მამაა...

შოუდიდს ჰაერი არ ყოფნიდა, თანაც წყურვილი კლავდა. მთელი დღიწყალი რომ მიგეცა, გამოთლიდა. ცო-

ტა რომ დაესვენა, ნაუბრის სადავეს მე ვიგდებდი ზოლმე ხელთ. ჩემს პატიმრობაზე ვუამბობდი, ისიც ვუამბე, შმათის ოჯახს როგორ დავუშვებოდა.

აბხუბას ვაყიშვილს არც მაინცა და მაინც ვაკვირებოდა, იარაღით რომ დაიცვა ნავეიმ თავისი სახლი. თურმე ნუ იტყვი და გარეთ დიდი ამბები ხდებოდა. გაუთავებელი ომებითა და აურაცხელი გადასახადებით განადგურებამდე მისული თურქი გლეხები უფრო და უფრო ხშირად გამოდიოდნენ იარაღით ხელში სულთანის ძალაუფლების წინააღმდეგ. არც რუსეთში იყო სიმშვიდე... შოუდიდისაგან შევიტყვე, რომ მამამისი ქამლათ ფაშას მებრძოლებს მიკედლებოდა, რომ როგორმე კავკასიაში მოხვედრილიყო, სამშობლოში.

გამგზავრებისას ასე დამიბარა: „დედას ვაუფრთხილდი და არ იფიქრო, რომ რუსებთან საბრძოლველად მივდივარ. გემიდან გადავალ თუ არა, ქამლათ ფაშას მივატოვებ. ესეც დაიმახსოვრე, შვილო: „შეიძლება სამშობლომ დაგივიწყოს, მაგრამ შენ ვერასოდეს დაივიწყებ მას!“ გადავიდა თუ არა მამა კავკასიის სანაპიროზე, გაქცა ქამლათ ფაშას და თან მსროლელთა ასეული გაიყოლია. მერე უბო-უპელოდ დაიკარგა. დედა ისე მოკვდა, რომ სასიკეთო ამბავის გაგებას ვერ ეღირსა. მამაჩემი თურმე ცოცხალი ყოფილა. წერილი მივიღე მისგან. მოხუცი სოფელ ჯგერდაში ცხოვრობს. თავისკენ მიხმობს, მაგრამ მორჩა, მამის ნახვა აღარ მიწერია...

შოუდიდმა თვალები დახუჭა. გავარგარებულ შუბლზე ხელისგული დავადე. წყალი მომთხოვა. ჯამით მიუტანე. ხარბად სვამდა. გულ-მკერდში კი ყველაფერი უხრიალვდა.

„ცელტა ბნის შემდეგ ისევ განაგრძო თხრობა:“

— მამაჩემის წერილის მიღებობისას ერთი კვირის თავზე მძიმე გადასახადებისა და აუტანელი შრომისაგან გაწამებული აფხაზი მაჩაჯირები აჯანყდნენ და თავადების — მარშანიების მოურავი მოკლეს, რისთვისაც მწირ მიწებზე ან სირიაში გასახლება ელოდათ. ჰოდა, სამშობლოში, აფხაზეთში დაბრუნება გადაწყვიტეს. გემი უნდა დაექირავებინათ, მაგრამ საამისო ფული არ გააჩნდათ. ან საიდან უნდა გექონოდა ამოდენა ფული? სწორედ ამან გვიბიძგა ბოროტმოქმედებისაკენ. შევადგინეთ გეგმა: საფოსტო ეტლი უნდა გავგვეძარცვა რომელსაც სახელმწიფო ფული გადაქონდა. მე ჩასაფრებული ვიყავი. ჩვენდა საუბედუროდ, იმ დღეს ეტლს ცხენოსანთა გაძლიერებული დაცვა ახლდა. დაიწყეს სროლა. ტყვიამ მკერდი გამიხვრიტა. მერე გამასამართლეს... ველარ მოვესწარი ჩემი სამშობლოს ხილვას. შენ თუ გარგუნებს ბედი მის ნახვას, ზაურყან, ჩემს მაგივრადაც ეცი თავყონი... მე მკერა, შენ ისევ მოესწრები თავისუფლებას! უა-რაოდა, უა-რაოდა, — ჩამქრალი ხმით წამოიწყა მან დაპრილის სიმღერა.

ეს სიმღერა შეეყინა ბაგეზე. ხელში ჩამაკვდა. ცრემლებად ვიღვრებოდი და თან უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე ვაყოლებდი ხმას მის სიმღერას. მერე თვალები დავუხუჭე. არ ვიცოდი მისი სიტყვები წინასწარმეტყველური თუ იქნებოდა. გარშემო ყველაფერი გუგუუნებდა და აჯანყებული სულის სურვილისამებრ იცვლებოდა. ჩამოაგდეს ავბედითი სულთანი აბდულ-ჰადი და ძალაუფლება „ახალგაზრდა თურქების“ ხელში გადავიდა. ახალმა ხელისუფლებამ მანიფესტი გამოსცა. ბევრს გაუღეს ციხის კარები და რაკი ჩემი დანაშაულის ჩადენიდან დიდი დრო იყო გასული, შემეწყალეს.

რა შეუძლია დროს...

— წუხელ როგორ გეძინა, ძვირფასო შარახ? — ისე შეწუხებულმა მკითხა მოხუცმა ამ დილით, რომ შემრცხვა, მეპასუხა — მკვდარივით მეძინა-მეთქი.

— იმას რა სჯობია, კარგი ძილი თუ იციან კაცმა. მე კი, დავიწყებ თუ არა წარსულზე ფიქრს, მოგონებები ზღვის ტალღებივით გამიტაცებენ და თითქოს ზღვის ნაპირიაო, ისე მაქანავებენ ძილის შორიახლო. იცი, ძვირფასო შარახ, რაზე ვფიქრობდი დღეს დილაადრიახლად? სანამ ჩემი სტუმარი, ჩემი ბიძა დედაჩემის მხრიდან ჩემთანაა, მე არც დავიწყებული ვარ და აღარც უთვისტომო, მაგრამ მერე რა მეშველება, როცა წავა-მეთქი! ამას ყოველ დამე ვფიქრობ, რაც შენ ჩემი კარის ზღურბლს გადმოაბიჯე. დღეს კი მომეჩვენა თითქოს ჩვენმა მოხუცებმა სითმა, საულამა და ჩვენგან წასულმა კიდევ ბევრმა სხვამ მიბრძანეს — შენმა წასვლამ არ შემამინოს.

„როცა შენი სტუმარი წავა, თან შენი სული გაატანე, — მითხრეს მათ, — დაე, სამშობლოს დაუბრუნოს აგი, ჩვენი სულებიც ხომ უკვე დიდხანია იქ არიან. შენი ბებერი ძელები კი ვის რაში ჭირდება, ჩვენი ძელებივით ჩაიშალოს იქ“.

ასე მითხრეს, შენ რომ გეძინა და მე ვფხიზლობდი. და თუ ისინი მართალი არიან, რომც ვერ მოვასწრო სულის მოცემა, ის თვითონ წამოგყვება. როგორც ვატყობ, არც დიდი ხნის ლოდინი დასკირდებო, ეს წყველი სიბერეზე გეწყინება და დღეს ვეღარაფერს გიამბობ. ერთი ადგილი უნდა მოვიინახულო, მერე კი, რომ მოვბრუნდები, იქნებ დავიძინო. ზოგჯერ თავს არ ეძინება, მაგრამ დაღლილი ფეხები ეხმარებიან და აიძულებენ...

ზურყანმა თავისი კვერთხი აიღო და შინიდან გავიდა. ნეტავ სად წავიდა? იქნებ ძველი საფლავებისკენ გაუწია გულმა?

ბირამი, როგორც ყოველთვის შუადღისას მოვიდა, მოხუცი რომ არ დახვდა, არაფერი უკითხავს. სუფრასთან დამსვა, გამიმასპინძლდა და წავიდა. მარტო დავრჩი ჩემს ფიქრებთან. კმაყოფილიც კი ვიყავი ამ მოულოდნელი საჩუქრით — მარტოობით. წერის დროს ფიქრს ვეღარ ვასწრებ. ზურყან ზოლაკის ბიოგრაფია, მისი სისხლიანი ისტორია დაჭრილის კვალივით მისდევს უბიჯი ხალხის ტრაგედიას. და უკვე მერამდნედ მაოცებს ამ ასი წლის კაცის მეხსიერება. მისი ნამშობი და ისტორიული თარიღები ყოველთვის ემთხვევა ერთმანეთს. უბიჯებმა 1864 წელს მიატოვეს კავკასიის სანაპირო. თუ მაშინ ზურყან ზოლაკი ოცდა ოთხი წლის იყო, ეს კი ნათლად ჩანს მისი ნამშობიდან, მაშინ ის 1840 წელს დაბადებულა ახლა 1940 წელია და ზურყან ზოლაკი ასი წლისაა, ეს სრული კემშარბიტებაა.

„ხუთ-ექვს წელზე მეტ ხანს არ ვყოფილვარ უბიჯებთან სამსუნში გადმოსახლების შემდეგ, ოსმან-ქოიში გატარებულ წლებსაც ვგულისხმობ“, — მიაბობს იგი. ამის მიხედვით მან თავისი დების გულისთვის 1869 თუ 1870 წლებში იძია შური სელიმ — ფაშაზე. ხოლო ციხიდან რომ გააპარეს და მონად გააყიდეს, მისი სიტყვებით: „რვა წელიწადი დადიოდა დღე და ღამე ბანცალ-ბანცალით აფრიკის უდაბნოში.“ მიუხედავად მისი პოეტური ფორმისა, ნათქვამის ძირითადი არსის მიხედვით, თუკი ზურყანმა რვა წელი დაჰყო აფრიკის უდაბნოში, მაშინ სტამბოლში ნამდვილიად 1877 წელს დაბრუნდებოდა, სწორედ იმ დროს, როდესაც აფხაზებს ძალდატანებით ასახლებდნენ თუ-

რქეთში, რამაც თავისი კვალი დაამჩნია მის ასაკოვან მეხსიერებას.

ამის შემდეგ ცოტა ხანს თავისუფალი იყო და მისი მოგონებების მიხედვით, ძნელი ვასაგებია, როდის მოხვდა ზაურყანი ისევ ციხეში. სამაგიეროდ აღვილი მისახვედრია, როდის განთავისუფლდა პატიმრობიდან. „მლადოთურქული“ რევოლუცია 1908 წელს მოხდა, სწორედ მაშინ გადმოაგდეს ტახტიდან პირისისლიანი სულთანი აბდულჰამიდი რომელსაც სიძულვილით იხსენიებს მოხუცი.

მართალია, სამუდამო პატიმრობა მისჯილი ზაურყანი უიმედო წლებს ატარებდა ციხეში, მაგრამ რუსეთის პირველი რევოლუციის ნაპერწყლებმა ციხის სქელ კედლებსაც გააღწია და მთელ სამყაროს მოწყვეტილ მის საკანმდეც მივიდა. გავიხსენოთ მოხუცის ნაამბობი „კრილიბის საგლობელით“, რომ დავასათურე. საიდან უნდა სკოდნოდა დატყვევებულ მთიელს, რომელიც წლების მანძილზე ციხის ჰუპრატანიდან უთვალთვალებდა რომელიც თურქი გლეხის ოჯახის ცხოვრებას, რომ მის თვალწინ გაზრდილი, ნავეიდ მონათლული ბიჭი ათასობით სხვა თურქთან ერთად იარაღით ხელში აჯანყდებოდა სულთანის მიძიმე უღლის წინააღმდეგ. ან სულთანი რას წარმოიდგენდა, რომ ის სამხედრო პირებიც არ გამოდგებოდნენ საიმედონი, რომლებიც თავის ტახტისა და ძლიერების ბურჯად მიიჩნდა. რომ სწორედ იმ წლებში — ეს მოხუცმა არ იცოდა, მაგრამ სამაგიეროდ მე ვიცი შესანიშნავად, მიწერა წერილი ოცდარვა თურქმა ოფიცერმა უშიშარი რევოლუციონერის ლეიტენანტ შმიტის დას. ეს წერილი სტუდენტობის დროიდან მახსოვს ზეპირად: „ვფიცავთ, ვიბრძოლოთ სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე წმიდათა წმიდა თავისუფლებისათვის, რომლისთვისაც მრავალი ჩვენი საუცუეთესო მოქალაქე დაეცა. ვფიცავთ, რომ ძალღონეს არ დავიშურებთ და ვეცდებით გა-

ვაცნოთ თურქ მოსახლეობას რუსეთში მომხდარი ამბები, რათა სპერა...
ლით მოვიპოვოთ ადამიანური ცხოვრების უფლებები...“

საიდან უნდა სკოდნოდა ზაურყან ზოლას ერთი მოვლენის მეორესთან და შესამესთან კავშირი — 1905 წლის რევოლუცია, ლეიტენანტ შმიტის სიკვდილით დასჯა, თურქი ოფიცერების წერილი, აბდულჰამიდის ტახტიდან ჩამოგდება და თვით მისი ციხიდან განთავისუფლება? არა, ცხადია, ეს არ ეცოდინებოდა, მაგრამ ყოველივე ამისი კვალი საოცარი, ზოგჯერ ფანტასტიკური ფორმიითაც კი გასდევდა მის ნაამბობს.

ჯერჯერობით ამ ადგილას ვართ მე და ზაურყანი შეჩერებულნი, მაგრამ არც შემდეგში დარჩება მისი ცხოვრების ამბავი ისტორიის გამოძახილისადმი გულგრილი. ჯერ ხომ წინა გვაქვს მსოფლიო ომიცა და რუსეთისა და თურქეთის რევოლუციებიც. მე ჯერ არ ვიცი, მაგრამ რატომღაც მჯერა, რომ ყოველივე ეს თუნდაც გაცვრით, ოდნავ მაინც შეეხებოდა, უფრო სწორად არ შეიძლებოდა, არ შეხებოდა უბიძგის ისტორიასა და ამ ღრმად მოხუცებულ კაცის ბედს.

დღევანდელი შესვენება ერთის მხრივ მახარებს და მეორეს მხრივ მადლელებს — ჩემი გამგზავრების დღე ახლოვდება და ვინ იცის რის ჩაწერას მოვასწრებ და რისას — ვეღარ.

ზაურყანი მობრუნდა. არ უთქვამს სად იყო. ორივემ უბრაოდ ვივახშმეთ. მერე ადგა და ჩემზე ადრე დაწვა. მისი ნათქვამი: დაღლილი ფეხები თავს დაძინებაში ეხმარებოდა, წმინდა წყლის სიმართლე გამოდგა. ღამე მისი წამოდგომის ხმა არ გამოვიდა დილით კი ავდექი თუ არა, თითქოს ჩემს შიშს მიხედო, თხოვნისათვის არ დაუცდია, ისე დაიწყო თხრობა.

* * *

ციხის ზღურბლს გადმოღმა დიდხანს ბეტიალი მელოდა. „ღმერთმა გაგაჩინა

და სარჩოსაც ღმერთი მოგცემსო“, — ეს ისეა ნათქვამი, თორემ მუქთად არავინ არაფერს იძლევა. თუნდაც — სულ მცირე მოთხოვნილება გკონდეს და ბევრის ამტანი იყო უპუროდ პაინც ვერ იცოცხლებ, ასე არ არის, შარახ! რომელი გზის მტვერში არ ეფლობოდა ჩემი ფეხები, რა აღარ ვიყავი? ქირით, ვმწყევსავდი ცხერის ფარას, მტვირთავად ვმუშაობდი იზმიდის პორტში მდიდარი ვაჭრის ღუქნის დამლაგებელიც ვიყავი და მიწასაც ვთხრიდი რკინიგზის მშენებლობებზე. და აი ასე მოვალწიე შათ-იპამდე, სადაც აფხაზი მამაჯირები ცხოვრობდნენ. დედაჩემის ახლო ნათესავები ცოცხლები აღარ იყვნენ, მაგრამ გარეშე ბიძამ კონსოლუმ შემიკვდლა და თითქმის ორ წელიწადს ვიცხოვრე მის ქერქვეშ. შათ-იპას სასაფლაოზე ორი სამარე მიჩვენა ბიძაჩემმა. ერთში დედაჩემი განისვენებდა, მეორეში — მამაჩემი. სასთუმალთან ორივეს გაუთლელი ქვა ედო. საფლავებზე ბალახი გაბურღულიყო. სხვა რისი გაკეთება შემეძლო და საფლავები შემოვლობე. ერთი რამ-და მრჩებოდა სანუგეშოდ — თავიანთი ბოლო საყუდელი ახლობლებში რომ მოეძიათ. გინდა გაიგო, შარახ, როგორ მოხვდნენ ჩემი მშობლები შათ-იპაში? სელიმ-ფაშა რომ მოგვალდი, მატა თვალს მიეფარა. ჰკვიანი ბიჭი იყო და ხელად იაზრა, აყალ-მაყალის ატეხვამდე უნდა გადაეჩინა დედა და მამა. ხსნა კი მხოლოდ ერთში იყო: ოსმან — ქოიდან უნდა გაქცეულიყვნენ. აი, ასე გადასახლდნენ ჩვენები შათ-იპაში. აქ კი დედაჩემის ძმამ — მაშინ ის ცოცხალი იყო, — მისცა თავშესაფარი. ქალიშვილების უბედურებამ და ჩემმა დაპატიმრებამ საწყალ დედაჩემს ხელი მოუთავეს და ერთ წელსაც ვეღარ იბოგინა ამ ქვეყანაზე. ხუთი წლის შემდეგ კი მამაჩემიც გამოესალმა წუთისოფელს.

მამაჩემის სიკვდილის შემდეგ მატამ სახლის ამენება და საკუთარი მეურნეობის მოწყობა გადაწყვიტა, მაგრამ

ახლა ჯარში გაწვევა გამოაცხადეს. სხვა წებელდებლებს მატაც მიიყოლეს. სამხედრო ნაწილი, რომელშიც მატა მოხვდა, მარშით გაემართა არაბეთისკენ. მის მერე მისი ალი-კვალცი ვერ გავივით. არავინ უწყის ცამ ჩაყალპა თუ დედამიწამ.

ჩემი დებიც უგზო-უკვლოდ დაიკარგნენ. სელიმ-ფაშას სიკვდილის შემდეგ მისმა ნათესავებმა შარახსანა მიიყიდეს ფაშას ცოლებიანად და ხარკებიანად. ახლა ეშმაკიც ვეღარ გაიგებდა სად იმყოფებოდნენ ჩემი დები და ფელიში, ან საერთოდ ცოცხლები კი იყვნენ?

შენ ალბათ გიკვირს, ჩემო მომთმენო შარახ, ასე ადვილად რომ გაიმბობ ჩემი ახლობლების სიკვდილსა და დაკარგვაზე. რას იხამ? მის მერე ბევრმა წყალმა ჩაიარა. დრო ტყვილს აყუჩებს, ცრემლს აშრობს და მეხსიერებას დავიწყების ჩალმას ახვევს. დრო დიდი მანუგეშებელია და ეს მოვალეობა რომ არ ეკისრებოდეს მას, ალბათ კაცობრიობის ნახევარი შეიშლებოდა. მაშინ რაღა საჭიროა წარსულის გახსენება, მისი აფუტყვნა და წინაპართა არღილების შეწუხება? — იკითხავ შენ. ჰკუის სასწავლად შეიშლო, სიკეთის გულისთვის, სხვებს რომ ავაშოროთ მოთავალში საშინელი შეცდომა და მერე მწარე სინანული.

შეიძლებოდა შათ-იპაში მეცხოვრა, მაგრამ უბიხური სიტყვის გაგონება მომენატრა, თანაც ერთ ადგილას ყოფნასაც გადაჩვეული ვიყავი. მომეწყინა და გზისკენ გამიწია გულმა. ნათქვამია: „რა გზითაც მოსულხარ, იმ გზით წადიო.“ ნელა მივდიოდი, მანძილიც ცოტა მქონდა გავლილი, მაგრამ მიწა საოცრად შეიცვალა. ფერფლს დაემსგავსა. ზევით ნაცარი იყო, ქვეშ კი ისევ შენახულიყო დადარა. თვალსაწიერზე არაფერი მოჩანდა. ქარმა წამოიქროლა, მტვერი მოხვეტა და ბოლქვა-ბოლქვა ამისვეტა გზაზე. გარეშე თითქოს ყველაფერი ჩამკვდარი-

ყო და მე მარტოდ-მარტო ვიყავი შთენილი ამ მოქუფერულ, უკაცრიელ სამყაროში: სადაც ქარი ღმუთოდა და დროდა დრო მეც მინდოდა ღმუთილი ამ თავზარდამცემი მარტოობის გამო.

თვალეზზე ხელისგული მოვიჩრდილე. და უცბათ ნაცრისფერ ღურდოში რაღაც შავი წერტილი შევნიშნე. პირველად ეკალ-ბარდი მეგონა. წერტილი იზრდებოდა. მიახლოვდებოდა და საშინელი ამინდის სტვენასა და სისინში ადამიანის ხმა გავარჩიე, შემოვლოვნი ფოთოლივით რომ ცახცახებდა. ვილაც ნაღვლიანად და ვაბებით მღეროდა. სიმღერა ეთქმოდნა თორემ ტირილს, მოთქმასა და წყევლა-კრულვას უფრო მოჰკავდა. ქარი ხან მთლიანად ახშობდა ხმას. ხან შორს იტაცებდა და ხან კი პირდაპირ ჩემკენ მოჰქონდა და თითქოს აძლიერებდა. ვირზე შემგდარი კაცი გავარჩიე. მოხუცი იყო. მზით დამწვარი სახე იმ დანაოქმებულ მიწას მიუკავდა, რომელზეც მისი ვირი მიაბიჯებდა. ცოცხალი არსების დანახვამ გამაზნევია. რომ გამისწორდა, ხელისგული შუბლზე მივიდე და მივესალმე. მხედარს თვალეზი მღვრიე ცისკენ აღეპყრო და ვერც კი შემნიშნა, ისე იყო მოჭადროებული თავისივე ნაღვლიანი სიმღერით. ჯერ იყო და ვიფიქრე, ალბათ მოხუცი ადამიანის მიხედვით ნამაზს ასრულებს-მეთქი, მაგრამ მისი სიმღერა ლოცვას არ ჰკავდა, თუმცა ცისკენ იყო მიმართული. ისე ჩამიარა, არც კი მოუხედავს, თითქოს უნდოდა ეთქვა: „მე მეჩქარება, მოგზაურო, დაე ჩემმა სიმღერამ გამცნოს ჩემი ამბავი“.

ვიდებო და ვავცქეროდი. შემობრუნებულმა ქარმა ჩემამდე მოიტანა თურქის ბაიათის ხმა. დაქანცულ პირუტყვს აჩქარებდა მოხუცი და თან მღეროდა, ამ ვირის და სიბერის გარდა არაფერი ვაჩნდა და თავის ყურბარტყუნა შეგობარს მიმართავდა:

მიდი, მატარე დარდის ბილით,
ფლოქვით დაფშვნი კლდეების კეცი,

იმ ბრძოლის ველზე, მთავრად ხეივანედად
მარტა ჩემი თახვივ ვაფი.

ვულში მიღვივის ღაღარი, ღვალვი,
მღუღარე ცრემლით მეწვის თვალეზი.
მწაველი ბედ-იღბალს და სულთანს
მწაველი
და ხანს მამლუკენ კლდის ნაპარაკები.

მხედარი შორეთში დნებოდა და მისი სევდიანი სიმღერაც უფრო და უფრო ყრუდ მოისმოდნა. სანამ ძაფივით არ გაწყდა. მრცხვენია ამის თქმა, და იმ სვეგამწარებული მოხუცისაც შემწურდა, რადგან მას სიმღერით მაინც შეეძლო, ცოტაოდენი შეება მიენიჭებინა თავისი სულისათვის.

ო, მეც რომ ამ დაობლებული თურქივით შემძლებოდა სიმღერა ყოველივე იმაზე რაც ვადაზნდა, გეფიცები, ქვის კაცებსაც კი ვაფრქვევინებდი ცრემლს, მაგრამ მე კვლავ უბიხად ვრჩებოდი და აბა რომელი უბიხი იმღერებს მარტო ჭრილობის საგალობელის გარდა? არა, სიმღერისათვის მარტო აფხიარვა როდი მაკლდა, მსმენელებიც მჭირდებოდა, ჩინჩხლებ-აყრილი მაგარი თუ თავლიანი ღვინით სავსე თასებივით რომ აიტაცებდნენ ხმას და ამყევბოდნენ. ჩვენ, უბიხეზი ამაში მთებსა ვკავდით: დაიწყებს ერთი სიმღერას და ექოსავით გამოეხმეურებიან დანარჩენები.

• • •

— შენ შეგკვამა მამალმა მეგლმა, ბოლომდე უნდა გამაწიოვო? — ჯახით ეცა ჯმუზი მოხუცი ძროხის ჯიქანზე მიწებებულ ხმოს, სტაცა ხელი წაბლა ღორმუცელას, თეთრი ვარსკვლავი რომ უკიაფებდა შუბლსა და კულზე და დედას მოაშორა. ჭიშკარს ფეხი ჰკრა და ეზოში შეაგლო ხბო.

— ჯერ მზე არ ჩასულა და შენ შინ მოიხლანხე, ბალახის წიწკნაც რომ გეზარება — ახლა ნაწვიმარი მწიფე ქლიავივით ლურჯთვალეზა ძროხას დაუწყყო საყვედურები მოხუცმა. მოხუცის ლანძღვა საოცარ კეთილ

მოსალმებად მეჩვენია რადგან უბიძუ-
რად ილანძლებოდა.

სხვა დროს ალბათ, სიხარულისაგან
თავბრუნ დამეხვეოდა და ცრემლები
დამიგორდებოდა დაწვებზე. მაგრამ
ახლა უკვე გაუხეშებულ მქონდა სული
და მოულოდნელი სიხარულის აგრეთ-
გად ვანცდის თავი აღარ მქონდა.

ღმერთო ჩემო, უბიძების ენა! იმის
გაფიქრებაც კი საშინელებაა, რამდენ
ხანს აღარ გამიგონია იგი. ეს ერთ-
ერთი მივარდნილი სოფელი იყო, სა-
დაც სულის მოსათქმელად და ღამის
გასათევად შევუხვით. ჭიშკარში მოკა-
კულმა დედაბერმა გამოჰყო თავი.

— ამ ოხერს ვერაფერს მოუხერხებ
კაცი! გუშინაც ასე გამგრა გარეთ, აღა-
რაფერი რომ არ დაეტოვებინა ჭიქან-
ში. მეტი გზა არაა, უნდა დავაბათ...

ხომ კამეჩივით გაუხეშებული მქონ-
და კანი და მაინც ამებურძღვა: ჩემი
მკვიდრი მამიდის — ხიმეაქის ხმა
ვიცანი. „ეს მოხუცი კი ხომ სითია, მა-
მიდაჩემის ქმარი. ეს რა მომივიდა, მა-
შინვე როგორ ვერ ვიცანი?“ — გამოი-
ელვა გონებაში.

ფიქრებმა წამიღო. ვიდექი და ვიგო-
ნებდი რამდენი წელი არ გვენახა სურ-
თმანეთი. გარინდებიდან პატარა ამა-
კმა ძალმა გამომიყვანა, გააკვებული ყე-
ფით რომ გამოვარდა ეზოდან.

— გამარჯობათ, — მივესალმე მე.
მოხუცებმა ერთმანეთს გადახედეს.
გაოცდნენ, უცნობი კაცი უბიძურად
რომ ვლაპარაკობდი.

— კეთილი იყოს შენი სტუმრობა, —
მიპასუხა სითმა და სახეზე დამაკერ-
და.

— ვინ არის ეს უბედური? — შემ-
ფოთება არ დაუფარავს, ისე ჩაუჩურ-
ჩულა მამიდამ ქმარს.

— მისი ძონძების მიხედვით, უსა-
თუოდ უფლისწული უნდა იყოს!

მამიდა ხუმრობას ვერ მიუხვდა და
დაბნეულად ჰკითხა:

— რომელი უფლისწული?

ახლა კი ვეღარ მოვითმინე და **ტყუარა**
ბი გავუწოდე:

— ხიმეაქ მამიდა, საყვარლო, ნუ-
თუ ვერ მიცანი? ზაურყანი ვარ!

— ზაურყანი? — ამოიხორა მან და
თითები პირზე მიიჭირა, თითქოს ეს რა
წამომცდაო და ღონე გამოცლილი ზუ-
რგით მივერდნო ჭიშკარს.

— ო, ალაპ, ამას ვის ვხედავ! ამოიკე-
ნესა სითმა და ტირილით ვადამეხვია.

— სით, ვინ არის ეს? ისევე ამოიჩიფ-
ჩიფა მოხუცმა.

— შე საცოდაო, თვალი გაახილე,
ზაურყანია, ზაურყანი! შენი ძმისშვი-
ლი!

— ზაურყანი? ჩემი ძმისშვილი? —
და მამიდაჩემი ჩემკენ წამოხუხუხესდა,
მაგრამ რამდენიმე ნაბიჯი ვადმოღვა
თუ არა, თვალები ვადმოქაჩა და ფეხე-
ბი მოკვეთა.

მამიდა ხელში ავიტაცე და სულს ვუ-
ბერავდი, მაგრამ ვერაფერს ვავხდი,
გულწასული იყო. ხელში აყვანილი
შევიყვანე მოხუცი შინ და ტახტზე
დავაწვინე. სითმა პირსახოცი დაასვე-
ლა ცივ წყალში და საფეთქლებზე უს-
ვამდა ცოლს.

— იმ ქვეყნად წასვლა თუ გადაგიწ-
ვეტია, უკეთეს დროს ვერც იპოვიდი;
შენი ძმისშვილი დაგაყრის მიწას.

მე მართლა შემეშინდა, ღმერთმა და-
იფაროს და მამიდას რომ რამე დემარ-
ტოს, ჩემს უნებურად მე ვიქნები-მეთ-
ქი ამის მიზეზი.

— ნუ გეშინია ზაურყან; არ მოკვდე-
ბა, ეს პირველად კი არ ემართება, მალე
გადაუვლის. — მშვიდად ჩაიქნია ხელი
სითმა, — შენ კი რა ხანია მკვლრად
გთვლიდით, შინაურებმა გამოგიტირეს,
მაგრამ აი, გაგვიცოცხლდი. დამაცა, ერ-
თი კარგად შემოგხედო, შვილო! ეჰ,
დროს მიაქვს სილამაზე, მიაქვს! მთვა-
რესავით გათეთრებულხარ. მერე და
განა ისე დიდი ხანი ვავიდა შენი ბიჭო-
ბიდან? დედაშენსა და მამაშენს ცოცხა-
ლი რომ ჰგონებოდი, სიკვდილის აღარ
შეეშინდებოდათ. დაჯექი, შვილო, და

ჯეკი, დაისვენე! ფეხები გიბეუის ალბათ დაღლილობისაგან. — და ცოლისაგან ისე გადაიხედა, თითქოს ბოდისაგან იხდისო, — ამაზე ნუ დარდობ, მოეგება გონს.

მართლაც, მამიდამ თვალი გააბილა, ოხერით წამოდგა ფეხები ძირს ჩაუშვა: — ახლოს დამიჯექი, ჩემო სიცოცხლემ!

შავი თავსაფრიდან ჩამოწეწილი ქალაქი თმა შეისწორა.

მე დაბალ სკამზე ჩამოვეჯექი მამიდას ახლოს. ის ნაზად მისვამდა ხელს თავზე, ოხრავდა და ლაპარაკის თავი არ ჰქონდა. ცრემლები ღვარად ჩამოსდიოდა ჩათეთქვილი ლოყებზე. მერე სუფრა გაშალა და ვახშამს მიეუსხედით, გული რომ გადაგვეშალა ერთმანეთისთვის, მოგვეგონებია მკვდრები, როგორც აუხდენელი იმედების ალაზხე.

სითის ბრტყელსახურავიანი სახლი წივისაგან იყო აშენებული, იმ სოფელში ყველას ასეთი სახლი ჰქონდა. კედლები შიგნიდანაც და გარედანაც თიხით ჰქონდა შელესილი. სახლი ორა ოთახისაგან შედგებოდა. ერთ-ერთ მათგანში მე მეძინა. რომ გავიღვიძე, მზე კარგა მაღლა იდგა აივნიდან ქალებისა და მამაკაცების ზმები. ისმოდა, ჩემს სახელს ახსენებდნენ. „მეზობლები იქნებიან, — მოვისაზრე მე, — ალბათ ჩემი დაბრუნება მოულოცეს სითსა და ხიმქაცს“. სწრაფად ჩავიცვი და გარეთ გავვდი. ყველანი ფეხზე წამოდგნენ, შუაში მომიქციეს და ძმურად მეხვეოდნენ.

— გამარჯობა დაუღ! რა ხანია არ მიხიხიხარ, მურატ!

— გახსოვართ ზაურყან?

— აბა როგორ არ მესხომებით, ყველანი ისევ ისეთი ვაჟკაცები ხართ, როგორებიც დატოვეთ. — ვუპასუხე მე, თუმცა ძლივ-ძლივობით ვიცანია ძალზე მოტეხილი ძმები: ჰაფიზი და ხატხვა.

შუა ვეზოში ცეცხლზე ქაბი იდგა და ხორცი იხარშებოდა. სუნზე მივხვდი, თხის ხორცი ხარშავდნენ. ეტყობა გულზე სითს ვალით ეყიდა თხა. უბიხუ-

რი სტუმარმასპინძლობა გაიხსენს. მამიდას კაცები სუფრას მიეუსხედნენ, ნაშატიმ ადგილი მე დამითმეს. ჩადრინი ქალები ზღურბლს გარეთ დარჩნენ. მარტო ხიმქაცი იდგა კარებში და საყვარულით საესე თვალებს არ მაშორებდა. მეზობლებს კერძინი თეფშები კარებამდე მოჰქონდათ და ერთ მკვირცხლ ბიჭს აწოდებდნენ, ის კი სტუმრებს უდგამდა წინ. წინათ უბიხებს ასეთი ჩვევა არ ჰქონიათ. ქალები სახეს არ იფარავდნენ და მამაკაცებთან ერთად შეეძლოთ სუფრასთან ჯდომა, ცეკვა და თამაში. სტუმრებს მხოლოდ ახალგაზრდა ქალები ემსახურებოდნენ ხოლმე. რაც შეეხება კუბუკებს, უკაცრავად, ისინი ტოლებივით ვერ მიუხსნებოდნენ სუფრას უფროსებთან ერთად. მათ საუბარში ხომ ვერა და ვერ ჩაერეოდნენ. ახლა კი დროც გამოცვლილიყო და ხალხიც მოხუცებულა ახალგაზრდებიც ისხდნენ, ხამამლა ლაპარაკობდნენ, იცინოდნენ ზოგჯერ უფროსებს სიტყვასაც კი აწყვეტინებდნენ. წინათ სუფრის წევრებს ხორცს მათი ღირსების მიხედვით უნაწილებდნენ; უფრო პატივსაცემ სტუმრებს უკეთესს ნაჭრებს თავაზობდნენ: ბარკალს, ბეჭს ან შუაზე გაჭრილ თავს ხორცის გამანაწილებელი ზუსტად წესის მიხედვით ირჯებოდა და არც არავის წყდებოდა გული. ახლა კი ნაჭერ-ნაჭერ დაეჭრათ თხის ხორცი, დიდ ლანგარზე დაეწყით და ყველა იმას იღებდა, რომელი ნაჭერიც უყვარდა. ღომი კი, რომლის გახსენებაც ნერწყვის მგერიდა, სუფრაზე არ ჩანდა. მის ნაცვლად გამხმარი პურები ეწყო. ღვინოს თაფლგარეთული წყალი გვიცვლიდა.

პირველი სიტყვა სითმა წარმოთქვა:

— პატივცემულო სტუმრებო, ძმებო და მეზობლებო! დღეს ჩემ დაიბლებულ პერქვეშ ზეიმია. ყველა კარგად ხედავთ: ზაურყანი დაგვიბრუნდა. თითქოს იმ ქვეყნიდან დაბრუნდა! მაღლობელი ვართქვენნი, რომ მოხვედით და ეს მოულოდნელი სიხარული გაიზიარეთ. ახლა პატივი დავგვდეთ და მიიბრუნეთ, ტაც კე-

თელი გულით მოგვიტანია სუფრაზე. თუ ყველაფერი ისე ვერ არის, როგორც საჭიროა, ნუ დაგვიძრახავთ. ალაჰმა გვაკურთხოს!

სითმა განხავევული თავლი მოსვა და საჭმელს მიწვდა. ყველამ სითს მიბაძა. მზარული ყაყანით, სიცილითა და ხუმრობით აივსო სახლი. ყველაზე მეტს ახალგაზრდები ყბედობდნენ. ხმა-მალლა ელაპარაკებოდნენ ერთმანეთს და მოურადებლად ხარხარებდნენ. მე ვუყურებდი დაბეჭილ, გაქექილ ჩოხიან ჩემს ძველ ნაცნობებს და ნაღვლიანად ვფიქრობდი: „როგორ გაულევია დროს, მერედა რა ვოლიათები იყვნენ ერთ დროს.“

ესეც გაიფიქრე: „თავის ქვეყანაში რომ მოეწვია სითს სტუმრები, ყველაფერი სხვანაირად იქნებოდა. მთელი ხარი რომ მოეტანა სუფრაზე, მაინც ბოდვში მოუხდიდა სტუმრებს მცირე მასპინძლობისათვის, ისე რომ ვერ დახვდათ, როგორც ეკადრებოდათ. ხის ლანგარით ჯერ თითო სირჩა არაყს ჩამოაჩვიებდა ყელის გასასველებლად. მერე თამადას აირჩევდნენ. თამადად ისეთ კაცს აირჩევდნენ, ვისაც ჭკუისა და ღირსების სესხება არ დასჭირდებოდა. დაიწყებოდა სადღერატელოები და კუჭი კი არა სული—დაღუკეაყოფილტვინოდათ. მერე კი თითქოს ციდან დაეშვებოდა სიმღერა. მოხდენილი ბაჭები წვირდ წელზე დოინჯს შემოირტყამდნენ და ცეკვას გაჩაღებდნენ. მორცხიო ქალწულებიც გამოგოგმანდებოდნენ წრეში და ქალბატონების მოხუცებს გაიწვევდნენ საცეკვაოდ. ისინიც თავს-ლაფს არ დაისხამდნენ და დამტკიცებდნენ, რომ ჯერ საფანელი არ გამოლეფიათ.“

სითს თავის ქვეყანაში ოქროპირისა და ოხუნჯის სახელი ჰქონდა, ფრთიანი სიტყვა ემარჯვებოდა. ახლა კი თითქოს თვითეულ სიტყვას ჯიბეში ეძებდა და ხშირად ვერ პოულობდა. ერთდროს პეწიან ვაქაყას გაქექილი, ათასნაირად მიკერბილ-მოკერილი ჩოხა ეცვა. ერთად-

ერთი, რაც დროითა და ბედით დაწინაურდა, დობელ კაცს უცვლელი შემორჩენდა. კეთილი გული იყო.

სითის თანატოლებსაც მხოლოდ წარსულით შეეძლოთ სიციოცხლე. ახალგაზრდებს კი ვინც თურქეთში დაბადებულიყვნენ, წარმოდგენაც არ შეეძლოთ, რა ვაქაყები და არწივები იყვნენ ერთ დროს ეს წელში მოკაყული მოხუცები. როცა ფეხზე წამომდგარმა ჰაფიზმა ძველებური მრავალკამიერი წამოიწყო, ახალგაზრდებმა ყურიც არ ათხოვეს. ისინი წკლაპუნით ჰამდნენ თხის ხორცს და რაღაც მათთვის საინტერესო ამბებზე კამათობდნენ.

— ეჰ, ჩემო კარგებო, თქვენი წინაპრები ასე არ იქცეოდნენ, — სცადა ჰაფიზმა ახალგაზრდების თავხედური ყაყანის დაჯანა — სტუმარი რომ ეწვეოდათ, სასიკვდილო სარეცელზე მწოლიარეც კი ავიწყებდებოდათ. სტუმრის საღიღებელს მღეროდნენ და ცეკვით ართობდნენ.

— კარგი რა, თუ ღმერთი გწამს, „წინაპრები და წინაპრები“ — მოიგერიეს ახალგაზრდებმა ჰაფიზი.

„მოო, გავიფიქრე მე — ასეთი უბიხები ჯერ არ მინახავს.“

მაგრამ ჰაფიზს ახალგაზრდების უბეშობისთვის ყურბულზე არ მიუქცევია და ძველებური უბიხური სუფრული წამოიწყო:

ჰე, გმირები ვახსენოთ,
ღმერთმა დალაზეროს ლარბები,
სულ ერთად ვიყოთ, ბიჭებო,
როგორც წერბილთვალს მარჯვლები.

ორმა-სამმა ხნიერმა კაცმა, მათ შორის მეც, ავიტაცეთ ნაცნობი სიმღერა. ჩემი ხმა მე თვითონ მაოცებდა: თითქოს დუმილის ბორკილები დაწვევითაო, თავისუფლად და შეწყობილად ქლერდა.

ჰე, სტუმარი ღვთისაა,
რჯულივით თავჯანსაყემი,
სტუმრების საკეთილდღეოდ,
ყველამ დაეცალოთ უაწეები.

სიმღერა ისევე მოულოდნელად შეწყდა, როგორც დაიწყო. ერთი წუთით მაინც ვაიძულეთ ახალგაზრდები, დაჩუ-

მებუღიყენენ და ყური დაეგდოთ ჩვენთვის — მშობლიური ცეცხლის უკანასკნელი ფარეშებისათვის.

შმათმა ცრემლი მოიწმინდა და გამიღმი:

— ჩემი ცხოვრების დასალიერზე, შენი წყალობით, ზაურყან, თითქოს მშობლიური მწვერვალები მოვიარეთ.

ქალები კარებში შეჭკუფებულყენენ, თავსაფრის ბოლოები პირზე აეფარებინათ და გაოცებული მიცქეროდნენ. ასე ცოტა ხანს გაგრძელდა, მერე ისევ მიწაზე დავეშვით.

მე სითთან დავრჩი საცხოვრებლად. მისი ბიჭები კი ოსმამ-ქოიდან რომ წაიყვანეს ჯარში, უგზო-უკვლოდ დაკარგულიყენენ. მოხუცებმა მთელი სიყვარული და მზრუნველობა ჩემზე გადმოიტანეს..

• • •

აი აქედან, ჩემო საყვარელო სტუმარო, სწრაფმავალი რომ გავიდეს სამზრეთისაკენ, ორი კვირა დასჭირდება კარინჯ-ოვასამდე მისაღწევად, რაც „ქიან-ველეების დაბლობს“ ნიშნავს. ადვილი შესაძლებელია, რომ უბიხების გამოჩენამდე იქ ქიანველეების გარდა ძე-ხორციელი არ ცხოვრობდა. ეს მიწის ვიწრო და შიშველი ზოლი იყო, ძაღლის ენას მიაგავდა და წვერი ჩრდილოეთისკენ მიექცია. მისი დასაწყისი ახლაც აშშორებულ ქაობებშია შეჭრილი, სადაც ბოლქვა-ბოლქვა დარიალებენ მალარიის კოლოები, წვერი კი ქვიან მთებშია ნეჭრილი. ზაფხული იქ, როგორც წესი, ყოველთვის სულშემუთუველი და ხორშაკიანია და მინდვრები მოურწყავად რომ დატოვონ. ბირკა რა არის, პირკაც ვერ იხარებს. ზამთარს კი პირიქით მკაცრი იცის, ქარიანი და თითქმის უთოვლო. უარეს ადვილს კატარლისთვისაც კი ვერ იბოვი. მხოლოდ შაითანს შეეძლო შეე პარასკევს მოეცა რჩევა, სწორედ ამ უსიცოცხლო ადგილას გადაესახლებინათ უბიხები. თუ გადარჩებოდნენ, გადარჩებოდნენ, თუ დაიხოცებოდნენ და მგტი სადარდებელიც არ

ექნებოდათ. პოდა, ადგნენ და გადმოსხლეს უბიხები.

კაცს შუა ზღვაში რომ წამოეწევა ქარიშხალი, თანაც გემის ჩაძირვის შემდეგ ჯერ საკუთარი გაქვაცობის, საკუთარი ხელების იმედი უნდა ჰქონდეს და მერე ღმერთის, უბიხებმა დაბლობის განაპირას აირჩიეს შედარებით ნაკლებად გამოფიტული მიწის ნაკვეთები და მეურნეობას მოჰკიდეს ხელი. უფანჯრო, ბრტყელსახურავიანი წივის სახლების ოცდაათი სოფელი გაჩნდა. კარგად დაუფიქრდი, დად, წივის სახლების! ეს ხომ ბედის დაცინვა იყო. წინათ უბრალო ქობი რომ აეშენებია, უბიხი შქერის ძელებს ხმარობდა. თხმელას გვერდს უვლიდა და წაბლის ნივნივებს იყენებდა, სახლს ოქროსფერი ჩალით ან ნაძვის ყავრით ზურავდა. არც ჰის ამოღება ჰირდებოდათ უბიხებს. მაიცოცხლებელი წყაროებით იკლავდნენ წყურვილს. კარინჯ-ოვასში კი ათეული საყენის სიღრმეზე უნდა ამოეჭრათ უსიცოცხლო მიწა, მღვრიე წყალი რომ ამოსულიყო. და ვერც უსაყვედურებდი ახალგაზრდებს, შქერის ქალებისა და მთის ვერცხლისფერი ნაკადულებიდან ძალზე შორს რომ დაბადებულყენენ, რატომ უბიხურ სიმღერებს არ მღვრით, გაფიცხებული დოლის ხმაზე, რატომ საცეცხლოდ არ გადმოდიხართ, რატომ ისე არ აქენებთ ცხენებს, როგორც თქვენი მამები აქენებდნენო ერთ დროს.

იყო აქ მთელი სიცოცხლე რაზე ვოცნებობდი, ჩემო შარახ? ჩემი უსაზღვრო სურვალი იყო, თუნდაც ერთი დამე გამეთია უბიხურ ფაცხაში. ო, რა ჯადოსნური სიზმრები ესიზმრება იქ კაცს. როგორი ცხელი ზაფხულიც არ უნდა იყოს, ფაცხაში არასოდეს დაიხუთება ჰაერი. მის მოწულ კედლებში ისე ატანს სიო, როგორც ფრინველის ფრთებში. ლამლამობით კი იგივე ქუჩურუტანებიდან მთვარის შუქა შემოდის და სახეზე გელაციცება გარედან კრიქინობელები გამღვრიან ნანას. ო, რა ნეტარება!

ახლა კერძის არ იკითხავ? რომელი უბიბი წარმოიდგენდა საცხოვრებელ სახლს კერძის გარეშე? ის წმინდათწმიდასავით ინახავდა ცეცხლს და ცეცხლიც არასოდეს ქრებოდა კერძაზე. „ღმერთმა ვაგიციეოს კერძა“ — ამაზე საშინელი წყევლა არ არსებობდა. და მგონი ეს წყევლა მართლა დაატეხა ვილაციამ უბიბებს თავზე, დაატეხა და აუსრულდათ კიდევ. ახლა უბიბებს მიწის იატაკის შუაგულში ორმო ამოთხარათ რასაც თანდირს ეძახდნენ და იქ დაებუდებინათ ცეცხლი. საქმელსაც აქ აშუადებდნენ და პურსაც აქ აცხობდნენ.

საიღმინის ბუკი

ზაფხულის შუაღელა, პაპანაქება. ქათმები ხის ჩრდილქვეშ შემძვრალან და საწყალობლად დაუღლიათ პირები. ყველაფერს ხორხოშელა მტვერი ადევს. გზებზე მტვერი ისეა გავარჯარებული, რომ ჩექმებშიც კი ატანს მისი სიმბურვალე. სახურავები, მეჩხერი ხეების ფოთლები, ქიშკრები და კვეს-ს ვაუთავებლად მღვქავი აქლემებიც მტვრითაა დაფარული. ხელს შემოკრავ აქლემს ფერდზე. ან ქიშკარს შეაღებ და ბოლქვა-ბოლქვად ავარდნილი ნაცარი დაგფარავს. თითქმის სრულელი ჩამკვდარაო, ძაღლებიც კი არ ყფენ. უფანჯრო ბინებში შეყუყული ხალხი აკრილებას ელოდება. მზის ამოსვლამდე დგებიან და შრომობენ, სანამ ჰაერი არ გავარვარდება. მერე ისევ საღამოს ელოდებიან, ისევ სამუშაოს რომ მიუბრუნდნენ. ზაფხულში სხვანაირად არ ხერხდება. მე ღროებით მდგმურით ვცხოვრობ კარინჯ-ოვასში. ყოველშემთხვევაში ყველას ასე ჰგონია. „რაკა მოვიდა, წავა კიდევ“. — ასეცნიან მეზობლები. სოფლის შუაგულში მეჩეთია აღმართული. დღეში ხუთჯერ აღის მუეძინი მინარეთზე და მართლმორწმუნეებს ნამაზის შესრულებას მოუწოდებს. ისევ და ისევ გაისმის მისი ხმა: „არა არს ღმერთი, თვინიერ ალაჰისა!“ კარინჯ-ოვასის აღმოსავლეთით შემო-

დგომობით ჯამხასარები გამოჩნდნენ ხოლმე, რომელიღაც მოხეტიალე ტომის წარმომადგენელი. ისინი თავიანთი მკაცრი ადათის მიხედვით, კარჩაკეტილი ცხოვრობდნენ და სხვა ტომის კაცს ახლოს არ იკარებდნენ. ის კი არა და უცხო ტომებთან სავაჭრო საქმეებსაც მხოლოდ აუცილებელ შემთხვევაში თუ მიმართავდნენ. გარეგნულად, როგორც უნაგზრზე დაბადებული ყველა მოხეტიალე, წარმოსადგეგები, ძარღვმავარი და შავგვრემანები იყვნენ. ისინი მეცხოველეობას მისდევდნენ: თხის არვეებსა და ცხვრის ფარას ერეებოდნენ საქოვრიდან საქოვარზე. როცა ჯამხასარები ზაფხულის მიწურულს უბიბების ახლოს დასახლდნენ ცოტა ხნით, მათი ცხვრის ტყავისაგან გაკეთებული შავი კარვები დასასვენებლად ჩამომსხდარი ყვავების გუნდს მოაგონებდა კაცს, რომლებიც ყოველ წუთს შეიძლებოდა აშლილიყვნენ და გაფრენილიყვნენ. ჯამხასარების წინამძღოლი ჯავაღ-ბეი იყო, ქუში და გულჩახვეული მოხუცი. მიუხედავად იმისა, რომ ჰარამხანაშა უბიბი ქალები ჰყავდა. გადმოსახლებულ უბიბებს არ ზოგავდა. ის კი არა და თავს ესხმოდათ და ქალებსა და პირუტყვს სტაცებდათ.

რალა თქმა უნდა, ასეთ დროს მაჰაჯირები იარაღს იღებდნენ ხელში და თავის ღირსებასა და ქონებას იცავდნენ. ასეთ დროს ყოველთვის სისხლი იღვრებოდა, მაგრამ ამაზე წინასწარ ეინ იფიქრებდა, წინდაუხედავად ეკვეთებოდნენ ხოლმე მომხდურს.

შიშველი მწვერვალის დასავლეთით შარაულები ცხოვრობდნენ. სალმინი, თავაზინი, ჰკვიანი, ანგარიშინი და ცოტა ცბიერი ხალხი იყო. მხოლოდ ერთ საქმიანობას ეწეოდნენ: დიდი და პატარა ვაჭრობდა. არა მარტო ახლომახლო შორეული ბაზრებიც კი ხელთ ეპყრათ.

შარაულები დედა შვილის აკვანს არწყევდა და თან ასეთ ნანას უმღეროდა:

ნანა, ნანა, ჩემო ბიჭო,
ჩერ მაწიას ძილი გიჯობს.
გაიზრდები, მამას შეცვლი,
რომ პოიგო ოქრო-ვერცხლი.

გამოჩნდნენ თუ არა უბიხეები, ლამის მეორე დღესვე მოსწყდნენ შარატულელები კარიჯ-ოვასს.

— აბა, ქალი ვის უნდა, ქალი!

— ნაუთი, ნაუთი! — გაისმა ახალმოსული მეწვრილმანეების შეძახილები.

მალე ერთმა მარიფათიანმა შარატულელმა ფარდული გახსნა უბიხეების დასახლებაში. მეორემ — კაფე, მესამემ პატარ-პატარა თანხის გასესხება დაიწყო პროცენტებით. მეჩეთი რომ გაიხსნა, მოლადაც შარატულელი ჰაჯი დადგა, სოფლის მამასახლისად კი მისი ბიძაშვილი. ამბობდნენ, რომ თვით ვალი — გუბერნატორიც ძუნწი შარატულელების გვარისააო.

უბიხებსა და ამ ვაჭართა ფენის ნაშინერებს შორის თანდათან მარტო სავაჭრო ურთიერთობა კი არა, ნათესაობითი კავშირიც დამყარდა. სურჩიანსა და მოხერხებულ კაბუჯებს საბაზრო დღეებიც ავიწყდებოდათ. სარფიანი საქმეებიცა და მევალეებიც, როცა ლამაზ უბიხე გოგოებს მოჰკრავდნენ თვალს ამიტომაც გაისმოდა საქორწილო სადღეგრძელოები ორ ენაზე, უფრო ხშირად კი თურქულზე, რათა მოწვეული სტუმრებისთვისაც გასაგები ყოფილიყო. უბიხე საცოლე ბიჭებიც სიამოვნებით თხოულობდნენ ქალიშვილებს, ვისაც ვაჭრობითა და მევახშეობით ჰქონდათ შეგროვილი მზითვი. ასეთი ქორწილების წყალობით, ღვთის გაჩენილ მიწაზე. ბავშვები ჩნდებოდნენ და რომელ ეროვნებას განეკუთვნებოდნენ, თვითონაც არ იცოდნენ.

შენ ტაპირი ხომ არ დაგაეიწყდა დად შარახ, მოხუცი ჰამიდას შვილიშვილი? აი, იმ ჰამიდასი, მდინარე ჭოროხის ტალღებში რომ გადაეშვა. ჯერ კიდევ ციხეში მიაშბო მხაუჩ აბხუბას შვილმა, ღმერთმა სასუფეველი დაუმკვიდროს, რომ ტაპირი ნასწავლი კაცი გახდაო მა-

გრამ ოსმან-ქოიდან გახსნა კუთხეები უბიხებს ისიც თან გაჰყვაო. მართლაც ასე იყო, ტაპირი მასწავლებლობდა, მშობლიურ ენაზე ასწავლიდა ბავშვებს წერა-კითხვას. კარგად მოგეხსენებათ ასეთი კეთილშობილური საქმიანობათვის წიგნებია საჭირო. უბიხებს კი აბა წიგნები საიდან ექნებოდათ და აი, ტაპირმა თვითონ შეადგინა უბიხური ანბანი. ეს რა თქმა უნდა, ხელნაწერი წიგნი იყო და ალბათ ერთადერთი ჩვენს ისტორიაში. მოლას ცხადია, არ გამოპარვია „ჩერქეზის“ ასეთი საძრახისი საქციელი. „რატომ უნდა იცოდნენ ბავშვებმა რაღაც ეშმაკისეული ენა? მაშინ როცა მე მოლა ვარ და თურქულ ანბანს ვასწავლი, აბრები რომ წაიკითხონ და ჯარში გასაწვევ უწყებებს ხელი მოაწერონ. ვარდა ამისა, რაკი მექმეთში დადიან, არაბულიც უნდა იზეპირონ. ყურანი ხომ არაბულადაა დაწერილი. ისლამის ქვეყანაში ლოცვები ზეპირად უნდა დაიმახსოვრონ. იმ ენის შესწავლა კი, რომელზეც ვერც ლოცვებს წაიკითხავ და ვერც სულთანის სახელს, მავნებლური წამოწყებაა. მასწავლებელ ტაპირის თვითნებობაზე თვალს თუ დაგხუჭავთ, ვინ იცის, იქნებ ამ ყაჩაღების ნაშინერებმა გულომდგინება გამოიჩინონ და უბიხური წერა-კითხვა ისწავლონ. მერე კი მიდი და არკვიე, რას წერენ და რას აკეთებენ. ალაჰმა დაგვიფაროს, ისედაც ბევრია შფოთისთავი“.

ექვიანობით იხეტქავდა მოლა თავის ჩერჩეტ თავს და თანდათან რწმუნდებოდა, რომ აქ ძაღლის თავი იმალებოდა.

საიდან გაჩნდა ეს მეცნიერებაში ჩახედული ტაპირი? სტამბულიდან. სტამბულში სად იზრდებოდა? მოლაღატისა და კაცის მკვლელის შარდინის, ალოუს ძის ოჯახში. აი რაში ყოფილა საქმე! და მოლაკ თავის უფროსს ახსენებდა: „გაცინობებთ რომ ეს უწმინდური ტაპირი იმასაც არ სჯერდება ღვთის საგმობ ენას რომ ასწავლის სხვა ტომის ბავშვებს. შფოთისთავებსა და ავაზაკებს მთარელობს. მაგალითად, არად ჩააგდო

საქანსკნელი უზიზი

სულთანის ირადა და ერთმორწმუნეთ მოუწოდა, ბეგარა არ გადაეხადათ ალი ხაზრეთ-ფაშასათვის. მუხტარზეც წერდა საჩივრებს და ფაშა ჰუსეინ ეფენდის მოურავზეც. ეს საჩივრები, უფრო სწორად ცილისწამება, რომელიც ვითომდა ხალხის დაწერილი იყო რამდენჯერმე თვითონ მიიტანა დიდი ვეზირის სასახლეში“.

რაც მართალი, მართალია შვილო, ტაპირი მართლა იყო ხალხის დაცველი და მფარველი. მაგრამ ვაზაფხულის თოვლივით აღლეებდა დაღ ვეზირს ჩვენი სადარდებელი. ყურიც არ გაუბარტყუნებია. ეს იყო, რომ გაიოცა: „უბიხებო? ნუთუ ამდენხანს არ დაეღეტე ან არ აღრეულან? თქვენ თვითონ ყოფილხართ დამნაშავე“. და ტაპირის ყოველგვარმა მონდომებამ და ცდამ ამაოდ ჩაიარა.

მოლა კი თავისას აკეთებდა, ბავშვებისათვის უბიხური ენის სწავლება სამუდამოდ აუკრძალეს ჰამიდს შვილიშვილს. ეს სწორედ კარინჯ-ოვასში ჩემი ჩასვლის წინადღეს მოხდა... ტაპირის ნახვა მინდოდა, მაგრამ ვერ იქნა და ვერ მოვახერხე. სტამბულს გამგზავრებულაიყო თანასოფლელების დასაცავადამბეცა ამოდომინს

შენ თვითონაც ხელები, ძვირფასო შარახ, რომ სითს სარჩენად ვერ დავაწვებოდი კისერზე. პოდა, გადავწყვიტე მქედლობა დამეწყო, რაც დავითის შეიღმა შემასწავლა, მაგრამ პარტო კეთილი სურვილი სამქედლოს ვერ ამიშენებდა და ვერც უროს, ვრდემლს, მაშებსა და სხვა საჭირო ნივთებს გამიჩენდა. სითისაგან ვისესხებდი ფულს, მაგრამ აბა საიდან ექნებოდა? „ჩიბეში თაკვები მიჰყავიანო“, მწარედ ხუმრობდა ხოლმე. ამ გადახრიოკებულ უტყვეო დაბლობზე ნახშირსაც ვერ იშოვიდა კაცი ცოტა იაფად. რა უნდა მექნა? ჰერის თესვაში ვებმარებოდი მოხუცებს, მაგრამ აბა რა მოსავალი უნდა მოგვეკლოდა ამ გვალვისაგან გამოფიტულ მი-

წაზე? ისიც არ დაგავიწყდეს, რომ სითისა და მამიდა ხიმჭადის ნაკვეთს ერთი ნაბადი გადაწვდებოდა. ბამბის მოყვანაც დავაპირეთ, მაგრამ მის მოსარწყევ წყალს სად ვიშოვიდით და გადავიფქრეთ. ერთხელ გარეული გოგარის თესლი ვიშოვეთ, ყელიან გოგარას ეძახდნენ. დავეთესეთ და ჩვენს ვაოცებას საზღვარი არ ჰქონდა ისეთი გოგრა გაიზარდა. სიღარიბე რას არ გასწავლის; გავახმე გოგრა და ლამაზ სახელურიანი ჩამჩები, საწურები, ფიალები და ათასნაირი ჭურჭელი გავაკეთე. გამხმარი გოგრიდან ბავშვის სათამაშოების კეთებაშიც ხელმარჯვენი გამოვდექით; ფრინველის ბუმბულით შორთულ თოჯინებს ვაკეთებდით. მატყლის უღვაშიან ნიღბებს და რა ვიცი, რას — არა. მიგვქონდა ჩვენი ნაჯახირევი და ბაზარზე ვყიდდით. ამ საქონელში აბა ბევრ ფულს ვინ მოგვაშავებდა და ჩვენც მხოლოდ სპილენძის ფული მიგვქონდა შინ.

მადლობა ღმერთს, რომ მამაჩემი არ მოესწრო ამ სამარცხენო დღეს. მხენულად და მთესველად დაბადებული მისი შვილი ამ ხარახურით ხელში რომ არ ნახა ბაზარზე.

ერთხელ პაპანაქება სიცხისგან ვისავათებულოდ ბუზებზსაგან გაბზერებულნი მთელ დღეს ვეგდე ბაზარზე. წინ ჩემი ნახელავი სათამაშოები მქონდა გაშლილი. მზის ჩასვლისას ნავაჭრი ფულით მარილი, ნავთი, პური ვიყიდე და გზას გაუდდექი. ცუდ ხასიათზე ვიყავი; ჩემი საქმიანობა ჭეშმარიტ კავკასიელს არ ეკადრებოდა. თანაც ყურმოკრული ამბებიც მაფორიაქებდა. ხალხისგან გავიგე, რომ ახალ ომს ვერ ავცდებოდით. ამბობდნენ საბერძნეთის ჯარები იზმიდში გადმოსასხამად ემზადებიანო. მერსინის რეიდზე საფრანგეთის გემებმა ჩაუშვეს ღუზა. სტამბულში კი ინგლისელები კარნახობენ თავის სურვილს დამოუკიდებლობაწართმეულ სულთანს და სისხლიან საქმეებში ითრევენო. შინ რომ მივედი, სითს მოუწყვეი გავო-

ნილი ამბები და შიშიც გამოვთქვი უბიძგის ბედზე.

— ეჰ, ბატონი და ქალბატონი რომ წაეჩხუბება ერთმანეთს, მოსამსახურეს მოხვდება ხოლმე, — ნაღვლიანად გამომეხმარა მოხუცი.

პარასკეობით მეჩეთში დავიწყე სიარული. არ იფიქრო, ზაურყან ზოლაკი მაჰმადიანური სარწმუნოებისკენ მიიქცაო. ამას მხოლოდ იმიტომ ჩავდიოდი, რომ სითი და მამიდა ხიწყაყი არ დამეღუბა. აბა რას ეტყოდნენ, მათ ვერკვეშ შეფარებული კაცი უღმერთო რომ გამომდგარიყო?

უნდა გითხრა, ძვირფასო შარაბ, რომ სანამ მე აფრიკაში დავეხეტებოდი და ცხებებში ვვგლე, ყველა უბიძგა ისლამი ირწმუნა. ამ ამბავმა ცოტათი როდი განმაცვიფრა. ის კი არა და, ისინი უფრო მეტ ღეთისმოსაობას ავლენდნენ, ვიდრე ადგილობრივი შარაულელები.

ყოველ პარასკევს დიდი და პატარა მეჩეთში მიდიოდა. ახლა ჩემი თანაგემოელები მუსულმანური კალენდრის მიხედვით მარხულობდნენ, რასაც ღარბი კაციც ადვილად შესარულებდა. დღესასწაულებზე არ მუშაობდნენ. განსაკუთრებით ურახისა და ნავრუხის დღეებში. ახლა ცისკენ ხელაპყრობილნი აღარ იძახდნენ „ღმერთო გვიშველეო!“ მიტყუბული ხელსაგულები მკერდზე მიედოთ და ისე ამბობდნენ: „ალაჰ, გვიშველე!“ რამაც ყველაზე მეტად გამოაცა, ის იყო, რომ წვეთ სასმელს აღარ უშვებდნენ პირში. ჰო, უკვე აღარაფრით ჰგავდა ეს ხალხი უბიძგებს...

შენ ბითხაზე მეკითხები, ძვირფასო შარაბ? სწორედ იმაზე უნდა შეამზნა ახლა. ეს სალოცავი ისევ არსებობდა და მოხუცები კვლავაც სცემდნენ თაყვანს. არც უნდა გავიკვირდეს. ახალგაზრდობაში მინახავს, როგორ ლოცულობდნენ შაფსულები მსხლის ხეზე. რომელზეც ჭვარი იყო გამოსახული, თუშკაც შაფსულები წარმატებულ ითვლებოდნენ. ის კი არა და, ჩერკეზებსაც ორი თუ სამი სარწმუნოება ჰქონდათ: ერთნი

ქრისტეს სცემდნენ თაყვანს, მეორენი ისლამს აღიარებდნენ, ზოგს კი უფრო პატარ-პატარა ღვთაებები გააჩნდათ, თითქოს ერთად შერწყმული ქრისტიანული წმინდანები და წარმართული ღვთაებები, როგორც მაგალითად მერისია, ფუტკრის მფარველი ღვთაება. ჩერკეზების ეს ნაწილი ირწმუნებოდა, რომ ერთ ზამთარს ყველა სკა დაიღუბა და მხოლოდ ერთადერთი ფუტკარი გადარჩა, იმიტომ რომ უცოდველი მერისის სახელოში შეიძალა. ამ გადარჩენილი ფუტკრისაგან აღსდგა ისევ თავლის მკეთებელთა ჯიშით.

ბითხას ქურუმი ისევ საულაპი იყო. ის უკვე ისეთ ასაკში გახლდათ, მე რომ ვარ ახლა.

და აი, ერთხელ სითი მეუბნება:

— საულაპი შეუძლოდა, წამოდი, მოვიწახულოთ, შეილო! სამწუხაროა, აქამდე რომ ვერ მოახერხე მისი ნახვა.

დავემორჩილე და ავადმყოფ ქურუმთან გავწიეთ. ჩემი თანამგზავრი ისე იყო გამოწყობილი, თითქოს სადღესასწაულო ყრილობაზე მიდიოდა. ჩოხა ეცვა, ჩოხის ქვეშ ბეშმეთი, ქამარზე ხანჯალი ეკიდა, ხელში კი რკინის ბუნციანი კვერთხი ეჭირა. ქურუმის გასახარებლად გამოეწყო ასე:

„შემხვედრები გვესალმებოდნენ:

— სალამ ალეიქუმ!

სითი კვერთხის წვეტს მიწაში არჭობდა და ყველას ერთნაირად პასუხობდა:

— ვაალეიქუმ ასალამ!

არცერთი ძველი უბიძგური მისალმება? „დილა მშვიდობისა“ და „გამარჯობის ნაცვლად „სალამ ალეიქუმ“ და „ვაალეიქუმ ასალამ!“ ასე რატომ უნდა მომხდარიყო? სითს შევეკითხე და მან მოკლედ მიპასუხა:

— შევეჩვიეთ.

გზაზე ბიჭები „დანობიას“ თამაშობდნენ. გვერდით რომ ჩაეუარეთ, არცერთი არ წამომდგარა, გზა რომ დაეთმოთ. თითქოს არც კი შეუმჩნევიათ ჰალარა-შერთული გამვლელები, ახარტულად განაგრძობდნენ ფოლადის დანის მიწა-

ში ჩარკობას. ჩვენ თვითონ ავუარეთ გვერდი. ერთმა შეთმინაშია ბიჭმა, ცოტა უფროსი რომ ჩანდა თამაშს თავი მიანება და სითს დაუძახა:

— ეგ მატყლი მოიშორე, პაპაჩემო, ძელები გაინიავე!

შეთმინაშეები ახარხარდნენ. სითს არც კი მიუხედავს. ეტყობა პირველად არ იგდებდნენ მისხარად სირცხვილ დაკარგული ბიჭები მოხუცებს. ახალ დროს ახალი ჩვევები მოეტანა.

— ეპ, ნეტა არ დაგვადებულეიყავი, — ჩაიბურტყუნა მოხუცმა და რაღაცაზე ჩაფიქრდა. იქნებ თავის ქაბუკობა გაიხსენა უბიხეთში. ოპ, იქ ყველაფერი სხვაგვარად იყო!

„ცხენი“ — დაიძახებდა ქალბარა წვეროსანი მოხუცი და პატარა სითი თვალისდახამამებაში მოპვერიდა მერანს. სითს მანამ ეჭირა უზანგები, სანამ პატრესაცემი მხედარი ცხენზე არ შეკედებოდა. თუ პატრეს დასდებდნენ და ცხენით გააყოლებდნენ სტუმარს, ოდნავ უკან ჩამორჩებოდა და მარცხენა მხარეს გაჰყვებოდა. შეაჩერებდა მოხუცი ცხენს ჩამოსაქვეითებლად და სითი უკვე ძირს იყო, ცალი ხელით აღვირი ეჭირა და ცალით — უზანგი. მერე წინ გაუსწრებდა და ჰიშვარს გაუღებდა. სუფრას მიუხსდებოდნენ მოხუცები და სითი წყალს, ტაშტსა და პირსახოცს მიუტანდა ხელების დასაბანად. სამი დღე და ღამეც რომ მსხდარიყვნენ უფროსები სუფრასთან. არ ჩაიძუხლებდა, ისე მოემსახურებოდათ. თუ არაფერს შეეკითხებოდნენ, ხმას არ ამოიღებდა. ეპ, გაფრინდა წლები და ახლა თვითონ არის მოხუცი, ახალგაზრდობა კი სხვაანარი მოვიდა. ის ლაწირაკები, ახლა დანობიას რომ თამაშობენ, სისხლითა და ხორციით უბიხები არიან, მაგრამ უბიხური აღზრდის ნიშანწყალიც არ ეტყობათ. უბიხები არიანო — ლიტონი სიტყვებია, ღმერთმა იყოს, ვინ არიან...

სახლის ეზოში რომ შევედითოსადაც საულაპი ცხოვრობდა, თავიდან ფეხებამდე თეთრებში გამოწყობილი ქურუმი

დავინახე, თითქოს ლოცვაზე მიდევნიდა დაბალ სკამზე იჯდა და ალაბაშის მკვლელობის ფერფლის ფერი წვერი ქამრამდე წვდებოდა. აქეთ-იქედან ადგილობრივი მოხუცები უსხდნენ. საულაპმა მიცნო, წამოდგა და გადამხეხია.

— ღმერთმა დალოცოს ის სახლი, რომელმაც შენ შეგიფარა.

დაჯდა და გვერდით მომისვა. მე კი ვერ გავებდავდი სუფრაზე ასეთ საპატრიო ადგილას დაჯდომას. მოხუცს თავისტიკივილი აწუხებდა. მაგრამ ახლა თითქოს დაივიწყოდა. მისი თხოვნით ჩემს ხეტიალსა და პატიმრობაზე ვუამბენ. ნამბობმა აადელვა.

— ჩემო ძმანო — მიმართა საულაპმა გარშემო მყოფთ, — თქვენ რომ არ მოსულეიყავით დღეს, მე თვითონ მოგიწვევდით. ზაურყანის აქ ყოუნაც ზედ გამოჭრილია. გადაწყვეტიტე ქურუმის მოვალეობა მოვიხსნა.

ასეთმა მოულოდნელმა გადაწყვეტილებამ გაგვოცა.

— ეს დიდი ხანია, გადაწყვეტილი მაქვს, მაგრამ გამხელას ვაყოვნებდი. ვიცოდი, რომ თქვენთვის — უკანასკნელი უბიხი მოხუცებისთვის მძიმე იქნებოდა ამის მოსმენა.

— შეგვიწმინდე, მაგრამ ამის უფლება არა მაქვს. გონება და ნებისყოფა არ შეგცვლია და აჩქარება არ ეგების. ხალხისაგან დაკისრებული მოვალეობა იოლი არ არის, მაგრამ ჩვენი თანამემამულეების სულიერად დაცემის დროს, შენი გადაწყვეტილება ნაჩქარევი. — შეშფოთების დაუფარავად შენიშნა სითმა.

— სულის სიმტკიცესთან სხეულის სიძაბუნე რა მოსატანია, — შენიშნა დაუთმა.

— წინამძღოლი რაღა საჭიროა, როცა ისინი აღარ არიან, ვისაც უნდა გაუძღვე. ფესვებს თუ გადაუჭრი, ხე ვეღარ იცოცხლებს. ვის რაღად უნდა ისეთი სალოცავის ქურუმი, რომელიც რა ხანია დაივიწყებისთვის მიუციათ? — თქვა

მწუხარედ თავჩაქინდრულმა საულაჰმა.

— არა, პატივცემულო საულაჰ, სანამ წმინდა ბითხას, თუნდ ერთადერთი თაყვანისმცემელი მაინც იარსებებს, შენს მოვალეობაზე უარის თქმა არ ძალგიძს, — სითის მხარე დაიჭირა მისმა თანატოლმა თათლასტანმა.

— ნათქვამია, პატივი ხანდაზმულსაც უნდა სცე და ახალგაზრდასაცო. აღსრულებს ნება თქვენი, — წარმოთქვა საულაჰმა, როცა თავისტიკივალმა გადაუარა შევიკრიბოთ და ჩვენი თვალთ ვნახოთ, ბევრია ისეთი, ვინც ბითხას მფარველობას ეძებს?

— მათი რიცხვი კი შემცირდა, მაგრამ მთლიანად არ მოსპობილა ჯერ — გულის სიღრმეში თვითონაც არ იყო დარწმუნებული ისე დააიშედა დაუთმა მოხუცი.

ქურუმს გონება კვლავ ფხიზელი ჰქონდა და დაუთის სიტყვებშიც იგრძნო მის გულისგასაკეთებლად მონაგონი.

— აღდგომა და ხვალეო, დიდი ხნის ლოდანი არ მოგვიწევს. პირველსავე ხუთშაბათს მოუხმეთ ხალხს. თუ შეიკრიბებიან...

— ე-ე-ეჰ, შინ რომ ვყოფილიყავით, ერთს ჩაებრავდით ბუქს და ყველანი როგორც ერთი, ისე მოვიდოდნენ, — ამოიხორა სითმა.

ჩვენ წასასვლელად წამოედექით, მაგრამ საულაჰმა გვთხოვა: ცოტახანს შეიცადეთო. მან თავის ცალბელა ავადმყოფ შეილიშვილს მოუხმო და რაღაც ჩუმად უბრძანა. შეილიშვილმა თავი დაუქნია და შინ შევიდა. ერთი წუთის შემდეგ იშვიათი ძველებურა ქამარბანჯალი და სპილენძის წმიდა ბუქი გამოიტანა.

საულაჰი სწრაფად წამოდგა: (რამდენადაც ძალა შესწევდა), აღაბაში მიწაში ჩაასო და წვერზე ხელი ჩამოისვა:

— ძმებო—მოულოდნელი სიფიცხით მოგვემართა მან, — იცოდეთ, რომ ეს ხანჯალი მაშინ არის გამოქედილი, როცა

ტბიხების ქვეყანა... მოსული. ის ჩემი მამის... ქონია და მისი პატრონები ნაწდელი ვაჟაკები იყვნენ. მათი ხელის გული ამ ბასრი მახვილის გაგრძელება იყო. ეს ბუქი კი ხალხის მაცნე იყო. მათი სიხარულისა და მწუხარების მაუწყებელი. მთებიც კი იმეორებდნენ მის ხმას. მე უკვე სამარის პირასა ვარ მისული. ჩემი შეილიშვილი კი, როგორც იცით, ავადმყოფი და გამოუტყდელი კაცი — საულაჰი მე მომიბრუნდა, — ზაურყან ზოლაჰ. ჩემო შეილო, შენ აქ დამსწრეთაგან ყველაზე უმცროსი ხარ, გაჭირება კი ყველაზე მეტი გადაგიტანია. სულიერად სუსტებს გაჭირება ანადგურებს, ძლიერებს კი — აწრთობს. ამიტომ მხოლოდ შენ მიმჩინიხარ ღირსად. ეს ნივთები რომ გიანდერძო, რომლებსაც ჩვენი ბედის ანაბეჭდი ადევს ზედ.

— ამას ნუ დამაქისრებ, — დავიბენი მე, — შემძლია კი მათი მიღება? მე ხომ უდანაშაულო საიდის სისხლი მადევს. თანაც სულს ვიწყემდ ზოგჯერ რადგან რწმენის გარეშე დავდივარ მეჩეთში...

— დამმორჩილდი შეილო! ეს მე უფრო ვიცი, — თქვა მოხუცმა.

დამსწრეებმა მომილოცეს აშენლა პატივი. საულაჰმა მარცხენა მხარეზე ხელი დამადო და ბრძანა:

— ხუთშაბათ დილით წმინდა სალოცავზე მიხვალ, ბორცვის წვერზე შედგები, ბუქს პირთან მიიტან და ჩაბერავ. დაე მისმა ხმამ გაახსენოს უბიხებს ვინ არიან ისინი. დაე, სულიერად დაცემულები აღსდგნენ, დაე, ჰოვონ თავნი თვისნი. და თუ მთლად არ აუღია ღმერთს ჩვენზე ხელი, ხალხი შეგროვდება.

მოხუცები გამხნეოდნენ, თითქოს ათათი წელი ჩამოიბერტყესო მხრებიდან. მე კი ვიდექი მათ წინ და არ ვიცოდირა მექნა, გამხარებოდა თუ მეტირა.

თარგმანი თამარ ჩინგაძისა

მოთარ კუპრავა

სირიაჩონის ტყის სიზმარი

რომანი

ადილარ გვაზავა ნაშუალამევეს წავი-
და შინისაკენ; „მაშ, ჩემო ადილარ ბე-
ტონო, — თავად გაუბა საუბარი საკუ-
თარ თავს. — ის გოგო, შენს ცხენს
ტყვია რომ მოარტყა, ვერცო ყოფი-
ლა?“...

სცოდნოდა ადილარს, რა შვილი გა-
უშვებდა! ვილაც გამვლელი ცხენოსანი
კი არა, ცხრათავეიანი დევი ვერ გააკავებ-
და...

ერთგან ვიწრო თხრილი შეხვდათ
გადასასვლელი. სხვა დროს ადილარის
ცხენისთვის ასეთი თხრილი გზაზე და-
გდებული ჩხირი იყო. ახლა ძირს დაი-
წია ჰკვიანი პირუტყვი, კარგად მო-
ზომა და ფეხი ფრთხილად გადააბიჯა.
თხრილში სიბნელე ჩაწოლილიყო და
ადილარს უნებლიეთ გაახსენდა უცხე-
დრო საფლავი.

საფლავის მოლანდებას საფლავი
მოჰყვა. და ადილარის ფიქრებში ჰქვეს-
კნელიდან აბოლდა მამანტი ხაბეშვი-
ლის სულიც...

შინ რომ მივიდა, მაშინვე დაწვა, მა-
გრამ ვერ დაიძინა...

— ადილარ გვაზავა, ცოცხლად ნუ
დამმარხავ! — ახლა საწოლქვევიდან
ამოსძახოდა მამანტი ხაბეშვილი...

ერთხანს თითქოს მიეძინა, მაგრამ
უცებ რალაც ამორტყმა იგრძნო. ქვე-
ვიდან და წამოხტა... საბანი თავზე წა-
იხურა, მოიკუნტა და იმ საბნის სიბნე-
ლეში გაახლა თვალი.

თითქოს ქარი შრიალეზდა და გლეჯ-
და ყველაფერს ამ დამწყვედულ სიბ-
ნელეში... და მიჭროდა ადილარი სად-
ლაც უგზო-უკვლოდ...

გათენებამ სწორედ მაშინ მოუსწრო,
როცა სიზმარში თუ მოლანდებაში, ვე-
რცო შეიპყრო და შეუქანა...

ადილარის შეძახილზე ცოლი შემო-
ვიდა საწოლ ოთახში:

— რა იყო, ადილარ, ვის ეძახდი?
ადილარმა საბანი გადაიწია და საბე
გამოაჩინა:

— ეძახდი თუ?.. ეჰ, დავიდალე,
თოლიგე... დავიდალე... ამ ცხენის და-
რდმა არ დამაძინა... ის მეორე თვა-
ლიც ვერ უჭრის ადრინდებულად...

...ნასაბეშვეს ადილარმა სამსახურ-
ში შეიარა, ერთი მილიციელი იახლა
და ცხენდაცხენ კოლორის გზას დაად-
მა.

ლაშახლად თოვდა. ფიქტებზე ნელა-
ნელა იკოლებდნენ ფეხს სველ მიწაზე.
ისლიან სახლებიდან ამოსულ ბოლს
ცისკენ პირდაპირ ასვლა უჭირდა და

გაწოლილად ეფინებოდა დათოვლილ სოფელს. ბოლი მალა რომ ვერ მიდის, თოვის ნიშანია..

ადილარი კარგ გუნებაზე დადგა და ჩაილიღინა. მილიციელიც უნებლიედ აყუვა. მას არც უკითხავს თავისი უფროსისთვის, სად და რა საქმეზე მიდიოდნენ. იქნებ არც აინტერესებდა, — ასეთ ამინდში გავლა-გასეირნება უსაქმოდაც სასიამოვნო იყო...

მიდიოდა ორი ცხენოსანი ახალ თოვლში და მიიმღეროდა...

პეპუს ბორანთან შედგნენ. მებორნეს მანარა მხარებზე მოეგდო და თავის ფაცხაში ცეცხლს ეფიცებოდა — ხის ფეხი გვერდზე გაეჭიმა და ზედ ყალიონს აბერტყავდა; სტუმრები რომ დაინახა, წამოდგომა დააპირა, მაგრამ ადილარმა გააჩერა: იჭკვი, შე კაცოო... რატომღაც ახლა შეეცოდა ეს ცალფეხა კაცი, ადრე არასდროს უგრძენია მისდამი სიბრალული.

მებორნეს სიმინდის კბილ-მეჩხერი, დაგლატებული ტაროები ჩაეყარა ქვაბში და მოსახარშად შეედგა. ადილარმა იფიქრა: გავესაღბრები ამ ადამიანს ცოტა ხანს. იქნებ ვერცოვზე რამე წამოვაცდევინოო; საუბრის დასაწყისი უცნაური გამოუვიდა:

— სად მოიპარე, ბიჭო, ევ სიმინდი?..

ეს შეკითხვა კი არა დაცინვა იყო, რადგან აშკარად ჩანდა, რა მოსაპარავი ტაროებიც იხარშებოდა.

— აგერ ჩალის ზვინები რომაა, იმათში მოვიწაყერე, შენ ხარ ჩემი ბატონი!

ადილარმა პეპუს გაწვდილი ხელის მიმართულებით გაიხედა: ეს „აგერ“ რიონს გადაღმა იყო.

სითბო ეამა ადილარს, საბეზე ხელი აიფარა და ქვევიდან შეუბერა ცეცხლს, კვამლმა აქეთ შემოუტია და თვალები დასწვა...

— ჯაბა კიზირია ხომ არ გინახავს ამ დღეებში? — ესეც იმ სიმინდის ამბავით ცალყბად იკითხა ადილარმა და პასუხის მოლოდინში თავის მილიცი-

ელს მოუხმო: აქეთ მოიწი...
— ჯაბას რა გაახარებს, ადილარო ბატონო! — ნაღვლიანად ჩაილაპარაკა პეპუს და თავი ბორნისაკენ დახარა: — გაბრძანდებით გაღმა?..

ადილარმა მებორნის შეკითხვას გვერდი აუქცია:

— ქალიშვილი სადაა, მაგისი, თუ იცი?

პეპუს იცოდა, ვერიკო ამჟამად კოდორში რომ არ იყო, — გუშინ გამოვიდა აქეთ და მერე არ დაბრუნებულა...

— მეზუმრებით ბატონო? — განგებ გაიკვირვა მებორნემ „გარდაცვლილი“ ადამიანის მოკითხვა. — გაანათლოს უფალმა მისი სული...

— ხუმრობას განახებ მე შენ! — უცებ შეიცვალა ადილარი, რადგანაც ზედავდა, მებორნე აშკარად უხვევდა თვალს, მათრახი ცხვირწინ დაუტრიალა და სავსებით გასაგებად განუმარტა:

— იმ კუბოში მიცვალებული არ ესვენა!.. მე თვითონ ვნახე! ამოვათხრე ვინე და ვნახე!.. ახლა რას მეტყვი?

მებორნემ იგრძნო, მართლა რომ არ ხუმრობდა, და გაჭირვებიდან დასაძრომიდ რაღაც-რაღაცეების მიყებამოციბვა სცადა:

— შესაძლოა იქ ცარიელი კუბო და მარხეს... ის საცოდვე გოგო კი სხვაგან მიაბარეს მიწას... შეეშინდათ, ალბათ, ბატონო. ცოცხალს მოსაკლავად დასდევდნენ და მკვდარი საფლავიდან არ ამოგაღონო...

ადილარისთვის გასაგები იყო, სად მიძვრებოდა მებორნე თავის შესამალავად. მაგრამ მიყოლა დაეზარა და საუბარი სიცილში გადაიტანა:

— შეეშინდათ და საიდუმლოდ მიუფანიერეს, თორემ თამარ მეფე მყავდა!

ადილარი წამოდგა, — ამ მებორნისაგან მაინც არაფერი გამოდნებოო, — და ისევ გაღმა გასვლა და ჯაბა კიზირიასთვის „ყელის მოგრეხა“ არჩია. მაგრამ გაღმა გასვლა არ დასჭირდათ.

იქითა ნაპირზე ჯაბა კიზირია თვითონ გამოჩნდა — აქეთ მომავალი...

— მიღიხართ, ჰე, ვალმა — მოაძახა ჯაბას გამოსაყვანად ბორნისკენ წასულმა პეპუმ მილიციელებს.

— წადი, გამოიყვანე!.. და, მე რომ აქ ვარ, ნუ ეტყვი, — დაარია ადილარმა მეზორნე.

ამ მეზორნის წელანდელმა ნათქვამმა — ვერიკო აღბათ სხვაგან დასაფლავესო — ცოტა ეპქვიც კი ჩააგდო ადილარ გვაზავა: ვინ იცის, ეგება მართალიცაა... აბაშაში იმ კუბოთი თოფები წამოიღეს, „დასაფლავეს“ და იმავე ღამეს ამოთხარეს. ნამდვილი მიცვალებული კი იქვე, კოდორში დამარხეს.

ესეც ჰგავდა სიმართლეს...

ბორნიდან გადმოსული ჯაბა უგულოდ მიესალმა მილიციის უფროსს და შეჩერებას არც აპირებდა, ადილარს რომ არ მოებრუნებინა თავისი ნაძალდეკად დამტყბარი სიტყვით:

— ჯაბა, სიმართლე მითხარა და ხელს არ გახლები!..

— რა უნდა ვითხარა?..

— შენი ქალიშვილი სადაა?..

სხვა რაიმე შეკითხვას არც მოელოდა ჯაბა მილიციის უფროსისაგან. ამ შეკითხვით ჯაბა მიხვდა, რომ მისი ქალიშვილი დაჭერილი არ ჰყოლიათ; ახლა ის აწუხებდა: ვერიკომ ამ სულწაფყმედილის აქ ყოფნა არ იცის და საიდანმე უცებ არ გამოჩნდესო...

ვერიკო მართლა მოდიოდა ამ დილით შინისკენ ბიქტორთან ერთად; ბორანი შორიდან დაზვერა და, მეზორნის ჯიხურთან სარზე ჩამომხობილი ქოთანის რომ ნახა, შეჩერდა (ქოთანის სარზე ჩამომხობა საშიშროების ნიშნად ჰქონდათ დათქმული).

ახლა, ამ წუთას ვერიკო და ბიქტორი რიონისპირას ზეინში თბილად შემალულიყვნენ და ბორანს უთვალთვალებდნენ...

ჯაბამ თვალი გაუსწორა ადილარ გვაზავას. ჯაბას ეკვდაც არ შეიძლება სკოდნოდა, რომ ადილარს „ვე-

რიკოს საფლავი“ უკვე ამოთხარეს ჰქონდა, პასუხიც ამ რწმენიდან ვერა-

დინა:

— რაშია საქმე! მიცვალებულსაც არ ასვენებთ?..

გულში კი მიაწყევლა ადილარს: შენ გაგიწყდეს ძირი და სახსენებელიო...

ამთ სუბარში, პეპუ ხელახლა გასულიყო ვალმა და ჩალაბულით დატვირთული ურემი შეეყენებინათ ბორანზე.

ბორანზე, მეურმის და პეპუს გარდა, კიდევ სამი ნაბღიანი კაცი იდგა. რაღაცაზე გაცხარებით ლაპარაკობდნენ. მეზორნე აქეთკენ მიუთითებდა მათ, ხმა კი ვერ ატანდა აქამდე. ადილარი, ჯაბა და მილიციელი ჯიხურში იდგნენ და ღია კარიდან ხედავდნენ ამ სურათს.

თოვამ იმატა. ადილარისა და მილიციელის ცხენები ქანდაკებებივით იდგნენ ამ თოვაში. მილიციელის ცხენს თავი დაბლა ჰქონდა დაშვებული, ადილარის ცხენი კი დაძაბული და თავაწეული, აქეთ-იქით ატრიალებდა ყურებს.

ბორანი რომ წამოვიდა და შუაწყალს გამოსცდა, ადილარი ჯიხურიდან გამოვიდა: რატომღაც დარწმუნებული იყო, რომ იმ ურემზე თოფები იქნებოდა ჩამალული. ის სამი ნაბღიანი უცნობიც არ მოუვიდა თვალში...

გდმორეკა თუ არა მეურმემ ხარები ნაპირის ბოგაზე და შეაყენა, ადილარმა სულის მოთქმაც არ დააკადა:

— სად მიგაქვს ეს (ჩალაო უნდა ეთქვა, მაგრამ „თოფებიო“ წამოსცდა)... მეურმემ თვალმოჭუტულად გამოხედა: რას ამბობს ეს კაციო!..

ადილარმა ნაბღიანები შეათვალღერა და ერთი ნაბიჯი უკან გადადგა, საბრძოლო მანძილი აიღო, გულმა უგრძნო: ეს შეხვედრა „კარგი გამარჯობა — გზა მშვიდობისათი“ არ დამთავრდებოდა...

სამივენი ტანდაბალნი და სახეამდგრეულნი იყვნენ, მუხლსზევით ასაკეცა ჩექმები ეცვათ... მეგრულზე სავა-

ზნებზე გადაჯვარედინებულად შემოერთდა სამივეს. სამივეს ქამარში გაჩრილ იარაღზე ედო ხელი...

ერთს ჩიბუხი გაეჩარა კბილებში, შავი მოკაუჭებულო, კავლის სიმსხოთავიანი.

ჯაბას თვალი ამ ჩიბუხს მოხედა პირველად. სწორედ ასეთი ჩიბუხი ჰქონდა მის შვილს მოსეს... მოსეს ჩიბუხზე სპილოს ძვლისგან გამოჭრილი ასოებით იყო ჩასმული მისივე სახელი „მოსე“. ეს სხვა ჩიბუხი იყო ალბათ, ჰგავდა მხოლოდ ჯაბას შვილის ჩიბუხს...

ნაბღიანები ხმას არ იღებდნენ; ბორნიდან მარდად გადმოხტნენ და გაფანტულად განლაგდნენ. მათი თვალები მთელ გარემოს ზეერავდა... და ესეც ცუდად ენიშნა მილიციის უფროსს. ადილარს თანახმა იყო, ხელი არ ეხლო მათთვის, ოღონდ მშვიდობიანად გასცლოდნენ აქაურობას, მთელი თავისი ყურადღება განკუთვნილი მეთრეველთა და რევოლვერის ამოღების მიზეზად მეთრეველთა გამოიყენა.

— გაჩხრიკე! — უბრძანა თავის მილიციელს, ჩაშახი შემართა და ნაბღიანებს ზურგი შეაქცია; ამით ანიშნა: თქვენ არაფერს გერჩით და კეთილდღეობით, თქვენი გზა ნახეთო...

მილიციელმა ურმიდან ფიწალი ამოიღო და ჩაღას აპკრა... მეთრეველნი დაუდგა:

— მოემვი მაგას... ძლივს დამიღვია ურემზე და მიწაზე მიყრი?

ადილარმა აბლა შეამჩნია, რომ მეთრეველს ცალი მკლავი მხარზე შემხმარი ჰქონდა მოდრეკილად და თათების აუმოძრავებლად ასწია მალა...

— გადმოყარე! — ჩაესმა მილიციის უფროსის დაყვირება და ამ დაყვირებაში დააჩქარა მოსახდენი: ერთ-ერთი ნაბღიანი ფოცხვერივით გადმოხტა ადილარისაკენ და ისე აართვა იარაღი, თითქოს ყანწი სჭეროდეს ადილარს ხელში... იმავე წამს მეორე უცნობმა მკერდში ჩაავლო ცალი ხელი მილი-

ციელს და მიწას ააცილა. მძლიერად ფეხები გააფართოხა პერსონაჟს.

უცნობებმა გააკეთეს ის, რასაც თვითონ ადილარი გააკეთებდა მათზე არანაკლებ, მილიციელი რომ არ ჰყოლოდა ბედოვლათი.

მესამე ნაბღიანი ადგილიდან არც დაძრულა... არც ერთს იმ სამთავან რევოლვერი არ ამოუღია.

ადილარს ბოღმა ყელში მოაწვა. მისი რევოლვერი თოვლში ეგდო.

ფიქრმა გაუელვა: დასწვდნოდა იარაღს და თუ სიკვდილი იყო, იმ იარაღით ხელში მოჰკვდარიყო... ასე ლანჩრულად ვერ ძლებდა. ყალიბიანმა თითქოს ვაიგო ადილარის გაფიქრება და რკინის ელრიაცივით ხმა გამოცა:

— იდექი მანდ, თორემ შენს ვაჩერებას ერთი ტყვია უნდა...

— ვინა ხართ თქვენი! — ციცილი წაეკიდა ადილარს...

ის ჩიბუხიანი დინჯად წამოვიდა და ადილარის რევოლვერი ფეხის კვრით თითქმის შუა რიონამდე გადაადგო. წყლოდან დამფრთხალი ფრინველი აფრინდა...

უცებ გონება აემღერა ადილარს, თვალთ დაუბნელდა, ელვის უსწრაფესად ჩაიხარა და გამართვას ისეთი მუშტი ამოკრა მოძალადეს, რომ რუხინის ბურთივით გადაისროლა გვერდზე...

მუშტნაკრავი კაცი თითქოს მართლა რეზინისა ყოფილიყოს, მიწაზე დანარცხებისთანავე წამოხტა, ადილარს მკლავი დაუქირა და ზურგისუკან აუგრიხა...

მეგობრნე პეპუ ჯერ კიდევ ბორანზე იდგა და იქიდან უყურებდა ამ უცნაურ ქიდილს.

ჯაბას ადგილიდან ფეხი არ მოუცვლია: თვალებს ამოძრავებდა მხოლოდ, თოვლში ჩაყარდნულ ჩიბუხს დააკვირდა. მაგრამ ზედ ვერავითარი წარწერა ვერ შენიშნა: ვაიფიქრა: ასეთი ჩიბუხი ქვეყანაზე მართა მოსეს ხომ არ ეჭნებოდაო...

ადილარს ვადაგრებილი მკლავი მოტეხვავზე რომ მიუყვოდა, ტანი მაშინ მიაკოლა და ცხვირპირით ჩაეფლო თოვლიან ტალახში; ნაბღიანმა უფრო გადუტრილა მავა და ისე ავორავა, ვიდრე სულ მთლად არ ამოვანგლა...

ადილარის მილიციელი მორჩილად იდგა ურემთან. მიშველებას ვერ ბუდავდა.

— მე თქვენ გიჩვენებთ!.. დაგვრეტით!.. — მკერდზე სამოსს იგლეჯდა ადილარი.

— გავაჩემო? — იკითხა თავის მეგობრებში ერთმა ნაბღიანმა და რევოლვერი ადილარისაკენ გაიშვირა.

დაუშალეს.

მეურემე ურემზე ჩალა გაასწორა ცალი ხელით, ნაბღიანებს მადლობით დაემშვიდობა და ხარები გარეკა... მიუძღოდა ურემს და თან უკან-უკან იხედებოდა.

ჯაბას თავისი ვაყები გაახსენა ამ სამი ჭაბუკის გაბედულებამ. ასეთები იყვნენ მოსე და ლევანიც.

„ამათაც დახვრეტენ, თუ დაიჭირეს!“ სრანულით გაიფიქრაა ჯაბა კიზირიამ და ამ დროს მოესმა ადილარის ძახილი:

— შენც დაგიჭერ, ჯაბა კიზირია, და შენც, — მებორნისაკენ გაიშვირა ხელი.

— ამით რას ემართლები! — შეუბღვირა ადილარს ერთმა ნაბღიანმა; მერე მეგობარს გადაულაპარაკა: — გავთოკოთ!

პეპუს ჯიხურის ოქვათოში თხის დასაბმელი თოკი ეკიდა; ჩუმად მიეპარა, ჩამოხსნა და ნაბღიანისკენ გადმოისროლა... ნაბღიანებმა იარაღაყრილ ადილარს და მის მილიციელს ზურგისკენ მაგრად შეუკრეს ხელები და ასე, ერთმანეთზე გადაბმულად დაყარეს. ერთმა ნაბღიანმა მილიციელის ხმალი მიწაში გადამდე ჩაასთ და ფეხის კერით გადატეხა, მილიციელის რევოლვერი კი სიცილით შეათვალიერა: ამით გინდათ გვებრძოლოთ? — და ისიც ადილარის რევოლვერის გზას გაუყენა რიონისკენ.

თვითონ მოვერცხლილტარინა ვოლვერი ჰქონდა ქამარში მარტო შეხედვა ღირდა რამედ.

— ცხენები კარგი გყოლიათ, — თქვა ჩიბუხიანმა და ადილარის ცხენს აღვირში სწვდა, ადილარისავე მთირახი ახლა მას ეკიდა მარცხენა მკლავზე.

— ცხენს არ გაეკარო! — უყვირა ადილარმა; სახეზე ლაფი ეცხო და ზღაბრულ „შავ კაცს“ ჰკავდა...

— ეჰ! — სასაცილოდ არ ეყო ადილარის წინააღმდეგობა ჩიბუხიანს და ცხენთან მარცხენა მხრიდან მივიდა შესაჯდომად, როგორც საერთო წესია მხედართა.

ახლა კი დამშვიდდა ამის შემყურე ადილარი: მისი ცხენი ამ მხრიდან, თვითონ ადილარსაც არ შეიჭენდა.

უხანგშიც არ გააყრევინა ფეხი უცხოს, ყალბზე შეიმართა და დაიჭიხვინა; თავი ვინათავისუფლა, ერთი ლამაზად შემოურბინა მინდორს და პატრონთან მიდგა. სახეზე გაუსვა თავითითქოს რაღაცას შესწიოდა... ადილარმაც შესწივლა პირუტყვს თავისი დამარცხების სატიკვარი... ცხენი — პატრონზე უფრო ძლიერი გამოდგა იმ დღეს...

ერთ ნაბღიან უცნობს ჯაბას გვერდით მოუხდა შეჩერება და ჯაბამ მეგრულად გადაურჩურჩულა: ვინა ხართ, მძებო!..

მეგრული არ სცოდნოდა უცნობს, შეკითხვავზე კი მიხვდა, ქართულად უპასუხა: საჯავახოდან გადმოვვდიოთ. ამ პასუხით ჯაბამ ისღა გაიგო, რომ უცნობები ან გურულები უნდა ყოფილიყვნენ, ან — იმერლები.

ბორანს იქით, ვილაცის ეზოში ზვინს შეფარებულ ვერცხოს და ბიქტორს ვერ გადაეწვივებოდა რა ექნათ... ბიქტორმა ვერცხო ადილარისკენ გაახედა:

— მაგრადაა გათოკილი... მიდი სტკიცე ერთი კაკალი ტყვია წარბში!..

ვერცხომ მწარედ გაიღიმა: გათოკილს ლაჩარი მოკლავს. გაფრენილის ჩამოგდება კარგია.

შორს გზაზე გამოჩნდა აბაშილან ბტ-

რნისაყენ მომავალი ეტლი; ძლივს-ძლივობით მოზოზინებდა თოვლსა და თოვამი...

ნაბდიანები აჩქარდნენ. ერთი მათგანი უკვე შემჯდარიყო მილიციელის ცხენზე... ადილარის ცხენს ახლა ორნი მიეჭრნენ და, როგორც იყო, მოახერხა ერთმა მათგანმა უნაგირზე მოვლება; აღვირი ღონიერად დაიჭირა მაგრამ ცხენმა მაინც წაართვა თავი და მინდორზე გაიჭრა... მაგარი ჩანდა მხედარი, თითქოს უცებ შეეზარდა ცხენის ზურგს...

ადილარმა რაღაც თავისებურად შეუძახა პირუტყვს, ზედ სტეენაც მიაცოლა. ცხენმა იმავე წამს ტორები დაწია მიწას და შეჩერდა; ერთ ადგილზე როკავდა და ქიხივებდა... ნაბდიანმა გადმოვარდნას გადმოხტომა არჩია, დარწმუნდა, ვერაფერს გახდებოდა. გაბრაზებულმა, მიწაზე ფეხი რომ მოიცილა, რევოლვერი დააძრო და ცხენს შუბლში დაუმიზნა... ადილარს არაადამიანური ღრიალი აღმოხდა და ახლა თვითონ ჩაემხო თოვლში ცხვირპირით...

ჯაბამ იმარჯვა და ნაბდიანს მკლავში სტაცა ხელი:

— ვაჟაკო! ცხენს არ ესროლოო...

ნაბდიანმა რევოლვერი ქაშარში ჩაიბრუნა, წავიდეთო, გასძახა მეორეს და ფეხად გაპყვნენ ცხენზე აჩხვრებულ მესამე მეგობარს... სამივენი მალე გაუჩინარდნენ თოვამი...

ბორნისკენ მომავალ ეტლში ძაქვებით შემოსილი ქალები ისხდნენ; მილიციის უფროსი უმწეო ყოფაში რომ ნახეს, ცოტა შეიკვლეს, ცოტა შეწუხდნენ და გაჩუმდნენ... პეტუმ ისინი გალმა გაიყვანა და მალე მობრუნდა...

ადილარი პირიდან ცეცხლს ჰყრიდა ჯაბას ლანძღავდა და საკანში ამოღობას ჰპირდებოდა... გათოყილ მილიციელს წიხლი ჰკრა და პაპისპაბა არ დაუტოვა შეუგინებელი:

— არველოდი ნარსია, შენი ჭილაგისანი შთამომავლობით ლენჩები რომ ხართ, ეს კი ვიცოდი, მაგრამ თელად ასე

წამხდარი და ლაჩარი თუ იყავით, მანქანა... რა წყალს ვისხამდნენ? მანქანა რომ გაიზარდენ, არველოდის რომ ვარქმევდნენ, ვის ელოდნენ შენზე უკეთესს!..

არველოდი — მილიციელი საღ უნდა წასულიყო, თავის უფროსთან თოკით იყო გადაბმული!

მებორნიმ ჯაბას მხარი გაჰკრა:

— ნახე?..

— ვნახე, აბაბა.. მეც აქ არა ვარ?!

— მე იმას გეუბნები; იმ ნაბდიანის ჩიბუხი თუ ნახე:

— მოსეს ჩიბუხს ჰგავდა...

— ნამდვილად მოსესი იყო, კაცოო... ბორანზე რომ გადმოწყავდა მაშინ დავაკვირდი. სპილოს ძვლით ეწერა ზედ მოსეს სახელი... ცოცხალია ეგება შენი ვაჟი ჰა?.. დაიცადე, ჩემო ჯაბა, ჯერ ესენი აეუშვათ...

ადილარი და მისი მილიციელი ზეზე წამომდგარიყვნენ და ზურგით მიყრდნობდნენ ერთმანეთს... ადილარი აქეთ იცქირებოდა და პირიდან ღორბლი გადმოსდიოდა:

— ორივეს ჩავაღობოთ, ციხეში, ჯაბა კიხირია, და შენც, პეპუია... — თან წიხლს წიხლზე უშენდა მილიციელს; მომწყვდი აქედან და გამცილდიო... მილიციელი ძალიანაც ექაჩებოდა თოკს, მაგრამ თბის დასაბმელი წერილი თოკი გაწყვეტის ნაცვლად, მაჯებს უჭრიდა და უსერავდა... ჯაბამ დანა ამოაღო და ერთი ჩამოსმით დააცალაკევა ერთმანეთზე გადაბმულნი, ხელები გაუთავისუფლა ორივეს.

პეტუმ დიდი ცეცხლი დაანთო ჯიხურაში, რაც იმ კვირისთვის ჩინჩხვარი ჰქონდა მოტანილი, სულ ერთად დააყარა... ადილარმა ტანსაცმელი გაიხადა და მილიციელს სახეში მოაყარა:

— გააშრე... შერე იმ წყალში რევოლვერი მიმოვე. თორემ თოკით ჩამოგკიდებ...

ადილარმა ცეცხლისპირას მებორნის ძონძების მოხურვაც იკადრა და მისი ანწლის არყის გადაკვრაც; ის კბილებმეჩხვები სიმინდის ტარობიც მშვენი-

ვრად დამარცხდა და არაყს დააყოლა...

...ზეინში შემალული ვერცხო და ბიქტორი შეწუხდნენ ამდენი ლოდინით. წუთი საათად იქცა მათთვის. ბოლოს, როგორც იყო, გამოვიდა ადილარ გვაზავა ჩიხურიდან, ბოთლით არაყი გამოიტანა და ცხენს გადაახუხა; ერთი მართლაც გადაფიქრა: ამ ლენჩ არეულობის წყალში ჩავეშვებ და რეველგერს მოვადებინებო, მაგრამ მეზობრის რჩევამ შეაჩერა: ახლა მაგას კაციშვილი ვერ იპოვის, მისილული იქნებაო...

ადილარი ცხენზე რომ შეჯდა, ჯაბას ჰკითხა:

— ჯაბა კიზირია, როგორ გირჩევნია, შენი ნებით გამომყვები, თუ თოკით გამოგინბა თხასავით?..

ჯაბა და პეპუ გაოცდნენ... არც ვერცხო და ბიქტორი მოელოდნენ, ადილარი ჯაბას თუ დაიჭერდა... ჯაბამ უთოკოდ გაყოლა არჩია, მძიმე ნაბიჯით წაუძღვა წინ მილიციის უფროსის ცხენს... წავედნენ...

ახლა კი მოუხდა ვერცხოს გადმოგდო ცხენიდან ეს უმადური კაცი, მაგრამ მაინც თავის შეკავება ამჯობინა.

თოვანში, ბორანთან მარტო დარჩენილი ცალფეხა პეპუ თითქოს შეზრდოდა დედამიწის იმ ერთ წერტილს, რომელზედაც იდგა. ვერცხო და ბიქტორი სამალავიდან გამოძვრნენ და მოჩვენებასავით გამოეცხადნენ მას.

* * *

პეპუმ ჩიხუხის ამბავი დაახვედრა ვერცხოს:

— „მოსე“ ეწერა ზედ, ჩემი თვლით ვნახე... თუ იჩქარებ, დაეწევი და ძმის ამბავს გამოკითხავ...

— სად მილიოდნენ თუ იცი, პეპუ ბიძია?

— დასამალავს რომ ეძებდნენ, თქმა არ უნდა. იქნებ სააფხაზაოში მიდიან, ან შონეთში...

— ეგებ უცხოეთში აპირებენ გაპარვას გემით, — თავისი აზრი გამოთქვა ბიქტორმა, — მაშინ ფოთისკენ ექნებათ გზა.

— უნდა დაეწიოთ, — ტყვე ვერცხომ.

თითქმის სირბილით გაჰყვინენ ვერცხო და ბიქტორ თოვლში ნაბღიანთა ნაწყვალევს... ვერცხოს მეგზურივით აედევნა ფიქრი: „მოსეს ჩიხუხი რატომ უნდა ჰქონოდა სხვას? მოსე არამც და არამც არ გაასაჩუქრებდა — თვითონ მას აჩუქა ერთმა აქარულმა... ზედ წარწერაც ჰქონდა ჩასმული, სპილოს ძელისა... ნაჩუქარს არ გააჩუქებდა მოსე. იქნებ დაჰარგა და ამ ვიღაც უცნობმა იპოვა?! მაშინ ცოცხალი ყოფილა ჯერ არ დაუხვერტიათ!..“

მილიოდნენ თოვანში.

ნაყანევზე, ხის ტოტებში აყოკოლავებულ ჩაღის ქვეშ ვიღაცის ცხენს შეეფარებინა თავი.

— იქნებ დავიჭიროთ, — ცხენისკენ მიუთითა ვერცხომ მეგობარს.

— რას დაიჭერ! აქაური ცხენები გველურებულები არიან...

მაინც სცადეს. ვერცხო წავიდა ცხენისაკენ ხელგაწვილი, ვითომ საკმელი მიჰქონდა პეშვით... ცხენი ადგილიდან არ დაძრულა... ადვირად ბიქტორის ქამარი გამოადგათ. წინ ბიქტორი იჯდა ცხენზე, უკან — ვერცხო. სწრაფად იარეს. ცოტა შემადლებულზე რომ ავიდნენ, შორს თვალსაწიერზე წერტილებივით გამოჩნდნენ სამნი: ერთი — ცხენი, ორი ქვეითად; ხან გაუჩინარდებოდნენ კორომებსა და ძეძვებში ხან ისევ ამოტივტივდებოდნენ.

ნაბღიანებმა ნოსირიდან ხელმარჯნივ, მთებისკენ აუხვიეს, ალბათ ღამის გასათევ ადგილს ეძებდნენ...

ბიქტორისა და ვერცხოს ვარაუდით, ესენი ავანჯები უნდა ყოფილიყვნენ, რომელთაც მთავრობა მოსაკლავად დასდევდა.

ბინდი თანდათან მოახლოვდა, თითქოს შემოეგებათ გზად მიმავალი.

ვერცხოს გულში შიშის ქარმა გაუარა: ამ თავხეზელადებულ და იარაღში ჩაპქლარ ხალხთან შებრძოლება ერთი პატარა რეველგერით არც ისე იოლი იყო. რაღაც ხერხი უნდა ეხმარათ.

ცხენი აჩქარეს, ნაბლიანებზე აღრე გადალახეს ტეხური. შეუმჩნევლად გადაუსწრეს, მერე შემობრუნდნენ და, ვითომ იქიდან აქეთ მომავალნი, შემთხვევით შემოხვდნენ უცნობებს.

მათ უკვე მოენახათ ღამის გასათევი ერთ შეტეხილ კლდესი.

— ჰეი, ძმებო! — შესძახა ბიქტორმა.

ერთმა ნაბლიანმა ელვის სისწრაფით იძრო რევოლვერი.

— რომელი ხარ!

— მგზავრები ვართ, ბიძია — მოიხსწყულა თავი ვერიკომ. ნაბლიანებმა ახალგაზრდები რომ ნახეს, დამშვიდნენ. ერთმანეთს გამოეცნაურნენ.

ვერიკო და ბიქტორი ვითომ და-ძმა იყვნენ, მოდიოდნენ ბანძიდან, ცხენი ვინმესთან უნდა დეტოგვბინათ სენაკში და ფოთში. მატარებლით გამგზავრებულიყვნენ ავადმყოფი დედის სანაწავად... ნაბლიანებს შეებრალათ ეს დარბ-ლატაკი გლეხის შვილები და დარჩენის ნება დართეს. მათი გაშვება ისედაც ხელს არ აძლევდათ: სენაკში ამ ახალგაზრდებს შეეძლოთ ვინმესთვის ეთქვათ, ამადა ამ ადგილას სამი შეიარაღებული კაცი ღამეს ათევსო...

ვერიკომ ყველაზე აღრე ჩიბუხს მოჰკრა თვალი ერთ-ერთის ხელში, ოღონდ წარწერა ერთბაშად ვერ შენიშნა. აღარ ჩქარობდა. — დრო დილამდე თავშესაყრელი რჩებოდა. ნაბლიანებმაც მიკიბულ-მოკიბულად დაიწყეს წაუბარი ახალგაზრდებთან: ხონელები ვართ, აბაშაში გამოვლისას, ბორანზე ორი მილიციელი შემოგვაკვდა, საქმე მაინც გასაქცევად გვეონდა და ახლა სულ მთლად უნდა გადავიკარგოთო...

ბეპუს ბორანთან მილიციელებს მოკვლა ცოცხალი ტყუილი იყო, იქ ხომ ყველაფერი საკუთარი თვლით ნახეს ბიქტორმა და ვერიკომ...

ფიჩი ბევრი მოაგროვეს და ცეცხლი დაანთეს, თოვაში ახლა წვიმაც გაერია და მძიმე მოწყენილობა ჩამოაწვა ღამისმთევლებს.

გამოქვამულში ცხენებისთვის დაკრძალა როდა ადგილი...

ვერიკომ ბიქტორს ჩემად უთხრა:

— ხომ არ აჯობებს ახლავე წავიდეთ? იქნებ ფოთის მატარებელი შეგვხვდეს!..

ერთი მათგანი გაეპასუხა:

— სად წახვალთ! ბნელა, გზასაც ვერ გაიგნებთ.

ახლადგაცნობილი ერთმანეთს გაუშინაურდნენ.

— აქ გავიყინებით ამაღამ, — თქვა ბიქტორმა.

— აგერ ცეცხლი და მისი ჯანი, — დაიძვინკა იგი ჩიბუხიანმა და ხურჯინი თავისკენ მიიწია. მის ჩიბუხს ვერიკო ცეცხლის შუქზე კარგად დააკვირდა და გარკვევით ამოიკითხა ზედ წარწერილი — „მოსე“. ეს ნამდვილად მოსეს ჩიბუხი იყო, ვერიკოს ძმისა. მეტი ჩავლა-შემოვლა უკვე აღარ სჭირდებოდა.

კრინტი არ დაუძრავს ამის თაობაზე ვერიკოს, ღინჯად და დაფიქრებულად მიჰყევბოდა უცნაურ ხლართებში თავმოსანახ საქმეს; აქ უნდა გაეგო ან სასიხარულო, ან თავზარდამცემი ამბავი მისი შესახებ.

ჩიბუხიანმა ბრტყელ ქვაზე დალაგა მკაღი, პრასის მწილი, ყველი, მოზერის რქის ყანწები... ერთმა მამაკაცმა ჩექმის ყელიდან დანა დააძრო და პრასის დაქრას შეუღდა...

— მომეცო მე დაგვრი, — სამსახური შესთავაზა ვერიკომ, დანა გამოართვა.

ცეცხლს ყველაზე ახლოს ჩიბუხიანი მამაკაცი უჭდა, შემდეგ — ერთი მისი ამხანაგი. მათ თავიანთი მალეურები დაეცილ ნაბადზე ისე დადეს, რომ ხელწამოსაკლებად იოლი ყოფილიყო. სავაზნეებიც ნაბადზე ეყარა ყაბალახ-წაფარებული. მესამე მამაკაცს რევოლვერი და სავაზნი არ მოუშორებია. ვერიკოს ამ მესამის ნაბდის კალთაზე ედო მუხლები და დაბლა დაბრილი ჭრიდა მწილს. ბიქტორი ცოტა აქეთ ჩიბუხ-

ქულიყო, სველ ქვაზე დასაფენი არაფერი ჰქონდა და ამიტომ არ ჯდებოდა.

ხეებსა და გორა-გორა ლოდებში წელმოტეხილი ქარი აქ უკვე უძლური იყო, მაგრამ ვერიკოს და ბიქტორს ზურგს მაინც უციებდა; სამაგიეროდ კვამლსა და ნაპერწყლებს იქით მიდევნიდა და იმ მესამეს თვალებზე ხელს აფარებინებდა...

ტიქტორას ყელი გაუხსნეს და არყის სუნი დატრიალდა. ვერიკო სუფრის საქმეს რომ მორჩა, დანა გაწმინდა და პატრონს დაუბრუნა. მელიის თვალები ჰქონდა დანის პატრონს...

ბიქტორი ჯერ ვერ ჩასწვდენოდა მეგობრის ჩანაფიქრს.

ვერიკო მთლად გაუშინაურდა უცნობებს: მკადი სათითაოდ ჩამოურიგა სამივეს, მიირთვითო... ბიქტორს მოეჩვენა რომ ვერიკო უღიმოდა კიდევ მათ... მერე წამოდგა ვერიკო, მუხლები ჩამოისუფთავა, ნაბაღზე დაწყობილ იარაღს მიუახლოვდა, — არ გავარდეს ბიძია, როგორ დაგიყრიათო, — მათუბრებს, ორივეს ცალ-ცალკე, ცერი და საჩვენებელი თითები ჩაავლო ლულაში და ნელა ასწია; თავი გვერდზე ჰქონდა გადახრილი. ვითომ ეშინოდა იარაღის პატრონებმა თითქმის ერთდროულად შესძახეს: ფრთხილად, დატენილიაო!

ამის გაგებაც სჭირდებოდა ვერიკოს და კიდევაც ვაიგო. თვალის დახამხამება რა არის! ვერიკომ ლუღით თითებში მოქცეული რევოლვერი უცებ ჰაერში შეისროლა. ჰაერშივე დაიჭირა ორივე, ახლა უკვე ტარით და ერთ-ერთის სასხლეტს უმაღლე გამოჰკრა თითი, დასცალა.

თვალის დახამხამებას მეტი დრო დასჭირდებოდა. ტყვიამ ყურს ზემოთ, გაუარა იმ უცნობს, რომელსაც იარაღი და სხვაზნე არ ჰქონდა მოშორებული. მოულოდნელობისაგან შეშვებარმა კაცმა თავში იტაცა ის ხელი, რომელიც ასეთ თავდასხმის დროს, წესით, იარაღისაგან უნდა წაეღო...

— არ გაინძრეთ! — შესძახა ვერიკომ.

ბიქტორს არასდროს სმენია ვერიკოს ასეთი ხმა. ახლა სულ სხვა იყო თვითონ ვერიკოც: ტუჩები მოკლემა, თვალები ნაკვერჩხლებივით უღიზგიზებდა... გადახტომისას თავსაფარი წასძვრა და თმა ჩამოეშალა. და ეს სახეგარე მებნებელი, თმაგამლილი გოგონა ალბათ მთელ რაზმს დააჩოქებდა...

ყოველ შემთხვევაში, ასე ეგონა ბიქტორს. მან ხელი დაავლო კარგა მოზრდილ, სატევარზე უკეთ მოამარჯვებულ ჯოხს. მას ვერიკოს კარნახი აღარ სჭირდებოდა, თვითონაც კარგად იცოდა, რაც უნდა მოემოქმედნა; ცალი ხელით ჯოხით აღმართა რევოლვერმეჩენილის თავზევით და მეორეთი რევოლვერი ააცალა. ჯერ გონს ვერ მოსულიყო უცნობი. იარაღაყრილი ყაზალი ზაფანგში გაბმულ მგელივითაა: რაც უნდა ურტყა, ღრენას არ მოიშლის და, თუ ახლოს მიუტანე ხელი, წაგაღვეს. სწორედ მგლის ღრენის მსგავსი ხმა გამოსცა ჩიბუხის მფლობელმა:

— რას თამაშობთ, ბაღლებო!..

ჩიბუხი ქვაზე იდო ისევე ხელუხლებლად, როგორც ჰამის დაწყების წინ დატოვა. ვერიკომ საუბარი ამ კაცს გაუბა:

— თქვენ ალბათ დასამალავად მიდიხართ, მაგრამ ის კი არ იცით, მე რომ გაგიშვათ ჩემს ბიძებს ვერ გადაურჩებით...

— არაფერი მესმის, — თითქოს ჰვეერიდან ამოიძახა უცნობმა.

ვერიკომ რევოლვერიანი ხელით ერთი წამით ჩიბუხისაგან გაიშვირა:

— ამ ჩიბუხის პატრონმა მამაჩემი მოკლა ორი წლის წინათ!..

ბიქტორს ჩუმად ჩაეცინა, მისთვის უკვე ყველაფერი დღესავით ნათელი გახდა; მარცხენა მკლავზე მათუბრი გადაეწვინა და მიზანში აყვანილ უცნობის ყოველ მოძრაობას უთვალთვალეზდა...

ჩიბუხის მფლობელმა: რაყი ვაიგო

რამიც ყოფილა საქმე, დამწვილდა: გოგოს მამის მოკვლის ბრალდება მას არ მიუღებოდა. ამ იმედით იყო, რომ გაიციანა.

ვერიკოს სიტყვა არ გაუწყვეტია:

— სწორედ შენ იყავი! მაგ ნაჭრილობევითაც გცნობ. ამაოდ ვიცდია წვერით მისი დაფარვა...

ბიქტორმა ახლად შენიშნა ჩიბუხის მფლობელის ლოყაზე ნაჭრილობევის ზოლი, რომელიც წამოზრდილ წვერში ოდნავ შეიმჩნეოდა.

ჩიბუხის მფლობელი ჩიბუხის ასაღებად დაიხარა, ალბათ გაბოლებმა მოუნდა ამ მღვრიე ხასიათზე, მაგრამ ვერიკოს შეძახებამ. — ჩიბუხს ხელი არ მიაყარო, — ზეზულადვე გააშეშა და ხელებიც მალა ააწვეინა.

ხელბაწეულმაც ისევე გაიცინა:

— შენაირ მეგობარს კი ინატრებდა ტყესშეზიზნული კაცო — ვერიკოს ნასროლი ტყვიით ყურსზემოთ თმაშეტრუსულმა მეგობარს გახედა: — სროლაც კარგი გცოდნია...

— ამას შენი საყუთარი შუბლი უკეთ გაიგებს...

უცნობს გაბრაზება დაეტყო.

— იარაღთან ნუ ხუმრობ!.. ფეხებით დაგვიდებთ, იცოდე! — მუშტები შეპკრა და კბილები დაახრჭილა.

ვერიკომ ხმას დაუდაბლეს თითოეულ სიტყვას გამოკვეთილად და მოზომილად ამბობდა:

— გულმაეიწყვი ყოფილხარ!.. ორი წლის წინათ მამა მომიყალი, გაგვძარცვე!.. ახლა არ გახსოვს!.. სწორედ ეს ჩიბუხი გქონდა პირში გაჩრილი... მაჩნებმა სატევარი რომ დაგვარა, მაშინ გაგივარდა და ძირს გაგდებულს კარგად დავაგვირდი, წარწერაც ამოვიკითხე — „მოსე“... ჩიბუხითაც გცნობ და მამაჩემის სატევარის ნაკვალევითაც... ორნი იყავით. მეორე მგონი ეს იყო — ვერიკომ შვერა მეორე უცნობზე გადაიტანა.

— კარგი ზღაპრები გცოდნია, მე და ჩემმა ლმერთმა. — დამცინავად შეხედა ვერიკოს ჩიბუხის მფლობელმა, — ეს ჭრილობა დათვის ნატორაია, ეს

კაცი კი ორიოდ თვეა რაც გვეძიებოდა!

— მერე... — ვერიკომ ხმა განგებ აითრთოლა: — შენ სამი ტყვია დაახალე მამაჩემს... ახლა უკანვე მიიღებ შენს ნასროლ ტყვიებს... — ეს რომ თქვა ვერიკომ, ცალი ხელი გამართა.

— არ ისროლო! იღრიალა თავისივე მაუზერით გამოძიზნულმა, სახეზე ორივე ხელი აიფარა და თითებიდან გამოხედა ვერიკოს: — ამ ჩიბუხის პატრონი მე როდი ვარ!..

ბიქტორის მიერ მიზანში გამომწყვდეულ კაცს თითქოს ყელში მჭადის ფინჩხა გადასცდაო, ხველა აუტყდა სულის მოთქმა გაუჭირდა, მოიხარა...

— არ გაინძრე! — უყვირა ბიქტორმა და კინაღამ ტყვიაც არ მიაყოლა.

უცნობი მექანიკურად დაემორჩილა რევოლვერის ლულიდან შავად მომზირალ სიკვდილის ცალ თვალს. ხველა კი ახრჩობდა და საცოდავად სჭიმავდა ყელს... ვერიკო თანდათან უახლოვდებოდა თავის მიზანს: საიდან

ჭკონდა უცნობს მისი ძმის ჩიბუხი!

— ეს ჩიბუხი ჩემი არ არისო? —

— მაშ ვისია ჩიბუხი?..

— მოთმინებას მოუბძე, გოგონა! თუ ამ ჩიბუხის პატრონმა მოკლა მამაშენი, უნდა დამიჩოქო და მუხლები დამიკოცნო!.. ჩიბუხის პატრონი ამ ქვეყნა აღარ არის, — ეს თქვა და ამაყად დასძინა: — მე მოკვალი ამ ჩიბუხის პატრონი მამაშენის მკვლელი...

ვერიკოს თითქოს კეფაზე ელვის ისარი ჩაესო და ტერფამდე გაუარა. ვერ გაერკვა: ცეცხლი მიწელდა და სინათლემ იკლო თუ თვითონ დაუბნელდა თვალთ... ერთ წამში მოიკრიბა ძალა, გაიპარდა, თვალი თვალში გაუყარა მოპირდაპირეს:

— სტყუი!.. აგრე იოლად ვერ დაიძვრენ თავს!..

მერე ბიქტორს შეხედა და უთხრა:

— გვატყუებენ თავიანთი ჭკუით... შენ იმას ესროლე, ძმაო, ამ ორს მე მოუტევი.

— გველავენ, ბიჭებო!.. ეს ლაწი-

რაკები როგორ უნდა მოგვერიონ! —
დაიძაბა ერთმა მათგანმა.

ტუჩებს კბილებით იგლეჯდნენ გამ-
წარებულნი, თავხევით ძალა არ ჰქონ-
დათ.

— მე მოვკალი მამაშენის მკვლელი!
— უფრო დამაჯერებელი ტონი მისცა
თავის სიტყვებს ჩიბუხის მფლობელმა.

— რითი დამაჯერებ?

— ქუთაისის ციხიდან გავიქეცი
ერთად შარშან... წინა დღით ძმა დაუხ-
ვრიტეს... იქნებ ის ძმა ახლდა მამაშე-
ნის მოკვლის დროს...

„ლევანი დაუხვრეტიათ!“ — გული
შეეკუმშა ვერიკოს...

— თურქეთში ვაპირებდით გადახვე-
წას... ბათუმისაკენ მიმავალნი, სამშვი-
დობოს რომ გავედით, ერთ-ერთი ჩვე-
ნგანი უკვე ზედმეტი იყო. ორს უფრო
აღვილად ჩავვიგდებდნენ ხელში... მე
რომ არ დამესწრო, ის მომკლავდა...
მისია ეს ჩიბუხი...

ბიჭტორს ყურში ტყვიასავით გაუწი-
ვლა ამ სიტყვებმა. ვერიკომ სული კბი-
ლებით დაიჭირა და გულიდან დიდ სევ-
დამოცილებულივით მშვიდად ამოისუ-
ნტქა: „ალბათ კიდევ რაღაცის გაგება
სურდა ძმის ასე უღვთოდ დაღუპვით
გულმოკლულ დას; რევილვერიანი ხე-
ლები დაუშვა და უცნობს ახლა უკვე
თავაზიანად მიმართა:

— მართლაც მადლობის ღირსი ყო-
ფილხარ ჩემგან, მეგობარო. მე კი... მა-
პატიე... ჩიბუხმა მომატყუა... ოღონდ
აქადაც თუ მეტყვი რა ერქვა იმ შენს
მოკლულ, მამაჩემის მკვლელს, რომ წმი-
ნდა ილორში სანთელი ავანთო და ჩემს
უბედურ მამას ვაუწყო სახელი მისი

იმქვეყნიური მონისა და...
ნელისა.

უცნობი ამაყად გაიმართა წელში და
თითქოს სიმაღლეც მოემატა.

— საკანში მოსეს ვეძახდით ისე აწე-
რია მის ჩიბუხსაც. გვარი მეგრული
ჰქონდა. არ მახსოვს...

— ბარემ ისიც თქვი სად დამარხვე,
რომ ძაღლთა და ღორთა სათხრელად
გადავცე მისი საფლავი წმინდა ილორ-
ში...

— დამარხვის დრო სადღა იყო...
გაიღიმა გაღარჩენაში უკვე საბოლოო-
ოდ გულდაჭერებულმა უცნობმა,
— იქვე დავტოვე, ზევში...

— ეგე!.. იქნებ არც იყო მკვლარი,
ბოლო იმედის მსგავს რაღაცას ჩაებ-
ლაუბა ვერიკო და ცრემლი და ბიღმა
უკვე ყელში მოაწვა.

უცნობს გაეცინა:

— მტერმა იცოცხლოს ისე... დანით
გამოვჭერი ყელი...

საესებით დამშვიდებულმა მამაყა-
მა აქამდე აწეული ხელები ჩამოუშვა...

— ესენიც თუ გახლდნენ? — სულ
ქვესკნელამდე ჩასდია ვერიკომ. ეს
უკვე ბოლო შეკითხვა იყო.

უცნობმა შემარზუნეი მზერა იგრძნო,
ეს შეკითხვაც ეუცნაურა და ისევ აი-
ფარა სახეზე ხელები, თან ხმის კანკა-
ლით ამომარტვლა:

— ამთ არც ვიცნობდი მაშინ...

უკანასკნელი ბგერა გამოთქმულიც
არ ჰქონდა უცნობს, რომ შუბლზე
ტყვიის წერტილი დააჯდა.

თვითონ ვერიკოს თავისივე გასრო-
ლოს ხმა არ გაუგონია.

მოსე კიზირიას მკვლელი თავ-პირით
დაემხო ცეცხლს და ჩააჭრო...

მეხუთე მართალი

ჯაბა კიზირია ით დღეს იჯდა ნესტიან
საკანში. ელენე ანრდილივით დადიოდა
მილიციის შენობასთან და ჭმრის გან-
თავისუფლებას ელოდა. ცემენტის ია-
ტაკზე წოლით ჯაბას ფილტვების ანთე-

ბა გაუჩნდა და საკანშივე გარდაიცვალა.

სიკვდილის წინ, სიციხიან კაცს მოეჩ-
ვენა: თითქოს დაღუპული ვაჟიშვილე-
ბი გამოეცხადნენ და წაყოლა სთხოვეს.
უკანასკნელ წუთს იგი საკანის სარკვე-

ლნი შემოპარულ სინათლისაკენ მიაცოცებდა თითებს კედელ-კედელ, სუროსავით: ბოლო ამოსუნთქვის ნაცვლად, ამოიოხრა.

მილიციის უფროსს ადილარ გვაზავას ვერიკოსათვის შეთვლილი ჰქონდა: თუნებით ჩაგვბარდები, მამაშენს გავათავისუფლებთო...

ვერ მოესწრო ჯაბა განთავისუფლებას. გარდაცვლილ პატიმარს, წესით, თვითონ მილიცია მარხავდა, მაგრამ ამ შემთხვევაში ადილარი ცოტა შეაწუხა სინდისმა და გადაწყვიტა ცხედარი პატრონისათვის გაეტანებინა.

მანამდე იგი გადასვენებს მიცვალებულთა საეციალურ საკანში. ეს საკანი მილიციისავე ეზოში იყო, განცალკევებით.

ვერიკომ ადილარის გადაწყვეტილება არ იცოდა და იმავე ღამეს, ბიქტორასა და ლულუნის დახმარებით, მამის ცხედრის მოპარვა განიზრახა.

პატიმართა საენების გუშავს მიცვალებულთა საკანისკენაც უნდა სჭეროდა თვალი. მას კი თვალედახევეულს მიუსწრეს, გათოყეს, პირი ჭინჭებით ამოუტენეს, თოფიც წაართვეს და ცხედარიც წაიღეს.

ელენე თავის მეუღლეს ცოცხალს მოელოდა და მკვდარი მიუსვენეს გამოთენისას.

ცხენი დაეჭირათ ჭალაში ბიქებს და იმით მოიტანეს.

ვერიკო ბორნამდე მიჰყოლია მათ და გაბრუნებულა...

ადილარ გვაზავამ ჯაბას ცხედრის გაქრობის ამბავი დილით შეიტყო და მიცვალებულთათვის განკუთვნილ იმ ბნელ საკანში თვით გუშავი მილიციელი დაამწყვდია: ახლა კი იმედი მიეცა, რომ ვერიკო მამის დასაფლავებას უსათუოდ დაესწრობოდა და მამინ შეიძლებოდა მისი ხელში ჩაგდებაც. მხოლოდ ამ ფიქრით დაიტვირთა ადილარის გონება: ვინ გავგზავნა ტირილში მიცვალებულის პირისუფლის — ვერა კიზირიას დასაქვრად?

თვითონ ვერ წავიდოდა, მაგრამ ამ საკმის შემსრულებელნი აუცილებლად უნდა ყოფილიყვნენ ფრთხილნი, გამბედავნი და მოხერხებულნი, რადგანაც წყალში ჰყავდათ მოსახელთებელი თევზი.

ჯაბას ცხედარი კოდორელებმა შინ, მთავარ ოთახში დაასვენეს. ერთმა მეზობელმა თავისი სახლის შესაკეთებლად დახერხილი ფიცრები გაიმეტა დაუყვედრებლად. იმ ფიცრებით კუბო შეკრეს. ელენე დიდხანს დასტიროდა მეუღლის ცხედარს. მერე — ცრემლიც გაუშრა, თვალედახევეულს იეფარა.

ქალებმა უკანა ოთახში გაიყვანეს... ღამისმთევლებად მიცვალებულთან მამაკაცები დარჩნენ. კოწია დალაქიც დარჩა. იგი პატიმრობიდან ახალი განთავისუფლებული იყო.

ჭუთაისის ციხიდან აბაშაში რომ დაბრუნდა, პირველი „კაი გამარჯობა“ ადრლარ გვაზავას მოახსენა, თავის დამკერს. ცოლიანი დაბრუნდა კოწია ციხიდან. იქ ციხის სადალაქოში მუშაობდა თურმე ბულო დროს; შემცდარა და დამლაგებელ ქალთან სული წაუწყემდია. რომ განთავისუფლდა, ქალს უთქვამს, თუ არ წამიყვან, თავს მოვიკლავო, და წამოუყვანია.

ისე კოწიას ციხეში ერჩია ყოფნა, რადგანაც პოლიტიკურებში იჯდა, თვითონაც პოლიტიკურ პატიმრად ითვლებოდა რაც მთავარია, იქ კოწიას კი არა, კონსტანტინეს ეძახდნენ...

ღამის მთევლებში ერჩია ჯაბას ახლო მეზობელი, ცოტათი სიბერეში შესული კაცი — კალისა.

სხვებმა უთხრეს: წაბრძანდი, ბატონო, შინ, ჩვენ დავრჩებითო. მაგრამ არ ჰქნა. მას ჯაბა ისე უყვარდა, რომ ერჩია მის მაგიერ თვითონ ყოფილიყო მკვდარი... ;

ყველაფერი მიჩუმდა. ღამისმთევლებს მიცვალებულისათვის ორ-სამჯერ მიიწვ უნდა გამოეცვალიათ პირსახეზე საფენი: ამაში კოწია

დალაქმა დაივალდებულა თავი სხე-
ბმა მეორე ოთახში მძიმე ღამის მოსა-
კლავად კარტის თამაში დაიწყეს.

ჯაბა კიზირია იწვა ამბოხებული; ისე
ჩანდა, აგერ-აგერ წამოდგება და ვილა-
ცას ერთი დაკერით მიწასთან გაასწო-
რებსო.

თვითონ იყო საცოდავი მიწასთან
გასწორებული. ვერ მოკვდა ვაჟკაცუ-
რად.

თავის სახლში რომ მომკვდარიყო, თა-
ვის თუთის ძირში, თავის კუთვნილ ცის
ქვეშ, ან თოხი სქეროდა ხელში და გა-
ვარდნოდა, გუთნის ერქვანზე მკერდით
მიწოლალს ჩაემუხლა, — ღმერთს შე-
ხედავდა უკანასკნელად და ქვეყნიერე-
ბას გამოეთხოვებოდა...

მაგრამ ჯაბა საკანში მოკვდა და ამი-
ტომ იყო სიკვდილშიც განრისხებული...

...კარტს ვითომ ფულზე თამაშობნენ,
სინამდვილეში არცერთს გროში არ ება-
და და ტყუილად იძახდნენ, ამდენს და
ამდენს მოვდივარო.

კალისან თავისი შვილიშვილისათვის
წულებების საყიდელი ფული შიგნითა
ბლუზის ჯიბეში ჰქონდა, იმას ხელს
როგორ ახლებდა!

კოწია დალაქმა სიტყვა ჩაუტრა კალი-
სას: ვიცი, რომ ფული გაქვს, და ნაღდ-
ზე ითამაშეო.

კალისამ გაიღიმა, მაგრამ ეს არ იყო
ნამდვილი გაღიშება, რადგანაც მეორე
ოთახში მკვდარი ესვენა. კოწია კარტის
თამაშით ვართულებს ვაშორდა, მიცვა-
ლებულის ოთახში გავიდა და ფანჯარა
დახურა, რომ კატა არ შემოპარული-
ყო.

პატარა მაგიდაზე თაფლის სანთლების
შუქში იდგა ღრმა ჯამი და ბოთლით
არაყი. ცხედარს სუდარა ვადაუწია, სა-
ხიდან არყის საფენი მოაშორა. შეხედა
ჯაბას და შეებრაღა. ყბა აუქანალდა
კოწიას, ტირილი მოუხდა. მისი გაპარ-
სული იყო მიცვალებული და ახლა შე-
ნიშნა, — უღვაში ცალ მხარეს კარგად
ვერ დაეყენებინა. თვითონ ღროზე ვერ
ნახა და მკვდარი-რას ეტყოდა..

მიცვალებულის სახეზე დასაფხმარ ტყუილ
ლო ჯამში ჩადო, ბოთლი ცალი ხე-
ლით აიღო. ტილოზე არაყი დაასხა და
თავისუფალი ხელის თითებით დაწინხა;
თან აქეთ-იქეთ თვალი ვააპარა, ხომ
არვინ მიუყრებსო, და მეორე ხელში
დაქერილი არყიანი ბოთლი პირთან მი-
იტანა, სამი თუ ოთხი ყლუბი მოსვა
მხოლოდ, უკანასკნელი გზა დაულოცა
ჯაბა კიზირიას...

იქ კარტის თამაშს გამოკლებოდან კა-
ლისა თავის ფულიანად, კილოფგადაფა-
რებულ ტახტზე გულადმა დწოლილი-
ყო და მშვიდად ეძინა.

კარტის ტყუილად თამაში სხვებსაც
მოებზრდათ და პაერზე გავიდნენ.

კალისა კი დარჩა ოთახში, ტახტზე
დაძინებული. შეეცოდათ, არ გააღვიძეს.
კოწია დალაქმა იფიქრა: მოდი, ამ კაცს
რამეს დავახურავ, არ გაცივდესო. იმ
რამე დასახურის ძებნისას ზეწარი მო-
ჰყვა ხელში; გაშალა და გადააფარა; ერ-
თი ნაბიჯი რომ გადადგა, შეჩერდა; ცა-
ლი მუხლი ჩაბარა და და ზეწარგადაფა-
რებულ მძინარე კაცს დააკვირდა:
მთლად სუდარაგადაფარებულ მიცვა-
ლებულს ჰგავდა კალისა. მაგრამ რაღაც
მინც აკლდა, რაღაც არ მოეწონა კო-
წიას. ისევ მიუახლოვდა ტახტს, ზეწარი
ერთი შეეკვიცილი ბოლო ჩამოასწორა:
მერე ბევრი არ უფიქრია, ჯაბას ნაწფ-
ლოში შებრუნდა, ერთი ცისფერი ყვა-
ვილი მოპპარა მიცვალებულს და ზე-
წარსზევიდან გულზე დაადო მძინარე
კალისას. ახლა კი ნამდვილი მიცვალე-
ბული ესვენა ტახტზე.

სოფელს ეძინა. მხოლოდ ჯაბა კიზი-
რიას სახლიდან გამოკრთოდა ობოლი
შუქი.

ღამისმთევლებს ეზოში პატარა ცე-
ცხლი დაენთოთ, წაქცეულ ხეზე ნაბე-
ვრად ჩათვლემილნი ისხდნენ და თბე-
ბოდნენ.

კოწია დალაქმა კვლავ გამოუცვალა
ცხედარს არყის საფენი.

წინა გამოცვლისას რომ მიცვალე-
ბულს დაულოცა უკანასკნელი გზა, ახ-

ლა მისი დამრჩომი აღდგებულა და, რაკი დამრჩომთა რიცხვი მეტი იყო, ბოთლიც მეტხანს ჰქონდა მიყუღებული პირზე...

ბოთლი რომ ჩამოდგა, გვერდიდან გახვდა, თან ცხედარს გაესაუბრა:

— არ გეწყინოს, ჩემო ჯაბა, შენ ესეც გეყრფა!..

აივანზე გავიდა კოწია და მიცვალებულის ოთახის კარი გაიხურა.

მეორე ოთახის კარი ღია იყო, კალისას ბავშვის სიმშვილით ეძინა, ზედ თეთრი ზეწარიც მშვენივრად ეხურა და ცისფერი ყვავილიც მშვენივრად ედო გულზე. ფოთიდან სატირალში ჩამოსული ჯაბას ბიძაშვილი მთელი თავისი ჯალბით უთენია მოადგა ქიშკარს. ერთი დაქირავებული მოტირალი ქალიც წამოეყვანათ. ეს მოტირალი ქალი თავის საქმეს შუა ეზოდანვე შეუდგა და მიცვალებულს თავდაპირველად მის სატირალში მოსულნი წარუდგინა (ასე ყოფილა წესი):

— ვაი, შე უბედურო ჯაბა! მოდის შენი ძმა და მოჰყვება გლოვის ღრუბელი... მოდის შენი რძალი თმაგაშლილი და ცრემლში დამბრჩვალნი (არც თმა ჰქონდა გაშლილი რძალს და არც ცრემლის ნატაპალი აჩნდა. მოდიან შენი ძმიშვილები, შენი ძემა და მკუჭები... მოდიან შენი საფიცარი სიძეები (ჯაბა სიცოცხლეში თურმე ვერც იცნობდა სიძეებს)... მოდიან!.. მოდიან! წამოდექი და შეეგებე... რომ მიდიხარ, სად მიგეჩქარება ჯაბა ზედამწყვარი!.. შენს საცოდავ ელენეს რა ვარაშს უტოვებ!.. ვინ უპატრონებს შენს ერთადერთ ქალიშვილს ვერაყოს!.. შენი დედ-მამა მოგნატრებია იმქვეყნად და მათკენ გაგიწია გულმა!... შენი ვაჟები მოგნატრებია და მათკენ გაგიწია გულმა!..

მოთქმა კი არა, წარღვნა მოდიოდა. ამ „წარღვნამ“ კოწიას უკვე ეზოში გამოსულს მოუხსრო. ახლა კიბესთან იდგა და უხერხულად წრიალებდა. მაგრამ მისთვის არავის მიუქცევია ყურადღება.

ჯაბას ბიძაშვილის ცოლმა მოტირალს

ყურში ჩაულაპარაკა: ცოტა მეც მაღროვეო. თმა ჩამოიშალა, სახეზე ცხვირსახოცი აიფარა და „უი-უის“ ძახილით მიადგა სახლის კიბეს, მაგრამ სახეზე ცხვირსახოცაფარებულმა კიბე ვერ შენიშნა, დროზე რომ არ მიშველებოდნენ დაიმტვრეოდა.

ბავშვიანმა ქალმა ბავშვი ჩამოსვა და ეზოში გაუშვა, წაქცეულ ხეზე ჩამომსხდარი ღამისმთევლები უკვე წამომდგარიყვნენ და გულზე ხელდაკრეფილი იქვე ისხდნენ.

მიცვალებულის ბიძაშვილმა ბოხობი მოიხადა და გვერდზე მიაგდო უანგარიშოდ; თავში ხელები დაიშინა, — „ვაი, ჩემო ძმაო“, — და პირველი ავიდა აივანზე.

ჯაბას ცხედარი აივნიდან პირველ ოთახში ესვენა, მაგრამ იმ ოთახის კარი დახურული იყო... კოწიამ ისიც ვერ მოასწრო, ჩამოსულებისათვის ეთქვა: მიცვალებული ამ კარდახურულშია და იქით ნულარ მიდიხართო. დაყვირებით ზომ ვერ დაიყვირებდა!

ეს ოთახი რომ დაკეტილი იყო, სამაგიეროდ, მეორე ოთახი, სადაც კალისას ეძინა, ღია დახვდა მოსულებს. რა თქმა უნდა, ყველამ ცხედრად ჩათვალა ზეწარგადაფარებული და გულზე ყვავილდადებული ადამიანი.

კოწია სწრაფად აფუცხუნდა აივანზე. არა, ბატონო, ის არააო, — ლულულუბდა დაბნეულად, არ იცოდა მეტი რა ელოდა.

მოტირალმა ქალმა, თავისი მიხედვრით, მიცვალებული ნახა და ჰლა მას ცხრა კოწიაც ვერ გააჩუმებდა, — ფული ჰქონდა ასალები ამ ტირილში. ჯაბას ბიძაშვილი კვლავ თავში იცემდა ხელებს და წელანდელ სიტყვებს იმეორებდა გულდამწყვარი. აქეთ-იქით სიძეები ედგნენ გუშაგებივით. მისმა ცოლმა თავის „უი-უის“ ვერაფერი მიამბა.

ქალიშვილებს პირზე ცხვირსახოცი აფარებინათ და გრიბიანებივით სრუტუნებდნენ.

ზეწარქვეშ მწოლარე კალისა ამ

დროს სიზმარში ხედავდა გაუთხრელ საფლავს და სიზმარშივე უკვირდა, — რატომ ერქვა საფლავი გაუთხრელ ადგილს? მოთქმაც ესმოდა კალისას სიზმარში. სინამდვილეში ეს იმ დაქირავებული ქალის ხმა იყო.

— საცოდაო ჯაბა ვინ გაიტანს ყანაში შენს სვეს ბოლომდე!.. ვინ გაპირავს შენს სახნისს... ვინ ვასხლავს შენს ვახს, ვინ გახედნის შენს მოზვრებს!...

სად ჰყავდა ჯაბას მოზვრები ან საკუთარი ყანა სად ჰქონდა! ცოტა არ იყოს გადაამეტა ქალმა და ჯაბას ბიძაშვილი ახლა გაბრაზდა: რა ჰქირად მინდოდა ამის დაქირავებაო! თვითონ მართლა დამწყურებული იყო ჯაბას დაკარგვით. ერთმანეთს შეზრდილები იყვნენ ბალობიდანვე ის და ჯაბა.

გული ამოუჯდა მოხუცს, ტახტთან მივიდა და ცხედარზე რომ დაემხო, უცებ, ლოდქვეშ მოყოლილივით დაიკლავნა კალისა თავის სიზმარში.

დაიკლავნა და წამოხტა.

ფოთიდან ჩამოსულებისათვის კალისა ჯაბას ცხედარი იყო და, ცხედარი რომ წამოხტა, ჯაბას ბიძაშვილმა ვაიო, ერთი ამოძახება მოასწრო და უკან, კედელს მიენარცხა თავით...

ქალიშვილები კივილ-კივილით გარქცნენ გარეთ (ასე ეკრულათ დროზე იმ ქალის დაქირავებაც არ დასჭირდებოდათ!)

მოტირალი ქალი ქვა და ხელ იქცა...

კოწია დალაქმა ერთი სიკვდილი გაათავა; ზურგით აივნის სვეტს მიეყრდნო და თვალები ცრემლებით ავესო...

კალისა ჯერ ვერაფერს მიხვდა; აქეთ-იქეთ გაიხედა, ტახტიდან გადმოვარდნილი ზეწარი და ყვავილი დაინახა, მერე შეშინებულ კოწიას მოჰკრა თვალე და მაშინვე მიხვდა, რომ ყველაფერი ეს სწორედ მისი მოწყობილი ოინი იქნებოდა, ხელები გააფათურა კალისამ და, სხმფება ჯორკო რომ მოჰყვა უაზროდ ესროლა კოწიას...

სახლიდან კივილით გამოცვენილი ქა-

ლების დანახვაზე, ღამისმთვედღმობი ვით გამოიქცნენ...

ეზოში დატოვებული ბავშვი წაქცეულ ხის ტოტზე შემოსკუპებელიყო, ზევით-ქვევით ქანაობდა და აჩუ-აჩუს ძიხობდა...

კალისას ნასროლი ჯორკო კოწიას საფეთქელში მოხვდა და ძირს დააგლო.

ერთ წამში გააცხებინა სული.

კალისამ დაინახა, რაღაც ცუდად რომ წაიქცა კოწია, და შეეშინდა;

მივარდა წაქცეულს და... გაციებულ იშერჩა ხელთ.

„რა იყო, ბიჭო, ხუმრობა არ იციო?“

— თითქოს საწყალობლად შემოსწითდა კოწია თავის ასე გამმეტებელს...

ელენე და მისი მოპატრონე მეზობლის ქალი ხმაურზე გამოვიდნენ და საშინელება გადაიშალა მათ თვალწინ.

გადარევამდე მისული კალისა მკვდარ დალაქთან დამხობლიყო და შუბლს იატაკზე ურტყამდა: კაცი შემომავცდა! დამარტყვით მეც რაიმე და მომკალითო!

კოწია ცალ გვერდზე იწვა, საფეთქელზე ხელი ჰქონდა მიფარებული და სიხსლს თითებში გამოუეონა.

ღამისმთველებმა ურმით წაასვენეს თავის სახლში.

(კოწიას მეუღლე მაშინ ფეხშიმეღ იყო მერე ვაჟიშვილი შეეძინა და მამის სახელი შეარქვა — კონსტანტინე — იგივე კოწია. ამ კოწიამაც დალაქობა ისწავლა და ყველაფერი მამამისისა გამოკყვა, ოღონდ წვერ-ულვაში არ ამოუვიდა, ქოსა გამოდგა.)

ჯუტამ იმ დღეს სპეციალურად არამუშავა ბორანი; ჯაჭვის მთავარი რგოლები ზედმეტად გაცვდა და საშიშოაო. როინის მოდიდებაც მოიმიზეხა. ეს იმისთვის დასჭირდა, იცოდა, აბაშის მილიციის უფროსი ადილარ გვზაუა უთუოდ გამოავზაენიდა თავის ხალხს ვერიკოს შესაპყრობად.

მათი შეფერხება ეწადა მეზობრებს.

ვერიკო მიცვალებულის გასვენებამდე ცოტა ხნით ადრე მოვიდა, შავები ეცვა სამი თუ ოთხი სპარტაკელიც მოჰყვა.

ისინი ხალხში შეუმჩნეველად გაერივნენ რაიმე სახიფათო შემთხვევისათვის იარაღი ჯიბეში ედოთ.

ვერიკომ მწარედ დაიტერა თავისი გატანჯული მამა, მასთან ერთად ძმებიც გამოიტერა და თავის უბედური ბედიც მიცვალებული საფლავში რომ ჩაუშვეს, ვერიკოს ქალები ამოუდგნენ და წამოიყვანეს.

კუბოზე ბელტის დაცემის ხმა გრუხუნად შოესმოდა ვერიკოს, თათქოს თვითონ მას აყრიდნენ გულზე იმ ბელტებს. ბოლოს ხალხი ჭირის სუფრას შემოუსხდა. თავზე საყრელი იქ არაფერი ყოფილა. რაც იყო ისიც საწყალმა სოფელმა მოაგროვა.

თითო ნატეხი პური ამოუსვეს ლობიოს, თითო-ოროლა ქიქა ღვინო დალიეს და მიცვალებულისა და ღვთის წინაშე ვალი მოიხადეს.

— მე უნდა წავიდე, — უთხრა ვერიკომ თავის მეზობლებს და მოკეთებებს, — დედაჩემი დეიდასთან იცხოვრებს აქვე.

— სახლა?

— დაწვით... ცეცხლი წაუყიდეთ! — თქვა ვერიკომ.

და სწორედ ამ დროს მიუახლოვდა მას მილიციის სამი აგენტი.

როგორ გამოვიდნენ ბორანზე გაურკვეველი იყო, ან აქ ასე უეცრად საიდან გაჩნდნენ?

— ბოდიშით, ბოდიშით, ხალხნო! — არც ისე ძლიერ ხმამალა მიმართა სოფლებს ფორმირება მილიციელმა და ვერიკოსაკენ გზა გამოიკვლია: — ოჯახის გასაქირს და უბედურებას ვიზიარებთ, მაგრამ ნაბრძანები გვაქვს...

მილიციელი ვერიკოს წინ დადგა: — მთავრების განკარგულებით მილიციაში უნდა გამოიყვეთ ცოტა ხნით...

არც დიდი აურზაური და ჩოჩქოლი ატეხილა, არც არავის უყვირია, არც სპარტაკელებს ამოუღიათ იარაღი...

ერთმანეთს ტყაცანი ვაისმა მხოლოდ უბრალოდ მოხდა ყოველივე; ვერიკომ ჯერ დამუშტა შარკვენა ხელი, მერე მო-

წყვეტით მოიქნია, მუშტი ჰაეჭმის ჯამში და მილიციელს სილა რომ გააწნა, ხუთივე თითი მუქწითელ ფერად მიაბეჭდა სახეზე. მეზორნის ვაეიშვილმა ქამარზე დაკიდებულ დანის ტარს ნიჩბის-სიფართე ხელი დაადო და ოდნავ ამოწია,

ეს იყო და ეს.

მილიციის მსახურნი უსიტყვოდ გაეცალნენ იქაურობას, ვერიკოსაკენ აღარც მოუხედავთ.

ღედის მკერდზე თავმიყრდნობილი ვერიკო გულამომჭდარი ტიროდა კარგახანს; მერე გამაგრდა, ნათესაეებსა და მეზობლებს უცრემლო თვალები მიაკურსო; წახელის წინ მძის ჩიბუხი ამოიღო და მეზორნის შვილს გაუწოდა:

— მოსეს ნაქონია, აწი შენი იყოს!...

დოკუმენტური ფურცლებიდან

1920 წლის 20 მარტს კომკავშირის ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტმა — საქართველოს, აზერბაიჯანის, სომხეთის და ჩრდილოეთ კავკასიის მეზობლო ახალგაზრდობის სახელით მიიღო მიმართვა რუსეთის რევოლუციური ახალგაზრდობისადმი, რათა აღმოეჩინათ მათთვის დახმარება. მენშევიკების, მუსავატელებისა და დამსაყების კონტრ-რევოლუციური მთავრობის გასანადგურებლად.

ამ დახმარებას გულზელდაკრეფილი არ დალოდებია

მესამე დღეს, 22 მარტს, კომკავშირის სამხარეო კომიტეტის თბილისის ბიურომ გამოიტანა სპეციალური დადგენილება კომკავშირის 17-21 წლის ასაკის ყველა წევრის მობილიზაციისა და „ახალგაზრდა კომუნისტების წითელ გვარდიაში“ მათი გაერთიანების შესახებ.

28 აპრილს აჯანყებულმა აზერბაიჯანელმა ხალხმა, რუსი ხალხისა და მისი სახელოვანი მეთერთმეტე არმიის დახმარებით, გაანადგურა მუსავატური მთავრობა და დაამყარა საბჭოების ხელისუფლება.

აზერბაიჯანის ამ გამარჯვებამ საგრ-

ძნობლად შეასუსტა ანტანტის სახელმწიფოთა პოზიციები მთელს ამიერკავკასიაში.

საქართველოს მენშევიკებს შიშის ზარი შეუდგათ.

სულ დაჰკარგა ძილი ადილარ გვაზავამ... თენდებოდა პირველი მაისი.

სიმღერა მოესმა ლოგინში მწოლს.

კარგად რომ მიაყურადა, სიტყვებიც გააჩნია.

— მეგობრებო, წინ, წინ გასწიო,

ნუ შედრება თქვენი გული.

დემკერდს სისხლას ცვალი აჩნდეს

და შებღს ოფლის ნაკადული.

ამ სიმღერის ხმები სხვადასხვა მხრიდან მოდიოდა, სადაღაც შორს თანდათან ერთდებოდა და ადილარის სმენამდე გუგუნად აღწევდა.

ასე ნაკადულები ერთდებიან და მერე მდინარედ იქცევიან.

საქონლის ბაზრის ჭადრების კორომში შეიკრიბნენ ამ დილით ბოლშევიკები და სპარტაკელები. ყველა სოფლის გზა აქ იყრიდა თავს და დემონსტრაციაც აქედან დაიწყო.

ფედია ხუთიოდე დღის ჩამოსული იყო ბაქოდან (გადასახლება რომ ჰქონდა მისი, მაშინ არ წასულა ბაქოში, ახლა თვითონ დაიჩემა იქ წასვლა პარტიულ საქმეებზე, თორემ მეგობრები არ უშვებდნენ ავადმყოფს). აზერბაიჯანის განთავისუფლება თავისი თვალით ჰქონდა ნანახი და მის სხეულში ახლა უფრო ძლიერი სული ბოზოქრობდა.

ჯანი კი არ მოსდევდა, ძველებურად, ხშირხშირად ახველებდა და დახველების დროს თავი უსკდებოდა რაღაც არაადამიანური ტკივილებით, თითქოს ჩაქუჩებს სცემდნენ უმოწყალოდ.

ას კაცამდე მოგროვდნენ.

ტარზე დახვეული დროშა თვითონ გაშალა, კალთა კარგად გაუსწორა და გუჯა ნოდისა გადასცა. გუჯა იქნებოდა დღეს ბაირახტარი, ის წაიღებდა დროშას როგორც ყველაზე უფრო ჯანდონიანი და მაგარი.

უავდრო დილა თენდებოდა ყვავილთა სითეთრე და ატმის ყვავილთა ფეროვნება, ედემური სილამაზით ხატავდა გარემოს.

— წავიდეთ, ამხანაგებო! — მოისმა ფედიას ხმა.

სიმღერა მედროშემ წამოიწყო და გზაზე პირველი გავიდა.

სწორედ ეს ხმა იყო, ადილარ გვაზავას რომ შემოესმა.

ჯერ კიდევ ძილის ბურანში მყოფმა სახელებმა გამოადიდეს.

კარ-ფანჯრებს ფართოდ აღებდნენ ღრიბ-ლატანი, რომ მათი ჭერი გაზაფხულის სურნელებითა და ამ ბრძოლის პანგებით ავსებულყო.

ერთმა გლეხკაცმა თავის ფაცხაშივე ააყოლა ხმა სიმღერას, დილეკოები შეიკრა, — აბა წავიდეთ, რაშა საქმეთ, — გასძახა უფროს ვეიშვილს და დემონსტრანტებს შეუერთდა.

ფაცხის ზღურბლზე ორი ბავშვიც გადმოვიდა. მესამემ, სულ პატარამ, ვერ გაიგო რა ხდებოდა და ტირილი მოართო.

ონტოფოდან სხვა ნაკადიც გამოჩნდა. ისინი აქამდე უსიმღეროდ და ჩუმად მოდიოდნენ, როგორც კი შენიშნეს აბაშელი ბოლშევიკები, ხმაც ამოიღეს და სიმღერაც მოადონიერეს.

ახლა ნავსაკოვოს მხრიდან წამოვიდა ოციოდე ჭალი და კაცი.

დროშა დაინახეს და მას მიჰყვნენ. ნაცნობები ერთმანეთს ხელს ართმევდნენ და უღიმოდნენ სიმღერის შეუწყვეტლად.

უზოებიდან ორ-ორნი, სამ-სამნი გადმოდიოდნენ და უერთდებოდნენ აბაშის შუაგულისაკენ დაძრულ ხალხს.

ბევრს არც ჰქონდა წაყითხული პროკლამაცია და არც იცოდა რა ხდებოდა, მაგრამ მაინც უერთდებოდა ხალხს. იქ ერჩია, სადაც თავის დაჩაგრულ დაძმებს ხედავდა. ვინც გზაზე არ გამოდიოდა, ეხოლან ან აივნიდან იქნევადა ხელს და გულში აყოლებდა ბანს სიმღერას.

მთელი აბაშა მღეროდა.

წამოვიდა სხვა ნაკადებიც სუჯანიდან ძველაბაშიდან, ბანძიდან, სამიქაოდან.

ბავშვებს ზოგს ჩაცმა ვერ მოესწრო და ნახევრდ ტიტვლები მოსდევდნენ მამებს, დედებს, უფროს დაძმებს; ყვიროდნენ, ჯოხის ცხენებს მოაქიხინებდნენ, წნელებს ხმლებივით იქნევდნენ...

რალაც უჩვეულო ზღებოდა მათ თვალწინ. კოდორიდან მომავალ გზაზე ფედიამ სპარტაკელებში ყველაზე უწინ ვერიკო გამოარჩია.

თვითონ მოჰქონდა თავისი შეყვრილი დროშა ვერიკოს. მასზე მზისფერი ძაფით ამოქარგული ლენინის სახე ანათებდა. სპარტაკელთა ეს პატარა დროშა ბოლშევიკების ფართო დროშის გვერდით, ლამაზად ადრიალდა.

თითხმეტი ბიჭი აკლდათ სპარტაკელებს, წითელ გვარდიაში ვაწვეულები მაგრამ მაინც ბევრი ჩანდნენ.

მენშევიკები თავიანთ სახლში ფანჯრის ოდნავ გაწეული ფარდებიდან ცალი თვალით იხედებოდნენ. არ იცოდნენ რა მოესაზრებინათ...

ადილარ გვაზავამ ვეება მუშტი გულზე დაიბავუნა და — „აუუ, ჭიმააჯამიო!“ — იყვირა; კი არ იყვირა, ივივლა; რევოლვერი იძრო და ცხენით, — გასძახა თავლისაკენ.

და როდესაც მილიციის რაზმი საბრძოლო წესრიგში ჩადგა, ადილარმა არც ისე ხმაოდლა და არც ისე გულთანად, მაგრამ მაინც ბრძანა:

— ისრალოეთ მხოლოდ შესაშინებლად!

თან ფიქრობდა: ნეტავ ყველა მილიციელმა ვერ გაიგონოს ჩემი ეს ვანკარგულება და ერთი-ორი ბოლშევიკი იმქმეყნად გაისტუმროსო.

ამას შეცდომად ჩაუთვლიდა ადილარი მსრთლელს და ცოტათი „ყურს აუწევდა“, თვითონ კი ხელსუფთა და გულმოფხანაილი დარჩებოდა.

მილიციელებმა მკერდით დააჯახეს ცხენები ზღვასავით დაძრულ ხალხს, მაგრამ ნაპირზევე მაგარი ტალღები დახვდათ და უკანვე დაიხიეს.

თეთრგვარდიელთა პატარა რაზმიც წამოვიდა დემონსტრაციის დასაშლელად. მათი ღრიალი უგემურად ჩაებლანდა ამბოხებულ, ლამაზ სიმღერას.

ადილარმა დროშებისაკენ მუხუშევა დაიწყო. მან გარკვევით დაინახა, მომცრო დროშა, რომელზედაც ლენინის სახე იყო ამოქარგული — მიჰქონდა წითელ-თავსაფრიან ქალს.

სწორედ ამ დროშას ეძებდა ადილარი ამ დროისათვის ჰყავდა ერთი კვირა შინ დამწყვდეული თავისი ერთადერთი შვილი. ეს დროშა სულ პირველად ვერიკოს ხელში ჰქონდა ნანახი და ახლაც ის წითელთავსაფრიანი ქალი, ალბათ ვერიკო იყო.

აჩქარდა, მაგრამ ვიდაცამ ცხენს ჩიჩვირში მუშტი აპკრა და უკან დაახევიანა. მთელი აბაშა ფეხზე იდგა... მღეროდნენ საპატიმროს სარკმლიდან თვალდაციკებული პატიმრებიც.

უცებ ფედიამ ფრანვიშვილის მრისხანე სახეს შეეღეწა მისი მზერა.

ფედიას მოკვლა დანაშაულად არ ჩაითვლებოდა, რდგანაც ის იყო გადასხლებიდან გამოქცეული და დაპატიმრების შემდეგ თავდებით გამოშვებული. ხელწერილი ჰქონდა დადებული, — რომ არავითარი მონაწილეობა არ მიეღო მთავრობის წინააღმდეგ მიმართულ საქმიანობაში.

ახლა კი ადილარის რწმენით, მთელი ხალხი მიხი აბუნტებულ იყო.

ადილარმა ჭინჭრის სხვისი ხელით მოთხრა ჩაიფიქრა.

— ესროლე! — ჩუმად გადაულაპარაკა ერთ ცხენოსან მილიციელს და ფედიასზე მიანიშნა.

ფედიამ მედროშის გვერდით მიდიოდა. მილიციელმა ორაზროვნად გადმოხედა თავის უფროსს.

— გაიგონე რასაც ვუებუნები! — კბილები დაუხრქიალა ადილარმა.

მილიციელიც ხედავდა ფედიას მაგრამ ძნელი ამოსაღები იყო მიზანში, — ხან იკარგებოდა, ხან გამოჩნდებოდა არამწყობრად მიმავალ ხალხში.

მილიციელებმა და გვარდიელებმა სროლას უხშირეს. ოღონდ ყველა გასროლა უმიზნო იყო მხოლოდ გამაფრთხილებელი.

თითქოს ზღვის ტალღებს ზემოთ მიფრინავდა ორი დროშა.

ადილარი მათევენ მოიწევდა, მათ შესამუსრად; მათრახს აწივლებდა და უმოწყალოდ სცემდა დამხედურთ.

ადილარი რომ ცხენს მკერდით მიადებდა ხალხზე, ზღვის უქუქცევასავით უკან იხევდა ხალხი, მერე ისევ ამოივსებოდა...

რკინიგზის სადგურის უკან, ჰადრების მოედანზე ორივე დროშა შეჩერდა და ხალხიდან საოცრებასავით ამოიზარდა შემბლმეხვეული კაცი. ადილარმა კარგად იცოდა, რომ მოედნის იმ ადგილას, სადაც კაცი მთელი ტანით გამოჩნდა, არც შემალბებული ბორცი იყო, არც ხის მღალი გადანახრხი. მიხვდა, რომ ის კაცი ხალხმა აიტაცა და ხალხის მხრებზე იდგა.

— ამხანაგებო! — მეხივით გავარდა მისი ხმა.

ბლუზის გულისპირზე ორივე ხელი ჩაველო და მკერდი გადაელედა.

ეს ფედია იყო.

სიჩუმის ანგელოზმა გადაუარა აგუგუნებულ მოედანს.

ზარივით რეკდა ფედიას ხმა:

— მოახლოვებულია მენშევიკების აღსასრული. სულს დაფავს მათი უხერხემლო მთავრობა. ჩვენ უნდა შევერთდეთ და ხვალ თუ ზეგ იარაღით ხელში საბოლოოდ დავებრუნეთ სისხლისმსმელნი ისევე, როგორც ჩვენმა მეზობელმა აზერბაიჯანელმა ხალხმა დათრგუნა და გააცამტვერა კონტრრევოლუციონერ მუსავატელთა ბანდა. ძირს მენშევიკური მთავრობა, გაუმარჯოს საბჭოების ხელისუფლებას, გაუმარჯოს პროლეტარიატს!

ხალხში დაგუბებულმა გრიგალმა ისევ აიწყვიტა და ადილარ გვაზავას სმენა დაუხშო.

ერთბაშად:

მსროლელი არავის დაუნახავს, ის კი ყველამ დაინახა, რომ ფედია შეტოკდა, მოიკეცა და მკერდზე სისხლის დაღდაჩნეული ხალხში ჩაიძირა.

შეშფოთდა და შეჩოჩქოლდა მთელი მოედანი. ჰადრებზე შემომსხდარმა ბავშვებმა სტვენა ასტეხეს...

— გვბოცავენი გვესერაინი — გაისმა

შეძახილები. ადილარმა ცხენს დაჰკრა და დემონსტრანტებს ბალიდან შემოუარა.

აქედან ორივე დროშა უფრო ახლოს იყო

— დაიშალეთ! შინ წადით! — კვლავ აფრთხილებდნენ ამბოხებულებს მილიციელები.

ცხენდაცხენ მოეკრნენ ხალხს და მიმოფანტეს. ვიღაც კაცი კინაღამ გადათქერეს ცხენებმა. დემონსტრანტებიც გაძალიანდნენ, ერთგან მილიციელი დაითრიეს ცხენიდან.

დიდმა დროშამ აქეთ-იქეთ გადაწოლა იწყო, ჩანდა იქ წართმევა-არდათმობის ჭიდილი იყო.

ადილარი სულ ხუთთორდე ნაბიჯზე მიუახლოვდა პატარა დროშას და მედროშეს დააკვირდა: ვერიყო იყო, წითელი დროშა ეჭირა და თავსაფარიც წითელი ჰქონდა. ცხენიდან გადმოხტა: ადილარი და ფეხდაფეხ სცადა გზის გაკაფვა არეულ ბრბოში. დროშა ზედ მის თვალწინ ნელ-ნელა ძირს დაეშვა და უცებ გაქრა. ადილარი დროშის გაქრობის ადგილას გაჩნდა. და ახლა წითელ თავსაფრიან მედროშეს დაუწყო ძებნა. იპოვა კიდევ, უკანიდან მიუახლოვდა და ძირს თავი თავსაფრიან-თმინად მოიქცია უშველებელ ტორებში: შემოატრიალა და თავისი შვილი შერჩა ხელთ.

ეს მოხდა ზუსტად ისევე როგორც წინა წელს კლუბში ლექციაზე — სპარტაკელთა დენისას.

ეს სრულიად უბრალოდ მოახერხა ვერიკომ: მთელი დემონსტრაციის დროს მილიციის უფროსის შვილს, პატარა ადილარს გვერდიდან არ იცილებდა: მომყევი ადილარ, არ ჩამორჩეო. ეს უხაროდა ბიჭს. საფრთხის მოახლოვება რომ იგრძნო ვერიკომ, თავსაფარი მოიხსნა, წააფარა პატარა ადილარს თავზე და უცებ გაქრა.

და ის იყო, მამამისის ტორიც დაეცა წითელი ნაჭრით თავწაყრულ ადილარს.

დიდი დროშაც საღდაც გაუჩინარდა. ორ კურდღელს სღია ადილარმა და

ვერცერთი ვერ დაიჭირა. ერთთავად მშრალზე დარჩა.

მერე გამოირკვა: თურმე ადილარის მოადგილეს და თეთრგვარდიელთა რაზმის მეთაურს კარგად უმუშაენიათ: სადგურის მთავარი მოსაცდელი დარბაზის კარებთან და ფანჯრებთან ზიმტებიანი მკველები დაუყენებიათ და გამკვლელ-გამომკვლელნი შიგ შეუყრიათ. დარბაზის კარები რომ დაეკეტეს და გაამაგრეს, იქ მყოფი მატარებლის მომლოდინე მგზავრებზეც არ გამოუშვიათ ვარეთ. ახლა ამ საკსებით უდანაშაულო ხალხის წიოკობა იკლებდა იქაურობას, რადგანაც მათი მატარებელი უკვე ჩამომდგარიყო და სადაცაა წაეიდოდა. ერთმა ბავშვებთანა მგზავრმა ქალმა კარში გაჭგიულ მილიციელს ენით ვერაფერი რომ ვერ შეაგნებინა, აგური სდრუზა შუბლში. მილიციელს მთელი სახე და გულმკერდი სისხლით ჰქონდა მოსერილი...

ორმოცდაათზე მეტი ქალი და კაცი აღმოჩნდა დაპატიმრებული. მათში ფედია ფრანგიშვილი ერია.

ფედია საათვის იღლიაში გაეელო ტყვიას და მხოლოდ რბილი ქსოვილები დაეკრა, ძვალს არ შეხებია.

ადილარმა დაჭრილი პირდაპირ მილიციაში წააყვანინა, თვითონაც მიჰყვა და საკანის კარიც თვითონვე შეუღო.

მეორე დღესვე ადილარმა ფედია ფრანგიშვილი ქუთაისის ციხეში გადაგზავნა.

ქუთაისში 6 მაისს, 1920 წლისა, სამხედრო-საველე სასამართლომ გამოუსწორებელ რევოლუციონერს და მთავრობისათვის საშიშ პიროვნებას ფედია ფრანგიშვილს დახვრეტის განაჩენი გამოუტანა.

დოკუმენტური ფურცლებიდან

1920 წლის 7 მაისს, განაჩენის გამოტანის მეორე დღეს, საბჭოთა რუსეთისა და საქართველოს მენშევიკურ მთავრობებს შორის, დაიდო სამშვიდობო ხელშეკრულება.

ამ ხელშეკრულებით საქართველოს პარტიულ და კომკავშირულ ორგანიზაციებს ეძღვოდათ ლეგალური არსებობისა

და მოღვაწეობის, კრებების თავისუფლად მოწეობისა და თავისუფალი საგანმომკემლო საქმიანობის უფლება.

პირველ დღეებში მენშევიკურმა მთავრობამ „სიტყვისკაცობა“ გამოიჩინა და პატიმრობიდან განათავისუფლა ათასამდე კომუნისტი და კომკავშირელი.

დახვრეტის განაჩენი და განათავისუფლების ბრძანება ერთად მიუტანეს ფედია საკანში. მისთვის გამზადებული ტყვია გაუსროლილი დარჩა.

ფედია თავისა და სახსრების ტყვილით ისე იყო გაწამებული, რომ განათავისუფლების ცნობის მიღებისას გაიფიქრა: იქნებ სჯობდა არ გავენთავისუფლებინეთ, სამუდამოდ დავისვენებდით.

მაშინ განათავისუფლეს ბორის ძენლაძეც, რომელიც თებერვლის პირველი ნახევრიდან, ესე იგი, თითქმის სამი თვე, დაპატიმრებული იყო ჯერ შეტეხის, ხოლო შემდეგ კი ქუთაისის ციხეებში.

განათავისუფლებულებმა — ბორისმა და ფედია მ ბევრი რამ საგულისხმო ილაპარაკეს და დასახეს მომავლის საერთო გეგმები.

მაისის ბოლოს საქართველოში მოხდა პარტიის ხელმძღვანელი ცენტრის რეორგანიზაცია. შეიქმნა საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკურის) დროებითი ცენტრალური კომიტეტი. ასევე რეორგანიზებულ იქნა კომკავშირის ხელმძღვანელი ცენტრი: რუსეთის ახალგაზრდობის კომუნისტური კავშირის ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის ნაცვლად, შეიქმნა — საქართველოს ახალგაზრდობის კომუნისტური კავშირის დროებითი ცენტრალური კომიტეტი.

საქართველოს კომკავშირმა ეს ლეგალიზაცია მაქსიმალურად გამოიყენა მიუხედავად იმისა, რომ მენშევიკური მთავრობა ყოველ ნაბიჯზე ურცხვად და უტიფრად არღვევდა ამ პირობებს.

20 ივნისს თბილისში ჩამოვიდა საბჭოთა რუსეთის სრულუფლებიანი წარმომადგენელი საქართველოში სერგეი მირონის ძე კიროვი, რომელმაც დიდი

როლი შეასრულა ამიერკავკასიის პარტიული ორგანიზაციების ცხოვრებაში — აზერბაიჯანში საბჭოთა ხელი-სუფლების განმტყიცებისა და საქართველოსა და სომხეთში სოციალისტური რევოლუციისთვის მშრომელთა მოზილხაციის საქმეში.

1920 წლის 25 აგვისტოს თბილისში, ხელმძღვანელი პარტიული მუშაკების მონაწილეობით გაიხსნა საქართველოს კომუნისტური ახალგაზრდობის პირველი „ლეგალური“ ყრილობა. ყრილობაზე წარგზავნილ იქნა 43 დელეგატი, რომლებიც წარმოადგენდნენ საქართველოს კომკავშირის სამი ათას წევრს (დღეს საქართველოში კომკავშირელთა რიცხვმა ნახევარ მილიონს გადაამეტა და მათში ნახევარზე ცოტათი მეტი გოგონები არიან).

აბაშიდან ყრილობის დელეგატად არჩეულ იყო ვერა კიზირია.

• • •

ვერიკოს უკვე შეეძლო თავისუფლად ევლო აბაშიში და ხელსაყვერავინ ახლებდა, მაგრამ მაინც ფრთხილობდა.

რკინიგზის სადგურთან, ბაღში შეიკრიბნენ მეგობრები, ვერიკო უნდა გაეცილებინათ. ხის მერხი, მიწაზე რომ ეგდო, ბიქტორმა ბოძებზე გასდო, ამოშვერილი ლურსმნები ქვით დააჭედა და ფედიას შესთავაზა ჩამოჭდომა.

— ტყვილეები თითქოს გამიყუჩდა, ეგ თავბრუს ხვევა და ყურების შუილი რომ არ მეშვება!.. — სევდიანად წარმოსთქვა ფედიამ.

ლულუნი გაესაყვედურა უფროს ახანაგს:

— წავიდოდი ბორჯომში და დავისვენებდი...

— და დროს დასვენებაა, ჩემო ლულუნი. თუ რამის თავი გვაქვს, ახლა უნდა ვიმარჯვოთ... — ცოტა ხანს გაჩუმდა ფედია, მერე ვერიკოს მიანერბდა.

მოწყენილობისა თუ რალაც, უკურნებელი სევდის ბურუსი ეფინა ვერიკოს სილამაზეს.

იმ ბურუსიდან გაუღიმა ფედია. შევიკაბა ეცვა და შავი მარჯაში ჰქონდა მხრებზე მოხურული.

შეგ ღრუბლებში გახვეულიყო მთვარე.

ფედიას ვერიკოსთვის თვალი არ მოუშორებია, ისე ჰკითხა მეგობრებს:

— სამგზავრო ფული თუ მოუგროვებთ საქმაოდ?

— მგონი ეყოფა, — თქვა ბიქტორმა.

რკინიგზის მხრიდან ბაღის ჩატხილი მესერზე ორი სპარტაკელი გადმოვიდა.

უკვე ნამეტანი ბევრი მოგროვდნენ და თვითონვე შეეშინდათ: კრება არ ეგონოთ და არ დაგვაკავონო...

მცირე ხანს საერთო დუმილი ჩამოწვა და მერე ფედიამ დაიწყო ლაპარაკი, თითქოს სადღაც სხვაგან იყო და ახლა მოვიდოდა:

— რა მითხარით?

ბასუხი ლულუნიმ გასცა:

— დაგესვენა ბორჯომში. ამბობენ, იქაური ჰავა ძალიან მარგებელიაო.

ფედიამ ღრმად ამოისუნთქა და სიტყვებიც ამოაყოლა ამოსუნთქვას, მისი ნათქვამი სრულიად უადგილო იყო ამჯერად:

— აქ დამასაფლავეთ...

(სწორედ იმ ადგილზე მიუთითა, სადაც ახლამ მისი საფლავი).

— რას ამბობ, ფედია, — მხარზე ხელი ოდნავ შეახო ვერიკომ და თავისივე თითების კანკალი იგრძნო.

ფედიას ეამა ვერიკოს სიხლოვეც და ნათქვამიც, მაგრამ უცებ ისევ თავის სამყაროს დაუბრუნდა:

— მიყვარს ეს ადგილი...

ფედიას დამ — ვერა ფრანგიშვილმა თავი ვერ შეიმაგრა და აჭვითინდა.

დის გული სხვაა მაინც...

ვერიკომ დაამშვიდა სენია.

მატარებლის მოსვლამდე ბევრი დრო არ რჩებოდა. ალბათ ფედიამაც იგრძნო ეს და საქმიანი საუბარი გაუბა ვერიკოს:

— სიტყვა თუ გავს მომზადებული?

— ზებირად ვილაპარაკებ... სამი სა-

კითხი მაქვს ძირითადი: უფრო რეგულარულად მოგვემარაგონ პოლიტიკური ლიტერატურით... ყრილობამ თავისი დადგენილებით გაფრთხილება უნა მისცეს მენშევიკურ მთავრობას, რათა აღიკვეცოს რუსეთთან ხელშეკრულების უხეში დარღვევის შემთხვევები. ხომ ხედავთ, ამხანაგებო, როგორ იცაა მათგან ნაბოძები ლეგალიზაცია? რეპრესიები... ცემა-ტყუება (ამ სიტყვაზე ფედიას შეხედა ვერიკომ)... დევნა... სიტყვის თქმის ჩახშობა... ყველაფერი ადრინდებულად გრძელდება.

— კონკრეტული მაგალითები მოახსენე...

— და... — სიტყვა არ გაუწყვეტია ვერიკოს. — ეს კი ცალკე უნდა გადავცე ხელმძღვანელებს: გვკვირდება მეტი ხელშეწყობა შეიარაღებისა და ჯარის მომზადებისათვის. ჩაცმა უნდათ მეზობლებს... თანხაა საქირო...

ამ საუბრის დროს ფედია სადღაც სივრცეში იხედებოდა, იქნება არც ეს მოდა ვერიკოს ხმა. ბოლოს უცებ წამოიძახა:

— წინ, მეგობრებო!.. სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე, — მერე იკითხა: — რას ვლაპარაკობდი წელან?

— დამშვიდდი, ფედია, — შეწუხდა ვერიკო, — წყალი ხომ არ მოგიტანო? მიმოიხედა, თუმცა წყალი ახლოს არსად ეგულებოდა — ბალის ბოლოს რომ ჩანდა, ის გაბინძურებული იყო. ეს ვერიკომაც იცოდა და სხვებმაც.

ფედიამ გულსჯიბიდან ხუთმანეთიანი ამოიღო და ვერიკოს გაუწოდა:

— გამომართვი... დაგვირდება...

— მაქვს ფული, ფედია, მეყოფა. — უკან დაიწია ვერიკომ.

— თბილისში პირველად მიდიხარ... გამომართვი, — არ მოეშვა ფედია.

— წამლების წამოღება არ დაგავიწყდეს, ვერიკო, — შეახსენა მეგობარს ბიქტორმა, — ბოროსს პირადად იცნობ და ისიც მოახსენე, აჯანყების დაწყებისთვის ერთი ექიმი მაინც გამოგვიგზავნოს თბილისიდან. მომავალი ბრძო-

ლა მწვავე იქნება და სისხლიც შეგვიღებოდა დაიღვრება ალბათ...

— ვეტყვი... ყველაფერს ვეტყვი...

ბაქანზე გავიდნენ. უკვე ბინდი ჩამოწოლილიყო და ერთადერთი ფარანი ბაქანს ძლივს ანათებდა.

რკინიგზის მორიგემ ზარს ჩამოჰკრა და ცოტა ხანში, სენაკის მხრიდან ორთქმავლის ცალმა „თვალმაც“ გამოახათა.

ვაგონში ბიქტორიც ამოჰყვა ვერიკოს, პატარა ხელჩანთა ამოუტანა და დასაჯდომი ადგილიც უშოვნა.

ამასობაში მატარებელიც დაიძრა. ბაქანზე დარჩენილები თანდათან ჩაიკარგნენ სიბნელეში. ბიქტორი ბაქანს იქით გადმოხტა მატარებლიდან. „ფედის მოუარეთო“ — ეს თხოვნა დაადევნა ვერიკომ მეგობარს. ვაგონში ცხელოდა. ზედა საწოლები და ბარგისთვის განკუთვნილი მესამე თაროებიც დაეკავებინათ მგზავრებს და იწვნენ თვალდახუჭულნი. ღმერთმა იცის, ეძინათ თუ არა.

ერთს ფეხსაცმელები გაეხადა და წინდებიანი ფეხები დაბლა ჩამოეშვირა...

საშინელი სუნე დაგუბებულნი გარშემო. ბალნიჩოების დასახოცად მოსხმული წამალი თვალებს სწვავდა მგზავრებს.

ვიდრე შეეჩვეოდა ვერიკო ამ მდგომარეობას, პირზე ცხვირსახოცი ჰქონდა აფარებული...

ვერიკო ქვედა საწოლის აქეთ ნაპირას იჯდა. ზურგსუკან ვიდაცის ჩექმებიანი ფეხები ჩანდა.

გვერდით ჩამოქდა მამაკაცს ქუდი თვალბუზე ჩამოეფხატა და მკერდზე თეჩამოგდებულს ეძინა. მოპირდაპირე ადგილზე მოკალათებულ ქალს კალათა გულში ჩაეხუტებინა, თავი კი გვერდით მჯდომი მამაკაცს მხარზე მიედო.

ერთმანეთის ახლობლები არ უნდა ყოფილიყვნენ, რადგანაც მამაკაცი დროდადრო აჰკრავდა ხოლმე მხარს. ქალი ერთი წამით უაზროდ გამოიხე-

დავდა ბიძგის შეგარძნებისას და ისევე ბრუნდებოდა ბურანში.

შემდეგ კიდევ ორნი ისხდნენ, და-კონკალიტანსაცმოლიანები. თვალები და-ეხუტათ, მაგრამ ეტყობოდა, არ ეძინათ თვალდახუტულნი ეჭმდნენ ძილს.

სულ განაპირა ფანჯარასთან ქალა-ქურად გამოწყებილი მამაკაცი ჩაკვე-ხებულყოფა. ზოლებიანი კოსტუმში ეცვა, სწორედ ისეთი, ცირკში რომ ნახა ერ-თხელ ვერიკომ მასხარას ტანზე. ფეტ-რის ქუდი უკან გადაეწია, საფეთქლებ-თან თმა ოდნავ შექვილარაეებული ჰქო-ნდა.

იგი ხან მგზავრებს გამოხედავდა, ხან ფანჯარასთან ჩაქროლებულ ფარნის შუქს გაადევნებდა თვალს.

ვერდის საწოლებიც ასევე დაძე-გილი იყო სხვადასხვა ჯურის მგზავრე-ბით.

ამდენ უცნობ ხალხში ერთადერთი ნაცნობი სახე დალანდა ვერიკომ მოშო-რებით და გაეხარდა. ეს იყო ზუგდიდე-ლი კომკავშირელი. სახელი და გვარი არ ახსოვდა იმ ყმაწვილისა, მაგრამ ნანახი ჰყავდა სენაჯში მიხა ცხაკაიასა და ბორის ძნელაძის ლექციებზე.

გული გაუნათდა ვერიკოს — მარ-ტო აღარ იყო.

ქაბუქმაც იცნო და შორიდანვე და-უჯრა თავი. ალბათ ისიც ყრილობაზე მიემგზავრებოდა.

გასაღებულ ადგილებშიც ათასი ბარ-გი-ბარხანა ისე დაეყარათ მგზავრებს და ზედაც დაჯდომოდნენ, რომ კაციშ-ვილი ვერ გაივლიდა.

ვერიკოს ახლა გაუგვირდა, — რო-გორ მოიყვანა იგი ბიჭტორმა იქამდე და ეს დასაჯდომი ადგილიც როგორ გამოუნახა!

ყველას და ყველაფერს ეტყობოდა სიღარიბის, სიდუხჭირის, ვისა და ვა-ების დამლა.

მხოლოდ ფანჯარასთან მჯდომ ზრელ-კოსტუმთან მამაკაცს ჰქონდა ცხოვრე-ბით კმაყოფილი ადამიანის იერი.

ვერიკომ რამდენჯერმე იგონო მისი. შემოხედვა და გული მოუვიდა: რას 7. „მნათობი“, № 7.

მომჩერებია ეს ვილაც მოცლილნი მატარებელი ძლივს მრითრეულა წელს.

საჭილაოში გაჩერდა თუ მხოლოდ შეანელა სვლა, კაცი ვერ გაიგებდა. მე-რე რიონის ხიდზე რახარახით გავიდა და სამტრედიაში კი ნამდვილად გაჩერა და.

ვერიკოს ვაგონი ისეთ ადგილას მოხ-ვდა, რომ საღვურის შუქი პირდაპირ ფანჯარაში შემოდოდა.

მატარებლის გაჩერებისთანავე ვა-გონში ორივე მხრიდან ამოვიდნენ მი-ლიციელები.

— გზა მოგვეცი, გაგვატარეთ, — მჭახედ გაისმა მათი ხმა.

მგზავრების ვინაობას ამოწმებდნენ, მაგრამ ყველასას კი არა, ზოგზოგიერ-თისას, ამორჩევით.

ჭრელკოსტუმთან მამაკაცი ისევე ვე-რიკოს უყურებდა.

იმ ზუგდიდეულ ყმაწვილს საბუთები ჩამოართვეს და ერთ მილიციელს ჩააბა-რეს, წასაყვანად.

ქაბუქმა წასვლის წინ ვერიკოსკენ მოიხედა. ეს მოხედვა დახმარებას არ ითხოვდა, უბრალოდ, აგრძნობინებდა ვერიკოს: შენ მაინც გაფრთხილდი.

მილიციელები ჯაჭგურით, ლანძღვა-გინებით მოიკვლევდნენ გზას უწესრი-გოდ დაყრილ ბარგ-ბარხანაზე.

ვერიკოსთან ორივე მხრიდან ერთ-დროულად მოაღწიეს.

ჯერ მკერდზე თავჩამოქინდრულ კაცს გაუსინჯეს საბუთები, მერე — ბნელში მიმალულ ყმაწვილ ქალს.

ეს ქალი აქამდე არ შეუქმნევია ვე-რიკოს.

ახლა ვერიკოს დააკვირდა ერთი მი-ლიციელი. ვერიკომ ხელჩანთა გახსნა და თავისი პირადობის მოწმობა გაუწო-და. მილიციელმა ხმამაღლა ამოიკითხა „ივლიტა რუხაძე“.

მერე ისევე გამომცდელად შეხედა ვერიკოს და მოულოდნელი თავაზი-ანობით მიმართა:

— გთხოვთ წამობრძანდეთ!

— მე ხაშურში მივდივარ, ბატონო.

დარჩენა არ შემძლია, — განაცხადა ვერიკომ.

— აქ მატარებელი დიდხანს ჩერდება. მოასწრებთ... წამობრძანდით.

ეს უკვე ბრძანებას უფრო ჰგავდა, ვინც თხოვნას. ამიტომ ვერიკომ გაყოლა არჩია.

სადგურის მილიციის ერთ ვიწრო ოთახში ათიოდე მგზავრი მოეყვანათ.

ხის დაბალ მოაჯირს იქით მაგიდას უჯდა. გრძელულვაშიანი მორიგე და საგულდაგულოდ სინჯავდა დაკავებულთა საბუთებს. ის ზუგდიდელი ქაბუციც ამ ხალხში ყრია. როგორც კი ვერიკოსკენ გამოიხედა, ვერიკომ მაშინვე თითის ტუჩებზე მიდებით ანიშნა არაფერი ეთქვა.

გრძელულვაშიანმა მორიგემ, ვაგონში შემოსული მილიციელის მსგავსად, ჯერ ვერიკოს შეხედა, მერე მისი საბუთები დაათვალიერა და აგდებულად წამოიძახა:

— აბაშელი ხარ, ვოგო?

ვერიკომ იცოდა, რაც ეკუთვნოდა ახლა ამ უდიერს, მაგრამ ზაფანგში იყო და ხელის ოდნავ განძრევასაც შეეძლო გასასვლელი კარი სულ ჩაეკეტა. დიხ, აბაშელი ვახლავარო! — უპასუხა მშვიდად და შუბლზე ჩამოყრილი თმა თავის გადაქნევით უკან გადაიგდო.

— მაშ, ქალბატონო ივლიტა, — ახლა უკვე დამცინავი კილო გაურია მორიგემ ხმაში, — ვერა კიზირია გეცოდინებათ... ისიც აბაშელია... დიდი ფიქრი და ძიება არ უნდოდა: მილიცია ეძებდა ყრილობაზე წამსვლელებს. ნაბრძანები ჰქონდათ შეეფერებინათ დელეგატების გამგზავრება თბილისში. ასე სრულდებოდა რუსეთის მთავრობასთან დადებული ხელშეკრულება. ვერიკომ არაფერი შეიმჩნია:

— ვიცნობ... მხოლოდ შორიდან...

— როდის ნახე უკანასკნელად და სად არის ამჟამად?.. — შეკითხვას შეკითხვა მოაყოლა მორიგემ.

ოთახში გაუთავებელი ხმაური იდგა. ყველა ერთად და თავისებურად გა-

მოსთქვამდა საყვედურს: რატომ ვეძებთ, რად მაგვიანებთო... შიზლინიცნიცნიც

მორიგეს ვერიკომ გარკვევით და ვსაბეგბად აუხსნა: ის ვიღაც ვერა კიზირიაა, უკანასკნელად როდის ვნახე, არც მახსოვს, და სად არის როგორღა მეცოდინებაო... თავიც უმტვრევია. მე ჩემი გზა მაქვს და გთხოვთ ნუ მაყოვნებთო.

მორიგემ ყოველივე მოისმინა, მერე ვერიკოს საბუთი უჯრაში ჩადო, მოაჯირის კარი წამოუღდომლად თავისკენ შეაღო და ვერიკოს მიმართა:

— აქეთ შემოდით და დაისვენეთ. თქვენს საქმეს მერე დავაზუსტებთ.

— როგორ გეკადრებთ!.. მე მეჩქარება!.. საცაა მატარებელი გაეა!.. შეწუხდა ვერიკო.

— თქვენს საქმეს მერე დავაზუსტებთ... შემოდით, ნუ მაცდენთ... — ხმას აუმაღლა მორიგემ.

ვერიკომ მალულად კარისკენ გაიხედა, თითქოს ვინმე მშველელს ელოდა. იქით არავის უშეებდნენ. აქეთ კი ისევ შემოჰყავდათ მგზავრები.

საიდან სადაო, ვერიკოს თანამგზავრი, ზოლებიან პიჯაკში გამოწყობილი, ფეტრის ქუდიანი მამაკაცი შემოვიდა, ვერიკოს ვვერდით ამოუდგა და მორიგეს ტყავგადაკრული ფართო წიგნაკი გაუწოდა.

— რატომ აყოვნებთ?.. ჩვენ შეიძლება მატარებელმა გაგვასწროს...

მორიგემ მისკენ გამოწვდილ წიგნაკს დახედა თუ არა, წამოდგა და გაიჭიმა.

— თქვენთან ბრძანდება?..

ვერიკომ უცნობ მამაკაცს მკლავში ორივე ხელი ჩაჰკიდა კარგი ახლობელივით და ხმაშეუცვლელად, სრულიად ჩვეულებრივად წარმოსთქვა:

— არ ვიცი, რას შემართლებიან...

გრძელულვაშიანმა მორიგემ ვერიკოს საბუთი მოწიწებით ამოიღო უჯრიდან, ტყავგადაკრულ წიგნაკს ზედ დაადო და ორივე ერთად გაუწოდა მამაკაცს.

— ბოდიში... ყველაფერი შეცდომის ბრალია.

ბაქანზე რომ ვავიდნენ, ვერიკომ მამაკაც ხელები შეუშვა და მადლიერი მზერა მიაპყრო:

— გმადლობთ, ბატონო (ბიძია უნდოდა ეთქვა, მაგრამ იცოდა რა ჰანგის სამღერღადაც ემზადებოდა ეს კაცი, და მისი გულის ერთბაშად მოკვლას მოერიდა). მე ნამდვილად მაგვიანდება...

ეს თქვა ვერიკომ, უკან-უკან დაიხია, მერე მიბრუნდა და თავისი ვაგონისკენ გაეშურა.

კიბეზე ასვლისას გაახსენდა, რომ მისი საბუთი უცნობს შერჩა, და კიბიდან უცებ ჩამოვდა ფეხი.

— აბრძანდით, ვაგონა, — მოესმა ამ დროს უცნობის ხმა, — ნუ ღელავთ, თქვენი საბუთი არ დაიკარგება.

ერთად შევიდნენ ვაგონში.

მათი ადგილები სხვებს დაეკავებინათ...

ვერიკო ხუმრობას და სიცილს უკვე კარგა ხნის გადაჩვეული იყო, მაგრამ ახლა, ამ მამაკაცის მიმართ მაინც გაეცინა გულში: კარგი ჩიტი ბრძანდები, ჩემო ძვირფასო და აქეთ მოიწი, იქნებ კიდევ დამჭირდეთ...

მთელი გზა ერთ ფიქრს უტრიალებდა: ვინ უნდა ყოფილიყო ეს კაცი, მწიცივითი ერთბაშად რომ შეაფუცხუნა სამტრედიამი? სხვა ვერაფერი გამოუძებნა და საიდუმლო პოლიციის აგენტად ჩათვალა.

ვერიკოს ვინაობა არ შეიძლება სკოდნოდა — აბაშაში არ ამოსულა ვაგონში, ფანჯარასთან მოკალათებული დახვდა.

ვერიკოსთვის მეგობრებს ნამდვილი სახელი არ დაუძახიათ, ივლიტას ეძახდნენ...

მატარებელი ავტოლაში რომ შეჩერდა, ვერიკოს უკვე თბილისი ეგონა და თავის ბარჯს დასწვდა, მაგრამ უცნობმა მამაკაცმა შეაჩერა.

ვერიკოს მოეჩვენა, რომ აქ მთელი საათი იდგნენ. ქშინავდა ორთქლმავალი. ვაგონში უკვე იმდენი სიციქროვე

არ იგრძნობოდა. ჩამოწეულ ფანჯარაში გაღიხებდა.

ეუცხოვა აქაური ჰაერი, აბაშაში უფრო ცხელი ავეისტო დატოვა.

მახუთში ამოსვრილმა და სახეგანგულმა კაცებმა რაღაც უშველებელი მილი თავზევით დაუყენეს ოთქლმავალს და წყალი ჩაუსხეს.

დაარწყულეს ორთქლმავალი, მაგრამ წასვლას ჯერ მაინც არ აპირებდა. ვერიკო და ის მამაკაცი მარტონი, პირისპირ დარჩნენ, — გვერდითი საწოლები უკვე აეყვით და მგზავრებიც სხვაგან გადაბარგებულნიყვნენ.

ვერიკო უცნობს დააკვირდა, თვალტანადი და ლამაზი მამაკაცი იყო.

ფანჯრის პატარა მავიდა წყნელზე მძივებებით ასხმულ ვაშლებს ეკავა. ვაშლების წყნელზე ასხმა ჯერ არ გაეგონა ვერიკოს. გორში იყიდა უცნობმა ვერიკოსთვის. გორული ვაშლი.

დუმილი ზედმიწევნით გაგრძელდა და აუტანელი გახდა, სადღაც რამე ხმა უნდა დარჩეულიყო.

ეს ვერიკომ ითავა:

— ამდენი გზა ერთად გამოვიარეთ, მე კი არ ვიცი ვინ ბრძანდებით.

მთელი ღამის უძინარს ხმა დატყბილებოდა. ასეთი ხმის აღწერა სიტყვის ძალას აღემატება. ის უნდა მოისმინო.

ვიდრე მამაკაცი რამეს იტყოდა, ორთქლმავალმა უცებ დასძრა ვაგონები და მაშინვე ნელ სვლაზე გადავიდა.

— ახლა კი თბილისი იქნება, — პასუხს გვერდი აუარა უცნობმა.

ვერიკო ჩქარობდა მისი ვინაობის გაგებას, რადგანაც სწრაფად უნდა გადაეწვიტა: აქედანვე გასკლოდა მას თუ თბილისის სადგურზე მოსალოდნელი შემოწმების დროსაც თან ხლებოდა?

დრო ზედმიწევნით მცირე იყო და ამიტომ ვერიკო მიუკიბ-მოუქიბავად, პირდაპირ გადავიდა იერიშზე.

— მე მგონია, თქვენ ბრძანდებით საიდუმლო პოლიციის მუშაი...

სიტყვა „აგენტი“ უხეშად მოეჩვენა და არ იხმარა.

მამაკაცმა გაიღიმა და ვერიკო ვერ მიხვდა რას ნიშნავდა ეს გაღიმება: მისი ვარაუდის დასტურს თუ უარყოფას? მატარებელი შეჩერდა.

უკვე თბილისში იყვნენ, ამას აღასტურებდა ბაქანზე გამოკრული უზარმაზარი აბრა.

თბილისის სადგურიც ისეთივე თეთრი, თლილი ქვით იყო ნაგები, როგორც აბაშისა.

ვერიკომ ხელჩანთიდან ჩუმად ამოიღო აბაშიდან წამოღებული კენჭი. ბიციოლამ გამოატანა: რაკი პირველად ჩადიოდა უცნობ ქალაქში, ეს კენჭი უნდა ჩაეტანა და გადაეგდო. ამით მერე ვითომ სულ მაგრად იქნებოდა იმ ქალაქში, არაფერი გაუჭირდებოდა.

სადგურიდან ქალაქში გასასვლელ კარებთან მილიციელები იდგნენ და მგზავრებს საბუთებს უსინჯავდნენ: საექვოდ მიჩნეულებს აჩერებდნენ და გვერდზე აყენებდნენ.

— მე გამომყევით, — ახლა უკვე ჩვეულებრივად მიმართა უცნობმა მამაკაცმა ვერიკოს.

ვერიკომ ისევ მკლავი მკლავში გამოსდო მას.

ვიღაც მანდილოსნებმა ჩაიარეს და დააკვირდნენ ფეხშეწყობილად მიმავალ წყვილს. კმაყოფილება თუ შური გამოსჰქოდა იმ მანდილოსნებს შემოხედვაში.

ვერიკომ თვითონვე წარმოიდგინა, როგორნი იყვნენ ის და უცნობი მამაკაცი შორიდან, და მოეწონა.

მართლაც მოჩხიბვლელი წყვილი იყო, თუ კი ცოლ-ქმრად ჩათვლიდა მნახველი.

მილიციელებმა მხოლოდ მამაკაცის საბუთი გასინჯეს და ორივენი გატარეს. სადგურისწინა მოედანზე ყველაფერი ერთმანეთში არეულიყო: ეტლები, ფურგუნები, მეკურტნეები, ჩამოსულნი და დამხვედრნი. მიჯრით გაჩერებული ტრამვაები...

ყველა რაღაცას ეძებდა, ყველა სადღაც მიიჩქაროდა. იღვა გაუთავუაელი ზუზუნი, ხმაური, შეძახილები: მუშა,

მუშა ვის გინდათ!.. ფაიტონი... გურ... გუნი... მალაქნებისაკენ... სოლოლო... საკენ... ვაისაკენ..

ვერიკოს არაფერი გაკვირვებია, ასეც მოელოდა.

ამ მამაკაცის ზღემა მას უკვე ნამდვილად არ სჭირდებოდა. ვერიკომ იცოდა თავისი გზა: მიხაილოვის ქუჩა, სახლი № 101. იქ ცხოვრობდა ვერიკოს თანასოფლელი და თანატოლი — ელი-საბედ თოფურია, შინაურულად — ლიზა, ლიზიკო.

ლიზა ვერიკოს ტოლი იყო, მაგრამ უკვე ქმარიც ჰყავდა და შვილიც. ქალაქის მოსამართლეს გაბუნისა გაჰყვა ცოლად და, აბაშაში მოსული ხმები თუ სარწმუნოდ ჩაითვლებოდა, ფუფუნებაში ცხოვრობდა.

ფედიამ ზუსტად აუხსნა და დაუხატა ვერიკოს, როგორ მოსულიყო ლიზას სახლამდე: სადგურიდან ჯერ წავიდოდა პირდაპირ, ვიწრო შესახვევებს გადასჭრიდა და გაუხვევდა მხოლოდ მთავარ, განიერ ქუჩაზე, ხელმარცხნივ. ეს იქნებოდა მიხაილოვის ქუჩა. მერე სახლის ნომრებს დააკვირდებოდა და იპოვიდა 101-ს.

უცნობ მამაკაცს — ხელი ფრთხილად შეუშვა და თავაზიანად მიმართა:

— მე თქვენ დიდად დამავალეთ... და თქვენს კეთილშობილურ თავაზიანობას ჩემს მიმართ ასევე კეთილად დააგვირგვინებთ, თუ მიბოძებთ უფლებას დაგმორადეთ...

ეს ისე გრძნობით იყო ნათქვამი, რომ მამაკაცს არ შეეძლო წინ აღდგომოდა. ვერიკომ თავი დაუქრა და წაივიდა.

ამდენ ჯარ-ხალხში არცერთი არ ერია მისი ნაცნობი — ასეთ ქალაქში რომ ეცხოვრა ვერიკოს, ათი ღლიარეც ვერ მიაგნებდა, მთელი წელიწადი რომ ეძებნა.

ჭაბუკები და ხნოვანებით შებერტყილი მამაკაცებიც კი, ისე არ ჩაუვლიდნენ, რომ თვალი არ გაეყოლებინათ მისთვის.

ვერიკომ ჯერ იფიქრა: ჩემი ჩაცმუ-

ლობა ხომ არ უკვირთო, მაგრამ სხვებს რომ შეხედა, მისნიარად ჩაცმულიც ბევრი ნახა.

ქვის კენჭი აქამდე ხელში რომ ეჭირა, ახლა იგრძნო, პატარა სკვერში გადავადო, მეტი სითამამე მოიკრიფა და ნაბიჯს მოუჩქარა.

ყოფილებას არავის აქცევდა, ისე მიდიოდა, თითქოს ეს გზა სიარულით ჰქონდა გაცვეთილი. მაგრამ ვერცხვად არ იცოდა, რომ მას შორიშორ, მალულად მოჰყვებოდა ის უცნობი მამაკაცი... ზუსტად, სხვების დაუხმარებლად მიადგა ვერიკო მიხაილოვის ას ერთს.

უცნობმა მამაკაცმა შორიდან ისიც ნახა, ვის ბინაში შევიდა ვერიკო, და დაშვებულად შეუქმნევლად გაბრუნდა. ლიზამ, ვერიკო რომ დაინახა, სიხარულით ცას ეწია. მთელ საათს ჰყოცინდა.

ეს იყო 24 აგვისტოს, 1920 წელს. მგორე დღეს, დილით უნდა დაწყებულიყო ყრილობა. ვერიკო დღევანდელის წითელი მანდატით წარსდგებოდა ყრილობაზე. ეს მანდატი გულთან ჰქონდა დამალული, უბეში. დღეს ვერიკოს წინასწარ უნდა ენახა ბორის ძნელად ბორისს ბირადად იცნობდა ლიზას მეუღლე და ის შეახვედრებდა.

ვერიკომ მიმოიხედა ლამაზად მორთულ, განთქმულ ოთახში.

ვერდიოთა ოთახის ღია კარს იქით ქალი აქვანს არწევდა.

ვერიკოს ესიაშინა აქენის დანახვა. აქამდე რატომღაც ეგონა, რომ აქვანში მხოლოდ სოფლის ბავშვებს ზრდიდნენ; ქალაქის ბავშვები კი აბრეშუმებსა და რბილ საწოლებში ჰყავდა წარმოდგენილი. მიუახლოვდა არტახებში გაღვივებულ ჩვილს.

ლამაზი, ფართოთვალეებიანი გოგონა იყო. ერთი ციციკა ტუჩები ჰქონდა.

— რა ჰქვია? — ჰკითხა ძიძას.

— ძაბული..

ვერიკომ ერთის წუთით წარმოიდგინა და გაუკვირდა, რომ შეიძლებოდა მასაც ჰყოლოდა შეილი, ვერიკოც ხომ ლიზასავით თექვსმეტი წლისა იყო..

ლიზას სულაც არ ეტყობოდა დედობა. ისევ ისეთივე კეკლუცი და მომხიბვლელი ჩანდა, როგორც აბაშიდან ახსოვდა ვერიკოს.

ლიზამ ხვედრდგადაფარებულ პატარა მავიდიდან ოქროსფერი ზარი აიღო და დააწკრილა. ოთახში თეთრწინსაფარიანი ახალგაზრდა, ლამაზი ქალი შემოვიდა.

— ცუბა, გენაცვალე, გვასუზმე, — ტბილად მიმართა მას ლიზამ, მერე ვერიკოსკენ გაახედა, — გაიცანი, ჩემი მეგობარია, ერთად ვსწავლობდით სოფელში.

ქალი რევერანსით მიესალმა სტუმარს და ოთახიდან გავიდა.

ვერიკო და ლიზა რბილ სავარძელში მოთავსდნენ და ერთმანეთთან საუბარს მოწყურებულნი, ხარბად დაეწაფნენ განვლილის მოგონებებს, აბაშის ამბებს, სადღესო ჰირ-ვარამს...

ლიზამ უპირველესად მოიკითხა თავისი და ანა, რომელიც აბაშაში ცხოვრობდა დედ-მამასთან ერთად...

ბევრი რამ გაახსენდა ლიზას აბაშიდან სასაცილო თუ სატირალო... და რატომღაც გაახსენდა კიდევ ხანის წყალგაღმა მკალო ვაშლის ხე მეგრული სახელწოდებით — კვეტლე უშქური: კაციშვილი არ ჰქონდა მის მკავე ნაყოფს, მაგრამ თოვლს რომ დადებდა და ყინვა დააჭერდა, მაშინ შეესეოდნენ ბიჭები... ცხელი ზაფხულის მთვარიან დამით მიჯნურთა ზღაპრული თავშესაფარი იყო ამ ხის ჩრდილი...

ვერიკომ გაიხარა ლიზასთან ყოფნით, კარგა ხანი იყო, ასე არ განათებოდა გული, ასეთი გაფარფაშებული ცხოვრება კი საერთოდ ასე ახლოს არ ენახა. უბოროტოდ შეშურდა თანატოლის ბედი, ქმარშვილით, მდიდრულად და უზრუნველად ყოფნა... მაგრამ როდესაც ლიზასგან შეიტყო, ცხოვრება ძალიან გვიჭირს, ჩემო ვერიკო, სულ ვალებში ვართო, — ეს კი გაუკვირდა.

რა უნდა გასჭირვებოდათ ასეთ ფუფუნებაში მყოფთ? ნუ იტყვი, თურმე.

გარედან ყოფილან მტრის გულის მომკვლენი.

თუ ღარიბი ქათამს ყიდულობს, ან ღარიბია ავად, ან ქათამი.

ისე კი მათ კედლებზე გაკრული ხალიჩებიდან, მარტო ერთი, თუნდაც ყველაზე ნაკლები, ეღირებოდა ვეროკოს მთელ მამაპაპეულ სახლკარად. თავისი სახლკარის გახსენებაზე ჩამქრალი და გაპარტახებული ვერა წარმოესახა ვერიკოს და ისევ მოედრებულა ის ერთი წამით განათებული გული.

თერთმინაფარიანმა ქალმა სასადილო ოთახში გაიწვია სტუმარი და დიასახლისი. იქ მაგიდაზე სამოვარი საამუხრად შიშინებდა, მღეროდა რაღაც, ვერიკოსთვის გაურკვეველ, ქალაქურ მოტივს.

ლიზას ხელის მტევენებს დააკვირდა ვერიკო. ერთად დადეს ხელები სუფრაზე. ორივეს გრძლად ჩამოსხმულა თითები ჰქონდა... მხოლოდ ვერიკოს ფრჩხილები გალაქური არ იყო, ულაქოდ გადაჰკეროდა ატმის ყვავილის ფერი. ნაჯაფრობა ეტყობოდა და უხდებოდა. ლიზას თითებს კი, ეტყობოდა, ჯერ თეფშიც არ გაერეცხნა.

ვერიკო გაეხუმრა მეგობარს:

— ამ ხელებით, ჩემო ლიზა, არაფერს აკეთებ?

ლიზამ გადაიკისკისა:

— მე რა უნდა გავაკეთო, ვერიკა? ესენი აკეთებენ, — მკლავები გაშალა ლიზამ და უცებ წინასწარ მომზადებულივით: სამზარეულოს კარი გაიღო და მოსამსახურე ქალმა ბორბლებზე შემდგარი, სანოვავით და ქურქლით დატვირთული პატარა მაგიდა მათვენ გამოაგორა, იქით მეორე ქალი სხვა რაღაცას საქმიანობდა, მზარეული უნდა ყოფილიყო...

ალბათ სხვებიც იყვნენ ამ სახლში. ცალ-ცალკე თავთავიანთ საქმეში ჩინილები: მრეცხავი, ბაზარში წამსვლელი, ბავშვის მომვლელი, ნახშირის მომტანი... და იყო ამ სახლში აგრეთვე — ვალები, რაც თურქე, მძიმე ტვირთად აწვა.

ვერიკომ გულში ისევ თქვა: „მეც უნდა და უვალოდ ცხოვრება ამჯობინა ასეთ შეფერადებულ, მოჩვენებითს ბედნიერებას.“

— ბოლოს და ბოლოს როდისღა უნდა ამოხვიდეთ ვალებიდან?

— იქნება ყველაფერი, ჩემი ვერიკო, თანდათან, აბა ამაზე თუ იღარდებ, რაღა გამოვა.

...კიდევ ბევრი რამ გაგახსენდება, ჩემო ლიზა, ანაშიდან და მოვენატრება, იმ „კვეტელე“ ვაშლისა არ იყოს... მსუბუქი საუბრის შემდეგ, ვერიკომ ერთხანს სურათების ალბომი ათვალიერა, ლიზამ როიალზე მშვენიერად დაუყრა და მშვენიერადაც იმღერა... მე-რე და მე-რე ვერიკოს თვალები მიელულა და გამოტყდა: ცოტა თუ არ წავიძინე, აღარ შემძიდაო.

მთელი დამე მატარებელში ნაჯაფურევის და უძინარს უცებ ჩაეძინა გაქათებული ლოგინში.

რომ გამოიღვიძა, სადარბაზო ოთახიდან მამაკაცების საუბარი შემოესმა. ლოგინშივე გაიბრუნა და დაელოდა, ვიდრე ვინმე გამოჩნდებოდა.

მალე ოთახში ფეხაკრებით შემოვიდა ლიზა და, მეგობარი გაღვიძებული რომ ნახა, საწოლზე ჩამოუჯდა:

— ვერიკო, იცი, რა ბედი გეწია?

ეტყობოდა, ძალი. ნ გაეხარებინა რაღაცას.

ვერიკოს პირზე საბანი ეფარა და მხოლოდ თვალები და თეთრ ბალიშზე გაშლილი თმა მოუჩანდა. მე-რე თითებიც ამოაპარა და საბნის კიდებზე ამოძრავა. „მართლა რა ლამაზია!“ — გაიფიქრა ლიზამ. მე-რე: იქნებ ჩემზე კარგიცააო! — და თვალი სარკისკეა გაქცა: სულ სხვადასხვანაირი სილამაზისანი იყვნენ ვერა და ლიზა. არაფრით არ ჰგავდნენ ერთმანეთს, ცალ-ცალკე თუ ერთ ბლუჯა მარგალიტს აიწონინდა თითოეულის მშვენიება, ორივესი ერთად რატომ ათს არ გადაამეტებდა! შვენიოდნენ და თითქოს ავსებდნენ ერთმანეთს, რაღაცნაირ ჰარმონიულობას ჰქმნიდნენ. მნახველს არ შეეძლო

გულგრილად ჩაველო მათთვის ქუჩაში, თან ჩავლის შემდეგ, უკანვე არ გამოვხედა და არ დამტკბარიყო მათი ამოლტილი ტანის რხევით.

ლიზამ ერთ წუთში ათასი რამის თქმა მოასწრო:

— სტუმარია ჩვენთან. ჩემს ევეგენის მოჰყვა... თურმე გიცნობს და მოსწონხარ. შენთან ერთად უმგზავრია... აბა იჩქარე, გენაცვალე, და ლამაზად მოერთე...

ამ სიტყვებს ლიზამ მოაყოლა თავისი ფილოსოფიური შეგონებანი: თუ როგორ უნდა „დასწვა“ მამაკაცი. თვითონ გულანად კისკისებდა, ვერიკო კი მხოლოდ იღიმებოდა.

მოსამსახურე მოიხმო ლიზამ და თავისი ძვირფასი კაბები მოატანინა ვერიკოსთვის ამოსარჩევად. ვერიკო ადგა და ფეხშიშველამ გაიარა თეთრა დათვის ფუმფულა-ბეწვიან ტყავზე, როგორც ლორთქო ბალახში.

შეპყურებდა ლიზა ვერიკოს და ტყებოდა.

ახლა სულ ცისიერ არსებას ჰგავდა — პერანგისამარა, თმანამოშლილი... ცოტათი ძილყოლილიც...

ფრთებიც რომ ჰქონოდა, ანგელოსი იქნებოდა და ანგელოსებთან იფრენდა ლავიარდებში.

ცოტა ძილი რომ აპყვება ლამაზ ქალს და სახეც ოდნავ შეშუპებული ექნება, ეს ყოფილა მშვენიერება... ასეთ დროს ქალს უნახესი მოფერება და ალერსი ნდომებია... მაგრამ მხოლოდ ლამაზმანთა დამამშვენიებელი ყოფილა ცოტა ძილის აყოლაც და სახის ოდნავ შეშუპებაც, თორემ შეუხედავთათვის ფასი არ სდებია...

მშვენიერების ამ არსში შეუცდომლად ერკვეოდა ლიზა. მას მთელი თავისი ცხოვრების უმეტესი ნაწილი სარკის წინ გაეტარებინა და ამ საკითხში ტოლს არავის დაუდებდა.

ძვირფასი კაბები არც დაუბოძებია ვერიკოს... ჩაიცვა. ის ახლა კარსიქით მოსალოდნელ სიამოვნებაზე როდი ფიქრობდა! დროს უფრთხილდებოდა,

რათა სადამოს ბორის ძნელადის ნახვა არ დაგვიანებოდა.

სასტუმრო დარბაზში ევეგენი და ვერიკოს თანამგზავრი უცნობი მამაკაცი ისხდნენ. მას სამოსელი გამოეცვალა, ზოლებიანის ნაცვლად ახლა ლურჯი ფერის კოსტუმი ეცვა. უფრო ახალგაზრდად გამოიყურებოდა. ვერიკოს უფრო ლამაზიც ეჩვენა.

მამაკაცების საუბარი პოლიტიკას შეეხებოდა. ვერიკომ ბოლო ფრაზებს მიუსწრო. ლიზას წკრიალა ხმამ ახალი სიცოცხლე შეიტანა. მან ვერიკოს გაუსწრო და ქმარს გაუკეკლუცა:

— ევეგენი, გენაცვალე, ესაა ჩემი მეგობარი ვერიკო!

ევეგენი წამოდგა, სპიამოვნოაო, რატომღაც სამჯერ გაიმეორა ეს სიტყვა, ვერიკოს ხელი ჩამოართა და თავისი მეგობარი წარუდგინა:

— გაიცანიტ ჩემი კოლეგა, სასამართლო მრჩეველი. (მამის სახელი რუსული „იჩით“ დააბოლოვა).

— ჩვენ უკვე ნაცნობები ვართ. ერთად ვიმგზავრეთ წუხელ, — ხელი გადამეტებული მოწიწებით ჩამოართვა სტუმარმა ვერიკოს, და დიდხანს არ გაუშვა...

„ეგ კი ვერ გამოგივიდა ლამაზი, დიდად პატივცემულო მივხურო. ევეგენი თითქმის მოჭერით ვერიკოს ვერ მონუსხავ“...

ლიზა ერთ ამბავში იყო. არ იცოდა რა მოემოქმედნა, აშკარად ეტყობოდა, რომ რაღაც ახარებდა.

ეს „რაღაც“ ვახლდათ ვერიკოს მთავალი ბედნიერება.

ვიღრე ვერიკოს ეძინა, იმ მამაკაცს ევეგენისა და ლიზასთვის ვერიკოსთან ერთად მატარებლით მგზავრობის ამბავიც ვადაუცია და თავისი გულისნადებრივ გაუმხელია: ცოლის შერთვას რომ ჩამჩიჩინებ, აი ბატონო, გამირიგეთ თქვენი სტუმარი გოგონა და მე დღესვე მზადა ვარო. საუბრის გაგრძელება ვერ მოასწრეს, მოსამსახურე ქალმა სტუმრებიცა და მასპინძლებიც სადილზე მიიწვია.

სასადილო ოთახში გავიდნენ.

ვერიკომ მდიდრულ სუფრას თვალი რომ გადაავლო, ცოტა არ იყოს გაოცდა: ამათ თუ ყოველდღე ასეთი სადილი აქვთ, ნავალევი ფულით ნაყიდი, გულიც ამათ ჰქონიათო.

შამაყაცები ბარაქიანად და გემრიელად შეექცეოდნენ ნაირ-ნაირ კერძებს, ღვინოც შესვეს.

ვერიკომ და ლიზამ ჩიტის ულუფა იკმარეს...

ვერიკო ისე იჭდა ამ სუფრასთან და დანა-ჩანგალსაც ისე ხმარობდა, ვერავინ იტყოდა, სოფელში გაზრდილი გოგოა და ღომი ტაბაკზე დადების ნაცვლად თეფშზე თუ ამოქონდათ, ვერ წარმოედგინათ.

ევგენი ლიზაზე ბევრად უფროსი იყო, მაგრამ ძალიან შეეფერებოდნენ ერთმანეთს ახოვანი, დარბაისელი შამაყაცი და კეკლუცი, სიცოცხლით აღსავსე ლიზა, ანუ ლიზიკო, როგორც ჰმარი ეძახდა ხოლმე.

ევგენიმ სასმისი აიღო და ვერიკოს შეხედა. იგი ლიზას წყალობით კარგად იცნობდა ვერიკოს და შინაურად თვლიდა. ამიტომ ევგენის საუბარიც

შეუზღუდველი და გულწრფელი იყო.

—ჩემო ვერიკო, მე ლიზიკოსგან შენზე მხოლოდ ქება მსმენია და დღეს საკუთარი თვალითაც დავრწმუნდი მოსმენილის ჰეშმარიტებაში... ჩემს ქალბატონს და მე გვსურს იყო ბედნიერი, გქონდეს კარგი ოჯახი. შენ არ შეგფერის სოფლის ჩამკვდარი, ჩაბნელებული ცხოვრება. ხელში ფარშევანგის მარათ უნდა გეჭიროს და ფეხქვეშ აბრეშუმები გეფინოს... კარგი გოგონა ხარ და მეუღლეც შესაფერი გეკუთვნის...

ვერიკო გასუსული უსმენდა, და მორცხვად, ხმადანა ამბობდა მადლობას ასეთი დიდი ყურადღებისათვის.

ევგენი აბა რა იუროსტი იქნებოდა, ლაპარაკი რომ გასჭირვებოდა და სიტყვები საძებნი გახდომოდა:

— ჩემი კოლეგა საქმიანი და ოჯახისათვის გაჩენილი ადამიანია, ხელგამართულად ცხოვრობს...

ევგენის კოლეგა ბავშვრვით გაწითლდა, თითქოს რაღაც ცელქობაზე წაასწრესო.

□ მასასრული იქნება □

სოლომონ დემურსანაშვილი

მზის მოქცევა

ზანაქლივი მგზავრობა, მრავალი საღვთო, გრძელი გზა და აგერ პეტრეს ქალაქიც, ევროპაში ერთ-ერთი უღამაზესი, ღრუბლიანი დღე იყო, ქალაქის თავზე თხელი ნისლი იწვა, მაგრამ შორიდანვე შეიმჩნეოდა მისი ღირსება და სილამაღე.

აბული გულიმჭერით მისწერებოდა ცაში ატყორცნილ გუმბათებს, ამ ღრუბლიან ამინდშიც რომ ბრწყინავდნენ, ნეტავ რომელი იყო მათში ისეთი ტაძარი ან პეტრე-პავლეს მონასტერი? რამდენი სიამოვნება უღოს ამ დღეებში...

ვაგონშივე იგრძნო აბელმა რუსეთის სუსხი, ჩემოდნიდან ფრთხილად ამოიღო დაკეცილი პალტო და შეეცადა, რაც შეიძლებოდა წესიერად გამოწყობილიყო. უცებ გაახსენდა ამხანაგების ნათქვამი, პეტრებურჯში გამოცოდებისას რომ აზარებდნენ, ღვინის გადაღვი — „ნინამ“ უსაქმურობით მოიწვინა-თქო. ნეტავ როგორ გადაწვდებოდა მართლა „ნინას“ საქმე?

მატარებელი საღვთოში შედიოდა. მგზავრები ჩასასვლელად ემზადებოდნენ, აბელმა პალტო გადაიცვა და ვაგონიდან ჩასასვლელ მგზავრებს უხედავებ მიჰყვა.

პირველ რაგში ბოლოტინის ქუჩაზე უნდა მისულიყო, იქ კაცო დახვდებოდა და აცნობებდა, სად გაიმართებოდა ცენტრალური კომიტეტის წევრების თაბიჩი. ეტლი დაიქარავა და მისამართი უთხრა. აბელმა, შეუხედავად იმისა, პეტრებურჯში პირველად იყო, მაინც მყისვე იგრძნო, რომ მთელი ქალაქი რაღაც უჩვეულო ცხოვრებით ცხოვრობდა, თავისი მუდმივი კალაპოტიდან ამოვარდნილიყო. ეს ეტყობოდა ყველას და ყველაფერს, თითქოს ყველა რაღაცის მოლოდინით ცხოვრობდა. აბელმა კარგად იცოდა, რა იყო ამის მიზეზი. ამ დროს მთელი რუსეთი ბოშოქრობდა. მოკლე ხანში ერთმა-

ნეთს მიჰყვა უმნიშვნელოვანები მოკლენება, სისხლიანი კვირა, გაფიცვები, შავრაზმელთა თარეში, მფფის მანიფესტო, რამაც აღწევებულადი ხალხი ვერა და ვერ ჩააწყინა. ერთი სიტყვით, მთელი რუსეთი მიუჭრებული იყო ქარიშხლის მოლოდინში.

სიტყვაძენი შეიბრუნა უხელოდ მებრეგებოდა ცხენებს. აბელი მის მოღუწულ ზურგს მიშტერებოდა. სქელ ტუპაუჭში გამოწყობილმა შეიბრუნა ვიწრო ქუჩაზე ჩაუხვია, ეტლი გააჩერა და მგზავრს უხელოდ გაღმობედა, აი, ესცე შენი ბოლოტინის თხოვრები ნომერიო.

— ცოტაზანს დამიცადეთო — უთხრა აბელმა შეიბრუნეს და მკვირცხლად ჩამოხტა. სადარბაზოში შესულმა ერთ-ერთ კარზე ამოიკოხტა წარწერა — „ექიმი ბრონტეინი“. ზარი დაჩქავა. მძიმე, ყრუ კარის უკან გაისმა მსუბუქი ნაბიჯების ხმა. კარი ოღნავ გაიღო და იქიდან გამოიხედა შუახანის მიწილეული ქალმა.

— ვინ ვნებავთ?
— შე კავახიიდან ვარ, აბელი.
— ამ, გასაგებია. — გაიღმა ქალმა, კარს ფართოდ გაღო და სტუმარი შინ შეიპატივა.
— ეტლი შელოდებო. ეგებ არა ღირს მისი გაშვება?

— ნამდვილად არა ღირს, — უპასუხა ქალმა, — თქვენი ახლავე უნდა წახვიდეთ თათბირზე, პოროვსკის მოედანი, ბადის ქუჩა, ორმოცე ნომერი, ინჟინერ ბრუსნევის ბინა.

— გამალობო, ქალბატონო! — აბელი მყისვე გამოხარუნდა და ერთხელ კიდევ გაიმეორა ქალის ნათქვამი. ბადის ქუჩა, ორმოცე, ბრუსნევის ბინა.

— პოროვსკის მოედანისაკენ. ბადის ქუჩაზე. — უთხრა შეიბრუნეს, როცა ეტლში ჩაქდა. ისევ მიჰქროს ეტლი, ცხენებს ოფლიან ზურგზე ორთქლი ასდბო. შეიბრუნა კვლავ უხელო ზის და სქელ ტუპაუჭში გამოწყობილს თითქოს

* ერთი თავი დოკუმენტური მთარბობიდან.

საქართველო

განმრეველ უჭირს. ღრუბლიანი დღეა. ცივი, ნესტიანი წივი ძვალ-რბილში ატანს, მაგრამ აბელს ახლა სიცივე სულაც არ აგონდება. რამდენიმე წუთის შემდეგ მას დიდი შეხვედრა ელის. აგერ ქვაფენილიანი დიდი მორდანი, აღზნათ მოკროსკი ეს არის. თვალი მოაღვლო მორდნის ვარშემო მდიდრულ, მოჩუქურთმებულ შენობებს და დღეს პეტერსბურგში ჩასვლის წუთიდან, ვინ იცის მერამდენედ დარწმუნდა, რომ ის ნამდვილად ევროპულ ქალაქში იყო, რაც აქამდე არ ენახა.

ეტლმა მორდანი გადასტრა და ლარივთი გაქიშულ ქუჩას დაადგა. ეს იყო ბადის ქუჩა. ახლმა ეტლი გააჩრებინა, შეეტლეს ანგარიში გაუწორა და ბადის ქუჩას ფეხით გაჰყვა. ფეხები თითქოს დაბუფებოდა, ნაბიჯის გადაღება უჭირდა, მაგრამ მერედამერე შეცვივებული ტანი შეუხურდა და სპორული ენამოვნა კადეც. ბადის ქუჩას მიჰყვებოდა და აქაურობას ხარბად ათვალიერებდა. კანტაკუნტად დიარებოდნენ ადამიანები, ალბათ სიცივის გამო, ყველა იჩქაროდა. ერთმანეთს არც უყურებდნენ. აბელი სახლის ნომრებს ათვალიერებდა, აგერ სადაც არის ორმოც ნომრის მიაღებდა. გული გამაღებთ უცემდა. ახლოვდებოდა ის წუთი, რაზეც ეს რამდენიმე დღეა ოცნებობს.

ორმოცი ნომერი სახლი ქუჩის ხაღრმეში იდგა. პატარა, ერთ საბურღიანი, მაგრამ კონტა სახლი იყო. წითელი აგურით ნაშენი. ხადარბა. ზო კარი ქუჩის მხრიდან ჰქონდა. საშიოდე კვის საფეხურზე შედგებოდათ და მოჩუქურთმებული, მშებ კარის შუაგულზე წარწერა გაენიხიდა, რომ აქ სკოვრობდა ინჟინერი ბრუსნევი. წარწერის თავზე ზარი ედგა. აბელი შეჩერდა, ყური მიუდგო. ისეთი შთაბეჭდილება არებოდა, თითქოს ეს სახლი დიდბონის შიტაცებული ყოფილიყოს, ბიბურციც არ ისმოდა აქიდან, თორემ სხდომასა და თათბირს ვინა ჩივის. ზარს მისწვდა და ჩამორგდა. ისევ დუმოლი, რამაც რამდენიმე წამს გასტანა. მერე შეგნიდან ფეხის ხმა გაისმა და კარი ნელა გაიღო. ზღურბლზე შუაზნის კაცი იდგა, წვერმოშვებული, ახოვანი და ოღნავ ფერჭკრთალი.

— ვინ გნებავთ? — კუშტად იკითხა მან.
 — ინჟინერი ბრუსნევი აქ ცხოვრობს?
 — დიას, აქა ცხოვრობს, — ნირი არ შეუძვლია, ისე უპასუხა.
 — შე თათბირზე ვარ მოვლინებული, ბაქო-დან. აბელ ენუქიძე გახლავართ!
 — აა, — სახე გაბაზდა მას და აბელმა შეენიშნა, ეს კუშტი კაცი რა უცრად ვარდაჰქმნა, ხულ ხვია კაცი ვახდა, — მობრძანდით, მობრძანდით, — ხელი გაუწოდა აბელს.
 ტალანში შეგზისთანად აბელს სითბო ეცა. ჩემოდანი დაუღვერდა მთავლი და მასპინძლის შეთავაზებით პალატა ვახდა. უაზრავი პალატა იდგა იქ და მანინ მიხვდა აბელი, რომ ამ სახლ-

ში სტუმარი ბევრი იყო. ბინის მფლობელი ხმაური ისმოდა. როგორც აბელმა ივარაუდა, თათბირი ჯერ არ დაწყებულიყო, ალბათ ჯერ ისევ ელოდებოდნენ ხალხს.

მასპინძელმა სტუმარი წინ გაატარა და დიდ ღარბაში შეიყვანა. აქ ხალხმრავლობასაგან აბელს ლამის თვალები აუჭრებოდა, მაგრამ იმათში მანაც ვარჩია ნაცნობი, მოდიმარი სახე ლეონიდ ბორისის ძე კრასინისა.

„როდის წამოვიდა კრასინი?“ — გაუკვირდა აბელს და თან გაუხარდა, რომ ამდენ უცნობ ხალხში ახლობელი, ნაცნობი ადამიანი ნახა.

— სტუმარი ბაქო-დან — წარუდგინა ხალხს მასპინძელმა — აბელ ენუქიძე!

ამ დროს სხვებს გამოეყო ერთი ტანმორჩილი კაცი და აბელისკენ წამოვიდა. იგი ოცდობუთმეტი წლის თუ ოქტენობდა. წმინდად გაპარსული პარისსახე ჰქონდა. უღვაში გრძლად დაუწებული. არც თუ ხშირი წარბების ქვეშ ოღნავ მიფუფუნე ქვიანური თვალები საყვარლად ფეხისამებოდა. შიდალი თეთრი პერანგის საყელი ნიკაშე მობტეოდა და ზედ სქელი, ელტეში ჩატანებული მაღსტუხი ეცოთა.

„ლენინი, — გაიფიქრა აბელმა, — ვლადიმერ ილიას ძე ლენინი, აი როგორი ყოფილა ის.“

ამ დროს ლენინი უკვე მის წინ იდგა.

— აა, ეს არის ის ამხანაგი აბელი? — ხმამალა თქვა ვლადიმერ ილიას ძემ და თავისი მოწყრო ხელი გაუწოდა.

აბელმა ხელი ჩამოართვა და თან ფიქრობდა, ხიდან უნდა სცოდნოდა მისი სახელი? მართალია მას ადრე მიმოურბა ჰქონდა „ისკრასთან“, თუთი ლენინისადაც, მაგრამ ბელაღს თუ შიხი სახელი ემხსოვრებოდა, ეს კი აღარ ეგონა. ლენინმა იდაყუზე ნახად მოჰკიდა ხელი და განუე გაუყვანა. აბელმა იმ წუთიდანვე თავიხუფლად იგრძნო თავი, თეთრომაც არ იცრდა ასე უცრე რით დიახლოვდა ბელაღსა და რა ბერბით ჩამოაცილა შემბოკავი ძალა.

— აბა, როგორ არის ამხანაგო, აბელ, საქმე საჭრტოში, კერძოდ ბაქოში. რას აპირებენ ექაური ამხანაგები, თქვენი სტამბის შეშუაკები, თავისუფლებობსაყენ ილტვიან ასევე, თუ იმათც ირწმუნეს მისი უღობებულებისობის — იმერატორის მანიფესტი?

ვლადიმერ ილიას ძეს ოღნავ მოეკუტა თვალები და შიგ ისეთი ღიმილი ედგა, კაცი ვერ გაიგებდა ამ ირონიული ღიმილით ვის დასციროდა.

— ბაქოში, ამხანაგო ვლადიმერ ილიას ძე, — დინქად დაიწყო აბელმა, — ყველაფერი ისე მიდის, როგორც ოქტომბრის მანიფესტამ. დე. ჩვენს ამხანაგებს მანიფესტისა არაფერი სჯერათ. კარვად იციან, რომ მეფეს პიით ხალხის მოტყუება უნდა, მაგრამ, — აბელი შეჩერ-

რდა და ბელადს პარლამარ თვალდებში შეხედდა. ლენინს მარცხენა ხელი ეხილებოდა შეეცო, თავი ოდნავ გვერდზე გადაიღრუა და თავლები მოეკურბა.

— მაგრამ რა, ამხანაგო აბელ? თქვით ბოლომდე.

— ჩვენ ცოტა არ იყოს, დაბნეულები ვართ. აი, თუნდაც ჩვენი სტამბის ამხანაგ არ ვიცით, განკავრძოთ არაღვანულად მუშაობა თუ არა. საქმე თითქმის აღარაფერი გვაქვს. ამხანაგები პირადად თქვენთან მხარებდნენ ამხანაგო, ვლადიმერ ილიას ძეგ, „ნინამ“ უსაქმობით მოიწყინოთ. ბაქოში ცენტრალური კომიტეტის წარმომადგენელი აღარაინ არის. ჩვენ კი გვერცა და ასე ვფიქრობთ, რომ ისევე ძველებურად უნდა განვაგრძოთ მუშაობა.

აბელი შეჩერდა. ლენინს დააცქერდა. ბელადს შუბლი შეეპოშუნა და ღრმა ფიქრში ჩაძირილიყო.

— კარგია რომ ასე გვერათ, — თქვა მან ბოლოს, — მეც ასე მგონია და ასე მეჩერა. მაგრამ არიან ადამიანები, სამწუხაროდ, ჩვენს პარტიასო, ვისაც ამას ვერაფრით ვერ დააქვრებ. აი დღეს, ახლა, ამხანაგო აბელ, ამ საკითხზე აქვინა კამათი და მე მგონი ცენტრალური კომიტეტის წევრები მხარს დაგვიჭერენ, ალბათ ჩვენი წინადადება გვა. დაეუცადოთ თათბირს, ვნახოთ რა გადაწყდება.

ლენინმა მანაზე მაგრად შეგობრულად მოუქარა ხელი, ბოღიში მოუხადა, რომ სტოვებდა და ახლა იმ ჭკუფისაკენ წავიდა, სადაც აბელისათვის უცხო ადამიანები რაღაცნაირ ცხარედ კამათობდნენ.

აბელმა თვალებით ქრისინი მონახა და მისკენ გაემართა. ღერონად ბრახისის ძე შორიდანვე უღიმოდა და ისიც მისკენ მოემართებოდა.

შითელი რუსეთი ბოზოქრობდა და დუღდა. პეტერბურგიც აქყოლოდა ქვეყნის მჭისცემის, დედაქალაქი აფორიაქებული იყო, თავის კალაპოტში ვეღარ ეტეოდა.

აბელისათვის პეტერბურგში გატარებული დღეები ზღაპრის დღეებს ჰგავდა. იგი თითქმის ყველა თათბირს ესწრებოდა, რაც კი იმ დღეებში ლენინის მეთაურობით იმართებოდა. გულისყურით უსმენდა ბელადს და ნატრობდა, რატომ ბაქოელი ამხანაგებიც აქ არ არიან და ჩემთან ერთად არ უსმენენო ლენინს.

ვლადიმერ ილიას ძე სასტიკად დასცინოდა ცენტრალური კომიტეტის იმ წევრებს, ვისაც ოქტომბრის მანიფესტის თავისუფლებისასტრორია რაიმე თათბირზე, მიუხედავად იმისა, რომ ლენინი სასტიკი წინააღმდეგე იყო, ზმათა უმჩრადლესობით მაინც გადაწყდა ბაქოს სტამბის დაშლა, ოღონდ იმ პირობით, რომ მუშები არ დაქაქულიყვნენ და დეკალურ სტამბაში

გადმოეყვანათ აუცილებლად. საქირი შეეძინა ვაში კი, — ამბობდნენ თათბირზე. მგლებს დაეპარებოდათ ამ ამხანაგებს არაღვანულად მდგომარეობასო. ძველი გამოცდებლები ისინი შეძლებდნენ თავიდან მოაწყონო ეს საქმე. იქვე იქნა გადაწყვეტილი, მაქანა ბაქოდან პეტერბურგში გადაეგზავნათ.

თათბირის შემდეგ ლენინი ერთი წუთით გამოეკლავა აბელს:

— ამ ვაუბატონებს, — უთხრა მან, — იმდენად სქელი კანი აქვთ, ვერაბდებებით ვერ დავაქვრებ, რომ კვლავ საქირთა არაღვანულად სტამბის დასტობა. რას იზამ, ჩემო კეთილო, ვინაშე მიხვდებიან ამას. მაგრამ თქვენ, აბელ და თქვენმა ამხანაგებმა გული არ ვაიტეხეთ. ისევე ძველებურად მოგვიწყვეს თავისუფლებისათვის ბრძოლა.

აბელმა ვერაფერი უნახუბა. ლენინს სადღაც ეჩქარებოდა, იგი შუბლმ ჩქარობდა, მოძრაობდა, ერთ წუთს არ ისვენებდა აბელი გარყვებული იყო, ამ სუსტი აღნაგობის ადამიანს, საიდან და როგორ გაჩნდა აბელნი ძალა, ასეთი სიმტკიცე.

როგორც კი დროს მოიხებებოდა, აბელი ქალაქში გადმოადა სახეტიალოდ, ათვალერებდა მუხუცებებს, მონასტრებს, ქუჩებს, გატაცებით ადევნებდა თვალს გავით „ნოვია ეიზნს“, სადაც ვამუღვებით იბჭებებოდა ლენინის სტატიები პარტიის საქირბორტო საკითხებზე. აბელი ამ გავითის ყველა ნომერს ინახავდა, რომ ბაქოში დაბრუნებისას თან წადლო. ბოლო დღეებში, ვიდრე აბელი პეტერბურგიდან გაშორებებოდა, დედაქალაქი უაღრესად აფორიაქდა. ძალდი პატრონს ვეღარ სცნობდა, მთლად დაირღვა ქალაქის ცხოვრება, მოიშალა წესრიგი და მიიძალენ წესრიგის დამცველნიც.

ეწინელებოდა აბელს პეტერბურგის შჩეფთარე ცხოვრების დათმობა. ამ ათოდე დღეში უფრო ბევრი ვაიყო და შეიცოცო, ვიდრე შითელი ცხოვრების მანძილზე. მარტო გორკისა და ლუნინარსკის ვაცნობა რად ღირდა. და აი, რწმენით აღსავსე, ფრთხილესხმული აბელი ხუთ დეკემბერს მოემგზავრებოდა ბაქოსკენ. იგი ჩქარობდა, რადგან რკინიგზასაც მოსდებოდა საყოფელთო გაფიცვა და შესაძლო იყო მატარებელიც გაჩერებულყო. ჩქარობდა კვლავ იმითომ, რომ დროზე უნდა დედაქალაქი სტამბა, გავგზავნა პეტერბურგში და თვითონაც თან გამყოლოდა. დედაქალაქში ცხოვრება, მუშაობა, განწავალულ ხალხში ტრიალი და ფრთხირობა ბევრ რამეს შეეატებდა მას, გარდა ამისა, უფრო უშიშრად იქნებოდა. მანამდე კი ძალიან უნდა ეფრთხილა, არ უნდა დავიწყებოდა, რომ პოლიცია დასაქვრად დასდებდა.

ქვეყნის არეულობა მატარებელზეც იგრძნობოდა. რკინიგზის სადგურებზე უწყესრიგო

საქართველო

მა სუფივდა, მატარებელი თითქოს თავისი ნებასურვილით, თვითდინებით მიდიოდა. ყველა სადგური აფორაქტებული იყო, მიტოვებული, გზაში აღარ ხვდებოდნენ შემხვედრი მატარებლები, აღარსად ჩანდნენ მომწესრიგებლები. შემანქანებები თავის ნებაზე დახეტიალობდნენ სადგურებში და მგზავრებთან ერთად ლოთობდნენ. გამყოფი აღარავინ იყო, აღარც მგზავრებისა და აღარც შემანქანებებისა.

— როგორ აირია ყველაფერი, ესეც ქვეყანა რადა!

ბუნდუნებდა აბელის კუბეში ვიღაც ინტელიგენტის ტანსაცმელიში გამოწყობილი შუახნის კაცა. აბელს უჭირდა მისი ეროვნების გამოყენება. არც არაფერს ეკითხებოდა, ცდილობდა ამ კაცთან, და საერთოდ არავისთან, საუბარში არ ჩართულიყო. მთელი გზა პეტერბურგადან წამოდებულ ვაგონებში კითხულობდა. ეს მოუხვენობა თანამგზავრი კი ცდილობდა როგორმე აყოლებინა აბელს.

— თქვენ მოგწონთ, ბატონო, ასეთი მდგომარეობა? — ჰკითხა ერთხელ აბელს, როცა მატარებელი რომელიმე სადგურში დიდხანს იდგა.

— რა ვიცი, პოლიტიკისაგან შორსა ვარ. — უპასუხა აბელმა.

— რა პროფესიის ბრძანდებით?

— ქუთაისის მაზრაში ახალენაიკის ნორმალურ სასწავლებელში ვასწავლი დღათვისმეტყველებს.

თანამგზავრმა წამით თვალში კუკა და ხმა აღარ ამოუღია. ცნობისმოყვარე მოზრდილი ცხვირი ფანჯარას მიადო და ესღა ჩაიხუტებოდა:

— იხალაზე გამოვეყით ამ მატარებელს. თუ რაზე ეს ბოლო მატარებელია. მთელი კრწანთა გლეხკულია, მომოსვლა შეწყვეტილია. აბელს უნდოდა გავყო ვინ იყო ეს კაცი, ან სად მიდიოდა, მაგრამ ცნობისმოყვარეობას სძლია და არაფერი უკითხავს. მან კი ვიღაც სხვა რუსი თანამგზავრი ჩაითრა საუბარში და მთელი გზა ქვეყნის ამბებს არჩევდნენ ერთად.

რვა დღემშებრს, დილათ, როგორც იყო, ბაქომდე მიადწია აბელმა. სადგური თითქმის სულ დაცარიელებულა ერთადერთი მატარებელი, ამ დღეებში რომ ჩამოკინილია რუსეთიდან, ეს ის იყო, რომელსაც აბელი მომყვებოდა. სულ სხვაგვარი ელფერი ედო რკინიგზის სადგურსაც და თვითონ ქალასაც, საყოველთაო გაფიცვა ბაქოსაც მოსდებოდა.

მთულადნენი ამბავი დანდა აბელს ბაქოში წინა დღით შერახმელებს ჭეშია მისი გერაგულად მოყვლით ბოლშევიკი მუშა პეტრე მონტინი. მონტინის მოყვლამ მთელი ამიერკავკასია შეაზანაზა.

ოცდობი წლის პეტრე მონტინს სიმამრულითვე ქარიშხლიანი ცხოვრება დაეწყო. უკან სწავლობდა იმის დახმარებით, თბილისიდან არც თუ შორს, სოფელ თბილისში მისი მამის მიერ დაარსებული ინსტიტუტის სასწავლებელი დაამთავრა. მერე ზენიკოპოლის სასწავლებელი დაამთავრა და რკინიგზის სასწავლებელი დაამთავრა. მერე ზენიკოპოლის სასწავლებელი დაამთავრა და რკინიგზის სასწავლებელი დაამთავრა.

სიდან არც თუ შორს, სოფელ თბილისში მისი მამის მიერ დაარსებული ინსტიტუტის სასწავლებელი დაამთავრა. მერე ზენიკოპოლის სასწავლებელი დაამთავრა. მერე ზენიკოპოლის სასწავლებელი დაამთავრა. მერე ზენიკოპოლის სასწავლებელი დაამთავრა.

მონტინი მისცა თავისას არ იშლის. ეს ოცი-ოც წლის კაზუი ვერა და ვერა მოდრია ბედისუფლებამ. ბაქოდან თბილისში ბრუნდება და პოლიციას ავადებენ უხიზლად ადენონ თვლი. 1905 წელს პარტია იხვე ბაქოში გზავნის, სადაც ის პოლიტიკური გაფიცვის მოწინააღმდეგეა. ზენიკოპოლის კვლავ ამბოგებენ და აშკერად უუბის ცხვირი ამწესებენ. ეს ზღბა იეღისის თვეში, ხოლო ოტომბერში ცხადან ანთავისუფლებენ. ამავე წელს მონტინს ირჩევენ ბოლშევიკური კონფერენციის დელეგატად ტაყარსონში; მაგრამ იქ ვაგზავნიან აღარ დააშვებენ. ექვს დღემშებრს, ფინეთში გამგზავრების წინა დღეს შერახმელებმა ქუჩაში მძკაღეს.

თი სწორედ ამ დღეებში ჩავიდა აბელი. პეტრე ბრუნდა ბაქოში. მონტინს იგი პირადად არ იცნობდა, მაგრამ ამას რა მნიშვნელობა ჰქონდა, მისი თანამებრძოლი იყო იგი და შერახმელებმა მოჰკლეს. რსდმპ-კავკასიის კომიტეტმა სახელუანი რევოლუციონერის დირექტორად დეკლარაციისათვის ჰაგანგებო. კომისია გამოიწყო. ბოლშევიკები აშკარად და გრძელად მოქმედებდნენ. რადგან აბელი მთელ ქალაქის ბატონ-პატრონი ბაქოს კომიტეტი იყო თითქმის, აბელსაც ბევრი აღარ უფიქრია. და გადაწყვიტა სიტყვიო გამოსულიყო. მერედ დღეს იმ თათბირზე, ამიერკავკასიის სამივე რეგიონისათვის რომ მართყდა მონტინის დეკლარაციის საკითხებზე.

აბელმა დარბახს გადახედა და ხალხში უმალ მოკრა თვალი თბილისის ბაქომადგენლებს. მათ შორის ბევრი მისი ბლო წაცემო იყო, ათ თუნდაც აღიომა ჰაჯარაძე. ენუქოძის დანახვანე თბილისელები აფორაქტდნენ, ანურჩულდნენ აბელმა იცოდა, რასაც ნიშნავდა ეს ყოველივე. სამი წლის მანძილზე მათ აბელის ასავალ-დასავალი არ იცოდნენ, არ იცოდნენ, რომ იგი ბაქოს იატაკქვეშა ორგანიზაციაში მუშაობდა. ტრბუნდინამ ჩამოსულს ვარს შემოებვიდნენ, წარსულის ამბავს ეკითხებოდნენ. აბელს ბუნებით თავშეხალი, მორიდებული იყო, მაგრამ მაინც იგრძნობათ თვალში ამ წუთიდან როგორ ამადლდა და ეს ცოტა არ იყო, ესამოყნა.

თათბირზე გადაწყვედა, სასწრაფოდ გამოეშვათ მუშებისა და მოსახლეობისადმი მოწოდება მონტანის დაკრძალვისთან დაკავშირებით. ღამის ორი საათი იყო, ეს გადაწყვეტილებები რომ მიიღეს, მაგრამ როცა საქმე აწონდა წაწინებს, გამოირკვა, რომ ასე წაღვეს მოწოდება ვერ დაიბეჭდებოდა, მიუხედავად იმისა, ქალაქი ბაქოს კომიტეის ხელში იყო. აბელმა ითმინა, ითმინა და ბოლოს ალიოშა ჭაფარიძეს ტექსტი გამოართვა.

— დილის ოთხ საათზე, ამხანაგო ალიოშა, რამდენიმე ათასი ეგზემპლარი წაღე იქნება.

ალიოშამ გაოცებით შეხედა აბელს და თვალბრყინებით ანიშნა, ვერ გაიგე, რას ამბობო.

— ახლა რაი საათია ზომ? დილის ოთხ-ხუთ საათზე რამდენიმე ათასი ეგზემპლარი წაღე იქნება, თუ ამ ტექსტს ახლავე გამოატან.

ჭაფარიძეს, ეტყობოდა, ან მთლად ვერ მიუხვდა აბელს ან რაღაც კიდევ არ ეტყობა, მაგრამ მეტი რა გზა იყო, სიამოვნებით დაეთანხმა.

აბელი იმ წუთშივე გვარამია სტამბაში, ბიჭებს ვაადვინა, სახელდახელოდ აწვევს ტექსტს და ორ საათში საუკეთესო ქაღალდზე, საუკეთესო შრიფტით ათასობით ეგზემპლარი მოწოდება უკვე წაღე იყო, ამის შემხედვარე ალიოშა ღამის კვიდან შეიშალა. აბელს მხარში ჩაივლო ხელი და გაოცებულმა მკითხა.

— მოხარო, აბელ, რა იყო, როგორ მოახერხე?

— დასამალ-დასაფარი რაღა იყო, მით უფრო, რომ ღღეს თუ ზვალ „ნიწა“ პეტერბურგში უნდა გადასახლებულიყო და აბელმაც გველაბლილად უფხობა.

— ახლა ყველაფერს გეტყვით. ამხანაგო ალიოშა. ცენტრალური კომიტეტის სტამბა ბაქოში იყო მოთავსებული და ქერქერობით იხვე აქა. მე იმ სტამბაში ვმუშაობდი წლოებით და აბელს იქ მუშაობს.

ალიოშა გაოცებისაგან დამუნჯდა, ერთხანს მდუმარედ უყურა აბელს და მერე ესლა თქვა:

— აი, თურმე რა ამბები ზდება ქვეყანაზე.

მეორე დღეს ბაქოს რკინიგზის სადგური ზალხით გაიხსნა. ხავანტებს მატარებელი მასვენებდნენ მონტანის ცხედრის თბილისში. ათასობით მუშა მოაწვდა სადგურს, წინსივს თვითონ მუშები იყავდნენ. ასეთი რამ აბელს არ ენახა, ეს იყო არსებულ პოლიტიკური დემონსტრაცია უსამართლობაზე ამხედრებული ხალხისა და მაშინ ნათლად იგრძნო აბელმა, რომ მეფის ხელისუფალნი ვეღარ შეაკავებდნენ იმ ნიაღვარს, ცარიზმის დასანგრევად რომ მოეკანტებოდა.

საგანგებო მატარებელი თბილისისაკენ იქპარდა, სადგურებზე არა ჩერდებოდა; ყველაფერი წინასწარ იყო გაანგარიშებული, ორიოდ დღეს მონტანის თბილისში, გროზნოს ქუჩაზე დაასვენებდნენ, სადაც იგი ადრე ცხოვრობ-

და, მანამდე კი დამკრძალავი ბაურაბს წერდნენ მოწოდებებს გაავრცელებდნენ და მონტანის დაკრძალვას დემონსტრაციად აქცევდნენ.

ეს ის დრო გახლდათ, როცა მიიღე ამირკავასიაში საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვა იყო გამოცხადებული და აწარებული პროლეტარიატი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ გადამწყვეტ ბრძოლას მართავდა.

ცამეტ დეკემბერს შიანი დღე გათენდა. დილიდანვე მოკაშკაშებული იყო ცა და ზამთარის უმწერო მზე ცდილობდა ბურთი გაეზობო. დილის თერთმეტ საათიდან გროზნოს ქუჩაზე ხალხმა იწყო დენა. მოდიოდნენ და მოდიოდნენ, მოპქონდათ გვირგვინები, პლაკატები. პირველი საათისათვის მიიღი ქუჩა უკვე სახზე იყო სიტყვარაოდ გამოიხივების საშუალება ყველას არა მქონდა და არც ცდილობდნენ. მხოლოდ ახლობლები და შინაურები ტრიალებდნენ იქ. დღის ორ საათზე ხალხს ბოლო აღარ უჩანდა. ყველაფერი ისე აეწყო, როგორც ნავარაუდევო იყო.

სამ საათზე ბატარა, ძველი სახლიდან, ვაჭლის გადაღმა ვიწრო ქუჩაზე რომ მდებარეობდა, გამოასვენეს ოცდაორი წლის კმახუბი უბრალოდ, შავი ჭაქებით შემოვლებული კუბო და კუხის სასაფლაოსკენ წაიღეს, იქ, სადაც ათათასობით უბრალო ადამიანი ღამისცენებდა.

მიიღი ქუჩა გვირგვინების ტყით დაიფარა. მისვენებდნენ უღრთოდ სიცოცხლისამქრალ კმახუს, უყუდნარით დროს მხხერაქლს და გულდაგზა ჩერდებოდნენ, მიტანებებს მართავდნენ, სიტყვებით გამოდიოდნენ.

იმ დღეს რუსულად, სომხურად, აზერბაიჯანულად თუ ქართულად ორატორები ერთხანს და იკვირებ დაღადებდნენ, ოთხივე ენაზე ერთხანს იკვირე სატიკიარე მომკვამდნენ, იმ სატიკიარეზე, რაც ყველა ერის შვილს ერთნაირად აღონებდა, ერთნაირად სტკოდა. პეტრე მონტანი მაშინ ოთხივე ერის შვილი იყო, ოთხივე ერი თავის პირშობს და ახლობელს ეთხოვებოდა.

კუხის სასაფლაოზე მიტინგი დიდხანს გაგრძელდა. როდის-როდის ჩაუშვებს კუბო სახლავში და სწორედ ამ დროს აბელმა ისეთი ტკივილი იგრძნო, ღამის ცრემლმა გაგულა.

საშუალოდ დაბნეულა მზე კმახუსია. ამ ქვეყანაზე სიყაწყილიდან, სიმწრის მეტი არა ფერი უნახავს, გაფა, დევნა, ციხე, მიწანი და აუხდენელი ოცნება. და მა, ოცდაორი წლის ასაკში, მაშინ, როცა ქვეყანა ქერ კიდევ ფერად-ფერადად აკაშაშებული გვირგვინა, როცა მიიღტი და ელი ცხოვრებას შენი წილი სიტკო წახტაო, სწორედ მაშინ ამოუღამეს სიცოცხლე. გვირგვინ გადაწვულ ქოჩოს ურხევდა ნიავი, გულზე უძრავად იწყო ფერმკრთალი ზელები, წარბებზე მუხუნული იხვე-იწყა, თითქმის

ეს წუთია ჩაქონილი. წვერი ის-ის იყო წამოზრდილი.

აბელმა ველარ გაუძლო მის ცქერას, უცაბედად შეეწოხილა, სიკვდილის არსმა სულხორცანად შეძრა, გული ისე ჰქონდა დაცარიელებული, თითქოს სისხლისაგან წვეთწვეთად დაჰრატოს. ცრემლმორთული გაწვდ გაუფა და თითქმის აღარ ესმოდა აღარც ხალხის ხმაური, აღარც ორატორების ლაპარაკი. საკუთარ ფრიატში ჩაძირული მიშტერებოდა ჩამავალ ტრიატშიც, მომავლდავითი რომ ჩადიოდა მთებს იქით და ქვეყანას ცივი მღვთაშობით აცხებდა.

დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყება დამარცხდა. აბოპტრებული ზღვა ნელნელა ცხრებოდა, თავის კალაპოტში ღვებოდა. აჯანყებულნი უკან იხევდნენ, ხოლო ხელისუფალი შეეცაო დრო შერისხიებისა.

ყველა ქალაქში ახლა დამსჯელი რაშები თარეშობდნენ, ხასტიად უსწორდებოდნენ მუშებსა თუ გლეხებს. ვისწვდაც კი თუნდაც ცოტადღენი ეჭვი ჰქონდათ შიტანლი.

აბელი დროზე უნდა გასცლოდა ბაქოს და საერთოდ ამოეტკეცხათ. მან კარგად იცოდა, რომ პოლიცია იმ დღიდან ეძებდა, რა დღისაც წყადისიდან გაიქცა. ეს იყო 1908 წლის ზაფხულის მიწურული. მას აქეთ ორ წელზე მეტი გავიდა, მაგრამ პოლიცია აბელს ეტრ აფილადა ვერ დაიფრებდა. მით უფრო, რომ მან შონტიონის დარბაზისას სიტყვა წარმოთქვა და ერთხელ კიდევ აშკარად შეახსენა თავი ეანდარმერიის ქაშუშებს.

გადაწვეტილი იყო, რომ სტამბა დეკემბრით და პეტერბურგში გაეგზავნა. ეს რაც შეიძლება, ჩქარა უნდა გაემთხინათ, რომ ვეღვალაფერ უზიფათოდ ჩაეკლ. კომიტეტის გადაწვეტილებებით პეტერბურგში თან უნდა გაეყოლოდნენ სტამბას თვით აბელი, ვანო სტურუა და ვანო ბოლქვაძე. აბელს ერთი სული ჰქონდა რადის გამწვდებოდა პეტერბურგში. მარაალია, ბაქოს მიჩვეული იყო, ძალზე უყვარდა ეს ქალაქი, ან როგორ არ უნდა უყვარებოდა, აქ აბელა ფერო როგორც რევოლუციონერმა, აქ გაატარა სიუპუიის წლები, უამრავი მეგობარი და ნაცობი გაიჩინა, მაგრამ პეტერბურგი მანაც დედაქალაქი იყო, სადაც ყველა ცნობილი ადამიანი იჭრიდა თავს და სადაც მოწინავე აზრი იბადებოდა; ისე რომ პეტერბურგში ცხოვრება მას დიდ სულიერ სარბდოს მისცემდა.

ცხამეტ იანვარს დილიდანვე შეუდგნენ საბჭებში მანქანას დაშლას, წინა დღეებში ყველაფერი მოაკვარეს, რომ უზიფათოდ გაეგზავნათ პეტერბურგში ვიროვისის საბჭოზე ეს საზიფათო ტკარბი. ტრიფონი დილიდანვე ქალაქში გავიდა რადაც მიწვეების მოსაკვარებლად, ხოლო დაზვას აბელი, ვანო ბოლქვაძე და ვანო

სტურუა დაშლიდნენ. შუადღისას პეტერბურგში მტლით დაბრუნდებოდა ქალაქიდან. შეფუთული დაზვას იმავე ეტლით წაიღებდნენ ფოსტაში და გაგზავნიდნენ.

დღიდანვე უმშური ამინდი იდგა. ცივი ქველა უბერავდა და წვრალ თოვლს ირბად ბურბოდა დედაშიწაზე. ძაღლი არ გაიგდებოდა გარეთ.

ბიჭები უხმოდ შეუდგნენ საქმეს. ერთიმეორეს ხმას არ სცემდნენ, დაშარბულები მუშაობდნენ და სამივე ერთნაირ სედვას შეეძარო, ერთნაირ სინაფულს. საკუთარი ხელით აკამტვრებდნენ იმ მანქანას, რომელთანაც თითქმის სამი წელი მეგობრობდნენ, რომლისგანაც სიამოვნების მეტი არაფერი ახსოვდათ. სამუდამოდ უნდა გამოთხოვებოდნენ იმ ბინას, სადაც სამი წელი უმინოდა გაატარეს. რამდენი ტკბილი მოსაკონარი რჩებოდა აქ.

— მე მაინც იმედი მქონდა, რომ ჩვენი სტამბა ისევ ისე დაჩნებოდა, როგორც იყო. — თქვა ვანო სტურუამ და აბელს გადახედა.

აბელი უბრუნდად გრძობდა თავს. ისეთი შეტრმება ჰქონდა, თითქმის თვითონ იყო დამანაშავე ამ სტამბის გაუქმებაში. ალბათ შეგობრებს ჰგონიათ, რომ მან პეტერბურგში ღენინი და სხვა ამხანაგები ვერ დაარწმუნა ამ სტამბის საქირებაში. პეტერბურგიდან დაბრუნებული ამხანაგებს დაწვრილებით უყვებოდა იქაურ ამბებს, სატყუარბიყვით გაბასცემდა რა უთხრა ღენინმა, როგორ იბრბოდა პროლეტარიატის ბელადი იმისათვის, რომ სტამბები არალეგალურ მდგომარეობაში დაარჩენილიყვნენ, როგორ დასცინოდა იმით, ვისაც მეფის მინოფტისა რამე სჭეროდა, მაგრამ ხმათა უმრავლებობით მაინც ის გადაწყდა, რის წინაღმდეგაც ბელადი. იყო გავა ცოტა დრო, თქვა მაშინ ღენინმა, და ჩვენ ისევ დაუბრუნდებით არალეგალურ მუშაობას. ამით კი ისევ პგონიათ, თვითონ რომ უყოფილყვნენ აბელი მავიერად პეტერბურგში მივიღინებული, სხვანაირად გადაწყდებოდა „ნინას“ ბედი. რას იზამ, იქ ყველა მამოცია, სადაც თვითონ არ არის.

აბელს ხმა არ ამოუღია. არც ვანო ბოლქვაძე განაბუნებია სტურუას; ისევ უხმოდ აკეთებდნენ თვანიან საქმეს და სამივე იმაზე ფიქრობდა, დადგებოდა თუ არა ის დრო, რომ ბაქოში ისევ აემუშავებინათ სტამბა, ანდა რომელიმე მათგანს თუ მოუწევდა ისევ ბაქოში ჩამოსვლა, როგორ წარიმართებოდა მათი ცხოვრების ჭვა პეტერბურგში ჩახელის შემდგომ. საით წაიყვანდათ ბედი?

შუადღის ხანს, როცა შრიფტაც და დაშლილი მანქანაც უკვე საიმედოდ მქონდათ შეფუთული, თათრის სახლს ეღარუნით მოადგა ეტლი. ზარზე მიხედნენ, რომ სტუმარი შინაური იყო, კარი გააღეს და დათოვლილი ეტლი ეწო-

ში შემოვიდა. ნარბენ ცხენებს სველ ზურგზე ორთქლი ახლიდათ, ყურბებაცქვიტობები ფრუტუნებდნენ და ნესტობიდან თოვლს იბერტავდნენ. ხანდაზომული მიეტლვე თბილ ქურთუკში ისე ჩაქედლიყყო, მიხვრა-შოხვრა უქარდა. ყურებიან ქუდში მხოლოდ თვალები და ცხვირი მოჩანდა. გულგრილი გამომეტყველება ჰქონდა, სწორედ ისეთი, როგორც იმ ადამიანებს აქვთ, ვინც არავითარ ინტერესს არ იჩენენ იმის მიმართ, რაც მის გარშემო ხდება. ტრიფონი ხალისიანად იქცეოდა, მხიარულობდა, ეტყოდა, განზრახ აეთყებდა ასე, შეიძლების თაღის ასახვევად.

შეფუთული ტყარის ეტლზე სწრაფად დაწყეს ტრიფონმა აბელი განზე გაიხმო და უთხრა:

— შენ აქ დარჩები, ქალაქში შენი გამოსვლა სახიფათოა. ამ საქმეს ჩვენი ვეროფით.

აბელი უხზოდ დავთანხმდა. დანარჩენები ეტლს შემოსახდნენ და წავიდნენ.

აბელმა კიშკარი მოხურა და ეტლს თვალი გაუყვალა.

თოვლით დაფარულ დედამიწაზე ეტლის ნაკვადები რჩებოდა და ნელნელა ისევ იფარებოდა თოვლით. სიცივისაგან მოხუტული ბიჭები ჭირისუფლებივით მდუმარად იხსდნენ. ზედუბით დაკრძნობოდნენ შეფუთულ ყუთებს. აბელს ისე მოეჩვენა, თითქოს ისინი ეფერებოდნენ ამ ძვირფას ტყარს.

სიანულეთი შეპურობილი აბელი უპრავად აღგა და სევდიანი თვალებით მოცილებდა „ნინას“ — თავის განუურელ ძვირფას მგობარს, ვინც ახლა ზის ყუთებში საცოდავად დრო ჩაქედლი, როგორც ძვირფასი აბლორელი ადამიანი კუბილში. მის ზური გზა ედო, დედა-ქალაქისკენ. მშვიდად ჩააღწევდა თუ არა იქამდე?

* * *

1907 წელს სექტემბერი. შუალაშეა. შემოდგომის დიწი წიმა სევდიანად ხმარობს გარეთ. პატიმრები სავსე საბარგო მატარებელი რომელიღაც სადგურზე ჩამოდიდგარა. გარედან ნაწიმიანი, გრილი და სუსთა მარტი შემოდის, აქ ვაგონში კი შრომისა და ოფლით გაწიწებული ტანსაცმლის ხუნი ტრიალებს. პატიმრებთან ზოგს სძინავს, ზოგი ფიზიკურს, ახვედებენ, ოხრავენ, იმუშებენიან. გარეთ ვაგონების გასწვრივ, დარაქები დაღიან და ალხათ გასამხრებულად, ერთმანეთს ეხმარებიან.

— სადა ვართ, ძებნო? — კითხულობს ვიღაც პატიმარი ნაშიწარევი ხმით. სიბნელეში არა ჩანს იგი. პატიმრები ერთმანეთს ვერა ზედავენ.

— სადა ხარ და ბაღ-მასკარაზე. ვერა გრძობ?

პატარარი, ვინც იკითხა სადა ვართო, ოხრავს და ხმადაბლა ამბობს

— ვიცო, ძმაო, როგორ ვერა ვგრძობ. რაველი ღამაშანების სუნამოს ხუნი ტრიალებს.

აბელი ფიზიკურს, ცალი ყურით უხშენს პატიმრებს, ცოტახინთ მიამარობს მათ ურადღებასა და მერე თავის საფიქრალს უბრუნდება. მისი გონება დაძაბული მუშაობს, თვალწინ უდგას პეტრებუტყასა თუ ქუთაისის ახლო-მახლო სოფლებში გატარებული უახლოესი დღეები, დაპატიმრების წუთები და ადამიანები, ახლობელი ადამიანები. ვინ იცის, პეტრებუტყიდან რომ არ წამოსულიყო, ეგებ დაპატიმრების ასცდენოდა? მაგრამ არა იყო, შესაძლოა იქ უარესს გადაეყვარა, ახლა გადასახლების დასქვრდნენ და ეგებ იქ სახარობელიც ედოდა. ასეც იქნებოდა, თუ „ოხრანას“ ხელში ჩაგარდებოდა.

„ოხრანა“ — ეს საზარელი სიტყვა იყო ყველა პატიმრისათვის. მას ზორბული წარსული ჰქონდა. იგი პეტრე პირველმა შემოიღო ათას შვიდას თვარამეტ წელს საიდუმლო კანცელარიის სახელწოდებით. მისი დანიშნულება იყო ბატონყმური წყობილების დაცვა. საიდუმლო კანცელარიაში მთელი დღეღამის განმავლობაში შორიდგობა იყო დაწესებული და ყველა ქვეშევარდამს ევალებოდა, როგორც კი შეფის აუტს მოისმენდა, ან წყობილების გინებას, მაშინვე შეტრახა „საიდუმლო კანცელარიაში“ ასეთი შედახილით: „სიტყვა და საქმე საშუალო-სა“. ამ სიტყვების შემდეგ დაუყოვნებლივ მოუსმენდნენ.

დროთა განმავლობაში პეტრეს საიდუმლო კანცელარია რამდენჯერმე გადააეთეს, საბელი უცვალეს, ნოლო ბოლოს აღექსანდრე მესამემ ეს ორგანო დაუქვემდებარა შინაგან საქმეთა სამინისტროს კანცელარიის შთავარებულმა მენტს და მას „დამცველი განყოფილება“ ანუ „ოხრანა“ უწოდა. პირველი სათათბროს გარკვეულ შემდეგ მეფემ იმპერიის ყველა გუბერნიასა და ოლქში გახსნა „ოხრანა“ და იგი რისხვად მოეკლინა რევოლუციონერებს. ოხრანას თუ ვინმე ხელში ჩაუვარდებოდა, ან წამებით სიკვდილი ედოდა, ან სახარობელი. აქ განკითხვა აღარ იყო მტყუანისა და მართალს შორის. მის ხელში შემთხვევით ჩავარდნილ ალღამართალ ადამიანსაც კი აიძულებდნენ ვაუგონარი წამებით „დაწაშული“ ეღიარებინა და მერე სახარობელად ასულიყო. სახარობელეით მოიფინა იმპერია, ქალათები და მღვდლები საშუალოს ედარს აუღიარდნენ, იმპერიაში იხე მომარკვლდა სიკვდილით დასჯა ქალათებს სხვა ქალაქებთან იწვევდნენ. ზოგჯერ კი თვითონ სიკვდილიანი იმპერიაში იმ ქალაქში, სადაც ხელუფლებიანი ქალათი მუშაობდა, ვრონევის გუბერნატორი გრადონა-ჩანლიკს სთხოვდა, ვრონეუს მოავლენით ქალათი აგრარულ მომარკვლაში მონაწილეობინა-

კრებულში
1925-1926 წლები

თავს სიკვდილშიყვლილი გლეხების ჩამოსაბრუნო-
ბადო. გუბერნატორს გრადონაშადნიკი დაშო-
ფრული დეპუტით ასეთ პასუხს უწყებინა:
„კორინთელი გუბერნატორს. გაყენებება, რომ
ორი ქალაიი ჩამოვა სამზე, ოთხშაბათს, შ ან-
რილს. ვასაბრქელო ასი მანეთი თვითთვლის
ჩამობრუნებზე. გრადონაშადნიკი გენერალ-მა-
იორი ანდრიაიოვი“.

მეუხედავად ასეთი სისასტიკისა, რევოლუ-
ციონერები მაინც უყან არ იხედდნენ, სისხ-
ლის წილ სისხლით იძიებდნენ შურს. არსენ გო-
რჩიაშვილმა თბილისში ათას ცხრაას ექვსი
წლის თექვსმეტ იანვარს შიგ შუა ქალაქში
ბოშიით ააფეთქა ვენერალი გრიაზნოვი. ქორ-
ციაშვილი პირველ მარტს ჩამოსაბრუნა. მათ
თბილისში ქალაიი ვერ იშოვნეს და ვლადიკა-
ვკაიდან ჩამოიყვანეს ვილაც პატომარო ფი-
ლიპოვი, შავრამ არც ქალათს დაეუყარა ბეირი,
რამდენიმე დღის შემდეგ იგი პატომარებმა და-
ნიც აჩუხეს.

აი, ასეთი ამბები დატრიალდა ქვეყანაზე,
აბელი კი იმას წუწუნებს, თანდარმერიაჲ გამო-
მიჭირა და გადასახლება მოძისაქეთს. პეტერ-
ბურგში რომ დაჩინდელიყო, ვინ იცის, უარე-
სი დამართოდა. მის უფრო ვაახსენდა ჩხოვრის
ერთი გენერალიური მთხრობა. მთხრობის
გმირი იმით იშვილებს თავს, რომ სხვები მას-
ზე უარეს ღღუში არიან და თვითმკვლელობას
გადაიფიქრებს.

შავრამ ასე იყო თუ ისე, პეტერბურგში გა-
ტარებულად დღეები, ღვინითან ურთიერთობა,
აბელისათვის მაინც დაევიწყარი იყო.

ორი-სამი კვირის შემდეგ „ნიინას“ პეტერბუ-
გში თან გაჰყვნენ თვითონ აბელი, ბოლქვაძე
და ვანო სტურუა. ჩაობარეს საბჭოელი მანქანა
და ლიტვის გამოჩირზე დადგეს. ასე გადაიწა-
ცლა „ნიინამ“ ბაქოდან დადაქალაქში. სამივენი
ერთად უბოვრობდნენ, ისევე ერთად მუშაობდ-
ნენ, შავრამ მალე გაიხსნა ფონტანკაზე ბოლ-
შევიკების დიდი დეკალური სტამბა „საქმე“
და იქ გადავიდნენ სამუშაოდ. ამ სტამბაში იბე-
ჭებულადა გაზეთი „კოლნა“. თითქმის ორი თვე
იმუშავა იმ სტამბაში აბელმა და ამ ორი თვის
მანძილზე ყოველდღე ხვდებოდა პარალეტარიი-
ტის ბელადს. სტამბის შერობაშივე იყო მოთა-
ვებული რედაქცია და ღვინის პატარა კაბი-
ნეტი. დღის რვა-ცხრა საათზე მოვიდოდა ღვ-
ინი, თავლებმოქუთული დიმილით გახაზიდა-
ვდა სტამბის მუშებს და თავისი მტკიცე, მღერ-
ის ხმით მიესალმებოდა:

— დილა მშვიდობისა, ამბანაგებო — მერე
ხელებს მოიფშვინებდა და დაამატებდა — ახა
შეუვლეთო საქმეს, მა?

საქმეს გულმოდგინედ შეუდგებოდა, ჯერ
ყველა გაზეთის გადააუვალიერებდა „ნოვოე
ვრეხას“ თუ „რუსს“ თავიდან ბოლომდე კით-
ხულობდა ასე თავადებულად მუშაობდა თორ-

მეტ სათამდე, მერე კი მახლობელ კრებულში
ში მიდიოდა სასადილოდ.

გორბოვის ქუჩაზე მდებარე რესტორანში
სადილობდა ხოლმე ღვინის ყოველ დღე, ხო-
ლო სადილის შემდეგ დაახლოებით ორ საათ-
ზე ისევ რედაქციაში ბრუნდებოდა. სამის ნა-
ბევარზე რედაქციის ყველა წევრი იურიადა თავს
და სარედაქციო თათბირი ტარებოდა. ხან
ვროვსკი, ხან ლუნაჩარსკი, ხან შავაროვი
სამააღლა კითხულობდნენ საგზეთო მასალებს
(ურნეტესად კი ვროვსკი, რადგან ყველაზე
უკეთ ის კითხულობდა), ღვინი გულდასმით
უსმენდა და შენიშვნებს აკეთებდა, ხოლო ვა-
ზეთის მოწინავეს უშუტესად თვითონ სწერდა.
კრების შემდეგ ბელადი ან სწერდა ანდა მიტა-
ნგებზე გამოდიოდა კარპოვის გვარით. დამის
თერამეტ საათზე კი ისევ რედაქციაში ბრუნ-
დებოდა, რათა თვითონ გახსობოდა დამის
დებუშებს, ქარხნიებიდან თუ რევოლუციურ მუ-
შათა ორგანიზაციებიდან რომ მოდიოდა. ყო-
ველ დებუშას გულდასმით ეცნობოდა ღვინი
და რედაქციის მუშეების მითითებას აძლევდა
როგორ გაესწორებინათ ან სად რა გაეშვათ.

რატომღაც თითქმის პარკული დღედაწვე ბე-
ლის ცხოვრება სტამბაში ისე აეწყობა, რომ
თუ ღვინი რედაქციაში მოხვდას დაგვიანე-
ბდა, ის წუთები რადიკალირად უსაღისოდ
იყო გამოჩნდებოდა ღვინი, თავისებურად
მკვირცხლად შემოაბიჭებდა და იმ წუთიდანვე
უცნაურად გახალისდებოდა, რწმენაც ემატე-
ბოდა აბელს და კიდევ რაღაც დიდი, რისი-
ვისაც ზუსტი სახელი ვერ მოცემნა. ეგებ ეს
ხიყვარული იყო. ის სიყვარული, უჩუბრად,
უხმაროდ და თითქოს უმიზეზოდ რომ და-
ბადებდა ხოლმე ერთი ადამიანის სულში მეორის
მიმართ?

ასეთი ხიყვარულის დროს მიზეზი ნათელი
და მკაფიო არ არის, უბრალოდ ორი სუფთა
გული და სუფთა სინდისი. უხილავი ძალეზით
ურბრთლებიან ერთმანეთს. აბელიც გრძნობდა,
რადელიც გრძნობდა, რომ ბელადი მის მიმარ-
თაც დიდ სიბოზს ამფლავებდა, უფრო სწორად
კი არ ამფლავებდა, იგრძნობოდა.

ასე მიდიოდა ცხოვრება პეტერბურგში, მშვი-
დად, უნაშინროდ, შავრამ დაუღბა მეფეს შუ-
რისბიებინა და ანვარიონსწორების ეამი. უან
დახეულმა მშეცმა ფეხი მოინაცვლა, ძალ-
ღონე მოიკრიფა და ახლა თვითონ შეუტია მე-
ტოქებს. პარკული სათათბირი წიხლისკვრით
გაგდო და მერე გაშქინეარებული ყველას
დაერია. მძიმე ეამი დადგა.

რესტორან „შუარისა“ თანდარმერიაჲ პარ-
კულიციები აღმოჩინა. მუჭირმა და გორელმა
მხარეულმა გიგამ გაქცივნით უშველეს თავს,
ისე რომ პეტერბურგშიც ყველაფერი აირია,
მშვიდი ცხოვრება ხიყვითანაჲ შეცვალა. სწო-

რედ ამ დროს ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით ახელი პეტერბურგიდან ამიერკავკასიაში მიავლინეს სამშუაოდ. ქუთაისის ახლო-მახლო სოფლები, იქ გახსნილი საიდუმლო წრეები, დევნა და ბოლოს, მკათათვის ერთი ყველაზე უღამაზენი სადამო, როცა ყვბირიას ტყეში ახელი და ეთერი კიდევ ერთხელ შეხვდნენ ერთმანეთს. ცრემლით ეთხოვებოდა ახელს თავისი საყოფი და ეშუდარებოდა, ნუ მიმატოვებო. ამწვიდებდა ახელი ქალს, აწყნარებდა, ცდილობდა იმედი შთაენერგა მისთვის, გაეხსენებინა, მაგრამ ეთერი თავის გულს ვეღარ ერეოდა. ახელი ერთხანს კიდევ იმუშავებდა ქუთაისის მაზრაში, ფანდარმერაის ძალიან რომ არ შეიღონებინა, საბარლო ღელა და მამა როგორ გაქაშდნენ იმ ხნის მანძილზე, ვიდრე ახელი იქ ტრიალებდა. სულ მოკლე ხანში შიშმა დააბერა დედაც და მამაც. კერა იმე არ გავიღოდა, ფანდარმერის არ მიეკითხათ წყადისში. გაფაციცებოთ დაეძებდნენ ახელს. ვერ ავინებდნენ მის კვალს, და ბოლოს, გამწარებულმა ბოქალმა, ვისაც ამდრენ უსიამოვნებდა შეხვდა ახელის გამო უფროსებისაგან, გადაწყვიტა — ენუქიძეების სახლს ციციბლს შეეცემ, თუ ახელის ასავალ-დასავალს არ შეტყვიანო. შემოადგომის ერთ მზიან ღელეს ფანდარმერა აიკაცინა ცხენოსანთა რაზმმა გაიარა სოფელი ზოტცი და წყადისისკენ აიღო გზა. დობებს ხალხი მოსდგომოდა, მდუმარედ მიაკლდებდნენ პირქუშად მიმავალ ფანდარმერს. ბევრმა მათგანმა უკვე იყოფა, საინი შქონდათ გეზი, ვისი კარ-მიღამო უნდა აეღონებინათ და დაერბათ. მოკლე ბილიყით წინაწარს აცნობეს ენუქიძეებს, დაუბარებდელი სტუმრები თქვენთან მოდიანო. ვიდრე ფანდარმერა წყადისს მოაღწევდნენ, კაცმა არ იცის საიდან, ხალხში ხმა გავრცელდა, სოფრომ ენუქიძეს სახლ-კარი უნდა გადაუწავნათ. იმ დროს საქართველოში მაქსუდ ალახანოვ-ავარსკი თარეშობდა. ხელისუფლებისიღი ურჩობისათვის ალახანოვ-ავარსკიმი ციციბლს მისცა ხაშური, ხარაგაული, ყვირილა, სამტრედია და ოზურგეთი. გაუგონარი უბედურება დაატეხა თავს მეფის ერთგულმა დეკმა საქართველოს და ამით ორი კურდღელი დაიჭირა. თავისი უნაც დაიპყროფილა და მეფესაც აამა. ისე რომ, იმ დროს ციციბლი და ხანძარი ჩვეულებრივი ამბავი იყო. ხალხში დარბუღლმა ხმამ სოფრომისა და მისი მეზობლების ურამდეც მიადგა. მთლად გაკაღარაგებული, დარდისაგან წაადრეულ მოტეხილი სოფრომი მდუმარედ იდგა და ვერაფერი მოეხერხებინა. ისეთი იყო, დანა-პირს ვერ გაუხსნიდა. სოფრომის ენოში თავშეყრილი მეზობლები თაობირობდნენ. ნახუცარმა ილიკომ აქაც გამოიბე. „მნათობი“, № 7.

და თავი, სოფრომი შეანჯღრია და დაეძინა. — რას ვაშეშებულხარ, ყანახო, შიშობიერობს რაზე!

— რა უნდა მოვფიქრო, ილიკო, დავიდლებე კაცო. — სოფრომს თვალეზე ცრემლი მოადგა.

— სპირიდონის სურათი თუ გაქეთ?

სპირიდონის ხსენებაზე რაღაც ბუნდოვანი იმედი გაურხნდა სოფრომს გულში, მაგრამ დაბნეულს ვერ მოეფიქრებინა, ახლა სპირიდონი რანაზრად ხსენიდა.

— სურათი გვაქვს, მაგრამ სურათი რას გეშველის, ილიკო?

— სპირიდონი მთელს მაზრაში ცნობილი კაცოა, მთავრობისაგან დიდად დაფასებული. ისიც ხომ თითქმის ამ ოქაბის წევრია, შვილიცოთა გუავთ გაზრდილი. — ნახუცარი მეზობლებს მიუბრუნდა. — ხალხო, რაღას უდგეხართ, გამოიტანეთ სპირიდონის სურათი და ტრეკარაან დახვდეთ ფანდარმერს. მე მგონი ისინი ვეღარ გაბედავენ აქაურობა გადაწვან.

ამ ხერხმა გასჭრა. სპირიდონის სურათის დანახვაზე ფანდარმერები მართლაც შედრკენ, ერთმანეთში ცოტახანს ითაობირეს და მერე ხალხს ჰკითხეს.

— ამ ოქაბს სპირიდონ ენუქიძესთან რა ერთობ აქვს?

— როგორ გეკადრებთ, ბატონო, — წინ წადგა ნახუცარი ილიკო და დონიქი შემოიყარა, — ამ ოქაბმა თუ მეფის ურჩი ერთი შვილი გაზარდა, სამაგიეროდ მეორეც მეფის ერთგული და მეფისაგან დაფასებული სპირიდონი ამ ოქაბშია გაზრდილი, ეს მისი ოქაბია.

ფანდარმერმა კიდევ ითაობირეს ერთმანეთში და ბოლოს ურუმზად იბრუნეს პირი.

ეს მოხდა სექტემბრის მიწურულში. ამ დროს ახელი თბილისში იყო წასული, სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის კავკასიის ურალიოზაზე. თბილისიდან იგი პარლამირ ბაქოში გაემგზავრა იქაურ ორგანიზაციებში სამშუაოდ. ის აზრადეც არ იყო, რა ციციბლი და ვაგბა გამოიარეს მისმა მშობლებმა. ეს მხოლოდ გვიან შეიტყო და კმაყოფილი იყო, რომ დროზე გამოიერადა ქუთაისის მაზრას. თავისი თავი იმდენად არ აფიქრებდა, რამდენადაც ბედგამწარებული მშობლები, ბაბოქო საიმედო ქალაქი, იყო, უთვალავი ნაცნობ-მეგობარი სუვად, იმე რომ ყველაფე შეეძლო შეეფარებინა თავი. მართლაც მთელი შემოადგომა და წამთარი ისე გავიდა, ფანდარმერმა ბუზიც ვერ აუფერინებ, შიგ ბაქოში თუ ბაქოს გარეუბნებში რამდენიმე მარქსისტული წრე გახსნა, ამ წრეებს შორის საიდუმლო კავშირი დაამყარა, ერთი სიტყვით, სათივით ააწყო საქმე, მაგრამ ეშმაქს არ ეძინა თურმე, ეშმაკი ჩუშად მუშაობდა და იმ ზადეს ქსოვდა, რაშიც ახელი უნდა გაბმულიყო. და მართლაც

მათის ერთ ხალხობს აქი გავება კიდევ ამ ზღვეში.

ბაქოს გარეუბანში იმ დღესათი მარქსისტულ-ლი წრის შეკრებილობა იყო. წრის ნეკადინეობა გვიან დაშთავრდა — თერსოშტ ხათზე მუშები შინ გაიკრადნენ, ხოლო აბელი უკანასკნელ საგარეუბნო მატარებელს გამოჰყვა ბაქოსაჲ. მათის თბილი ხალხი იყო, სამიო-დე კაცი თვემდე იმ ვაკონში, სადაც აბელი ავიდა, ისე რომ შინთვის უურადღებდა არავის მიუქცევიდა. ნახვარიი საათის შემდეგ მატარებელი ბაქოს მთავარ სადგურზე ჩამოღვდა. სადგური თითქმის ცარიელი იყო. საყვარტე-ლი მუშადრება სუფილი. კრუადები აურუ-ბდნენ იქაურობას. აბელი სადგურიდან გეო-და და დინჯი ნახაქით ჩაუყვა უკარიბელ ქუ-ჩას. საუბრეთსო გუნებაზე გახლდათ, ოღონდ ეს იყო, რატომღაც წყაღისი და თავისიანები გაახლნდა. მოენატრა იქაურობა, იქ გატარ-ბული ბავშვობის დღეები. მიდილია მუშადრო ქუჩით და ახსენდებოდა ენოში ჩაშლილი კა-ლიო, ქვერ, ხახით ბელში ზედა რომ ვაიბო-ტაოდა და ხარკის აფიცებდა ხოლმე. უპო-დებოდა ამის გახსენებათ ბალღიეთი აფრუვა გული და ღაძის ტირილი მოერია. რა ხანია თყან სოფლებს, თავის ქვრას მოსწევა და იქა-ურობა ასე არ მონატრებია. რას ნიშნავს ეს, რაზე უბედურებას ხომ არ მოახწავებენ?

უცებ ფეხის ხმა შემოვიდა. შერტოდა და უკან მოიბრუნდა. ქუჩაში არავინ ჩანდა, აღარც ფეხის ხმა ისმოდა. ისევე გააგრძელია გზა, მთვა-რემ ღრუბლის ქუდაში ჩაუვიწთა და ქუჩას წე-ღა-ნელა გადევლო ჩრდილი.

აბელმა ვიწრო ქუჩაში შეუხვია და მამან კი შეაფიოდა გაიგონა ფეხის ხმა ზურგიდან. უკან მოიბრუნდა და მოულოდნელობისაგან ისე შეშინდა, ფეხებზე დედაქმეა შეერვა. ვერ მი-მხვდარია, მიჩვენება იყო ის, რააც ბედავ-და თუ სიყვადე. ტანში ერთხანტელმა დაუარა და უფრება წივილი დაუწყო. ამა, გათავდა მადლაფერი, სადაც არ ეღოდა, იქ გავება. თვა-ლივზე ბელი მოსვდა, ეგებ მოჩვენებააო, მა-გრამ არა, მის წინ სამი უანდარში იდგა, სამი-ცემ იარაღი ჰქონდა მომარტვებული, ხმას არ იღებდნენ, აბელს მისჩრებოდნენ და თვალე-ბში ბორბოტი დიმილი ედგათ.

— ვაგზლისაჲ, თქვენო უდიდებულესო. ბეი — თქვა ბოლოს ერთმა და მეტრდში მა-შუტრის დღლა წაატყა.

უვდაფერი იარა მის გონებაში. უფრებს ზრალი გამქონდა და უკვე აღარაფერზე ფი-ქრობდა. თითქმის ალაღებულზე მიდიოდა, თა-ვისი სურათის გარეშე მიათრეფდა ფეხებს.

იყო, აბელს უნდოდა, რაც შეიძლებოდა დაეხმებინა. ზე გაენამართლებინათ და ღროზე მოესაჯათ. ახალ დანაშაულს ვერაფერს უშტკაცებდნენ, ისევე მველი ბრალდებით ალხათ ვადხასაღებას მუხსენდნენ, მაგრამ ხა? ისევე აღმოსავლეთ ციხისიში თუ სხვაენ, ციხეში, მიუბრუნდა მეკარი რევიმისა, მინც აღწევდა გარესამე-არის ცხოვრების აშბები. მატარებელი ახერხებდ-ნენ გაუთებოც კი შეშოტენათ. ქველაზე მე-ტად ციხეში უოფნისას აბელი ალხასაოვის სე-კვადიას ცნობამ გაახარა. მეფის ერთფულ ხე-ტრას სომხეთში აღუქანადროპოლის ქუჩა-ში ეტლით მიმავალს, ტერობისტებმა ბოშში შეუთვალეს. აქვრად ალხასაოვი ველარ გადარ-ჩა, ისე როგორც ქუთაისში. ბოშმა მიზანს შიადწია. აბელს კიდევ არ სჭეროდა ეს აშბი, ვიძერ ველაცამ არ აშენდა ციხეში შეშოტენი-ლი გავითი „უბანსკეი ოზლანტინე ველომოს-ტა“, ეპატერიწოდარში რომ გამოყოლოდა.

კავკასიელი ბანდიტებმა წერდა გა-ზეოა, — დელი ხნის შემდეგ შიადწიეს თაქ-ანი მიზანს. უმშბართი მოკლეს იმერეთის, სა-მეგრელისა და გურიის რეკოლუციური აჯან-ყების ჩამშობი, კავკასიის საუბრეთსო, უმა-მატრის და უკეთილშობილები შილი, ბედი დღანას ინახავდა ტახტის ერთფულსა და შა-მატე მხახურს თურქებისა და ბუხარელების, თურქმენებისა და ავღანელების ტყვიისაგან, ხოლო ველარ დააუარა ვერაგი ბორბტანსზრა-ტელის თვადახსნისაგან, რომელმაც უმშბარა გადარადრო ალხასაოვის ეტლს.“

მამაშე მოლოდინს, როგორც იყო, დაადგა საშველი. სექტემბრის ერთ დღეს აბელს აც-ნობეს ვანარენი, ვორონეჟი-გადაგახსლენო. ურორენი არც უკიდურესი ჩრდილოეთი იყო და არც აღმოსავლეთი. ბაქოდან ჩრდილოე-თით, მოსკოვ-ქალაქამდე მდებარეობდა, მი-ნარე დონის მახლობლად. და აბელი სასტე-ლით კი არ იყო შეძარწუნებული, არამედ იმ აშბით, რომ თავის საუფარულ სამუშაოს მო-სწედა. მატარებელი მყოფს ერთი იმედოდა სხულდგმულებოდა — არამინარად გზოდან გა-მოქცეულიყო. მაგრამ ავტო მატარებელი ორი ევრიბა მორახარებებს, როგორც იყო გაღია კა-ხნიის ზედა, გაიარა ახტრანანი, აუყვა მდინარე ეოლარს, გაიარა ცარიცინი, მიახლოვდა, სხვა უფთავადი და უმნიშვნელო სადგური თუ და-ხახლებანი, მაგრამ აბელმა ვერაფერი ნახა ბელსურელი დრო გაქცევისა. მატარა შანსიც კი არ გამოჩინდა.

იგი გრძნობდა, რომ მატარებლიდან სხვა მატარებლსაც ეპირათ თვადი გაქცევაზე. უცნა-ური იყო, ამ ვანარახვას ვითომ ერთმანეთს უმხლავდნენ, არადა ერთიმეორის გუშანი კარ-გად იყოდნენ.

ორი კვირის მანძილზე უფარი ისე წამოე-ზარდა, მატრო შუბლი და თვადებოდა უჩანდა. ქუშქმა და უსუნუთობამ შეეღონა, არადა ეს

დასაქმები გზაც აღარ იღვია. ვითომ შორს არ არის ვორკონევი, მაგრამ ჩამოდენა გზა არის. რა დღეა რუსეთი, უკრაინა და ამ ვრცელ მიწაზე რამდენი ადამიანი იტანება უსამართლობით...

სადგურ ვერდევკაზე მატარებელი დილით ჩამოვსო. მოეპოვებოდა დილა იყო, თითქოს დღე-ღამეზე ჩამოხმობოდა ღრუბლებს არემარე ჩამოებნებდნენ. წერალი წვიმა ცრიალა. სადგურზე სხვა მატარებლებიც იდგა და ბაქანი, მოუხდავად ცუდი ამინდისა, ხალხით იყო სავსე.

— დღეს რა რიცხვა? — იყოთა ვაგონში ვილაპაძე.

— რა სექტემბერი.
— ოცი კი არა, ოცდაერთია. — გამოვამათა მეორე.

პატიმრები უკვე წამოშლილიყვნენ. ვინ თვის ივარცხნიდა, ვის ტანისამოსი მოჰყავდა წერტილები, თითქოს ჰიანჭველების ბუდე დაანგრეოდა, ისე აფუფხუხუხდნენ პატიმრები.

— შენ ჰეი, სემიონ, რას ექვეები, დავეხივინე? — გაღაძმახა გრძელწვერიანი, ხანში შეტულ კაცს იმან, ვინც წიდან იყოთა, დღეს რა რიცხვააო. გრძელწვერიანმა, ზუგრშიარამ ბელი ჩაეყო და ბეჭითად იტანდა, ცისფერი გატანული თვალები მიაპურს შემეითხებულს და სეველიანად უბასუბა:

— დაშენიენენ, მამო, მამო, დაშენიენენ. ეტყობა, შენი ბინადრები უფრო თვინერები არიან, ან ადრევე დაძღნენ შენი სისხლით.

შემეითხებულმა ნაძალადევიდ ჩაიციან, მოპასუხეს ყურადღება აღარ მიჰქცია, ფანჯარაში გაიხედა და ბაქანზე მოსიერიან ყურადღებას დაუძახა:

— ჰეი, ქაბუყო, თუ იცი, აქ დიდხანს ვიდგებით?

ყურადღება ახალგაზრდა იყო, ტანმომცრო, მხარზე გადაკიდებული შაშხანს კონდახა მუხლებზე სცემდა. მან უხალისოდ ასწია თავი, ფანჯარაზე მოხდგარა პატიმრებს შუბლშეკმუხვებით შეხედა და მხრები ააჩქია:

— ახა ჰე რა ვიცი, აშბოტენ, ლანდაგები აურილიაო.

ყურადღების ნათქვამი მთელ ვაგონს მოედო იმ წამზე. ყველა პატიმარმა უკვე იცოდა, რომ წინ დახრკოლება იყო და ეს მატარებლები იმტომაც იდგნენ. ახელს გულში იმედის სხივი ჩაუღვია. თავისდაუნებურად აღელდა, ხტუნული თუ სულმა უგრძობო, რომ დღეს შენაძლებზეთა ბქნებოდა მისი გაქცევა. ვაგონში პატიმრები რამდენიმე წუთით დაღუმდნენ, ეგებ ისინიც გაქცევაზე ფიქრობდნენ?

აღმა ვერდევკა. თუ აბელი მოახერხებს და დღეს ხელიდან დაუხმობდება ყურადღება, რას იქნება, სად წავა? რაღა თქმა უნდა, ისევე ბაქონი. იქ ყველაზე მეტი მეგობარი ჰყავს, ყველაზე ბევრი სიმედო თაყვანისმცემი იმედობა.

ისევე ბაქო და სხვა არცერთი ქალაქი წინაშე ცოტათოდნი ფული შემოარჩა, ესეც დასაზარებელია, წვერს მაინც გაპარასვენ და ვასუფთავდება, რომ გზაში ეჭვი არავინ ადღოს.

ესე ვაშალბით უცემდა გული, ღამის ბუდე-დან ამოვარდნილა.

თუ მატარებელი დიდხანს შეჩერდებოდა, მაშინ მეტი რა გზა ჰქონდათ, იმედებულნი იყვნენ პატიმრები რივარეობით ჩაეყვანათ ბაქანზე. აი, მაშინ, მაშინ შეიძლება და ვაძრომა.

მატარებელი აღვილიდან არ იძვროდა. ღრმინედა, ძალიან ნელა მიიწვიდა წინ. საღამო-ხანზე პატიმრებმა უკვე გინახი ატეხეს. ყვიროდნენ, მოუხტებით აბრახუნებდნენ, იგინებოდნენ, გარეთ გასვლას თხოვლობდნენ. ვაგონიდან რამდენიმე პატიმარი გაიყვანეს. ორ შიოარაღებულ ყურადღებას სამსამი პატიმარი მიჰყავდა.

— წერტილი დაიციავით, — ყვიროდა ყურადღული და პატიმრებს დღეს აგინებდა. პატიმრები ცდილობდნენ ერთმანეთისათვის მოეწყობათ, წერტილს არ იცავდნენ. აბელს უნდოდა ისეთ ღრმს გასულიყო, როცა შეინდებოდა. მაშინ გაქცევის შანსი უფრო მეტი იყო, მაგრამ მოთმინება ელევოდა, ეგებ მანამ სქობდებ, ვიდრე ეს არეულობაო, ფიქრობდა.

ამ ეკოპანში იყო, რომ კარებთან მისულს ხელი ჰკრებს და პირდაპირ ბაქანზე გადაუძახებს. ყურადღებმა როგორც იყო მოახერხებს კარის დაკეტვა, ვაგონიდან გამოხული სამი პატიმარი გაიძღვარეს წინ და თვითონაც გინებით მიჰყვნენ უკან, მაგრამ ამ ღრმს მოულოდნელი ამბავი დატრიალდა, პატიმრებმა ვაგონის კარი გამოამტერიეს. ყველაყურადღება ირია, გამაყრდნობელი სტენა, მუქარა, ღამ-ძღვა...

სადგურიდან დახმობრებლად მოვარდნენ პოლიციელები, დატრიალდა კონდახები. და მაშინ აბულმა გაღაწყვარა, რომ უკეთეს ღრმს ვერა ნახავდა.

„წადი, წადი! თვის უშველი!“ — ჩასჩინებულა ვილაც უხილავი და თავის ნებაზე მიჰყავდა. ვაგონების ქვეშ გაძვრა, მეორედ მხარეს გავიდა, მოთვალერიან იქარობა და გაქცევა.

„ან ეხლა შესერიან, ან ეხლა!“ — მარტო ამას ფიქრობდა და ამ საშინელი მოლოდინით მიინც წინ მიიწვიდა. ბუნდად მარბოდნენ მის წინ ვაგონებელი ადამიანების სახეები, მას რომ წინ ხედებოდნენ, მაგრამ გრძნობდა, რომ ისინი ჩვეულებრივი მოქალაქეები იყვნენ, ვინც ალბათ კიდევ უთამაჯდნებოდნენ.

— გაიქცენენ, პატიმრები გაიქცენენ! — ყვიროდა ვილაც.

როგორც წინ, მარტო აბელი არ გაქცეულა, ალბათ სხვებიც ვარბიან, ეს კარგია, რომელ ერის გამოდგენენიან. სადღაც შორს სროლის ხმა გაიხმა, აბელი შეჩერდნენ მდგეა.

რი არსად წამდა. ბინდი ეფრებოდა უკვე დე-
დამიწას. სადგურის ევრდევკა უკან დარჩა. წინ
მეუღლეო ტყვა და სოფელი. ეს პირქუში დამე-
რანეწარის გადავიდის და მერე აიასი გზა და
ბალიკი გამოჩნდება. მთავარი ახლა ის არის,
გათენებამდე მშვიდად გააღწიოს.

სოფელში შეჩერება ხარისყო იყო, შეხა-
ძლა მღვდლის მოქალოდა კვალზე. ამიტომ
გაღწევათა სამხრეთით დაეძინა გენი და თუ-
ნდაც გათენებამდე ევლო, რაც უფრო დიდი
მანძილით დასცილდებოდა ამ სადგურს, მით
უფრო აიცილებდა ხიფათს.

ოცდაათი წლის აბელს თავისი მოუხედაობი,
დაწამებული ცხოვრების მანძილზე ბევრი ტან-
ჯა უნახავს, მაგრამ ამ დამესთან უკვლავური
მოგონილი იყო; მშობრ-მწყურვალე, წვიმისა-
გან დევიებული, სიბნელეში მიმყვებოდა ლიან-
დაცხ. არც გზა თავდებოდა, აღარც ეს წყევლი
დამე. ერთი პირობა ისე დაქარა ფარ-მწალი,
იფქრა, ამით გათავდება ჩემი ცხოვრებაო,
მაგრამ აღმართის სულში დიდაა სიცოცხლის
ტრფალი და გაჭირვებისას აღბათ ის აკა-
ვებს. ვარაუდების, როცა უკვე ფებოთ აღარ
ემორჩილებოდნენ, რკინიგზის რომელიღაც
პატარა სადგურს მიაღწა. ცა იწმინდებოდა,
წვიმიან გადაადო. ცისკრის ვარსკვლავი თავის ხა-
ზრძანებულზე დაბრძანებულყო უკვე და
იმედისმომცემად ცაშემატდა. დედამიწაზე
სადაც იყო ღარიბი და სიცოცხლის ხმები,
პირქუში, საზარელი დამის შემდეგ ესოდენ
რომ ამხევებენ ადამიანს. უკვლავურმა აქან
თითქოს ხელახალ შეაბერა ხალხის, იმედი და
ძალა გატანულ აბელს.

მატარა, უცნობ სადგურში კაცის ჭკანე-
ბა არ იყო ეგრ. ვაღმონარდაცხებულში რამდენ-
იმე სკამი იდგა, აღბათ მგზავრების მოსაც-
დელად. ბაქანზე ძალღმა ვაღაბრინა და სად-
გურის შერობის უკან მიიხალა. ეშმაკმა იცის,
რა მიზეზით, ძაღლის დანახვამ გაახარა და გა-
მხნევა აბელი.

სადგურის შერობის უკან, საითაც ძაღლი
გაიჭრნა, პატარა, გაუხატული საბლები მო-
ჩანდა.

აბელი მოჩარდებულში სკამზე დაეშვა.
თვლები ისე ჰქონდა დამძიმებული, თითქოს
ქუთუთობებზე ტყვია ჰქიდაო. ცდილობდა
ძილს შორეოდა, მაგრამ მაინც წაოვლებდა
ხელზე, წაოვლებდა და მანინეც ეღვიებოდა.

სუთი თვის მანძილზე, ვიდრე აბელი დამა-
ტარებელი იყო, რევოლუციურ ცხოვრება-
ში დიდი ძვრები ხდებოდა. შუა მაისის თვე-
ში ლონდონის ვანპირებს, ძველი ეკლესიის
შენობაში, რატარად მიხუთე ურალობა. ურალ-
ობის შვიდ სხდომის თავად ლენინი თავმ-
ჯობიანობდა და მოხსენებოთაც გამოვიდა. ამ
წინადადებაზე ისევე შეეხალდნენ. ერთმანეთს ბო-

ლუფიყები და მენსეიყები, მაგრამ ყველაფერ-
ში მაინც ისე წარამართა, როგორც ხალხმე-
კებს უნდოდათ. ურალობის ამბებში კანტიკე-
ტად აღწევდა ცხოვრების პატივების უფ-
რამდე, აქედან, რაღა თქმა უნდა, როგორც
შორსულში ამბავმა იცის, ბევრი რამ გა-
ცხრიდული, ხოლო ზოგიც ვაგვიადებული მო-
ლოდა.

აბელი დარდობდა, რომ ამ დროს ციხეში
იყო ჩამწყვეთული და ცხოვრების შეაგულში
ვერ ტრიალებდა.

იენისში შეიფოს მთავრობამ მეორე სახელმ-
წიფო სათაბიროს დამთხოვა, და იმ დღიდან
ცარიწმა უფრო გამომწვევებით შეუტია რე-
ვოლუციას. სტალინისის რეაქცია აღზედა.
იენისის თვეშივე დედაქალაქის საგუბერნიო
თანდარშთა სამმართველოთს საგანგებო ვანყო-
ვლებმა მოსთხოვა პეტერბურგის ობრანკის
უფროსს, საეიოხი აღძარი, რომ ლენინი ფი-
ნეთიდან ჩვენ გადმოგვეყენო.

ლენინი ფინეთის სიღრმეში გადადის, მა-
გრამ ივლისის თვეში იგი შტუტგარტს მიემგ-
ზავრება მეორე ინტერნაციონალის კონგრესს
შეშობაშია მონაწილეობისათვის.

ერთი სიტყვით, ქვეყანა დედდა, აბელი კი
იქნა ციხეში გამოწყვეთული და უქმად ატა-
რებდა დროს. ამიტომ ესწრაფოდა, დროზე
მიეტათ სასქელი, რომ მერე ან გზიდან, ან გა-
დასახლებლის ადგილიდან რამენიარად დაეღწია
თავი.

ოცდაათ სექტემბერს სუფიაციის სადგურზე
ჩამოღდა საბაღხო მატარებელი. ამ მატარე-
ბელს ჩამოშვება წევრმოწყობული მგზავრა.
იგი ერთი შეხედვით მდინარეში იწინა,
მხოლოდ დეკორაციული თვალთ თუ შეამჩნე-
ვდა, რომ მას გამოხედვდა, მიხვრა-მომჭრა თუ
სიარული ახლავარდა, ქან-ღონით სავსე კა-
ცისა ჰქონდა. ეს ვახლდით გზიდან გამოქცე-
ული პირვარამგამოვლელი აბელი ენუქიტე...
მან ამჯერად ბაქოს სადგურს თავი არიდა და
სუფიაციის ჩამოვიდა, ბაქოს სადგურში მისი
გამოჩენა, მოუხლევად იმისა, რომ ვარტეო-
ბით ძნელად თუ იცნობდნენ, მაინც ხამიში
იყო.

პატარა სადგურში კანტიკეტად ირეოდა
ხალხი. აბელი სადგურთან ვაქიდა, რომ ეტ-
ლი დაეძინა და ბაქოში ივანე მაღლიგინის ბი-
ნაზე წასულიყო. მაღლიგინი ქალაქის ვანპირს
ცხოვრობდა, კარანტინის ქუჩაზე, თორშეტ წო.
მერში. იქ რამდენიმე დამე გაუთევია აბელი.

ჭაბუში უკანასკნელი გროშები მოჩხრია და
იქით გასწია, საითაც მუშტარის მომლოდინე
ეტლები იდგნენ. შეეტლებებმა შორიდანვე იგ-
მჩინეს, ეს წევრმოწყობული კაცი რომ მათი
მუშტარის იყო და ისეთი დღის ამბით დაუ-
წყეს მიპატრება, თითქოს გამოქცეული პატი-
მარი კი არა, შემეხბის შამი ურფილიყო.

აბელი ერთ-ერთ ეტლში ჩაქდა-მეტლებს მი-

სამართი უთხრა და თავის საფიქრალში ჩაფლდა.

ხუთიოდ წლის წინათ, როცა ღადო ეცხროველი პირველად ჩამოვიდა ბაქოში სხვისი პასპორტით, აბელს თითქოს ენახებოდა მისი ბედი. თავისთავს მასთან შედარებით არარაობად თვლიდა.

აი, დაედა აბელისთვისაც ის დრო. ამირი-დან საიდუმლოდ უნდა იცხოვროს ბაქოში ტანდარშირისისგან დევნილმა. ყოველ წაშს, ყოველ ფეხის ნაბიჯზე უნდა ელოდოს დაპატიმრებას. გზიდან გამოქცევის დღიდანვე ხომ უკვე ეძებენ ტანდარშირს. ამ წუთიდან უფრო დრმად ჩასწვდება აბელი, დევნილი ლაო რა მისიმე უცნაური იქნებოდა სულიერად. რამდენი წელი გავიდა მას შემდეგ, ხუთი თუ ექვსი. რამდენი თანამებრძოლი გამოეცალა აბელს. ბედმა ზოგი მთლად გაწირა, ზოგიც ბაქოდან სტრას გადაეარგა. ვანო ბოლქვაძე და ვანო შორაშვილი პეტერბურგში დაჩინდნენ, ლეონიდე კრასინი ხან პეტერბურგშია, ხან უცხოეთშია, ლეონის უდავას შხარში, ბიქტორი სადღაც შუა აზიაში: ვახანა, რადგან „ძველი ცოდების“ გამო დასაპატრიარქოდ დასდევდნენ, მარტო აბელად დარჩა ბაქოში, მაგრამ მას იმდენი ახალი, ერთგული მეგობარი მიუღებია კიდევ, რომ აქ უფრო უშიშრად იქნება, ვიდრე სხვაგან, რომელმე ქალაქში. აბელს ვერც წარმოედგინა ბაქოს დათმობა, მთელ ქალაქსა და ქალაქის ვარე უზენესიც უპირაფე ქსელი მჭონდა ვაბეულნი.

აი, თუნდაც ივანე მალიგინი, ვისთანაც ახლა აბელი მიიმგზავრება, უკვე რამდენიმე წლის მეგობარია. ქერ კიდევ მაშინ, როცა ბაქოში „ნიშნა“ მოქმედებდა, მალიგინს სტამბასთან ახლო კავშირი ჰქონდა, პეტერბურგიდან მოსულ აგრძალებულ დიტირახტრას მისი მეშვეობით იღებდა სტამბა და სტამბის შემდეგაც ისევ მალიგინი იყო მოციქული პეტერბურგსა და საიდუმლო მარქსისტულ წრეებს შორის.

იტლი ქალაქის კარიბჭის მიუახლოვდა. დედამიწაზე საღამოს მკრთალი ბინდი დაწვა. აღმოსავლეთიდან ღიღი საეხე მთვარე ამობრდვლიდა. მიეტლე ხანდახან შეუძებებს ცხერებს და ირისად გადმოხედავს ხოლმე მდურმარე მგზავრს, მთელი გზა რომ ხმა არ ამოუღია.

— კარანტინის ქუჩა, ნომერი თორმეტი, — გაახსენა აბელმა მეეტლეს მისამართი და შეიხვეც ის გაფიქტრა, მალიგინი შინ დახვდება თუ არაო.

— მასხოვს, ბატონო! — უპასუხა მეეტლემ და ვაწროს ქუჩაზე შეუხვია.

ივანე მალიგინი ქალაქის განაპირას მეტად საიდუმლო და მყუდრო ადგილზე ცხოვრობდა.

იტლმა ხუთიოდე წუთის კიდევ იარა და შეჩერდა. აბელმა მაშინვე იცნო ქუჩის პირას მატარა ზესილის ბაღში ჩაფლული ღრობა-

ბინი ალიზით წაშენი სახლი. საერთოდ, ღიღი სითაც და მით უფრო ახლა, ბინდის პირას, სახლს თავის შემოგარენით ისეთი სვედებანი იტრი გადამკრავდა, თითქოს პატრონს დიდი ხანია დევის ანახარა მიუტოვებიაო. შროლოდ ფანქარაში მოციმციმე შუქი, რამაც აბელს ამ წუთის გული გაუნთა, მოწმობდა მას, რომ აქ ვიღაც სულიერი ბინადრობდა.

აბელმა იტლი გაუშვა და ქუჩის პირას ცოტახანს შეჩერდა. იტლი უკვე თვალს ეფარებოდა, ცხენების ფეხის ხმა ნელ-ნელა წუდებოდა. ქუჩაში კაცოშვილი არა ვაქანებდა, აბელი ფარავად იდგა და ალიზით წაშენ ნაცნობ სახლს ავირდებოდა. გული ისე აუტკვრდა, თითქოს შევირდებოდა სატრფოს უნიკა შეუქარხოს. დიდხანს ნატანქს, ნახეტიანებს თბილი, მუდრო ბინა მონატრებოდა. გულამტკვრებული მიუახლოვდა სახლს და კარზე დააკურნა. არგვლიც ხიწუმი ჩამოვადრა, პასუსს არავინ აძლევდა. ისეც დააკურნა და თან ზედალდა დიძება:

— ივანე!
— ვინ არის? — მაშინვე გამოესახება მას ბინძელი.

— მოკეთე. ვაღუე კარა.
კარი ნელა გაიღო და ოთახიდან გამოსულ ლამაზს შუქზე აბელმა იცნო ტანმოცურო, სახედლარული ივანე მალიგინი. მასპინძელი იდდა და ლამაზს მკრთალ შუქზე დავირდებით ათვლიერება წვეროსან სტუმარს.

— გამარჯობა, ივანე, ვერ მიცანი?

— აბელი — შესძახა მალიგინმა და ერთმანეთს ჩაებვიდნენ. — დემეტრო ჩემო, ეს შენა ხარ, ვეღარ გიცანი, ოი, ოი, საიდან ვარდო, კანაჩარა?

— მარტო ხარ? — ჰკითხა აბელმა.

— მარტო ვარ. მითხარი, საიდან ვარდო?

— გზიდან გამოვიქცეო. არ მეტყობა?

მალიგინმა ლამაზს აუწია და მის შუქზე უფრო კარვად შეთავლიერა სტუმარს.

— როგორ გამოცვლილხარ, შე ნაწყალი. აღბათ რამდენი იწვალე.

მალიგინი კარგი დიახახლისივით დატრიალდა, რომ შორიდან მოსული სტუმარი როგორც საჭირო იყო, ისე მოცხვენებანა.

ამ ღამეს აბელს უსიშროდ ეძინა. მეორე დღეს ბაქოდლო გუნებაზე გაიღვიძა. მასპინძელი უკვე ზეზე იყო.

— შე ქალაქში გავდივარ, — უთხრა მალიგინმა. — შენ დაახვენე. მალე დავბრუნდები.
— გადაეცი საწლი ამხანაგებს, რომ შეხვალადანვე შევუდგები მუშაობას. — მიაძახა აბელმა.

ივანემ თავი დაუქნია, კარი გაიხურა და წავიდა.

აბელი ღოგინში ადარ ვარებრებდა. წამოდეგა, ტანს ჩაიცვა და ოთახი დაათვალიერა. ივანე მალიგინის ბინა მარქსისტული დიტირახტრით იყო გატანილი. აბელი ახლა იმ ბარ-

საქართველოში
საბჭოთა რევოლუციის

შეუბნა და შეტანა იქნებოდა, რაც მიზნის პატარობის დროს გამოვიდა. ბროშურების გროვში მან იპოვა ბოლშევიკური გამოცემა „კადენდარი ყველასათვის 1908 წლის“. ამ კადენდარში მოთავსებული იყო ლენინის ერთი წერილი შეტუტმართის კონგრესს რომ ეხებოდა.

და იმ დროს, როცა ახელი ბაქოს განაპირა ქუჩაზე, ივანე შალიაგინის ბინაში ლენინის წერილს კითხულობდა, წყნარად ამ დროს ბაქოს ტანდარმერის სამხარეთელთა კითხულობდნენ ცნობას იმის ათობაზე, რომ მიმდინარე წლის ოქტობრს სექტემბერს, დაბა ვერდუგის სადგურიდან გაიქცა პოლიტიკური პარტიის ახელ სოფრისის ძე ენუქიძე. სავარაუდოა, პარტიის ბაქოსი განაპირად, რადგან ის მუდმივ საცხოვრებლად აიხსნა წყნარად და რევოლუციური მუშაობას იქ ეწეოდა.

ტანდარმერის სამხარეთელთა მთავარი უნდა ღონისძიება. ქაშუშები დაჯგუფდნენ და პოლიციელებს ახელის სურათები დაურიგეს. ექვო არ იყო, გამოქცეული პარტიის ამ დღეებში უსათუოდ ბაქოში იქნებოდა.

მეორედველ იმისა, რომ ახელი ყოველ წუთს დაპატარების მოლოდინში უნდა ყოფილიყო, მინე თვისას არ იშლიდა. წერის გამოპარა, ჩვეულებრივ ჩიცვა, როგორც იცაპადა ხოლმე და ისევე შეუდგა ორგანიზაციებში მუშაობას. სულერთი იყო, შესაძლოა წერის მოშვებულს უფრო ექვო აღძრა და მეორედ, სახეზე გრძელ წერის ვერ ეგუებოდა. ფრთხილად მოქმედებდა, მტწილად საღათის გაღიოდა შანიდან, ესწრებოდა სხვადასხვა წარების შეცდინების და ისევე სოფრისილით ბრუნდებოდა უკან, დღისით კი იქნა შინ და წიგნებს კითხულობდა. ურთის თვის მინაძლეუ შამილიდევარს გავიდა ბაქოდან, სუგათისა და ქადაქის ახლო-შახლო რაიონებში დაესწრო წრების მუშაობას. ზუსტად ერთი თვის შემდეგ ბაქოს კომიტეტმა გადაწყვიტა ჰელსინგფორსის კონფერენციაზე ახელ ენუქიძე გაეგზავნა.

ეს იყო ახელის პირველი მოგზაურობა საზღვარგარეთ და ამ გადაწყვეტილებაში კიდევ გათხარა, კიდევ ახელმე, ჰელსინგფორსის კონფერენციას წინ უძღოდა ტეროიკის პარტიული კონფერენცია, სადაც ლენინი სიტყვით გამოვიდა. უმეველი იყო, რომ ხელად მელსინგფორსშიც გამოვიდოდა სიტყვით და ერთხელ კიდევ იხილავდა ახელი მის.

ზოგი ნომერს ახელი ბაქოდან პეტერბურგს გამოგზავრა, სადაც ის ჰელსინგფორსში უნდა წასულიყო; ამ ნომერებს, დილის თერთმეტ საათზე მატარებელი პეტერბურგის სადგურს მიიყვანა. დედაქალაქში უკვე ნამდვილი ზამთარი იყო, თოვლს დუღარა შენობების სახურავებზე, წყნარი დღე იყო, თვის მუშაობაში საფლდოყო ქალაქი. ახელი მშენებელ გუნდებზე გახლდათ, დედაქალაქის დანახვაში სანაშობო

ენოდ აუტგერა გულე. ცოტახნით ქალაქში გაუვიდეს და მერე უცხოეთისკენ გაუდგება გზას, სადაც ახალი შობებულუბანი ელის.

მატარებელი ნელა-ნელა იცლებოდა, სადგურის ხალხით არის წავსე. ადამიანები ფრეს ძლივს უქცევენ ერთმანეთს. ამ ხალხმრავალ სადგურზე მატარებლიდან, სხვა მგზავრებთან ერთად, ჩამოვიდა საშუალო სიმაღლის ჩასქვნილი კაცი. პარისხით სანდოშიანი, თვალბეზომიარე, ერთი შეხედვით იგი ევროპელი გეგონებოდა, რადგან ქურთა იყო, მაგრამ ნარეველი თვალი მარცხ იოლად შეატყობდა, რომ წინადა კავსიერი იყო. ხელში მომცრო ჩემოდანი ეჭარა, ტანზე ევროპულად ეცვა, არც მთლად ინტელიგენტის გარეგნობა ჰქონდა, გლეხური იერი დასკრავდა, აღზნათ სოფლიდან ჩამოყვანილი. მანვერ იგრძნო, როგორ ათვალერებდნენ ვაგონიდან ჩამოსვლისას, როგორ აიდევენენ კვალდაკვალ. როცა ის სადგურიდან გამოვიდა, ზურგგდან შემოესმა:

— ენუქიძე!

უცნებ შეტრდა და მოიხედა. მოიხედა და როგორც კი თავისკენ მოშავალი სამი უცნობი დაინახა, გამოშეტყველებზე მიხედა, ვისთანაც ჰქონდა საქმე.

— გომოხე წამობრძანდეთ, ბატონო ენუქიძე. დიდი ხანია გელოდებით!

— სად შემატიებთ? — ესდა ჰკითხა დაბნეულმა და შეეცადა გაღიმა.

— „ერესტი“. გავივით „ერესტი“? — ნაივან ერთ-ერთმა მთავანმა.

ახელს „ერესტი“ დიხასე რომ გავანილი ჰქონდა: რაც ბაქოში ახილოვი იყო, პეტერბურგში ივავე იყო „ერესტი“.

* * *

მოსკვიდან მატარებელი დღლით გამოვიდა. დიღინის მგზავრობამ ისე გადაქანდა ახელი, ფიქრის თავი აღარ ჰქონდა, და შანიც უნდოდა, რადაცინ გართობოდა, რადაცინ მოეკლადრო, ვიღერ ვაჟი კიდევ გავრძელებოდა. გადაწყვიტა, გველესიანისათვის წერილი მიეწერა, ვრცელა წერილი, სადაც ამ ბოლო ორს წლის ამბავს მოუთხრობდა.

„გამარტობა, თერისი

აი, თოქქის ორი წელი ხდებოდა, ერთი წერილიც არ გამომიგზავნია. არც შენთვის და არც ჩვენებისთვის, სერთოდ არავისთვის. ჩემი ასახალ-დასახალი არავინ იყოდა. ეგებ ცოცხალიც აღარ გგონივართ...“

ნუ მკითხვარ რატომ არა გწერდი წერილს, ან შენ ან სხვას ჩემიანს. ამაზე პასუხის გაცემა ძანაც რომ მინდოდეს, არ შემიძლია. ყველა შინაური თუ ახლობელი მახსენდებოდით, ზოგჯერ ისე შწარედ მახსენდებოდით, ჩუმად ვცრემლებოდით, მაგრამ წერილის გამოგზავნის სურვილი ერთხელად არ გამჩენია. რაც უნდათ ის იფიქროს და სადაც უნდა იქ ეგონო-მეგო,

საქართველო
საბჭოთა კავშირი

ასე ვხედავ. ასეთი გრძნობა მქონდა, თითქმის თქვენ, შინაურებს, ვედლოთ ბრალი ასეთი ძირ-გამწარებელი ცხოვრება რომ არსებობს და ასეთი ბედუქუდობათა სიცოცხლე რომ მხვდა წილად. ხომ საეკრედილია, ამა თქვენ რა შუა-ში ხართ, მაგრამ მაინც ასე მეგონა, როგორც იცი, ნოტებში რომ დამბატობრებს, შვებ პეტრობუ-რავის ვაგზალში. ციხე „ქრისტტიდან“ პატარა ბარათიც გამოგვიგზავნე მაშინ, თუ მოადრია შე-ნამდებ. რამდენიმე თვეს ვიკეტი ციხეში, ხომ იცო გადსახლებდა და საპრობილე ჩემთვის ახლა უფრო ხალი აღარ არის, ჩვეულებრივ ამბად იქცა, ამიტომ შენ აღარ გავიკვირდე-ბა. აქაური ციხე ბევრი არაფრით განსხვავდე-ბა ბაქოს საპრობილისაგან და იქ ისე ვგრძნობ-დი თავს, თითქმის ჩემს ძველ ნაცნობ ბილი-ვში ვიკეტი. როგორც ცოტახანს გამოიჭრა, ვი-დრე წიგნების კითხვის ნებართვას მომცემდნენ. „ქრისტტი“ ხუთი თვე გავატარე. ამ ხნის მან-ძილზე ბევრი წიგნი წაიკითხე, რაღა თქმა უნ-და ასეთი, რის წაიკითხვის ნებართვასაც მაძლუ-დნენ, უმეტესად მხატვრული ლიტერატურა.

გაუფხულზე არხანგელსკში გადასახლება მომისაყენ თავისუფალი წესით.

შენ ვერ წარმოიდგენ, ეთერი, იქაურ სიღამა-ზეს. ენით არ აიწერება. ხომ ზედაც, როგორ ზრუნავს ესედაპრებია ჩემზე. ბაქონა და პიტე-რში ჩემი უფროსი არ უნდათ, ალბათ იცნან, რომ ერთგანს მყუდნებს მაერი და მეორეგანაც. ჩრდო-ლოკონის პავს მარგო, თათქმის სრულიად გამო-ყანასადღი, მაგრამ მოუხებდავად შევილოვე თი-სა, იქ რა გამაძლებინებდა, ისევე ბაქოსკენ მომი-წვიდა გული, იქ, სადაც ჩემი ცხოვრებისა და ბრძოლის მიზანი შევადრებოდა. ყველაზე მეტად იმას ვწუხდი, რომ ჰელსინგფორსში ვერ ჩავა-მწიხ, სადაც კონფერენცია უნდა გამართო-დეთო. ორი თვის შემდეგ, როგორც იყო, მოვა-ხერხე და არხანგელსკიდან გამოვიკეტი. მუ, ჩემო ეთერი, აღარ მივიკრის ის ტანჯვა და წა-მება, რაც გზაში გამოვიცადე. ამასაც შევიბუფ-ვრიალად ვერ ავიწერ ყველაფერს, ბევრი ბე-ტალო, ბევრი შიშოლია, ბევრი შიში, ბევრი დამცირება გადავიტანე. მაგრამ ამ ყველაფერს არაფრად ჩავადრებდი, ბაქომდე რომ მომედრია. გზაში დამიჭირებს, ქალაქ ვოლოგდაში და ახლა ონგის მაზრაში გადამასახლებს. ვოლოგდა-ში ცოტა ხანს მამყოფეს, ვადრე ბაქოს ესადა-სმერიათან გაახამდნენ მამოწერას. მას შემ-დეგ ონგის მაზრაში ვიმყოფებოდი. აქ ვით-ხარათ, ესადასმერია ჩემზე ძალიან ზრუნავს. მეტიც, სიღამაზე აქ იყო თუ იყო, ონგე თეთ-რი ზღვის პირას მდებარეობს, არხანგელსკიდან არც თუ შორს, ორგვლივ ტბებია, მდინარეები და უსაბარი ტუბებია. ზაფხულში იქ ყოფნას არაფერი სქობა. წაღი ხათაც გული გავა-წევს, გინდა ტუბში ისერიწე და სყოლები კრი-ფი, გინდა მდინარეზე ითვეზავე. მდინარეები

იქ ბევრია. დინა, კიანდა, ტამინა, ვროსლავსკი-ვით თუ ამ ცხოვრებაში არც რაიმეს დარდი გავწუხებს და არც რაიმე მიზანი გავქვს, იყავი იქ არხანგელ, განსაყუთრებით კი ზაფხულში. ზამთარი ცოტა მოსაწყენია, ყველაფერი თით-რად იფარება, მაგრამ აქ ზამთარსაც აქვს თა-ვისებური სიღამაზე. ზამთარში ვიყავ ჩემს ქონში ჩაკეტილი და ვკითხულობდი, ხანდახან სანაღიროლაც წამიუყვანდნენ ხოლმე ამ მხარეში ჩემსავით გადმოსახლებულები.

და მაინც, ჩემო კარგო, ვერაფერი ახარებდა ჩემს გულს. ვერც აქაური დიდებული ზუნება და ვერც აქ გაცნობილი ჩემს ზედში მყოფი პოლიტიკური დამნაშავეები, ვისთანაც საუბე-თესო მეგობრობა დავამყარე. პირველ ხანებში იმის იმედი მასულდგმულებდა, როგორმე გა-ვიკეცე-მეთქი, მაგრამ რაცა დავრწმუნდი, რომ გამოქცევა ყოვლად შეუძლებელი იყო, შევავადე ბედს, თუ ამას შეგუება ჰქვია. ჩემს გულს აღარაფერი ახარებდა, ერთთავად შინა-ურები მესწმობდით, გავიტანე, ვაქამდი კა-ცა და არატომაც ისე ვაქივტიდი, ერთი წერი-ლიც კი არავისთან გავგაზნე.

ჩვეულებრივ ცხოვრების დინებიდან ამოვარ-დნილი, უნაყოფო მოლოდინათ სახეს ორი წუთიც კი გამაძნეველია დამიანახთვის, არამც თუ ორი წელი. და შენ წარმიდგინე ეს მოლო-დინი ჩემთვის რა იქნებოდა. მხოლოდ წარსუ-ლის მოგონებითა ვცოცხლობდი. ახლა, ამ წუთში, ის მძიმე ორი წელიც მოგონებად ქცე-ულია ჩემთვის, ისეთ მოგონებად, მხოლოდ უსი-პოვნებას რომ მოგვკვრის. ამ წუთას თითქმის პედნიერი ვარ, სასწილუმობლიდი, უკვე თავისუ-ფალი მოვემგზავრები ბაქოსკენ, სადაც ჩემი საშუაო და-ჩემი ამხანაგებია-შედიან, მოვიჩქა-რი, რომ იმ დიდი მიწნისათვის ბრძოლაში ჩა-ვება ისევე, რე ხომ საუფროსი ფიცად დავდე ჩემი თავისა და ჩემი დედებელი დანამებრძოლების სახლდავზე, რომ ვიბრძოლო თავისუფლებისა-თვის ხულის ამოსვლამდე. არ ვიცი, ზვად რა შეილას და ამაზე არც ვფიქრობ. შენც და ყვე-დე ჩემი შინაურიც ხან მივედრებოდი, ხან მსა-ყვედურბობ, მასეთ ცხოვრებას შეეშვით, მაგ-რამ მე ასეთი ცხოვრება მიჩვენა, ვადრე იმას ვუცქირო, დამიანების ღირებებს როგორ თე-ლავენ.

ეთერი, ბაქოდან ალბათ ცოტახნით მაინც მო-მიწევს თბილისში ჩამოსვლა და, რაღა თქმა უნდა, გზადაც რომ გამოვიარო, თქვენთან უმკველად მოვალ, თუმცა ვიცი დედაშენი ჩემზე ნაწყენია მათუშეტეს მას შემდეგ ბოლო საუ-ბარი რომ გვქონდა თქვენსას და ყველაფერს მიხვდა, ბაქოში როგორც კი ჩავად, ჩემს ზუსტ მისაშართს მაშინვე გაცნობებ.

მომიკითხე ყველა, ლუბა, ხადა, დედაშენი, როგორც კი რამდენიმე სადღურში გამწარდ-

საქართველო
საბჭოთა კავშირი

მა მატარებელი, ჩველ და ამ წერაღის ფონ-
ტაში ჩავადებ.

ნახვამღის, თქვენი მეგობარი
აბელი. 14. X. 1910 წელი".

აბელმა წერაღის წერა მოათავა და როგორ.
დაც შეგია იგრძნო. თითქმის უველაფერი ამო-
თქვა, რაც დღემდე გულში ჰქონდა დაუღებუ-
ლი. ამ კმყოფილების გრძნობამ ცოტახანს
ვასტანა და რამდენიმე ხანში უკვე ეჭვი შეეპა-
რა, დირს თუ არა დირს ამ წერაღის ვაგზა-
ვნაო. ზედმეტ წუწუნად მოეჩვენა. იგებ სქო-
ბელს უპირაღოდ ორიოდ სიტყვით აცნობოს
ეთერს თავისი ამბავი?

ამ კოჭმანში იყო, როცა მატარებელი მინა-
ლოვის სადგურში გაჩერდა.

აბელი სხვა მგზავრებთან ერთად ვაკონიდან
ჩამოვიდა. სადგური პატარა, მაგრამ ხალხმრავ-
ალი იყო. იქით გაეშურა, სადაც საფოსტო
განყოფილება იმყოფებოდა და ერთბაშად კიდეც
ჩაუქრდა, ვაგზავნა წერაღი თუ არა.

„არ არის საქირაი, — ვადაწვევტა ბოლოს
და ავალი მოქრა და ბარათებს, ხანდაზმული
ქალის ქალი რომ ჰყოდა.

„აი, ვიყოლი ამ ბარათს და ორიოდ სიტყვას
მივწერო, მორჩა და გათავდა“.

წერაღი დაუდევრად დაქოჭუნა, გულის ჭი-
ბეში ჩაიღო და ბარათების გამოდევტელ ქალს
მოუბლოვდა.

დახლზე დაწყოშილი ბარათებიდან ერთმა
მოიტაცა მისი თვალი. იმ ბარათზე ნაშეღლი
რუსული წამთარი იყო გამოხატული. ხელში
აიღო და უურადღებოთ დააკირდა. წმირა, მა-
ღალი ტუტ თოვლს დაეურა. ტუტს ხიდრმეში
პატარა ქოხი მოჩანდა. ტუტში მოხუცი და დე-
დაბებრ ბილიან, სწორედ იმ პატარა ქოხისკენ
მოიქქარან. ორიენი ძლივს მოიკვლივენ გზას,
ქარი აბრუნებო უკან. იტყობა, სუნთქვა უჭირო
და ქარს პირისახეს არიდებენ. უკან ძალელი
მიყვებოთ, მარჯვედ და მკერცხლად მიღის.

აბელს ერთი წუთით იმ მოხუციების ბედი-
ბალი გადაედო, თითქმის იმით ადგილას თვი-
ნო იყო და ის ცივი ქარი ძვალარბილში ატა-
ნდა, მაგრამ ავტრ ახლდა შეაზნა, რომ იმ
პატარა ქოხიდან კვალი იზღაზნება. ამ სიცო-
ვესა და ქარბუქში ის კვალი იმედოვით ამო-
ბრწყინდა და გაოშილი საშურა ერთბაშად
გაოთხო. რა ბედნიერები იქნებოან ეს მოხუცი-
ბა, როცა იმ პატარა ქოხს მოადწვედა, საიდა-
ნაც კვალი ამოღის და შევბოთ ამოისუნთქე-
ბენ. ბებერ ძველებს გაოთხოვენ. ასეთ ქოხში
ცხოვრობდა აბელიც. შიგ ორი დუმელი იდვა.
შემა უჭავ ჰქონდა და ნავთი. ვახტერება
ორივე დუმელს და დამოღს შექმე წიგნს კი-
თხვით ათევა გრძელ დამეს. ვარეთ კი ქარი
წყოდა ამ ზეურაღელად თოვდა.

ამ ნახატმა რა ცოცხლად და ნათლად წარმო-
უდგენა უველაფერი.
ქალს ბარათი გამოართვა, საფოსტო ვანყო-

ფილებში შევიდა და ბარათის მტრად მტრად
რამდენიმე სიტყვა დაწერა:

„ეთერი, ამ ბარათს გზიდან ვგზავნი. მივე-
მგზავრები ბაქოში. კარგად ვარ, თუ ჩემნაირ
ცხოვრებას კარგად უყოფნა ჰქვია. რამდენიმე
დღეში ბაქოდან ჩემს ზუტხ მისამართს ვა-
ცნობ. მომთხოვებ უყვლი, დანარჩენს მერც მო-
გწერ. აბელი. 14. X. 1910 წელი“.

თბილისის მისამართი მოაწერა და საფოსტო
უთოში ჩაუშვა. ის გრძელი წერაღი კი არც
ვახსენებია, რადგან საბოლოოდ ვადაწვევტა,
მისი ვაგზავნა საქირო აღარ არისო.

* * *

უკვე მეორე თვე იყო, აბელი ბაქოში ცხო-
ვრობდა. დიდხანია, რამდენადაც შეეძლო, მოა-
წერსოვა თავისი კერძო ცხოვრება, იზოვნა ში-
ნა და სამხატური რაც მოეჩინა, აქვარ რვეო-
ლუციურ ცხოვრებას აუწყო ფეხი. ჩრდილო-
თში ყოფნამ აბელი საგრძნობლად გამოაქან-
ბოთიდა, აღარ უჩიოდა იმ სიხუტეს, რასაც
მოსლო დროს აშკარად გრძნობდა.

ორი წლის მანძილზე, ვიდრე აბელი ვადასა-
ხლებში იმყოფებოდა, რვეოლუციური ცხო-
ვრების დინებას აშკარად ჩამორჩა, თვალს ვე-
ღარ ადევნებდა მიმდინარე პოლიტიკას; თანა-
მედროვე არაღვკალურ თუ ლეგალურ ბოლშე-
ვიურ გამოცემებს. მხოლოდ მხატვრულ წარ-
ენებს კითხულობდა. ამიტომ როგორც კი ბაქო-
ში ჩამოვიდა და ცოტა დაწინარდა, მომწივე
მიეძალა აგრძალულ ლიტერატურას, უნდოდა
საფუძვლიანად ჩასწავლოდა უველაფერ იმას;
რაც ამ ორ წელში ხდებოდა პოლიტიკურ ხარ-
ბილზე.

ამ ხნის მანძილზე კი ბებრია აბელი და მნი-
შენლოვანი ამბავი მოხდა. 1908 წლის მაწუ-
რულში ვაიმართა რუსეთის სოციალურ-დემო-
კრატიული მუშათა პარტიის მუხუთე წარ-
ლიად რუსეთის კონფერენცია პარისში. კონ-
ფერენციის დროს დიდი უურადღება მოიპყრო
ლენინს მოხსენებამ „თანამედროვე მომენ-
ტისა და პარტიის ამოცანების შესახებ“. კონ-
ფერენციად მიიღეს ლენინის მიერ შეტანი-
ლი რეზოლუცია.

კონფერენციის რეზოლუციებმა განსაზღვ-
რა პარტიის რვეოლუციური წახი და ორგანი-
ზაციული პოლიტიკა რეაქციის მიოელი პერი-
ოლისათვის.

უველაფერს, რაზედაც კი ხელი მიუწვედბო-
და, აბელი საფუძვლიანად ეცნობოდა და აწა-
ღაზდებდა, თვისი დასკვნები გამოქმოდა,
თითქმის ჩამოსვლისთანავე აირჩიეს აბელი
სრულიად რუსეთის ბაქო კომიტეტის წევრად.
ბებრმა მთოგანმა კარგად იყოდა, რა ბედიც
ეწია მათს ამხანაგს. სწორედ ამ კომიტეტმა
ვაგზავნა იგი დედოგატად მელხინგფოსტსში
ამ ორი წლის წინათ და ნაცვლად კონფერენ-
ციისა, ჭერ ციხეში, ხოლო შემდეგ ჩრდილო-

თში ამოაყოფინებს თავი. ამჟამად კი ისევ ბაქოს დაუმბრუნდა ერთგული, გამოცდილი რევოლუციონერი. ბაქოს კომიტეტი მრავალეროვანია. იყო: რუსები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ებრაელები თუ ქართველები ერთი მიზნით გაერთიანებულიყვნენ.

აბელის დაბრუნებამ ბაქოს კომიტეტის წევრები გაახარა და გაახალისა; ცხოვრება კვლავ ჩადგა კალაპატში, აბელი „ნათმეცნიერში“ მსახურობდა, თავისუფალ დროს კი რევოლუციური მუშაობას ანდობებდა.

1911 წლის მარტში კომიტეტის ფარულ ხელმძღვანელად დაინიშნა აბელი თბილისში მივიღონებისათვის საადგილო ლიტერატურის ჩამოსატანად. ამ დროს ბაქოსში საადგილო სტამბა უკვე აღარ მუშაობდა და ბევრი რამ თბილისში იბეჭდებოდა.

აბელი გაახარა კომიტეტის გადაწყვეტილებამ, თბილისში ისედაც აპირებდა წასვლას. იქ ბევრი სასამართლო შეხვედრა ელოდა მეგობრებთან და განსაკუთრებით კი ეთერ გველიანიანთან. ახლახანს შიღო ეთერის წერილი, საუბედროებით ავსებდა, გული ვაკაცოვდა, თორემ აქამდე როგორ ვერ მოახერხებ ჩამოსვლას. აბელს თავაღწინ დაუდგა თბილისი, იქაური მეგობრები; ვანო ბოლქვაძე თბილისში ეგუფულებოდა, ორი წლის წინათ, ვიდრე აბელს დაიბრუნდნენ, ვანო პეტერბურგიდან თბილისში დაბრუნდა და ასევე სტამბაში განაგრძო მუშაობა.

აბელმა მეორე დღევე დაწერა განცხადება, საბაბით მიზეზის გამო რამდენიმე დღით სასახურნიდან გამართავისუფლებით. სადამოს კი თბილისის მატარებელში ჩაჯდა და გულამტვრეულად გაუდგა გზას.

თბილისის სადგურში მატარებელი დღით ჩამოდგა. წყნარი მზიანი დღე იყო. უკვე იგრძნობოდა გაზაფხული, ატმეში და ახამნები თუთარა და იისფრად გადაქმნილიყო. მტკვარი კალაპატოიდან დამოხდა გადმოსვლას.

როგორც კი ვაგონიდან ფეხი ჩამოვდა, გული აუტვინდა. ავი წამოხრით თავმოებრებულდი. ხალხი გარეთ გამოტყუებდა თბილ დღეს კაცია იყო ქუჩებში ფეხით მოსიერნი ხალხით გაქმედილიყო, აბელს ეტლი არც ვახსენებია, იფიქრა, ერთხანს ფეხით ვივლი და თუ დავიღუფე, ტრამვაის შევახტებიო, ნელა მიუყვებოდა ქუჩას და ხალხს უფრადღებით ათვალიერებდა, ეკებ ვინმე ნაცნობი დავინახოო. მავრამ მისაძღვის ქუჩა ისე ვაიარა კაცო არავინ შეხვედრია ნაცნობთაგანი. ვორონცოვის ხიდზე შეჩერდა, მტკვარს თვალი გააყოლა და მტკვარზე შეჩერდა მზრია. პირქვეშ იდგა დროისაგან ჩაფაშებული ციხე. იქ ახლა ტუხადები ვიწრო საკმელებიდან უფრადღედენ გაზაფხულის მზით გაჯაშაშებულ საშუაროს და ატმეშის ყვავილობას. მტკვარს აბელს ლაღო გაახსენა, ვერაგულად მოკლული მეგობარი და

თანამებრძოლი. მას აქით უკვე შეხვედრებოდა ვადიდა. ლაღო რამ დღეს ცოცხალი უფიცილო... მაგრამ არა, ის ისეთი უცნაური ვინმე იყო, მინც სიკვდილს გადაურბოდა. და აბელს მოაგონდა, ლეონიდი კრასნის ნათქვამი: ლაღო თვითონ დატემა სიკვდილს, ის ზედმეტად მამაცი ვაქაცო იყო და ასეთები კი თავიდანვე ვანწირულები არიანო.

მეტებს თვალი მოარიდა და ხელი გადაიარა. იგი უყვანობოდა, ვერ გადაიწყვიტა, პირველად ვისთან მიხუდიყო, ვანო ბოლქვაძესთან, თუ ეთერ გველიანიანთან, ხომ არ სჯობია, ჯერ ვანო ნახოს, მოითავოს საქმე და მერე გველიანიანთან შეიაროს? რაღა თქმა უნდა, ასე სჯობია, მაგრამ როცა აღიქმნადრებს ხალხს მიუახლოვდა და ახლოებელი ნაცნობი ქუჩა ჩაიარა, გულმა ლამის მეკრდი გამოანგრია, ფეხები ევლარ დაიმორჩილა და გველიანიანების სახლისაქენ გაუჭვია. აგერ, ნაცნობი ეწო, ნაცნობი აივანი. ძველი შორეული კოშკი სწრაფად აიარა, კარზე დააკაკუნა, ვიღაცა დინით მოუახლოვდა კარს და უუნწამდე ვაღო. შინაურ ტანსაცმელში გამოწყობილ, თავზე დოღმანდწარტულ ნაღიას სტუმრის დანახვარე თვალები გაუხარწინდა.

— აი თურმე ვინ მოსულა! — მხარულად შესძახა მან და სტუმარს გადაეჭვია.

აბელი შინ შევიდა. ოთახის შუაგულში იდგა გამტკნარებულთ, ფარული ბედნიერებით ცაბუცხებული ეთერი და სასოებით მოჭყურებდა მისკენ მიმავალ ძვირფას ადამიანს. აბელს კი ასე ეჩვენებოდა, თითქოს სადაც არის წაქცილავო, ქალიშვილს ნაზად მოხვია ხელი და დოცაზე აკოსა, ეთერმა აცრემლებული თვალები მინათა აბელს და-მერე პირსაზე მოარადა, თან თვალებიდან ცრემლს იწმენდა.

— დღინით თუ ჩვეულებრივ ცოტა ხნით გამოვიცხადე? — ჰკითხა ნაღიამ.

— ცოტახნით, ჩემო ნაღია, ცოტახნით. რას იზამ, ასე ჩემი ცხოვრება აწყობილი, ხად არიან ქალბატონი შარიამი და ქალაშვილები?

— შარაში წავიდნენ, მალე მოვლენ და-ჯეი, რა ფეხზე დგებარ?

— აბა ჩაიცვით და გვიაროთ სადმე, ზომ სედავო, რა დღეა. ახლა ოთახში უსოფნა ბრალია.

ნაღიამ ცერად გადახედა ეთერს, იგი ხმას არ იღებდა. აბელმა გახედა მისკენ და გაიფიქრა:

„გამხდარა და განაზებულა. ძველებური ზვიადობისა და სიამყისი კი აღარაფერი ემჩნევა.“

— მე ხალხს მოუფული, თქვენ წაღო, ვიდრე დაბრუნდებით, აქაურობას წესრიგში დაგახებებოდა.

რამდენიმე წუთის შემდეგ იხინი უკვე ქუჩაში იყვნენ. ახლა, როცა აბელს საგარეო ტანსაცმელში გამოწყობილი ქალიშვილი გვე

რდიდ მიყვებოდა, როცა უფრო დაკვირვებით ათვლიდნენ მის გარეგნობას, სიარულს, თანდათან რწმუნდებოდა, რომ იგი საგრძნობლად იყო გადასხვადებული, რომ მას აღარ ჰქონდა ის მომზიებული გარეგნობა, ერთბაშად რომ ეცემა თვალში დაშინას. გვერდობაში თითქოს არ აღივლიდა იყო; რა მოხდა, ნუთუ ამ შეთვლივდ წილში თავისი კვალი დამჩნია მას? ქალიშვილი თითქოს ფიქრს მოუხდებოდა. რაღაცნაირად საწყალობელი თვალებით შეხედა ვაჟს და სევდიანად უთხრა:

— რათ მიყურებ ასე? შენც მტკვობ რომ შეიცვალე, არა? იქნებ აღარ მოგწონვარ?

უცებ მოხეთქილმა სინანულმა გული ატყინა აბელს:

— არც კი გრცხვენია, ამა ევ რა თქვი! ტრამპიამ ჩამოიარა. აბელმა ქალიშვილი წინ გაატარა. ვაგონში არც თუ ბევრი ხალხი იყო. მაშინვე იგრძნეს ცნობისმოყვარეთა აშკარა და დაუფარავი შურა, მაგრამ არც აბელი და არც ქალიშვილი ამას ურარდებებს აღარ აქცევდნენ.

— მე უკვე ეჭვი მდრღნის და, გარდა ამისა, დედამისის საუფედურების გაფლება აღარ შემოხლია, — ხმადაბლა უთხრა ქალიშვილმა აბელს.

აბელმა მძიმედ ამოიხვნეშა, მხარზე ხელი წაწა და დაადო და სევდიანად უთხრა:

— ვიცო, ჩემო ეთერ, ავი მწერდი კიდევ მაგ აშკარე, მაგრამ ცოტახანს უნდა მოითმინო მე მინდა შენ ჩემი მძიმე ცხოვრება არ გაიწიროს და იმიტომ გეტუბნები ამახ. დამირწმუნე, ცოტახანის და ჩვენ ბედნიერები ვიქნებით, ოღონდ ცოტახანს კიდევ მოითმინე.

თითქმის გაცნობის დღიდან ამ მტკიცეულ საყიფოსტ ჰქონდათ საუბარი თუ კამათი; ყოველ წუთს მოსალოდნელი იყო დაპატარება, გადასახლება თუ უფრო უარისიცი; როგორ შეეძლო აბელს ამ უწელო წაწი არსებობს ცოდვაში ჩამდგარიყო და თავისი მძიმე უღლის მონაწილე გაეხდა, ახლაც ამას უმტკიცებდა ეთერს, არწმუნებდა, რომ სულ მალე დალაგდებოდა ცხოვრება, დაქმნობდა ცარიში და ვაჟზე ისინი ბედნიერად, უწყფოთველად იცხოვრებდნენ. ქალიშვილს კი მეტი რა ვლა ჰქონდა, სურდა თუ არა სურდა, უნდა დაეკერებინა აბელსათვის, თვი იმითაც ბედნიერად თვლიდა თავს, რომ ვაჟს ახლაც ძველებურად უყვარდა და მხოლოდ დაწყნარებულ ცხოვრებას უყვლიდა.

დადუბის ბაღში ხალხის ტევა არ იყო. სადღაც საკუდაო მუხიკის უკრავდნენ, აბელს გაახსენდა ის დრო, როცა აქ ქიდაობას დაეხერხო, პირველად ნახა ცნობილი ფალავანი კულა გლდანელი და პირველად ვაჯერებდა პარკლამაკები. მაშინ მოულოდნელად ვიღაცამ ჩაავლო ხელი; მოხივდა და ერთხ ვეუღესინი შერჩა ზელში.

— ეთერ, ვახსოვს აქ რომ შეტყუდნ დედასი თქვენთან სახლში წამიყვანე? შეტყუდნ დედასი
გეუღესინი

— ნეტავ იმ დროს! — ამოიხრა ქალიმა.

— ვითომ რათა?

ქალიშვილმა მხრები აიჩრია.

— მაშინ ჭირ კიდევ ბავშვი ვიყავი და ჩემი მოსავალი იყო, როგორ წარმომედგინა? ფრადფერადად გაკაშაშეზული. თურმე რომ გორ იმხსვრევა ბავშვური ოცნებები. მაშინ რომ ალალებდნე არ გადაგუროდი, ვინ იყის, ჩემი ცხოვრება სულ სხვანაირად წარმართულიყო...

— ბედს ემდური?

ეთერს არაფერი უხასუხნია. თავნაღუნული მიყვებოდა გვერდზე.

— ვიცო, რომ ბედს ემდური. ვერაფერი სიხარული ვერ მოგანიტე, რადგან ჩემი ცხოვრება სულ მთდამ აწერილია, მაგრამ ეგებს დადგეს დრო და ბედთან სამდურავი აღარაფერი გქონდეს?

ქალიშვილს უნდოდა ეთქვა, ამ მოლოდინმა ორივე დაგვაბერაო, მაგრამ თავი შეიკავა და ისრად უთხრა:

— მოდი, აბელ, მაგაზე ნულარ კლამარაკებთ. ვიცო, მალე გაბრუნდები თბილისიდან და ვიდრე აქა ხარ, მინდა შენთან სიახლოვით დაავტება. ჩანდაბას უველოფერი, ვინც ანაფორა ჩაატე, ბოლომდე უნდა წიროს.

— აი, ეს მისისი! — მხიარულად თქვა აბელმა, ქალიშვილი თავისკენ მიიზიდა და აჯოცა.

და კვლავ იგრძნო ის მძიმე გამაბრუნებელი სურნელი ქალიშვილისა, პირველი კოცნის დროს რომ ვაწოცდა.

შუადღისხანს დაბრუნდნენ დადუბის ბაღიდან. მოუხედავად ხეწენა-მუღარისა, აბელი შინ არ შექულია; ერთი, რომ ვანო ბოლქვაძის ნიშვას ესწარფოდა და მერორც, ეთერის დედასთან შეხვედრა მაინცდამაინც არ სიამოუნებდა. დათქვებს, საღამოს ისევ შეხვედროდნენ ერთმანეთს იქვე ალექსანდრეს ბაღში. აბელი დაემწვიდობა და უკან გაიბობრუნდა. ვანო ბოლქვაძის სახლისაკენ მიმავლმა გააფიქრა, ნეტავ შინ დამხვდებოდა თუ არაო და ისევ გველეთიანს დაუბრუნდა ფიქრით. არა, მას აღარ ჰქონდა ის თავბრუდამხვევი გარეგნობა, იგი აჩრდილია იყო ძველი სილამაზისა. ეს შთაბეჭდილება უნდოდა როგორმე მოცილებინა, უნდოდა ამაზე აღარ ეფიქრა, მაგრამ ამ არასასურველ ფიქრს თავიდან ვერ იცლებდა.

პატარა აღმართი აიარა, საპნის ქურჩაზე გავიდა, ესეც ნაცნობი ჩიხი და ნაცნობი პატარა უხო. კიშკარი როგორც კი შეიღო, მაშინვე დაინახა უხოში გამოსული ვანო, ბარათ რომ რაღაცას თხროდა. კიშკარს ხმაურზე ბარათ ტარს დაეყრდნო, მოხივდა, მერე თვალბევა-

რწმუნებულმა ხარ იქვე მავალი და სტუმრისაგან ვამოქანდა.

— ახელი ხარ თუ მინერები, დედავ, ვისა ზედავს ეს ჩემი თვალში!

დიდხანს დედალი ძმებოვით ეხვეოდნენ ერთმანეთს. ბოლქვამდე მოულოდნელი სიხარულით მთლად დახინულიყო.

— დედავ, ვისა ზედავს ჩემი თვალები, რას ვედიოხს! — ბუტბუტობდა და ძვირფას სტუმარს წინ მიუძღოდა.

მღერელი ვაზაფხულის მზე უკვე გადაწვეარლიყო. ნიაგი უბრავედა და ატმის ყვაფლები მაწაწე ჩამოქონდა.

— თავად შენ რასა აქ, ვანო, შენ, როგორ ცხოვრობ?

— მე ჩვეულებრივ, ჩემო აბელ, რაღა თქვა უნდა ისევ სტამბაში ვმუშაობ... სამსონი იყო ჩამოსული აქ, მგელამდე, ამ ერთი თვის წინათ და იმან მითხრა, უნუქიდე ბაქოშიაო. ერთი წელიწადი მაინც ვამოგუგავავა, შე უსიარბულო. თუშეა ვიცო, რომ წერილების წერა გეწარება. მთამდე სად იყავი, რას აკეთებდი. რაზედენი წელიწადი აღარ მინახიხარ, ოთხი თუ ხუთი, რაც პეტერბურგში დავცალადით ერთმანეთს.

— ექ, — ამოიხრა აბელმა, — მას შეიდეგ, ჩემო ვანო, ოთხჯერ მაინც დამაპატიმრებს. ბოლო დროს პეტერბურგში ჩამავლეს ბელი, ბელსინფორსის კონფერენციაზე მივემგავარტბოდი. მანამდე კი ვადასახლებიდან ვამოვიკეცი და ბაქოში ვიმალებოდი. „კრესტნი“ ვაქეცი, შერე არხანგელსკში ვადასახლდეს, იქიდანაც ვამოვიკეცი, გზაში დამიჭირეს და ახლა ონდინის მარაში მიტრეს თავი. ორი წელი ვაცხოვრებ იქ, მაგრამ უკეთეს ბუნებულს იტყვი, იქაური მადრიც მომიხება, ხუთი თვეა დავბრუნდი იქიდან და ისევ ბაქოში ვარ, ვიდრე ვქვავ დამაპატიმრებენ, — ჩაიცინა აბელმა — ახლა ბაქოს კომიტეტის დავალებით ვარ ჩამოსული. ზვალე უნდა მოვეთათობროთ ამხანაგებს და თქვენი დაბეჭდილი ლიტერატურა წავიდო. ამ ბოლო დროს აღარაფერს ვავაწავნი.

— როდის უნდა გაბრუნდეთ უკან?

— რაც შეიძლება მალე. თუ ვყოჩაღებთ, ზვალევი.

ბოლქვამდე მოიწვიანა.

— მე კი შეგონა რამდენიმე დღე ერთად ვიქნებიო-მეთო შენთან ლაპარაკით მინდოდა გული მომეჭრებინა. რამდენი რამ მოხდა ახალი რუსეთში, აქ — ამირაკავასიაში. მინდოდა დაწერილებით გველაპარაკა ყველაფერზე შენი აზრი მაინტერესებდა, აბელ. შენ კი ზვალევი ვინდა წახვადე.

— რას იზამ, ვანო ასეა ჩვენი ბედი აწუბობლი, ხუთი წელიწადი ჩვენი არ მინახავს, ათასში ერთხელ წეროლს თუ ვაუგავავანი და შევატყობინებ, ცოცხალი ვარ-მეთო. იგავი იმიტომ,

რომ არ იფიქრონ, მოკლეს ან ციხეშია. ზათ ვეღარც მიცნობენ. ბოლო დროს ხალხს ვეღარ, დედაჩემმა ვერ მიცნო

— ამაღამ ხომ ჩემი სტუმარი ხარ?

— უსათუოდ.

— აღარსად ხარ წახსვენული?

აბელი ამ კითხვაზე დაიხინა და წამოწითლდა.

— საღამოს ცოტა ხნით ვავალ, ერთს უნდა შეხვადე.

— აქ, ვასაგებია. და შეუღამემდე არ მოხვალ ხომ?

— არა, მალე დავბრუნდები. დაღლილი ვარ. დასვენება მინდა.

— შენ ვეღარსად ვერ წახვალ. მოთვანე ისიც აქ, ავტრ დავხვდეთ და ვილაპარაკოთ.

— სხვათაშორის იგავი შეიძლება, — მაშინვე დაეთანხმა აბელი, — იგ კი ვეღარ მოვიფიქრებ.

ბაქო. 20. VI. 1911 წ.

„გამარჯობა ეთერი! ბოდიშს ვისდო, წერილი რომ დავიგვიანე.“

ძალიან მწუხან, რომ ლუბა ასე სუსტად არის.

კარგი იქნება თუ სადმე ავარაკს უშოვანო. იწერები, აქ ძალიან დიდი სიცხეაო. სიცხე აქ უნდა ნახო, ჩრდილოეთის ქარი უბრავეს და მტვრის ნისლი ზევებს მთელ არემარეს, ბაქოში პირველად როდი ვატარებ ზაფხულს, მაგრამ წელს ძალიან გამოჭირდა. ეტყობა, ჩრდილოეთის ჰავის შემდეგ გამოჭირდა ასე. ამ გვაგონია სიცხეში ხშირად მაგონდება როგორც რაქის მთებში, ასევე ჩრდილოეთის ანკარა ტბებში, იქაური ზღვები თუ თვალუწვდენელი ტყეები. ალბათ სწორედ ამ დროს რამდენიმე ტბაზე ვნახონობდი და ცოლო თუ შემაწუხებდა, თორემ მზე აქ ხუელ საინატრელია.

ეთერი, შეიძლება მარამოხის თვეში მაინც მოვებრბო ათი დღით ვანთავისუფლებდა და მაქვთ ჩამოვთარო. რაღა თქმა უნდა, ჩვეულებრივ მოვალ თქვენთან, მიუხედავად იმისა, დედაშენს ესამოგუნება თუ არა. ჩემიანები მომენტარენ, ამ ზაფხულს რომ ვერ მოვებრბო იმათი ნახვა, შეიძლება ვავგიფოდ.

უნდა მჭერ, ციხეში გვევარდო. მე ციხეში მარტო თქვენ როდი გეგონეთ, ვიხაც კი წერილი დავუგავანე, ყველა იმას მჭერდა, ციხეში გვევარდო. კაცმა რომ თქვას, ამასი არცა ხარტ ძალიან შემეცდარი, ციხეში ქდომა ჩვეულებად მაქვს ვადაქვეულო.

ეთერი, ამ სიცხემ ხუელ გამოატყინა, ვშუშაობ რეიდან ორ საათამდე. მაგრამ აქ იქვს-საათიან მუშაობას ჩვენი მამლის უვილიდან მზის ჩასვლამდე თოხნა მარჩენია.

მომიფიხებ დედაშენი, ნადო, ლუბა, კატო, თამარა.

მადლენის ქურა № 51. ნავთმარევი.

ბაქო. 16. IX. 1911 წ.

ამ წერილის გაგზავნიდან სულ ცოტა ხნის შემდეგ მოულოდნელი აშავი დატრიალდა ბაქოში. მანამდე კი მშვიდად და ჩვეულებრივ ვარდობდა ცხოვრება, ყოველ შემთხვევაში ვარდენულად ასე ჩანდა.

ოცდაცხრა სექტემბერს, შაბათს, აბელი ორ საათზე დაბრუნდა სამუშაოდან. ჩვეულებრივად უნდა დაელოდა, მერე ისაღილა. პირი ვიანარსა და უსაქმოდ შინ ვეღარ გაჩერდა. ამ ბოლო დროს თვალეზმა ძლიერ შეაღონა, კიბხვა უკვე ადარ შეიძლებოდა, სამსახურშიც, სადაც ის მსაზრველ-ტექნიკოსად მუშაობდა, საქმოდ ეღვრებოდა თვალეზი, თორემ სხვა დროს ყოველთვის წიგნებს კითხულობდა კრებავზე წასვლამდე. გარეთ კი ისეთი დღე იყო, უსაქმოდ შინ ვერ გაჩერდებოდა.

სახლიდან გამოსული ფეხით გაჰყვა მაღაქნის ქუჩას, როგორცდ მოწუნებოდა იყო და უფროდა ნაცნობი შეხვედროდა. ქუჩაში თვალეზი მოსკრა ახლადგაქრულ აფიშებს. აფიშები იუწყებოდნენ, ბაქოში ჩამოსვლია თბილისელი ფალავანი კულა გლდანელი და საქმიანად იწყებს ყველა აქაურ ფალავანს, ვინაც კი სურავლი ექნება გლდანელს შეხვედრო. ჰიდაობა დღეს საღამოს ცირკში გამართებოდა.

კულა გლდანელი... აბელს ვამხატა და იდეზის ბაღი, ოტალიის ბაღს რომ ეძახდნენ თბილისში. გაახსენდა საქოელი ფალავანი ალთი ალთელი და ქართული ფალავანი თედო ლილოელი. იქ ნახა პირველად კულა გლდანელი. მისინ ის ოცდაორი წლის თუ იქნებოდა. მას შემდეგ თორმეტი თუ ცამეტი წელი გაივდა და აი დღეს ოცდათხუთმეტი წლის კაცი კიდევ ჰიდაობს, თანაც რჩეულ ფალავანებს იწყებს. აბელი კი ისე ვახტება ბედურადმართობამ. ძალღუმადურმა ცხოვრებამ, რომ ოცდაცამეტი წლის კაცს თვალეზი კი დააქლდა.

ნეტავ რამდენ ხანს დარჩება ბაქოში კულა გლდანელი? დღეს რომ სხდომავზე არ იყოს წასხვედელი, უსათუოდ დაეხწრებოდა კულას ჰიდაობას.

აბელი აფიშას მიუახლოვდა და ზედ წაიკითხა, რომ ცირკში ჰიდაობას გამართავდა კულა შაბათს საღამოსი და კვირას ნაშუადღევს. მასხადავზე, აბელი ზვალ უსათუოდ დაეხწრება ჰიდაობას, ახლავე რომ არ აიღოს ბილეთი? მაგრამ არა, საღამოს კრებავზე ნახავს მეგობრებს და ალბათ ისინიც მოსვლენ. სტუფანდ შაუმიანი, გორგი ძანნიძე და ისონ ზონაშვილი ჰიდაობის დიდი მოყვარულები არიან. ისონი თვითონაც ჰიდაობდა ახლადგანდობაში. კულა გლდანელს ჩამოსვლას რომ გაუგებენ, რას არ წამოვლენა. ერთი ზიტყვათა ზვალ დიდი საამოყენება ელის აბელს.

ქალქში მანდინობს რაღაცენი. შეხვედრია, ისე

იყალიბდა საღამომდე, საღამოს კი უკვე დაიწყო.

კულაში ნელ-ნელა იკრიბებოდნენ მუშათა პარტიის წევრები. დღეს ბირის ახრამის ჰე ვინზურცა კითხულობდა ლექციას მიმდინარე პოლიტიკაზე.

ლექციას დაწევამდე აბელმა აცნობა ძანნიძეს, კულა გლდანელია ჩამოსული საქმიანად და ზვალ უნდა დავეხწროთო, მაგრამ ძანნიძეს უკვე სცოდნოდა კულას ჩამოსვლა, ბილეთიც უკვე აიღო სახვალეოდ, ბოლო ზონაშვილი საერთოდ არა ჩანდა კრებავზე, ეტრობა, ის ამ საღამოსვე წავიდა ცირკში, ჰიდაობაზე.

საღამოს რვა საათზე, როცა შემოდგომის დღე მიიწურა და ქალაქს ბინდი გადაეფინა, სხდომა დაიწყო. კომიტეტის წევრთაგან უმეტესობა მოსულიყო კრებავზე, მხოლოდ რამდენიმე წევრი აკლდა.

სხდომა კულაში ჩვეულებრივ ტარდებოდა, არავითარი ზღვითი და წინასწარ განგარისებული არავითარი სიფრთხილე.

და იმ დროს, როდესაც მუა ლექცია მიმდინარეობდა, ბაქოს უნდარმერის სამმართველოს შენობიდან სამი კარტა დაიძრა. უნდარმერები კულაშიაკენ იქაროდნენ. კარტები კულას შენობასთან შეჩერდნენ, უნდარმერები სწრაფად გადმოხტნენ. ცალი ხელით ვეერდნენ და ისე შერბოდნენ კულაში. შენობაში კულაში დარბაზში ხალხი ახოქოლდა, მომხსენებელმა, ლაპარაკი შეწყვიტა და გაფითრდა.

— ადგილიდან არავინ დაიძრას! — დაიძახა ვილაყამ უნდარმერიდან.

ორატორი მკვდარივით ჩამოვიდა ტრემბიდან.

უნდარმერი სათითაოდ ჩირკაყენენ ყველას. „ზვალ ჰიდაობაზე უპირებელი წასვლას, — ფაქრობდა აბელი, — კაცი ჰქობდა, ღმერთი იცნოდაო. ვანა ტყუილად არის ნათქვამი. ნეტავ ვინ გაგვცა?“

— სახელმწიფოსა და იმპერატორის სახელით ვიცხადებთ, ყველანი დაპატონებულნი ხართ. სოკოლოვ, — მიუბრუნდა უნდარმერთა მეთაური სოკოლოვს, — დაპატონებულებს შენ მიხედავ. ჩვენ კი დანარჩენებს ბინაზე დავაპატონებთ.

იმ დღეს კომიტეტის დანარჩენი წევრებიც, ვინც სხდომავზე არ მოვიდნენ, საკუთარ ბინებში დაპატონირდნენ, ზოლო აქ დაპატონებულთა ბინები გადაჩრკიეს.

ოპერაცია იმ დამითვე დამთავრდა.

თბილისი, ალექსანდრეს ქ. № 40. ე. გვილენის.

— ერთი, უკვე ერთი თვეა დამიკირებს დროს წიგნების კითხვით ვკლავ. ფიციურად კარგად

ვარ. მომწერე წერილი ასეთი: მისამართით: ბაქო. ცენტრალური სასურბილი. პოლიტიკურ პატიმარს აბელ ენუქიძეს.

დღეს ჩემი დაბადების დღეა და ცხემში ვწვიარ. ოცდაათობმეტე წლისა ვაგადი.

გუშინ მივიღე თქვენი წერილი. შენა მწერს, ვიმედოვნებ, მალე გაგანათავისუფლებენო. ამაზე მე ვერაფერს ვიპასუხებ, რა ვიცი, რას მომისძიან, ამქერად საით მიწამინე პირს. რაც ციხეში ვარ, ბევრი მწერლებს წიგნი ხელახლა გადავიკითხე და ბევრი რამ სხვაგვარად გადავაფასე.

რამდენიმე თვის შემდეგ კი ბაქოს საგუბერნიო ტანდარმერობის სამმართველომ ასეთი დადგენილება გამოიტანა.

დადგენილება № 1896

„1912 წლის 12 მარტს, ქ. ბაქოს საგუბერნიო ტანდარმერობის სამმართველოს უფროსმა პოლიკოვნიკმა მინკევიჩმა გადავხსნივე და გამოვიკლდე, თუ რამდენად საიმედონი არიან პოლიტიკურად სახელმწიფოსათვის შემდეგი პირები: ბორის აბრამის ძე გინზბურგი, აბელ სოფტრომის ძე ენუქიძე, სტეფანე ვიორჯის ძე შაუშიანი...“

ასის შემდეგ ტანდარმთა პოლიკოვნიკს მოჰყავდა ცნობები ზემოაღნიშნული პაროვნების რეკლუციური საქმიანობის შესახებ და მოითხოვდა — აბელ ენუქიძე და სტეფანე შაუშიანი გადასახლებული იქნენ რუსეთის ერთ-ერთ შორეთულ. გუბერნიაში ხუთ-ხუთი წლის ვადით, პოლიციის ზედამხედველობით, ხოლო ბორის გინზბურგი ასევე ხუთი წლის ვადით გასახლებული იქნას კავკასიის ფარგლებიდან.

ქალაქის მმართველობამ მინკევიჩის შეთავაზებულთა მცარე განაწინე მხედველობაში რატომღაც არ მიიღო და დამანაშევებო უფრო მსუბუქად დასაქტს. შორეთულ გუბერნიაში ხუთი წლის გადასახლების ნაცვლად აბელ ენუქიძე ორი წლით გააძევეს ბაქოს ფარგლებიდან. ასევე შეუძსუბუქეს სასქელი შაუშიანს და გინზბურგს.

თბილისიდან გასული მატარებელი ცხრამეტ აგვისტოს, საღამოს შვიდ საათზე, ყვირილის სადგურს უახლოვდებოდა. მგზავრებს დადლილობა ეჩნეოდათ; როგორც კი იგრძნო აბელმა სადგურაი უკვე ახლოაო, ვაგონიდან გავიდა და კართან გაჩერდა, უნდოდა ღრთოზე ჩასულიყო მატარებლიდან, რომ თუნდც ერთი წუთი მაინც მოეგო, ერთი წუთით ვაგონგარძლივებინა სასურველ არსებასთან ყოფნა.

როცა მატარებელი ბაქანზე შევიდა, აბელმა დაშხედურებში დაუწყო ძებნა გველესიანს. მატარებელმა ყვირილის სადგურს მიაცივლა და

უფრო და უფრო უკლო სვლას. აბელმა უკვე მოკრა თვალი ნაცვობ, ახლოებულ ადამიანს. იგი ცალი ხელით შავ, გრძელ თმას ისწორებდა და თან გაფაციცებით ათვლიერებდა ვაგონებს. აბელმა ხელი ასწია და აიშინა, აქვს წამოდიო, მაგრამ შენიშნა, რომ ქალიშვილმა იგი ვერ შეამჩნია და შომდევნო ვაგონებში განაგრძო თვლიერება.

აბელმა კარი გამოაღო, ვაგონის კიბიდან ჩახტა და უკან გამოაქვა ვაგონებს. სიჩქარეში ვიდაცას მშრით დაეჭაბა, მაგრამ ბოლინს მოხდაც ვერ მოახერხა.

— ეთერი — დაუძახა მან, როცა მიუახლოვდა.

ქალიშვილი შემობრუნდა და მანინვე აბელის მკლავებში აღმოჩნდა.

— როგორა ხარ, ძვირფასო, რა კარგია რომ დამხვდი, ვფიქრობდი, ვაი თუ წერაილმა ვერ მიუხწროს და ვერ დამხვდეს-მეთქი. როგორ შეწუენებოდა, რომ არ დამხვედროდი.

— შენ რა ისევ ამ მატარებელს მიიყვები?

— სამწუხაროდ ასეა, საუვარელი!

— ასეა, ასეა... — მოწუენილი ხმით გამოაქვტრა ქალიშვილი, — სულერთთადად ვეჩქარება, ყველაფრისათვის იცლი, ჩემთვის კი ვერა. გამოქეუული ხარ?

აბელმა თავი დაუწინა და უხმოდ ჩახედა სევდიან თვლებში.

— შერე არ გეშინია? — ისეთი ხმით ჰკითხა ქალიშვილმა, რომ ეტყობოდა ამ წუთში უკვე ებრალბოდა იგი და თვითონც ნანობდა, საყვედურის რათ ვუთხარო.

— აღარ მეშინია, ციხესაც მვეჩვიე და გადასახლებასაც.

ეთერი ხარბად ათვლიერებდა მის გარეგნობას, პირისხასეს, თმას. შერე სუსტი თეთრი ხელი თმაზე გადაუხვა და მზადბლა, აღერსით უთხრა:

— ქალარა მოგმატებია... ოჰ, როგორ მეცოვები, შენც და ჩემი თავიც.

— საყვედურების ღრო არ არის, ჩემო კარგო. ათი წუთი დაჯვრჩა, მითხარი როგორა ხარ, როგორ ისვენებ? თქვენებიც აქ არიან თუ მარტო ხარ?

— ყველანი აქ ვიყავით და ეს ერთი კვირაა წვადინენ. მე და ლუბა დავრჩით.

— თბილისში საშინელი სიციხეა. ორი საათი გავჩერდი ვაგზალზე და ლამის სული შემეხუთა. ოჰ, რა კარგია ახლა რაჭა, წეტავ შენც მოდიოდე რაჭაში.

— მითხარი რას აპირებ, როგორ წვა ახლა შენი ცხოვრება? როდემდე ენდა დამალო?

ეს იყო კითხვა, რისაც აბელს ყველაზე მეტად ეშინოდა და რასაც ყველაზე ძალიან გაურბოდა. იგი უსიამოვნოდ შეიშეშეშინდა

მოიწინა, თითქოს მიუჩნებელი ტყვილი გაუაზღდაო

— არ ვიცი, ჩემო კარგო ცოტახანს რა-
ქაში გავჩერდები და შერე აღმათ როსტო-
ში წვაღ. თუ მოვახერხებ, ეგებ პიტერშიაც
წაიღებ. პიტერი ძალიან მიზადავს. ხიამოყ-
ნებით ვიცხოვრებდა იქ.

სადგურზე პირველ წარს ჩამოქარგს. აბელ-
მა მატარებლისკენ გაიხედა, შერე ეთერს
მკლავზე მოჰკიდა ზეღა და თავისი ვაგონის
კიბესთან მიიყვანა.

— რაქიდან რომ დაბრუნდები, არა მნახავ?

— აუცილებლად, ძვირფასო. აუცილებლად
გნახავ. თბილისში როდის წახვალ?

— ორ დღეში წავალ.

— ჩემი დიდი მოკთხვა თქვენებს. ლუბას
გადავიყო, წერილები ხშირად მოიწეროს. ამ
ბოლო დროს აღარა მწერდა. შერე იყო, ცი-
ხეში წერილი რას ნიშნავს? თითო წერილი
თითო სიცოცხლის ფასია.

წარმა ორჭერ ზედიზედ დარქვა და მატარე-
ბელი შეიძრა.

— ნუთუ თხოუთები წუთი უკვე გავიდა? —
სხოწწარკვეთით იკითხა ქალიშვილმა და ამო-
იოხრა, — ოჰ, დეერთო ჩემო, ხაზმარში მგო-
ნია თავი, ასე მოკლე ხანს შეხედვრა რა
არის!

— არა უშავს რა. მოვა დრო და სულ ერ-
თად ვიქნებით, საუბარელო მაშინ სადაც გვინ-
და იქ ვიცხოვრებთ. თუნდა თბილისში, თუნ-
და პეტერში.

მატარებელი ნელ-ნელა დაიძრა, ბაქანზე
მდგომნი კიბეებს შეახტნენ. აბელმა თავისი-
კენ მიიზიდა ქალიშვილი, აკოცა და იგარჰნო,
რომ დაწვები სველი ჰქონდა. ორი ნახტომით
დაეწია მატარებელს, კიბეზე შეხტა და ზედ
შემდგარმა გადმოხედა ეთერს. იგი გაშეშებუ-
ლი იდგა, ტანი ოდნავ წინ გადმოეჭარა, თით-
ქოს ძვირფასი ნივთი ჰმარს ვასტაცა და ხელე-
ბით უნდა მისწვდესო. თვალღებში ცრემლი და
აზროვნა სევდა ედგა, ქვეწიერიებს დაიტკე-
და შიგ.

მის შემხედვარე აბელს უცებ მოუზღავდა
განმორების სიწაწელი; მატარებელი კი თან-
დათან უმჯობობდა სჯლას, კივლით ეთხოვებო-
და უკან მოტოვებულ სადგურს. მალე აღარც
ბაქანი ჩანდა, აღარც ბაქანზე დარჩენილი
ხალხი. ყველაფერი მართლა სიზმარს ჰგავდა.

მთელი გზა გული ჰქონდა დაშაშვებული. ხან
ეთერი ედგა თვალწინ, მისი უწაწოდ სევდიან-
ი, ცრემლით სავსე თვალეტი და ხანაც თა-
ვისიანებზე ფიქრობდა. როგორ დახვდებოდი-
ნენ ისინი? შვავი წელია დედ-მამა არ უნა-
ხავს, აღმათ მამა უკვე დაბრუნებოდა, სე-

რაიონს ცოლი მოუყვანია, ნეტავი უფრო
ქალი მოყვანა?

მატარებელი რაც უფროდაუფრო უხალხო-
დებოდა ტყიბულს, მით უფრო გამაღბით
უცემდა გული. რამდენი ხანია დაღამდა, ტყი-
ბულში აღმათ შუადამით მიკა მატარებელი.
ეს აბელისათვის უცეთესიც არის. დამით გა-
დაივლის ნაქტრალას, დამითვე მივა შინ და
საემქო თვალს ვერ დაინახავს.

ღამის პირველ საათზე მოაყვია მატარე-
ბელმა ტყიბულის სადგურს. დიდებული და-
შე იყო, ცა ვარსკვლავებით მოჭედელი, წა-
ვანში ვეგბა მთვარე ზედ მთის წვერზე დამ-
ჭდარყო და აბელს ისე ეჩვენებოდა, ხელით
შეესწვდებოდა.

გრილი ღამე, მთვარი გააშაშვებული გზა
და მიტო რაღა უნდა მგზავრს, ვისაც წინ
გრძელი გზა უდევს.

აბელს ჩემოდნის ტარება არ უყვარდა, თუ
რამ ჰქონდა ზურგანათაში ჩაილაგებდა ხოლმე
ქარისკაციო. ზურგანათა სატარებელად ილია
იყო. ახლაც ცოტ-ცოტად ხაზუქრები შინაურე-
ბისათვის და რამდენიმე წიგნი, გზაში რომ
იყოდა. ყველაფერი ზურგანათაში ეწყო ტყი-
ბულის სადგურიდან გზა მოკლედვე გადასტრა-
და ნაქტრალასკენ აღო გეზი.

ყველაფერი ძვინა, მიწასაც და ცასაც, მხო-
ლოდ უკან, სადგურისკენ, ჭერ კიდევ იხმო-
და მატარებლიდან ჩამოსული მგზავრების ხმა-
ური, შერე ესტე მალე მიწადა და აბელი
სრულ შეუდარობას შეერია, წინ იყო მთვარი
განათებული გზა, ალაგ ტყიანი, ალაგ მოტიტ-
ლებული ვორები. ეს გზა წამოარბო ხიფა-
თიანია, შესაძლოა ქარიხალი ამოვარდეს და
თოვლმა მიგნამქროს ან მშვიერი ნადირის ცუ-
ქმა გაუხადოს. წაუხებულში ნადირი იშვიათად
შეგვხვებოდა. აბელმა უნებურად მოუჭირა ხე-
ლი რტოლვერს და იმ წუთიდან, როგორც
კი რკინის სიცივე და სიმუარე შეიგარჰნო, ნა-
დირზე ფაქრიც გაუქრა გონებოდან.

მთვარე მაღლადამაღლა იწევს, თითქოს თან-
დათან მატარაუდებდა, მაგრამ სიკაშაშუე უფ-
რო ემატება. არამარე ისე კაშაშებს, თოვლიან
წამოარბო რომ იცის ხოლმე მთვარიან ღამე.
შორს უკვე გამოჩნდნენ რაჭის მთების ღან-
დები, პერი თანდათან შეიცვალა, დაიწინ-
და უკვე იგარჰნობოდა მთის სამყარო. ეს გზა
ბევრი რამით უყავსირებდა აბელის წარსულს.
ერთბელ დედამისი და თვითონ (შაშინ აბელი
ათი წლის თუ იქნებოდა) ტყიბულიდან მო-
დიოდნენ. ვიდრე სოფელ ხარითვალას მიაღ-
წევდნენ, გზაზე ქარიხალი წამოიწიოთ. გა-
წაუხებული იყო, ხეები ახლად შეფოთლელი.
უცებ ამოვარდნილმა ქარიხალმა დედა-შვილი
ისეთ დღეში ჩაავლო, ცოტახანსაც რომ ვაჭრ-
ძებულუიყო, ორივეს მოგუდავდა. დედამ

სედში აიყვანა აბული და რადგან ქარა სახი-
რისპირად უბრტყავდა, პირი აბრუნებინა, მიუ-
ხედავად ამისა, აბული სუნთქვა მიაწყ უპირდა,
სულს ვერ იბრუნებდა.

— დედა, მოკვდელებით? — ეკითხებოდა სა-
სწრაფოებით ბავშვი.

— ნუ გეშინია, შვილო, ნუ გეშინია, შემო-
გედე. — ჩურჩულაოთ ამხნევება დედა და
წინ ისწრაფოდა.

იღბალზე ქარი ტყუბ ჩაუწრდა, და აბლა
შეაქუნა წვიმა წამოყოფა. ის იყო დედა-შვი-
ლია სოფელ ხარითვადანსაც მიაღწიეს. პირველ
მელომორთანვე შეაფარეს თავი წვიმით დაფი-
ზულუნება. მასპინძლები მტკად ეყოილები აღ-
მორიდდნენ, თავს ევლებოდნენ დედა-შვილს,
ცდებოდა დაწინეს, ვაშტრეს, ახადლებს და ვიდ-
რე მთლად არ გადაიამინდა, შინიდან არ გაი-
რუშეს.

აგერ ის სოფელი ხარითვადაც. ნეტავ რო-
ნელი იყო ის სახლი? რამდენჯერაც კი გა-
უვლია აბელს ამ სოფელზე, უკველითვის გა-
ხეხება ის დღე, მაგრამ ვერც ის სახლი და
ვერც ამ სახლის პატრონები ევლარ გაიხეხა.
მას შემდეგ დედა და შვილი ხშირად მოავი-
ნებდნენ ხოლმე ამ ახვანს. დედა გულზე მი-
ხედავდა აბელს, შეაკანკალებდა და ეტყოდა:
— უი, რაზე დაშენხარობოდი, შვილო!

სოფელი ხარითვადა მთლად ჩაბნელებული
იყო. მთვარის შუქზე ისე გარინდულიყო
ქობახეობა, თითქოს აქაურობა საუკუნის წინ
მოუტოვებოდათ, ნაკვიანებო მუწავარის ფეხის
ხამა ძაღლები დააღვიძა, უხლისო უფეთი მია-
ცადებდნენ აბელს სოფლიდან და აგერ ბავ-
შების გაბაჟული ორკესტრიც. ეს იმის ნიშანია,
რომ აბელი შორის ტბას მოუახლოვდა.

აი, ამ ტბასაც გაივლის, მერე ნაკორწმინ-
და და მორჩა, წყადისაც აღარ არის შორს,
დადლით არ დადლია, მაგრამ რატომღაც გუ-
ლი დაუძლია თუ დაეშო. რაღაც გაურჯ-
ვებლში ხედავ ამ მძლავრად შემოქარა-
ფრთა, ღამის ძირს დასცა. ცოტახან შეჩერ-
და, გაოგნალი უხელო მავით მოიწმინდა,
ღრმად ამოისუნთქა და პირისაზე ნიავს მიუ-
შვირა.

„რა მემართება, — გაიფიქრა მან — მთის
ბერძენი ხომ არ დამცადა?“

ტბის ფსერზე მთვარე ქანობდა, ქანობდ-
ნენ უთვალავი ვარსკვლავები, მთელი ცა თავ-
დაუთრია იდგა ტბაში. ტბას თვალად მოაჩიდა
და უეცრად საშინელი წუთრული იგრძნო.
სწორედ ამ ადგილას უინახავით ცივი წყალი
გაღმოჩნდა. გამდელით თუ გამოვლელი
შხარს ვერ ექცეოდა ამ წყაროს. ამობდნენ,
როგორც კი ადამიანი ამ წყაროს მთავრად
დებდა, უსათუოდ მოსწურებდებო, დაღუეს
ამ წყალს და მუხლი ისე მოუშვებდებო, ცხრა

მთას გადაივლისო. იქნებ ამიტომ ეძახდნენ მას
უყვდავების წყალს? აბულს ამ თქმულები-
აჩაფრია სჯეროდა, მაგრამ ის კი იცოდა,
რომ მართლაც იშვიათი წყალი იყო და აქამ-
დე მოღწეულ მგზავრსაც სულ ერთია, ზევი-
დაც მოდიოდა თუ ქვევიდან, უსათუოდ მოს-
წურებდებოდა. თუნდაც ამიტომ, რომ აღმარ-
თი უნდა ამოედლო.

აბულმა ათიოდე ნაბიჯით გადაუხვია გზიდან
და იმ უყვდავების წყაროს მიადგა. ხის და-
რიდან მაქის სიმსო წყალი გაღმოჩნდა.
შორიდანვე აგრძობოდა მისი ცივი ხილ.

აბულმა ზურგანთა მოიხსნა, ორივე მუშა შე-
უშვირა წყალს, პირისაზე რამდენჯერმე
შეისხა და მერე დაეწყო. წყალი მტკად მჩა-
ტე იყო და ოდნავ მომეყო გემო ჰქონდა, სა-
სმელად მისაწადი. ბელმორედ დაეწყო, აბლა
უფრო დაღვანს სვამდა და როცა წამოდგა,
ტანში სიმტკე იგრძნო, ხოლო უცაბედად შე-
მოწოლილი სედა თითქოს ამ წყალში ჩამო-
ხანო.

ზურგანით მოივიდა და გახარებული გაუდ-
გა გზას. მთვარე დასავლეთისკენ გადახრილ-
ყო, ხაღვაც ცის სიღრმეში მოახლოებული
დღის ნათელი კიაფობდა, აღმოსავლეთით კი
ცა ჩაბნელებულიყო. ეს გაქლდათ ნიშანი იმისა,
რომ ღამე უკვე ტუდებოდა.

როცა აბულმა ხოტვეს მიაღწია, გათენების
ხეცზე წაივდა დაუბერა. აღმოსავლეთი გადა-
რჩნადა და მის წინამორბედა ცისკარი და-
ბრძანდა თავის საბრძანებელზე.

აბული შეჩერდა და გულამტვრებულმა ვადა-
ხედა თავის სოფელს, აი, შეიძლება ითქვას,
რომ ის უკვე თავის სახლშია. მდუმარედ გა-
დასწერებოდა მამისეულ მატარა სახლს, ნაყ-
ნის კარ-მადამოსს.

აბლა მთა აბული და აფორიაქებს თავისია-
ნებს, დროებით მიბინებულ ტვილის გაუდ-
ვიძებს, რამდენიმე დღით გაახარებს, ვიდრე
პოლიცა შეტყობს მის აქ უოფანს და მერე
ისე უღვათოდ მიატოვებს, სასწრაფოებებს
დატოვებს. ევბ სჯობდა, სულაც არ წამოსუ-
ლიყო რაქაში?

უცაბედად დაბადებულმა ამ ფიქრმა ფეხი
შეუჩერა აბულს, შეაფოქანა. ღირდა თუ არ
ღირდა რაქაში წამოსვლა?

უორეზე ჩამოშვარაი სედაიანად გადააქუ-
რებდა თავის სახლს. ნეტავ შეიძლებოდა
ჩუმად მივიდეს, დახედოს დედ-მამას, ძმას,
ნახოს როგორ არიან, როგორ ცხოვრობენ და
ახვედ ჩუმად გამობრუნდეს. რა სიბარულია
მოსწრაფოდა აქეთ და რა უცებ ჩაუქრა ეს
სიხარული!

აღმოსავლეთი კი თანდათან ხატებოდა, ვარ-
სკვლავებს ფერი ევარგებოდათ, ცოტახანიც
და სოფელში პირველი ხეები დაჩრებოდა.

განთავსების სუსტ ნიაჭზე სიწინდის ყანა, ნელ-ნელა შრიავლებდა, თითქოს ისიც ეგებებოდა გათენებას.

„რა სულელური აზრი მომდის თავში, — გაიფიქრა აბელმა, — აქ მისული უკან გაბრუნების ვანტობა“.

ზანტად წამოდგა და თავის სახლისკენ დაეშვა. სიწინდის ყანაზე გაშავალ ვიწრო ბაღიკს გაჰყვა. მხრით სიწინდის ფოთლებს ეხახუნებოდა და ისეთი შრიავლით მიდიოდა, ეგონა მთელ სოფელს გაავლიძებო. ბილიკმა პირდაპირ თავისი სახლის ქაშკარს მიაყენა. შეჩერდა. ხარბად ათვალიერებდა ეზოს. ქიშკრის ახლოს წამოდგმული სასიწინდეთ თითქოს გვერდზე გადმოხრილიყო. ეზოში ბაღები მთლად გადატუსა ვადავას. აბელმა ქიშკარი შეაღო და ამ დროს ძაღლმა დაიძვრა. სახლის გვერდიდან შემოიჭრა გამოვიდა ქრელი, მოსრბილი ძაღლი, შეჰყუდა და ნელ-ნელა წამოდგა მისკენ.

„ოჰო, ამას უყურებ შენ ძაო, შინაურებს ვერ იცნობ!“ — გაიფიქრა აბელმა და ქიშკარი შეაღო, ძაღლს არ შეუძებია.

— ცუტჯი, რა იყო — ძაღლს ხმა თუ ეცნაურა, მაშინვე შეჩერდა და გაიბრუნა. — შენ რა, შინაურებს ვერ იცნობ, მოდი ცუტჯი! ძაღლმა კუდი გააქიცინა, აბელს მიუახლოვდა. ფეხებზე დაუნოხა და უცებ წმეტუნი და სააღერსო უყუდა შორსო. ეტუბა, პატრონის ნაცნობი სუნით იგრძნო. წმეტუნით მიუძღოდა წინ და ხანდაზან შეჰყუდა. აბელმა, როგორც კი ზღურბლზე ფეხი შედგა, მაშინვე გაიგონა მამის ადრევებული ხმა.

— ვილაყა, ბარბარე, ამა გაიხედე!

აბელი შეჩერდა და ჩაახველა.

— ვინა ხარ, მანა?

სტუმარი ხმას არ იღებდა.

— ვინ უნდა იყოს ნეტად ამ დღელადრია-ნადე? — ეს უკვე ბარბარეს ხმა იყო.

აბელმა ველარ მოათინა და ხმაძაღლა გამოცლასუბა:

— შინაური ვარ, გააღებ კარი.

ორიოდე წამს სასიწინდელი სიწმუე ჩამოვარდა, მერე ლოცვადავით გაისხა დედის ხმა:

— დემართო, მეჩვენება თუ რა ამბავია ჩემს თავს?

ვილაყა მიუახლოვდა კარს, გამოაღო და აბელმა დაინახა გაქაღარავებული, სახემოტრხილი ბერიაყა.

და როგორ გაუყვირდა, როცა ამ ბერიაყაში ხაყუთარი მამა შეიცილა.

— ენუქიმქ
აბელს ძილში ჩაესხა ნაცნობი ხმა. თვალე

ნი გაახილა. ამომავალი მზე უანაქარს ნახს-დგომოდა და შიგ თვალეში აქურტდა. კარი გააღო და ტარევი შემოვიდა. მალე-ყელმან რეზინის ჩემბოში ცეცა, ზურგზე ჩანთა მოეგდო და ილადაში აქევის ტარევი ამოეჩინა.

— აბელ სოფრომინ, ისევ გძინავს, კაცო? აბელმა გაიღვინა და თვალეში მოიფშვინტა.

ტარევი უხმოდ მისჩერებოდა სკამზე დასვა-ვებულ წავენებსა და ჩამჭრალ ლამასს.

— ეტუბა წუხელ დიდახანს კოხულობდი. მწოლარე რათ კოხულობ, იმიტომ გტყუა თვალეში. ეი, ეი, რა ქიუტა ხარ, კაცო!

— გათენებისასდა ჩამეჭინა, ალექსი ვახილი, იმიტომ ვეღარ გამეღვიმა? — გაიღიმა აბელმა, — ხომ არ დავიგვიანეთ?

— რაც ადრე ვაელო, უკეთესია. ქერტქრო-ბით წუნარი დილა. მერე შეიჭლება ქარი ამოვარდეს. ქარი არ უყვარს თევზს.

— ხუთ წუთში მხად ვარ, ალექსი ვახილი! ეს ორი კერაა, რაც ერთხაშად მოვარდა გაზაფხული ენისების პირზე. ორი კვირის მანძილზე გამდნარ უნულს მოაქანებდა მდინარე ენისეთ, ნელ-ნელა ჩამოიწმინდა უნულისაგან, სადაც ზღვაში ჩაიღდა ზანტადივი მყაცრი ზამთარი და მერე დაწყენარდა, გვარგეწივით დაიდა თვზე გაზაფხული. ნაირნაირი უყუ-ღებით მოიფინა მდინარის სანაპიროები, ხო-

ლო ტაიგაში უკვე დაიბერნენ, ალაგ-ალაგ კიდევ დასკდნენ ხეთა კვირტები. გუშინ ტარე-მა და აბელმა გადაწყვიტეს სათევზაოდ გასულ-იყვნენ მდინარეზე. ეს იყო პირველი თევ-ზაობა მას შემდეგ, რაც ადრეულად დასა-მირდა და მდინარე გაიფინა. თუმცა იცოდნენ, რომ წაღმა ქერ კიდევ ცოცხა იყო და თევზი ანესს ძვირად მიტკანებოდა, მაგრამ მაინც უნდა ეცადათ ბედი.

ალექსი ტარევი ორი წლას წინათ გადმო-სახლდა კრანსოიარსკში. როგორც კი აქ ჩამოვიდა აბელი და გაიცნო იგი, მაშინვე დამტრეტული ქართულით უთხრა:

— შენ საიდან კაცო?

აბელს გაუყვირდა რუსეთის ამ შორეულ მხარეში ქართულად რომ დავლაპარაკა რუსი.

— წარმოშობით რაქიდან ვარ. საიდან ვის-წავლიათ ქართული?

— საქართველოში ვცხოვრობდი კოტახნით, კახეთში.

მერედამერე ასეთი ამბავი გამოიკვია: ტარევი თელავის რაიონის სოფელ კურდღელა-ურში ჩახახლებულიყო ამ ათიოდე წლის წინათ. შეიღო და ძირი არ ჰყავდა, ცოლითურთ ცხოვრობდა ნაქირავებ ბინაში და ფოტოგრა-ფობით ირჩენდა თურმე თავს. სახლში არაფე-რი გაჩნდათ, გარდა მდიდარი მიბლიოთეისა. ცოლიც და ქმარიც მუშათი მწიგნობრები იყე-

ნენ, რა ვინდობათ, რომ წავითხული არა ბქონობათ.

— ბოლო დროს ხაშა, — უფეობდა ტკაჩვის ცოლი აბელს, — ეჭაურ პარტიზანებთან გაბაბა ვაჭრობა. არ ვიცე ხაიდან და როგორ, პრისტაე მოკლეს პარტიზანებმა, თვითონ ტკეში დაიშალნენ, ხაშა კი აქ ვადმოსახლეს იმათი თანამშრომელი ხარო. მეც ავდექე და ვამოყვე, მაგრამ ხაშა იქ ხშირად ზეამდა და მცემდა ხოლმე, ეჭაურები კარგად იტანენ ხახვებს, ჩემი ქმარი კი ძალიან თურებოდა. მადლობა დემრსთ, აქ ღვინო და არაფე ძნელად მხოვება!

მართლაც და ამ შორეულ მხარეში გვგაუღმბივით ცხოვრობდნენ ცოლ-ქმარი. ცოლს, ანა ნიკოლაევას ან ხაქსოვი ემბრა ზელში, ან წყენი, ხაშა თავის ზელობას აქაც არ ევაწეებდა, ციმბირის დიდებულ ბუნებას იღებდა და ენაზავდა სურათებს.

აბელს კარგი ურთიერთობა ბქონდა ცოლ-ქმართან, ისინი ხაქათველსთან იყენენ ასე თუ ისე დაკავშირებულნი და აღბათ ამიტომ როგორღაც აბლობდენ ადამიანებად მიაჩნდა.

მდინარე ნისინივდე ათობდე წყობის ხავალი იყო. მთელი ზამთარი აბელს მდინარის ხმარე არ გაუგია, უნიულის ქვეშ უხმოდ მიედინებოდა ენისეი, ამ ორი კვირის შინძილზე კი, რაც უნიული ჩატუდა და მისი მარწუხებიდან ვანთავებუდლდა, მდინარის ხმარეი აქაურობას აურუებდა.

მთელი ველი ნაინარობი ყვაელებით მოფენილყო. შარშან, როცა აბელმა ეს ყვაელები პირველად ნახა, ხმაზარულით ცაბ ეწია, მაგრამ როგორ ეწენა, როცა აღმოაჩინა, რომ არცერთ მთავანს სურნელი არა ბქონდა. ისინი უბრალოდ თვალს ახარებდნენ და მეტი არაფერი. მას შემდეგ ყვაელებს აღარ წევებდა.

— შენ ახალი ამბავი თუ გაიგე? — ჰკითხა აბელს ტკაჩემა.

— არაფერი, რაო? — დაინტერესდა აბელი.

— შეიძლება პეტერბურგში ვაგზავნიონ ჭარისკაცება.

— პეტერბურგში? ვინა თქვა?

— ასეთი ხმა დადის. ეს, ნეტავ მეც ჭარისკაცი იყო, კაცო!

— შენ რა ვანადლებს, ხაშა, ერთი წელიც აღარ დავრჩა და წახვალ ხათაც ვინადა. — უთხრა აბელმა და მერე გაიფიქრა:

„აი, ეხეც ახალი ამბავი. ამ ბოლო დროს რაღაც ხასიყეთოდ მიდის ჩემი ცხოვრება, მოულოდნელობა და მოულოდნელობა. რას ვიფიქრებდი, როცა ამ ვანაპარკში ვადმოსახლდეს, რომ ჩემი ცხოვრება ასე შეიცვლებოდა. ჭერ ჭარში ჩამრავდეს, ახლა პეტერბურგში ვეპირებენ ვაგზავნას. ეს ყვე-

ლაფერი ომმა ვამოიწვია. ვაუტორად რუსეთში მიუხედავად იმისა, რომ გერმანიაში ვივლიერებდი, რეები ებრძვიან, მაინც რუსეთის ზურგზე ტუდებოდა ყველაფერი.“

ახალმა ამბავმა აბელი მთლად შეაფორიაქა. თუ ტკაჩვის ნათქვამი მართალი იყო, მაშინ აბელის ცხოვრება სულ ხეინაჩიად წავივლიდა. მაგრამ რატომ თვითონ არ მოქრა ყური ამ ამბავს? არა, ტკაჩემა ტუელი არ იცის.

ამ ფიქრებით ვაგზენებულმა აბელმა ისე შიადწია მდინარემდე, ვერც ვაიგო ყურები დახშული ბქონდა, მის წინ ვაშლილი ვეება მდინარის ხმა აღარ მხოვდა. ხაშას უკვე მოეჩხნა ზურგჩანთა და ანკესის ტარს აწყობდა.

ხაშამ ანკესი წყალში ჩაუშვა და ამ წუთიდან თითქოს უკვე უკუბო ადამიანად იქცა. მთელი არსებით მიეცა ამ საქმეს, აბელისკენ არც იყურებოდა, არც ელაპარაკებოდა. კარგად იცოდა, რომ თევზი ხმარზე ფრთხილდა.

აბელმა ზანად აღწყო ანკესის ტარი, ნეშაკაზე მოხალული პურის გული წამოავო, მდინარეში ვადანბროლა და ამ წუთიდან ისევე წელანდელ ფიქრს დაუბრუნდა, ანკესისკენ არც იყურებოდა.

თუ მართლა პეტერბურგში ვაგზავნეს, რე ვლობდა სწორედ იქ მოუსწრებს, რომელიც უხათოოდ უკვე კარზეა მოიდგარი. აბელი კი ფიქრობდა, ეს ბოლო წლები წყალში ჩამეყარათ. როგორც ჩანს, კარგ ვაზე მთავარს იგე ბედს.

ვანქიდან ვაქცეული ერთ კვარან დარჩა წყალში. გული მოიჭრა მშობლების ყურებით, ხმარადმთან ხალხართ, ცოტა ხნით რომ იყო ასული ახალ ზენაკიდან რაქში, ხოლო ერთი კვირის შემდეგ პოლიციამ შეიტყო მისი აქ ყოფნა და იძულებული ვაბდა აბელი იქაურობას ვარიდებოდა. მაინც მოახერხა და კალონას დებსწრო, ერთხელ კიდევ ვაიხბნა ვანუმეორებელი ნეტარი ვავშეკაბა.

— ერთი ჰკითხე, შენლო, კიდევ ებრძვის სელმწიფეს? ვაგის დარღმა ვამათავა.

— თარი ვანებე, ბიძაჩემო, რადა დროს ვაგის დარიგებმა. თავის ხაქმობა თუთიონ იცის. სელმწიფეს მარტო ვე კი აღარ ებრძვის, მთელი ქვეყანა აღშედრდა.

აბელი იწვა და ბილში ჩახსოდა სპარადონისა და თავისი შამის ხალხარი.

ერთი კვირის შემდეგ კი აბელი იქაურობას ვაეცალა. ბაქში აღარ ჩახვლებოდა, ერთ ხანს ოსტოვში იყო, იქაურ რევოლუციონერებთან ერთად მუშაობდა. მერე ვროსნოში და მერე ისევე პიტერში ვასწია. ვულმა. თავისი ბიძაშვილი და თანამებრძოლი ტრიფონი იქ ივლულებოდა და, რაღა თქმა

უნდა, მისი შეშფოებით თავს გაიტანდა. ტრიფონი კიდევ გაუფიქრდა და კიდევ გაუხარდა ბიძაშვილის დანახვა. ზუთი-ექვსი წელი იყო თითქმის ერთმანეთი აღარ ენახათ, უფრო სწორად მის შემდეგ, რაც ბაქოს ხაიდუმლო სტამბა დიშნადა. გახარებული ტრიფონი რაჟებს აძებებს წარად-წერიალად ცნობებოდა და თან გულმის-ტრიალადი დასძინდა.

— ნეტავ ერთი დღით მაინც ჩაიხუცანა. ვერ წარმოიდგენ, ბაქო, იქაურობა როგორ მომენატრა. წუბელ ნიკორწმინდა დამეხიზმრა, კი არ დამეხიზმრა, თვალები მუხუცა და მელანდებოდა. ისეთი ლამაზი ჩანდა, ვრუანტული ნივლიდა.

რამდენიმე დღის შემდეგ ტრიფონმა „სომენსშუქერტის“ ქარხანაში წაყოლა აბეღა, სადაც თვითონ მუშაობდა და იქ მოაწყო ხამუროზე. მშვენიერი ხელფასი დაუნაშენს. ცოტა ხანში ბიანც მისცეს ხამონოვსკაიანზე და შეიტო რაღა უნდოდა აბეღს, დიდი ხნის ტანჯის შემდეგ სულ მოაკვირა და წინაურბიყ მაშინვე გაახსენდა. წერილები დაუგზავნა უველას. 1912 წლის ოქტომბის თებერვალს ერთი ჯვრელების სწერდა:

„შვირფასო ეთერი, ერთი თვე გავიდა მას შემდეგ, რაც ჩვენ ათილდე წუთით ენახეთ ერთმანეთი. წერდილი მალე ვერ მოგწერა, დავრულებარე ვერ შეგისრულე. ალბათ იტყვარ, ჩვერულებარე ბილეთი შეეძინებოდა. არა, ასე არ უოლდა, მაგრამ უხიამოვნება ბევრი გამოვიარე ამ ცოტა ხანში. ვთავი გროზნოში, როსტოვა და მოსკოვი. ეს ორი თვეა, რაც პეტრობურკში ვარ. ხაქმე ჩემთვის ხანტერესოა და ჩამავარეც ხაქოფი მაქვს. ხამისი წლის დღესასწაულმა დიდი ზეინი მათარა, ოღონდ ეგ არას ამხსნის. იმდები გაუცრუდა ბევრს. მომწერე თქვენი ოქახის ამბავი, ველი წერაღს.“

დიდხანს ვინ გაუხარებია ბედისწერელს, მით უფრო ცხოვრებისაგამ დეინი ადამიანები. თითქოს ეს სახედაწერო წერაღა ურფილიყოს, ორი თვის შედეგ აბელი დამატმირეს სწორედ იმ წინა დღეებში, ვიღერ გერმანიასთან ომი დაიწებოდა...

— წაუღი ტრეტავა შეირბა, ანკეზა დაწინა და აბელი ფიქრებთან გამოიყვანა. ანკესის ტარი გვერდზე გაქრა და მაშინვე იგრძნო როგორ მოედღ თვესი.

— წაიღო ანკესი თვესმა, წაიღო — დაუძახა ტარევემა — შენ რა ჩაგვიძინა?

აბელმა ერთი მიხებდა ტარევისკენ და ხმა არ გაუცია, წაუღ-წაუღ მთაორედღა თვესს, რომ ჭუა არ გაწვეტილიყო. მოსრდალი ჰანარი აყო, როგორც კი წელიდან თვეი ამოყოფინა, ისე ვისხმარტადა, ლამის მუ

გაწვიცა. რამდენერმე კიდევ გახსნა მუტრე ბირი გააღო და აქახახადა.

— უოჩაღ ბიჭო, ეგ ერთი და სხვა მრავალი. — უთინებდა ხაში.

აბელმა ლაუჩეზიბიდან ფრთხილად გამოაძარი ანკესი და ჰერ კიდევ სულთმობრძევი ჰანარი ხაშის წულთან ვედროში ჩაავლო, სადაც უკვე ხამოლდე მოსრდალი თვესი ფარხაღებდა. ისევ გაწყო ანკესი და წაუღში გადაუნება, არა, აბელს არა ჰქონდა ოს მოთმინება, ჰეშმარტი მეთვესეს რომ სჭირდება. ამიტომ ისევ თავის ფიქრს უნდა დაბრუნებოდა, თორემ ასე უოღნა გაუმნელდებოდა.

...ორი თვე აუტრუბტეს ციხე აკრესტში“, აბელმზავის ვარგად რომ იყო ნაწონი, დამკითხეს. გამოიძიეს ვეკლადერი და ბოლოს გააძმპირეს. ციხიბირი ისეთივე ხაშინდეს სოტყვა აყო მათან, როგორც ჰოტოტეი. და ამქვეწიურ ჰოტოტეისაქენ მიმავალი აბელი, როგორ შეიძლებოდა შიშხ ან ატანა. ხანი თვე დაპყო გაძმპირებულმა გზაში და ბოლოს თებერდლის შუა რიცხებში, როგორც იყო მიაღვა მატარებელი ქალაქ კახანოარხს, სადაც უკვე წუდებოდა რკინიგზის ხაში. მატარებელს მარხილება შეეწაცდუნენ, ექვსი კილომეტრამდე მარხილებით უნდა გავდლო პატამირებს. ჩრდილოეთში უნდეს მებო რენახ აბელს, მაგრამ აქაური უინდა ხულ სხვა აყო თეთრ უდაბნაზე მიპქროდნენ და მიპქროდნენ მარხილები, გზაში რამდენწერამე ქარ-ბუქი ამოვარდა, თეთრი კორინტილით დავარი სოელი ცა, თვალბეღვას აბზობდა. მაგრამ მადლობა დმეროს, ხაფოსტო ხადვარები აბლო-აბლოს აყო და იქ აფარებდნენ თავს. როგორც იქნა მიაღწიეს სოფელ ნაშიმოვსკოვს. რამდენწერე გაქრა გულში ფიქრმა, აქედან ცოცხალი ვედარ დავტრუნდებო, მაგრამ როცა ნაშიმოვსკოვი ორ ოთახიან ქოხში დბრინავდა და რუსულ დუშელში ცეცხლი აფუჭუჭუდა — დაილოცოს მისი გამოაგონებელი — ის ექვი და შიში, გზაში რომ დედადა, მაშინვე გაუქრა და ნიხნევე დაუბრუნდა. პირველ ხანებში ვერ ეგუებოდა აქაურ გაუთავებებს, მაგრამ ადამიანი თანდათანობით ვეკლადერს ეგუება და არც აბელი იყო გაწონაკლისი მადლობა დმეროს, კითხვას ხაშულდება მაინც ჰქონდა, უფრო სწორად შეედლო იმდენი ეეთობა, რამდენიც უნდოდა. აქაც აღწვდა რუსული ვერხალ-გაჩეობი.

ორ ოთახიან ქოხში ორი დუშელი იდგა, ჩვერულებრივი და რუსული დუშელი. დამუა ქარგი ჰქონდა და ნათი უხვად. მერე და შერე აბელმა თანდათან ვიცნო სხვა პატმირებ და როცა დამეგბი ცოტა დამატარავდა, ხანა დიროდაც გაიქლიდნენ მოლმე. ნადირობა

ყველაზე კარგი წამალი იყო მოწვენილი კაცისთვის, მაგრამ ტყვია-წამალი ცოტა ძვირად იწოდებოდა, მსოფლიო ომი ნთქავდა მას.

ესე ზანგრძელი ზემთარს როგორც იყო გაუძლო ახელმა.

დადგა, ხანმოკლე, მაგრამ საოცარი ზაფხული. მაშინ შეიქცნო ახელმა აქიური ზღაპრული მალაზაზე. თეთარი სუდარა გადაძობო დედაშინამ, მდინარეებში თავი აიშვეს, უპატიუბით მოიფინა მინდორი, ერთი სიტყვით, უკმაფლოდ გამოცოცხდა და ამოძრავდა.

ციმბირში მოხვედრალი ყველა ადამიანი ერთ ზენს იტენს: როგორც კი გამოზაფხულდებდა, ცდილობს სტარნიბით გული იქეროს, რადგან იცის, მალე დადგება გრძელი, მომავლურბელი ზემთარი და შინ ჩაჰკეტავს, ფტებზე ზორილის დაადებს, ახელიც ცდილობდა დახარბებოდა ზაფხულის დღეებს, ხან ნაოსნობდა, ხან იტეზაობდა. სეირნობდა ენის ნის მარცხენა ნაპირზე, ტყვესა თუ მინდორში და უამრავ უსავიდეშში სურნელოვანთ ეტებდა, რაც ესოდენ იშვიათად მოიხივებოდა ამ მხარეთი. ვანსაუფრებით ის დღე იყო კარგი, როცა ოდნავ ნიავი ჰქოდა, მაშინ კვლავში ნაკლებად აღონებდა ადამიანს. ერთადერთი, რაზეც ვფული სწუდებოდა ახელს ის იყო, რომ აქ არავითარი კულტურული გართობა არ იყო.

ზაფხული მალე მიაწურა. სექტემბრიდან უკვე ნამდვილი ზემთარი დაიწყო და მდინარეებში გაიყინა. ერთადერთი ვასართობი ახელს ნადირობა დარჩა, მაგრამ იმხანაც ძნელად ახერხებდა ტყვია-წამლის უქონლობის გამო.

ახე იყო თუ ისე, ვადიოდა ღრო და 1916 წლის აგვისტოში მკოლოდინელ ვაზეთში გამოქვეყნდა ცნობა, რომ შინაგან საქმეთა და სამხედრო სამინისტროების შეიდა ივსისის ბრძანების თანახმად ზოგიერთი პოლიტიკურ პატიმარს სამხედრო სასახურში გაიწვევდა კრანსოიარსკის სამხედრო სამმართველო.

ორი თვის შემდეგ ახელის ვადასაზღების უკლე ვადიოდა, ვადწუვებოლი მქონდა ისევ პეტერბურგში დაბრუნებულყო თვის ძველ სამსახურში, სიდაც ეცვიც არ ეარებოდა, სომოვგნებოთ შიილებდენ; და მერც, ცოტახით მაინც, საქართველოში გამგზავრებულყო. მაგრამ ამ ახალმა ბრძანებამ ვეგმა ჩაუფუშა, თუმცა გულზე ძალიანაც არ შემოხურო, რადგან, მასთან ერთად, არმოიპი იგზავნებოდა თორმეტი პატიმარი, ყველა პოლიტიკური და უკლე პეტროგრადიდან ვადმოსახლებული.

როგორც თავიდან იყო ნათქვამი, ნახატიმარადებო პრაპორჩიკთა სკოლაში უნდა ჩაერაცხათ, მაგრამ ხელსუსულება პირს ვადავიდა,

პოლიტიკურად არასაიმედო პირუნებებს ოფიცრებად ვერ ვადგზავნათო, თორმეტივე სხვადასხვა პოლში ვანაწილეს. ახელი კრანსოიარსკის მახლობლად ბანაქში მოხვდა და კანცელარიის მწერლად დანიშნეს. მთელ ბანაქში მართო მას ეცვა სამოქალაქო ტანსაცმელი, ყოფილ პოლიტიკურ პატიმარს, ამ კანცელარიის მწერალს, დიდი შოინწებით ეცყოდნენ ჯარისკაცობა თუ ოფიცრობა, ოდონდ ეგ იყო მორიდებულად ემასხრებოდნენ, სამოქალაქო ტანსაცმელში ვერმანელს ვავახარო რამდენიმე დღის შემდეგ ახელს თანამდებობა შეუცვალეს, ვარნეონის ბრძანება იუწუებოდა, რომ 1916 წლის ნ აგვისტოდან იგი ხაარტილერიო საქურელის მინდუბად დანიშნეს.

ამ ბრძანებიდან ორიოდე დღის შემდეგ კრანსოიარსკში ვადმოიყვანეს, სიდაც მეთოთხმეტე პოლი იყო დაბანაქებული და აქ მგთავის მოვალეობის შესრულებებს შეეფდა.

უფროსი პიდრავლიკო ახელ ეწუქიჭე დილის რვა საათიდან ოთხ საათამდე მუშაობდა, ამოწმებდა უშუბარებს, რაც ვარჯისი იყო, თავის ვზაზე ვზავნიდა, ხოლო დანიანებულეს ამსხრევიანებდა. ოთხი საათის შემდეგ იგი თავისუფალი მოქალაქე იყო, თავისუფალი ვახლდა აგრეთვე უქმე დღეებშიც, სიდაც უნდოდა იქ წავიდოდა.

ახე ვადიოდა დღეები, ახელის ცხოვრება დროებით კლაპოტში ჩადგა, იმასდა ელოდა, მოქმედ არჩიაში როდის ვავზავნიდნენ, ვარნობდა, რომ რეკოლდეთა უკვე შიიფდებოდა და ახელისთანები ახლა არანაქლებს საქირთნი იყუნენ თეთ არმოიპი.

რამდენიმე თვის შემდეგ ახელი პოლმა პეტროგრადში ვავზავნა მივლინებით, როგორც კი ჩავიდა, ტრიფონი მოინახულა, ოძნელად დახავიწუებოდა ის, რაც ტრიფონს დავმართა, სისარულისიავან ტარილი მოსდიოდა და ათრთოლებული ხმით ეუბნებოდა ახელს:

— მე ცოცხალიც აღარ მეგანე, ერთი წერილი როგორ ვერ მომწერე, შე უფიგრო შენა ტრიფონი და სამოდე წელში უფებ მოტეხილყო. მის შემხედვარე ახელს ვულე ვაუტყდა, აღზათ მეც ახე ვარ და ჩემს თავს ვერ ვატყობო.

პეტროგრადში რამდენიმე დღეს დარჩა ახელი და როგორც კი ციმბირში დაბრუნდა, მანიდე წერილი ვავზავნა გველსხანს:

„ახალწლის შემდეგ პეტროგრადში ვამგზავნეს. გუშინ დავბრუნდი იქიდან კრანსოიარსკში, ორწელიწადნახევარი ხდება უკვე პეტროგრადში აღარ ვყოფილვარ. მართალია, ციმბირშიც ვაძნელდა ცხოვრება, მაგრამ მაინც კურთხეული მხარეა. აქ ვირჯანქა ერგო ექვსი ახანა ღირს, პეტროგრადში კი სამ მანეთზე მე-

ტი. თითქმის ერთი ფუთი ტრბო წავუღე აქედან ნაცნობებს და მათ სახარულს საზღვარი არა მქონდა. პეტროგრადში ვერც თეატრი ვნახე, ვერც კონცერტებს დავხვდარი. საგანგებო ნებართვა არ მქონდა და ისე კი უზარალო ქარისკაცებს არხად არ უშვებენ. მალე ზუთი წელი შესრულდება, რაც მანდ არ ვყოფილვარ. ო, რა უღმობილად გარბის დრო. მო, მართლა შენ რომ მწერ, მიწისძვრა იყო, აქ რა არის მიწის ძვრა, ეგვიც არ იციან და არა სჭერათ თუ მიწა იძვრება".

პეტროგრადიდან ციმბირის დაბრუნებული ახელი აფორიაქებული იყო. დედაქალაქში უოფენიას აშკარად იგრძნო, რომ მალე იფეთქება რევოლუციის ცეცხლი და მის შეყვებას ხელაწყოფულება უკვე ვერაფერ შეძლებდა. ახლომ ახლა მას პეტროგრადისაკენ მიუწევდა გული და აი ახლა, როცა ტაჩკინთან შეიტყო, ქარისკაცებს დედაქალაქში უპირებენ გავლენას, მთლად აფორიაქდა, მომავალზე ფიქრით გართულს არც თვეში ახსოვდა და აღარც მის გვერდით შუთფი ტაჩკინი, მთელი არსებით რომ მიხცემოდა თვეზამახს...

— ახელ, კაცო, წაიღო თვეზმა ანკესი, წაიღო კერა ხედავ?

ახელი გამოცოცხლდა, ანკესის ტარი ამოხსნია, ნეცკავერ სატუჟარა აღარ ება, თვეზს უკვე შეტემა, მაგრამ ახელს არც ეს ჩაუფლია ხიზუნში და არც ტაჩკინის საუვედურები.

ტაჩკინის ნათქვამი გამართლდა, ერთი თვის შემდეგ მეთოთხმეტე პოლიკის ქარისკაცები პეტროგრადში მიემგზავრებოდნენ მოქმედ არმიის.

ზახებულის თბილა საღამოა. კრახნიორის რკინიგზის სადგურზე მატარებელი ჩამომდგარიყო, ქარისკაცები იჭაურობას უფინთ აურუბენ.

ახელს პეტროგრადში მიუხარია და თან იღუშალ სინანულს განიცდას, თითქმის ენანება აპულონის დატოვება.

შეზარბოშებული სახა ტაჩკინი ხელისუფლით იწმინდს ცრებლს და ეუბნება:

— ეხ, ბაქო, ჩვენ რა გეშველება უშენოდ.

ანა ნიკოლაევნაც ემოწმება ქმარს და მასაც ცრებლით მოხდის.

— ნუ გეშინია, სახა. — ამბობს ახელი, — საქართველოში ენახავთ ერთმანეთს. რადა დაგჩა, სამიოდე თვე და შენც თავისუფალი იქნები.

სადგურზე გასვლის წარს რეკვენ, ქარისკაცები გუნდ-გუნდად შემომდგარან ვაგონის კბიებზე.

ცოლ-ქმარი მაგრად პოციანან აბრუნდნენ და ცრებლს იწმინდნენ.

როცა მატარებელი დაძრა, ახელიც ერთხელ კიდევ გადმოხედა ნაქანზე მდგარ ტაჩკინებს, ხელისხელგურილი ერთმანეთს ისე მიხტებოდნენ, თითქოს გუშინდელი ჭგარდაწერალები არიანო.

ათას ცხრაას ჩივლები წლის თებერვალში რუსეთის იმპერიის დედაქალაქში ხალხის მდელვარებამ უშაძლებს წერტულს მიაღწია. უველა გრძობდა, რომ სადაც იყო დარედა ის წარი, რისთვისაც წლობით იბრძოდა უფლება-აურობა საშუარო და რასაც ათასობით ადამიანი შეეწირა.

გენერალმა ხაბალოვმა აწვირთებულ ხალხზე იარაღი ვერ იხმარა, გარნიზონის ქარის იმედო აღარ მქონდა, ხოლო ქარის აბარათი მოლკო რევოლუციურ მუშებს აშკარად თანაუგრძნობდა.

ქარისკაცებს გერმანიასთან ომმა აუხილა თვალები. იქ შეიცნეს თავანთი მეფისა და მთავრობის უსუსურობა. ნახევრად შვირნის და შიშველნი იბრძოდნენ მტრის წინააღმდეგ, დაქრებულს წამალი არ მქონდათ, ავადმყოფებს ექიმი არ ჰყავდათ, ხოლო მეომრებს — გონიერი სარდალი.

იმი ხანებში. ნიკოლოზმა გენერალ ხაბალოვს ასეთი შეაცრი ბრძანება გაუგზავნა: გიბრძანებ დედაქალაქში უწესრიგობა ზვალვე აღკვეთო. შეფებს ეს „უწესრიგობა“ ისევ ძველებური ურჩობა ეგონა, რასაც კატორღითა და ციხით დათრგუნავდა ხოლმე, ვერა ზედმეოდა, რომ ამჭერად უკვე უველაფერი გვიან იყო.

გენერალი ხაბალოვი გრძნობდა, რომ უველა ცდა ამას იყო: ველაფერი ვერ შეაყვებდა ხალხის ძალას. მეორე დღეს ხაბალოვი ასეთ დებუას უგზავნიდა გენერალური შტაბის უფროსს გენერალ ალექსევს:

„გთხოვთ გადასცეთ მის უღიდებულესობას, რომ დედაქალაქში წესრიგის აღდგენის თაობაზე მისი ბრძანების შესრულება ვერ შეეძლება. სამხედრო ნაწილებს უმრავლესობამ ერთიმეორებზე მიუღლებით უღალატა თავის მოვალეობას და უარი თქვა მემამოხეთა წინააღმდეგ ბრძოლაზე. სხვა ნაწილები დაუძმობილდნენ მემამოხეებს და თავანთი იარაღი მიმართეს მისი უღიდებულესობის ერთგული ქარების წინააღმდეგ. ისინი, ვინც თავისი მოვალეობის ერთგულნი დაჩნენ, მთელ დღეს იბრძოდნენ მემამოხეთა წინააღმდეგ და დიდ წარაღს განიცდიდნენ. საღამოსთვის მემამოხენი დაუფლდნენ დედაქალაქის მეტ ნაწილს. ფიცისადაც ერთგულება შეინარჩუნეს სხვადასხვა პოლკების პატარ-პატარა ნაწილებმა, ზამთრის სასახლებთან რომ არიან განლაგებულნი, ამ ძალებითაა გაუნაგრძობ ბრძოლას“.

ამ დღემის მიღებადან ექვსი საათის შემდეგ
ფივე ხაზლოვი იმავე ადგილებს უკვე სხვა
წინაარსის დებეშას უგზავნიდა:

„შთავარ საადმირალოს შენობაში წემს გან-
კარგულდებნაში ოთხი გვარდიული ასეული,
ხუთი ესკადრონი და ასეული, ორი ბატარეა,
სხვა ჯარები გადავიდნენ რევოლუციონერთა
მხარეზე, ამ მათთან შეთანხმებით ნეიტრალურ-
ნი არჩებთან. ჯარისკაცები ცალ-ცალკე ჭაფუფი-
ხად დაძრვიან ქალაქში, ესვრიან გამგლელებს,
განაირადებენ ოფიცრებს.

ყველა ვაგზალი რევოლუციონერთა ხელშია
და ისინი მათ შტაკილდ იცავენ.

შირდი ქალაქი რევოლუციონერთა ხელშია,
ტელეფონი არ მუშაობს, ქალაქის უბნებს შო-
რის კავშირი გაწყვეტილია... მინისტრები რე-
ვოლუციონერებმა დააპაკატრეს... ჩემს ვანაკო-
გულდებში არავითარი სურხათი არ არის... ყვე-
ლა საარტილერიო დაწესებულება რევოლუ-
ციონერთაში ჩაიკლეს ხელში“.

როცა პეტროგრადში ასეთი ამბები ხდებოდა,
ციმბირიდან თავიებით მომავალი მატარებელი,
აბელი რომ მოჰყვებოდა, უკვე დედაქალაქს
უახლოვდებოდა.

მატარებლის მგზავრებმა თითქმის იცოდნენ
ყველაფერი ის, რაც მთელ რუსეთში ხდებოდა,
მაგრამ პეტროგრადში ჩამოსულებს თუ ასეთი
ამბავი დაჰვებოდათ, ეს კი ვეღარ წარმოედგო-
ნათ.

ოცდაწვიად თებერვალს ნაშუალამეფს ჩამო-
დგა ციმბირის მატარებელი პეტროგრადის სა-
დგურში. რამდენიმე საათის შემდეგ აბელმაც
და სხვა რევოლუციონერებმაც, ვინც ციმბირი-
დან მოდიოდნენ, უკვე იცოდნენ თავიანთი
მოვადრობა, იცოდნენ რა უნდა ეცეთებიანათ
ამ დღებში „წაჩხეკისა“ შორის, რა სწირდებო-
და რევოლუციას.

იმავე დღეს აბელი სიტყვით გამოვიდა ჯა-
რისკაცების კრებაზე და წაუთიხა ბოლშევიკთა
პეტრობურჯის კომიტეტის მოწოდება ჯარის-
კაცებისადმი.

აბელ ეწვიქიქ, რომელიც ამ დღებში იარა-
ღით იცავდა რევოლუციის საქმეს, მაშინვე მიხუ-
და, რომ რევოლუციის ბოლომდე არ იყო მიხ-
ული, რომ ეს არ იყო ის, რისთვისაც წლების
მანძილზე იბრძოდა. მაგრამ ისიც ვარჯად უწუო-
და, რომ მალე, სულ მალე ნამდვილი რევო-
ლუციის შარი დარეკავდა.

ამ მარტს აბელი თბილისში აბეთ წერილს
გზავნიან:

„შვირფხასო ეთერიმ გწერ წერილს თავისუ-
ფალი ქალაქიდან, ამ ქალაქიდან, სადაც ამ დღე-
ებში უდიდესი რევოლუციის მოხდა. მე ჩამო-
ვედი აქ ციმბირიდან ოცდაწვიად თებერვალს,
სწორედ იმ დროს, როცა რევოლუციის ცეცხ-
ლი ჩაღვებოდა. შემდეგ შე თვითონ ვიყუი
უდიდესი დღებების მოწაწილე. ოცდარვა თე-
ბერვალს და პირველ მარტს მეც თოფით ხელში

მიიღე დღეები პეტროგრადის ჭაფუფიანს
ტარე

კრებებს, სხდომებს, პარტიულს, ხაზოვა-
დოს, ჯარისკაცებისას ბოლო არ უჩანს“.

რუსეთი დღედა და ბორჯავდა. ერთხელ
აზვირთებული ვეღარ დაწყნარდებოდა, ვიდრე
ნამდვილ თავისუფლებას არ მოაღწევდა.

სამ აპრილს დედაქალაქში ხმა დაიარსა, უც-
ხოეთიდან გამოგზავრებულად ლენინს ამ საღა-
მოს პეტროგრადში ჩამოვდა. მიუხედავად
მისა, რომ ადღგომის სადღესასწაულო უქმე
ყო, არც გაწუთები გამოვიდა იმ დღეს და არც
ქარხნები მუშაობდნენ, ეს ხმა მაინც სწრაფად
მოვიდა მიილ ქალაქს. მიუშები, ჯარისკაცე-
ნი თუ მეწაფურები ლენინის შესახვედრად ემ-
წადებოდნენ. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიუ-
ლი მუშათა პარტიის კრონშტატის კომიტეტმა
ყველა ხომალდზე საბარკოლო განგაში გამოა-
ცხადა და მეწაფურებმა რჩეული არჩევი გაგზა-
ვრის ბეღადას დასაცავად.

პეტროგრადის ფინეთის ვაგზალი. თითქმის
შუალამეა. ბაქანზე ჩამწყრიებულან მეწაფე-
რები და ჯარისკაცები. მატარებელი ჩამოდგა.
როგორც კი გამოჩნდა ლენინი, კრონშტა-
ტელმა მეწაფურებმა სამწებრო საღამი მის-
ცეს, მერე ორკეტრმა „ინტერნაციონალი“ და-
გუგუნა.

სიხარულისაგან გულაფუებული აბელი ვაშ-
რებდა პარლემენტორის კაშკაშა სხივებით გაათე-
ბულ ლენინის წაცნობ სახეს და ავონდებოდა
მასთან პირველი შეხვედრა ბრუსნივის ბანაზე.

— აა, ეს არის ის აშხანავი აბელი? — ასე-
თა სიტყვებით შეხვდა მაშინ ბელაჯი.

ლენინი სიტყვის სათქმელად გაემწადა, ზე-
ლი ასწია და ეს უღვა ხალხი ისე უცხე ვაიან-
ბა, თითქმის ერთ ადამიანად გადაიქცა და ვი-
დაც უხილავმა პირი ჯადოთა შეუქარაო.

აბელი სულგანაბული უსმენდა ლენინს, მა-
გრამ მისი გონება ისე იყო ფიქრისაგან აფო-
რაქებულა, რომ მხოლოდ ნაწვეტი-ნაწვეტიად
კრეფდა აზრს.

ლენინის უცხოეთიდან ჩამოპყვინენ ემიგრან-
ტები, მათ შორის აბელმა მაშინვე იცნო მისა
ცხაკია, ახლა აბელი თან ლენინს უსმენდა
და თან იმ ჭაფუფს ათვალღირებდა, სადაც მისა
ცხაკია და სტალინი იდგნენ. წეღან საღდაც
ჩხიქიქსაც მოჰქრა თვალი. მენშევიკი ჩხიქიქ
პეტროგრადის მუშათა და ჯარისკაცთა დემუტა-
ტების საბჭოს წარმომადგენელი იყო და აღ-
ბათ ლენინთან შესახვედრად მოსულყო.

ლენინმა თავისი მოკლე სიტყვა მალე დაას-
რულა. მიუშებს ჯარისკაცებსა და მეწაფურებს
წიულოცა გამარჯვება და მოუწოდა, რომ გან-
ეგრძობთ ბრძოლა რევოლუციის მეორე საფე-
ხურისთვის.

„გაუმარჯოს სოციალისტურ რევოლუციას!“
— აბე დაამთავრა ბრძენმა ბელადმა თავისა
მოკლე სიტყვა.

ხალხი ზიზიშებდა. ვაგზლის მოედანი, თუ ახლომალო ქუჩების ვიღარ იტყვია დედაქალაქის მუშებისა და ჭარბსკაცებს. პარლემენტორების შუქზე უთვალავი დროსა ფრიალებდა. გუგუნებდა „ინტერნაციონალი“.

ლენინი ვაგზლის მოედანზე გავიდა და აბეღა დაინახა ზღვა ხალხის ტალღამ როგორ ატყავდა თავისი დიდა ბეღლიად ხელში. იგი ჭავუნოსან მანქანაზე აიყვანეს. ხალხით გარშემორტყმული ლენინი ჭავუნოსანით ქშენინსკაიას ხანხალსკენ გაემართა, სადაც მოთავსებული იყო ბოლშევიკების ცენტრალური და პეტროგრადის კომიტეტები.

თითქმის მთელი ღამე გატანა მუშათა და ჭარბსკაცთა მიტინგმა. მიტინგის შემდეგ ლენინთან დაჩნდნენ ნაყონბ-მეგობრები, ბოლშევიკების ცენტრალური და პეტროგრადის კომიტეტის წევრები. ბუნებით მორიდებულ აბელს ფეხი უკან უდგებოდა, ეუბერხულვებოდა ლენინთან მისვლა. ბოლოს, როგორც იყო, თავს ხელა და მოუხალვოდა.

— გამარჯობა, ვლადიმერ ილიას ძვი! ლენინმა თბილი შეაღო ჭარბსკაცს, ერთი წამით დააყვირა და მერე ისე გააღღმა, გულში ქვეყნის ნათელი ჩაუდგა აბელს.

— აა, ენუქიძე, ჭარბსკაცა ხარ? ეს აღბათ ციხისიანს ბოლქიადან. აბა, ჭარბსკაცო, ახლა უნდა ვივაჟაყო და რვეოლუცია ბოლომდე მოვყვანათ.

მხარზე სიყვარულით მოუთათუნა ხელი და ხმადაბლა, თითქმის თავისთვის თქვა:

— აბეღა, აბელი.. მიხარია, შენც აქა ხარ და, კარგად ხარ. რვეოლუციას ახლა სჭირდება შენისთანება, ჩემო აბელ.

ლენინი ნაყონბების ხელის ჩამორთმევას და შილოცევის ვერ ასდობდა, ულოცადენდნენ რუსების რვეოლუციას და უცხოეთიდან მშვიდობით დაბრუნებას.

ლენინი წაშლდა და მთელი საათნახევარი ღამარაკობდა დღევანდელ ვითარებაზე. დარბაზი განაბული უსმენდა. ბეღლიად დაუყოვნებლივ მოითხოვდა, დროებითი მთავრობა უნდა დავაშვოთ, ძალაუფლება საბჭოებს გადავცეთ, იმი შეწყვეტათო.

ლენინის სიტყვების შემდეგ გაოტენბამდე ცხარედ კამათობდნენ თაბორის შონაწილენი.

დილით ლენინი ამხანაგებს დაემშვიდობა და თავისი დის ბინაზე გაემგზავრა.

აბელმა იმ დღისთვედ საეუბარო თვალით დაინახა ლენინის სიტყვამ როგორ შეაშფოთა და ააფროიაქა მენშევიკებმა და ესერებმა. კბილებს იღესავდენდნენ და იმუქრებოდნენ.

„ისე რომ, დღეიდან დაიწყება ნამდვილი ბრძოლა — ფიქრობდა აბელი, — დღეიდან დიდი ამბების მომხსრე ვაცხდებით“.

ლენინის ჩამოსვლამ დედაქალაქში აბელი ისე გაამხნევა და ისეთი რწმენა მისცა, თითქმის ათ-

სობით თავისი ახლობელი ადამიანს, ვისთვის მოდეს გვერდით,

პეტროგრადი კი ისევ ზომორბობდა, ქარიშხალი არა ცხრებოდა. დღისთილედ ამხნერევადა, ანადგურებდა უველა იმ დაბრკობებს, რაც რევოლუციის დავერგვინებს წინ ელახებოდა და ახლოობდა საბოლოო გამარჯვების დღეს. დროებითი მთავრობა სულსა დაფუცდა.

ჩვიდშეტ აპრილს საგარეო საქმეთა მინისტრმა მელიუკოვმა განუთებში გამოაქვეყნა ნოტა, რითაც მოკავშირე სახელმწიფოებს ატუბონებდა, დროებითი მთავრობის მიზანია იმი საბოლოო გამარჯვებამდე მიუყვანოს. ამ განცხადებამ მუშები და ჭარბსკაცები აუაშფოთა. ოცდარტთ აპრილს ბოლშევიკური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მოწოდებით ასიათახზე შეტი მუშა და ჭარბსკაცი მოუყენა ქუჩებს. მათ მომჭმინდათ ლოზუნგები ასეთი წარწერით: „ძირს იმის“ „ძირს დამპყრობლური პოლიტიკა“

შინში აბელი წერდის გზავნის თბილისში; ამ წერილშიც ვკითხულობთ;

„მთლიან რუსეთის მუშათა და ჭარბსკაცთა საბჭოების კრებაზე ამირიფს კავკასიის წარმომადგენლად აქაური საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტმა, საქმე ძალიან ბეგრია — დღეიდან სადამომდე თავრიდის სახანდეში ვწვივარ.“

ამ დღეიდან ხუთიოდე თვის განმავლობაში აბელი ისეთი სწრაფი მოვლენების მოწმე გახდა, რაც ათეული წლის მანძილზე არ უნახავს. ოთხ ივლისს დროებითმა მთავრობამ, მენშევიკებთან შეთანხმებით, მუშათა დემონსტრაციების ტყუია დაუშინა. ხელისუფლება კონტრევოლუციონერებმა აიღეს ხელში. 26 ივლისს გაიმართა პარტიის მეექვსე ურბოება. ავგისტოში უმადღესმა მთავარხარდალმა კორნილოვმა ფრონტიდან მოხსნა ჭარბს მწიფი დამხმარე ქალაქისკენ დაძარბა, რათა დაურგუნა რვეოლუციური ჭარბსკაცები და, ამავე დროს, ხელი მოეხებო, ძალაუფლებას თვითონ დაეპატონებოდა, მაგრამ აქ მუღის კანონმა იჩინა თავი; კერნსკიმ მიაბმობედ გამოაცხადა იგი და ბრძანება გასცა დაეტუხადებინათ.

ქვეყანა მთლიად აირია, მაგრამ მუშებმა, ჭარბსკაცებმა, მეზღაურებმა თანდათან ხედებოლდნენ, რომ ხსნის გზა მხოლოდ ერთი იყო, სოციალისტური რვეოლუცია, რისთვისაც ბოლშევიკები, აბრძოდნენ. სულ მოკლე ხანში ჭარბსკაცები თუ მენშევიკურები, ბავშვები თუ ჯღმებში საბოლოოდ დადგნენ სოციალისტური რვეოლუციის მხარეზე. ათ ოქტომბერს შედგა ბოლშევიკების ცენტრალური კომიტეტის სხდომა, სადაც ლენინმა დაწვრილებით გაარჩია შექმნილი მდგომარეობა და დაასკვნა, უკვე მომწიფებული და გარდაამავალია შეიარაღებული აჯანყება.

ახუთმეტი დღის შემდეგ კი, ოცდახუთ ოქტომბერს საბოლოოდ დაიგია იმ წარბა,

საქართველო
საბჭოთა კავშირი

რისთვისაც ათეული წლობით იღვრებოდა სის-
ხლე.

ოცდაექვს ოქტომბერს შუალაშით დაეცა
წამართის სასახლე. შეიარაღებულმა აჯანყებამ
სახლოოდ გაიმარჯვა, მთელი ძალაუფლება
გადავიდა საშვედრო-რევოლუციური კომიტეტის
ხელში. კომიტეტი კი მერჯე სრულად რუბე-
თის ურჩობას გადასცა ეს ძალაუფლება. იმავე
დღეს დღლით სწოლწში გაიმართა საბჭოების
მეორე ურჩობა. ესტრებმა, აქაოდა ბოლშე-
ვეკებთან შედარებით ცოტაინ ვართ დელეგა-
ტებამ წარმოდგენილი, გაზარაწულლებმა
წურგი აქცავს ურჩობას. ლენინი პირველ
სხდომას ვერ დაეწრო, იგი აჯანყებას ხელ-
მძღვანელობდა და მტკიცედ ავჯორგვინებდა
დიდ საქმეს. მისი ისტორიული მოწოდება
ლენინარსკიმ წაიციონა ტაშის გრიალში.

აბელი დაქანდა ამ დღეებმა, მაგრამ ყვე-
ლაფერა ისე გულისგახახარლად მიედიენბოდა,
რომ დადლილობა ავიწყდებოდა. მეორე სა-
ღამოს თავრიდის სასახლიდან შეზინებებისას
გამოვიდა აბელი და სწოლწის სასახლასკენ გაე-
შურა. რამდენიმე წუთში დაიწყებოდა ურ-
ჩობის მეორე სხდომა. დღეს უსათოოდ მო-
ვიდოდა ლენინი და მოხსენებას გაეკეთებდა.

სწოლწის სასახლე გაირადდნებოდა იყო
ღარბაწი ელლოდა ლენინის გამოჩენას. და ავტრ
ტაშმა იქუხა. გამონდა ლენინი პრეზიდიუმის
წევრების თანხლებით. არაფერა იყო ლენინაბ
გარეგნობასა და ჩაცმულობაში ისეთი, რაც მას
წვეულბერივი, უბრალო ადამიანისაგან განა-
სხვავებდა, ვარდა დიდი სიბრძნისა, იშვიათა
განსწავლულობისა და უწომოდ კაცთმოყვარე
გულინა, რამაც ზაღბის სათუყვანო ვახბა იგი.

როგორც კი ლენინი ტრბიუნაზე შედგა, და-
რბაწი-წამოიშადა და ტაშისგრიალით ტრბიუნ-
ისსაწე წაიწია. ლენინი იდგა და ელოდა რო-
დის შეწყდებოდა ტაში.

სწოლწში თავისი წებით მოსული ჭარბ-
კაცები თუ მეწვლაურები უანჭრის რაფაზე და
სკამებზე შემდგარყვენენ, რათა ლენინისათვის
მოყრათ თვალი. მატრში ფრიალებდა ქუ-
დები, ელავდნენ მადლა აწეული შახა-

ნის ლულები. ახეთ ყოფაში კიბხულობდა
ლენინი მოხსენებას წავისა და მიწის თაობაზე.
ისწოდა განწუყვეტელი ტაშის გრიალი. შუა-
ღამისას დაიწყო არჩევნები. შეიქმნა პირველი
საბჭოთა მთავრობა — ხახალხო კომისარა
საბჭო, რომლის თავმჯდომარედ ურჩობამ ლე-
ნინი დამტკიცა.

უკვე გარბერაფი იყო მოტანებული, როცა
ურჩობაზე ახახულებდნენ საბჭოების სრუ-
ლიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრუღე-
ბელი კომიტეტის წევრებს.

მათ შორის დაახულებული იყო აბელ სო-
ფრომის ძე ენუქიძე.

* * *

მსოფლიოს ცისკიდურაზე აეთოო დიადი მზე
ოქტომბრისა, იშვა მზე სიამართლისა, რომელ-
მაც აღმოურბწყინა სოფელს ნათელი და აბსნა
ბნელინსაგან.

დიდება იმ კაცს, ვინაც პირველმა გადა-
მტვრია მონობის ბორკილი და სწამალა იყვი-
რა, ადამიანს თავსუფლებათ მან წაცულად
თავისუფლებინა საბრჩობელა ირგუნა, მაგრამ
მის შეჩახიღს უკვალოდ არ ჩაუვლია. მას სხვა
გამოგნმაურა, იმ სხვას კიდევ სხვა და ყველას
სახრჩობელა ან კატორდა ხუდებოდა წილად.

ისტორიის სიამართალი კი მიწოწინებდა და
მიწოწინებდა, ურმის თვალვით ნელა ვორავდა.
და აი, ბოლოს მიინც წამოეწია უსამართლო-
ბას, წამოეწია და მკაცრად მოსთხოვა დად-
რალი სისხლის საწლაურა.

ამოვიდა დიადი მზე თავისუფლებინა და აბე-
ლი მოესწრო ამ საოცნებო დღეს, მაგრამ მას
ვერ მოესწრო ბევრი მიხი თანამებრძოლი, ამ
დღეებში ხშირად ავრადებოდა აბელს ყველა-
ნი. ზოგი ხმლით აჩებეს, ზოგი ვერაგულად
მოამკლეს, ზოგიც შიმშილმა მოიფრა და
ზოგსაც კატორდაში ამოუღამა სიციცხლე. მის
თვალწინ რამდენი წარბიტაცა იმ ბზოპარმა
ცხოვრების მდინარემ.

უბრალოდ არ ჩაუვლიათ იმ დიდ ბრძოლებს.
მათ კაცობრიობის ისტორიის ახალი ფურცელი
გადაშალეს.

პროკოპი რაბინანი

ნუთუ ახ ისევ სადავოა

ვისაც ქართული ისტორიოგრაფიისა და ლიტერატურათმცოდნეობის განვითარებისათვის უკანასკნელი 20-25 წლის მანძილზე თვალა უღვევებია, მას არ შეეძლო არ შეეშინა XIX საუკუნის საქართველოს ისტორიის, კერძოდ კი თერგდალეულთა მოღვაწეობისა და აზროვნების ისტორიის შესასწავლიად ქართველი მეცნიერების მიერ გაწეული უადრესად ნაყოფიერი მუშაობა, რომლის შედეგები გარკვევით აიხსნა ჭერ კიდეც 1958 წელს აკად. ნ. ბურჭინაშვილმა რედაქტორობით გამოცემულ სასკოლო სახელმძღვანელოსა და დამხმარე სახელმძღვანელოში. მრავალი მეცნიერის (მათ შორის ამ სტრაქონების ავტორის) ხანგრძლივი კვლევა-ძიების შედეგად იქვეყნებოდა დამატება, რომ ვახუშტი საუკუნის 60-იანი წლების გამოჩენილი ქართველი მოღვაწე, რომლებსაც ილია ქავთაძე და აკაკი წერეთელი მეთაურობდნენ, არ უოფილან არც თავადაზნაურთა იდეოლოგები ანუ რეაქციონერები, არც ბურჟუაზიის იდეოლოგები ანუ ლიბერალები; თერგდალეულები იყვნენ მშრომელი ხალხის (გლეხობისა და ქაღალის ღარიბი მოსახლეობის) იდეოლოგები, მისი ინტერესები, სულიკვეთებისა და მისწრაფებების გამოხატულები; ისინი იყვნენ ნამდვილი რევოლუციონერი დემოკრატები, საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სულიწარმდგენი და მებრძოლი. ამათ აიხსნება, რომ თერგდალეულები დაუფლობლად ებრძოდნენ არა მარტო ცარიზმსა და მის კოლინიურ პოლიტიკას, არამედ საქართველოს გაბატონებული კლასების წარმომადგენლებსაც, — როგორც აშკარა რეაქციონერებს, ისე თავადაზნაურულ და ბურჟუაზულ ლიბერალებს; თერგდალეულებმა

იბრძოდნენ ქართველი ხალხის სოციალური და ეროვნული განთავისუფლებისათვის. მართალია, ამ შესანიშნავმა ადამიანებმა ვერ მიაგნეს მშრომელთა განთავისუფლების ნამდვილ გზას, მაგრამ მათ მოღვაწეობას მაინც უადრესი ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა: თერგდალეულებმა გამოადგინეს და განათლეს ქართველი ხალხი, მოამზადეს იგი 1905 წლის სახელოვანი რევოლუციისათვის.

ნათქვამიდან თავისთავად გამომდინარეობს ის უდავო კეშმარიტება, რომ საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რომელსაც თერგდალეულები ხელმძღვანელობდნენ, გამოხატავდა არა ექსპლუატატორული კლასების — თავადაზნაურობისა და ბურჟუაზიის ინტერესებს, არამედ მშრომელი ხალხის ინტერესებს; ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა იყო თავისი დროის უადრესად პროგრესული მოძრაობა, რომელიც მიზნად ისახავდა ქართველი ხალხის განთავისუფლებას როგორც სოციალური, ისე ეროვნული ჩაგვრისაგან.

ეს კეშმარიტება ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჭერ კიდეც ამ ოცი წლის წინათ იყო მეცნიერულად დასაბუთებული, და იმდენად დამაჯერებლად, რომ იგი შეტანილ იქნა სასკოლო სახელმძღვანელოში. მას შემდეგ არ აღმოჩნდა არც ერთი მეცნიერულად შემოწმებული ფაქტი, რომელიც ზემოთ ჩამოყალიბებულ დებულებებს ოდნავ მაინც ეჭვის ქვეშ დააყენებდა; პირაქით, გამოქვეყნდა ახალი სერიოზული გამოკვლევები, რომლებშიც თერგდალეულთა რევოლუციური მოღვაწეობის დამადასტურებელი უამრავი, მანამდე უცნობი, ფაქტია გამოჩენილი. ხსენებული ფაქტები, რომლებიც ასა-

ლი საარქივო მასალებით დასტურდება, უფი-
დესი დაამყარებლობით მოქმედებდა, რომ ქარ-
თველი სამოციანელები, რუს სამოციანელებთან
ერთად, რომლებსაც ე. გ. ზერნიშვილი ხელმძ-
ღვანელობდა, უარესად აქტიურ ლეგალურ და
არალეგალურ რევოლუციურ მუშაობას ეწეოდ-
ნენ მშრომელი ხალხის ინტერესების დასაცე-
ვად, ცარნიშისა და ექსპლუატატორული კლას-
ების დასამხობად.

ახლო ვითარებაში ზევს სრული საფუძველი
გვქონდა გვეფქრა, რომ ამიერიდან არც თერგ-
დალეულთა საზოგადოებრივი შეხედულებებისა
და არც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მო-
ძრაობის სოციალურ-კლასობრივი ბუნების
საკითხი აღარ შეიძლება სადავო ყოფილიყო;
იმედი გვქონდა, რომ XX საუკუნის
საქართველოს მკვლევარები, რომლებიც
ღირსი არიან ამ სახელისა, საბოლოოდ აღუბ-
დნენ ხელს თერგდალეულების რეალურ წინათ
გაგრძელებულ ვულგარულ შეხედულებებზე
და სათანადოდ დააყენებდნენ სოციალურ
დაწესებას ქართველი ხალხის ისტორიაში. მაგრამ
ჩვენი იმედი, სამწუხაროდ, მხოლოდ ნაწილობ-
რივ გაპარალელდა, — ტრადიციის ძალია ვაცი-
ლებით უფრო გამძლე და სიცოცხლისუნარიანი
აღმოჩნდა, ვიდრე ვგონებდით.

უპასუხოდ ნანახი კვლევ გამოჩნდნენ
მკვლევარები, რომლებიც უგულვებელყოფენ
თანამედროვე მეცნიერების თეორიულ-მეთო-
დოლოგიურ პრინციპებსაც, ისტორიულ ფაქტებ-
საც და თერგდალეულთა მემკვიდრეობის შე-
ფარებას ისეთივე ვულგარული შეხედულებების
მხედველი ვითავაზობენ, რომლებიც საქართვე-
ლოში 20-30-იან წლებში იყო გაგრძელებული;
ისინი ყოველწინადაც ცდილობენ გააცოცხლონ
და რღვევ შეღამაზებული სახით აღადგინონ
ე. წ. „ძველი თორაზი“, რომლის მიხედვითი
„აკაო ეპარხისა“ და „გაზიარის“ ავტორები
ბურჟუაზიის იდეოლოგებად არიან გამოცხადე-
ბული. ფრთხილად სამწუხაროა, რომ ამგვარ მკვლევ-
ართა შორის აღმოჩნდა ისეთი უდავოდ ნიჭი-
ერი და ავტორიტეტიანი მეცნიერები, როგორა-
ცაა პარფენორა აკაო სურგულაძე პატრიცე-
მულმა მეცნიერმა უპასუხიელი წლების მანძი-
ლზე ზედღირად გამოცხად მონოგრაფიული ნაშრო-
მები, რომლებშიც ვრცელადაა განხილული საქა-
რთველის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მო-
ძრაობისა და ამ მოძრაობის მესვეურთა მოღვა-
წეობის ისტორია. მხედველობაში გვაქვს ნაშ-
რომები: „რუსეთი XIX საუკუნის 60-80-იან
წლებში“ (1964 წ.), „ნიკოლოზ ბარათაშვილის
ეპოქა“ (1965 წ.), „ერის ცნებები და რევოლუ-
ციამდელ საქართველოში ეროვნულ-განმათავის-
უფლებელი მოძრაობის ეტაპების შესახებ“
(1970 წ.), „ქართული საზოგადოებრივი აზრი
XIX საუკუნის მეორე ნახევარში“ (1975 წ.).
ამ ნაშრომებში პროფ. ა. სურგულაძემ შემო-

გვათავაზა ახალი ისტორიული კონცეფცია, რომ-
ლის არსი მოკლედ შემდეგნაირად შეიძლება
ჩამოყალიბებით: ავტორი ცდილობს საქართვე-
ლოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაო-
ბა გამოაცხადოს წმინდა ბურჟუაზიულ მოძრა-
ობად, ხოლო მისი მესვეურები (თერგდალეუ-
ლები) — ბურჟუაზიის იდეოლოგებად ანუ
ლიბერალებად; ამ მიზნის მიხედვითაც მეცნიე-
რი ყოველწინადაც ცდილობს გააზვიადოს ბურ-
ჟუაზიის როლი და მისი ეროვნული საკითხის
მნიშვნელობა, ხოლო სოციალურ-კლასობრივი
მოვლენები მათემატიკის და მეორეხარისხოვან
საქმედ წარმოგვიდგინოს; ეს კონცეფცია მიმარ-
თულია იმისაკენ, რომ საქართველოს ეროვნ-
ულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, ისევე
როგორც თერგდალეულთა მოღვაწეობა და
აზროვნება, გამოცხადდეს სოციალური (დემოკ-
რატიული) შინაარსი, რაც თერგდალეულებზე
აღრინებული ვულგარული შეხედულებების ოდ-
ნავ შეღამაზებული ვარიანტი და სხვა არა-
ფერია.

წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს არა
წემოთ დასახელებული ნაშრომების ყოველმხ-
რივ განხილვას და მათი ავტორების ამომწურავ
აღწახვას. არამედ იმ ისტორიული კონცეფ-
ციის კრიტიკულ შეფასებას, რომლის საშუ-
ალებითაც მათი ავტორი თერგდალეულთა საზო-
გადოებრივი შეხედულებებისა და საქართვე-
ლოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრა-
ობის სოციალურ-კლასობრივი არსის გამოჩ-
კვებას ცდილობს.

ქვემოთ ზევს დაწერილებით განვიხილავთ
პატრიცემული ავტორის კონცეფციას და დავა-
ნახებთ მკითხველს მის სრულ უნადაგობას,
მაგრამ ვიდრე სადავოდ ამბობდების არსებობა
მზარეს შევხებოდეთ, საქირად მივგანჩია რა-
დენიმე წინასწარი შენიშვნა გამოთქვით კვლე-
ვა-ძიების ავტორისებელი სახლის (ანუ ფორ-
მის) ირგვლივ.

1. წინასწარი შენიშვნები

პირველი შენიშვნა შეეხება წყარო-
ებისადმი პატრიცემული ავტორის, მეტი რომ არ
ვთქვით, გულგრილ დაპყობებულებას. დაუფრ-
რებული ამბავია, მაგრამ ფაქტია, რომ წემოთ
სწინებულ მონოგრაფიულ გამოკვლევებში მკი-
თხველი სანთლოთაც ვერ იპოვებს ახალ საარქი-
ვო დოკუმენტს ან სხვა რაიმე ახალ მასალას,
ავტორი მთელ თავის მსჯელობას და დასკვნებს
აშენებს ურელსაჟის ცნობად ფაქტებზე, რომ-
ლებიც მტკიცლად სხვისი ნაშრომებიდანაა ნა-
სესხები.

ავტორის ვულგარილობა წყაროებისადმი, სამ-
წუხაროდ, იქამდე მიდის, რომ იგი არა მარტო
ახალ საარქივო მასალას, არამედ უცვლელ გამოკვე-
ყნებულ და, მასხადამე, ურელსაჟის ადგილად
მისაწვდომ დოკუმენტებსაც არ სწავლობს მით-

ლო სეროქველითა და არ იყენებს მათ შეც-
ნიერებაში საყოველთაოდ მიღებული წიგნების
დაცვით.

ნათქვამი ლიტონ სიტყვად რომ არ ჩამოგვარ-
თან, მოვტანთ ავტორის სტილისათვის დამა-
ხანიათებელ მაგალითებს:

1. ნაწილობაში „ნოვოლოზ ხარათაშვილის ეპო-
ქა“ ავტორს მოტანილი აქვს (გვ. 220), ს. დო-
დაშვილის ცნობილი „სიტყვა-მოწოდება“, რო-
მელიც მოწინავე ქართული საზოგადოებრივი
აზრის შესანიშნავი დოკუმენტია და ამის გამო
წინათაც არაერთხელ ყოფილა დაბეჭდილი, მო-
ცულობის ეს დოკუმენტი პატარაა, სულ 13
სტრიქონია, მაგრამ ჩვენს ავტორს ამ პატარა
დოკუმენტის გადმოწერების 20-მდე შეცდომა
მოსვლია, საიდან გადმოიხვედა მან ეს დოკუმენ-
ტი, ან როგორ მოახერხა ამდენი შეცდომის
დაშვება?

თუ ავტორს დაუტყვერებთ, მას იგი საქარ-
თლოს ცენტრალური საისტორიო არქივიდან
(ფონდი 1957, რვეული X, ფურცელი 1832)
გაღებულა, მაგრამ ეს მითითება, როგორც
იჩვენება, სწორი არ არის: სინამდვილეში დოკუ-
მენტი მიერ ჯერ კიდევ 1932 წელს გამოცემული
კრებულიდან „1832 წლის შუაქმულება“, სა-
დაც იგი ნაკლებადაა წარმოდგენილი. გ. გო-
ზალიშვილის ხსენებული პუბლიკაციის შეც-
დომები შემდეგში გასწორდა და დოკუმენტი
შეცნიერულად გამოცდა ს. დოდაშვილის თხზუ-
ლებათა კრებულის ხარედაქციო კოლეგიამ,
რომელმაც ამასთან დოკუმენტის ნამდვილი
სათური და ავტორის ვინაობაც დაადგინა.

ჩვენს ავტორს, სამწუხაროდ, არც არქივის
დოკუმენტის ფასზეც თავისი თვალით და არც
მისი თანამედროვე (შეცნიერული) პუბლიკა-
ცია; წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ეცოდინე-
ბოდა, რომ დოკუმენტს ეწოდება არა „სტო-
ლაპია“, არამედ „სიტყვა-მოწოდება“, რომე-
ლიც არა მარტო „იპოვეს დოდაშვილის ქალა-
კებში“, არამედ თვით დოდაშვილის კალამს
ეკუთვნის; მას ეცოდინებოდა აგრეთვე, რომ
ამდემდე დოკუმენტი არქივში ინახება არა მის
მიერ მითითებული ფონდისა და რვეულის
1832-ე ფურცელზე, არამედ 160-ე ფურცელზე,
რადგან წინააღმდეგ პაგინაცია არქივში დღემდე
ხანა შეცვალა.

ნათქვამიდან ცხადია, რომ ავტორი მთლია-
ნად 40 წლის წინანდელ ნაკლებ გამოცემას
ფერდნობა, მაგრამ ობიექტურობა გვაუბლებს
ასეც აღვნიშნათ, რომ გ. გოზალიშვილის კრე-
ბულში დოკუმენტი გაცილებით უფრო შეს-
ტადლაა დაბეჭდილი, ვიდრე ჩვენს ავტორს
წიგნში. პატრიცეუმელ ა. სურგულაძის წინან-
დელი პუბლიკაციის ყველა შეცდომა გაუმეო-
რებია, თანაც ახალი შეცდომები დაუშვია, მა-
გალითად ს. დოდაშვილის ცნობილი ფრაზა:

„ნუ უკვე ჩვენ არა ვართ შვილნი მამა-პაპისა
ჩვენთანი?“, გოზალიშვილით ასე იკითხება:
„ნუ უკვე ჩვენ არა ვართ შვილნი მამა-პაპათა
ჩვენთანი“, ა. სურგულაძის კი ასე გადარქოთ-
ბია: „ნუ (თუ) ჩვენ არა ვართ შვილნი მამა-
პაპათა ჩვენთანი“.

აქ, როგორც იტყვიან, კომენტარები ზედმე-
ტია!

2. იმავე წიგნში პატრიცეუმელ ა. სურგულა-
ძის მოტანილი აქვს ციტატი დომიტრი ერას-
თავის მიერ 1801 წლის მეფის მანიფესტის
გამო დაწერილი საყურადღებო შენიშვნებიდან,
რომელიც აგრეთვე პროფ. გ. გოზალიშვილის
შემოხსენებულ კრებულშია გამოქვეყნებული
(გვ. 117-119). საიდან ამოიღო ა. სურგულაძემ
ამ შენიშვნების სიტყვები, არქივიდან თუ ხსე-
ნებულ კრებულიდან? იგი, რატომღაც არქი-
ვზეც მივვითითებს და გ. გოზალიშვილის კრე-
ბულზეც (თუმცა შეცდომით და ისიც ჭკედ
პაგინაციაზე მითითებით), მაგრამ საოცარი
ისაა, რომ მის წიგნში მოტანილი შენიშვნების
ტიქსტი არც არქივის დოკუმენტს უდგება და
გ. გოზალიშვილის პუბლიკაციას ეთანხმება. რა-
შეა საქმე?

საქმე ისაა, ძვირფასო მკითხველო, რომ ჩვე-
ნი ავტორი დოკუმენტის ზუსტად გადმოღებას,
როგორც ჩანს, სავალდებულოდ არ მიიჩნევს;
ის დასაშვებად სოფლის ისტორიული დოკუმენ-
ტის ნებისმიერად შესწორებას, რათა იგი თავის
საყურად, წინასწარ შედგენილ აზრს შეუთან-
მოს. უსათუოდ ამ გარემოებით უნდა აახსნას
ისეთი საკვირველი მოვლენა, როგორცაა დო-
მიტრი ერასთავისა და მეფის მანიფესტის სიტ-
ყვების ერთმანეთში არევა და ამ გზით „ახალი“
დოკუმენტის შექმნა... დავაკვირდეთ ავტორის
ბედმარკვეობას:

მეფის მანიფესტის (ალექსანდრე I) ცნობილი
სიტყვებია:

Покровительство и верхняя власть
Российской империи над царством
грузинским всегда налагали на монархов
российских и долг защиты.

ჩვენს ავტორს დომიტრი ერასთავისთვის მიუ-
წერია, შემდეგ თვით დომიტრის შენიშვნებიდან
აქა-იქ ამოუგაღებია ცალკეული სიტყვები და
ფრაზები, ზოგი სიტყვა ნებისმიერად შეუცვ-
ლია, ზოგიც დაუმატებია და ასეთი გზით შე-
უდგენია არსებითად ახალი დოკუმენტი, რო-
მელმაც იგი ბრჭყალებში ჩასმული ციტატის
სახით სთავაზობს მკითხველს. აი ეს ციტატიც:

„დ. ერასთავის მიანაია, რომ საქართველოს
სამეფოზე რუსეთის იმპერიის „მფარველობა და
უმაღლესი ბელახუფდობა სამართლიანია და
სამარტობლო იყო, მაგრამ ეს რუსეთის მონა-
ქებს ავალებდა დამცვა ქვეყანა. სინამდვილე-
ში სულ სხვა რამ მოხდა. ნაცვლად იმისა, რომ
ახალგაზრდა ქვეყანას საყურად მმართველო-
ბის ორგანიზაციაში დახმარებოდა, რუსეთის

მონარქმა მოიტაცა საქართველოს სამეფო გვირგვინი და ქვეყანა თავისი რკინის სეპტარის ქვეშ მოაქცია. საქართველო ყველა გარყვნილი რუსი მოხელის გადასახლების ადგილად გადააქცია, ჩაკლა ახალგაზრდა ქართველობის ნიჭი და ნაცვლად იმისა, რომ შეერთებინა მოპარდაპირე პარტიები, ხელი მიჰყო ქართველთა წახსინებას. 3

კრიტიკული შენიშვნები სრულად არაა მოღწეული, მას რამდენიმე (?) ფურცელი აკლია, მაგრამ მოტანილი ადგილებიც ნათლად ადასტურებს, რომ დიპლომატიის ერისთავი ტრაქტატის მომხრეა და გამოხს ცარიზმის იმ აგრესიულ ღონისძიებას, რომელიც 1801 წელს განხორციელდა. 4.

ვიწყ ან მეორედება შრომას, შეადაროს ჩვენი ავტორის მიერ აქ მოტანილი ციტატი და ერისთავის შენიშვნების ტექსტს, ის უფაღნათლად დარწმუნდება, რა შორს დგას იგი ხსენებული ტექსტიანგან.

ციტატის პირველ წინადადებაში დიპლომატიის ერისთავს ეუფენის მართო ერთი სიტყვა „სამართლიანი“ (справедливо); სიტყვა „სახარებლო“ დამატებულია ავტორის მიერ; დანართი სიტყვები კი შეფხს მანიფესტადანაა ამოღებული.

ციტატის მეორე წინადადება ამ სახით დედანში არ მოიპოვება.

მესამე წინადადება ძირითადად შედგენილია დ. ერისთავის შენიშვნებიდან ნებისმიერად ამოღებული სიტყვებიდან, ოღონდ ავტორს დაუმატებია სიტყვები: „ნაცვლად იმისა, რომ ახალგაზრდა ქვეყანას საქართოს მმართველობის ორგანიზაციაში დახმარებოდა“.

აქედან ცხადია, რომ ავტორი შეგნებულად ცვლის და ასხვადერებს ისტორიული დოკუმენტის შინაარსს, რათა იგი ზელოვნურად დაუკავშიროს 1783 წლის ტრაქტატს, თუმცა დოკუმენტში ტრაქტატზე ერთი სიტყვაც არაა ნათქვამი.

აი, როგორ იწერება, ზოგჯერ, ისტორია!

8. ნაშრომში „ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX საუკუნის მეორე ნახევარში“ ავტორი ეტება (147-ე გვერდზე) პოლონეთის 1803 წლის აჯანყებასთან ა. გერცენის დამოკიდებულების საკითხს და ახუთი ციტატი მოაქვს:

„თუ აქანუება მართო ვარშავისა და პოლონეთში მოხდება, ის მათა შორის ბრძოლად, — პოლონეთის ომად გადაიქცევა; აქანუება, რომ სახალხო განმათავისუფლებლად გადაიქცეს, ის უნდა მოდიოდეს მთელი ბერძენიდან, ე. ი. ვარშავისა და კრეტთან ერთად ერთდროულად შედარუსეთისაკენ უნდა დაიძრას კავკასია და თან გაიყოლოს ისტრანხანა, დონი და შავი-ზღვისპირეთი“ — წერდა გერცენი.

საიდანაა ამოღებული ეს ციტატი? ავტორს

მითითებული აქვს კრებული „Литературное наследство“ т. 61, стр. 569, მაგრამ ირკვევა, რომ ეს მითითებაც სწორი არაა; სინამდვილეში ციტატი ავტორს ამოღებული აქვს სხვისი წიგნიდან, რაც შემდეგი სამი გარემოებით შეტყობება:

ქვე ერთი, მოტანილი ციტატი ზუსტად ემთხვევა (ერთი სიტყვის გამოკლებით) „სხვა“ ავტორის თარგმანს, რაც ყოველად შეუძლებელი იქნებოდა ტექსტის შთარგმნილი რომ ორი სხვადასხვა პირი იყოს.

მეორე, ავტორს მოტანილ ციტატიში სიტყვა „იქვეში“ შეუცვლია სიტყვით „პოლონეთში“, რისთვისაც დასჭირდა მას ასეთი დაუშვებელი მანიპულაცია? იმისთვის, რომ „სხვის“ წიგნიში ციტატი არასრულადაა მოტანილი და ამის გამო წვენმა ავტორმა მისი აზრი სწორად ვერ გაიგო („პოლონეთის ომში“ კივეი რა შუაშიაო, იფიქრა); ავტორს რომ „ლიტერატურნოდ ნახვლედ-სტრის“ მითითებულ ტომში ჩაეხედა, ადვილად დარწმუნდებოდა, რომ მოტანილ ტექსტში ყოველი სიტყვა თავის ადგილასაა და არავითარ „შესწორებას“ არ საჭიროებს.

მესამე, ავტორს რომ ხსენებული ტომი თუნდაც ერთხელ ზღუში აეღო, ვეღარ იტყოდა მოტანილი ტექსტი გერცენს ეუფენისო, რადგან ეცოდინებოდა, რომ იგი ამოღებულია ამ რამდენიმე წლის წინათ აღმოჩენილი საიდუმლო დოკუმენტიდან, რომელიც ოგარბევის ზელოთაა დაწერილი.

აი, სადამდე მიიყვანს მცენიერს წყაროებისადმი ანაეროიზული დამოკიდებულება!

ყოველივე ზემოთ ნათქვამიდან ცხადია, რომ ჩვენი პარტიკულური ავტორი არც ახალი სააქტუო დოკუმენტების გამოკვლევებით იწყებს თავს და არც სხვა შეკვლევათაგან გამოკვეყნებულ დოკუმენტებს ემყარება ისე, როგორც ეს მცენიერთა შორისაა საუკველთაოდ მიღებული.

თუ ისტორიულ წყაროებს გულდასმით არ შევსწავლით და თანაც დოკუმენტებს ნებისმიერად შევასწორებთ, რა თქმა უნდა, ყოველნაირი დებულებების „დამტკიცება“ შევძლებთ, მაგრამ ვის რად სჭირდება ასეთი გზით „დამტკიცებული“ დებულებები?

მეორე შენიშვნა შეეხება ისტორიულ ფაქტებისა და მოვლენებისადმი ავტორის ტენდენციურ მიდგომას. საკვირველია, მაგრამ ფაქტია, რომ ავტორი საკანგებოდ არჩევს წინა პლანზე სწევს და გადაიპარბებულ შეფასებას აძლევს ისეთ ფაქტებს, რომლებიც მის კონცეფციას ცოტად თუ ბევრად მხარს უჭერენ, ხოლო ისეთ ფაქტებს, რომლებიც მის თვალსაზრისს აშკარად ეწინააღმდეგებიან და არღვევენ, ან საყსებით გერცენს უყვებს, ან კიდევ აწინააღმდეგობას აძლევენ.

მოცუვანი დამახასიათებელ მავალითებს.

1. ავტორი საკუთარი გვერდს უყლის და არსებითად სრულიად არაფერს ამბობს ი. ჭავჭავაძის პოლიტიკურ-ეკონომიურ შეხედულებებზე, თუმცა, როგორც ცნობილია, ეს შეხედულებებია დიდი მწერლის მსოფლმხედველობის ქვაკუთხედს წარმოადგენენ. რა არის ამის მიზეზი?

გონების დიდი გამჭირაობა არ არის საქართველოში მისასხებლად, რომ ი. ჭავჭავაძის პოლიტიკურ-ეკონომიურ შეხედულებანი, რომლებიც თავიდან ბოლომდე დემოკრატიული (ანტიბატრანჟუარი) სოციალური წინაარსით არიან გაუდენილი, ძირფესვიანად ეწინააღმდეგებიან და არღვევენ ა. სურგულაძის ბელოგნურ კონცეფციას, და სწორედ ამის გამოა, რომ ჩვენი ავტორი მათ წინადახედულად გვერდს უყლის.

რაც შეეხება ილიას ისეთ სახელგანთქმულ მხატვრულ ნაწარმოებებს, როგორცაა „სოციალდამიანი“¹, „გლახის ნამბობი“ და „იაკოვ უჩაძე“, რომელთა საკუთარი გვერდის ავლა აუბიძგო შეუძლებელია იყო, მათი სოციალური ტენდენციის მიჭამდვის გულდასაწყის ავტორის ტრადიციური მსჯელობის კორაქტივებს აუტენებს და უოველნაირად ცდილობს მკითხველი დარწმუნოს, თითქოს სხენებულ ნაწარმოებთა მთავარი თემა (იდეა) სოციალური საკითხი (ბატონების წინააღმდეგ ბრძოლა) კი არაა, არამედ — ეროვნული საკითხი ანუ ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა. ავტორს სურს დავარწმუნოს:

„ილიას მხატვრულ ნაწარმოებებში, ბატონ-ყმურის რეჟიმის წინააღმდეგ რომაა დაწერილია, წინა პლანზე მაინც ერი და ეროვნული საკითხია წამოწეული... ერის დიდ გულშემატკვარს ებრძლება მცონარა ღუარსაბ თათქარიძე და მრუში ღათიყოც... ხინი ხომ ქართველები არიან, ბატარა და დამარცხი ერის შეიღებო“².

ქუშარიტად დიდი ერუდიცია და მკვერტიკუველების განსაყურებელი უნარია საქართველოს დამსაბუკიებლად, რომ „იაკოვ უჩაძე“, „სოციალდამიანი“ და „გლახის ნამბობში“ წინა პლანზე ერი და ეროვნული საკითხი დაინახოს!

მაგრამ ამასაც რომ თავი დაეანებოთ, რა ვუყოთ თვით ილია ჭავჭავაძის, რომელიც სრულიად გამკვეცი და საქაროდ აცხადებდა, აჩვენ ქართველში ვყოფარს მხოლოდ მისი საკეთი, ხიცუდე კი უველგან საზოგადოა, ქართველი იქნება მისი მქონი, თუ ანგლიელი ხუდე ერთთა ჩვენთვის, რივ წყალში გადასაყრდენა იქნებიათ“³.

2. ავტორი არსებითად გვერდს უყლის თერგ-დადეულთა არალეგალური რევოლუციური მოღვაწეობის დამადასტურებელ ახალ ხარქივო დოკუმენტებს, რომლებიც ჩვენს ისტორიკოს

გრაფი.ში 60-იანი წლების დასაწყისში გამოქვეყნდა. ავტორი და რომლებსაც გადაწყვეტილია წინააღმდეგობა აქეთ არა მარტო ქართველ სამოციანელთა საზოგადოებრივი შეხედულებების გასაგებად, არამედ საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სოციალური არსის გასაგებდაც. რა არის ამის მიზეზი?

ავტორის განცხადებით, სხენებულ დოკუმენტებზე ის უფრადლებს აღარ ამხვილებს „იმის გამო, რომ სხვა მკვლევარების მიერ ხინი უარყოფილი არიან განხილული“. მაგრამ, ვფიქრობთ, ასეთ განმარტებას არ შეიძლება სერიოზულად შეხედოთ, რადგან, ვერ ერთი, თითქოს უველა მის მიერ განხილული საკითხი სხვა მკვლევარების მიერ მრავალჯერ განხილული და გადადეკილია, მაგრამ ეს როდი უშლის მას ხელს კვლავ განხილოს ხინი! მეორეც, რაკი ავტორი უარს ამბობს განახილვის თერგდადეულთა რევოლუციური მოღვაწეობის ამსახველად საბუთებს, რაღა უფლება აქვს მას გააკრიტიკოს და უარყოს ამ მკვლევართა დასკვნები, რომლებსაც სხენებულად საბუთები აღმოჩინეს და მცენიერულად შეისწავლეს? ნუთუ ჩვენი ავტორისთვის ცნობილი არ არის ის ედეემენტარული ქუშარიტება, რომ მცენიერებაში გადაწყვეტილი მნიშვნელობა ფაქტებსა და საბუთებს ენიჭებოთ, ხოლო ზოგადი მსჯელობითა და ლამაზი ბედეტრისტული ფრაზებით არაფრის დამტკიცება არ შეიძლება!

ავტორმა უოველივე ეს, რა თქმა უნდა, კარგად იცის, მაგრამ საქმე ისაა, რომ ზემოთ სხენებულად, თერგდადეულთა რევოლუციური მოღვაწეობის ამსახველი დოკუმენტები აქარად ეწინააღმდეგებიან და პირდაპირ აცხადებენ მის მდარ ისტორიულ კონცეფციას: სწორედ ესაა ნამდვილი მიზეზი ამისა, რომ სხენებულ დოკუმენტებს იგი წინადახედულად გვერდს უყლის.

სამწუხაროდ, ავტორმა ვერ გაიყო რუსეთის რევოლუციურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ქართველი ახალგაზრდობის აქტიური მონაწილეობის მიზეზები და სათანადოდ ვერ შეაფასა ამ დიდი ისტორიული ფაქტის მნიშვნელობა, ამითაა გამოწვეული ის უსაფუძელო და თანაც ერთმანეთის საწინააღმდეგო გამოჩენილობები, რომლებიც მის ნაშრომშია გახედული, მაგრამ ამანვე ქვემოთ გვეჩვენა საუბარია.

3. ავტორი ცდილობს დარწმუნოს მკითხველად, თითქოს ნ. ბარათაშვილის პოემაში „ხედი ქართლისა“ ასახული იყოს არა კრწანისის რიით გამოწვეული სიტუაცია, არამედ 1788 წლის ტრავტიტებისდრიონდეული სიტუაცია; ის ამბობს:

„პოემას, თუ მას ისტორიული სიმართლის თვალსაზრისით განვიხილავთ, მოვლენათა ერთგვარი ანაქრონიზმი ახასიათებს, აქ გადადეგილებულია ზოგიერთი ისტორიული დეტალი,

ბეკის ჰგონია, რომ ბარათაშვილს პოემაში სამ-სჯერაზე გამოაქვს ის ისტორიული აქტი, რომელსაც ცარიზმის ანექსია ეწოდება და რომელიც 1801 წელს განხორციელდა. სინამდვილეში პოემაში 1801 წლის აქტი სრულებითაც არაა ნაგულისხმები. პოეტის გონება ამ შემთხვევაში 1783 წლის მფარველობით ტრაქტატს დასტრიალებს" 10.

რა უნდა ითქვას ავტორის ასეთი უცნაური მსჯელობის გამო?

ვისაც ნ. ბარათაშვილის პოემა „ბედი ქართლისა“ ერთხელ მაინც წაუფიქრებავს, მან არ შეიძლება არ იცოდეს, რომ მასში აღწერილია ირანის შაჰის, აღა-შაჰმხალ-ხანის შემოსევა (1795 წელს) და მის მიერ თბილისის აოხრება (რასაც პოემის შოელი პირველი კაბი ეძღვნება), ხოლო 1783 წლის ტრაქტატზე პოემაში ერთი სიტყვაც არაა ნათქვამი, ჩვენი ავტორი ყოველწინარად ცდილობს გადაასხვავდეს ნ. ბარათაშვილის პოემის შინაარსი, მაგრამ ფაქტები, როგორც ცნობილია, ჭიუტი რამ არაა; ცხადვე უცხადესია, რომ ისტორიული ფაქტების „გადაადგილება“ და რაღაც ანაქრონიზმების დაშვება სჭირდება არა ნ. ბარათაშვილს, არამედ ჩვენს ავტორს, რომელიც არაფერს ურიდება იმისათვის, რომ თავისი მუდარი ისტორიული კონცეფცია როგორმე დაასაბუთოს.

დაბოლოს, შესაძლებელია თუ არა შეეხება ავტორის მიერ ლოკის ელემენტარული კანონების უფლებებელოფას. სამწუხაროდ, ავტორი სულ იმის ფიქრსა და ზრუნვებას, რომ ისტორიული ფაქტებსა, აგრეთვე ისტორიულ პირობებს მოქმედებას, როგორმე თავის საყურადღებო კონცეფციას შეუთანხმოს, მაგრამ ეს ყოველად შეუძლებელი საქმეა და სწორედ ამით აიხსნება, რომ მის ნაშრომებში ასე უხედადა გაბნეული ულოკოების განსაცვიფრებელი მავალაობები. გვეტყვით ზოგიერთ მთავანს.

1. ნაშრომში „ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა“ ავტორი, ებება რა XIX ს. პირველი მეოთხედის თავდაზნაურულ იდეოლოგიას, ამბობს:

„დაჭერებით შეიძლება ითქვას, რომ ქართველი თავადების პოლიტიკური იდეალი თავისი შინაარსით ეროვნულ-პროგრესული იყო. იგი მთელი ქართველი ხალხის ინტერესებს უახსულებდა, ცარიზმის აგრესიას წინ ეღობებოდა და ეროვნული სუვერენიტეტის შენარჩუნების კეთილშობილ იდეას ემსახურებოდა“.

ეს ნათქვამია ნაშრომის 178-ე გვერდზე, ხოლო ამავე ნაშრომის 405-ე გვერდზე ვკითხულობთ:

„1802 წლის ფრანგთა და გლეხთა მახობრივ აჯანყებებთან მიტმანსული თავადური მოძრაობანი 1804, 1812 და 1819—1820 წლებში იყო უფროდღერ-მოპრაქტიული ნაციონალიზმის გამოხატულება“.

თავი რომ დავანებოთ იმას, რომ ამგვარი

მსჯელობა მოკლებულია ყოველგვარ ფუნდამენტურ საფუძველს, არა გვგონია ძნელი უნებანევი იყოს, რომ აქ გამოთქმული ორი დებულება ძირფესვიანად ეწინააღმდეგება ერთმანეთს: სად ქართველი ხალხის ინტერესები და სად ფეოდალურ-მონარქიული ნაციონალიზმი?!

2. ნაშრომში „ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარი“ ავტორი ძალიან მოკლედ, მხოლოდ გაკვრით ებება რუსეთის განმთავისუფლებელ მოძრაობაში ქართველი ახალგაზრდობის მონაწილეობას, მაგრამ მაინც აბერტებს ამ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე ორი ერთმანეთის სრულიად საწინააღმდეგო აზრის გამოთქმას: ერთ შემთხვევაში ავტორი გვიმტკიცებს, რომ 60-იანი წლების დამდეგს რუსეთსა და საქართველოს შორის თერგდალეთლები მკიდროდ იყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებული და ერთ საქმეს ემსახურებოდნენ, ხოლო მეორე შემთხვევაში — ისინი ერთმანეთს მოწყვეტილ იყვნენ და ამოცანებიც სხვადასხვა ჰქონდათ. მოვუსმინოთ:

„ეტერბურზე გერგდალეთული მოღვაწეობა ილია ჭავჭავაძის სამშობლოში გამომგზავრების შემდეგაც დაუცხრომლად მიმდინარეობდა... მართალია, გარცხვლი სტუდენტების უმრავლესობამ სამშობლოს მიაშურა, მაგრამ ნაწილი მაინც დარჩა დედაქალაქში და აქტიურად მონაწილეობდა იმ მჩქეფარე რევოლუციურ საქმიანობაში, რომელიც „ზემლია ი ვოლიას“ მეთაურობით გაიშალა... ამ მგზნებარე ახალგაზრდებს მტკიცედ ჰქონდათ გამძვარი რწმენა იმისა, რომ მათი სამშობლოს მომავალი განწყობდა იყო დაკავშირებული რევოლუციურ გეგმებთან მთელი რუსეთის მასშტაბით... ამ ახალგაზრდებს, საერთო-რუსული მოძრაობის საქმით გატაცებულთ, ერთი წუთითაც არ ავიწყდებოდათ მშობლიური მხარე და აქ შექმნილი ვითარება“.

ასე წერს ავტორი წიგნის 216—217 გვერდებზე, ახლა ვნახოთ, რა არის ნათქვამი იმავე წიგნის 129-ე გვერდზე:

„მართალია, ქართველ სტუდენტთა ერთი ნაწილი (ბ. დოლობერიძე, დ. დოლობერიძე, გ. ჯავახიშვილი, ე. ყუიანი, ნ. სავანო, ი. გიორქიშვილი და სხვ.) აქტიურად მონაწილეობდა რუსის ახალგაზრდობის იმ ფარულ რევოლუციურ საქმიანობაში, რომელიც 60-იანი წლების დასაწყისში გაჩაღდა და რუსეთში სახალხო აჯანყების არაღვალურ მზადებას მეთაურობდა, მაგრამ ეს კერძო შემთხვევები მთლიანად თერგდალეთლებზე ვერ გავრცელდება. ეს ახალგაზრდები ამ დროს პრაქტიკულად თერგდალეთლებს უკვე მოცილებული იყვნენ და დიდ სარუსეთო მოძრაობაში იყვნენ ჩაბმული. მათი საქმიანობა პეტერბურგის საიდუმლო ორგანიზაციის, განსაკუთრებით „ზემლია ი ვოლიას“

მეორე დაყენებული საკითხების გადაჭრით იყო რეკლამინტერბულად“.

საქმეში ჩაბმული მკითხველი ადგილად შეამჩნევს, რომ აქ ავტორი უოველ ფეხის ნაბიჯზე (და თანაც შეგნებულად!) ასხვავებებს და ამახინჯებს ესტორიულ ფაქტებს (შავალითად, რატომ არ ასახელებს იგი ისეთ გამოჩენილ თერგდალეულებს, როგორც იყვნენ ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი და კორილე ლორთქიფანიძე, რომლებიც სწორედ ი. ქავკავაძის წამოსვლის შემდეგ მოღვაწეობდნენ პეტერბურგში? ცხადია, იმიტომ, რომ მათი მოღვაწეობა ყველასათვის ცნობილია და როგორღა იტყვოდა „ეს ახალგაზრდები თერგდალეულებს მოკლედ-ბული იყვნენო“? ან კიდევ: დიდი ავტორმა არ იცის ეს საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტი, რომ არც ვ. ჩერტკევიშვილს, არც ე. უიფიანს და არც ხ. სავანელს „ზემლია ი ვოლიასთან“ არ ჰქონიათ, და არც შეეძლოთ ჰქონიდათ, რაიმე კავშირი, რადღაც რევოლუციურ მოძრაობაში მათი ჩაბმის დროისათვის ეს ორგანიზაცია დიდი ხნის დაშლილი იყო? მაგრამ უველადიერ ამბავ რომ თავი დაეანებოთ, არა, ვგონია ძნელი მიასახვედრი იყო, რომ ზემოთ მოტანილი ციტატები ერთმანეთს ძირფესვიანად ეწინააღმდეგებინა, და რომელი მათგან დაიჭროს მკითხველმა?

მ. ნაშრომში „ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში“ ავტორი ულოგიკო მხელაობის პირდაპირ კლასიკურ მაგალითებს იძლევა. ვნახოთ, შავალითად, როგორ ახასიათებს იგი იმ გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეებს, რომლებიც ჯერ 1832 წლის შეთქმულებაში იღებდნენ აქტიურ მონაწილეობას, ხოლო შემდეგ თურნალ „უცსკრის“ ირგვლივ იყვნენ შემოკრებილი:

„მოღვაწეთა ერთი ჯგუფი, რომელიც ადრე-ოცდათორმეტი წლის შეთქმულების პარცესში, შემარქვენე ფრთას განახლებებდა, კვლავ დაჩანა სოციალური კონსერვატიზმის პოზიციაზე და საქართველოში ბატონმშობი ურთიერთობის კონსერვაციის მოსარჩელე გამოვიდა“.

გრიგოლ ორბელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, დიმიტრი უიფიანი და ზოგადიერის სხვა ოცდათორმეტანი რუსეთის ძლიერების მეზობლები და მისი პოლიტიკის დამცველ ერთგულ ქარისკაცებად იქცნენ“ (გვ. 52-53).

როგორც ვხედავთ, აქ ავტორი სრულიად გარკვევით და არაორაზროვნად ამბობს, რომ „უცსკრის“ ჯგუფი, და მათ შორის გრიგოლ ორბელიანი და დიმიტრი უიფიანი იყვნენ სოციალურ საკითხში კონსერვატორები, ე. ი. ბატონმშობის მოსარჩელი, ხოლო პოლიტიკაში — რევოლუციონერები, ე. ი. ცარიზმის პოლიტიკის დამცველი ერთგული ქარისკაცები. ნაშრომის სხვა ადგილას ავტორი კვლავ იმეორებს ამ

აზრს და თან უმატებს, რომ სტენებულში მოღვაწენი ეროვნული საკითხშიც ანტიურ კონსერვატორები იყვნენ და ვულგარილად უცყეროდენ, თუ როგორ სპობდა ცარიზმი ქართველ ერსო. მოვესმინათ:

„კონსერვატორები კვლავ ებღაუბებოდნენ ძველსა და დრომოჭმულს, წოდებრავი პრივილეგიების შენარჩუნება-განმტკიცებისათვის იბრძოდნენ და ცარიზმის ადგილობრივ ხელისუფლებასა და რუსეთის იმპერატორს შეღადებდნენ უოველმხრივ დაეცვათ ტახტის ერთ-გული თავდაღწახურული კლასის ინტერესები. ეროვნულ საკითხში კონსერვატორები კვლავ ვულგარილი რჩებოდნენ ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკისადმი, რაც ქართველი ერის ასიმილაციას ითვალისწინებდა“ (გვ. 835).

დაეხსოვით ეს სიტყვები და ახლა ვნახოთ, რა არის ნათქვამი იმავე მოღვაწეების შესახებ წიგნის სხვა გვერდებზე:

„გრ. ორბელიანი და დ. უიფიანი თავიანთი ეროვნული კონსერვატივი სრულიადაც არ ეკუთვნოდნენ კონსერვატორების თაობას. პირველი... უპირატესად ახალი თაობის მხარეზე იდგა, მასთან ერთად მონაწილეობდა უოველგვარ ეროვნულ თაოსნობაში, მეორე — ცარიზმისადმი ერთგული საშხაბურის მიუხედავად, პატრიოტი ქართველის იდეალურ ტიპს წარმოადგენდა“ (გვ. 832).

„ეროვნული ტრადიციების დაცვის, ერის სულიერი ძალების გამოვლენების, ერის ისტორიული საზღვრების აღდგენის, ხალხის შეშოქმედებითი ენერჯიის მოპოვებისათვის საქმედა. გრ. ორბელიანი ახალთაობასთან თანამშრომლობდა... გრ. ორბელიანი, ვახტანგ და ალექსანდრე ორბელიანთან, დიმიტრი უიფიანთან და სხვებთან ერთად, მხარში ედგა ახალთაობას და წამოწყებული ეროვნული თაოსნობის წარმატებით განხორციელებას ნიჭსა და უნარს, ცოდნას და გამოცდილებას არ აკლებდა“ (გვ. 344-345).

ამ იდეალურ სურათს კვლავ უხეშად არ დევნს ასეთი უპირობი:

„1871 წელს... საქართველოს რუსეთის მონარქი ალექსანდრე მეორე ეწვია. თავდაღწახურობა დაეფუძრდა, რომ იმპერატორისათვის თავისი უქვეშევრდომილები ერთგულება დედასტურებინა და მისთვის რაიმე ახალი წოდებრავი პრივილეგია გამოეძალა. თავდაღწახურობა სპეციალური შეტრებაც მოიწვია და აორჩია კომისია ადრესის შესადგენად... მაგრამ კომისიის კონსერვატორულმა ჯგუფმა, რომელშიც გრ. ორბელიანი, გ. პირველინი — თუ მანიშვილი, დ. გორჭაძე, რ. ანდრონიკაშვილი (მარშალი) და სხვ. შედიოდნენ, ბარონ ნიკოლაის მხარდაჭერით ადრესი თვითნებურად გადაეცა, უმაღლესი ხასწავლებლის გახსნა ამო

ილი და მისში უმნიშვნელო ხასიათის წოდებ-
რები მოთხოვნები წამოაყენა...

ზემოაღნიშნულ ფაქტში თავდასაფრთხილად გამო-
ვლიდა კონსერვატორთა სულიერის კრებულს, მათი
ლაქობის სულიანკვეთება, ერისათვის საქარბო-
როტო საკითხებისადმი აღმაშფოთებელი გულ-
ციგობა და წოდებრივი ეგოიზმი“ (გვ. 385 —
386).

ახლო განმანადგურებელ კრიტიკას კვლავ ახე-
თი დიოთარამბები მოსდევს, როგორცაა:

„...უფიანი საუფეთესო ქართველი იყო,
რომელსაც უფარდა შობლიური ქვეყანა, მისი
დიდებული წარსული, მისი ენა და კულტურა.
იგი ამაყობდა თავისი ქართველობით... დიმიტრი
უფიანი, ახვ როგორც თერგდალეულნი, იღწე-
ვოდა ერის გამოღვიძებისათვის; ერისწინული
თვითმართველობის გაფართოებისათვის; ერის-
ბისათვის, სასამართლოში ქართული ენის და-
კანონებისათვის“ (გვ. 347, 350).

თუ სიტყვებს საერთოდ რაიმე აზრი და მნი-
შვნელობა აქვს, უკვლავ შეუძლებელია, რომ
ერთი და იგივე მოღვაწე გამოავლინოს კონ-
სერვატორად (ე. ი. ზატონიშვილის დასკვნად)
და ამავე დროს — იდეალურ ქართველად; უკ-
ვლად შეურვებელია, აგრეთვე, რომ ერთი და
იგივე პიროვნება ერსა და იმავე დროს იყოს
ცარილის პოლიტიკის დასმველი — მისი ერთ-
გული ჭარბსა, რომელიც რუსეთის იმპერა-
ტორის ტახტის ბრძოლს შეადადოა ინტერესე-
ბის დაყვას შედადადებს, და ამავე დროს —
ერის სულიერი ძალის, მისი შემოქმედებითი
წინაშის მოხილვისათვისა დასმველია შეტრ-
ძოლი; რა უანაზნაა უნდა მქონდეს ადამიანს,
რომ წამოაღვიოს მოღვაწე, რომელიც ცარი-
შის უბეშ კოლინიურ პოლიტიკას და შობლი-
ური ერის ახილავას გულგრილად უყურებს,
ზოლო იმავე დროს თავისი ქვეყნის სატრიტორია,
თავისი ქართველობით ამაყობს და თერგდალე-
ულებთან ერთად ხალხის გამოღვიძებისთვის
იღწეობს? ვინ დაიჭერებს, რომ ლაქობის სული-
ანკვეთებით გადღწეული კონსერვატორი, რო-
მელიც ერისათვის საქარბოროტო ხასიათის-
საღმის აღმაშფოთებელი გულგრილობა და წო-
დებრივი ეგოიზმი ახასიათებს, ამავე დროს თავ-
დადებულს სასოგადო მოღვაწეს და სახალხო
საქმის ნიჭსა და უნარს, ცოდნასა და გამოცდი-
ლებას არ აკლებს?!

ცნებებისა და აზრების მთელი ეს გაფიქრო-
ბის არგუმენტა იმის შედეგია, რომ პატივცემ-
ულმა ავტორმა ვერ გაიგო გრავოლი ირბელია-
ნის, დიმიტრი უფიანისა და საერთოდ შურ-
ნალ „კოსკის“ არგვლად შემოკრებილი მოღ-
ვაწეების სასოგადოებრივ შეხედულებათა არსი
ანუ ამ შეხედულებათა სოციალურ-კლასობრივი
ბუნება; ამავე დროს, ქართულ ისტორიოგრა-
ფიაში დიდი ხანია გამოჩენილია, რომ სხე-
ნებულად მოღვაწენი არც კონსერვატორები და

რეაქციონერები უფილან და არც იდეალური
ქართველები, — ისინი იყვნენ თავისი კლასის
განაილებული წარმომადგენლები, რომელთაც
თანამედროვე მეცნიერება „თავდაწნაურულ
ლიბერალიზმს“ უწოდებს, ეს არის ის ენ.

4. არავითარ ლოკალს არ ემორჩილება ავ-
ტორის მხედლობა რუსეთის იმპერიაში შექმ-
ნილი პირველი რევოლუციური სიტუაციის
არგვლად. ერთ თავის ნაშრომში (1964 წ.) ავ-
ტორი, ვ. ი. ლენინის ცნობილ შიითობაზე
დაუბრუნობთ, სამართლიანად ამტკიცებს, რომ
რუსეთში პირველი რევოლუციური სიტუაცია
1859—1861 წლებში არსებობდა II, მაგრამ
მომდევნო ნაშრომში (1968 წ.) მას ეს შიით-
ობაც ავიწყდება, თავისი საკუთარი მტკა-
ყვებაც და პირველი რევოლუციური სიტუაციის
ფარგლებს საგრძნობლად აფართოებს; ის
ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, თით-
ქოს, მიუღ 180—70-იან წლებში რუსეთში რე-
ვოლუციური სიტუაცია სუფილდა, რევოლუცი-
ონურ-დემოკრატიული მოძრაობა არყვდა თვით-
მყარობლობის ბურჭებსა; მაგრამ საქმე
ამითაც არ თავდება და მესამე ნაშრომში
(1972 წ.) ავტორი ხსენებული რევოლუციური
სიტუაციის უფრ ახალ დიოთარდებას გვთავა-
ზობს; ის ამბობს: „1860—1861 წლები რუსე-
თის იმპერიაში რევოლუციური სიტუაციის ხა-
ნის წარმომადგენელი“.

ამ დიდმნიშვნელოვან საკითხზე ასე არეულად
წერა რუსეთის ისტორიის სპეციალისტს არ
ეკადრება, მაგრამ ამავე უფრო საოცარი ისაა,
რომ ავტორი, როცა ეს მას სჭარბდება, სავსე-
ზით გაფიქრებს საქართველოს რუსეთის იმპე-
რიის ფარგლებიდან, რათა საშუალება ექნეს
ამტკიცოს, რომ საქართველოში რევოლუციური
სიტუაცია არ უფილანო. დავაკვირდეთ მის
მხედლობას:

„1860—1861 წლები, როგორც აღვნიშნეთ,
რუსეთის იმპერიაში რევოლუციური სიტუა-
ციის ხანის წარმომადგენელია. რუსეთი სახალხო
რევოლუციის ზღურბლიან იდეა მძლავრ ან-
ტიმპერალიზმურ მოძრაობას იმპერიის შიგნით
შხარს უზიდა, და ამლიერება ერისწინულ-გან-
მათვისფლებული მოძრაობა განაძირკო. კოლო-
ნიურ რეაქციონერში... 14 მაგრამ არ იფიქროს,
რომ უკვლავ ეს საქართველოსაც შეუხებო-
დეს, პირიქით, ავტორი გვარწმუნებს, საქარ-
თველო მერ საამისოდ მოწიფებულად არ იყო;
მოკვლავნით:

„...მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს გლე-
ხობა მიიმე სოციალურ და ერისწინულ ჩაგვრას
განიცილიდა და მრავრელთა წინააღმდეგ ბრძო-
ლას გამოდილიდა, და მაღალი ტრადიციები
განმანდა მანც შეიძლება გადამტროს ითქვას,
რომ 1861 წლისათვის მასობრივი სახალხო
აქამყების დიოთარება საქართველოში არ არსე-
ბულა... რამდენადაც ჰამწუხაროს არ უნდა

იყოს, ფაქტია, რომ ქართული საზოგადოებრივი აზრი იმ დროისათვის არც სოციალური, არც ეროვნული გამოსვლისათვის მომწიფებელი (ხაზი ავტორისა — პ. რ.) ჯერ კიდევ არ ყოფილა" 15.

ყოველივე ეს ჭეშმარიტებისაგან, რა თქმა უნდა, ძალიან შორსაა, მაგრამ საინტერესოა ვთვალოთ, რატომ გამოითხა ავტორმა საქართველო რუსეთის იმპერიის იმდროინდელი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების ფერხულადან? რატომ დაივიწყა მან ქართული გლეხობისა და ქალაქის ღარიბი მოსახლეობის მრავალრიცხოვანი პოლიტიკური გამოსვლები და აქავეებები, რომელთა შინაინი ქართველი ხალხის სოციალური და ეროვნული განთავისუფლება იყო? რატომ დასწამა მან ქართულ საზოგადოებრივ აზრს მოუწიფებლობა იმ დროს, როცა აქავეებულა უძრავი გლეხებიც კი აცხადებდნენ, „კაცის კაცი აღარ უნდა არსებობდეს“, ხოლო რევოლუციური იდეებით აღფრთოვანებული პოეტ-ტრაგისი ხალხს მოუწოდებდა: „ქართველო, ხელი ხმაღს აჯარ, გათავა დაღე დიდებისაო“?

ამიტომ, ჩემო მეომრეო, რომ ხსენებული ფაქტები ეწინააღმდეგებიან და ძირს უთხრიან ავტორის ხელოცნერად შეთხზულ, ყაღბ კონცეფციას. მხოლოდ ამ გარემოებით შეიძლება აიხსნას, რომ ავტორი თვალს ხუჭავს უფლასათვის ცნობილ ფაქტებსზე და უარსჟოფს საქართველოში რევოლუციური სიტუაციის არსებობას.

მაგრამ შუბი ხალთაში არ დაიშაღებო, ნათქვამია, არავითარ ხელოცნერ კონცეფციას არ შეუძლია მათფრჩიოს და უარსჟოს ის უცხოპოლელი ისტორიული ფაქტი, რომ 60-იან წლებშიც და 1906 წლის მღელვარე დღეებშიც ქართველი ხალხი მეფისა და მემამულეების წინააღმდეგ მებრძოლთა პარტელ რიგებში იღვამ ახეთა მოკლედ ჩვენი წინასწარი შენიშვნებში პატიცემული ავტორის მეცნიერული სტილის არკველიც.

როგორც დაინახეთ, პროფ. ა. სურგულაძე ძლიან თავისებური მეთოდი აყვლევს ისტორიულ მოკლევებს. მისი მეთოდიტ შეიარაღებული მეცნიერისათვის ზედმეტი პარგია ლოკიკაცია, ახალი საარქივო მასალებიც და ელემენტარული ობიექტურობაც; მისთვის საქმარისია სხვა ატორების მიერ გამოკვეენებულ და მრავალჯერ განხილულ მასალებში შეარჩიოს მისი, წინასწარ შეთხზული კონცეფციის, შეხაფერი ფაქტები და არგუმენტები, ნებისმიერად შეასწოროს და შედაამაზოს ისინი და ამ გზით „დაასაბუთოს“ თავისი მტდარი, ყოველგვარი ისტორიულ საფუძველს მოკლევული თვალსაზრისი, რაც შეეებება საკითხის არსებითად განხილვას და მეცნიერული ჭეშმარიტების დაღვენას, ეს მისთვის საკადღებულად არ არის.

პატიცემული ა. სურგულაძე „სურგულაძე პარტიკულარული“ მიაღვს, რომ სწორედ ახეთი შეთხზული მეთოდიკის მისი საუბეთესო მოწმობაა მისი დამოკიდებულება ე. წ. „პირტიკული შენიშვნებისა“ და „საერთო კრიტიკული შენიშვნებისადმი“, რომლებიც უძვირფასესი ისტორიული დოკუმენტებია. ავტორი ვადაპტირთ აცხადებს, ეს დოკუმენტები „უპირტიკულად ბურჟუაზიული წრეების პოლიტიკის ასახვდენო“, მაგრამ საიდან დაადგინა მან ახეთი უებრო ჭეშმარიტება? მოუყენიოთ:

„ჩვენს პირდაპირ მიზანს არ შეადგენს ამ დოკუმენტების შინაარსისა და ავტორობის სპეციალური კვლევა. საკითხის გარშემო არსებული ვრცელი ლიტერატურტიდან უფრო დამაჯერებლად გვიჩვენება ახალგაზრდა მკვლევარის რ. უორდანიას ნარკვევი“ 16

მაგრამ რატომ შაინცა და შაინც ხსენებული ახალგაზრდა ავტორის აზრები მოეწონა ჩვენს მკვლევარს? ცხადია, იმიტომ, რამ ეს აზრები მის კონცეფციას ახე თუ ისე უღებთან. შაშა. სადამე, არ არის საჭირო არავითარი „სპეციალური კვლევა“, — დაე, აზრე, თავი სხვებში იმტიროს, ჩვენი ავტორი კი ყოველთვის ამოვის ერთ ან ორ თანამოაზრეს, რომელთა „სპეციალური გამოკვლევები“ მის „განსაზოგადებელ“ ნაშრომებს ფაქტებთან და არგუმენტებით მოამბააგებენ.

ახეთ მეთოდი, როგორც ცნობილია, მეცნიერებში ეკლექტიზმის მეთოდი ეწოდება.

ამ მეთოდიტ შეიარაღებულ მკვლევარს შეუძლია ყოველგვარი მეცნიერული პარობლემა ადვილად „ვადაპტოს“, მას შეუძლია სტილტანინი წიგნებიც კი დაწეროს, ოღონდ მეცნიერების სავანჭურს ერთი ატომითაც ვერ გაამდიდრებს.

ვადადვიტარო სადავო პარობლემის არსებითად განხილვაც.

დავიწყეთ „ერის“ ცნების ავტორისებული გაგების კრიტიკაო.

2. ერის ცნების მეცნიერული და მტდარი გაგება

პირველი ძირითადი საკითხი, რომელსაც პატიცემული ა. სურგულაძე არასწორად სწევებს და რომელიც ეროვნული საკითხში მისი დანარჩენი შევდომების წყაროა, ესაა „ერის“ ცნების შინაარსის განსაზღვრა.

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებმა, როგორც ცნობილია, საზოგადოების განვითარების კანონ-ზომებრებათა დრშიად შესწავლის საფუძველზე, დიდი ხანია შემუშავებს მწყოობრი მოძღვრებას ერებსა და ეროვნულ ურთიერთობებზე და სანაუკლებეს ეროვნული საკითხის ვადაწყვეტის მეცნიერული პრინციპები. ვაითვალისწინა რა ერის არსზე და მის ძირითად ნიშნებზე კ. მარქ

ქსის, ფ. ენგელსისა და ვ. ი. ლენინის მიერ გამოქმნილი შეხედულებანი, ი. ბ. სტალინიმა ჭრე კიდევ 1918 წელს მოგვცა ერის ცნების კლასიკური განსაზღვრა, რომელიც ვ. ი. ლენინმა მოაწოდა და საბჭოთა მეცნიერებაში საყოველთაოდ იქნა აღიარებული. ეს განსაზღვრა ჩვენი ქვეყნის მეცნიერთა შორის დიდი ხნის განსვლლობაში დავას არ იწვევდა. მაგრამ სტალინის კულტის კრიტიკის შემდეგ ზოგიერთმა მეცნიერმა (მათ შორის პროფ. ა. სურგულაძემ) იგი ნაყოფიერად მიიჩნია და მისი გადასინჯვა მოიხსოვა.

1968—1968 წლებში გურნალ „ეპაროსი ისტორიის“ ფურცლებზე გაიშალა ფართო დისკუსია ერის თეორიის ზოგიერთ სადევო საკითხზე, რომელთა შორის ერთ-ერთი მთავარი ადგილი „ერის“ ცნების განსაზღვრის საკითხს ეჭირა. დისკუსიამ, რომელშიც ნი. ზე მეტმა გამოჩენილმა საბჭოთა მეცნიერმა მიიღო მონაწილეობა, დაწვრილებით განიხილა „ერის“ ცნების შინაარსი და იმ დამკვიდრებულ მკვლევარ, რომ ი. ბ. სტალინის ფარმული შეხედულება შინაარსის ერთადერთი სწორი და მეცნიერული განსაზღვრაა. 1970 წელს „ეპაროსი ისტორიის“ სარედაქციო კოლეგიამ გამოაქვეყნა დისკუსიის შემაჯამებელი წერილი, რომელშიც ნათქვამია:

„ი. მარქსმა, ფ. ენგელსმა და ვ. ი. ლენინმა თავიანთ ნაშრომებსა და გამოქმნებში გამოარკვევეს ერის არსი, ახსნეს მისი წარმოშობის მიზეზები და პირობები, დაახასიათეს მისი ძირითადი ნიშნები. დისკუსიის მსვლელობაში სავსებით სამართლიანად იყო აღნიშნული, რომ ერის ცნობილი განსაზღვრა, რომელიც ი. ბ. სტალინიმა ჩამოაყალიბა, ყოველივე იმის განზოგადებაა, რაც ვ. მარქსს, ფ. ენგელსსა და ვ. ი. ლენინს უოქვამთ ერის არსისა და მის მთავარ ნიშნებზე. ამ განსაზღვრაში ნათქვამია: „ერი არის ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა, წარმოშობილი ენის, ტერიტორიის, ეკონომიური ცხოვრებისა და ამ ფსიქიკური წყობის ერთობის ბაზაზე, რომლის გამოხატულებაა კულტურის ერთობა“. ცნობილია, რომ ი. ბ. სტალინის ის ნაშრომი, რომელშიც ეს განსაზღვრაა მოცემული, დადებითად იყო შეფასებული ვ. ი. ლენინის მიერ. მოგონილი განსაზღვრა ერისა, როგორც ეს სამართლიანად აღნიშნა დისკუსიის მსვლელობაში, მეცნიერული, მარქსისტული განსაზღვრაა, იგი ერების მარქსისტულ-ლენინური თეორიის შემაჯამებელი ნაწილია.“¹⁷

ესეთია ერის ის განსაზღვრა, რომელშიც უმეცნიერესი კრიტიკის ქარ-ცეცხლში გამოიარა, მაგრამ მაინც ძალში დარჩა და ამჟამადაც მიიღო საბჭოთა კავშირის მასშტაბით არის აღიარებული ნამდვილად მეცნიერულ, მარქსისტულ-ლენინურ განსაზღვრად; თუმცა, რასაკვირად...

ველია, სტალინის განსაზღვრა დოგმა და მისი შემდგომი გაუმჯობესება-სწავლა იმისათვის იყო ეს შესაძლებელია, არავის ეარმალება.

პროფ. ა. სურგულაძემ ჭრე კიდევ 1970 წელს გამოსცა საბჭოთაო ნარკვევი „ერის ცნებისა და რეკლუციამდელ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეტაპების შესახებ“, რომელშიც დაყენა საკითხი ერის ცნების სტალინიური განსაზღვრისათვის კიდევ ერთი ნიშნის, სახელდობრ „ეროვნული სახელმწიფოებრიობის“ დამატების შესახებ. ავტორმა შემოგვთავაზა, ერის ახალი განმარტება, რომელიც ამბობს:

„ერი ადამიანთა მყარი ისტორიულ-ეკონომიური ერთობაა, რომელიც ზრდის კაპიტალისტურ ან სოციალისტურ ეპოქაში ასრულებს, ეროვნულ სახელმწიფოდ ყალიბდება და ენის, ტერიტორიის, ეკონომიური ცხოვრებისა და კულტურის ერთობით ხასიათდება“¹⁸.

როგორც ვედავთ, ამ განსაზღვრაში მთავარი სიახლე (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ სიტყვა „ეკონომიური“ უადგილოდ დამატებას) ისაა, რომ ეროვნული სახელმწიფოს არსებობა აღიარებულია ერის არსებობის აუცილებელ ნიშნად. მაგრამ უკველია საქმეში წამდგომლა მკითხველმა კარგად იცის, რომ ეს აზრი არც ახალია და არც ორიგინალური; ასეთი მოსაზრება წინათაც არკვრიბულ ყოფილა გამოქმნილი და ზოგიერთმა მეცნიერმა ზემოთ ხსენებული დისკუსიის მსვლელობაშიც გამოთქვა, რასაც არც ჩვენი ავტორი უარყოფს.

მაგრამ დავინათ თუ არა აშკარა „შესწორების“ რაიმე თეორიული ან ისტორიული საფუძველი? ვადებრით შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი „დამატების“ თუ „შესწორებისათვის“ არავითარი რეალური საფუძველი არ არსებობს, რაც ჩინებულად დაასაბუთა ი. სტალინიმა ჭრე კიდევ 1928 წელს ნაშრომში „ნაციონალური საკითხი და ლენინიზმი“; უბასუბედლა რა მემკვიდრე, კოვალენკისა და სხვებს, ი. სტალინი ამბობდა:

„არუს მარქსისტებს უკვე დიდი ხანია აქვთ თავიანთი თეორია ერისა... როგორც თქვენი წერილიდან ჩანს, თქვენ ეს თეორია არასაკმარისად მიგანჩათ, ამიტომ წინადადებას იძლევით დაემტკიცოს ერის ოთხ ნიშანს მებუთე ნიშანი. სახელდობრ: თავისი საკუთარი განკერძოებული ეროვნული სახელმწიფოს არსებობა. თქვენი აზრით, თუ ეს მებუთე ნიშანი არ არის, არ არსებობს და არც შეიძლება არსებობდეს ერი.“

მე ვფიქრობ, რომ თქვენ მიერ წამოყენებული სიმე „ერისა“ მისი ახალი, მებუთე ნიშნით — უარრებად მდარარი და არ შეიძლება გამართლებულ იქნას არც თეორიულად, არც პრაქტიკულ-პოლიტიკურად.

თქვენი სტემის მიხედვით ერებად უნდა გვე...

17. „ნათობი“, № 7.

ენო მხოლოდ ისეთი ერები, რომლებსაც თავიანთი საკუთარი, სხვებისაგან განცალკევებული, სახელმწიფო აქვთ, ხოლო ყველა ჩაგრული ერი, რომლებიც დამოუკიდებელ სახელმწიფოებრიობას მოკლებული არიან, უნდა ამოკვეთილია ერების რიცხვიდან, ამასთან ჩაგრული ერების ბრძოლა ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ, კოლონიური ხალხების ბრძოლა იმპერიალიზმის წინააღმდეგ უნდა გამოგვერცხა „ნაციონალური მოძრაობის“, „ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის“ ცნებიდან.

უფრო მეტიც თქვენი სქემის მიხედვით უნდა გვეშტაციონებინა, რომ:

ა) არსაწინდელია ერი ვახდენენ მხოლოდ „ორღანდიის თავისებური სახელმწიფოს“ შექმნის შემდეგ, მანამდე კი ისინი ერს არ წარმოადგენდნენ;

ბ) ნორვეგიელები ერი არ იყვნენ მანამდე, ხანამ ჩორვეგია შეეცაოს არ გამოეყო, და ერი გახდნენ მხოლოდ ასეთი გამოყოფის შემდეგ;

გ) უკრაინელები ერი არ იყვნენ, როცა უკრაინა შეეცაო რუსეთის შემადგენლობაში შედიოდა, ისინი ერი ვახდენენ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც საბჭოთა რუსეთს გამოეყვნენ ცენტრალურ რაიონს და ვეტმან სკოროპადსკის დროს... ასეთი მაგალითი შეიძლებაა მრავალზე მრავალი მოგვეყვანა.

ცხადია, სქემა, რომელსაც ასეთ აბსურდულ დასკვნებამდე მივყვართ, არ შეიძლება მეცნიერულ სქემად ჩაითვალოს.¹⁹

აა ვგონებ შეიძლებოდას იმის ფარგულა, რომ აქ მოტანილი მსჯელობა სავსებით ლოგიკურია, ხოლო მითითებული მაგალითები — საფუძვლიანი და დამაქრებელი.

მაგამ საინტერესოა გარკვევს ის არგუმენტები, რომელთა დახმარებითაც პროფ. ა. სურგულაძე და მისი თანამოაზრენი თავიანთი მცდარი აზრის დასაბუთებას ცდილობენ: რამდენადაც პატივცემულია ა. სურგულაძე არსებითად მხოლოდ იმერებს დისკუსიაში მონაწილე თანამოაზრების არგუმენტებს; ჩვენთვის სავსებით საქმარისია ვაეცნობთ, თუ როგორაა შეფასებული ხსენებული არგუმენტები დისკუსიის მონაწილე შეინიერთა უმრავლესობის შიურ და როგორ აიხსნა დისკუსიის შედეგად მიღებული დასკვნები „უკრაინის ისტორიის“ სარედაქციო წერილში. აა, რა არის ხსენებულ წერილში ნათქვამი:

„ძირითადი მოსაზრებანი, წამოკუნებულნი იმის დასამტკიცებლად, რომ ეროვნული სახელმწიფოებრიობა ერის ნიშანს წარმოადგენს, დავიკანებინან იმ უზარმაზარი რაოდის აღნიშვნამდე, რომელიც მთელი რიგი დასავლეთევროპული ერების ჩამოყალიბებას ისტორიულ პროცესში სახელმწიფოებრიობამ თამაშა...“

ამასთან დავაშვირებით ვ. ი. ლენინის სიტყვებით კი მომავალათ იმის შესახებ, რომ ეროვნული სახელმწიფოების შექმნა წარმოადგენს „ყოველი ეროვნული მოძრაობის ტენდენციას (მისწრაფებას)“, რომ „ეროვნული სახელმწიფო“ არის „საყოველთაო წესი“, ხოლო ეროვნულად აჭრებულნი სახელმწიფო, ე. ი. მრავალეროვნო სახელმწიფო, მხოლოდ გამოწყალებია ამ დებულებებიდან (და კ. მარქსისა და ფ. ენგელსის ანალოგიური გამოთქმებიდან) კეთილებოდა დასკვნა იმის შესახებ, რომ მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებლები თითქოს ეროვნულ სახელმწიფოებრიობას ვანიხლავდნენ როგორც ერის ნიშანს.

მრავალმა ავტორმა მოიყვანა იმის დამამტკიცებელი დამაქრებელი საბუთები, რომ ერის ძირითად ნიშნად სახელმწიფოებრიობის მიჩნევა კანონზომიერი არ იქნება, ასეთ წინააღმდეგს ეწინააღმდეგება თვით ფაქტი ეროვნული სახელმწიფოების გვერდით მთელი რიგი მრავალეროვნო სახელმწიფოების (მათ შორის მეფის რუსეთის) არსებობისა; რომლებშიც ყვეუე საქმოდ ჩამოყალიბებულ ერებს არ ჰქონიათ თვითნაირი ეროვნული სახელმწიფოებრიობა. აღინიშნა, რომ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი და ვ. ი. ლენინი, მიუთითებდნენ რა სახელმწიფოებრიობის დიდ როლზე ერის ჩამოყალიბებაში, არ მიიჩნეოდნენ ეროვნულ სახელმწიფოებრიობას არც ერის ჩამოყალიბების აუცილებელ პირობად და არც მთი უმეტეს მის ნიშნად. რაც შეეხება მარქსისტულ-ლენინურ პრინციპს ერთა თვითგამორკვევის უფლების შესახებ თვით სახელმწიფოებრივი გამოყოფამდე (რასაც ერის განსაზღვრაში ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შეტანის მომხრენი ამოწმებენ), ეს პრინციპი, როგორც ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა, ეროვნული ჩაგვრისა და უთანასწორობის წინააღმდეგ იყო მიმართული და არ ნიშნავს იმას, რომ ყოველმა ერმა უთუოდ თავისი დამოუკიდებელი სახელმწიფო შექმნას... ყოველივე აქედან შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ეროვნული სახელმწიფოებრიობა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ერის განვითარებისა და კონსოლიდაციის საქმეში, მაგრამ არ წარმოადგენს არც ერის შექმნისა და არც მისი არსებობის აუცილებელ პირობას.²⁰

ასეთი ნათელი მეცნიერული განმარტების შემდეგ თითქოს მოხადიდნული იყო, რომ ჩვენა ავტორი ხელს აიღებდა თავის მცდარ შეხედულებებზე როგორც ერის ცნების, ისე მისგან გამომდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის არხის გაგებაში, მაგრამ მოხდა პირიქით; ნაშრომში „ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX საუკუნის მეორე ნახევარში“, რომელიც 1978 წელს გამოქვეყნდა,

იგი კიდევ უფრო აღრმავებს შედეგობებს და უკველი ღონისძიებით ცდილობს თავისი ხელისუფლების იტორიული კონცეფციის დაცვას. ენახოს ეს კონკრეტულ მაგალითებზე.

8. ისტორიის დიდი კანონის აღპიწყება

თანამედროვე მეცნიერება, როგორც ეს სპეციფიკურად ცნობილია, ისტორიული მოვლენების ახსნას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ადამიანთა სოციალურ ურთიერთობას ანუ კლასთა ბრძოლას, რომელიც ისტორიის მამოძრავებელ ფაქტად არის აღიარებული. საბოლოო შედეგებისთვის არ შეიძლება სადავო იყოს, რომ დღემდე არსებული საზოგადოების ისტორია არსებითად კლასთა ბრძოლის ისტორიაა; ყოველმა ისტორიკოსმა იცის, რომ „სწორედ მარქსი იყო ის, ვინც პირველად აღმოაჩინა ისტორიის მოძრაობის დიდი კანონი, — კანონი, რომლის თანახმად ყველა ისტორიული ბრძოლა, წარმოებს ის პოლიტიკურ, რელიგიურ, ფილოსოფიურ თუ სხვა იდეოლოგიურ სფეროში — სინამდვილეში მხოლოდ საზოგადოებრივ კლასთა ბრძოლის შეტყაველებით და მათი გამოსახულებას წარმოადგენს, და ამ კლასთა არსებობა და, მათთანავე, აგრეთვე შევსება, თავის მხრივ, პირობადებულია მათი ეკონომიური მდგომარეობის განვითარების დონით, მათი წარმოების წესით და ამით გამოწვეული მათი გაცვლა-გაშორებით“²¹.

აქედან ცხადია, რომ თანამედროვე მეცნიერება უკვე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობას, და მათ შორის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობასაც, განიხილავს არა მისი სოციალური შინაარსისაგან მოწყვეტით, არამედ ამ შინაარსის დიდი ისტორიული როლის გათვალისწინებით.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის არსის გასაგებად სოციალურ-კლასობრივი მოძრაობის გადამწყვეტ მნიშვნელობაზე განსაკუთრებით დამტკიცებელი მნიშვნელობა ე. ი. დენინი, რომელმაც რუსების და ევროპის უამრებო ისტორიის გამოცდილების გათვალისწინებით ეროვნული საქმის გადამწყვეტის მწკრიბრი მეცნიერული მოძღვრება შექმნა. სპეციალურ ლიტერატურაში სამართლიანადაა აღნიშნული, რომ „ერის მარქსისტული თეორიის განვითარებაში ე. ი. დენინის წვლილი უპირატესად უკლებსა იმში მდგომარეობს, რომ მან მოთავსა უფროდღა მიაქცია ერის სოციალური არსის გამოკვლევას, და, კერძოდ სოციალურს და ეთნიკურს შორის სწორი ურთიერთობის დადგენას“²².

ნათქვამიდან, ვფიქრობთ, დღესათვის ნათელია, რომ თანამედროვე მეცნიერება არ ცნობს სოციალური შინაარსისაგან დევიდულ „წმინდა“

ეთნიკური სასიათის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას; ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა სხვა ქვეყნებშიც და საქართველოშიც მიზნად ისახავდა ხალხის როგორც ეროვნული, ისე სოციალური ჩაგვრისაგან განთავისუფლებას; „ერის არსში, ეროვნულ ურთიერთობებში სოციალური და ეთნიკური დიქტატორ ურთიერთკავშირში, ურდევ ეროვნულში იმყოფებთან, თუმცა განსხვავებულ როლს უკვდილავს სოციალური, კლასობრივი ფაქტორები თამაშობენ“²³.

ასეთია თანამედროვე მეცნიერების თვალსაზრისი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის არსზე, ამ მოძრაობაში სოციალურისა და ეროვნულის ურთიერთობაზე.

ახლა ენახოთ, როგორ ენის პროფ. ა. სურგულაძის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის არსი.

მისი ნაშრომების უფროდღებით შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ ავტორის ისტორიულ კონცეფციას თავიდან ბოლომდე წითელ ზოლად გასდევს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში სოციალური მოვლენის უფლებიერ-ყოფის ტენდენცია.

ბატონყმური ჩაგვრისაგან ხალხის განთავისუფლების და დემოკრატიული წყობილების დამყარების საქმეში, ავტორის აზრით, საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პირველ ეტაპზე (მომ-მომ წლებში) სულაც არ შედგა, ხოლო მო-მომ წლებში — მეორეხარისხიანი და უმნიშვნელო საქმედ იყო მიჩნეული (აქედანა ავტორის მტკიცება, ილია ქაქუცაძის ლურსაბ თათქარაძე და წინდაცემული დათიკო, როგორც ქართველები, ეცობდომოდო, რაზედაც შემთ გვერდია საუბარი).

ავტორის კონცეფციით, სულაც არ არის აუცილებელი, რომ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ხალხის (გლეხობის) სოციალური (ანტიბატონყმური) მოძრაობასთან იყოს დაკავშირებული, რადგან ეს ორი სხვადასხვა, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი მოძრაობაა; ამიტომ სავსებით შესაძლებელია, რომ ესა თუ ის მოღვაწე სოციალური თვალსაზრისით კონსერვატორი და რეაქციონერი იყოს, ხოლო ეროვნული თვალსაზრისით — პროგრესის მდრომე და იდეალური ადამიანი (აქედანა ავტორის მტკიცება, გრ. ობრელიანი და დ. უიფანი, ერთხა და ამავე დროს, ბატონყმობის დამცველი რეაქციონერებიც იყვნენ და ხალხის ეროვნული განთავისუფლებისათვის მებრძოლი იდეალური ქართველებიც).

ესეც უნდა ითქვას: სიტყვით ავტორი ზოგჯერ აღიარებს, რომ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მიზანი სოციალური ჩაგვრის (ბატონყმური ურთიერთობის) მოხაზავ იყო, მაგრამ ეს მხოლოდ ლიტონი განცხადე-

ბაა, სიანმდელით იგი სოციალურ საქობს უფლებელყოფს ყველგან, სადაც კი ეს მისი კონცეფციისათვის საჭიროა, ამით ახსნება ის უცნაური ფაქტი, რომ ავტორი 1882 წლის შეთქმულების მონაწილე თავადების უმრავლესობას, რომელსაც, მისივე სიტყვით, ხალხის სოციალური ტყვეობები სრულებით არ აწუხებდა, საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პირველი ეტაპის წარმომადგენლებად სთვლის.

უპირველეს უყოლისა ვნახოთ, როგორ განსაზღვრავს იგი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის არსს.

ქვრ კიდევ 1970 წელს ავტორმა შემოგვათავაზა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის არსის შემდეგი საკუთარი განსაზღვრა, რომელიც ზუსტად გაიმეორა 1974 წელს გამოცემულ ნაშრომშიც:

„ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, როგორც თვით სახელწოდება გვიჩვენებს, იმ ერის მოძრაობაა რომელიც ეროვნულ თავისუფლებას მოკლებულია და მისი მოპოვებისათვის იბრძვის.“²⁴

ძნელი შესაშინევი არაა, რომ ამ მარტივ განსაზღვრაში დაპარაკია მხოლოდ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობაზე, ხოლო სოციალური მომენტი სრულად უფლებებელყოფილია, მაგრამ მიუხედავად ამისა.

როდის იწყება და რა მიზანს ისახავს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რომელიც უკლებლივ მისი ბელმდელნი? მოუხსინოთ:

„ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ხალხების ერებად კონსოლიდაციის ხანგრძლივი პროცესის დამამთავრებელ ეტაპზე წარმოიშობება. ესაა ბურჟუაზიული მოძრაობა და მის მდროულად ყველგან (ხაზი ჩვენია. — პ. რ.) ბურჟუაზია გამოდის... კაპიტალიზმის გაფურჩქვნისა და განქციების ეტაპზე ამ მოძრაობის ავანგარდი ბურჟუაზია, და მას ეპურახელთ მოძრაობის დროში, შემდგომში: კაპიტალიზმის ლიბერისა და პროლეტარულ რევოლუციონს ეტაპში ეროვნული მოძრაობის ავანგარდში ბურჟუაზიის ნაცვლად პროლეტარიატი ღებება, რომლის მთავარ მოკავშირედ გლეხობა გამოდის.“²⁵

შემდეგ:

„ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ძირითადი ტენდენცია ყველა ქვეყანაში (ხაზი ჩვენია. — პ. რ.) ეროვნული სახელმწიფოების შექმნა-ჩამოყალიბება იყო. სწორედ კაპიტალიზმის აღმავლობის ხანაში იწყებოდა ეროვნულ სახელმწიფოებად ჩნვლის, საფრანგეთი, რუსეთი და სხვ. ეროვნულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება ძირითადი მისწრაფება იყო იტალიელი და გერმანიელი

ერებისა... ეროვნულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების ტენდენცია განსაზღვრავდა რუსეთის და ავსტრიის მრავალეროვნულ სახელმწიფოებში გაერთიანებულ, კოლონურ მდგომარეობაში მყოფი ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას (პოლონეთი, უკრაინა, ბულგარეთი, ბალტიისპირეთი, ამიერკავკასია). ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შექმნის ნიშნით მიმდინარეობდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის ხალხთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა მიმართული ერთი მხრივ თურქეთის, მეორე მხრივ ავსტრია-უნგრეთის ძალადობის წინააღმდეგ.“²⁶

მოტიანი მსჯელობა ამხატურებს, სულ მცირე, სამ სერიოზულ შენიშვნას.

ქვრ ერთი, ავტორს არასწორად ექვს წარმოადგენილი ის ისტორიული პირობები, რომელშიც ევროპის დასავლეთსა და აღმოსავლეთში ერების წარმოშობისა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პროცესი მიმდინარეობდა, მას ჰგონია, რომ ეს პროცესი ყველა ქვეყანაში ერთნაირი იყო. ავტორი ვერ ამჩნევს, რომ ინგლისში (უიარღვედით), საფრანგეთსა და იტალიაში ერების წარმოშობა დროის მიხედვით ცენტრალიზებული სახელმწიფოების წარმოშობას დაემთხვა და ბუნებრივად ნაციონალურ დამოუკიდებელ ბურჟუაზიულ ნაციონალურ სახელმწიფოებად განვითარდნენ, აღმოსავლეთში კი სხვაგვარი პირობები იყო, რის გამოც აქ ერები დამოუკიდებელ ნაციონალურ სახელმწიფოებად კი არ განვითარდნენ, არამედ შექმნის რამდენიმე მრავალეროვნო ბურჟუაზიული სახელმწიფო (ავსტრია-უნგრეთი, რუსეთი), რომლებიც გაბატონებული და დაჩაგრული ერებისაგან შედგებოდნენ.

ძნელი შესაშინევი არ არის, რომ ამ ორი სხვადასხვა ისტორიული ვითარების ერთმანეთში არევა და ამ თავისებურებათა დავიწყება, რომელშიც რუსეთის იმპერიაში შემავალი ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა მიმდინარეობდა, გარღვევად გამოიწვევს ისტორიული პერსპექტივების დამახინჯებას, — გამოიწვევს იმ პრაქტიკული განსხვავების უფლებებელყოფას, რომელიც დიდი და პატარა ერების, გაბატონებული და დაჩაგრული ერების ნაციონალურ მოძრაობებს შორის არსებობს.

მეორე, ავტორი შაბლონურად უდგება ბურჟუაზიის ისტორიული როლის გაგებას და ვერ ამჩნევს, რომ ეკონომიურად ჩამორჩენილი და დაჩაგრული ერების სუსტ ბურჟუაზიას არ შეუძლო ისეთად პროგრესული როლი ეთამაშა თავისი ქვეყნის ისტორიაში, როგორც ეს, ვთქვათ, ინგლისისა და საფრანგეთის ბურჟუაზიამ თავის დროზე ითამაშა.

ძნელი შესაშინევი არ არის, რომ იმის მტკიცე-

მა, თითქმის ყველა ქვეყანაში, და მათ შორის საქართველოშიც, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შედროშედ ბურჟუაზია გამოდიოდა, გარდაუვალად მოგიყვანს ისტორიული ფაქტების უგულებელყოფამდე. ჩანაჩრად შეიძლება, რომ ქართველი ბურჟუაზია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მედროშე ყოფილიყო, როცა იგი, — როგორც ეს ყველაზეათვის ცნობილია, — რეჟორმამდედ ხანაში და ფვით რეჟორმების პერიოდშიც (60-იან წლებში), როგორც კლახი ქერ არც კი არსებობდა?!

შესამდე, ავტორის არასწორად ესმის გლეხობის (აგრეთვე ქალაქის დარბიზი მოსახლეობის) ისტორიული როლი, ეს ვერ ზედვას ამ პირდაპირ კავშირს, რომელიც გლეხთა აჯანყებებსა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას შორის არსებობს. მას ჰგონია, რომ მუშათა მოძრაობის დაწყებაშდე გლეხობა არ თამაშობდა რაიმე სერიოზულ როლს მეფისა და მემკვიდრეების წინააღმდეგ მიმართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში.

გამოსდის, რომ ქართველი ბურჟუაზია, იმ დროსაც კი, როცა იგი არ არსებობდა, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სულისჩამდგმელი და მედროშე იყო, ხოლო ქართველი გლეხობა, რომელიც მოსახლეობის ცხრა მეთოდს შეადგენდა და მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში აჯანყებას აჯანყებაზე აწყოდა როგორც რუსეთის თვითმპყრობელობის, ისე „საკუთარ“ თავდაზნაურობის წინააღმდეგ, ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში არავითარ სერიოზულ როლს არ თამაშობდა... ვინაც სურს, დაეჭროს!

შეგრამ საქმე ამითაც არ მთავრდება. ჩვენი ავტორის აზრით, ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, თურმე, არა მარტო ბურჟუაზია, არამედ ზოგჯერ რევოლუციური თავდაზნაურობაც კი ზედმძღვანელობდა. როგორ ხდებოდა ასეთი დაუჭერებელი ამბავი?

ზემოთ ჩვენ დავინახეთ, რომ ავტორის აზრით, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ბურჟუაზიული მოძრაობა და მისი ზედმძღვანელი ყველგან ბურჟუაზიაა, შეგრამ საქმე ისაა, რომ XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოში ბურჟუაზია არ არსებობდა, რაც ჩვენმა ავტორმაც კარგად იცის; იმ დროს საზოგადოების ძირითად კლასებს თავდაზნაურობა და გლეხობა შეადგენდნენ, შეგრამ რამდენადაც ავტორი გლეხობას და მის იდეოლოგიებს ანგარიშში არ აკლებს, იძულებულია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პირველი ეტაპის დროს რევოლუციური თავდაზნაურობას გადაუღოდოს. მართალია ასეთი სახით უთო ოპერაციის ჩასატარებლად მას წინ გადაუდებავი თეროიული და ესტორიული ხანა-

ათის წინააღმდეგობანი ხედება, შეგრამ ქართველი ტრზის მეოოდით შეიარაღებული მტრისგან არავითარ დაბრკოლებას არ უშინდება.

გვაადევნოთ თვალი ავტორის აზრთა დენას: „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა მის პირველ ეტაპზე ბურჟუაზიული მოძრაობაა. ეს თავისთავად გულისხმობს იმას, რომ ამ ეტაპზე მისი მედროშე არის ბურჟუაზია... ბურჟუაზიას ამ დროს ხელთ ეხურა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის დროსა, იგი ტრის ავანგარდი იყო წინსვლის გზაზე. მაშინდელ ვითარებაში იგი იყო ზელმძღვანელი, დამარზნავი, პროგრესული ძალა საზოგადოების დაზავსებელი, დროშოქმული ძალების წინააღმდეგ... ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რომელიც XIX ს-ის 30-40-იან წლებში ჩაისხა და 60-70 წლებში განმტკიცდა, ეროვნულად ერთად სოციალური შინაარსისაც იყო და ითვალსწინებდა არა მარტო ცარზიზის კოლონიური უღლისაგან ქვეყნის განთავისუფლებას, არამედ თავდაზნაურულ-ფეოდალური ბატონობის მოსპობას, მისი სოციალური პრივილეგიების ლიკვიდაციას.“²⁷

ეტილი და პატოხანი, შეგრამ რა მოუხერხოთ იმ ფაქტს, რომ საქართველოში არც 30-იან და არც 60-იან წლებში ეროვნული ბურჟუაზია, როგორც კლახი, არ არსებობდა? ვის, რომელ კლასს უნდა ეტარა „არა მარტო ცარზიზის კოლონიური უღლისაგან ქვეყნის განთავისუფლება, არამედ თავდაზნაურულ-ფეოდალური ბატონობის მოსპობა, მისი სოციალური პრივილეგიების მოსპობა?“

მეფესმინოთ: „ქაბიბალიტური ურთიერთობის აღმოცენების და განმტკიცების ეპოქაში, ეროვნული მოძრაობის თავისთავად ბურჟუაზიული შინაარსის მუხედავად, მრავალჯერ ყოფილა შემთხვევა, როცა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წამყვან ძალად თავდაზნაურულ-მემამულური კლახის წარმომადგენლები გამოსულან (ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული ძალების მოუმწიფებლობის ვამო) და ისეთი პროგრამა დაუსხავთ, რომელიც მხოლოდ ეროვნული სუვერენიტეტის აღდგენას გულისხმობდა და ფეოდალურ-ბატონურ ურთიერთობას უცვლელად ტოვებდა.“²⁸

ასე ადვილად, როგორც იტყვიან, კლახის ერთი მოსმით გამოაცალა ავტორმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას სოციალური (დემოკრატიული) შინაარსი და დაიუენა იგი „წმინდა“ ეროვნულ მოძრაობამდე. ამის შემდეგ მას, ცხადია, ხელს არაფერი უშლიდა, რომ ქართველი თავდაზნაურობის ის რევოლუციური ნაწილი, რომელიც „ფეოდალურ-ბატონურ ურთიერთობას უცვლელად ტოვებდა“ ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პირველი ეტაპის მესვეურად გამ-

ეცხადებია და გამოაცხადა კიდევაც. მოვუხსნი-
ნოთ:

„დაჯერებით შეიძლება ითქვას, რომ ქართველი თავადობის პოლიტიკური იდეალი თავისი შინაარსით ეროვნულ-პროგრესული იყო, იგი მთელი ქართველი ხალხის ინტერესებს უკმაყოფილებდა (ხაზი ჩვე-
ვია. — მ. რ.), ცარიზმის აგრესიას წინ ედგობოდა და ეროვნული სუვერენიტეტის შენარჩუნების კეთილშობილურ იდეას ემსახურებოდა.“²⁹

ასე გაიავტა ავტორმა მთელი ქართველი ხალხის ინტერესები ერთი მიუკერძოებელი თავადების ინტერესებთან, — იმ თავადებისა, რომლებსაც, თვით ჩვენი ავტორის აღიარებით, „სიღატაკის ვაგონებაც კი არ სურდათ სოციალურ ურთიერთობაში რაიმე ცვლილებაზე“, რადგან „მომხილიცა და უმაც საშვილიშვილო საქუთრებად მოაჩნდათ“.³⁰

რაც შეეხება საქუთრებ 1832 წლის შეთქმულებას, მის შესახებ ავტორი ამბობს:

„შეთქმულების მოწაწილთა უდიდესი უმრავლესობა მის გამო, რომ თავდაპირველი კლასის წარმომადგენლები იყვნენ, ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში სოციალურ მხარეს უფრადდებოდ ტოვებდნენ. მათ პროგრამაში არ შედიოდა არსებითი ცვლილება ქართველი ხალხის სოციალ-ეკონომიურ ცხოვრებაში“.³¹

ამრიგად, თუ ავტორს დავუჭერებთ, ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთადერთი მიზანი ფეოდალურ-ბატონურის წყობილების შენარჩუნება და მისი დამცველი საზღლმწიფოს აღდგენა ყოფილა! აი, სადმდე მიიყვანს მკვიდრებს სოციალურ-კლასობრივი მოშენების უფლებებუფა, — ისტორიის დიდი კანონის დავიწყება!

ვფიქრობ, ყველაფერი დღესათვის ნათელია. დავტარებთა გავარკვიოთ საკითხი, როგორ აფაქებს ავტორი მშინდეთს (თერგდალეულთა) იდეოლოგიას?

ავტორი რომ ლოკატორად მსჭვლოდებს (რამდენადაც ეროვნული ბურჟუაზია ჩვენში არც მშინდეთში არსებობდა), მისი კონცეფციით თერგდალეულებიც თავდაპირველად კლასის წარმომადგენლებად (იდეოლოგებად) უნდა გამოცხადებოდნენ, — სწორედ ისე, როგორც ამას თავის დროზე ცნობილი „რაპედები“ და ბურჟუაზიული მოაზროვნეები სწავლიდნენ, მაგრამ ჩვენს დროში რაპული და ბურჟუაზიული შეხედულებების აშკარად ქადაგება შეუძლებელი საქმეა, ამიტომ ავტორი ამკობინებს თავისი კონცეფციის ლოკატორი წყობა დაარღვიოს და თერგდალეულები საერთოდ კლასების გარეშე მდგომ მოღვაწეებად წარმოგვიდგინოს. ის ამბობს:

„სახვებით მართებულად მიუთითებენ, ქართული მკვლევარები (მ. დუღუჩავა, ა. კეჭოშვილი და სხვები), რომ ილია და მისი თანამებრძოლები გამოდიოდნენ „მოთიანი ერის“ თერგდალეულ მათთან ყველაზე მაღლა იდგა არა რომელიმე კლასის ან წოდების, არამედ მთლიანად ერის ინტერესები. „მოთიანი ერის“ თერგდალეულურ თეორიას საფუძვლად ედო წოდებათა ერთიანობა, რაც განსაყურებოდა ხაზგასმული ილიას, აკაკის, იაკობ გოგებაშვილის, ს. მესხის და სხვათა მსოფლმხედველობაში და რაც საბოლოო მკვლევარების მიერ მიჩნეულია უფალზე სუსტ მხარედ ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა“.³²

ეს თვალსაზრისი, როგორც ცნობილია, ახალი არ არის და ჩვენც არაერთხელ გვქონდა შემთხვევა მისი უსაფუძვლო და დეგენერატიული, ამიტომ მის დაწვრილებით კრიტიკას აქაღარ გამოუვლდებოდა, თორემ, ვფიქრობთ, ზედმეტი არ იქნება მკითხველს მოვაგონოთ დიდი ლენინის შესანიშნავი აზრი იმის შესახებ, რომ „არც ერთ ცოცხალ ადამიანს არ შეუძლია არც მიერმხროს ამა თუ ამ კლასს“³³ და რომ „საზოგადოებაში, რომელსაც კლასობრივი წინააღმდეგობანი ღრღინს, არ შეიძლება არსოდეს გარკველობრივი ან ზეკლასობრივი იდეოლოგია არსებობდეს“.³⁵

ამრიგად, ვერ ჩასწვდა რა საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ნაშვილი არსს, ჩვენმა ავტორმა ვერც თერგდალეულთა იდეოლოგიის კლასობრივი ბუნების, განსაზღვრა შესწოლა. მისი ისტორიული, კონცეფცია, რომლის დასაცავად ავტორი არ ერიდება არც თეორიისა და არც ისტორიის უფულებედუფას, დაუძლეველ წინააღმდეგობებს და შეცდომებზეა აგებული, ამიტომ ამ კონცეფციის საშუალებით საქართველოს ისტორიის მოვლენათა სწორი ახსნა და გაგება ყოვლად შეუძლებელია.

აქ ბუნებრივად იხადება კითხვა: საიდან, რა ისტორიული მოსაცემებზე დაყრდნობით ჩამოყალიბდა ავტორმა თავისი ისტორიული კონცეფცია?

პროფ. ა. სურგულაძე თვითონაც არ მალავს, რომ მისი კონცეფციის ერთ-ერთი წყარო XIX საუკუნის ჯოჯოხეთი ქართველი მოაზროვნის, კერძოდ ა. აბრამ ჭარჭაძის შეხედულებებია, ამიტომ ზედმეტი არ იქნება მოვლედ მინც გავცინოთ ამ შეხედულებებს.

4. ბ. ჯორჯაძემ ღბ პროვინული საკითხი

ზემოთ ჩვენ უკვე ვახებთ, რა დავიწებით მოთხოვდა პატრიარქული ა. სურგულაძე ერის ცნების გადასინჯვას და მისთვის ახალი, მეზუღე — ძირითადი. ნიშნის — „სახელმწიფოებრივი“

ბის“ დამატებას; ჩვენ ვნახეთ აგრეთვე, რომ ავტორის აზრით, სწორედ სახელმწიფოს აღდგენა იყო უპირველესი და ძირითადი ამოცანა საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა, რომლის ზეღმძვანელოდ ანუ მძღორშიდ ბურჟუაზია და თავაღანაწარობა გამოდიოდა, ხოლო რაც შეეხება სოციალურ საკითხს (ე. ი. ბატონუშური უღლისაგან გლეხთა განთავისუფლებას), ასეთ ამოცანას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ზეღმძვანელები ან სულ არ ისახავდნენ (პარტულ ვტანა), ან კიდევ მეორეხარისხიან საქმედ მიიჩნევდნენ (80-იან წლებში).

ახლა ვნახით, როგორ მსჯელობს ამ საკითხებზე არილ ჭორჭაძე.

„ქართულმა სახელმწიფომ შექმნა ქართული ეროვნება“³⁹ და ეროვნული შემეცნება. ეს შემეცნება ძლიერი იყო ქართულ სახელმწიფოს ძლიერების ხანში, ხოლო სუსტი ამ სახელმწიფოს დასუსტების დროს“.⁴⁰

შემდეგ:

„სახელმწიფოს, თავის ძალდატანებითი ორგანიზაციით, შეუქმნა არა ერთი და ორი ერთნაირადი სხვადასხვა ელემენტებისაგან შემდგარი. შორს რომ არ წავიდე, ქართულ ეროვნების შემოქმედი მთავარი ფაქტორი — „სამეფო“ ამავე გზაზე იდგა... სახელმწიფოებრივმა ორგანიზაციამ, რომელიც ბატონუშობის და პატრონ-ყმობის ნიადაგზე განმტკიცდა, წარმოშვა ჩვენში ქართული ეროვნული თვითშემეცნება. ამ ეროვნულ თვითშემეცნების შინაარსს მარტოოდენ პოლიტიკური მთლიანობის აზრი კი არ შეადგენდა, არამედ ღმერთის და ბატონის წინაშე დამორჩილების გრძობაც“.⁴¹

შემდეგ:

„შეურთველია ის აზრი, რომ არც ენას, არც რასას, არც საერთო თავდადასავალს, არც სხვა რაში ამ ხასიათისას არ ჰქონია ძალა ეროვნების შექმნისა. ეს ხასწაული არ მოხდენიათ არც ამ ელემენტების ერთად აღებულებს. ეროვნების წარმოშობისათვის საჭირო იყო სხვაგვარი ძალა. საჭირო იყო ერთგვარი ორგანო, რომელსაც გაუქვეყნისა, ჩაყრივისა და შეერთებისა ძალა შესწევდა და ეს ორგანო იყო სახელმწიფო“.⁴²

„რუსეთის დამკვიდრების შემდეგ საქართველო (ს) დაქანებულის ნაბიჯით შაქანებდნენ დენაციონალიზაციისაკენ. დენაციონალიზაცია გამოწვეული იყო უწინარეს ყოვლისა სახელმწიფოებრივ ორგანოების მოსპობით... სახელმწიფო ორგანოები (მეფობა) ჰქმნიდა ქართულ ეროვნებას. მოისპო შეფობა, დამაბუნდა, შეირქა ეროვნება“.⁴³

ძნელი შესამჩნევი არ არის, რომ ზემოთ მოტანილი აზრები წარმოადგენენ ერთ-ერთ წყაროს, რომელშიც პრფ. ა. სურგულაძის ისტორიული კონცეფცია იდებურად ახსრდო-

ვა. რა თქმა უნდა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მისი კონცეფცია მთლიანად ემთხვევა ა. ჭორჭაძის შეხედულებებს (მაგალითად, თანამედროვე ავტორი, ცხადია, ვერ იტყოდა, „ქართული ეროვნული თვითშემეცნების შინაარსს ღმერთის და ბატონის წინაშე დამორჩილების გრძობა შეადგენდა“), მაგრამ ა. ჭორჭაძის შეხედულებათა გარკვეული გააღწევა მის კონცეფციაზე უძველესი ფაქტია. პატრიცეუმში ა. სურგულაძემ გაიზიარა ა. ჭორჭაძის ძირითადი დებულება, სახელდობრ ის დებულება, რომ სახელმწიფოებრიობა არის ერის ძირითადი ნიშანი, ხოლო სახელმწიფოებრიობის პრინციპის აღდგენა — ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ძირითადი მიზანი. აქედან გამომდინარეობს ავტორის დავიწებითი ცდა, ეროვნული საკითხი ყოველმხრივ გაავიჯლოს, ხოლო სოციალური — ყოველმხრივ მიჩქალოს.

იმ ფაქტს, რომ მისი კონცეფცია აღრიწველი შეხედულებებიდან მომდინარეობს, ჩვენი ავტორი, როგორც უკვე ითქვა, არსებითად თვითონვე აღიარებს. დავაყიარდეთ, შავაღლით, მის შემდეგ მსჯელობას:

„ა. ჭორჭაძემ ქართველ სამოციანელთა სამოღვეწეო პროგრამის დედაბოძად ეროვნული საკითხი აღიარა. ილია ჭავჭავაძემ იგი ზედადა ეროვნული ცხოვრების წინამძღოლს... ეროვნული ჰიერარქიის გამომხატველს...“

კ. ახაშიძე აკაკი წერეთლის შემოქმედების ქვაკუთხედად აგრეთვე ეროვნულ იდეალს თვლიდა...

ფედერალისტური პარტიის ლიდერებმა სწორად და გააზრეს (ხაზი ჩვენია. — პ. რ.) სამოციანელთა პროგრამის დედააზრი, ეს დედააზრი მარტლაც ეროვნული საკითხი იყო“.⁴⁴

შემდეგ:

„1064 წელს ჩვენ გამოვაქვეყნეთ ნაშრომი „რუსეთი XIX ს-ის 60-80-იან წლებში“, სადაც ცალკე თავად გამოვუყვით „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა რუსეთის ისტორიაში XIX ს-ის 60-70 წლებში“... ამ მოძრაობის ძირითად ლოზუნგად მივიჩნეთ „ჩვენი თავი ჩინადვე გავუარდეს“, ჩვენი გავიჯიარეთ აღრე გამოვითქვლით ვალსაზრისი (ხაზი ჩვენია. — პ. რ.), ყველაზე მტკიცეული, ყველაზე ძირითადი საკითხი, რომლის გარშემო ქართველ 80-იანელთა საზოგადოებრივი მოღვაწეობა გააშალა, ეროვნული საკითხი იყო“.⁴⁵

შემდეგ:

„ჩვენში ერის ძირითად კომპონენტად ეროვნულ სახელმწიფოს აღიარებდა ფედერალისტები ა. ჭორჭაძე. ამასთან ქართველი ხალხის ბრძოლას სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის იგი XIX-XX საუკუნის მოძრაობათა ქვაკუთხედად აღსაღებდა. ერის ნიშნად ეროვნული სახელ-

როცა გლეხთა კლასის წარმომადგენელი თავად-აწნურობის მიმართავს: უფლებათა თანასწორობის ნიადაგზე ვავერთიანდეთო, ეს უფროს მოთხოვნას, თავდაზნაურობამ ხელი აღლოს თავის წოდებრივ პრივილეგიებზე და გლეხთა წოდების გაერთიანებებას. რა არის საერთოთ ამოცანა, ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავებულ ფეოდალისტურ შორის?!

ილია ქავჭავაძემ წოდებთა შერეობის უტო-ბიური ფეოდალისტის წამოყენება არა 80-იანი წლების დასაწყისში (როგორც ეს ჩვენს ავტორს მგონია), არამედ 70-იანი წლების ბოლოს, როცა გამოქვეყნდა მისი შეხანისწინავე გამოკვლევა „ცხოვრება და კანონი“. ვისაც ეს ნაწარმოები ერთობელ მანძელზე წაუკითხავს, მას ეტყობინება, რომ იქ ლაპარაკია ქართველი ხალხის თვითმმართველობის მოწყობაზე წოდებრივობის პრინციპის უარყოფის საფუძველზე. ილია მოითხოვდა თავადებსა და გლეხის შერეობას, მათ შორის „ნაბტეხილი ხიდის“ აღდგენას და ამ ორ წოდებას შორის თანასწორობის დამყარებას; დიდი დემოკრატი აწოდებდნენ, რომ ეს მოხდებოდა მშვიდობიანი გზით, განათლებული თავადაზნაურობის მიერ თავის უფლებებზე ნებაყოფლობით ხელის აღებით, რაც რა თქმა უნდა, უტო-ბიან, მაგრამ ეს უტოპია მშრომელი ხალხის ინტერესებისათვის ზრუნვამ, დაბერავებული ქართველი გლეხობისადმი დახმარებია მხურვალე წურჭურველმა გამოიწვია და მას, ცხადია, არა-

ფერი აქვს საერთო არც ბურჟუაზიულ და არც ფეოდალურ იდეოლოგიასთან. ხელს სხვა არჩილ ჯორჯაძის „საერთო ნიადაგის“ თეორია. ვუპატიოებთ, დღეს აწანაურ კემშირიტებთან რიცხვს ეუფლების დებულება ამის შესახებ, რომ ქართველი ბურჟუაზიის იდეოლოგები, და მათ შორის, პირველ რიგში, არჩილ ჯორჯაძე, ცდილობდნენ ამ კლასის ინტერესები მთელი ქართველი ერის ინტერესებზე გაეფარებინათ, ბურჟუაზიის კლასობრივი მისწრაფებანი მთელი ერის მისწრაფებამ დაეხატათ, საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სოციალური შინაარსი უარეყოთ და ეს მოძრაობა წარმოედგინათ როგორც მხოლოდ ეროვნული ბრძოლა დამპყრობლების წინააღმდეგ; ბურჟუაზიის იდეოლოგები უყოველნაირად ცდილობდნენ შეიქმნათ კლასობრივი ბრძოლა, რათა ამით გაემარცხებინათ ერის „საერთო ნიადაგი“. უყოველივე ეს ბურჟუაზიის იდეოლოგებს სტი-რებოდათ არა „თეორიული ვარქიზობისათვის“, არამედ თავისი რეალური კლასობრივი ინტერესებისათვის. დღეს კი ამგვარი თეორიების, ან თუნდაც მათი ზოგიერთი მხარის, გაცოცხლებას ცდებიან არავის სტირდება და ეს ცდები მხოლოდ ისტორიულ ანაქრონიზმად შე-იძლება ჩაითვალოს. ასეთი მოკვლევი ჩვენი შენიშვნები პროფ. ა. სურგულაძის მცდარი ისტორიული კონცეფციის ირგვლივ.

შედეგები

1 იხ. ს. დიდაშვილი. თხზ., საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა 1961 წ. გვ. 228-229, 382.

1 იხ. სოლომონ დიდაშვილი, თხზულებანი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1961 გვ. 228-229, 382.

2 «Утверждение русского владычества на Кавказе», т. I, 1901, стр. 33.

3 იქ ავტორს მითითებული აქვს: «საქართველოს ცსა, ფ. 1457, რე. V, გვ. 125; გ. გ. ზ. ა. ი. შვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 117-119».

4 «ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა», გვ. 293-294.

5 იხ. წიგნი «თერგდალელთა რეგოლაციური მოღვეწეობის ისტორიიდან», 1962 წ. გვ. 127.

6 სიხუსტისათვის აღნიშნავს, რომ წიგნის სხვა ადგილას (გვ. 217) ავტორს თავისი «შესწორება» დავითონვე დაიწვებია და ციტატი სწორად მოაქვს.

7 ა. სურგულაძე, ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში, გვ. 188-189.

8 ი. ქავჭავაძე, თხზ. ს. კრებული, ტ. II, 1941, გვ. 47.

9 დასახ. ნაშრომი, გვ. 217.

10 «ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა», გვ. 342, 345.

11 «არსებითი XIX ს. 60-80-იან წლებში», გვ. 5-7.

12 «ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა», გვ. 143.

13 «ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში», გვ. 197.

14 «ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში. გვ. 197.

15 იქვე, გვ. 119.

16 ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში, გვ. 180.

17 «ეპაროსის ისტორიი», 1970, № 8, გვ. 90.

18 დასახ. ნაშრომი, გვ. 26.

19 ი. სტალინი, თხზულებანი, ტ. II, გვ. 369-371.

20 «Вопросы истории», 1970, № 8, стр. 95-96.

- ²¹ ჯ. შარქო, ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, 1950, გვ. 265-266.
- ²² Ленинизм и национальный вопрос, в совр. условиях, М., 1974, стр. 15.
- ²³ იქვე.
- ²⁴ ერის ცნებისა და რევოლუციამდელ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესახებ, გვ. 72; ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში, გვ. 417-418.
- ²⁵ ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში, გვ. 418.
- ²⁶ ერის ცნებისა და სხვ., გვ. 74.
- ²⁷ ერის ცნებისა და სხვ., გვ. 74-76.
- ²⁸ იქვე, გვ. 78.
- ²⁹ „ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა“, გვ. 178.
- ³⁰ იქვე, გვ. 179.
- ³¹ ერის ცნებისა და სხვ., გვ. 88.
- ³² ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში, გვ. 423.
- ³³ პ. რატიანი, თერგდალეულთა რევოლუციური მოღვაწეობის ისტორიიდან, 1962, გვ. 31.
- ³⁴ ვ. ი. ლენინი, თხზულებანი, ტ. 1, გვ. 664.
- ³⁵ იქვე, ტ. 5, გვ. 481.
- ³⁶ ავტორი „ერსა და „ეროვნებას“ ერთნაირი მნიშვნელობით ხმარობს.
- ³⁷ ა. ჭოჩიაძე, თხზულებანი, წიგნი I, 1911, გვ. 26-27.
- ³⁸ იქვე, გვ. 29-30.
- ³⁹ იქვე, გვ. 43.
- ⁴⁰ იქვე, გვ. 116-117.
- ⁴¹ ამ ადგილას ტექსტში დაშვებულია კორექტურული შეცდომა: „გაიზარეს“ ნაცვლად, წერია „გაიზიარეს“; დასწორებთ შეცდომას კონტექსტის მიხედვით.
- ⁴² ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში, გვ. 7, 9, 10.
- ⁴³ ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში, გვ. 34-35.
- ⁴⁴ ერის ცნებისა და სხვ., გვ. 16.
- ⁴⁵ ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX ს. მეორე ნახევარში, გვ. 36-46.
- ⁴⁶ იქვე, გვ. 6.
- ⁴⁷ იქვე, გვ. 424.

ახალი ქართული პოეზიის გზაჯვარედინზე

ტიციან ტაბიძე კვლავ დაუბრუნდა ქართველ მკითხველს, როცა თითქმის წედიწედი გამოვიდა სხვადასხვა ხასიათის ორი კრებული, რომლებიც თათქოსდა ერთმანეთს ავსებენ და თვალნათლივ წარმოაჩენენ მე-20 საუკუნის ქართული პოეზიის ქეშმარიტ რაინდს, პოეტს, მოაზროვნესა და მწერალს.

მე აქ ვგულისხმობ ტიციან ტაბიძის ლექსებისა (1955 წ.) და წერილების კრებულს (1957 წ.), რომელთა გამოცემას ასეთი სიყვარულით მოხკიდებია შალვა დემეტრაძე — პოეტის მეგობარი და თაყვანისმცემელი. (იხ. აგრეთვე მიხილვე შედგენილი ტ. ტაბიძის სამტომეული. — თბ. 1966 წ. რომელსაც უძღვის დევი სტურუას ხაინტერესო წერილი).

ტიციან ტაბიძის უცნაური შთაგონება უფლებოვს იყო პოეზიის მოყვარულთა განსაკუთრებული ინტერესის საგანი. რასაკვირველია, ამ ინტერესს ამძაფრებდა პოეტის ტრადიციული ხვედარი, რაც წინათგანმობის სახით ახლავს კიდევ მის ზოგიერთ ლექსს, მაგრამ მთავარი მაინც ის არის, რომ ქართველი მკითხველის თვალში ტიციან ტაბიძე და ახალი ქართული პოეზიის მძლავრი მაჩიხცემა გაუთიშველიად არის დაკავშირებული. მართლაც, დიდი უმადურობა იქნებოდა ამისი დაჯიწება. წინამდებარე წერილაც უფრთხილვით ამის კიდევ ერთხელ შესხენებას ისახავს მიზნად.

ერთი რამ კი ამთავითვე ცხადია: ტიციან ტაბიძე თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის მანძილზე უფრთხილვით იღვა ახალი ქართული პოეტური კულტურისათვის გაიაღებულ ბრძოლას წინააზრდა. მეტი რომ არ ვთქვათ, იგი ერთი პირველთაგანია იყო მთ შორის, ვინც კამერტონივით გრძნობდა ფერისცვალების მოახლოებულ ტალღას. მართლაც, ბრძოლა და

ძიება, სიახლეებისაკენ სწრაფვა ტიციან ტაბიძის პიროვნული თვისება აღმოჩნდა, ხოლო ყოველივე ეს ბეჭედივით აზის კიდევ როგორც მის ბრწყინვალე ლექსებს, ისე ფიქრებსა და აზროვნების უფრთხილვით გამოვლინებას, რაც სიტყვიერი კულტურის სხვადასხვა ფორმაში იყო გაშვლავებული.

მაგრამ წინასწარ უნდა შევნიშნოთ, რომ ტიციანის პოეტური ბუნება თითქოს უნიკონში აღმოჩნდა მისხვე უპოქის მღვდლავრ სულთან. სოციალური თუ კულტურული კრიზისიდან თავისდაღწევა პირველი რიგის ამოცანა შეიქმნა. ამ თვალსაზრისით მრავალსაუკუნოვანი ქართული პოეზიის შემდგომი განვითარების გზაზეც ჩვენი საუკუნის ათიანი წლები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს.

ეს იყო, მართლაც, ძნელადდასაძლევია გზაჯვარედინი და გაბედულ ძიებათა გარეშე წარმოუდგენელიც ჩანდა ახალი ნაპირების აღმოჩენა. არც ის არის დასაშალი, რომ წარუმატებლობა და მარცხი თან ახლდა ძიებათა ასეთ გზას, მაგრამ გულწრფელობა და თავგანთავება მას ერთი წუთითაც არ მოკლებია.

აქ ზოგჯერ ინტუიტური სწრაფვა ინტელექტუელ ნაყოფს როდის როდი ასრულებდა, პირველმებრძოლნი, რომელთა შორის ტიციან ტაბიძე უფრთხილვით გამოირჩეოდა, თითქოს საცდობით მიიწვედნენ წინ. რასაკვირველია, მაქსიმალურად შდერს სხვა შემთხვევის გამო ნათქვამი არტურ რემბოს სიტყვები, როცა იგი ანტიუიციის სასარგებლოდ დაუდევინებელ აზრთა მოძალტვას წმინდათაწმინდა პროცესად მიიხსენებს. მაგრამ ერთი რამ ცხადია, ანალოზ ზოგჯერ გუშანი უსწრებს წინ და ეს არც ისე იშვიათი მოვლენაა ამა თუ იმ ხალხის სულიერი კულტურის განვითარების უფრთხილვით.

საკვიფრესი ვითარების წინაშე აღმოჩნდა წვენი საუკუნის დასაწყისიდანვე ქართული პოეტური კულტურა და, მე მგონი, ამას არც სჭირდება ზედმეტი მტკიცება. მართლაც, მე-19 საუკუნის დიდი ქართული შერლომა, რომელსაც აგრე გამოკვეთილად ჰქონდა თავისი მონა, გამოხატება ფორმები, დაშორების პირას იყო მისული და მხოლოდღა ინერციის ძალით განაგრძობდა ფეთქვას. ინერცია კი იხეხება ნათესაუფელია, რომელსაც ხალხით აფარებს თავს უყოველივარი უხედავ-კულტურული მოძრაობა. ეს ეპიგონიზმის ერთ-ერთი უნივერსალური კანონია და ამ შემთხვევაში ზუსტად დამახასიათებელია 10-იანი წლების ქართული პოეზიისათვისაც.

დიდი ეროვნული თუ სოციალური ვნებათაღელვით დაშობული ქართული კლასიკური პოეზიის ადვალე უხერხო მედექსეობამ დაიკინა, ხოლო შერლომაზის კვალით დაღდასმულმა კარჩაეტელობამ აშკარა პროვინცილაზმის იერი მიიღო.

გალაქტიონისა და „ცისფერყანწელთა“ ორდენის უდაღვის დაშახურება, უწინარეს, ამ ეპიგონობის წინააღმდეგ უშეღავათო ბრძოლის გამოცხადება იყო. ამის პირველი მაცენ გალაკტიონის უცნაური თრთოფით აღბეჭდილი ლექსები, ხოლო მეორეს მხრივ „ცისფერყანწელთა“ ორდენის (1916 წ.) დაარსება იყო, რომლის თავაკები, როგორც საკუთარი პოეტური პრაქტიკით, ისე თეორიული დეკლარაციებით აშკარად ანუღავნებდენ შეამბოხურ ვანწყობილებას. ტიცინა ტაბიძე ერთი პირველთაგანი იყო მათ შორის.

მაგრამ უარყოფა ქერ კიდევ არ ნიშნავს დაშვიდრებას. რაული და მტკიუნული აღმოჩნდა ეს პროცესი და ზოგჯერ მათი ესა თუ ის დებულება აშკარა აბსურდსაც შეიცავდა. იშვითი არ იყო აგრეთვე თვალსაზრისითა აღრევა და ურთიერთგამომრიცხველ მოხაზრებათა წამოყენება. უარყოფის აშკარად დადაპარებულე მათისი ახასიათებდა, მავალითად, პოლო იაშვილისა და ტიცინა ტაბიძის დეკლარაციებს, რომლებიც „ცისფერი ყანწების“ პირველივე ნომრებში იყო გამოკვეთებულე. პოლო იაშვილი თავის წერილში, რომელიც „პირველთაში“ სათაურით იყო გამოკვეთებულე, წარხულის მხარგრებს ესთეტიკას ადიადელად და აღრინდელ ქართულ პოეზიას მართოდენ ხამშვიდისა და ფრინველთა გალობის მესობებედ წარმოაკვადგენდა. ტიცინას ზოგი წერილი ამ ხანებში ასეთივე ნებალოზით სცოდავდა და ალია ქვეყანაის მოღვაწეობას მხოლოდ „თერგდაღუფლობით“ განსაზღვრავდა, თითქოს მხოლოდ ეს იყო ილიასა და მისი თაობის ერთადერთი მისია, ხოლო „თერგდაღუფლთა“ გამარჯვება „ეს დაშარცხება მთელი შემჭრეპი“ ხელგრენების. ამ დღიდან, — დან-

ძენდა ტიცინა ტაბიძე, — ამოვსნად ქართულ პოეზიაში ძველი სული. ამ ცრუ რუსთავულებმა და ლიბერალებმა (აშკარა ციტატა გრგოლ არხელიანიდან — ს. ც.) შერლომა გახადებს სამიტანგო ზოლად და პოეზია ვაწეთად („ციფერი ყანწები“, № 2). ხინამდეღელში კი ძველი ქართული სულის განახლება ახალ ეპოქათა შეჭრე (გავიხენოთ თვით ალია ქვეყანაისვე დამკვიდრებული ახალი ცნება „ევროპეიზმისა“) იყო რომანტიკოსთა, განსაკუთრებთ კი ალია ქვეყანაის და მისი თაობის უდაღვის გამოწული დვაწლი. აქვე შევინნავ, რომ ტიცინა ტაბიძე, დიდი ეროვნული სულისკვეთების პოეტმა, რასაკვირველია, შემდგომში სათოლოდ უარყო მისი მოღვაწეობის გარეთრევე გამოთქმული აშკარად მცდარი მოხაზრებები.

მაგრამ ამ უარყოფაში იყო ქვეშარტების მარცვალი და იგი, პოლოსდაბოლობს, ამ ხანებში გამოყვებული ეპიგონიზმისა და პროვინციალიზმის წინააღმდეგ იყო პირველ რიგში მიმართული. მაგრამ „ცისფერყანწელთა“ იერიში ამხრე არ შთავრდებოდა და აქ უნდა დავინახოთ უწინარეს მათი დიდი დამახურება. ქართული პოეტური კულტურის განახლებასათვის ბრძოლა მათ თანამედროვე მსოფლიო კულტურის გამოცდილებს გათვალისწინებულე დაამუარებს; ბუნებრივია, რომ მათი შერვა პირველ რიგში დასავლეთ ევროპას (ერპოლ, საფრანგეთსა) და რუსეთს სწვდებოდა, სადაც იმ ხანებში ასეთი გამოცდილებს ვაზარებისა თუ გადმონერგვისათვის შესაფერი კულტურული ატმოსფერო სუფევდა. შესაძლოა ქერ კიდევ გაუცნობიერებელი, მაგრამ მომავალი რადაც სინთეზის მომასწავებელი წინათგრძნობა გამოთქმული ტიცინას ერთ, თითქმის სამარგამო მნიშვნელობის ლექსში, რომელიც 1916 წელსაა დაწერილი

„გაფიზის ვარდი, მე პრუდომის!
ჩეღე ვაწნი.
ბესიას ბაღში გრგავ პოდლერს
პოროტ ყვეილეს“.
(„ქალღვის ქალაქები“).

არც ის არის უმნიშვნელო ფაქტი, რომ „ცისფერყანწელთა“ ორდენის წევრთა უმრავლესობა დასავლეთ ევროპასა და რუსეთში ი-

1 ტიცინა ტაბიძის გამოცემაში (და შესაბამისად მსრე არსებულ კრიტიკულ წერილებში) პირველი სტრქონი ამ ლექსისა ასეა წარმოადგენილი „გაფიზის ვარდი, მე პრუდომის ჩეღე ეპაშა“, მაშინ როცა აქ პრუდომი არაფერ შუაშია. უნდა იყოს პრუდომი, უფრო ზუსტად პრიუდომი და იგულისხმება ცნობილი ფრანგი პოეტი და ესთესტი სოული-პრუდომი (1839-1907 წ.წ.).

ვინც ნაშრომნი და არა მხოლოდ წიგნებით, არამედ პირადი კონტაქტებითაც ჰქონდათ ათვისებული ბევრი რამ. ქართული ლექსის წიგნებისათვის ბროლიანი უყოფელი ახალი მიმდინარეობა, რომლებიც სოციალური მრავალფეროვნობა იმ ხანებში, მათი განსაკუთრებული ინტერესებს ხეფროში მოექცა (სოცკერ ვანურჩელადაც). სწრაფვა მხოლოდ კოეტურის კულტურის ათვისებისაკენ გამოკვეთილად არის წარმოჩენილი ტიციანის ერთ ცნობილ წერილში, რომელსაც მოვლიანებთ გამოქვეყნდა „რუბიკონის“ პირველ ნომერში სხვა წიგლს.

შეიძლება ზოგი დებულდება ამ წერილისაც არ იყოს ზუსტი, მაგრამ სიხალისა და მისტაბუნის გაფართოების მოთხოვნის პათოსით იგი ერთ-ერთი უფლანაწი მნიშვნელოვანი დოკუმენტია. მოვლიან მხოლოდ ორიადე ნაწივებზე: თუმცა მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურა, ტიციან ტაბიძის აზრით, გამოირჩეოდა ამავე ხანების ახლი აღმოსავლეთის ლიტერატურებისაგან მაღალი ხარისხით, მაინც „ეს ლიტერატურა ვერ იდგა თანამედროვე ევროპული ხელოვნების მთელს სიმაღლეზე და ვერ შეეფერებოდა საქართველოს ბრწყინვალე ტრადიციებს (ამ შემთხვევაში ტიციანი პირველ რაგში, გულისხმობაზე რუსთაველის ეპოქის მწერლობას, რაც მის სხვა წერილებიდანაც ჩანს — ს. ც.). ჩვენ ვიცით ეპოქები, როცა ქართული მწერლობა წარმოადგენდა უაღრესად მნიშვნელოვან მოვლენას მსოფლიო ხელოვნების საზომით“. ხოლო მეცხრამეტე საუკუნის ქართული მწერლობა, ავტორის აზრით მსოფლიო, ამ შემთხვევაში ევროპული ხელოვნების რადიუსით არ იყო გამართული. და რაც მთავარია — დასძენს იგი შემდეგ: „...ქართულ მწერლობაში შემოდის ახალი ესთეტიკური კულტურა (იგულისხმება 18-იანი წლები და შემდგომ — ს. ც.). ქართული მწერლობა თავს აღწევს გაუფლავ პროვინციულობას და ექცევა მსოფლიო ლიტერატურის საერთო რაკვიაში“.

ძიების პროცესში, რომელშიც აშკარა მიზანმიმართული არ ასრულებდა უკანასკნელ როლს, უტყუარო ფაქტი იყო ახალი მიმდინარეობებით სოცარის დაინტერესება. ასეთ გატაცებებზე გვიამბობს პოეტი გვიან ერთ თავის ავტობიოგრაფიულ ნასათის წერილშიც, რომელშიც მოსკოვში მისი სტუდენტური წლებიცაა აღწერილი: „1914-1915 წლებში ლიტერატურული მოსკოვი ჯერ კიდევ სიმბოლიზმის ტყვე იყო, თუმცა უკვე იგრძნობოდა სიმბოლიზმის კრიზისი. შეფიქრადიდა ახლადდაბრუნებულმა ანდრეი ბელიმ თან მოიტანა თავისი ბუნდოვანი მიმტყური დაქანცულობა, ცხარე კამათი გოეთეზე და ლექციები ვესტ-მისიკის თეატრზე. მახსენდება სერიაზინის სიკვდილი და მისი დაკრძალვა, სერიაზინისავე მუსიკის კულტურა

იგორ სევერიანინის პოეზიის უფლანაწი მოვბი, რელიგიურ-ფილოსოფიური საზოგადოების სხდომები და ფორმულა „კანტიდან პრუდონამდე“, რუსეთის ჭარის წასვლა გერმანიის ფრანკტე, მარინეტისა და ემილ ვერპარანის ჩამოსვლა მოსკოვში, „თავისუფალი ესთეტიკის საზოგადოების“ სხდომა ლიტერატურულ-მხატვრულ წრეში და ვალერი ბრესკოვის გამოხვლა, აქმებისტებისა და „დაამისტების“ შეტევა სიმბოლიზტების წინააღმდეგ, ნაცნობობა ბალმონტთან, რომელიც მაშინ რუსთაველს „ვეფხისტყაოსანს“ თარგმნიდა, გატაცება ბლოკთან და ინსოცენტი ანდრეი, და ბოლოს, მოსკოვის ქუჩებზე და ესტრადებზე ვლადიმერ შიბაიკოსკის, ხოლო უფრო გვიან — ხლბენიკოვსა და სხვა რუსი ფუტურისტების გამოხვლა, და ასე თუ ისე აისახა კიდევ ჩემს შემდგომ მოუშობაში. პოლიტიკურ ამბებში შესაცვებით ნათლად ვერ ვერკვეოდი. ჩემი დამოკიდებულება რუსულ და ფრანგულ სიმბოლიზმთან სრულიად არაკრიტიკული იყო“.

მაგრამ ზუსტი დეფინიცია ამ კავშირების არც ისე იოლია, როგორც ერთი შეხედვით ჩანს. არც „ციციანური“ ზუსტი ლიტერატურული პროფილის განსაზღვრა უბრალო საქმე (ჩემის აზრით, გალაკტიონის ამ პერიოდის ლირიკის ფიციებათა დახასიათებაც ბევრ გაუგებრობას ბადებს).

როგორც ცნობილია, ამ საგანზე განსაკუთრებით ბოლო წლებში ბევრი რამ დაწერილა და აღზნა კვლავაც არაერთგვის მოუხდენა ქართული კრიტიკისა და ლიტერატურათმცოდნეობას მასზე უკრადლებს დაშავებულა. ეს სახეებით ბუნებრივიცაა თუ გავითვალისწინებთ მოვლენათა არა მხოლოდ უდაბარულ შრეებს და გაიოლების ნაცად ბერბებს არ გამოკვედევენებით, რაც საშწუხაროდ არც ისე აწვიათია.

ასეთი გაიოლების ან უფრო ზუსტად საკითხის არასწორად დასმის ნიშნად მე მაინც მიმჩნია შემდეგი. პირველი კითხვა შეეხებოდა იმას, არსებობდა თუ არა ჩვენში თავისუფალი ისეთი დასრულებული დეკადენტური მიმდინარეობა, როგორიცაა, მაგალითად, ფრანგული ან რუსული სიმბოლიზმი და გვაქვს თუ არა უფლება მას „ქართული სიმბოლიზმი“ ვუწოდოთ. მეორე კითხვა, რომელიც ასევეა გავრცელებული ლიტერატურულ წრეებში, პირველიდან მომდინარეობს და ერთგვარად სოციალურ ახტექტის გადააქვს საკითხს სიმძიმე. ბოლოსდაბოლოს, თუ თუ არა შესავერი ნადავი საქართველოში, რათა ფეხი მოევიდა ამ ტიპის მიმდინარეობას.

წინასწარ შევინშავ, რომ პირველ კითხვაზე ამ საკითხის შეკვლევარათ უმრავლესობის ნაშრომებში დადებით პასუხს უმხოვით მტყვი

ზოგს საწინააღმდეგოს მტკიცებას კი უხერხულთადად მიაჩნია. რაც შეეხება მეორე კიბხვას, აქ, მართლაც, მეტი კდგა იჩენს თავს, ხოლო ზოგი კი საერთოდ გვერდს უდგის კიდევ ზემოთქმულ ასექტს. აქ იგულისხმება შემდეგი: ფრანგული სიმბოლიზში, მიუხედავად გარკვეული იდეოლოგიური წყვეტილებისა (მათ შორის ივარაუდება უცხოურიც, კერძოდ, ვიქვათ ედგარ პოს რალი ფრანგული მისტიკური პოეზიის ადრეულ წარმომადგენლებზე), სხვაგვარად წარმოუდგენელიცაა, თუთ საფრანგეთის სინამდვილის პირშეშა, რომლის ერთ უპირველესი ნიშანი განვითარებული კაპიტალიზმის უკიდურესი ფორმაა, რასაცკირველია, გარკვეული სოციალურ-პოლიტიკური ელფერიტ.

ანალოგიური ვითარების დადასტურება ქართული სინამდვილის მაგალითზე, მეტი რომ არ ვთქვათ, გამოუვალ ჩიხში მოამწვედევდა ამ საკითხების წედმებად გაბედულ მყუდევარს. მაგრამ ეს წინააღმდეგობა თითქოს ქრება კიდევ, როცა ჩვენში უბრალოდ სიმბოლიზმის გადმონერგვის ცალკეულ ცდებზე ან სიმბოლიზმის ელფენტიკების მხოლოდდამხოლოდ ცალკეულ გამოკლინებებზე საუბარი.

ჩემის აზრით, ამ საკითხებს ჩვენ უფრო ღრმად უნდა შევხედოთ, მაგრამ აქერად ორიოდ სიტყვით ისევ ტიციან ტაბიძის შემოქმედების ზოგიერთ მხარზე გვექნება საუბარი, რადგან ზოგი დასკვნისათვის სწორედ მისი პოეზია თუ ცალკეული ნააზრევცი მოგვცემს გარკვეულ მახალას.

„ცხოფერი უანების“ ორდენის დაარსების პირველხვე დღეებში მის აქტიურ წევრთათვის თითქოს ეს საკითხი გარკვეულიც იყო. ამაზე თვალწაიდავ მიუთითებს ტიციან ტაბიძის შერ ამეც ვერწალში მოთავსებული დეკლარაციული ხასიათის ნაწყვეტი მისივე წერილიდან: კიბხვზე — არის თუ არა ჩვენში შეხაფერი ნადაგი სიმბოლიზმისათვის, — იგი ასეუ მასებს გვთავაზობს: „ქართული ხალხში ცხოვრობს უკვდავი აქტიორული ხელი. იმას უნდა მუდამ სხვა იყოს, იმას უყვარს თეატრალიზაცია ცხოვრების; რატომ იღებება ქართული ქალი? ესეც რომ მოდის ბრალი არ არის. ამას ჩვენში დიდი ისტორია აქვს. მიწეში აქაც იგაფა, ესაა აქტიორობა და თეატრალიზაცია ცხოვრების, ეს პუნება შეუსწავდელია ქერ სრულიად. ქართველ ხალხს უყვარს ნიღბი, სიმბოლიზმი სწორედ ფილოსოფია ამ ნიღბის, და ამიტომ სიმბოლიზმი ჩვენში აუცილებელია. ჩვენში მზადაა ნადავი მოდერნიზმისთვის“.

უფრო მოგვიანებით ვაღერიან გაფრინდაშვილი პირდაპირ აცხადებდა, იგი იწარებდა პოლო იაშვილას აზრს, რომ პირველი ლიტერატურული სკოლა ამ სიტყვას უზუტი მნიშვნე-

ლობით ჩვენში მხოლოდ „ცხოფერი უანების“ შექმნეს.

ექვს გარეშეა, რომ ტიციანის ზემოთმოტანილ ციტატაში უვლიაფრზეა საუბარი (კერძოდ, ფიქოლოგიზე, ერის ხასიათზე და ა. შ.), და არა იმაზე, რასაც ამ შემთხვევაში ცნება „ნიადგი“ გულისხმობს საზოგადოდ.

მაგრამ ბრძოლის პათოხით აღტიინებული მათ ეს სწორედ ასე სწამდათ, რასაც მხარს უმაგრებდათ მათივე პოეტური მყდელობა. მათ უშუარველად გაუდგეს კარი მოდერნიტულ პოეტკვას და გაბედულად მიმართეს მრავალფეროვან ექსპერიმენტს. „სიტყვათა ააღქმისათან“ (არტურ რეშეი) ერთად მათ ლექსებში ისადგურებს სიმბინძობა და ავადმყოფურ განწყობილებათა ესთეტიკა. ირღვევა რეალური ბრძოორციები, უაღბი პოზა და ბუტაფორია ცვლის ერთმანეთს. ვავისხენოთ ისევ ტიციანის ცნობილი ლექსი „პირნამიის ტყე“, სადაც თითქოსდა თავს იყრის მართლაცდა უცნაური და მოულოდნელი პოეტური ხილვები.

პირნამიის ტყე— ქალდეას ჩრდილი, ლორდი პიერო მოღუნულ კუხით, ლედი მაებტი პერანგგახდილი ვადამთერალ სტუმრებს შუხლებზე უხით.

მოჰყავთ არტური ავადმყოფ ქიეკებს, მოწყვეტულ ფეხით ქიანურს უყრავს, თავისმყველეუბი აესებენ ქიეკებს და ულოცავენ ამუ მოურავს.

ვეითელ მალაელს მოსდგას პაოლო, ფარშევანგების შემოქირა ალყა, და ოფელიამ თვალი მოავლო— ვალერიანმა ქამლუტს გაარტყა.

დგება ტაძარი სახრჩობელაზე ფყერიული და ეფემერი. არვის ვენდობი, მაგრამ ყველაზე უფრო მარწალებს სინაზით მერი.

და კოლომბინის ქლექის ჩეღლავე შეატრიალებს კარს ნოეშპერი.

პოქემური არტიტიწმითა და ავადმყოფობის აპოლოგიით კიდევ უფრო მამფრია ვალერიან გაფრინდაშვილას ლექსი „ბოქმების მონოლოგი“, სადაც დიდ წინასართა არდილებთან გათიშვას კულტია წარმოჩენილი: „სამარცხინოა პოეტისათვის სხვა კარიერა, ვარდა თვითმყველელობის. არ მსურს ვიყო ვიქტორ მიუტო ან აკაი, მე მიჩრენია დავიდუპო როგორც ბოქმმა, სამარცხინოა პოეტისათვის სხვა კარიერა, ვარდა სიგიფისი პოეტისათვის მე ვიწამე ეს კარიერა: სიგიფე, ქლექი და თვითმყველელობა“.

ნიმუშების გამრავლება აქ უხასრფლოდ შეიძ-

ლებს, მით უფრო თუ მათში ჩაერთვით „ციხეფრანკულითა“ ორდენის სხვა წარმომადგენლებსაც. მაგრამ ეს ძალზე შორს წაგვიყვანდა, ხოლო სურათი თვისობრივად ანალოგიური იქნებოდა.

მანაც ჩემის აზრით, და მე ვფიქრობ, რომ ამ შემთხვევაში მართლ არა ვარ, როგორც დამლარაპიებში (რომელთა წევრი ნიშნუში ზემოთ მოცემებში), ისე პოეტური ნაშრომები „ციხეფრანკულითა“ ერთხელდავანა არ იყვნენ და ამასთან წოგი რამ მათთვის ჭირ კიდევ ბოლომდე გაეცნობიერებულეც არ იყო.

წინასწარ შევნიშნავ, რომ ჩვენი ნაუკუნიან მკვლევარ შევალფეროვანი მოდერნიზატული სკოლები თვით საფრანგეთისა და რუსეთშიც გამოქვეყნებული არ იყო. კარგა ხნის მანძილზე, შავალთაოდ, პოლ ვერლენს (1844-1896 წ.წ.) სიმბოლისტად მიიჩნევდნენ თუნდაც იმიტომ, რომ არტურ რემპო (1854-1891) მისი უახლოესი შეგობი არ იყო წლების მანძილზე, მაშინ რაკა ვერლენის ცნობაში ლექსების ცოკლი „რომანტიზმი უსიტყვოდ“ ფრანგული ლიტერატურის თანამედროვე მკვლევართა აღიარებით მსოფლიო მასშტაბის მქონე იმპრესიონისტული ხასიათის შედეგია. დაახლოებით ასეთი ვითარება სტეფან მალარმეს (1842-1898) პოეზიის შეფასებას და სრულიადაც არ არის საკმარისი ის ფაქტი, რომ ე. წ. „დაწვეულია პოეტება“ მას თავიანთ წინამორბედად და, ამდენად, სიმბოლიზმის მამამთავრად მიიჩნევდნენ ფრანგულ პოეზიაში. ასეთი მავალითების გამრავლება შეიძლებოდა, მაგრამ აქ დავსმენ, რომ რაც შემოხვევაში ასეთივე ვითარება სხვადასხვა იქნეს თავს რუსული სიმბოლიზმის (ამ ტერმინს ფართო მნიშვნელობით ვიყენებთ) ცალკეულ წარმომადგენელთა ზუსტი პროფილის გამოკვეთის ცდიხს (საკმარისია გავიხსენოთ წინააღმდეგობა. ნი ა. ბელის ან ვ. ბრიუსოვის შემოქმედების დახასიათების დროს).

მე, რანაკვირველია, შორს ვარ მტეა რომ არ ვთქვით იმ სქოლისტიკური კვლევის მეთოდებისაგან, როცა ამა თუ იმ პოეტის შემოქმედება მიმდინარეობდა მკაცრ მიჩნეშია მოთავსებული, მაგრამ ძირითადი ტექსტები თუ მსოფლმეგრძემბის მთავარი ხაზი მანაც გვაძლევს გასაღებს აღნიშნულ მიმდინარეობებთან მათი დამოკიდებულების გასარკვევად.

მით უფრო რთულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე, როცა ვცდილობთ გავერკვეთ ათიანი წლების ქართული მწერლობის ერთად კი, „ციხეფრანკულითა“ ორდენის ძირითად ტენდენციებში და ზუსტ კვალიფიკაციებს დაუყოვნებლივ მათი მხატვრული მიდრეკილებანი.

არც ეს არის დასავიწი, რომ იმ დროს, როცა ტიციან ტაბიძის სიტყვით „ვერაპულ რადიუნზე გამართვისაგან“ მიისწრაფოდა ქართული მწერლობის ავანგარდული ფრთა, დეკადენტურ მიმართულებათა დიდი ნაწილი ფაქტურად

უკვე აღარც არსებობდა, ახალ მიმდინარეობებში იყო გადაზრდალი ან კი მხრლოდ მხარულ მოგონებდა რჩებოდა.

ეს წინააღმდეგობანი და წოგვერ აშკარა დაბნეულობაც მსჭვალავს არა მარტო მათ მერ გამოქვეყნებულ თეორიული ხასიათის დამლარაპიებს, არამედ მათსავე პოეზიას, სადაც რემინისცენციები, ცალკეული მასალები თუ აღუზიებ აშკარად მომდინარეობს სრულიად სხვადასხვა მიმდინარეობათა, განსხვავებული სკოლებისა თუ პრინციპულად ერთმანეთის გამომრიცხველ მხატვრულ მიდრეკილებათა მქონე პოეტებისაგან.

ამის უტყუარი მაჩვენებელია თუნდაც ტიციან ტაბიძის შემოთმობაშილი საპროგრამო ხასიათის ლექსი: „გაფიზის ვარდი, მე პრუდომის ჩავედ ვაწაში, ბესიკის ბაღში ვრგავ ბოდღერის ბორცვ უვალღებს“, სადაც ერთმანეთის გვერდით დასახლებულია აშკარა პარანსელი პოეტი სული აბოთლომ და „დაწვეული პოეტები“ ერთ-ერთი ლიდერი შარლ ბოდღერი (1821-1867).

„ციხეფრანკულითა“ ორდენის პოეტების ქმნილებათა უზარალო თვალის გადავლება შეიძვე დავაერწმუნებს, რომ აქ ზუსტი პრინციპები არ იყო დაკული და პარანსელების გვერდით ასვე სწორად არიან წარმოდგენილები იმპრესიონისტები, სიმბოლისტური პოეტის სახეებს ენაცვლებიან ულტრამემარცხენე მიმდინარეობათა (ფუტურისმი, დადიანში) პოეტური ფორმულები და ხაერთოდ სხვადასხვაგვარა „ოზმიდან“ მომდინარე გავლენები.

ამ მოსაზრებას განამტკიცებს ისიც, რომ ამ გავლენათაგან ბევრი რამ აშკარად უცხო ჩანდა და ფაქტურად არც იყო ბოლომდე გამინანებული (რასაკვირველია, შეტყაველებად). აღმათ, ესეცაა უპირველესი მიზეზი, რომ სწორედ ამ ხანებში მათ პოეზიაში ბევრია ძიება, მაგრამ იგივე არაა პირდაპირ პროპორციული მათივე შედეგებისა. პოვა, წოგვერ დაუხამბოთიელი განცდებია, მუტაფორია თუ ავადმყოფურ განწყობილებათა უაღბო ესთეტიკა, თავი რომ დავანებოთ სრულიად უცხო ურანისტულ ნაქადხ აშკარად მიგვანიშნებენ ზემონათქვამზე და სხვაგვარად, მართლაც, წარმოდგენილაც იქნებოდა.

ხოლო ყოველივე ამის გამო, ჩემის აზრით, ე. წ. ქართული სიმბოლიზმი ფაქტაა, რავინდ დაფინებული ჩანდეს „ციხეფრანკულითა“ სურვილი, მათ გატაცებას შეიარ ფილოსოფიურ-ესთეტიკური სკოლის სახე ექნებო. მე აქ ვგულისხმობ მსოფლმეგრძემბის ერთობლიობას და ოდენ სიმბოლიზმისათვის დამახასიათებელ პოეტის, რის გარეშეც რამე სპეციფიკური, სხვათაგან განსხვავებული, ნიშნების მქონე სკოლა წარმოდგენილია. მით უფრო, რომ ამ „სკოლამ“ ვერცერთი ტიპური, სულით ხორცად

აშკარა წარმომადგენელი სიმბოლიტური მიმართულებისა ვერ მოგვცა და ალბათ, ეს შეუძლებელიც იყო (იხ. აგრეთვე თ. ჩხენკელი, წერილები, 1927, გვ. 12).

„ციხფერუანწელთა“ დიდი დამსაზურება ჩვენ სხვაგან უნდა დაეწახოთ და არა ე. წ. ქართულ სიმბოლიტური სკოლის დაარსებაში.

მოძალბებულ ემიგრანტებსა და პაროციანთა მთან პაროლიაში მათ ფართოდ გაუღეს კარი თანამედროვე მსოფლიო პოეზიის გამოცდილებას და იგი ქართული ლექსის განსაზღვრის ერთ-ერთ ფაქტორად მიიჩნიეს (განკვეთული სოციალური პირობების გამო არც დეკლენტური განწყობილებები იყო მათთვის მთლიანად უცხო). მაგრამ საგულისხმო ის არის, რომ მათ ეს ძიებები არ შემოუფარგლავთ რომელიმე ერთი სკოლის ფარგლებით და „პარნასელთაგან“ მოკიდებულებით მათი დარინებული შერვის არემი მოეცა აგრეთვე თითქმის ყველა იმ ხანად არსებული ახალი მოდერნიტული სკოლები.

სინამდვილის მძატარული დეფიციტის არც ურთილავ ამან საპირადად გააფართოვა და სრულიად ახალი შესაძლებლობები წარმოაჩინა უღრმეს სულიერი შრეების წვდომისათვის. ქართული ლექსი უფრო ტყველი გახდა და პოეტის მრავალფეროვანი ხერხებით აღიჭურვა, ამპრისონისებრი ფერწერა თუ სიმბოლიტისათვის დამახასიათებელი დანტერსება ირაციონალური სამყაროთი ქართული ლექსის მომავალი განვითარების გზაზე ახალ პერსპექტივებს სახედა და ეს განხორციელდა კიდევ. გლაკტიონისა და „ციხფერუანწელთა“ ზოგი წარმომადგენლის პოეტური პრაქტიკა შემდეგ და შემდგომ ამის საუცხოო მაგალითად გამოდგება.

გადამწვევტი როლი ითამაშა იმანაც, ეს მათ უტუარ ადღორც მითითებდა, რომ არასოდეს გაუწვევითთ კავშირი მშობლიურ ძირებთან, ქართული პოეზიის დიდ ტრადიციებთან (ეს ხაზი უფრო მათ პოეტური პრაქტიკაში გამოვლინდა) და, ამდენად, არც სამუაროს რელიტური აღქმის ნინანდობლივი თვისებები გამჭრობით ხელიდან, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათი ეს ძიებები „მოდის“ ფარგლებს ვერ გასცლიდებოდა. ამიტომ იყო, რომ „სამშობლო“ თემაც ხშირ შემთხვევაში ასე ორგანულადაა შესისხლბორცებული მათ საუკუთესო პოეტურ ქმნილებებში.

ამავე ჭკულის პოეტებისათვის, როგორც ჩანს, კარგად იყო ცნობილი პოლ კლოდელის (1868-1955) ვერლობრებში სიმბოლიტებისა წაწინააღმდეგო თეზა „მიწის სინედლის უკვდავ გრძობაზე“, რომელიც ეწაურება „ციხფერუანწელთა“ შემოქმედების მომდევნო ეტაპზე წამოყენებულ დებულებას „მიწისთან დაბრუნების“ შესახებ (ვალერიან გაფრინდაშვილის ფრაზა).

განსაზღვრული და მდიდარი პოეტური შესაძლებლობებითი აღჭურვალი ქართული ლექსი

თამამად გამოვიდა დიდ მაგისტრატურაზე და სხვა სებით შიადმყოფი აღმოჩნდა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში მომხდარ ახალ ნაბიჯებთან მიმართებაში. ქართული ლექსის რეფორმაციის პირველი მაქნებრი (გლაკტიონთან ერთად), სწორედ „ციხფერუანწელთა“ იყვნენ და მათვე შემდეგ ბრწყინვალე შედეგებით გაამდიდრეს თანამედროვე ქართული პოეზია.

ტიციან ტაბიძის პოეტური გზაც ამის აშკარა დადასტურებაა.

შემოსენებელი პოეტური კრებულები სამწუხაროდ არ იძლევა საშუალებას მთლიანობაში წარმოვადგინოთ პოეტის მთელი შემოქმედება და ეს, ალბათ, მომავალში განხორციელდება. ამიტომ შეგინდით მის ზოგ ადრეულ ლექსზე, რომელიც წინა კრებულში (1924 წ.) ან ათიანი წლების პარესშია მიმოფანტული. აქ (ვალისსხმობ 1955 წლის კრებულს), არც ის რამდენიმე ლექსია (მაგალ „სერგეი ესენინის“, „ლიალი“, „ნინა შაუაშვილის“, „ოცდაათი აპრილი“ და მრავალი სხვა), რომლებიც ტიციანის შემოქმედების უფრო გვიან პერიოდს ეკუთვნის და კარგად ამხელს, თუ რა ტიპილებით, მტანჯული ვანცლებით მიიწევს წინ ახალი სინამდვილისაკენ მისი პოეტური სიტყვა.

ძველთან განშორებისა და ახლის მოლოდინი ნიადაგ ავსებდა მის სულს, რადგან ამაზ გარდუვალობის კანონი კარნახობდა: „ჩერ კიდევ ვიჯობ ძველებურ ტიპზე, ვტირი შეერული ფიჭვის გედებით, არ შეგინდებთ მე ამ მოტივზე, მე თვითონ ვცხოვრობ ამ იმედებით“ („თბილისის ღამე“, 1927 წ.).

ბრძოლასა და კვილიში გამოზრამედილი მისი პოეტური სიტყვა ახალ ვლერადობას იძენს, ხოლო სათქმელის მაღალი ოსტატობა მზარს უმადრებს სამუაროს ნათელ აღქმას, პარმონისაკენ სწრაფვას. მისი ხმა ფოლადს გამოსცემს, ხოლო პოეტური ხილებით ძლიერი და მასშტაბური. ამის დასტურია ტიციანის პეიზაჟური ლირიკის ერთ-ერთი შედეგის „ამოდის, ნათლება“, რომელიც აგრეთვე 1927 წელსაა დაწერილი:

ამომავალ მზით ოქროს ნათელი
თავზე ადგება საქართველოს მთებს
და ნაშქრებში დამე ნათევი
მთვარე ანათებს და არც ანათებს

ზევით ღრიალით მიგორავს თერგი,
ქვევით გრიალი გაუდის არაგვს,
შუეს გაუდენია უნიღვის ქერქი,
მთა დაუფშენია უხილავ წერაქვის.

ქარს მიაქვს თოვლი და მიხტეტავს,
გადააფარებს ყაზბეგს შვინდებანდ,
შერცხვეს ვაფაკი თუ ამ შუეს ზედავს
და სიკედილს კიდევ შეუშინდება

მივჩერებვიარ ცას გაკვირებით
და აღმიტაცებს სიცოცხლის ფეთქვა.

ვაჭარ-ფეოდალურ სისტემას ფილტვებით, სოციალისტური გული ჩაშედება.

მზიური ფერები, სიკეთეების მთლიანი მანის-ცემა და ეროვნული აღორძინების რწმენა უხვად იღვრება მის ახალ ლექსებში, რომლებიც ოციანი წლების ბოლოსაა შექმნილი. იმ თემებშიც კი, რომლებიც მის შემოქმედებას თავიდანვე თან დაჰყვა, როგორც რაღაც იმანენტურად და მარადიული, იგი გარდასახვის საოცარ თავისებას ავლენს.

პოეტი ერთგან არაჩვეულებრივი გულწრფელობით გვიჩვენებს მთელი მისი შთაფრების ერთ-ერთ უველაზე მაკაცხვებელ ფესვებს: „და აწვალებდა მას საყვარელიმდე, ქართული მზე და ქართული მიწა“. მე უკვე უგმობი აღვნიშნე, რომ „ციხურაუნაწელითა“ შემოქმედებაში ეროვნული სულიკვეთება უკველთვის ძალზედ ფეოქდა და იგი ერთ-ერთი უველაზე აქტიური ფერმენტი იყო მათი პოეზიის თვითშეფადობის გზაზე.

ტიციან ტაბიძის პოეზიაში ეს თემა, შეიძლება ითქვას, უველაზე გამაყვეთილად იგრძნობა და სხვადასხვა ვარიაციებში ვლინდება. ზოგჯერ აქ ერთგვარ გადაქარბებასაც შეიძლება ადგალი, როცა მას ცნობილ პოეზიაში „ციხნი ანგელოზი“ ქართველი ხალხის განსაკუთრებულბა ე. წ. შეხიანიზის იდენტობა გამოხატული. ისტორიზმის თავისებური განცდა, ძველი საქართველოს იდეოლოგიიდან ცნობილი მოტივები აქტორის პოეტური ამოცანის კვალობაზე ერთმანეთშია გადახლართული და ტრავგიკულ ტონალობას იძენს:

- აქ რომ სტიროდა ამირანი, ვინ ვააბრა?
- აქ რომ სტიროდა რუსთაველი, ვინ — ვააბრა?
- აქ რომ იბრძოდა სააკაძე ვინ დააკაჯა?

სახე-იდება „ციხნი ანგელოზი“ ალუზია წმინდა გიორგის მხედარზე და „მარად უკვდავი სული“ ახლებური გახარებაა. ხოლო „გამ-ლილი ველი საქართველოს, აზიის ხარკი“ — თარგმისა და განადგურების სარბილება, რომელსაც ბედისწერასავით ასკვება უხეში და დამორგუნველი ტალღები „მამადის ხმლით“ ხელში და ხან კი „უვითელი ურდო ვიწრო თავლებით“. პოემის პათოსი იქითგან მივყვართ, რომ უკველივე ეს გარდუვალობას კანონია, ქართველი ხალხის ბედისწერაა. ასე იყო და, მისი აზრით, ალბათ მომავალშიც ასე იქნება, მაგრამ მაინც აპოთეოზად აღიქმება პოემის ფინალი. ქართველი ხალხი უკველთვის მაღალი, წმინდა იდეების დამცველია. იგი გამორჩეულია და მას მარად დაუფარავს წმინდა მხედარი, როგორც ეს იყო შორეულ და სამხედლ საუწყებებში. წარსულის რომანტიკული განცდის ძალზე თავისებური ნიმუშებია მისი ცნობილი ლექსების ციკლი „წიგნიდან ქალღვას ქალაქები“ და რამდენიმე სხვა. ეს ლექსებიც მტრულ შემთხვევაში რო-

გორც მოფლმეგრძეების გარკვეული ნაგებობა, პოეტური ხილვებითა და მხატვრული სერმებით დეკადენტური პოეტის საკმარისად დიდი დროებითაა შეფერილი.

ახალ კრებულში მოთავსებული ლექსებიდან ამ თაღისხობისით რამდენიმე ლექსი იქცევის ურადლებას. მათ არ აუღიოთ არც თავამტება (რაც საერთოდ დამახასიათებელია მისი პოეზია-სათვის), არც სიმამრტე, მაგრამ აქ ტრავგიკულ ნოტივს ცვლის მღელვარე პათოსი, მოზუდავე-ბული სიხარულის გრძნობა, განცდა იმისა, რომ იგი ბედნიერი და უღამაზისი ქვეყნის შვილია, მონაწილე და თვითმხილველი ეროვნული აღორძინებისა. პოემაში „ციხნი ანგელოზი“ ჩაქო-ველი იდეა მარად უკვდავებისა სრულიად ახლებურადაა აღებრებული ლექსში „სამშობლო“: „ჩემშიც ვადმოდის, ჩემშიც იღვრება, ჩემი სამშობლოს ფენიქსის ბედა, არ უნდა კვეთს გულს ამღებება, ცუტხლოვანებლად იწვის ახედი“. ეს ლექსი იმითაცაა დამახასიათებელი, რომ საქართველოს ისტორიული წარსული პოეტურ სხებებში ვადმოცემას რეალისტური კონკრეტია უდევს საფუძვლად. არა ბედისწერამ ან გამოცხადების აპოკალიპურმა იდეებმა, არამედ ქართველი კაცის მზნობამ, სულიერმა სიმტკიცემ და დაუღლებლად გარჯამ გადაარჩინა ჩვენი ქვეყნა „აღვჯამ პირისაგან მიწისა“.

ამღებრებით, ლიდა ინტონაციებით განსაკუთრებულია ამავე თემით შთაფრებული ტიციან ტაბიძის ცნობილი ლექსი „მამ გამარჯვება“. პოეტური კაღოს შერჩევისან აქ შეუძლებელია არ ვავიხებნოთ ილიას ცნობილი ფრაზები: „ყარგა რამა ხარ ჩემო ქვეყანა, დამაზად მორთულ და მოყანული, მაგრამ რამდენად მშვენიერი ხარ, იმდენად უფრო მიყვდება გული“. ღრმა დაფიქრებისა და წუხილის განცდას, რომელიც ილიას ლექსს ეფიგურე ტონალობას ანიჭებს, აქ ენაცვლება კონტრასტული ხერხით გამოიქმნული, მოულოდნელობის ეფექტზე აგებული სტიქონები, რომელიც ლექსის საერთო მფორულ ქსოვილს შეფარდება:

ნეტა სადა აქვს ამ ზეარებს ბოლო,
ვინ დარგო ერთად ამდენი ვახო,
სწიბს აღარ გჭონდეს სულაც სამშობლო,
არა არ იყოს ასე ლამაზი!

ტიციან ტაბიძის ეს ლექსი დოუკებელი სიხარულის განცდას ბადებს და იმე, როგორც პოეტის შედევრთა უმრავლესობა, თითქოს ერთი მოსულთქიითაა წარმოთქმული, ხოლო საროდრად მოხდენილი პოეტური გრადაციები მის განუმეორებელ ელფერს ანიჭებს. აქ არის ცნობი, რადღაც მღელვარება, როცა პოეტმა ლექსს იწვეს შემდეგი სიტყვებით: „თუ ჩემი ძმა ხარ, ერთიც მიმღებრ და დაუფოქებ მიწას მუხლებით“, მაგრამ მისი ხმა შემდეგ და შემდეგ ქა-

თეატრის ხდება და მოწოდებასავეთ გაისმის ფრაზები: „...მე კი არ ვუყო ამ გოლიაჲ მთებს, რომ ქონდრის კაცსაც დევაღ ავანთებს“. მაგრამ იგი ბოლომდე არ ენდობა მხოლოდ პათეტურ სმას და ცხოვრებისეული, მსუბუქ საბუნების აქტივობის პოეტურ სურათს. მისი პათეტრა ამ შემთხვევაშიც უხვია და მრავალფეროვანი:

ვინ? მისცა ფერი მუხრანის ღვინოს,
ვინ მისცა ფერი არავის ველებს;
სანამდე უნდა, რომ მზედ ეღინოს
გაჲგარებულ ოქროს თაველებს!

საშუაოს სიღამაშით ალტიენება, სამშობლო-სთან თანაზარობა და მისი პირადი, ადამიანური მოვალეობის მძაფრი შეგრძნობა კომპოზიციურ სრულყოფილობას ანიჭებს ლექსის, მართლაცდა, დადებულ ფინალს:

დავბადებულვარ, რომ ვიყო მონა,
და საქართველოს შედგას უღელა;
მამ გამარჯვება, ტუბილო სიცოცხლე,
დავრჩებით მარად ჩვენ ვანუერლი...

ახალ ლექსებში მძაფრ ნაყადადა შესული განახლების, საკუთარი პოეტური გზის გადაფასების თემა, რომელიც სხვადასხვა ნიშნით ელინდება თითქმის მის ყოველ კმნილებაში, მათ შორის პუბლიცისტურ წერილებსა თუ კრიტიკულ სტატიებში. მე აქ მინდა გავხსენო ერთი ადგილი 1928 წელს დაწერილი ლექსისა, რომელიც უძღვის პოეტის ცნობილ „დედაისტურ მადრიგალებს“ („რა საჭიროა აქ პარფერობა, მართლა მშობლადეა მე ერთ დროს „დედა“), სადაც ძველი გადაფასება, ახლებიკენ სწრაფვის თემა საინტერესო პოეტური სახითაა გადმოკე-მული: „დაუბნისან ვმეპაპარ და ვუსლი ძმად ლმქამებს. ცარცითი არ არა სიხსლინი რომ ვმარდი. საპკოთა მიწავ, გიყოცი ფეხებს, ახალ ცხოვრების ვარ აღავერდი“. ეს ლექსი იმითაც არის საგულისხმო, რომ, ჩემის აზრით, აქ არა მხოლოდ წოგადად არამედ კონკრეტულ მინიშნებით ეკამაუება მის ადრეულ ლექსში გამოვლენილ დედადენტურ განწყობილებას. მართლაც, ადრე დაწერილ ლექსში „სერონის ფა-ლავანი“, რომელშიც ჯერ კიდევ ბოლომდე არ არის აღდგენილი პოეტის სულში დარღვეული სულიერბი თანაზარობა, არის ასეთი სტრიქონები:

ეს სულ ერთია, მინც ვაუგაბარია,
შეიძლება წერა პირობულივით,
თითქმის პატარა ბეშევი ვარ გიფიელით
და წეში სულ სხვას აბარია...

საქარა, რომ აქ უკვე არის დარღული ის გა-ნწყობილება, რომელიც შემოთმობიანი ლექ-

სის საზგანმულ სტრაქონებში უკვე გამოვლენი-ბებული კონცეფციის მნიშვნელობა: „სენსიტი-

ტივანი მთელი თავის არსებით სუნთქავდა პოეტური და ახალ ვითარებაშიც თავდავიწყება-მდე მისული შთაგონებით უმტრდა ძვირფის ადამიანურ საუნწყებს, აღორძინების გზაზე შე-მდგარ მისთვის „მარად უბერებელ“ სამშობლოს. მის ლექსებს ბოლო ნაწილში არჩევულებრივი პუბლიცისტური შემართება მიენიჭა და იგი იქ-ცა ნამდვილ პოეტ-ტრიბუნად. ამ შხრივ, დაუ-ვიწყარა მისი პოეზებია „როინი-პორტი“, „თვრამეტი წელი“ და ზოგი სხვა ლექსიც. ძიებათა დახლარულ გზაზე, ეს ძალზე ნე-შანლობიერია მისი პოეზიისათვის, იგი აძენდა გამოსატვის ახლებურ ფორმებს, დაიწინებთ ებ-რძოდა პოეტურ სიტყვას, მიისწრაფოდა ახალი სივრცეებისაკენ, მაგრამ მისი პოეტური ტალა-ნტის უმთავრესი თვისებები შეუდარებელი აღ-მოჩნდა და მხოლოდ შემდგომი სრულყოფისაკენ ილტვოდნენ.

პირველივე ლექსებში გამოვლენილი სიმძაფ-რე, ცხოველი პერსეფცია, სულიერ წინააღ-დეგობათა დაურობებელი გაშფავება, საოც-არ დამაბულობას ანიჭებდა მის პოეტურ ხე-ლევებს. წარუშლელ განწყობილებას ბადებდა ისიც, რომ თითქმის მის ყოველთვის რაღაც უშ-ლიდა ხელს ბოლომდე გაემეფავებინა მოზღ-ვავებული სათქმელი, რომელიც ფორმისშიერ ას-პექტში დანაწევრებულ პოეტურ ფრაზებსა და სიტყვებში ელინდებოდა. ამასთან დაკავშირებით მართებულად შენიშნავდა, ჩემის აზრით, ერთ თა-ვის წერილში სიმონ ჩიქოვანი, რომ „ტიციან ტამბეს, როგორც სიტყვის ოსტატს, პოეტურ ფორმში შეიძლება არ ჰქონდა ისეთი თავისუ-ფალი სუნთქვა, როგორც გადაკვირვ ტამბეს, გიორგი ლეონიძეს, ანდა მათილი იაშვილს, არც ლექსის ისეთი ნაწერობა და დახვეწილობა, რო-გორც მისი თაობის ზოგიერთ სიტყვის ოსტატს, მაგრამ მას ჰქონდა გასაოცარი ლირიული სიმ-ძაფრე და თავგამეტება. პატრიოტულ თუ სატ-რფილოლ ლექსებში თავდავიწყებამდე მისული გატაცება და მის სტრიქონს გრძობის უჩვეუ-ლო ტევადობა ახსიათებდა მაშინდელ ქარ-თულ პოეზიაში ასეთი დრამატუზებული ღმის პოეტი მე არ მგუალება. ლექსის წერის ღმის იგი თითქმის სიხსლადან იტლება და უძელა-კრლობას პირა გახსნილი ჰქონდა, სიხარულის უველა თასი დაცლილი იყო...“

მე არ ვწერ ლექსებს... ლექსი თვითონ
მწერს,
ჩემი სიცოცხლე ამ ლექსს თან ახლავს.
ლექსს მე ვუწოდებ მოვარდნილ მეწვერს,
რომ გაგიტანს და ცოცხლად დამგარბავს...

შორს რომ არ წავიდეთ, ამ თვისებებს საო-ცრად ახებულს ტიციან ტამბის ცნობილი სატრ-ფილოლ ლირიკის შედევრის „ადამიანთან“ (თა-

მუნია წერტელს), სადაც გამედევნებულ გრძნობას, რომელსაც არც სიყვარულის სუბლიმიზმმა და არც განცდათა სტატიზმზე აქლია, ამჟამად მასში ჩაბუდებული რაღაც თითქოსდა წინასწარგანჩინებული ტრაგიკული აღსასრულის მოლოდინი. ლექსი თითქოს ნეიტრალური ფრაზით იწყება: „შენ აქ რა გინდა, მაგრამ უოველთვის მომავლდება ამ ანანურთან“. მაგრამ იგი გამაყრებელია თავისთავად! პარალელური წყვილით: „შავი არაგვი თეთრ არაგვს ერთვის, წვენი გათიშვა კი ყველას სურდა“. მაგრამ ლექსის ფინალში ისიც ირკვევა, რომ აქ „ანანური“ შემთხვევითი მინიშნება არაა და განსორბების გულსატყვილთანაა დაკავშირებული, როცა აღბათ, კიდევ ერთხელ ივლებს მისთვის ესოდენ ძვირფასი სახე მიტნურისა: „ასე კვდებოდა აღბათ ათასი და მოწმედ ჰყავდათ ეს ანანური, ეს არის ჩემი მკვლარობის ფასი და თვითმკვლელობის იანვანური“. ლექსში „ვრუბლებს მიერ დასატულ თამარის სახეს“, „ნაწ მოგონებებს“ ლეიტმოტივად გასდევს უღრმესი შრებებიდან დაძრული საშინელი წინათგრძნობისა თუ ვარდაუვლი განსორბების სიმამილი, რომელიც მისთვის დამახასიათებელ ენერგიულ სტრიქონებშია გამედევნებული:

გარჩენილი ვარ ქვებზე ვალმაზი
და ახელი მაქვს ლაყურები,
შეშართულია ფეხზე ჩიხამბი
და უსიკვდილოდ ევრ გადერჩები.

ახეთი ინტონაციები, რაღაც შინაგანი წუხილი, ასევე ნაქსოვილი მის მშვენიერ ლექსებში, რომლებშიც ბუნების პოეტური სურათებია გადმოცემული. პოეტურ თვისებამ ქვეყელი ეს სიმამრე განუყოფრებელ ელფერს ანიჭებს მის პეიზაჟურ ლირიკასაც. მე აქ არ ვგულისხმობ მხოლოდ მის ადრეულ ლექსებს, რადგან მათში ამ განწყობილებებს გაბატონებული ადგილი უჭირავს. ახალ ლექსებშიც, როცა იგი ბუნების სურათებს ხატავს, ასევე პერსონაჟიციურების ხერხებს მიმართავს. პლასტიკური სურათების ხატვაზე უფრო მას საკუთარ განწყობილებათა გამედევნება იტაცებს, თუმცა ბუნების გრანდიოზულობის აღქმის შაღლი ნიჭი მას ერთი მისხლითაც არ აკლავ: „წამეტყა თავზე ცა გარღვეული და ცაზე კიდევ სხვა მყინვარის ცა, და დარიალით გადარებული თვალებს ცრემლების თერგი შირცხავს“ ან „და ვადაყურებ აღმასს უფსკრულებს, კვალდაკვალ ჩემი დემონი მომდევს! სიხარულის ბუნდოვანი, პირველი გამოღვიძების სიხარულის გამოხატავდა მას ძალღმ წარმოგვისას მუნების დიდებული პოეტური სურათი:

მე დაიბადე აპრილის თვეში
ვაშლის გამლილ ყვავილებიდან,

მაწვიმს სითეთრ და წვიმის თქვენი მოდის ცრემლებად ჩემს თვალებიდან.

ახეთ დროს მრავალფეროვანი მისი პალიტრა. მკაცრი ბუნების სურათებს, რომლებიც ასეთივე შემწარმებელი ინტონაციებითაა გადმოცემული („შორსი კი მოჩანს თეთრი მუინვარი... თითქოს ქაბუკი სულში მკვინვარებს“), სხვა ლექსებში, ასევე მაუწყებელი მის სულიერ განწყობილებათა ცვალებადობისა, ენაცვლება პეიზაჟის ხატვის სხვაგვარი მანერა, მსუბუქი და მშვიდი ტონები:

ზღვა ისე იყო მშვიდი და წყნარი,
რომ აღარც მახსოვს იყო თუ არა.
ერთად გააღო ცამ შვიდი კარი
და ზღვას საბრყვლად გადაუარა.

პოეტის არტისტული ბუნება თვითგამობავს სხვადასხვაგვარ საიდუმლოს ფლობდა. შემოქმედებითი სიხარულის დიადი წუთებია მისთვის ძალზე ნაცნობი და ახლობელი იყო. მას ეს გრძნობა არატრავის გაუზიარებია კიდევ მკითხველისათვის:

მივალ, მივდივარ და მივიმღერი,
თან საქართველოს მიმაქვს ოცნება,
ვარ გაუთლელი ლერწამის ლერი
ტუჩ-მიუღებლად რომ იყოცნება.

„ქართული მზე“ და „ქართული მიწა“ ნიდავგ აწვადებდა მასზე უსაზღვროდ შეუვარებულ პოეტს და ხანმოკლე სიცოცხლის მიუხედავად მან შესძლო, სამუდამო კვალი დაეშინა ჩვენს სულიერი კულტურის ისეთ დიდ ასპარეზზე, როგორცაა ქართული პოეზია.

ცნობილი ფრანგი პოეტი ლუი არაგონი შენიშნავს ერთ თავის წერილში, რომელიც ვხაჯვარდინზე მდგომი პოეტების შემოქმედებას ეხება, რომ მათ მხოლოდ იმ ნიშნით კი არ უნდა ვაფასებდეთ, თუ საიდან, რომელი მიმდინარეობიდან გამოვიდნენ ისინი, არამედ მთავარია საზოლოდ სად მივიდნენ.

ტიციან ტამიძემ შინაგანი ბრძოლითა და არაჩვეულებრივი ძალისხმევით გადმოიღება ყველა ზღუდე და მოაზურა ამ დიდ პოეზიას, რომელსაც გამარჯვებული ხალხის დიადი სიმღერა უნდა წარმოეთქვა.

ტიციან ტამიძე კვლავ დაუბრუნდა ქართველ მკითხველს და იგი წყნარად მოვიდა, ამა შორს ლექსების კრებულით, არამედ როგორც სანტრებსო მოაზროვნე და მხატვრული პროზის თვალსაჩინო ოსტატი. ამის უტყუარი მოწმეა მისი წერილებისა და ნარკვევების წიგნი. რასაკვირველია, როგორც ზემოაღნიშნული ლექსების კრებული, ისევე წერილების ეს წიგნი სრულია-

დაც ვერ ამოწურავს პოეტის შთქმეპიერების (განსაკუთრებით დასაწინაა, რომ აქ არ არის მისი პირველი პერაოდის ხაინტერესო წერილები და დეკლარაციები), მაგრამ აქაც ნათლად ჩანს ის ფართო ლიტერატურული ჰორიზონტი და მაღალი გემოვნება, რაც უდაოდ იყო ტიციან ტაბიძის შემოქმედების მთავარი ნიშანდობილება. მეთხუცელო აქ ნახავს შესანიშნავ წერილებს ქართულ კლასიკურ მწერლობაზე, დაწვებული გურამიშვილითა და ვაჟა-ფშაველათი და გათავებული ვახლ ბარნივითა და შოთ არაგვისპირელით, რუსული ლიტერატურის კორიფეებზე — პუშკინზე და ტოლსტოიზე, ამერიკაჯავახიას ხალხთა შეგობრობაზე, რომლის გულწრფელი მომდრღლები იყვნენ საათონიკა, შირვაზიადე და ოვანეს თუმანიანი. განსაკუთრებულ ანტირესს ქმნის აგრეთვე ტიციან ტაბიძის წერილები ანდრეი ბელიზე და ვლადიმერ მაიაკოვსკიზე და შთაბეჭდილებას აძლიერებს ის გარემოება, რომ ავტორი ახლოს იცნობდა მე-20 საუკუნის რუსული ლიტერატურის ამ ორ სრულიად განსხვავებულ ბუნების შემოქმედს. შეშარულ სტილში დაწერილი ეს ორი პორტრეტი საგულისხმო მასალებს შეიცავს რუსული ლიტერატურათმცოდნეობისათვისაც.

ტ. ტაბიძემ თავის დროზე შესანიშნავი წერილები უძღვნა ჩვენ სახელგანთიერებულ მოღვაწეებს — აღექსანდრე სუბოთაშვილს, ზქარია ფლიაშვილს, კოტე შარჭანიშვილს, ნატო ვარსიქია და სხვებს. კრებულში ამ წერილების მოთავსება ერთდელ კიდევ ცხაფურს მათი ავტორის შრავალმზრით ინტერესს. თუ ამას დავუმატებ დიდი სიყვარულით დაწერილ სტრაქონებს სახალხო მხატვარ ნიკო ფირისთანზე და მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძეზე, თვალწინ წარმოვიდგება კადრ, რომელიც უკველთვის იყო ჩვენი კულტურული ცხოვრების შუაგულში და მთელი თავისი არსებით გყვრთვინოდა ამ ლიტერატურას.

ტიციან ტაბიძე განსაკუთრებულად იყო დატანრესებული ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებით და ეს არ იყო შემთხვევითი. ტიციანს უდაოდ ბევრი ახლოებდა ქართული პოეზიის ამ გმლოათთან, მაგრამ ეს სახლოვე სრულიადაც არ უნდა გაეყოთ ისე, როგორც ეს ერთდელს ეს მოდათ ქართველი ხამბოლისტების დიდ უმრავლესობას (მათ შორის ტ. ტაბიძესაც). ცნობილია, რომ, მაგალითად, „ციხფერ უანწელთა“ ჭვფუთს თიორტიკოსებსმა ვაჟა-ფშაველას დიდი მიღრეკილება განსაღი და ნათელი ხამბოლური სახეებისაკენ გაათანაბრეს წმინდა დეკადენტური ხამბოლოებთან, სადაც უკველთვის მიხტკურის გმოღას როგორც დომინანტი. ამაზე დაუარდობით ფიქრობდნენ, რომ ვაჟა-ფშაველა ამოვარდნილია მთელი ქართული ლიტერატურის განვითარებას ძირითადი რკოლიდან, და იგი არის ქართული ხამბოლისტების ერთ-ერთი ქვეშარბი-

ტი მამამთავარი. მოუხედავად ტიციანს ადრე გამოთქმულ ახეთივე შეხედულებებისა, ქართული ხამბოლისტების ჯენეზისის საკითხებზე, (რაცც იყენ წემოთაც ვეკონდა საუბარს), იგი თავისი პოეზიის შინაგან ბუნებით აშკარად ბევრ რამეში ენათესავებოდა ვაჟა-ფშაველას და ის უფრო ცხადია შეიქმნა მას შემდეგ, როცა დაშორდა თავის ბუნდოვან შრწამსს დაი შემოქმედებითად მავიდა იმ მდოღარ ტრადიციებთან, რასაც დიდი ქართული მწერლობის მაგისტრალურა ხაზუნდა დავარქვით. ვაჟა-ფშაველასთან ზოგი რამ, შართლაც, ახლოვებს ტიციანს. აქ განსკუთრებითა უნდა აღინიშნოს პოეტური გამომსახველობის სისადავე და ის დიდი უშუალობა, რაც ორივე პოეტმა თავისი შემოქმედების ძირითად პოეტურ ზერსებად აქცია. ვაჟა-ფშაველა რომ იტყვის:

ხარს ვევეარ ნიალაღარს,
რჭით მიწისა ენხვერ, ვბუბუნებ
ღმერთო, სამშობლო მიცოცსლე, —
მინარაიც მის ვდელდუნებ;

არ შეიძლება ამ უშუალობაში, სათქმელის უკველგვარი ზედმეტი ხამკაულის გარეშე გამოხატვაში, არ იგრძნო პოეტის სულში ნიაღვარიით დაგუბებული ენერჯია. პოეტური სიტყვის ამ საიდუმლოებას უფოდა ფლობდა ტ. ტაბიძე (რასაკვირველია, არა ვფას მასსტაბით); ავიღოთ თუნდაც ტ. ტაბიძის ერთ-ერთი უველაზე ცნობილი ლექსი: „იმ არ ვწერ ლექსებს... ლექსი თვითონ მწერს“.

აქაც ახეთივე დიდი უშუალობაა და სალექსო ფრანის ვედაკურის მოწინევა, რაც ვფას მთელი პოეზიის ბუნებაში ვლინდება, მაგრამ ამავე დროს ტიციანის ლექსს უკველთვის თან ახლავს მხოლოდდამხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი სულთერი შართოლცა და შინაგანი დრამატისმი. სწორედ წემოადინიშნული სახლოვე ვაჟა-ფშაველასთან, ვფიქრობ, აძლიედა ტ. ტაბიძეს უველაზე მეტ შესაძლებლობას, რომ ერთ-ერთ პირველთაგანს ჩვენს ახალ მწერლობაში სწორად შეეგრძნოთ ვაჟას გენია. შართალია, თავის შედარებით უფრო ადრე დაწერილი წერილში იგი ქერ კიდევ პრიმიტივისზის ზოგ გამოვლინებას ხედვას ვაფას პოეზიაში, რაც, როგორც ცნობილია, იყო მამანდელი მთელი კრიტიკული აზრის დიდი შეცდომა, მაგრამ აქვე იგი სწორად შეინიშნავს, რომ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების გაგებასათვის ჩვენ არ გამოვადგება სხვა ქვეყნების მწერლებისათვის შემუშავებული მამშარტული ფორმულები, როგორც ამას სრადიოდა ზოგი კრიტიკოსი. აქ უმჯობესია სიტყვა თვით ტ. ტაბიძის მიცეთო: „ეს ჩვენთვის თთქმოს ვასავებიც არის, რადგან, ილია ქვეპავანისა არ იურს, საქართველოში ერთტაპ უკველთვის ჩამორჩება მწერლობას. კრიტიკას მქონდა თავისი გა-

აღილი ყალიბი და წინდაწინ შემუშავებული ფორმულები, რომელთა დეკლარაციისათვის სხვა ქვეყნებში სულ სხვა ხალხი იბრძოდა. ვაჟა-ფშაველა კი ისეთი ცომახიანი იყო მოწოდებით, რომ არცერთ ქვეყანაში ამის პურს არ სჭამენ... და განსაკუთრებით რატომ უნახუბა ახე ვაჟა-ფშაველას გამოჩენას ჩვენმა ქართულმა მწერლობამ? და როგორც აღვნიშნეთ, ტ. ტაბიძემ ერთ-ერთმა პირველთაგანმა ჩვენს ახალ მწერლობაში სწორად მიუთითა ვაჟა-ფშაველას პოეზიის ძირითად ნიშნებზე და ვაჟას გენიის ძალა მის ხალხურობასა და ღრმა ეროვნულობაში დანახა. მან თავისდროზე ყველაზე მაგალითად აღნიშნა ვაჟას ღრმადგამული ფესვები ქართულ სინამდვილეში და განსაკუთრებული კავშირი ჩვენს კლასიკურ მწერლობასთან. ტიციანი სამართლიანად ამხეილებს ყურადღებას ვაჟას ცნობილ დექსზე, რომელშიც პოეტი ამფლავებს თავის დამოკიდებულებას გურამიშვილთან —

— შენ ჩემო წინამორბედო,
უძვირფასესო პაპო.
შენის ცრემლებით მოვხარშე
ჩემი გრძობების ფაფაო.

„ფეოდალური აშკარად — წერს ტ. ტაბიძე — არ შეიძლება პოეტმა გამოამყაროს თავისი პოეტური ვინაობა, როგორც ეს ამ დექსშია გამოთქმული. მხოლოდ რაღაც გაუგებრობაა რომ ამ გულსტეკი აღიარების შემდეგ კიდევ სხვაგან ეძებენ ვაჟას შემოქმედების სათავეს. თვითონ პოეტმა მავსტრალურია ხაზებით გასწავლა და გაშალა თავისი გენეალოგია... ორი მთავარი ხაზი — ერთი ეროვნული და მეორე ხალხური — აერთებს და ანათესავებს დეიო გურამიშვილსა და ვაჟა-ფშაველას“. საინტერესოდ აუენებს საკითხებს ტ. ტაბიძე ვაჟას ენის შესახებ, საერთოდ ეპიკურ საწინებზე ვაჟასა და ნ. ბარათაშვილის პოემებში, ვაჟასა და გურამიშვილის ზოგ საერთო პოეტურ ხერხებზე, ილიასა და აკაკის პოემების შთავრების წყაროებზე.

აქ არის გონებაშეხილური დეკლარაციები, რომელთაგან ზოგიერთს შეიძლება ვერ დავეთანხმეთ (მაგ. ილიასა და აკაკის პოემებში ეპიკური საწინების მთავარ საფუძვლებზე და სხვ.), მაგრამ ყველაგან ჩანს დიდი საყვარული და საკით-

ხებიანობა მძაფრი შემოქმედებითი მიდგომა ტაბიძის აქ გამოქვეყნებული წერილებში. განსაკუთრებით აღვნიშნება წინასიტყვაობა, რომელიც მან მაშინ ერთგვარად მოაწვევლი მწერლის უიარაღოს „მამულუკს“ ახალ გამოცემას დაურთო 1935 წელს და პატარა პორტრეტი ებარსოვიანა, რომელიც გამაზნული იყო იმისათვის, რომ ქართულ მკითხველს დღის სინათლეზე ეხილა ამ საოცარი პიროვნების ჭრ კიდევ დაუბეჭდავი ძვირფასი შემოქმედრობა.

ასევე დიდი სიყვარულით მოგვითხრობს ტ. ტაბიძის ეს წიგნი გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეებზე — ალექსანდრე სუმბათაშვილზე, ზაქარია ფალიაშვილზე, კოტე მარტანიშვილზე, ნატო ვარნაძეზე და სხვებზე, რომლებიც იყვნენ ბევრი ახალი საქმის პიონერები ჩვენს განახლებულ სამშობლოში.

რაც შეეხება ნიკო ფიროსმანაშვილის პორტრეტს, ეს არის დიდი გულისტკივლით აღგენილი და მომავალი თაობებისათვის ხელშეხებად ქცეული სახე დიდი ქართველი სახალხო მხატვრისა. ეს პორტრეტი შესრულებულია ისეთი უშუალოდ, ისეთი შინაგანი სიმძაფრით, რომ მკითხველიც მონაწილე ხდება ამ შეხანიშნავი ხელოვნის გასაოცარი ბედისა. რასაკვირველია, ეს პორტრეტი როდია გამოცემული ამ წიგნში. მართებულად შენიშნავს ამ წიგნის რედაქტორი გ. მარჯველაშვილი, რომ მიუხედავად წიგნის მრავალფეროვნებისა, იგი გამსჭვალულია ერთიანი სულისკვეთებით და საკვირველი შინაგანი მთლიანობით ხასიათდება, და მართლაც, ეს არის პორტრეტი მწერლის თავლით დანახული სამყარო, აღხავს ისეთი ძვირფასი აღმოჩენებით, რომელიც თვით აკადემიურ ლიტერატურაშიცოდნეობას მისცემს მდიდარ საკვებს, უმატებს ახალი პიროვნობებისაყენ.

წიგნი მოთავსებულია აგრეთვე რამდენიმე მხატვრული ნარკვევით. ეს არის უშუალო გაგრძელება ტ. ტაბიძის პოეტური შემოქმედებისა. სხვა ქართველ მწერალთა იმდროინდელ ნარკვევებთან ერთად ტ. ტაბიძის ეს ნიჟიერად დაწერილი ნარკვევებიც უდაოდ ქმნიან გარკვეულ ეტაპს ქართული ნარკვევის ისტორიაში და მიხვან თანამედროვე ქართული ნარკვევის ოსტატებმა ჭრ კიდევ ბევრი რამ უნდა ისწავლონ.

თეზის კვიტარშილი

„ბახტრიონი“ და „სუთი პოეზია“

მართლმადიდებელი ლიტერატურის განვითარების ხელშეწყობის მიზნით

თავის არსებობის არც თუ ხე დიდი ხნის მანძილზე (20 წელი), ვაჟა-ფშაველას კაბინეტში ბევრი რამ გააკეთა პოეტის შემოქმედების კომპლექსურად, ყოველმხრივ შესწავლის საქმეში. ამ საქმის პირველი ეტაპზე თავისი ნიშნით გამოხატულა იყო კაბინეტის მიერ გამოცემული სქელტანიანი კრებული „ვაჟა-ფშაველას“ (1966 წ.), რასაც მოჰყვა მონოგრაფიული შესწავლილი „ბახტრიონი“ (1972 წ.), ხოლო 1975 წელს — „ვაჟა-ფშაველას ხუთი პოემა“, რომელშიც პოეტის უმთავრესი ეპიკური ქმნილებების მრავალმხრივი მხატვრული ანალიზია მოცემული.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს კრებულები დიდ პრაქტიკულ დასაძრავს გაუწევს, როგორც მოსწავლე ახალგაზრდობის და სტუდენტობის, ასევე ჩვენს პედაგოგებსაც. ვაჟის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი პოლო რი კრებული ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში მწერლის ცალკეული ქმნილებების მრავალი კუთხით შესწავლის პირველ სტრატეგიულ ცდას წარმოადგენს და ჩვენც მათში მოთავსებული სტატიების ერთ ნაწილზე ვაჟამხილებით უნდა ვსაუბრობდეთ.

ვაჟა-ფშაველას პოემის კომპოზიციურ მხარეზე ანგარიშგაწევი, ღრმა ანალიზიდან გამომდინარე დეკლარაციები გვხვდება გახტონ ბუჩქის მიერ გამოკვლევაში. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორს კონკრეტულად ორი პოემა („სტუმარ-მასპინძელი“, „გოგონა და აფშინა“) გაუწავლია, იგი მთლიანობაში ითვალისწინებს ვაჟის ეპოსის ძირითად თემატიკურ ტემებს და, ამდენად, ნაშრომში გამოთქმულ ავტორიულ მოსაზრებებს განმარტავდებილი მნიშვნელობა ეძლევა.

საუბრადადგება პირველივე დეკლარაცია იმის თაობაზე, რომ ვაჟა-ფშაველას პოემებში, ჩვეულებრივ, პერსონაჟი მცირე რაოდენობაში მოქმედებს და თავისთავად ეს ფაქტი „მთავრდება თბობის კონცენტრირებულ დაძაბულობას“ (ხუთი პოემა, გვ. 199).

აქვე მითითებულია, რომ ხშირად დინამიზმისათვის ეგზოტ აუცილებელი კონფლიქტი სათავეს იღებს ორი მთავარი პერსონაჟის დაპირისპირებიდან, რაც „ღებულობს დრამატული დიალოგის ფორმას“, განხვავებული მრწამსისა და ხასიათის მქონე ორი გმირის დაპირისპირება და ამ კონფლიქტზე აღმოცენებული ვნებების ნიშნულზე „ერთ-ერთეული დრამატიკული ცნობილი, მკაცრად რომ ვთქვათ კონფლიქტის და დიდ ხელისუფლებას შეფერხებს, ვაჟა, ცალკეულ შემთხვევებში, თავისებურად მოიმარჯვა ეს წაცადი ბერბი. ისიც თავიდანვე გაცხადებული, რომ ვაჟის პოემების დრამატიკის, მოქმედ გმირთა მხარდამხარე და ტოლფასოვანი განსაზღვრავს ბუნების ფენომენი. მკვლევარი ითვალისწინებს, აგრეთვე, ვაჟის მხატვრული აზროვნებისადმი აუცილებელ და ორგანულ ელემენტს — მითოსურ ხაზებს, — ხაიდანაც ამოიზარდა ვაჟის გენეტიკური მითოსი.

ტექსტში ჩართული მარტივი სქემა გარკვევით მიგვანიშნებს კომპოზიციურ თანხვედრებზე და თვალწინად ვერცხვდება, რომ ეს ორი პოემა გ. ბუჩქის შემთხვევით არ დაუწყებია. მოულოდნელი ან ნაძალადევი არც ის არის, როცა დამის წყვილია გამოვლენილი ვაჟისეული დრამატული კოლონიები ფორსმანის შავ ფონზე აღბეჭდილ ფერწერასთანა შედარებული.

საზღაპრულია ის ემოციური კონტაქტი, რასაც კომუნის ცალკეულ ემიზონებთან შეთანხმებული პარტიაშია მტკიცებულების წყალობით აყვარებს.

„გოგოთურ და აფშინას“ კომპოზიციის ღრმა წყალობის ამოღებებს მკვლევარი, როცა „შეფერად მდინარე არავი“ სიმბოლურ სურათად, მომდევნო თავში გამოყვებული უპუნების საწყისად წარმოუდგება. „ეს თითქმისა ვადარეწვებულნი სახე, — წერს იგი, — წყალში (ჩაჯარდნილი) მდინარს წვეთივით გაიშალა მოკლე შეოთხე თავში და შავად შეღება იგი.“ აქ შედარებით მტკია ნათქვამი, ვიდრე აღნიშნული თავის დაწერაში მხატვრული ანალიზი მოგვცემდა. ეს მცირე დეტალი ერთხელ კიდევ გვარწმუნებს თუ რაოდენ სასურველია, როცა ლიტერატურათმცოდნე ზუსტ და დახვეწილ მტკიცებულებას აძლევს.

თავად მკვლევარიც აღნიშნავს, რომ სქემის ასახული საერთო ტენდენციების მიუხედავად, „სტუმარ-მასპინძელი“ კომპლექსური, მრავალგანმტკიცებანი ქმნილებაა და ცდილობს ამ ნაწარმოების რთული არქიტექტონიკა წარმოაჩინოს. ამ თვალსაზრისის ნათელსაყოფად, უფრადღება გამოხეილებულია ერთ მომენტზე, რისი გამოცალკეებაც ვარჯიშულ დაკვირვებას მოითხოვდა: „სტუმარ-მასპინძლის“ დასაწყისი ერთიანად არის ფარული კენება, ტანჯვა და ტირილი, ე. ი. თავიდანვე ზდება ის, რაც „გოგოთურსა და აფშინას“ დასჯანაში მოქცეული“ (გვ. 200).

ძალზე სასურველია მკვლევარის დაკვირვება „სტუმარ-მასპინძლის“ მეტყველ თავის კომპოზიციურ დანიშნულებებზე. ამ თავში სოფლის განაპირა მადლობზე შეფერული ქობის სასაფლავი აღწერა — სამუდამოდ რამის ვნებებისა და წერტილდასმული სიცოცხლის საუფლო აღგზნებულ ბრბოს ხელეზვარული წვიადაური შინს ამოსულად მეტყველს საწამებლად.

სასაფლავი გაქვავებული პეიზაჟი, ეს „დამწვარი, ქვიშიანი გორა“, „სხვედლის ცნების მხატვრულ გამოხატვას“ ემსახურება. აქ რატომ საგანგებოდა შენელებული, დინამიზმით, წრფელადსული გახედებით აღსავსე, დიალოგებით ამოძრავებულ წინა და მომდევნო თავებს, თითქმისა მართლაც შუაში მოუმწვადეთა და დაუწინეთა ადამიანის წარმავლობაზე ღრმა დაფიქრების შემდეგული მოკლე მეტყველ თავი. გ. ბუჩიძე ლოგოთურად, ბუნებრივად მიდის სწორ და ამასთანავე მნიშვნელოვან დასკვნამდე, რომ „ამ თავიდან განდევნილია დიალოგი, ენიდან დიალოგი არის ვნებათა დღევა, ენებათა დღევა კი ეკლავის სიცოცხლის“ (გვ. 203).

მკვლევარის განცხადებას რეალური საფუძველი აქვს, როცა ის აღნიშნავს, რომ ცალკეული თავები უპოვლოების მკვლევარად არაა გამოქმნილი, მათ შორის არ არის „ურთ კიდელი“. ერთხელ, ამის მაგალითად მოქცევა მის „სტუმარ-მასპინძლის“ გაღებულნი მეტყველ და მტკიცე თავები, მათი „ტალღისებური მოქმედება“.

გ. ბუჩიძეს ვაყის ეპოსის ერთ-ერთ დამახასიათებელ ნიშნად მიიჩნია ის მომენტა, რომ ავტორის პიროვნებაში ერთგვარად პერსონალიზირდება „კოლექტიური მიხარობელი“, რითაც ესა თუ ის ეპოსული სტენოგრაფიის იერს იქნის. ასეთი სტენოგრაფიულობის ილუზიას ქმნის სიტყვები: „ამბობენ“, „ატყვანა“, რომელთა გამოყენებათაც ავტორი ნეიტრალურ პოზიციაში დგება, ხოლო ნათქვამს მტკიცე დამაგრებლობა ეძლევა.

ჩვენთვის საყვარელი უდავოა, ავტორთა მკვლევარის აზრი, რომ „პეიზაჟის აგებულებაში ენა-ზოლოგი საწყისი ჰერბობს და, როგორც წესი, წინ უსწრებს მინიშნას“ (გვ. 212).

ცნობილია, ნაწარმოების საერთო მდინარებაში, კომპოზიციის აგებასა და საბოლოო ფორმირებაში, რასაც ზოგჯერ ანალოგიით „მონათვის ხელგონებასაც“ უწოდებენ, თავისი განსხვავებული წყლილი შექმნის არა მარტო ცალკეულ მასალებს თუ დეტალს, არამედ თავის სიტყვებსაც კი.

დაკვირვებული მკითხველი შეამჩნევს, რომ ეს შეიცვალა პირობა (რამდენადაც ამის საშუალებას ნარკვევის მოცულობა იძლეოდა) გასტონ ბუჩიძის მეტწილად კეთილსინდისიერებით გაუთვალისწინებია და შედეგად სასურველი მიიღია.

ნარკვევაში „სიტყვა პერსონაჟისა“ გრ. ფარულავა ევა-ფშველას პერსონაჟებზე საგანგებო დაკვირვების შედეგად თავიდანვე აცხადებს: „ჩვენს წარმოდგენაში კონსტრუირებული ხატა ამ ვიბრებისა ძირითადად მათ მიერვე წარმოთქმულ სიტყვებზე აგებული“. მიიღი ნაშრომი სწორედ იმის დასაბუთების ხანტერებო ცდაა, რომ „გვირის პორტრეტის ობიექტურ მხატვრობას (საკუთარი ავტორისებული შტრახების) ცხადად სკანის მისივე სიტყვა“. ავტორი იმასაც თავიდანვე აღნიშნავს, რომ ეს შეგნებული სტილისტური ზერხია, „სრულიად გარკვეული გზა ლიტერატურული განახიერებისა“.

თავისი დებულების ნათელსაყოფად, ავტორი მარკველ იშველიებს სტატისტიკას და დამატებულ სურათსაც წარმოგვიდგენს, მაგრამ იგი ამ მომენტის (პერსონაჟის აქტიუობა საკუთარი ხატის შესაქმნელად, მხოლოდ მისი მხედველობის არეში მოხვედრალი სინამდვილე) თვისობრივ მხარეზე უფრო ამხეილებს

უფრადღებს და სტატისტიკური მონაცემები ძირითადად ტენდენციის წარმოსახვენად დასკვნად.

გრ. ფარულავა ნაშრომში დიდ ადგილს უთმობს ვაჟს მიერ დიალოგური ფორმების გამოყენებას და დიალოგთა კლასიფიკაციასაც ახდენს, ორ ძირითად ჯგუფად (რეკლამური და რაიული) უოფს მათ. შეუძლებელია არ დავეთანხმეთ მკვლევარს, რომ ინტონაციური ნიუანსებით აღსაქებ დიალოგები ჩვენს თვალწინ ვარაუდულად აცოცხლებს გვირებს, ჩვენ არა მარტო სახის გამომეტყველებასა და მოძრაობას ვხედავთ, მათი სულის შეფთვაც, შენაგანი მდებარეობაც გამოგვეცემა; ამათ სურათი და, საერთოდ, მთელი ნაწარმოები შეტდინამიზმს, ხატოვანებას იძენს. დიალოგურ ფორმებთან უშუალო კავშირშია ე. წ. პირდაპირი შეტყუება, სადაც ინტონაციურ ენის ხატების ძირითადი ფუნქცია ტყუარება, პირდაპირი შეტყუების, როგორც შეგნებული ხერხის გამოყენებას ზოგი ავტორი (ე. აუტრებახი) სახარებაში ხედავს და ანტიკური მწერლობისაგან მისი გამოიჭენს ერთ-ერთ სტილისტურ ნიშნად მიიჩნევს.

შეტად შეამბეჭდავი და დამაქერებელია „აღუდა ქეთილაურში“ განფენილი დიალოგური სიტუაციების ანალიზი, ასეთ კოდეზთ და გულსუფრით რომ მოკადებია ჩვენი მკვლევარი. აქ დიდი სიწესტიათა ფიქსირებული დამორსპირებულ პერსონაჟთა (ხვეისბერი და მინდია) ტონალობის გრადაცია, გთვალისწინებული და შეფასებულია ყველა დეტალი, რამაც ეს ზედაპირული დრამატისმი განაპრობა, აქვეა გამოყოფილი „თხის საფხვური ტონალობის კიბაბებური აღმავლობისა“. რასაც აღუდა: ურბოზაზე ხვეისბერის რეაქცია გრადუალად გამოკვეთილ სახეს აძლევს და რაც ასე ხარწმუნოდ აიხასა მკვლევარის მიერ შედგენილ სქემაში.

სახეებით ვეთანხმებით გრივარ ფარულავას, რომ გვირის მოდელის ავტოში ვადაშეყვეტია თვითშეგნება, და აქედან გამოდინარებ საქუთივ პერსონაჟის სიტუაც, მაგრამ არ დავტარებს ესეთი შთაბეჭდილება, თითქოს გვირის ვარცხუელი თუ ფსიქოლოგიური პორტრეტის დახატვისას ავტორისებულ სიტუაცს მინდიაშიაღიწყ დიდი მნიშვნელობა არ მქონდეს, აღმათ იმას აღნიშვნაც საჭირო იყო, რომ არაერთი გვირის (აღაზა, გივლია, აღუდა ქეთილაური, მინდია...) ხატის შექმნაში ძალზე ანგარიშგასაწევია ავტორისებული თხრობა და რეშარკები, მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულად რეშარკები ხშირად თვით პერსონაჟის შინაგან ხმის წარმოადგენს. აღაზას მკავლითზე ეს კარგად აქვს შენიშნული თავად გრივარ ფარულავას, ხოლო მანამდე აღუდას გულში

ქვეყნობიერად დამრულ და ავტორისებულად კითხვით მინიშნებულ აზრის დინამიკურ თავისებურებას ვალმბრივ საინტერესო წიგნში („ტრადიციული ნიღბები“) საგანგებოდ წერდა თამაზ ჩხენკელი.

გასაგები მიზეზის გამო, მოკლედ და ფრაგმენტულად შევეხეთ გრ. ფარულავას ძალზე პრინციპულ და დრმა ტრადიციით დაწერილ ნაშრომს. თუ იმასაც ვავითვალისწინებთ, რომ ამ კუთხით პირველადაა განხილული ქართველი მწერლის შემოქმედება, კერძოდ, ვთვათვთავება იქნის, ცხადი გახდება მკვლევარის მიერ ვარეული დიდი და სასარგებლო მუშაობის ფასი.

სახიამოვნოა, რომ „სუთი პოემის“ ერთ-ერთი თვალსაჩინო ნაშრომი — „ხალხმრავალი ეპიკოდები“ — ჩვენს ცნობილ თეატრმოდენს ნათელა ფრუშაძეს ეკუთვნის.

თეატრის სპეციფიკის ღრმა ცოდნამ ავტორს საშუალება მისცა ვთვათვთავებას პოემიდან გამოეყო მასობრივი სცენები და 16 სახეობად წარმოედგინა.

პოემებში ჩართულ ამგვარ ცალკეულ სცენებს, ავტორის აზრით, კონკრეტული სიტუაცია, ვარეული კანონობიერება მოითხოვს იგი წერს:

„ყველა სახის მასობრივი ეპიკოდის საფუძველია მოვლენა, რომელიც მასის გამოჩენას განაპრობებს. მასის გამოჩენა აუცილებელი უნდა იყოს გმირთა ცხოვრებისათვის, მათსადაშე, ვარეული დანიშნულების მქონე“ (გვ. 232).

ცოტა ქვემოთ ოსტატურადაა მინიშნებული თუ რა გადამწვეტ რაღ თამაზობს „გოგოლაური და აფშინაში“ ერთადერთი მასობრივი ეპიკოდი, როცა „ფრანული სფლიტად ვანწმენდილი, გარდაქმნილი საუთადარი თანასოფლელებს ხატს ავებრებს. ამ მომენტის ხანგასმისას საშარათიანად აღნიშნავს ნ. ფრუშაძე: „საქმარისა წარმოვადგინოთ აფშინა, რომელიც იმავ ლოცვის სიტუაცს ხატობაში სახალბოდ კი არა, საქუთარ სახლში წარმოაქვამს მარტო, რომ ნათელი გახდეს იმ მასის დანიშნულება, რომელიც ისმენს აფშინას ლოცვას“.

შესაძლოა ენთეტიკური მხარე, ნაშრომის იმ ნაწილისა (სულ საშოივ გვერდო), სადაც 16 ნაირსახეობად დაქუფებული მასობრივი ეპიკოდებია ჩამოთვლილი, არ იყოს იმდენად მიზიადელი, მაგრამ დიდ დამხარებას ვაუწევს ყველას, ვინც მომავალში ვაჟა პოემების სცენაზე დადგმას ან ეკრანიაციას განაზრავს.

მასობრივი ეპიკოდების დანიშნულების თვალსაზრისით, კარგადაა განხილული „აღუდა ქეთილაურში“, პოემაში შეგახება გვირისა და

მასს შორის, ჩვეულებრივ, სახალხო თავშეყრას ადგილას ზდება და ბუნებრივად გვერდნება მკვლევარის დასკვნაც, რომ „მასობრივი ეპიზოდი მოვლენის დრამატუზმის გაზრდის მიზანს ემსახურება“. ერთხელ ჩასახული მშაფრთხი კონსულტატის კულმინაციაშივე ასვლასაც ხატობაზე აღწერია მასობრივი ეპიზოდი ემსახურება, რაც, რა თქმა უნდა, შეუძრნეველი არ ღარჩებოდა მკვლევარს.

მკვლევარს მისთვის საინტერესო მასალას განსაკუთრებით უჭყად აძლევს „სტუმარ-მსახიზნილი“. ამ ნაწევრებია თუ როგორ სიმკვეთრის ძივს შუიამძიებთ გონებდაზნებულეზუღი ბრზოს მოჭრაობის ფონზე პოეზის შთავარ შვირთა (წვიადურთ, ჭყყოლა, აღზა) ხაზებთ.

ვფიქრობთ, შრავლისმეტყველი და ფრთად საფრთხილდებოა ნაშრომის ბოლის გვერდებულთ დასკვნა, რაც, რა თქმა უნდა, დამაღი კონკრეტული მასალის საყმად დამაბული ანალიზის შედეგად მიუღია. ამ ეს დასკვნაც:

„თუ ვთავს პოეზიეში არსებული მასობრივი ეპიზოდების სახეობებს სათეტრო დიტერატურაში მითითებულ მასობრივ სცენათა სახეობებს შევუღარებთ, ადვილად შევამჩნევთ, რომ ვთვა-ფშაველა იმგვარ ამოცანებსაც უყენებს ქართულ თეტრს, რომლებიც მას, ქართულ თეტრს, ჭერ არ ამოუხსნია“.

(გვ. 246-247).

ვთვა-ფშაველან ტროპების მეცნიერულად შესწავლის საქმეში უღავოდ წინჯაღადგმული ნაზიჭი იყო „ბატრიონის“ მხატვრულ-ანალიზის შემცველი კრებული. „ბატრიონის“ შეღარებებს ეძღვნება აკაკი ხინთიბიძის შტატ-შრსულნიზნი წერაღი, სადაც მკვლევარბ ანართ საინტერესო დაკვარვებან გვთავაზობს. თვიდანვე შეღარება განმარტებულა, როგორც „ტროპის შატტივი, პირველდწვებითი ხაზე“, შვარამ აეტორს აბით იმის თქმა სრულადაც არ უნდა, თითქოს ცალკეულ შემოხვევებში შეღარება მხატვრული ზემოქმედების ძალით სხვა ტროპებს ჩამოუფარღებოღეს. შთავარბა, რა ღარბების იქნება თავად შეღარება და რამდენად შესახერ კონტექსტში იზმარს მას პოეტბ.

საგანგებო დაკვარვებან მკვლევარბ იმ დასკვნამდე მიუყვანია, რომ „ბატრიონში“ შეღარებას გაკლებით ქარბობს მეტაფორა და ამბს, ძირითადად, პოეტის ფანტაზიის ხითამაშეს შთაწერს. უნდა დავთვანბნოთ აკაკი ხინთიბიძეს, რომ შეღარებათა თვითმიზნურბ სიუბვე თავსთავად ცოტას ნიშნავს და რომელიმე ფორმალისტმა პოეტმა ამ შირბ დიდადაც რომ ჭდაპარბოს ვთვას, ეს არ იქნება უპარტესობის გამოამხატველი.

ასევე დამარწმუნებელია და თვით პოეზიის

ბუნებას ემყარება მკვლევარის განცხადება რომ „შიწიერი რეალიზმის სხვა სინამდვილედ გარღქმინის მიზანი ვთვას ბიძგს აძლევს საბეთა სრული მეტაფორიზაციისაკენ“.

წერილში ჩვენა ყურადღება შთიქცია ერთბა გარემობამ, რაზედაც თავად აეტორბ გაკვრით წერს, მხოლოდ ერთი კუბითი ამბბლებს ყურადღებას; ამ ნებისმიერადა დასახებულეზული საგნები, რასაც უნდა შევადაროთ (ელვა, ქარბ, ნოსლი, შვტ, შთა, შეხბ, ვარსკლავანი, ცისკარი, ყვავილი და სხვ) და მით მიმართ წინასწარ ნათქვამია რომ აზნი „მთის ბუნებას და ყოფაცხოვრებას ოდნავ გაკნობილ შეიხველისათვის სახეობის ნთელი და ვახაგებია“. ეს, რა თქმა უნდა, ასეა. ამავე ღროს, ტროპების მახალად გამოყენებულ შეღარების საგნებზე დაკვარვება კონკრეტულ წარმოდგენას შეგვიქმნის ვთვას პოეტურ სამყაროზე, თემატურ რკალზე. ზედვის თავისებურებება თუ ძირითად ტენდენციებზე — უფრო ცხადად დავინახავთ, ერთი სახიხა ან თვისების დასახატად რა და რა საგნებხა და მოყლენებს მოუხმობს პოეტი, ამის მეტყველ შავალით თავად იძლევა აეტორბ, როცა გარბს ხაზასმულ თვისებებზე საუბრბას აცხადებს, რომ „შეღარების ნიშანთაგან ყველაზე უფრო ხშირბ და გავრცელებულია შამაცობა“. იბეთი პატრიოტული სულბსკვეთებთ აღხავს პოემაში, როგორიცაა „ბატრიონი“, ზე დასკვნა უყოლად მსალადღელი იყო, შავრამ მეტი დამაქრებლობა და ფახბ აქვს. რადგან იგი ფაქტურ მასალას ეერღნობა.

აკაკი ხინთიბიძე ცალკე გამოყოფს ებილოგის სიმბოლურ სურათს, სადაც ვთვა შეღარებას მიმართავს:

ერთს ღღენა გველი, ეთ ნოსლი, გაწოლილიყო ხეზედა.

და იქვე დასძენს: „ცხადია, აქ, უპირველეს ყოვლისა, პლასტიკური სურათი გვაქვს: ხეზე გაწოლილი გველი შეღარებულია გაწოლილ ნისლთან, შავრამ, ამასთან ერთად, აღნიშნულ შეღარებაში გველის მოტვის დამახასიათებელი შინაარსიცაა ჩაქსოვილი, რაც მკობხველისათვის, შესაძლოა, ბოლომდე გაკნობიერებული არ არის, შავრამ თავის იღუბალებით შინიხველია და საინტერესოა“. ასეთ შთაბეჭდილებას აღბათ აღმრავს წყლის სტიქიასთან გველის უძველები მითოლოგიური კავშირი, თუმცა, „ბატრიონის“ ამ იშვიათი სიმბოლური სურათის დაკონკრეტება არც უნდა იყოს საკვალდებულო.

ჩვენის აზრით მნიშვნელოვანია მკვლევარის დებულება, რომლის მიხედვითაც, „სკილდება

რა ტროპის ფარგლებს, შედარება გამოყენებელია, როგორც კომპონიციური ზერხი". აქ ა. ხინობაძეს მხედველობაში აქვს შედარებათა გზით ორი გამოყვეთილი ხასიათის (დუხუშისა და ზეზუას) ჩვენება. ამ სწორ, დასაბუთებულ დებულებებს მოსდევს ახვეწილო ფორმები, მთელი ნაშრომის შემჯამებელი დასკვნა: „საკათა უბრალო მსგავსებიდან, მოკლენიდან მოკლენაზე თვისებათა ვალტანინიდან შედარება ამაღლებულია პერსონაჟთა სახის შექმნის როლად ხელისაყენებელი".

ვფას შედარებას უფრო ვრცლად მიმოიხილავს ნინო აბესაძე. მკვლევარს ხაზინოდ მიაჩნის სიდიდეს უწყობდა ზელა — ხუთი პოემა. ისიც ვამ დასკვნად მიხვდა, რომ ვფა საკმაოდ ზნორად მიმართავს შედარებებს, „ოუ მცა, მტაფორასთან შედარებით, მათი რიცხვი მაინც შეზღუდულია".

ნინო აბესაძეს ძალზე დიდი შრომა გაუწევია, რათა ხუთ პოემაში რეალიზებული შედარებების ნაორგვარობა გადმოეცა, რამდენადმე სრული სურათი წარმოედგინა. ცალ-ცალკეა შედარებები განხილული განმარტული ფორმებისა და შინაარსის მიხედვით, უშრატდებმა მკვლევარმა მათი ზმარების სისწრაჟსაც უწყობდა ლა მოვეტიერის, რომ ავტორის პოეზიის ვალტანინებულად დინამიკურია, მაგრამ უაქსიოდ, აღნათ, შედარებათა ასეთი მწყობრი და შრავალფორმანი კლასიფიკაციის დადგენა გაუჭირდებოდა.

ჩვენ სადავოდ არ გვეჩვენება ნინო აბესაძის მხედველობა შედარების ნიშანზე. იგი წერს:

„თავისთავად ცხადია, რომ ეს ნიშანი უნდა გაანდნეს ორივე საგანს, ოღონდ მერორე საგნისათვის ეს ვაცილებით უფრო მეტი ოდენობით უნდა იყოს დამახასიათებელი, ვიდრე პირველისათვის. სწორად პირველ საგანში ამ ნიშნის არსებობის ხაზგასასმელად ზედბა შედარება".

ვფიქრობ, ამ სწორი და ცნობილი თვალსაზრისის აბსოლუტიზაცია, ყველა სახის შედარებაზე მისი ვაქცილება არ იქნებოდა მართებული. ზოგიერთი შედარება დამხმარე სიტყვების, კავშირების, ვით, როგორც, მსგავსად და სხვ.) ვარემეს ხორციელდება და ამ დროს ორივე საგანი თანაბარ მდგომარეობაში ჩაყენებული, მათზე თანაბრადა განაწილებული შედარების ნიშანი. მავალითად გამოვადლებოდა ოთხდაც ბარათაშვილის ცნობილი სტროფი:

მაინც რა არის ჩვენი ყოფა, წუთისოფელი, თუ არა ოდენ სიწყული აღუყვებელი?

აქ ორი საგანი, შედარების ორი ობიექტი ერთმანეთს ფარავს, მათ ერთგვარად იგოგობის ნიშანი აქვთ დასმული. საგულისხმოა

ამ სახის ვრცელოდ კენადისებური (სიმეტრიული) რიგები:

... მისთვის (პოეტისათვის — ე. კ.) წუთისოფელი და აღუყვებელი სიწყული თითქმის ისე ეთხვევა ერთმანეთს, რომ ისინი სხვადასხვა რამესაც კი აღარ წარმოადგენდნენ. (ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი, 1972, გვ. 176).

ცხადია ასეთ შემთხვევაში შედარების ნიშნის მეტნაკლებობაზე ლაპარაკი გაუშართლებელია.

საერთოდ კი, ვფა-ფშველას პოეტური ენის მომავალმა მკვლევარმა ნინო აბესაძის აღნიშნული გამოკლევა უთვოდ უნდა გაითვალისწინოს.

ნინორად, ამათემი პოეტის ოსტატობა და სიდიდე იმისდა მიხედვით ფასდება თუ რამდენად ზუსტია იგი ეპითეტთა შერჩევაში. ეპითეტზე დეკორაციების ლიტერატურულ ძველთა შორის კავშირისა და ერთგვარი ნათობის დასადგენადაც დიდი დამხმარების გეწევა შეუძლია. მავალითად, შენიშნულია ამარადარტყანისისა და ვეფხისტყაოსნის სიუეტური მოტივების მსგავსება, მაგრამ ვაცილებით დამაფორტებელი და ვასოყარია, როცა ინდოთ მეფე ანგსალოში და არაბეთის განმგებელი არსტევანი ერთი და იგივე ეპითეტებით („პორტუგალი", „განგებანი") არიან შემკულნი (ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი, 1975, გვ. 215), ასევე საყურადღებოა მსგავსი ეპითეტების არსებობა თამარისა და იმავე ვეფხისტყაოსნში, როცა ეს ეპითეტები გამოყენებულია, ერთის მხრივ, თამარის, ხოლო მეორეს მხრივ, ნესტანის მიმართ (ივე, გვ. 28). საკნებოლ კანონზომიერია, აგრეთვე, როცა პ. ინგოროფა რუსთაველისა და ბარათაშვილის პოეზიაში თანხვედრების საჩვენებლად საერთოდ ეპითეტებზე მიუთითებს, მათს ერთგვარობას ეყრდნობა.

ამ შემთხვევებში სრულიადაც არ იგულისხმება შტამბად ქცეული, ვაცივითი ეპითეტები, რომელთა პოვნა ერთი თუ სხვადასხვა ეპოქების ნებისმიერ ძველებში შეიძლება.

სავულისხმოა, რომ სოფისტები მომეროსის ეპოსის პერსონაჟთა დახასიათებისას ამისავლად თვლიდნენ სიტყვა-ეპითეტს. „ილიადასა" და „ოდისეას" ვმირებს, სხვა მრავალ ეპითეტთან ერთად, ვაანათა მყარი, ძირითადი, ყველაზე ზნორად გამოყენებული ეპითეტები, მთელი სიხვევისა და სიღრმით რომ ვადმოგვეცმს თვითიული მათგანის ხასიათსა და თეატებებს. ცნობილ სოფისტს მიზის ოდისევსის უმთავრესი ეპითეტი — პოლუტროპოს — ვაგებული მქონდა, როგორც „მრავალმეცია". სყრატეს მოწაფე ანტისთენე

დაეცვა გზოთების ასეთმა გავრცელებამ, ვინაიდან ეშმაკობა მომეროსის გმირების წინაშეაღიარების შეუფერებლად მიიჩნია. მისი გავრცელებით, ეს ეპიკური „ერთის მხრივ, ნიშნავს „საქციო-ელს“, მეორეს მხრივ, „სიტყვების გამოყენების“. აქვე დამოწმებულია შემთხვევა, როცა მომეროსი სიტყვას ტროპოს (სახე) მიუბრუნებს მიმართ ხმარობს: ფროსანსვე ნაიქამია (ოდიხა. XIX, 521), რომ „იგი ხშირად ცვლის (გალობს) ზერხს (სახეს) და ღვრის მრავალ-ფერად ზმას“. ამ არგუმენტს ანტიბუნების ურავმენტში მოსდევს დასკვნა: „ხოლო ბრძენ-კაცებს აქვთ სიტყვის ძალი და ერთი და იმავე უზრის სხვადასხვა სახით გამოიქვამა ძალუძით. ერთსა და იმავეზე მტკაცებლების მრავალი სა-ხე რომ იყოს, მათ შეუძლიათ იყონ „მრავალფერადად“. ბრძენთა აქვთ უნარი კარგად მო-ეცნენ აღმაქმნებს, მომეროსმა ამიტომაც უფროდა ბრძენ ოდიხესს „მრავალმხრივი“, რადგან მას შეეძლო „მრავალი სახით“ (ზე-რხით) მიდგომოდა აღმაქმნებს“.

ამერად მის დადგენა არ გვიანტრეცებს, თუ ვინ უფრო სწორი ახსნა მოქმედნა ოდი-ხესის სახეს, ჩვენთვის ის უფრო მნიშვნე-ლოვანია, რომ ანტიბუნების მიზნად დასახვა სიტყვის მემკვიდრით ჩაწვდომოდა ავტორის შთანაფერს, ეპიკურში დაეახვა შემფასებ-ლური ნორმა და გმირისადმი მომეროსის და-მოცლებულობა ეჩვენებინა.

აქედან ცხადია, რა მნიშვნელობა ექნება ვუას ოსტატობის, მისი პოეზიის თავისებუ-რებათა წარმოსახრნად ეპიკურის მრავალმხ-რივ შესწავლა და დახასიათებას. პროფ. ს. ზუციანიშვილმა დაავირობების საგნად გაიხადა „ბაბტარიონის“ ეპიკურ აქ დანმომეფერობი-თა დახასიათებულის — მუდმივი, მარტვი, რთული, მეტაფორული და სხვ. ეპიკურები, პოემიდან მოხმობილია საბუნებისმეტყველო მასა-ლა, რაც ერთგვარ წარმოდგენას გვიქმნის ვუას ეპიკურთა მრავალფეროვან ბუნებაზე-ცულება გამოყოფილი კვირის, ლუხვის, თა-მარისა და ლამარელის მუდმივი ეპიკურები; ხაზგასმითაა ნაჩვენები, რომ ეპიკური გმი-რის ხასიათისა და (179 გვ.) პორტრეტის გა-მოკვეთის ერთ-ერთი მთავარი და მოქმედი ხერხია.

ს. ზუციანიშვილი „ბაბტარიონის“ თავისებუ-რებად ფიქსებს ისეთ ეპიკურთა სიმარჯვებს, სადაც ორი და მეტი განსაზღვრებაა, ავტორე-ფერის (განსაკუთრებით შავის) აღმნიშვნელ მეტაფორებს. პოემის მხატვრულ ღირსებად მიაჩნია მკვლევარს რთული მეტაფორული ეპიკურის გამოყენება, როგორცაა, მაგალი-

თად: „გმირთ ოფლისმდებრელი მკვლევარს სხვ.“

ამ მცირე წერილში რაიმე მოულოდნელ ან საეჭვო დებულებებს არ ვხვდებით. სავსე-ბით მართალია მკვლევარი, როცა დასასრულ წერს:

„ეპიკურებით ვაფ-ფშაველა ბუნებას ხელ-შესებად, დასახადა და ცოცხლად ხატავს. ეპიკურები გვიჩვენებენ ავტორისა და პუბ-ლიკის აუტენტიხ მისმართებას ამბებისა, საგნებისა და მოვლენებისადმი“. ესა და სხვა მხავის მისაზრებები უვლელან სთანადო მკვლევართაა გამაგრებულა.

გულოკო კალენდარიშვილს გაცილებით მე-ტი მასალა ჰქონდა ხელთ (ხუთი პოემა), ვუას ეპიკურის მთელი სიმდიდრე და მრავალ-ფეროვნება ეჩვენებინა, მაგრამ წერილის ახე-რი შეზღუდული მოცულობა (წიგნის შეადო-დე ვერადი), რა თქმა უნდა, ამის საშუალებას არ მისცემდა, ამიტომაცაა, რომ მკვლევარი მეტწილად მინიშნებებს სჭერდება.

წერილის დასაწყისშივე ხაზგასმულია ერთი საყურადღებო მომენტი: „ვაფ-ფშაველას ხუთ-სავე პოემაში მრავლად არის იმეფარად გამა-რთული მასალები, სადაც ეპიკურთა წარმოა-დგენს გასართომავ ერთეულს და ლექსის კო-თხვისას ინტონაციურად გამოიყოფა“. (გვ. 262).

შეიძლება ის ფაქტი, რომ სარითმო ერთეუ-ლებად გატანილი ეპიკურები „ლექსის კითხ-ვისას ინტონაციურად გამოიყოფა“, არ ქმნა ამ მოვლენის ასახსნელად მართალია, პოეტრ-ბი, ლექსის ინტონაციის გასაძლიერებლად ზვირად მიმართავენ ინტერსოლ წყობას, მაგ-რამ, ვარდა ამისა, ვუას პოემაში ამ მოვლე-ნის სიხშირეს, ჩვენს აზრით, ბევრწილად გან-საზღვრავს სხვადასხვა სუფიქსებით (განსაკუთ-რებით იან სუფიქსი) ნაწარმოები ეპიკურ-ტების რითმებად ზვირ გამოყენება. მაგა-ლით ამ ტიპის ეპიკურებისა, რომელთა მე-შეუბოითაც ძალზე მოსაზრებელია საგნისა თუ მოვლენის ერთი ძირითადი შტრახობა და-ხატვა, თავად მოქვს წერილის ავტორს.

აღნიშნულ მაგალითს წინ უძღვის მკვლევარის მეორე დებულება, რაც უკვლასათვის, ვინც ვუას პოეზიას იცნობს, არ უნდა იყოს მოულოდნელი:

„ვაფასათვის საგნის, უმეტეს შემთხვევაში, შხოლოდ ერთი ატრახებით გამოხატება. ათასი შესაძლებლობადან ვაფ ირჩევს ერთს — საგნის საყოველთაოდ ცნობილ, სპეციფიკურ თვისებას“... (გვ. 262). თუმცა, უნდა ითქვას, საგნის ამ ცნობილი, უმოკრესი თვისების ხაზგასმა პოეტის ეპიკურტ სრულიადც არ უკარგავდა თავისთავადობას. ამ მხრივ ვუა, რამდენადმე, ბუნების ენათესაებზე, რომელიც

¹ Древниегреческая литературная кри-ტიка, М., 1975, გვ. 46—47.

საქართველო

მუღამ აგნებდა ერთადერთსა და ყველაზე ზუსტ ეპითეტს — როგორც თიონ ბტყადა, „პოეზიის სულს“. ამ მოვლენაზე პუშკინისადმი მიძღვნილ უხადლო წერილში იმათათვე მიუთითა გოგოლმა. შემთხვევითი როდია, რომ შეკლევარები მის შემოქმედებაში ერთადერთი შესაძლებელი, შეუცვლელი ეპითეტისავე ლტოლვას ზედავენ. გვიანდელ, სიმწიფეში შეხულ პუშკინს „არ უყვარდა მეტაფორები, შედარებები“... (ე. ვინოკუროვი), ძირითადი სიმძიმე ეპითეტებზე გადაქონდა, აქ სწორედ ეპითეტი — „ერთი სიტყვა ელვადავით ანაბებს ღრსს, მოვლენას, ადამიანს“ (ე. ზებროვი).

ასევე დამარწმუნებელია გ. კალანდარიშვილის განცხადება, რომ „ვფას პოემებში ეპითეტები იშვიათად სცოლდება ჩვეულებრივ, სასუბროს მეტყველების წრეს. მათი მხატვრულია და ემოციური ტონი კონტექსტშია ხაძიებელი“ (გვ. 268).

ცოტა ქვემოთ, შეკლევარს კარგად აქვს ნაჩვენები, პოემა „ეთერდანი“ მოტანილი ნაწყვეტის მაგალითზე (1159-1160 სტრ) თუ თავის ადგილას ნახშირი უკვლად ჩვეულებრივი ეპითეტები როგორ იქნეს ახალ ელვარებასა და მიწოდებულაბს.

ლტერატურულ შაბლონს, ე. წ. კლიშე-ეპითეტებს, გარკვეულ მიზეზთა გამო (ხამეტყველო ენაში მათი მტკიცედ ფიქსირებება), ძნელად რომ რომელიმე შეერაღად გაქცეს. გ. კალანდარიშვილი მსგავს მაგალითებს ვფას პოემებთანაც ასახულებს. აქვე ეხება შეკლევარი მუღამზე ეპითეტებსაც, რომლებზეც თავიანთი ადგილებით და შინაარსობრივადაც („რუინის გული“, „უჭირი ზღვა“, „შვიდ დღე“, „ცხარე ტყემლი“, „უბრალო წამალი“ და მისთანა) ზემოთ ნახსენებ შაბლონებთან არიან დაკავშირებული.

ვაჟა-ფშაველას პოეტკაში ცენტრალური ადგილი მეტაფორას უჭირავს, ყველაზე მეტად აქ გამოვლენილია გამოხატვის მისთვის პირისებრი, პოეტური აზაროვნების ღრმა, შინაგანი მდინარება. თავად მას შექმნის მომენტი ქვეცნობიერ აქტად ესახება. როცა ერთ თანამედროვეს (ი. გომელაურს) მისთვის შემოქმედების პროცესზე უკითხავს, ვფას უპასუხებს:

„სხვისი არ ვიცი, მაგრამ მე კი, როდესაც ვწერ, სურათები მომდის თავში. შემდეგ როცა დაწერ და წავეითებ, მაშინ მეც მივხვდები ხოლმე რა აზრის არის შიგ“.

ნათქვამი ისე არ უნდა გავგოთ, თითქოს ვფას მართლა არ იცოდა რას წერდა, აქ ჩანს თუ როგორი მთელი არსებით არაბ იგი დანთქმული საკუთარ სამყაროში, რა ძალდაუტანებლად აგნებს უტყუარ ადღოს მინდობილი

მის გონება ერთმანეთზე გადჭიმული მთლიანი განწყობლებით, ერთი მთავარი სათქმელით შეერულ სურათებს. ეს იღუმლი ზილვებით დაბანგული ექსტაზია, რასაც პლატონი „ღვთიურ სიშმაგეს“ უწოდებდა.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების საუკეთესო მცოდნე ვრაციოდ კენება პოეტის ამ ბუნებრივად მომადლებულ, მის ლექსებსა და პოემებში ორგანულად გამოვლენილ თვისებას ივალისწინებდა, როცა წერდა: „...ვფას ოსტულებებში ხშირად ჭერ ხატი იქმნება, ხატი, რომელმაც აზრი თავზე კი არ აქვს მოხვეული, არამედ მისგან გამოშლინარობს“. (გვ. 22).

სავსებით კანონწიგირა, რომ ვაჟა-ფშაველას მეტაფორის საფუძვლიან შესწავლას ერთ-ერთმა პირველმა სწორედ გრგოლ კენაძემ მოჰკიდა ხელი. მართალია, კონკრეტულ შემთხვევაში განსვენებული მეცნიერი მხოლოდ ერთი პოემით („ბახტრიონი“) შემოიფარგლა, მაგრამ მის წერილში მრავალი ანგარიშგასაწევი, განოვადების შემცველი დაკვირვებაა გამოთქმული.

უპირველად განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმ პირობისა, რასაც წერალის ავტორი მეტაფორის მიმართ აუწერს: „...პირველ უკვლისა, აუცოდებელია ვანვიცადოთ, რომ ის ახალია, ე. ი. მეტაფორის სიახლის განცდა არის ერთად მთავარი პირობა მისი ესთეტურ-მხატვრული ღირებულებისა“. (160).

ცოტა ქვემოთ ეს ცნობილი თვალსაზრისი შემდეგნაირადაა განვრცობილი და განვითარებული: „...მეტაფორისაჲციის შემთხვევაში ერთი ობიექტი რომელიმე წინმართისებო იწვევს მეორე ობიექტის ანოციაციას. ესა მეტაფორის საფუძველი, ხოლო ანოციაციას მრავალფეროვნება და სიახლე გამოხატავს მეტაფორის შემქმნელის ტალანტის თავისებურებას“.

ამ სწორ ზოგად დებულებებს ბუნებრივად ერწმის უშუალოდ „ბახტრიონის“ მეტაფორებზე დაკვირვებლან გამოშლინარე დასკვნებში. შეკლევარი ორ არსებით მომენტზე ამახ. ვილებს ყურადღებას: I. „...რა საგნებისაგან, რა სფეროში მოქცეული მოვლენებისაგან შედგება ეს მეტაფორები და II. როგორი ემოციური შინაარსი აქვთ ვფას მეტაფორებში მოხმობილ საგნებსა და მოვლენებს“.

საგნიერა მეტაფორები ორ ძირითად ჯგუფს აერთიანებს: ა. საგნობრივ-ნათობრივი მეტაფორები (მაგ: „ცამ დაბანან პირლამ შერი, ნაცებთ ღრბთლისა“), სადაც სხვადასხვა საგნებს შორის მყარდება ტროპისათვის დამახასიათებელი ახალი მიმართება. ბ. სახეობრივ-ფსიქიკური მეტაფორები (მაგ. ოლო-ბის, ბენაობისა დღესაც ზედ მადე ობაა“),

როცა ფსიქიკურ მოვლენათა განაგება, მატერიალიზაცია ხდება.

აქედან კვლავ მტკიცედ უნდა დავადასტუროთ, რომ „...ვინც ბატონობს... მოცემულია განუყოფელი კავშირი და ერთიანობა ფიზიკურსა (საგნობრივს) და ფსიქიკურს სამყაროთა შორის და, რომ ვინც მტკიცედ იცნობს სინტეზს ამ ერთიანობის ეფექტებს“ (გვ. 166).

გ. კენაძის „ბატარიონიდან“ უხვად მოაქვს ვინც იშვიათი პლასტიკური ნიჭის დამადასტურებელი მაგალითები, სადაც პოეტის აბსტრაქტულ ცნებებს (სირცხვალი, ბრაზი, ფიქრი, კორი...) საგნობრივ სიყვარულს, ხელშესახებს მატერიალურ სიმკვრივეს ანიჭებს („მხედართა გულიანსუბი ერთ ფიქრად შეაჯივრებ...“ „რად მტრები ღიადებენ ჭირებმა“ და სხვ.), ამ ტიპის მტკიცებობა „მაცნობს გარწმუნებს, რომ ვინც მთავრობს საგნათა შორის თითქოსდა ახალ კავშირებს“ (გვ. 168).

ვინც უაღრესად თამაში მტკიცებობის ბუნებრივობას, სილამუს მკვლევარი იმით ხსნის, რომ ისინი „სისხლოცრეულად თავსდებიან ხალხურ მტკიცებობას წაღწი“ (169).

გ. კენაძის საგანგებოდ აქვს გამოყოფილი და დაბარისებული სხვადასხვა ეროვნობის, რასაც პოეტის ცოცხალ დინებათან შეზღვილი მტკიცებობები აღწერენ — ეს იქნება სეფის, აღტაცება-სამოყვების, მისხანებისა თუ იმედის ეროცია. მკვლევარს არც იმის აღნიშვნა ავიწყდება, რომ ეროციათა უველა ამ ნიარსახეობას „თავისებურ იერს აძლევს მთელი პოემისათვის დამახასიათებელი საერთო ეროცირი ტონს“. ასეთად მან საუბრების სამართლიანად შეაჩინა სიამაყის ეროცია, თათართა უღლის დასამსხვრევად აღმგვარი ქართული მთიელების შეკავშირება რომ ბადებს.

თამაშად შეიძლება ითქვას, რომ გრიგოლ კენაძემ თავისი ნაშრომით ვაჟა-ფშაველას მტკიცებობის შემდგომი ევლევისათვის მყარი საფუძველი შეამზადა.

გ. კენაძის გამოკვლევას რამდენადმე ენათესავება და ავებს ვახუშტი კოტეტიშვილის ამავე თემაზე დაწერილი ნაშრომი, სადაც კვლევას არ უყვებ ხუთ პოემას მოიცავს.

თავიდანვე სწორადია აღნიშნული, რომ მტკიცებობელი აზროვნების შემთხვევაში შენაცვლების საფუძველს ასოციაცია წარმოადგენს და არა იგვეგობა. მაგრამ საინტერესო ის არის, რომ ორ თითქმის სრულიად განსხვავებულ საგანს შორის მიანიშნებს მყარდება, თუ შეიძლება ასე ითქვას, „პოეტური იგვეგობა“, რის გამოც მკითხველი შემუდლონდა სწავლება ამ პოეტურის შიგნის არსს“ (გვ. 260).

3. კოტეტიშვილი თანხმდება ვაჟას მტკიცებობის ორ ძირითად შენარსობრივ ჯგუ-

ფად დაყოფას, რაც გ. კენაძის ნაშრომში არის მოცემული. იგი საგანგებოდ იხილება საგნობრივ-ფსიქიკურ მტკიცებობებზე, სადაც უველაზე მტკიცედ გამოვლინდა ვაჟას თავისებურება, „პოეტის სულიერი სამყაროს ხატა“.

3. კოტეტიშვილს ძალზე დიდი შრომა ვაუწყებია, როცა აგების პრინციპთა გათვალისწინებით, ვაჟა ფშაველას მტკიცებობები ოთხ განსხვავებულ ჯგუფად დაიყვანა:

„1. როდესაც ერთი საგნის ნაცვლად დასახელებულია მეორე საგანი, ამ შემთხვევაში მტკიცებობა გამოხატულია, უმთავრესად, არსებითი სახელით. ასეთ მტკიცებობებს, შეიძლება, პირობითად დავარქვათ სტატისტიკური მტკიცებობები;

2. როდესაც საგანს შეიწერება სხვა საგნის მტკიცებობა, მაშასადამე, მტკიცებობის ფუნქცია უმნიშვნელო გამოხატულია, ამგვარ მტკიცებობებს, შეიძლება, ვუწოდოთ დინამიკური მტკიცებობები;

3. როდესაც ეპოეტს ენიჭება გადატანითი მნიშვნელობა (დაესმის კითხვა: როგორ?) ამ შემთხვევაში გვექნება ეპოეტური მტკიცებობა;

4. როდესაც მთელი გამოთქმა ან წინადადება მტკიცებობულია. ასეთ შემთხვევას გავრცობთ იტალიურად „მტკიცებობა ეროცია“ (გვ. 273).

ჩვენ არაფერი გვაქვს საღაო, რომ ვაჟას მტკიცებობები ასეთ ძირითად ჯგუფებად დაიყვანოთ ერთგვარი უზერბულოობას ქმნის მესამე ჯგუფის აღმნიშვნელი ტერმინი „ეპოეტური მტკიცებობა“. ეს ტერმინი მანამდე განსაზღვრებულ გრიგოლ კენაძის აქვს გამოყენებული მტკიცებობითა დაკავშირებული ეპოეტების დასახელებულია. (გვ. 166)

3. კოტეტიშვილი იბთე შემთხვევებს გულისხმობს, „როდესაც ესა თუ ის სიტყვა ეპოეტის არის და მტკიცებობაც ერთ და იმავე ღრს“ (279)

ტროპის ამგვარი სინკრეტულობა თითქმის მართლაც იძლევა იმის საბაზს, რომ ფართოდ გავრცელებული „მტკიცებობული ეპოეტის“ ნაცვლად „ეპოეტური მტკიცებობა“ გამოვიყენოთ, მაგრამ ამ შემთხვევაში შეიძლება ზოგიერთ წინააღმდეგობას წაუწყვედით.

ნაშრომში ეპოეტური მტკიცებობის ნიშნულად პოემა „თორიდან“ მოტანილია შემდეგი აზგალი:

მოსდევდა შერე მღინარეს,
ბნელს ხევზე ჩამდინარესა,
ცრემლები წამოსლიოდა
სვინი დონსამინარეცა.

რათმა უნდა, ცხადია, რომ „აქ მოცემულია უწესტისი ხატა ზნედაცემული კაცისა“, ამავე ღრს, „სვინისნამინარევი“ შერებს ეპოეტისა, თუმცა ამჟამად, რომ ეს გამოთქმა წვეულებრივი ეპოეტის საზღვრებში არ თავ-

სდება. შესაძლოა, ამ ტიპის ტროპებისთვის, ასევე პარობოიდ, რთული მეტაფორული ეპიტეტები გვეწოდებიან. ისიც საუქრებელია, რომ ზემოთ ნახსენები ტერმინის („ეპითეტურა მეტაფორა“) გამოყენება ვაჟა-ფშაველას მეტაფორული აზროვნების ხირობულემ და თავისებურებებშია განაპირობა. ყოველ შემთხვევაში, ამ ენებასთან დაკავშირებით, ზოგი რამ ქარ კიდევ დასაზუსტებელია.

ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში უხვადია გაბნეული ე. წ. გაშლილი მეტაფორები, რაც ხაგანა გეო დაკვირვებასა და შესწავლას მოიხიბვს. ამდენად, ვაჟაქრობით, გამართლებულია გავრცობილი ანუ გაშლილი მეტაფორების ერთ-ერთი კატეგორია. აქობება ავტორს საოლუსტრაციოდ უფრო მარტივ, ტიპურ მავალიაუბი შეერჩია, თუმცა ამას არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა.

3. კოტეტივილის ნაშრომი სასამოვნო სახელად ვაჟა-ფშაველას მეტაფორების მეცნიერულად შესწავლის საქმეში; მომავალში შეკვლევარში უაფოდ ანგარიში უნდა გაუწიოს მის მიერ გამოყენებულ ერთ ტიპობრივ ქვუთს. თუმცა ვადვირთ ამის თქმა არ შეიძლება, რომ ეს დაბარისებთა მთლიანდ მოიცავდეს ვაჟას მეტაფორულ სისტემას. 3. კოტეტივილია მოკვცა ზეთ პოემაში გამოყენებულ მეტაფორათა მოდელირების ძალზე ხაინტერესო ცდა. მაგრამ ეს არავის ართმევს უფლებას, არცა საქმე, საერთოდ, ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში მეტაფორის მონოგრაფიულად შესწავლაზე მივდეთ, რამდენადმე განსხვავებული კრიტიკიში გამოიყენოს.

ვაჟა-ფშაველას უაღრესობაშია ქონდა გამაფრებელი ბუნებისთან მარმონული ერთობის გრძობა; ყოველი შეცნაზე თუ ქვა, მთა თუ მდინარე ცოცხალ არსებებად წარმოედგინა; ამ განცდის გაღმოსავლელად არავითარი ზღვარის გადალახვა არ ქირდებოდა. პოეტმა თავიდანვე გაიცნობიერა ეს სასწაულმოქმედი უნარი, მანამდე არნახული ხელმძივაც გამოყვლინა და ქარ კიდევ ახალგაზრდამ (1894 წელს) უფლებმა მოიპოვა, ეთქვა:

უსულს სავნებს სული ჩაებრე,
 ავსაებრე ლოდები კლდისა
 და, როგორც მეფე, გაეათამამე
 მწირი ბაღახი, ის ქუჩი მთისა.
 მადლი მფრნია მარყვენაზედა
 იმ შემოქმედის; მალისს ლთვისა.

(I, 181).

არც ერთი ქართველი პოეტის ლექსებში არ გვხვდება გაპროვნების იმჯარი და იმდენი ნაირსახეობანი, რამდენიც ვაჟა-ფშაველას შემოქმედლებაში. მასში იმდენად გაშინანებულნი იყო ის თვისება, რომ შეგნებულ ლიტერატურულ ზერხად არსად არ აღიქმება. ეს

აღრვე შენიშნა გრ. კეკელიძე, „საქართველოში“ მდგომ საგანგებოდ შეისწავლა „ნახტარიონში“ გაპროვნების ანუ პერსონიფიკაციის შემოხვევები. გაპროვნების არსი როგორც ენობილია, ის არის, რომ არადაამიანს მიწიებულნი აქვს აღამიანის ესა თუ ის თვისება ან ნიშანი. იმდენად, გაპროვნება მეტაფორის ერთ-ერთ სახელად მიწნულა.

გრ. კეკელიძე იმ ტიპის გაპროვნებათა აღწნუსვა და დაჭრუება დასახა მიწნად, „რომელიც ვაჟასეული ორიგინალიობის ბეჭედი აქის“. გაპროვნების საოცრად მეტყველი და ამდლებული მაგალითები ყველაზე უხვად პირველქმედი მწვენიერებთი „ნახტარიონის“ ექსპონიციურ ნაწილშია თავმოყრილი („შოგესალმებით, ქედებო...“) და ერთი გამოკვლევის მასალად ესეც ღვარება, მაგრამ მეცნიერის მიწინა გაცილებით ფართო იყო და მანაც მთელი სისრულია წარმოაჩინა აღამიანის გარეგნობის, ცალკეული ნაკვთებისა თუ მოძრაობის მიმანიშნებელი გაპროვნებანი, ქვუთება და ქვესახეობებად დააღაგა ვაჟას მიერ ბუნების მოყვენებში გადტანილი ურობუესა და უფაქიზესი სულიერი მდგომარეობის სევადა, მწუხარება, ფიქრი, მღუბარება, ლკენება და სხვ.) გამომხატველი პერსონიფიკირების შემოხვევები.

შესრულებული სამუშაო, მოტანილი მაგალითები ხაემარისი აღმოჩნდა, გრ. კეკელიძის მნიშვნელოვანი, დღი გაწოვადების შემცველი დასკვნა გაყვითებინა:

„ნახტარიონიდან“ ჩანს, რომ ამ პოემაში ვაჟა-ფშაველა უსულო ხაგნებისა და მოყვენების უბრალი გასულიერებით არ ემყოფილდება. აქ მათი გასულიერება უზადესი საფებურზე, გაპროვნების ანუ პერსონიფიკირების საფებურზეა ასული. უსულო ხაგნებს აქ, აღამიანის გარეგნული ნიშნების გარდა, — გარდა აღამიანის პირისახისა, მისი შუბლისა, წარბის და თვალისა, მისი შეერდისა და კუწისა, — ვაჟამ მადლი სულიერი შეარჩია, მადლი სულიერი თვისებება მიანიჭა“. (გვ. 177).

სტილისტურ ფიგურათა თუ რა ვასაოცარ ნაირგაპრობის ფლობის ვაჟა ფშაველა, „სთითი პოემის“ მაგალითზე მეტად მოქნილად, შოამბეჭდვად გვიჩვენა ალექსანდრე გვახარიაშ. სრულიად უდავო და არსებითი მომენტის გამომხატველია შეკვლევარის განცხადება, რომ „გაპროვნების, როგორც მხატვრული ზერხის, ხმარება მჭიდროდ უკავშირდება პოეტის მიერ ბუნების აღქმის, ბუნებისთან კონტაქტის პრობლემას“ (გვ. 288).

საარსული პოეზიის ღრმა ცოდნამ შეკვლევარს

1. გრ. კეკელიძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, თბილისი, 1958, გვ. 128.

საინტერესო ფილოლოგიური წიადვლების შესაძლებლობა მისცა, ერთად, ასეთად მიგვაჩინა ზემოთ დამოწმებული ციტატების მომდევნო სტრიქონები: „...მეტაფორული სტილით გაფლანოლი სპარსული პოეზია გაპროვინების თაღსაზრისით საქმიად თავშეკავებული ჩანს“ (იქვე, გვ. 283). დამატებელია ალ. გვახარიახ მერ მინიშნებული და სტეციალიტა ნაშრომებითაც დამოწმებული ამ ფაქტის მიწვევა: მკვლევარი სქოლიოში შენიშნავს: „ეს იქნება ანთად ახსნებოდეს, რომ სპარსული პოეტისათვის ბუნება მხოლოდ ფონია, დიდებული დეკორაციების სტატუსური ფონი, იგი არ უკავშირდება ადამიანის ხელის ხადრებს“ (იქვე, გვ. 283).

ახვე საინტერესოა „სტუმარ-მასპინძლის“ ერთად აღვლინ გამო მოტანილი პარალელი, X ს. სპარსული პოეტის რუდაქის ომსტრიქონიანი ლექსი, სადაც ქარაგმულად მოხუცებულობაზე ნათქვამი, ამ ლექსთან დეკავირებით ალ. გვახარია ერთგვარი იუმორით შენიშნავს: „...რომ საქმიად ცნობილი ირანისტი იური მარი და კონსტანტინე ჩაიკინი კარგა ხანს დავობდნენ და საბოლოოდ ვერ შეთანხმდნენ, რას უნდა ნიშნავდეს „შე მთიანეთში თეთრი თოვლის ჩაპოწოლა“. ვფას მკითხველებს კი, შეეცნობიერად, შეიძლება იქნ, რომ არც კი, ახსოვ „თეთრი თმა შვე მთისაო“, არ უჭირთ რუდაქის მეტაფორის ამოხსნა (— სიბერე)“. (გვ. 292).

მკვლევარს საგანგებოდ შეურჩევია და ხადრომ ნიშნების მიხედვით დაუღაგებია ისეთი გაპროვინების, რომლებშიც ვახსუსურებით მძაფრად იგრძნობა პოეტის ხელწერა, ბუნების მოკლენათა მხატვრული წვდომის თავისთავადობა: „...სოც-არ“ დარჩენის შეუნიშნავი, რომელ პოემებში უფრო კარბად ვგვხვდება გაპროვინების შემთხვევები, რომლებში კიდევ — შედარებით ნაკლებად.

მკვლევარის ზოგადი შთაბეჭდილება სავსებით შეესაბამება რეალურ ხუროთს და არავითარ ექვს არ ზადებს, როცა ჩამოთვლილი პრაგმალითების კვადდაკვად წერს:

„...რომთა ტექსტში ეს შავალითები ისეა გახსნული, რომ სრულებით არ იგრძნობა მათი სიკარბი, მაგრამ ერთად თავმოყრილი ვრანდოზული სისტემის შთაბეჭდილებას ახდენენ.

ნებისმიერი მათგანი ავლენს ვფას საოცარ უნარს მოხიზოს გაპროვინების ხერხი ისე, რომ გააოცოს მკითხველი სიახლითა და მოულოდნელობით, მაგრამ ამავე დროს სულ არ გაურბნდეს გრძნობა ხელკონსტრუქციისა და ნაძალადეობისა, თავისთავად უჩვეულოა მეტაფორა „შე-ცეცხლის დილა“, მაგრამ ცის ვულკანურზე მისი მიხნევა მოახლოებული აისხს ფან-

ტასტიკურ ხუროთს შლის თითქოს სტეცია, შორის, ორიოდ სიტყვათ:

ცის არ გაუსხნე ვულკანურად
შეკრული ცეცხლის დილითა,
(ეთერ, 503-504).

ფიქრობთ, მოტანილი ნაწყვეტიც საქმარინია იმის წარმოსადგენად თუ რა ენობტიკური ღირებულების ნიმუშებზე ამაჯობებს მკვლევარი უსრადლებას.

ბუნებას მოკლენათა პერსონიფიკირებისადმი ვფას დაუცებელმა მისწრაფებამ განსაზღვრა ისიც, რომ პოეტის უამარვი ბრწყინვალე შედარება თუ მეტაფორა (თუნდაც დიდი ნაწილი წინამდებარე წერილის საილუსტრაციო მასალებს) გაპროვინების სტილისტური ნიშნებითაა ადებედილი.

ალ. გვახარია საგანგებოდ წერს, აგრეთვე ფხიველი რეალობის, ზომიერების გასაოცარ გრძობაზე, ვფა-ფშაველას პოეზიაში მუდამ თან რომ ახლავს გაპროვინებათა გამოყენებას.

„ზაბატრონი“ მიბერბოლოს, აფორიზმისა და რემინისცენციის გამოყენების ფაქტებს ეხება ჯ. ჭუმბურიძის მცირე წერილი, სადაც, მიუხედავად ჭუნწად მოტანილი საილუსტრაციო მასალებს, საკითხები ამოწმურავადაა გაშუქებული.

ტრამების, ერთად, მეტაფორათა მიბერბოლური ხასიათი მთელი სიძლიერით ქერ კიდევ ვეფხისტეაოსანში გამოიკვეთა და, ამ მხრივ, შეიძლება ითქვას, ვფა რუსთაველის პირდაპირი შემკვიდრება.

აფორიზმებისა და რემინისცენციის ნიმუშებს დამბნელი აქვს ზუსტო პარალელები ვეფხისტეაოსანსა და ხალხურ პოეზიაში.

კრებულში „ვფა-ფშაველას ხუთი პოემა“ ჯ. ჭუმბურიძე შედარებით მეტ უსრადლებას უთმობს მიბერბოლებსა და რემინისცენციას, უკანასკნელის გამო მკვლევარი საგანგებოდ შენიშნავს: „სანალიზო ხუთ პოემის რემინისცენციის მხოლოდ რამდენიმე მაგალითი გვხვდება“. (გვ. 319).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ჯ. ჭუმბურიძის ერთი დაცვნი, პოემა „ეთერზე“ საგანგებო დაცვივებას რომ ემყარება:

„...თითქმის მხოლოდ დელო იყო, რომ ხალხურ ეთერიონთან“ ვფას პოემას ბევრი საერთო მხატვრული პასუხი ექნებოდა. მაგრამ, გარდა სიუეტურ-შინაარსობრივი მსგავსებისა, ამ მხრივ მათ შორის თითქმის არაფერია საერთო. ეს, ერთხელ კიდევ ადაბტურებს, თუ რაოდენ ამაღლდა ვფა ხალხურ გენიაზე“. (გვ. 319).

ჯ. ჭუმბურიძე, ხავსებით კანონზომიერად, ერთად განიხილავს დესკრიფციისა („ბუნების, ვითარების, ყოფის აღწერა მხატვრულ ნაწარ-

მოვში“) და ავტოლოგიის („პოეტურ ნაწარ-
მოვში სიტყვათა და გამოთქმათა გამოყენე-
ბა შათი პარადიპირა მნიშვნელობით...“) შემო-
ხვევებს „ბასტრიონის“ მაგალითზე.

ამვე წერტილის გაფართოებულ ვარიანტს
(მასალას სილიდის გამო) ვაწვდის მკვლევარი
„ხუთ პოემაში“. უბრალო მკითხველმა შეიძ-
ლება ვერც შეამჩნიოს იმ დიდი მუშაობის
კვალი, რაც მკვლევარს გაუწვია. ცალკეულ
პოემებში დადგინალია დესკრიფციისა და ავ-
ტოლოგიის თანაფარდობა; კონკრეტულ პასა-
ჟეჟში მითითებულია შათს, როგორც სტილის-
ტური ზერხების, დანიშნულებაზე. დეტალებზე
აღარ შევჩერდებით, რადგან ვიტყვით, რომ,
ამ შემთხვევაშიც, წერილობს დირსება უწყობი-
პარკოულია მისი შიკრე მოყვლიობისა.

ჭმობერ ჰუმბოლტის ერთ პარაგრაფში მო-
უქცევია, აგრეთვე, ანატორისა და სინონიმის
შემსახვევები პოემა „ბასტრიონში“.

აღნიშნულია, რომ აქ ანატორის ორიოდ
მაგალითი ვხვდებით; ცალ-ცალკეა მოტანილი
ნიმუშები ბეგრითი და ლექსიკურა ანატორე-
ბისა.

ცნობილია, თუ რა მრავალფეროვნებას ამ-
უღვენებს სინონიმთა გამოყენებაში ვაჟა-ფშა-
ველა. ამ უაქტს კარგად ხსნის, მეტ თაღისა.
სინონიმს აქლეს მკვლევარის განცხადება:

„სინონიმები ხელს უწყობს არა მარტო მზა-
ტრული ფრაზის შინაარსობრივი შარის გა-
მოყვას, არამედ ემოციური შემოქმედების
გამდიერებასაც“. (გვ. 347)

ვფას შემოქმედების ხალხურ ძირებზე,
ფშაურ და ხევსურულ პოეზიასთან ნის კავში-
რზე ბეგრის დაუწერიათ. მათ შორის ერთ-ერთ
საუბრისოდ უნდა ჩაითვალოს „ხუთ პოემა-
ში“ გამოქვეყნებული ალ. კინჭარაულის წე-
რილი. ეს ნაშრომი ნიმუშია იმისა თუ რა დი-
დი სარგებლობის მოტანა შეუძლია სტეცა-
ლისტს — ამ შემთხვევაში იმ პირს, ვინც წედი-
ნიწვენი, ძირფესვიანად იცნობს ვაჟა-ფშავე-
ლას შემოქმედებას, ასევე მის მთავარ მასაზრ-
დობედ წყაროს — ჩვენი შთის უოლკლორს.
პრინციულია ხასიათისა ნაშრომის დასაწ-
ყისშივე გამოთქმული მკვლევარის პოზიცია:

„ჩვენი „ხალხური“ მარტო ამბავს, ხალ-
ხში ცნობილ ლექსს, ლექსედას და მისთ. არ
ნიშავს, ხალხში ვაგრცელებული უოველი
ცალკეული ხატოვანი სიტყვა, ილიომი თუ
სტარეოტოვლი გამოთქმა, რომელიც სალი-
ტრატურო ენისათვის ან უცნობია, ანდა იშ-
ვითად გამოყენებული, მთის პოეზიაში კი
პოეტური ქმნილების საშუალოდ ნიდავგ საზ-
მარა — ჩვენი ხალხურია, ხალხურია და
ვფას მიერ სალიტრატურო ენისთვის შემატე-
ბული“ (გვ. 368).

ეს ნათქვამი ზეპირ განცხადებებს და ჩვენს
და ნაშრომში არაერთი მაგალითი მოცხადის
იმისა, თუ როგორ გაიქვეა ვაჟა ხალხის მეტ-
ყველებიდან და ხალხური ლექსებიდან ვფას
პოეზიისაკენ ცალკეულმა სიტყვებმა და ფრთ-
ანმა გამოთქმებმა („დავლათიანი“, „სვანთ“,
„გვიანი“... „მიწის ლოკება“, „კარის შახნა“,
„ხაჭრისკე ხელი მოუღის“... და სხვ.).

ალ. კინჭარაული უოველ პოემაზე ცალ-ცალ-
კე ჩერდება და თვითუფს უოველოვის სინ-
ტრისო პარალელს უტენის, რაც ხან მოტოვ-
თა, ხან ლექსიკურ-ფრაზოლოგიურ დამთხვე-
ვებში, ხანაც სტილისტური ზერხების ნათესა-
ობაში იჩენს თავს.

საინტერესოა მითითება ხალხურ პოეზიაში
ვატრკლებულ, დილოგის ფორმათ დანერგულ
ლექსებზე, სადაც რელიგიისა თუ შეკითხვის
მიმცემნი არ ჩანან, მხოლოდ ხმა ისმის.

ამ ძალზე თავისებური და მოქნილი პოეტუ-
რი ზერხის გამოყენების მაგალითად მკვლევარი
ახსენებს პოემა „ერეთის“ ერთ ადგილს (XV
სტრიქს დასაწყისის სტიქიონება, გვ. 275-8).

ასევე საინტერესოა, როცა ალ. კინჭარაულს
„ხევსურული პოეზიიდან“ აღუდისა და მუცა-
ლის ორთაბრძოლის ანალოგიური პასაჟები მო-
აქვს. თუ ერთგან სარბომო ერთეულების ერთ-
გვარობა უფრო შეინიშნება (ქვიზისა — ქვი-
სას... ძვლისასა — კლდისასა და სხვ.) მეორე
შემთხვევაში (ჩანთელისა და აფთარაულის შე-
რკინება) ფრაზოლოგიურ-ინტონაციური დამ-
თხვევებიც იგრძნობა:

— თუ დაგედა აფთარაული,
დიღანს ცოცხალივე ხაროი!
თუ მიგვტედა ჩემი ნასროლი,
ჩემი უნტროსამე ხაროი!”

— ვერ დამკარ, ვფო ჩანთელი,
ისევე ცოცხალი ვაროი!”
და ა. შ. გვ. 274.

ჩვენი აზრით, ყველასათვის, ვინც მომავალ-
ში ვაჟა-ფშაველას პოეზიის ხალხური წარმე-
მავლობით დინტერესდება, ალ. კინჭარაულის
აღნიშნული ნაშრომი ერთ-ერთი მეტივე დასა-
ყრდენი იქნება.

დასასრულ, სიამოვნებით აღვნიშნავდით, რომ
ზემოხსენებულ ორ კრებულში გამოქვეყნებუ-
ლი მასალები ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის ავ-
ტორთა ერთეულისა და კვლევის უნარზე. კარ-
გადაა ახახული თანამედროვე ლიტერატურათ-
მცოდნეობის მაღალი დონე ისტ, რომ წერილე-
ბა არა სკოლიაობითა და მეცნიერული აპარ-
ტურით დამძიმებული. ამ პრინციპისთვის არც
შე მიღალატნია და შევეუადე ჩემი შთაბეჭდი-
ლებები უშუალოდ გადმომეცა.

„საპსე ვარ მოლოდინითა და იმაღლით“

საუბრობენ პრეზიდიუმის წევრს დევიდამ და კრიტიკოსს კობა იმაღაშვილი

კობა იმაღაშვილი — ამ წელიწადზე მეტი გავიდა, ბატონო ნოდარ, ჩვენი საუბრიდან. გახსოვთ ალბათ, „ლიტერატურაშია გრუნის“ ფურცლებზე დაიბეჭდა, მას შემდეგ ბევრი რამ შეიკვალა ჩვენს ცხოვრებაში და ლიტერატურაშიც.

გარეგნულად, თქვენ ქალბატონი მოგვსებათ და კიდევ წოდება-თანამდებობანი, თუმცაღა, ერთიცა და მეორეც შინაგანი ცვლილებების გამოხატულება-აღნიშვნაა.

მე მინდა, ჩემი ეს შეცოცხება ორ ნაწილად გავყო, რომელზეც პასუხი, ვფიქრობ, ასევე ორ ნაწილიან მთლიანობას გულისხმობს.

რა იყო ეს გასული ათწლეული ჩვენს ცხოვრებაში და თვით ლიტერატურამ როგორ გამოხატა ამ ათწლეულს თავისებურებანი?

ნოდარ დუმბაძე — მე ამ ათწლეულს, პირობითად კიდევ ორ ნაწილად გავყოფდი. პირველი ნახევარი ხავეც იყო ანალიტიკური ძიებებით, ხოლო მეორე ნახევარს ძირითადი მნიშვნელი პროზის აღორძინება და კრატეული პათოსი გახლდათ.

ამ ათწლეულში, განსაკუთრებით კი მის მეორე ნახევარში, ჩვენმა ცხოვრებამ ისეთი ძირითადი ძვრები განიცადა, რომლებიც ჩვენი საზოგადოებრიობის თითქმის ყველა სფეროს შეეხო და რომლებმაც ჩვენი საზოგადოების მძაფარი ყურადღება მიიპყრო. მოხდა უამრავი ფსევდოლობათა გადაფასება. ამ პროცესმა გამოიწვია დიდი ვნებათა დღეა, მოხდა აზრთა უაქცეზოება და მოქცევა, ადამიანთა სულითა და ზნეობრივი საქციელის ამაღლება და კათარზიზმი.

ცხადია, ყველაფერ ამას ლიტერატურის გვერდით არ ჩაუვლია. ლიტერატურა, როგორც ყოველთვის, ერის ცხოვრების შუაგულში აღ-

მოჩნდა და შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ სწორედ ამ ათწლეულში შეიქმნა მრავალი მაღალმხატვრული პროზაული და პოეტური ნაწარმოები. მართალია, მას, დიდრობისა არ იყო, ბევრი შლახი და დორღაც მოხვევა, მაგრამ ახლა წყალი თანდათან იწმინდება და სწორედ ის ქვიშა ხდება საჩინო, რომლის შეხახუბაც ქართველ ხალხს ასე ბრძნულად უთქვამს, „ქვიშანი დარჩებანი“.

ეს ათწლეული, ლიტერატურისა და ზელოვნების სხვა ეანთა გვერდით თუ პარალელურად, ქართული მხატვრული, დოკუმენტური პროზის, ნარკვევის, სამოქალაქო პოეზიის, პუბლიცისტიკისა და თვით კრიტიკული მწერლობის ერთგვარი აღორძინებისა და გამოცოცხლების წლებად შეიძლება ჩითვალოს.

ბ. ი. — ამ თვალსაზრისით, ჩემის აზრით, სამოცდაათიანი წლების ქართული პროზა არამარტო ლოკალური ვაგრძელება სამოციანი წლების პროზისა, არა მარტო სრული გამოვლენა სამოციანი წლების დაიარებებისა, არამედ თვისობრივად ახალი ეტაპიც ჩვენს ლიტერატურაში. მხედველობაში მაქვს არამარტო გვირბი ევოლუცია, არამედ ბევრი პრობლემის ახლებური გაშუქება და საერთოდ, ახალი პრობლემების დახმაც.

ამ თვალსაზრისით, თქვენი მოთხოვნები მეტად მნიშვნელოვანია.

თქვენ თვითონ რას ფიქრობთ სამოცდაათიანი წლების პროზის შესახებ?

ნ. დ. — პრობლემები, რომლებსაც შეეხო სამოცდაათიანი წლების ლიტერატურა, კაცობრიობის განცენს დღიდან არსებობდა. ეს პროცესი ცოტა უფრო ადრე დაიწყო, მოხდა ბევრი რამის გადაფასება. სამოცდაათიანი წლებში

კი, როგორც თქვენ ბრძანეთ, თვისობრივად ახალ ეტაპად ჩამოყალიბდა ჩვენს ლიტერატურაში.

მაინც რა მოხდა?

ჯერ ერთი, ლიტერატურის თემად და საგანად იქცა ბევრი ისეთი რამ, რაც ადრე, ჩვენს სალიტერატურო თემად და საგანად საერთოდ არ მიგვიჩნდა. ან თუ მიგვიჩნდა, ხაზინის ხაზულზე და გვეკონდა. სამოცდაათიანი წლების ლიტერატურამ უფროა ვერა, რეზი ახრით ქართული პროზის განვითარების მაგისტრალური ხაზი. ქართული ლიტერატურის სწორედ ამ მაგისტრალურ ხაზს მიუბრუნდა და დირსტულადაც ავტორებს მას სამოცდაათიანი წლების პროზა. რა თქმა უნდა, განსხვავებული საშუალებებითა და ფორმით.

რაც შეეხება ძველი პრობლემების ახლებურ გაშუქებას, ეს მხოლოდ ქართული მოვლენა როდია, ეს ტენდენცია დღეს მთელი მსოფლიოს ლიტერატურაში შეიმჩნევა, რაც ჩემთვის სახეობით განსაზღვრია და ბუნებრივად კაცობრიობა ამ ხნის მანძილზე, აბრეშუბის ქობს ან იყოს, შეროსზე კანში ამოვიდა, გამოჩნდა ახალი თაობა თავისი განცდებითა და ვნებებით და საკუთარი პარკის ქსოვას შეუდგა.

თუ ჩემს მოთხოვნებს ამ ეუბნით მივუდგებით, შევაძლებელია, თქვენ მართალი ბრძანებდებოდეთ, მათში ბევრი რამ ახლებურად შექცეს დანახული და გაშუქებული, მაგრამ ამ მოთხოვნების აღებური და თემატური ჩანახაზი მაინც ჩემს ადრეულ ნაწარმოებებშია, რომლებშიც, როგორც ჩანს, თავის დროზე ვერ ვთქვი სრულად ხატქმედობა, ან არ იქნა სხვათა მიერ მთელი სიღრმით წაყოფილი. სწორედ ამ უპრობის გრძობამ განაპირობა ჩემი მოთხოვნების დაზადება. მოხდა საოცარი რამ — ჩემი მოთხოვნების გამოქვეყნების შემდეგ შეიპყრებელი კვლავ მიუბრუნდა ჩემს ადრეულ ნაწარმოებებს და ბევრი რამ შეგ ახალი აღმოაჩინა და ახლებურად წაყოფიდა.

ბ. ი. — ზოგიერთი კრიტიკოსი ვერ ან არ ხედავს სამოციანი წლების ქართული ლიტერატურისა და ხაეროდ „სამოციანელების“ თავისებურებებს. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი მწერლობის ტიპობის დიდ ნაწილს დღეს სწორედ ეს „სამოციანელები“ ეწვიან. თქვენ თვითონ ხართ ერთ-ერთი „სამოციანელი“. მაგრამ ახლა, თუ შეიძლება, რომ გარე თვალთ შეხე-

დეთ, როგორ მოხანს ქართული ლიტერატურის ისტორიაში „სამოციანი“ წლები?

ბ. დ. — კრიტიკოსი, რომელიც თანამედროვე ქართული ლიტერატურის მორევში ცურავს და „სამოციანელების“ თავისებურებებს ვერ ხედავს ან არ ხედავს, შეგვიძლიათ კრიტიკოსად არ მოიხსენიოთ.

რაც შეეხება სამოციანი წლებს, პირადად მე, ქართული ლიტერატურის ისტორიაში რენესანსის წლებად მიმჩნია და რომ ამ სიტყვამ ვინმე არ შეაშინოს ან ვინმეს უფრო არ მოსტრას, ამიტომ პირობით ამ პერიოდს „პატარა რენესანსს“ შევარქმევ.

ბ. ი. — ბოლო ოცწლეულის ქართული მწერლობისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია პროზის აღმშენებლობა. არ შეიძლება პროზის ასეთმა აღზევებამ ანალოგიური სიტუაცია არ გავგაზსხელოს ჩვენს მწერლობაში: 20-30-იანი წლების ქართული პროზა. მრავალმხრივ იყო შესანიშნავი ჩვენი ლიტერატურისათვის ეს პერიოდი, როგორც ავტორთა გვარებით, ისე პროზულმათა სიმრავლით, შემოქმედებითი ძიებითა და სიხალით. გვართა, პროზულმათა, ძიებათა სამრავლითა და მნიშვნელოვნობით ამ წლებს, მე შგონი, უფროა 60-70-იანი წლები უახლოვდება.

ეს სიხალეც ისეთ პროცესშიც გამოიხატა, როგორც მითოლოგიასთან დამოკიდებულება და მითის ქმნალობა.

თქვენ, უკნალ ამირეჯობი, ოთარ ჭილაძე, ნოდარ წულეისკირი, თამაზ ჭილაძე, არჩილ სულაყური და სხვანი და სხვანი, ხშირად მიმართეთ მითსა და ბაბილიან როგორც ლიტერატურულ პირველწყაროს, როგორც მხატვრულ მოვლეს, სიმბოლო — სინამდვილის უფრო სრულად და მრავალფეროვნად ასახვისათვის. რას იტყვით თქვენ ყოველივე ამის შესახებ? იმასაც შეგახსენებთ, რომ როდესაც მე თქვენს „ოთხთ ბაიადლებში“ მითისა თუ ბაბილიან მოვლესად დავძებნე, ზოგმა თუ მხარს დამოჭირა (ლ. ანსტყი, რომელიც იცნობდა ხელნაწერში ჩემს წერილს, გ. გვერდწითელი), ზოგმა გაშკრიტიკა კიდევ (ლ. ნოეინგყი).

ეტყობა, დღეცა დრო, მთელის სიღრმით გაიკვებო სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურაში მითოლოგიისა და მითის ქმნალობის რაოდ.

ქართველ მწერალთა მიერ მითთან მიბრუნება ეს მდიდარ ტრადიციებთან, ხალხის კულტურასთან მიბრუნებაა. და თუ ყოველივე ეს საქმეოდ ძლიერად გამოიხატა ქართულ მწერლობაში, ალბათ ქართული მითოლოგიური პანთეონის თავისებურებებითაც იხსენება. თუმცა, ალბათ, არა მხოლოდ ამით. მაგრამ მე მაინც არ მომიწინს, როდესაც ასეთ დროს ანალოგიებს უცხოურ ლიტერატურაში ეძებენ ხო.

ღმე (თუმცა, არც ამ სარაღლებს უგაღლი-
ბელყოფა შეიძლება).

როგორცა თქვენი მიმართება ამ ოცდსა-
წრისათ ტრადიციასთან და თანამედროვე ლი-
ტერატურასთან და რატომ მიმართათ მითოსსა
და ბიბლიას?

ქვენს მითთან მიზრუნება მისმა ზედროვე-
ლობა და უნივერსალურობადაც განაპირობა,
რომლის მოდელუბასაც შეიძლება მწერალმა
შობეროს თანამედროვე სული, ისე, რომ წარ-
სულთან კავშირსაც გაეცეს ხაზი?

ნ. ლ. — დრო კი დადგა სიღრმით
გაირკვეს სოციალისტური რეალიზმის ლიტერა-
ტურაში მითოლოგიისა და მითოსქმნადობის
როლი, მაგრამ უპიკობ მე და თქვენ ამ პატა-
რა საუბარში ესოდენ დიდია პრობლემა, ვადა-
ვწყვიტოთ. პირადად მე ამის არც საშუალება
და არც უფლება გამიჩნია, ისე კი ჩემს მოსაზ-
რებას სიაშოვნებით მოვახსენებო, ოდონდ ძა-
ლიან მოკლედ.

მითოსსა და ბიბლიის გამოყენება ლიტე-
რატურაში ახალი არ ვახლავთ. ამას ჩვენს ლი-
ტერატურაში დიდი და შორეული ტრადიცია
აქვს. უფრო მეტს მოვახსენებთ: მითიკა და ბი-
ბლიკა ორთავე, მე თავად უდიდეს ლიტერა-
ტურად მიმჩნია.

ერთი რამ არის აღსანიშნავი. ვიდრე ბიბ-
ლიკა და მითოსიც ავტორთა მიერ, როგორც
პირველწერის ან სიუვეტის დახმარებ მასდა
შეოლოდ ისტორიულ რომანებში გამოყოფე-
ბოდა, მათდამი განსაკუთრებული პრეტენზია
არაქვს არ გააჩნდა, მაგრამ როგორც კი ბიბლია
და მითოსი თანამედროვე ლიტერატურაში გა-
დგომასხლდა და მის ორგანოდ ნაწილად იქცა,
ამან დიდი აურხაური, დახვეწილობა და მითქმა-
მითქმა გამოიწვია, უპირველეს ყოვლისა, კრი-
ტიკაში.

მითოლოგიური და ბიბლიური თემების, სე-
ნტენციების და დოკუმენტის გათანამედროველო-
ბა მათი თემატიკისა და თუნდაც სიუვეტური
მომხიბველობით კი არ უნდა აუხსნათ, არამედ
გაჩენის დღიდან ადამიანის ხასიათისა და მისი
ბუნების სტაბილურობით.

საკუთრი გაცილებით უფრო ნათელია, ვიდრე
წიგს მკითხა. საქმე იმაშია, რომ მითოსსა და
ბიბლიაში ბიბლიურ გმირთა, ღვთაებთა და
ადამიანთა შორის აღწერილი ურთიერთობანი,
კნებები, ფსიქოლოგიაში და, თუ გნებავთ, ფი-
ლოსოფიკაც კი, წიგ შემთხვევითია, ამდენად რე-
ალურია, მიწიერი და, აქედან გამომდინარე,
თანამედროვეთა, რომ მათი მხოლოდ მითოლო-
გიურ და რელიგიურ ასპექტში წაიკითხვა, წე-
მის აზრით, შეცდომაა და მკრებელობა.

ეს თემები უფროსი სიმკერვის კვაზარულ
კარსკვლევებს ქვეყანა, რომლებიც თავის თავ-
ში ვასოცირ ენერჯიასა და მისას იტყვიან, უწა-
რმზარია მათი მაგნიტური ველი და მიწოდუ-

ლობის ძალა, ამიტომ არაფერია მათი
ვარი, თუ ეს ძალა თანამედროვეობასაც მის-
წავდა. ტყუალა როდეს სოციალიზმის მანის პირა-
დმა მდღევანამ, როდესაც „იოსებებსა და მათა
მისთა“ ზედთსწერი წაიკითხა: — მაგლობა
ღმერთის, ძლივს არ გავიგე, როგორ მოხდა ყო-
ველივე ესო.

ასევე საოცარი დამაჭერებლობით არის და-
წერილი მარკესის „ახი წელი სიმარტოვისა“. მუ-
ცოც საუკუნის ეს ორი შედეგური ყოველივე
ზემოდ თქმულის უტყუარი საბუთი და დადას-
ტურებაა.

როდესაც მე „თეთრი ბაირადებს“ მოდუ-
ლად, ანუ სიუვეტურ ჩარჩოდ ბიბლიური თემა,
ნოეს კიდობანი გამოვყოფენე, ეს სხე როდეს თუ-
და გავიგოთ, თითქმის საყუთარი არ შექნდა და
ამიტომ სხვისი მოურგებელი პერანგი ჩავიცოცა,
არა. მე, როდესაც ამას ვაყვებოდა, მშვენიერად
ვიცოდი, რომ ნოეს კიდობანში ადამიანთა მო-
დგმა გადარჩინა და რომ მე თავად ვარ ამ გა-
დარჩენილ ადამიანთა ერთ-ერთი ნაშვილი, მაგ-
რამ მე ამ მოვლენაზე უფრო ის მაინტერესებდა,
თუ რა მოხდა ამ ორმოც დღეში, რა ვნებებდა,
რა განცდები აწუხებდა და რა მოლოდინთ
ცოცხლობდა კიდობანში ნოე და მისი „ციხი-
ბი“.

მე ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ სწო-
რედ ამ ორმოცმა დღემ განსაზღვრა და განაწი-
რობა ნოეს აქმე არსებული კაცობრიობის მო-
რალური და ზნეობრივი საქციელი. შემთხვევით
როდეს ლექსიკონში კიდობანი ასე განმარტე-
ბული: — ფიცის კოლოფი, რომელსა შინაცა
იუდენთა აქუნათ და მარხულ ფიცარის სქუ-
ლასთან; — სწორედ ის ორმოც დღე ვახლავთ
ღრო ამ სულერი კათარზისას, რომელიც გა-
ნიცადა კაცობრიობამ, რამე თუ იმ ორმოც
დღეში არ შეიძლება ნოეს ანალიზი არ ვაქვე-
თებინა იმ შემზარავი სასკელისათვის, რომლი-
თაც დასაჯა გამჩენმა მის მიერვე შექმნილი და
სულადმეული ადამიანი. მხოლოდ ასე და ამ
ასპექტში უნდა იქნას წაიკითხული ყოველგანა
მითოლოგიური და ბიბლიური. სხვათადად მე
ვერც წარმომიადგენია და ვიქტრობ, არც შეიძ-
ლება.

ბ. ი. — თქვენი დაკვირვებანი იმდენად სა-
ინტერესოა, რომ მართლაც, საუბრის დროს მი-
ხი ამოწურვა შეუძლებელია... ეტყობა ყოვე-
ლივე ეს ცალკე განხილვას საჭიროებს, ყოველ-
მხრივსა და უფრო სრულს, ამიტომ, ზომ არ
აქობებს, რომ ისევ კონკრეტულ საკითხებს მი-
ვუბრუნდეთ, მით უფრო, რომ თქვენი ძირითა-
დი აზრი ჩემთვის სასებებით ვახსებობა და ვახა-
ზარებელიც.

როდესაც თქვენ „თეთრი ბაირადებს“ კვი-
თხელობად, და შემდეგ ვეცქირადი სტენაზე,
ერთმა აზრმა ვამტრა, იქნებ მცდარშიც მასზე
მუშაობისას ქვეშეცინულად ზომ არ იყავით მო-

მავალი თეატრალური ვასცენურების გავლენის ქვეშ?

მართალია, თქვენი რომანები ყველა — პირველიდან ბოლომდე, სცენურიც, ამ სიტყვის კარგი გაგებით, და ყველა წარმადებებით დაიდგა კადემ, მაგრამ თეატრმა თავისი სპეციფიკით ხომ არ მოახდინა თქვენზე, როგორც პროზაიკოსზე გარკვეული, სპეციფიური გავლენა? ჩემის აზრით, „მე, ბებია, ილიკო და ილიარიონი“, მნიშვნელოვანწილად ურო „პროზაული“, ვიდრე „თეატრი ბაირადები“.

შეკვდილ, რა გავლენას ახდენს თქვენზე, როგორც პროზაიკოსზე, თეატრთან მკვიდრო შემოქმედებითი კავშირი?

წ. ლ. — რაშიც თქვენ თეატრის გავლენას ხედავთ, აქ სხვა რამ იჩენს თავს — ჩემი მწერლობის კრედიტო: არასდროს არ გავხსნა გვირის ხასიათი ავტორისებულ დახასიათებებში. მე გვირის ხასიათის ჩვენებას ვესწრათ, მის მოძრაობაში ასახვას, ეტყობა, ამიტომაც მიუყვარს ხაზგახშობი დიალოგი.

არასოდეს არ ვთავაზობ მკითხველს „შეხა ხასიათებს“, დაე, გვირა მკითხველის თვალწინ ჩამოვალბილდეს, დაე, მხოლოდ ბოლოსკენ გაიარებს მისი რაობა (მერტანოვის თქმისა არც იყო — „ფეხბურთი იმითმც უყვართ, რომ სანამ მატრი არ დასრულდება, მისი შედეგა არავინ იცის“).

არა, თეატრი აქ არაფერ შუაშია. მე არასოდეს არ ვფიქრობ წერის დროს თეატრზე, უპირატესად ყოველხს, მე პროზაიკოსი ვარ და იმიტომ.

მახსოვს, როდესაც „ბებიას“ დაბეჭდვის მერე გიგა ლორთქიფანიძე მოვიდა და მოთხრა, „ბებია“ — დადგმა მინდაო, ვიფიქრე, ვაგაფიდა შეუქი. მერე აღმოჩნდა, რომ რომანის გადაკეთება ბებიაზე მაგრატლის შემწეობით არც თუ ისე ძნელი ყოფილა. ეს ჩემთვის აღმოჩენა იყო.

თუ რაიმე გავლენაზე შეიძლება ლაპარაკი, უფრო კინოს გავლენებზე იოქმის.

ეროხანს მე კინოსტუდიაში ვემუშაობდი რედაქტორად, ვწვრდი სცენარებს, ჩემი რომანების მიხედვით გადაღებული ფილმების სახეის (სხვათაშორის, უკვე დაიწერა „თეატრი ბაირადების“ სცენარიც) — ყოველივე ამან მიმაჩივია ლეკონოზმს, მასწავლა მონტაჟი.

ბ. ი. — არ გერევენებთ, რომ თქვენი მოთხრობები უფრო ნაკლებ „სცენურია“, ვიდრე რომანები?

წ. ლ. — არ ვიცი, ვერაფერს გიტყვით... ერთი კია, ისინიც ან ინსცენირებულია ან ეტრანისებული, თქვენ წარმოადგინეთ „მზეც“ — კი. მე ვფიქრობ, ჩემს შემოქმედებით ველოდუციას სხვა მიზეზები განსაზღვრავს — ცხოვრება თვით მე მცვლის, საბოლოოდ უაღიბდება ჩემი ინდივიდუალური ხელწერა.

ბ. ი. — გახსოვთ, ამ ჩვენი ძველი საუბრის

დროს გყობთ, რომელი გიყვართ. მითქმ უფრო თქვენზე რომანებიდან. მაშინ მახსოვხეთ: — „ბებია“. ახლა სხვაგვარად შემოგობრუნებთ კითხვას: ამ ხუთი რომანიდან და ათი მოთხრობიდან რომელი უფრო მიგაჩინათ მნიშვნელოვნად?

წ. ლ. — ჩემის აზრით, „თეატრი ბაირადები“ მე შევეძელი უფრო სრულად მეთქვა ყოველივე, გამომწედავებინა ჩემი მსოფლმხედველობა უფრო მკაფიოდ, ვიდრე რომელიმე სხვა წიგნში.

მართალია, „ბებია“ იღბლიანი ნაწარმოებია გამოდგა და მისი გაგრძელება „ნახრდენსავით“ დაუსრულებლად შეიძლებოდა. არის ასეთი ფორმაც, როდესაც ეპიზოდები ერთმანეთს თავისთავად ერგება...

მაგრამ მე ახლა გებებს ვეძებდი, უკვე გავლილის გავლა საინტერესო არაა.

ბ. ი. — „ბებიაში“ თქვენ იუმორისტის ისეთი დიდი ნაჭი გამოავლინეთ, რომელიც უმწევეტ, რა პარადოქსულადაც არ უნდა ელრდეს, თითქოს არ ხელსაც გიშლით. ყოველშემთხვევაში, მე ისეთი შთაბეჭდილება მარჩება, რომ თქვენ ზოგჯერ ოკუები იუმორის გრძობას, არ აძლევთ მას გამოვლენის საშუალებას.

არას იტყვით თქვენ ყოველივე ამის შესახებ? წ. ლ. — საინტერესო კითხვაა.

თქვენ მართალია პრამანეთ.

მკითხველი ძალზე ემოციურად რეაგირებს ტონის მცირეოდენ ცვლილებებზეც; თუ მე რამზე იუმორით ვწერ (თუმცა ეს სულაც არ გამოირიცხავს იმას, რომ მე უკვილი მალაპარაკებს), მკითხველმა შეიძლება ეს ყოველივე სერიოზულ საკითხებთან შედარებული მიდგომით ახსნას.

მართალია, ზოგჯერ თავს ვაკაებ ზოლმე იუმორისგან, ისევე, როგორც თავის დროზე, თავს ვაკაებდი რითმებისგან, როდესაც პოეზიიდან პროზაში გადავდიდი, თუმცა ზოგჯერ მაინც გამეპარებოდა ხოლმე გარითმული სიტყვები. აქაც ასეა.

ბ. ი. — თქვენ პირველ წიგნებში მნიშვნელოვნად იჩენდა თავს სიტყვიერი კომიზმი. თარგმანში ეს აღბათ იკარგება, არა?

წ. ლ. — რა თქმა უნდა.

სხვა ენებზე ვერაფერს ვიტყვი, რუსულზე მოკაბხენებთ.

რუსულად ჩემს ნაწარმოებებს თარგმნის ზურაბ ასულედიანი — შესანიშნავი მთარგმნელი. მე ვენდობი მას და არასოდეს ვერევი მის საქმეში.

და მაინც — თრმოცი პროცენტი, განსაკუთრებით იუმორისა, თარგმანში იკარგება.

ზოგი სიტყვათთაში თუ სიტუაცია რუსულად ფაქტორად ვერ ითარგმნება ან თუ ითარგმნება, თავის პერს კარგავს: ერთი მაგა-

დათი: თუ ვახსოვთ, „ბებიაში“ იყო: — ერთი შეყოვნება მაქვს თავმჯდომარისთან. ძველი კლასი რომ დანაგრდა, ახალ კლასს რადის ააშენებს? — იყოთა ვილაქამ.

— შავს რად უნდა კლასი, უკლასო საზოგადოების აშენებს, — თქვა ილირიონმა.

სიტყვათაშაშის ეფექტი აქ იმზე იყო დამყარებული, რომ კლასი — სკოლა, და კლასი — საზოგადოების ნაწილი ერთნაირად უდრის. რუსულში, რა თქმა უნდა, ეს ეფექტი არ ჩანს. თუმცა, ზოგი დანაყარგის ახსნა ენობრივი ბარიერი ვერა ხერხდება.

„ნუ გემინია, დედა!“ იწყება შვის ამოსვლის აღწერით. მოგვხსენებთ, რაც მზე ამოვლის, იმდენად ხანია ამოსვლას აღწერენ, აქ რამე ახლის თქმა ძალზე ძნელია. მე ვფიქრობ, ერთი ფრაზა მანაც იყო აქ ახალი, საყოფარღო წესი, რაც რეაღიღობს სიტუაციას, საგუშაგო კოშკზე ახის შეხვედრამ შეარჩა.

როდესაც უკანასკნელი ვარსკვლავი ჩაქრება და მზე ჯერ არაა ამოწვერილი, ვარსკვლავისეთი სიბნელი და სიჩუმეა, თითქმის დედაშიწა უპატრონოდ დარჩა. აი, ეს — „ცაზე რომ უკანასკნელი ვარსკვლავი ქრება და მზე ჯერ არ ამოსულა, დედაშიწა ობოლს ჰვავს, უპატრონოს“ — იყო ჩემი. გულსატყენია, რომ სწორედ ეს ფრაზა დაიარაგა რუსულ თარგმანში.

შეტსაც მოგახსენებთ. ამ უპატრონო წამბა თითქმის თვალი ამიხილა: მე უკვე ვაცოვი ხანიდან დავიწყებული და როგორ ავაგებდი რომანს.

ბ. ი. — კარგია, რომ საკითხი თვითონ წამოიჭრა ეს მტკაღ საინტერესოა: ნაწარმოების დაბადება, ის პირველი ხილვა ჯერ შეუქმნელის, რომლითაც გაპირობებულია შემდეგი მთელი ნაწარმოები.

ბ. — ძალზე ძნელია ამაზე საუბარი, ძნელია აღსადგენი, ზოგჯერ ბოლომდე გაუარებელიც. „თეთრ ბაირადებზე“ ვიტყვი. მასზე 1954 წლიდან ვფიქრობდი. წლების მანძილზე მიმაწედა გული ამ წაგისყენ.

მაგრამ ჩემს წინ გადაუტრეული დიღუმა იდგა. ათი კაცი წის ერთ ოთახში — ციხის ხაკინში და გუთვებულად დაპარაკობს. ეს უფროდ მოხაწევენა! თუმცა კინემატოგრაფია იმისი მაგალითიც გავიჩინე, რომ შეიძლება ასეთი ფაბულა საინტერესოდ ვაკეთდეს და დაატყვევოს მსურებელი. ვახსოვთ, ალბათ — „მარა — ოქტომბერი“ და „თერამეტი ვაბარებული მამაკაცი“. ერთი კია, ორივეგან საუბარში ერთვებოდა სხვა, გამაღიზიანებელი ფაქტორი (პირველში ტელევიზორი და მისდამი ინტერესი, მეორეში ორჯერ კარის გაღება და ასევე ინტერესის გაღვივება)...

...თეთრ ბაირადებში“ ახლი ფუნქციას ასრულებენ საყნის საკმელი, ხალხანაც მოჩანს მატარა ნაკეთი ვარე სამყაროსი და გვირახ

ხილვები. ეს არღევს ჩაკეტული სურათები გრძობას, თითქმის ასვენებს მყოფებელს, უნაცვლებს მას ვაწყოობას.

თავდაპირველად გამოიჭრა რომანის ფორმის, „ჩარჩოს“ მოქმენა. საყანი ზომ ფაქტურად „მარჩა“. და აი, ერთხელ, ბიბლიის კითხვის დროს, ნოეს კიდობანმა, მისმა „ჩარჩომ“ შეარჩა რომანის ფორმა.

გახსენებთ რითი იწყება რომანი — წარღვნი. ასეთი იყო საწყისი ბაქო — დანარჩენი უკვე, როგორც იტყვიან, ტექნიკის საქმე ვაღღათა. ადვილად იწერებოდა.

ბ. ი. — ბატონო ნოდარ, ამ რამდენიმე წლის წინათ გურამ ახათიანმა მტკაღ საყურადღებო წერილი გამოაქვეყნა „ციხეარში“, „შუმანორობის პრობლემაზე“ მოგახსენებთ, რომელშიც, სხვათა შორის წერდა: „მე-ინანწლება ლეონი მწერლობის წარმმართველი ნაწილისთვის, სხვათაშორის, იმგვარა სულისკვეთებითაც აღინიშნა, რომელსაც ნოდარ დუშინამ თავის უკანასკნელ რომანში (ნახევარად სერიოზულად) „სენტაიმენტალურ ჰუმანიზმს“ უწოდებს“.

ერთ-ერთი ტონის მიმცემი თვისება ამ მითარბულები იყო ჰუმანიტური ღმობიერების მოტოვი, სწორედ ეს მცენება წააწერა თავის დროშას, კერძოდ, იმდროინდელმა ახალგაზრდულმა პრინციპმა მტკაღ შემწარებლობა ადამიანური სისუსტეებისადმი, მტკაღ სიკეთე გულისხმიერება, თანაღმობა საერთოდ ადამიანისა და კერძოდ „მატარა“, „რავით“ ადამიანის მიმართ“.

რას იტყვით, თქვენ ამ შენიშვნის შესახებ?

ბ. — ღმობიერება და ჰუმანიზმი პროფესია არ არის. იგი მოწოდებაა ხან გენეტოკურად განპირობებული, ხანაც შექმნილი სწავლით, პირადი მავალით, და სხვათა კითხვობილური საქციელის მიზანდით. იგი, როგორც უკვეღგავარა სიკეთე, ღია ინსტიტუტა და მისი უწომოდ გამდიდრება შეიძლება. მაგრამ ჰუმანიზმს მარტო ქადაგება არ შეეღოს. ალბათ ჰუმანიზმი ერთ-ერთი იმ ფაქტორთაგანია, რომელსაც საქმით უნდა მტკიცება, თუმცა ამ საქმისა და საქციელის ფორმები იმდენად ძნელი დახადგენია, რომ კაცობრიობას დღემდე ვერ დაუღდგენია და ალბათ კიდევ ბევრი, ბევრი თაობები და ცივილიზაციები დასპირდება მის დაღდგენას.

ადამიანებმა წინასწარ რომ იცოდნენ თუ რა მოქვეება საბოლოო შედეგად ზათ საქციელს, ან ისწავლენ სხვისადმი ამ შეუღომებისა და ცოდვების შენდობა, რასაც თავის თავს აპატიებენ და შეუღდობენ ხოლმე, უთუნდაც ისეთივე გულმოდგინებით და მონღომებით იცავდნენ და ამართლებდნენ სხვის საქციელს როგორც მონღომებით და სიმშაგობით ამართლებენ ხოლმე საყურთარ საქციელს, ალბათ, კარ

საქართველო

ცობრობის ბედს სულ სხვაგვარად წარმარ-
თებოდა.

ლმობიერება და ჰუმანიზმი ადამიანთა
ზნობას ეს კატეგორიებია, რომლებიც ხშირად
მთავან დამოუკიდებლად, ბუნებაში არსებულ
კანონებთან არიან უხილავი ძაფებით დაკავ-
შირებული. ამიტომ ლმობიერება და ჰუმანიზ-
მი ეს ზნობრივი კატეგორიებია, რომელთა
თავზე დამოკლებს მახვილივით ჰკილია, მარმო-
ნია, აუცილებლობა და სამართლიანობა. ამის
გარეშე არაფერს ფასი არ აქვს.

გარდა იმისა, რომ ბევრი რამ თვით ადამი-
ანის ფსიქიკაზე და მოკიდებული, უფრო ბევ-
რის გან ბუნებაში არსებულ აუცილებლობით
არის დასაბუთებული. ამიტომ, გარდა „სენ-
ტიმენტალური ჰუმანიზმისა“ „პარადოქსული
ჰუმანიზმიც“ არსებობს. მაგალითად, ჩვენ გუ-
ლისამაყურებელი სინაზით ვზრდით და ვე-
ლლიავებთ შინაურ პაროტკებს, ენას ვუწ-
ლეყო, მოფერებთ ბებრებებსა და ბორბლებს
ვეძახით და როდესაც დაგვირდება ყელში და-
ნას ვუსობთ (მთ შორის, გურამ ასათიანიც),
ან კიდევ: დიდ ჰუმანიზმად მიგვაჩინა მგლის,
პატინასა და მიმინას მოყვლა, რადგან, ერთი
ჭკრუნებს მეორე წიწილებს, ხოლო მესამე
მტრედებს იტაცებს, რასაც ჩვენ შეშფეც არა-
ნაკლები ოსტატობით ვაკეთებთ, მაგრამ ვანა
რომელიმე ჩვენთაგანს მოუყლატს მერცხალი
იმის გამოა რომ მერცხალი ძალიან ანადგუ-
რებს?!

ამიტომ გურამ ასათიანის ფლორტი ჰუმანიზ-
მთან ცოტა მსუბუქედ მიჩვენება.
ძალიან ცდება ვინა ჩემს ნაწარმოებებში
მხოლოდ განუსაზღვრელ, ანტირატულ ჰუმა-
ნიზმსა და ყოვლისშემყენარტლობას კითხუ-
ლობს. ჰყვენად არავინ იცის ამ პირობებში და-
თყო ბრძოლისა თუ აბიზოსაღში ჩემი გვი-
რების დამოკიდებულება ლმობიერება თუ სი-
კადელზე მკაცრი განაჩენი და თუ ჩემი გვირბე-
ნი წყნად იმედულ, ვადაგარებულ და გაბრწინდ
ადამიანებშიც კი დუთორ ნაქერწყალს დაემე-
ზენ და კიდევ ერთხელ ცდილობენ ამ ნაქერ-
წყალს გადვებებს. ვუქირობ, ეს დანაშაულად
არ უნდა ჩათვალათ.

გურამ ასათიანი მართალია იმაში, რომ ჩე-
მი თაობის ლიტერატურას ერთ-ერთი ტონის
მიმცემი მიმართულება ჰუმანიზმა, მაგრამ
ჰუმანიზმსა და სკოლეს, მოკვებენებთ, რადაც
უპირისპირდება ბუნებაში და საზოგადოებრივ
ცხოვრებაში, კერძოდ, უსამართლობა და ბო-
როტება. ჩემი თაობის მწერლებსა ჰუმანიზმი-
საღში ლტოლვა და მისწრაფება უმინწოდ
არ დაბადებულა, იგი ზემოდსხენებული მიზე-
ზების არსებობას გამო ვაჩნდა და მათი არტე-
ზობით იყო აღბთ გაპირობებული. ამიტომ,
ვუქირობ, კრიტიკა ამ მიზეზების ძიებითა და

ანალიზით უფრო უნდა იყოს დაინტერესებულ
ლი, ვიდრე სხვა წერილმანი საკითხებით.

ბ. ი. — „თუთარ ბაირადებში“ თქვენ თით-
ქოს საბოლოოდ დაქმვადობთ თქვენს ტრა-
დიციულ გვირს, ჰეაუეს, რომელიც ჩვენს თვა-
ლწინ უაღიბდება და არკვებს ცხოვრების ძი-
რიოად ფანსელებოზათა რაობას.

დაქმვადობთ თქვენს რაიმანებში გამოვ-
ლენად პოზიციას — ბოროტების დათრგუნ-
ვას სიკეთით. ყოვლისშემყენადობლობით.

თქვენსავე ერთ-ერთ ბოლო მოთხრობაში
— „ძალდა“ — ბოროტებასთან ბრძოლა, უკან
თითქოს ძაღის პოზიციადან სდებთ.

რა არის ეს? საწყისი ახალი დამოკიდებუ-
ლებისა მოვლენებთან თუ კონკრეტული მო-
თხრობის, კონკრეტული გვირისა ხასიათის
გამოვლენა კონკრეტულ სიტუაციაში, და, ამ-
დენად, კერძო შემთხვევა, რომლის განზოგა-
დებაც ნაჩქარე დასკვნებამდე მიგვიყვანს?

ნ. დ. — ჩემი ტიპის მწერალი არასოდეს არ
ემშვიდობება თავის ტრადიციულ გვირს. ეს
მხოლოდ მოჩვენებითია. სინამდევადემო მწე-
რალი იმავ გვირს სხვა, მისთვის უჩვეულო,
სიტუაციაში აუენებს, თუ შეიძლება ასეთი
ტერმინი ვიხმაროთ, სდება გვირთა სულების
გადასახლება. ასეთ პირობებში გვირი სულ
სხვა ხასიათსა და ჩვევებს იძენს, გვირში ცო-
ცხლებსა სხვა ვარემოს შესაფერისი ვნებები,
მასში იღვიძებს მისსავე არსებაში მეოფი მე-
ოფე — მე, რომელზეც ადრე მას წარმოადგენაც
არ ჰქონდა. შეხვედრა საყუთარ თაყთან სულ
სხვა გარემოში არ ნიშნავს წარსულის უარ-
ყოფას. გვირი კი არ ღალატობს საყუთარ თავს,
არამედ პირიქით აქვიდრებს მას, სრულყოფს
და მონოლოთურს ხდის საყუთარ არსებას.
ტყუალად რადი თქვა ფლობებრმა — მაღამ
ბოჯარი შე ვარო.

როგორც ადრე მოგახსენეთ, ყოვლისშემ-
ყენადობობა ის ტერმინი არ არის, რომელიც
ჩემი გვირების ხასიათ მიეხსადება, ისინი
თავისთავზე სულ სხვა აზრისანი არიან.

შე არ ვეთანხმებოთ, თითქოს ბოროტებას-
თან ძაღის პოზიციით ბრძოლა მხოლოდ ჩემს
მოთხრობას „ძალდაში“ იყოს. იგი ყველა ჩემს
ნაწარმოებებშია მეტნაკლებად.

რაც შეეხება ჰუმანიზმს, მე თუ მკითხავთ,
იგი თავის მხრივ უზარმაზარი ძალაა, რომე-
ლიც ბოროტებას უპირისპირდება და სძლეებს
კიდევაც წინააღმდეგ შემთხვევაში პროგრესი
არ იქნებოდა ქვეყნად. საყუთობარი მასშტა-
ბით ჰუმანიზმი უფრო გლობალური ძაღის
იარაღითაა აღქურვადი, ვიდრე ბოროტება.

ყველა გვირის საყცილების განზოგადება
შეიძლება, რა კონკრეტულ ვითარებაშიც არ
უნდა გვევლინებოდეს იგი, თუ რა თქმა უნდა,
მისი საყციელი საყუთობარი ვნებებსა და ტყი-
ვლებს ეხმარება. საერთოდ, მოვლენის გან-

ზოგადებისას დიდი სიფრთხილთა საჭიროა. მაგალითად, თუ მატეო ფალკონის კონსტრუქტულ მსკეოელს განაზოგადებთ, შემზარავ დასკვნამდე შევალთ, კერძოდ, იქამდე, რომ ყველა მამამ, ყველა გზასადენილი შვალი უნდა მოკლას. მაგრამ საბედნიეროდ ეს მოთხრობა ამისთვის არ არის დაწერილი. მოთხრობა შამებს კი არა, შიელი მსოფლიოს ბავშვებს აფრთხილებს, რათა ცდუნებებს არ აყენენ და არ დაეპარგონ ადამიანის უზენაესი გრძნობა, მაღალი ზნეობა, მოვალეობა და კაცობოყვარობა. მხოლოდ ეს მომენტი უნდა განზოგადდეს ამ მოთხრობაში. ჩვენ გვაქვს ამის ბრწყინვალე მაგალითი ქართული ლიტერატურაში, „ხევისბერი ვინა“. საერთოდ კი არც ერთი კერძო შემთხვევა თუ იგი არ განზოგადდა, არ შეიძლება დიდი ლიტერატურის საყენად გახდეს.

ბ. ი. — თქვენს ნაწარმოებებში სიმბოლოს როლს თამაშობს სტერეოტიპი ქალი — აღმზრდელი. იქნება ეს ბებიია, მამიდა თუ დედა ამ სახეს ძალზე მნაშველდოვანი ფუნქცია აქვს დეკორატიული. იგია სიმწიხნის, სიყეთის, სიმშვიდის, იმედიაწიხის ზრუნვის უღვევი წყარო. რამ განაპარობა ამ სახის ასეთი მუდმივობა თქვენს შემოქმედებაში?

ნ. დ. — აი, ხომ ხედავთ, აღმზრდელი ქალის ხსენებისას, რამდენი კეთილმოზილური გრძნობა ჩამოთვალეთ. სწორედ ამით იხსნება მათი ასეთი მუდმივობა ჩემს შემოქმედებაში, და კიდევ ერთი. ეს მოვლენა ჩემი ავტობიოგრაფიული შტრიხია.

ფუნქცია, რომელსაც მე ამ გარემოებას ვანიჭებ, უზარმაზარია. მე ადრე ბავშვობიდან მოკლებული ვიყავი თქვენს შიერ შემოთ ჩამოთ ცდილად გრძნობებს და ერთგვარ დაუყოყნებლად ღლოღლასა და შიშიშილ განვიცდიდი მათ მიმართ. საბედნიეროდ, ქვეყნად აღმოჩნდნენ კეთილი ადამიანები, რომელთაც გაახატეს ჩემში ეს დაგვალული სიცოცხლის ზე, მისცეს მაყურნებელი წყალი, მასაზრდოებელი მატერი და ნოყიერი ნიადაგი. სწორედ ამიტომ ვიპოვე ჩემს თავს მოვალედ ამ ხალხის წინაშე და ვცდილობ სიკეთით გადაეხებადო ეს განუზომელი და აუწერელი ვალი. და თუ რაღაც მაინც მოკავრებებ ამას, თავს უბედნიერეს ადამიანად ჩივთვლი.

შინდა ამასთან დაეკვირებით ერთი საინტერესო ამბავი მოგახსენოთ: ერთხელ, კერძო საუბარში, გამოჩნდილმა რუსმა პოეტმა სტროკოვა მოთხრა — მე მუდამ მიყვირდა, როგორ ახერხებდნენ ისეთი რელიგიური ფანატიზმით სავსე ღელსების წერას, როგორც არის — „კახოვია“, „გრუნდა“ და „შელოდ“ ადამიანები, რომელთაც ღმერთი არ სწამდათ. და ბოლოს შევხდი, რომ ეს ლექსები ამ უღმერთო ხალხის მიერ სარწმუნოებისადმი ვახლებული ში-

შინლით დაწერილი ლექსები იყო. ^{ქვეყნის} წილების განმავლობაში დაგროვდა ^{მე} ხალხის და ბოლოს ახალი რწმენის, ახალი რელიგიის გიგანტურ ერთგულებად და სიყვარულად გადასილდვარა.

ალბათ, ამ მომენტსაც უნდა გავწიოს ანგარიში.

ბ. ი. — ბატონო ნოდარ, თქვენი შემოქმედების შესახებ საუბაროდ ვრცელი კრიტიკული ლიტერატურაა შექმნილი, როგორია თქვენი დამოკიდებულება ამ ლიტერატურასთან? და საერთოდ, კრიტიკასთან? რას ვაძლევთ თქვენ კრიტიკა, თუ რაღაც სამართლიანი და ჭეშმარიტი? ნაწარმოები ხომ უკვე დაწერილია?

ყველაზე იდეალურ შემთხვევაში, კრიტიკამ შეიძლება რაიმე ამაღლები მომავლისათვის დაბალოს, აწმუხთვის კი იგი უკვე ალბათ დეგანიერებულია. ასე რომ კრიტიკული წერილი უფრო შეითხველისათვის იწერება, ნაწარმოების უკეთ განახებად და შესაფასებლად, ვიდრე ავტორისათვის, არა?

და კიდევ, უოფილა შემთხვევა, რომ კრიტიკოსს ისეთი რამ მოეხაზოს თქვენს ნაწარმოებში, რაზეც არ გიფიქრათ? გულწრფელად რომ გათხროთ, მე სავსებით ბუნებრივად და კანონზომიერად მიმართა ასეთი აღმოჩენები, რაღაც მხატვრული ნაწარმოებები, არცთუ იწვიათ, ისეთ დეა სისტემაზ წარმოადგენს, რომლის ნაირკითხვაობა ერთი სტრუქტურის ფარგლებში სავსებით დასაშვებია. თუმცადა, ამ ნაირკითხვაობას ზოგჯერ ეჭროზებად შეეკვირბო ხოლმე.

ნ. დ. — ის, რაც ჩემს შემოქმედებაზე დაწერილია, მოცულობით გაცილებით ამაზე მეტია, რაც მე დამიწერია, ამიტომ არ შეიძლება კრიტიკას ჩემზე კეთილშეკრული გაუღწეა არ მოეხდინა.

კრიტიკული შენიშვნებით მე მხოლოდ ახალი ნაწარმოების შექმნისას ვებღმძვანებლობ. უკვე შექმნილ ნაწარმოებებს კრიტიკული შენიშვნების მიხედვით არახლოდეს არ ვასწორებ, თუ შენიშვნები რთოგრაფიულ შეცდომებზე არ მოუთითებენ. ცხადია, კრიტიკული წერილები უფრო შეითხველისათვის იწერება. ეს რომ არ იყოს, კრიტიკოსს უოკელთვის აქვს საშუალება შენიშვნები წერილის გამოკვეთების გარეშე გაუზაროს მწერალს. სამართლიანობა მოითხოვოს, აქვე ითქვას, რომ არც მწერლები წერენ თავიანთ ნაწარმოებებს კრიტიკოსებისათვის.

ისევე, როგორც სხვებისთვის, კრიტიკას ჩემთვისაც დაუბრალდება სწორად ისეთი რამ, რაზედაც არახლოდეს არ მიფიქრია, მაგრამ ეს გარტობება, თქვენი არ იყოს, მეც კანონზომიერად და ბუნებრივად მიმართა. ნაწარმოების ღირსება სწორედ იმაშია, რომ ყველამ თავისებურად წაიციოხოს და შიგ თავისი სულის

წესტყვისი და შეშქარელი რამ აღმოჩინოს. მართალია, ნაირკითხვაობას ხშირად კურჩიოზე-ხამდეც მივეყვართ ხოლმე, მაგრამ ეს უკვე მწერლის პრაქტიკა არ არის. მაგალითად, დედონა-რდო და ვანისის მონა ღიზაზე და მის ღიმილზე ათასი მოსაზრება და მიმოთვა აარსებობს. მე კი იგი ქრისტეს მომლოდინე ფეხშიმე მაღონა, დეიშობელი მკონია და ვიდრე ცოცხალი ვარ, ამ აზრს, რა კურჩიოზეადაც არ უნდა მოგეჩვე-ნით იგი, ვერაინ შემიძლიას დედონარდოს გარდა.

ბ. ი. — მრავალფეროვანი, შეტად მნიშვნე-ლოვანი, ხაინტყრესო და მაღალმხატვრული ჩვენი დღევანდელი პროზა, მაგრამ იგი მაინც ვერ ასახავს სრულად ერის სულიერ ცხოვ-რებას. ბევრი რამ ხათქმელია ჯერ კიდევ ილის თავის დროსა და თავის მოქმელს.

თქვენ, როგორც საქართველოს მწერალთა კავშირის ერთ-ერთი მდივანი, რა აზრისა ხართ ყოველივე ამასთან დაკავშირებით, ხო-ლო როგორც მწერალი, რას ფიქრობთ, რომ არსებული ხარვეზა რამდენადმე მაინც შეა-ესოთ?

ნ. დ. — ჩვენ, თანამედროვენი, ვერასდროს ვერ შევაფასებთ ჩვენი ეპოქის ნაწარმოებუ-ბის აბსოლუტურ ღირებულებას და ვერ მივა-ნიჭებთ მას ერის სულიერი ცხოვრების ამა-ზედ ფუნქციას. ეს შთაშინავლობის ხაქმეა. ჩვენი მოვალეობაა ვიყოთ მათთვის ობიექ-ტური შატაინე და ხულის ხაზადო პრეპაბეს და დანარჩენ რეგალიებს, რომლებსაც ესლა ჩვენ თავად ვერაინებთ ერთმანეთს, შთაშინა-ვლობა განსაზღვრავს, დარაინებს და ყველა საგანს თავის ადგილს მიუჩენს.

ესეც რომ არ იყოს, მე არ შეგულებო- ტერატურა, რაც არ უნდა მაღალნიჭიერი იყოს. იგი, ერის, თუნდაც ერთი ეპოქის, სუ-ლიერი ცხოვრების სრული სურათი ასახოს. ეს ხელოვნების, რომელიმე ერთი დარგის ძალ-ღონეს აღემატება. ამისათვის ხაქირთა მთე-ლია ერის ინტელექტუალური ენერგია, თუ შეიძლება ასე ითქვას, კლექტორი მისწრა-დება და თანამშრომლობა, მეცნობება იქნე-ბა ის, მცხეთის, ვანისა და ნოქალქევს ხა-მარხებში ნაპოვნი გმომწვარი ქოიწები, ჭვარი, ხახულის კარელი, „ვეფხისტყაოსანი“, „შეშა-ნიის წამება“, ლილო, მრავალგაშიერი, ნი-კარწმინდა თუ ატომური რეაქტორი, ყველ-ფერი ერთად აღებული.

ამ ხაკითხთან დაკავშირებით, როგორც მწერალთა კავშირის მდივანი, მე იმ აზრისა გახლავართ, რომ ჩვენი დროის მწერლობა ვე-რასოდეს ვერ ამოწურავს ხათქმელს. ერთი კია, რაც ჩემმა თაობამ სთქვა, შთაშინავლო-ბამ იგი უნდა მიიღოს როგორც გულწრფელი მემკვიდრეობა და შეგვიდოს, რამეთუ, რაც ვთქვით, ისე ვთქვით, როგორც შეგვეძლო, ხე-ლოვნება და რეფუნება არ დაგვიკლია ხათქ-შელისათვის, არც რამე მარცხენა ხელოთ გვი-კეთებია.

როგორც მწერალი, ხავსე ვარ მოლოდი-ნითა და იმედით, რომ აუცილებლად მოვა უკეთესი მოქმელი, შევა ერის სულიერ ტაძარ-ში, მივა მის ყველაზე დიდ ხალოცავთან და წმინდა და მაღალ ხანთელს დაანთებს.

ეს გახლავთ სწორედ ერის სულიერი ცხო-ვრების მარადისობის კანონი.

მწერალი და მამულიშვილი

ქართულ მწერლობას ამ რამდენიმე წლის წინათ გამოაყლდა უაღრესად ნაყოფიერი და დიდად ნიჭიერი შემოქმედი ლევან გოთუა.

ლევან გოთუა დღეს სამოცდაათი წლისა იქნებოდა, წარმოსადეგი და სახიერი ვაჟკაცი იშვიათი ჯანმრთელობითაც გამოირჩეოდა და დაუჯერებელსა ჰგავს, რომ იგი დღეს ჩვენს შორის აღარ არის.

ლევან გოთუას, როგორც შესანამნავი ნოველების, რომანებისა და დრამების ავტორს, სიცოცხლეშივე ჰქონდა დაფასება და საერთო აღიარება.

მისი მშვენიერი ნოველები „კრწანისის სევდა“ და „უგზო ქარაიანი“, ახალი ქართული პროზის საუკეთესო ნიმუშთა რიცხვს განეკუთვნება. გოთუას დრამატურგია წლების განმავლობაში ამშვენებდა ჩვენი თეატრების რეპერტუარს. მისი „მეფე ერეკლე“ მარჯანიშვილის თეატრის საეტაპო სპექტაკლი იყო და ჩვენ მოხიბლულნი ვიყავით სცენის დიდოსტატების — ვერიკო ანჯაფარიძის, სერგო ზაქარიაძისა და ვასო გომიაშვილის ნიჭის გასაოცარი გაბრწყინებისა, როცა ისინი ლევან გოთუას მიერ გაცოცხლებული გმირების როლებს ანსახიერებდნენ მართლაც დიდი გატაცებითა და შთაგონებით.

ლევან გოთუა საქართველოს გმირულ

წარსულზე შეყვარებული მწერალი იყო და მან არაერთი მნიშვნელოვანი წიგნი შეჰმატა ქართულ ისტორიულ რომანისტიკასა და დრამატურგიას.

საქართველოს ბედუკუდმართი წარსულის ეპოპეიდ გააზრებული გოთუას „გმირთა, ვარამი“ იმ თავითვე სახალხო საკითხავ წიგნად იქცა და დღემდე იშვიათი პოპულარობით სარგებლობს.

ლევან გოთუამ ოთხ ათეულ წელზე მეტი მიუძღვნა მშობლიური მწერლობის შთაგონებულ სამსახურს. იგი ხელხევანი შემოქმედი იყო და ბოლომდე გაჰყვა ქართული სიტყვის მიმართ რაღაც განსაკუთრებული კდემამოსილება და ერთგულება.

მისი ნაწარმოების გმირები კეთილშობილი რაინდები და გულწრფელი პატრიოტები არიან, რომლებიც დაუფიქრებლად სწირავენ თავს სამშობლოს დიდებისა და თავისუფლების, საქართველოს სახელის კიდევ უფრო გაბრწყინებას.

თავადაც ასე კეთილშობილი ვაჟკაცი იყო ლევანი. იგი სამშობლოს სიყვარულით გულანთებულ რაინდად გვესახებოდა ყველას, მეგობრობასა და ამხანაგობაში მაღალი ზნეობის მქადაგებელი იყო და სამართლიანობისათვის ბრძოლაში უკან დახვევა არ იცოდა.

იგი ცხოვრებაში რომანტიკოსი იყო

და ეს რომანტიკული ზეაწეულობა მის შემოქმედებასაც ყველაზე მეტად ახასიათებდა.

ლევანი ერთთავად სულ ფუსფუსებდა, რაღაცას იგონებდა, ეძებდა, გეგმავდა, აკეთებდა. მან არ იცოდა დიდისა და მცირეს გარჩევა სამშობლოს სამსახურში. პატარა ეროვნულ საქმესაც ისეთივე მონდომებით აკეთებდა, როგორც დიდსა და მნიშვნელოვანს.

იგი გატაცებული ალპინისტიც იყო და სიძველეთა თავგამოდებული დამკვიდრეც, ქართველთა მოდგმის გამრავლებასაც ისე ზრუნავდა, როგორც სწავლა-განათლების დონის ამაღლებასაც.

ლევან ვითუას პირად მომხიზლაობას ბავშვური გულწრფელობისა და მიაშიტობის შუქი ბოლომდე შემორჩა და მისი ოპტიმიზმი მუდამ ჭანსალი და მიმზიდველი იყო.

სწორედ ამ თანდაყოლილმა ოპტიმიზმმა, სამშობლოს მომავლის რწმენამ დააძლევინა მწერალს ის სირთულენი რომლებიც მის წინაშე არაერთხელ მდგარა და რომელთაც, ალბათ, სხვა უფრო სუსტი ნებისყოფის მქონე ადამიანი ადვილად ვერ გაუმკლავდებოდა.

ლევან ვითუა არა მარტო წარსულის აჩრდილებთან ცხოვრობდა, იგი ახალსაბჭოთა საქართველოს გულწრფელი მშენებელიც იყო და თავისი მოღვაწეობის უპირველეს გამართლებად ჩვენი დღევანდელი სამშობლოს წარმატებებში თავისი წვლილის შეტანა მიიჩნდა.

იგი ადამიანების ბედზე ღრმად დაფიქრებული მწერალი იყო, განსაცდელის წინაშე წარბის შეხრა არ იცოდა და ყველაზე მძიმე წუთებშიაც მის სახეს მისთვის ესოდენ დამახასიათებელი იმედიანი ღიმილი არ შორდებოდა.

გარეგნულად ახოვანი და ძლიერი ლევანი მწერლობაშიც დაუღალავი, ამოუწურავი ენერჯის პატრონი გახლდათ.

მან ბევრი დაწერა და რომ დაცლოდა, კიდევ ბევრს დაწერდა, რადგანაც სიკვდილის დღემდე შემოქმედების ხალისითა და შთაგონებით სუნთქავდა.

ამიტომ იყო მისი დაკარგვა ასე დასანანი ყველასათვის, ვისთვისაც ძვირფასია ჩვენი მწერლობის დღევანდელი და ხვალინდელი დღე, სამშობლოს პატიოსანი სამსახური და მაღალი ზნეობა. ამიტომ იგონებს ჩვენი ხალხი მას სიყვარულითა და პატივისცემით.

პირობები ციციშვილი

მადლობისილი მწერალი

ეროვნულ ლიტერატურას ერთი დიდი მადლი მოსდევს: ის, ვინც თავისი ხალხის მწერლობაში საბატო ადგილს დაიმკვიდრებს, თვით ამ ხალხის ხსოვნაშიც დაუვიწყარი რჩება. საკუთარი ადგილი ერის მხატვრულ ლიტერატურაში, ნიშნავს ხელთუქმნელ ძეგლს თვით ამ ერის ისტორიაშიც.

სწორედ ასეთი ძეგლი დაიდა მშობლიურ ამ ხალხის გულში გამოჩენილმა ქართველმა მწერალმა, მადლობისილია მოქალაქემ, სასიქადლო მამულიშვილმა და უანგარო საზოგადო მოღვაწემ — ლევან გოთუამ.

ლევან გოთუა დიდი სიღრმისა და შთაბეჭდაობის პროზაიკოსი იყო. მას თანამხრად ემარჯებოდა როგორც თანამედროვე, ისე ისტორიულ თემატიკაზე წერა.

მან დაგვიტოვა ჩვენი დღევანდლობისადმი მიძღვნილი რამდენიმე მაღალმხატვრული თხზულება, გამორჩეული მაღალა ნიჭით, გემოვნებით, ოსტატობით. ამის ნიმუშად ისეთი ჩინებული ნაწარმოებების დასახელებაც კმარა, როგორცაა „ნისლი ნახატარის ტყეში“ და „ღვივი ღომისა“...

თუ არა დიდი მწერლური შემართება, თუ არა მძლავრი შემოქმედებითი პოტენცია და ხალხის ნიჭიერება, შეუძლებელი იქნებოდა შედარებით ხანმოკლე დროში ის განსაცდურებელი პროდუქტიულობა, რომელიც ლევან გოთუამ გამოამუშავა. „გმირთა ვარაზის“ ოთხი წიგნი და არანაკლებ ფართოდ ჩაფიქრებული „მითრიდატე“ არაჩვეულებრივი დაძაბვისა და განსაცვიფრებელი შრომის შედეგად შეიქმნა.

ლევან გოთუა არ იყო მხოლოდ მხატვრული ილუსტრატორი ცნობილი ისტორიული ფაქტებისა თუ მოვლენებისა, ეს ფართოდ განათლებული, ისტორიაში (განსაკუთრებით კი,

თავისი ქვეყნის ისტორიაში) ღრმად ჩაზედული ადამიანი, საოცრად მაძიებელი ბუნების კაცი იყო უველაზე ძლიერ მას ახლის ძიება იტაცებდა, და აქვე დავძენთ, რომ მისი აღმანიტური, თუ სამოგზაურო ვაცაცებანაც სწორედ ამ მაძიებელი ბუნების ერთ კონკრეტულ გამოხატულებას წარმოადგენდნენ.

აღმოჩენებისკენ დაუტყობლად მსწრაფი გახლდათ ლევან გოთუა. აღბათ, მისმა ამ განუწყრელმა თვისებამ უბიძგა ისტორიული უანრისაყენ. იგი ერთდროულად მხატვარიც იყო და ისტორიკოსიც: თვით იძიებდა, იყვლევდა მასალას — ეპოქებსა და სახელმწიფოებს, ხალხებსა და ადამიანებს — და მხოლოდ ამის შემდეგ იწუებდა ამბავთა მხატვრულ ხორცმეხსმას.

დიდი ემოციური დამუხტულობა, გულწრფელი შენაგანი თრთოლეა, მასალის ღირსიული განცდა და მჩქეფარე ექსპრესიულობა — მისი პროზის განუწყრელი თვისებაა. სწორედ ასეთია „უანწვისის ანგელოზა“ და „არწანისის ზედა“, „უგზო ქარავანი“ და „ზარზმის ზარბა“.

ლევან გოთუას უოველი თხზულება ავტორიანეუ გულის გამოხატულებაა, მზურვალე და კეოილი გულისა, ამ გულის ფუტყვით აქვს სული ჩადგმული ლევანის უოველ მხატვრულ კმნილებას. ლევან გოთუას პატრიოტული, პუმანისტური, ინტერნაციონალიტური თხზულებები, უმარველეს უოველისა, მათი ავტორის ზახათისა და თავიებუტრებებს გამოხატავენ. მის შემოქმედებაში ეპიკური და ლირიული უწვევებლად უაყვირდება ერთმანებს.

დიდი ვენბანობა, ფართო ინტერტებები, საზოგადოებრივი აქტიობა აქ შერწყმულია მდიდარ წარმოსახვასა და მხატვრულობას-

საქართველოს
ისტორიის
ინსტიტუტი

თან. იგი თავისი გზით მოხიარულე კაცო
 ეო ლიტერატურაში და სტალიც კი თავისე-
 ბური შეიმუშავა. დღე, წუ განდება ეს სტილი
 ქართული პროზის მაგისტრალურ გზად, დღემ
 მუადებს მას თავისი უარისმყოფელებიც, მა-
 გრამ იმას ხომ ვერაფერ წაართმევს ავტორს,
 რომ ცოცხალად დამბული თხრობის ეს ტი-
 პი — თავისებური, ორიგინალური ცდია სტი-
 ლური მრავალფეროვნების დასამკვიდრებლად.
 ნორმებიდან გადახვევისა და ტრადიციის დარ-
 დევის უფლება მხოლოდ იმას აქვს, ვინც
 ნორმებისა და ტრადიციაც ბოლომდე ხარისხოვ-
 ნად ათვისდა და ახლა სხვა გზას დავდა. მა-
 გრამ დაადგა ვაზრებულად, რწმენით, საქ-
 მის ცოდნით. ლევანი არ იყო ისეთი კაცი,
 რომ ზოგიერთი ახალბედა, დარბი ნიჭის მხა-
 ტარებით თავიდანვე მხოლოდ საკუთარს გა-
 ულოდდა და წინაშეობდებოდაც ვაკვალუმი
 გზის ასავალ-დასავალიც კი არა სცოდნოდა.

მას არ შეეძლო გულცივად მოქიდებოდა
 საქმეს, უველას კარგად გვახსოვს როგორი
 პასუხისმგებლობით ასრულებდა თბილისის სა-
 მლაქო საბჭოს დეპუტატის მოვალეობას.

ლევან გოთუამ დონეცკად შეაშველა მხარე
 ქართულ თეატრსაც და თეატრალური რე-
 პერტუარის გამდიდრების საქმეშიც აქტიური
 როლი ითამაშა. მისი მშვენიერი პიესები: —
 „მეფე ერკლე“, „დავით აღმაშენებელი“, „უბ-
 ლევილინი“, „თეთის პატარძალი“ ქართული
 ორიგინალური დრამატურგიის მეტად თვალ-
 საჩინო ნიმუშებია, და მათი წყალობით ლე-
 ვანმა ეროვნული დრამატურგიის ისტორიაშიც
 დაიშკადრა. ადგილი ლევან გოთუას დრამად
 ნაფიქრებული, უადრესად ეროვნული დრამა-
 ტურგიული ნაწარმოებები არა ერთი ჩინე-
 ბული აქტიორული წარმატების ხაფუჭველა
 გახდა და მშვენიერი სპექტაკლები წარმოშვა.
 ასინა მტკიცედ დამკვიდრდნენ არა მარტო დრა-

მატურგიის, არამედ ჩვენი თეატრის ისტორი-
 აშიაც.

ლევან გოთუა თავის ხალხსა და ქვეყანაში
 ფანატურად შეეყარებოდა კაცი განდდათ.
 მისთვის არ არსებობდა საზღვარი სამშობ-
 ლოს დღევანდელსა და გუშინდელ დღეებს
 შორის. ქვეყნის წარსული ლევანისათვის დღე-
 ვანდებლობის უწყვეტი გავრქელება იყო და მის
 თვალში თანამედროვეობად აღიქმებოდა. დიან,
 საოცრად ცოცხალი, ორგანული, უშუალო კა-
 შიი მქონდა ისტორიულ წარსულთან და
 სწორედ ამიტომაც შესწლო მასთან ასე ახ-
 ლოს მისვლა, ასე დრმად განცდა, ასე შთამ-
 ბეჭდავად და რელისტურად მისი ასაშვა.

თვით ის ვარემოებაც, რომ საკუთარი ხა-
 მისაზღოც და თავისი საზოგადო განსახვენი-
 ბელიც მან სწორედ ძველთა-ძველი არმაზის
 სანახებში შეირჩია, ისტორიისთან მის უწყვეტ
 კავშირზე დაღადავს.

ეს მიდამოები ხომ ისტორიული ქართლის
 ის ხისხლით შორწყული ადგილებია, ხადაც
 ჩვენი დიდებული წინაპრები ბერძენთა თუ
 რომაელთა, არაბთა თუ მონგოლთა, თურ-
 ქთა რუ ირანელთა ურდოებს ელენებოდნენ
 ეს არის ჩვენი უჭველესი სატახტოების შე-
 მოგარენი და ლევან გოთუას სურდა მარტო
 წარმოსახვაში კი არა, მხოლოდ ფიქრით კი
 არა, თავის უკველდური ცხოვრებითაც გა-
 ნუყრელი უფილიყო მათთან.

ეს იყო კაცი, რომელმაც მთელი თავისი
 ცხოვრება, შრომითა და რუდუნებით ესო-
 დენ აღსავსე, ქართულ მწერლობის საქმეს
 შეაღია, კაცი, რომელიც მშობლიური ქვეყ-
 ნის დიდი წარსულის ნათელყოფაში დაიფერ-
 უდა.

ქართველი ხალხი და საბჭოთა საქართველო
 არასოდეს არ დავიწყებენ გამოჩენილ მწე-
 რალსა და დიდად ნაჭათარ, დიდად ნაამა-
 გარ მოღვაწეს, ლევან გოთუას.

ფალაური კაგლის პირველი ქართული თარგმანი

გამომცემლობა „მეცნიერებაში“ გამოსცა პრაქ. თეო ჩხეიძის ახალი ნაშრომი, რომელიც წარმოადგენს საშუალო სპარსული ლიტერატურის შესანიშნავი ძეგლის ორიგინალის ენაიდან ქართულად თარგმნის პირველ ცდას. ამ წიგნის გამოსვლა ქართული ირანისტიკის მორიგი დიდი გამარჯვებაა. „არდაშირ პაპაიანის ისტორია“, ამ როგორც მას შემოკლებით უწოდებენ „ქარ-ნამაკი“ ფალაური ლიტერატურის ერთერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლია და მისი ქართულ ენაზე გამოსვლა ისეთი მისასალმებელი მოვლენაა, რომელიც არ შეიძლება სპეციალურად არ აღინიშნოს, მით უმეტეს, წიგნის გამოცემა განხორციელებულია მაღალ მეცნიერულ დონეზე, თანამედროვე ირანისტიკის უახლესი მიღწევების გამოყენებით. თეო ჩხეიძემ, რომელმაც ფალაური ენა თავის ძირითად სპეციალობად გაიხადა და ფრიალ წაუფიქრებულ მუშაობას იწვევა ირანისტიკის ამ ურთულეს დარგში, თავის თარგმანს წარუშლდარა ვრცელი გამოცდვლა (გვ. 3-40), რომელშიც ფართოდ არის გაშუქებული ძველის შექმნის ეპოქა, მოცემულია ნაწარმოების, როგორც ნარატიული ისტორიული წყაროს და მორთ მოცულობის, რომანის ენის უძველესი ნიმუშის დახასიათება, მოტანილია უძველესი არსებული ცნობა ნაწარმოების შექმნის დროის, ადგილისა და ავტორის ვინაობის შესახებ, აღნიშნულია ნაწარმოების სტილური თავისებურებანი და სხვა. ავტორი ვინაილავს დიდძალ სპეციალურ ლიტერატურას აღმოსავლურსა და ევროპულ ენებზე, იყენებს არაბული და სპარსული წყაროების მონაცემებს, განსაკუთრებით სუყარადღობა ძეგლში ნახმარი სოციალ-პოლიტიკური და რელიგიური ტერმინების ავტორისეული ინტერპრეტაცია. დაწვრილებით არის განხილული თვითველი ტერმინის ისტორიული, სოციალური და პოლიტიკური ფუნქცია და ღირებულება ადრეულ და გვიან ხანაში; მოცემულია მათი ეტიმოლოგია, შედარებულია სხვა საშუალო სპარსული ძეგლების ხთანადო მოცემებთან და ეტიმოლოგიულ მასალასთან.

* „არდაშირ პაპაიანის მის საქმეთა წიგნი“ ფალაურიდან თარგმნა, გამოცემულია და ლექსიკონი დაურთო თეო ჩხეიძემ, მეცნიერება, 1975 წ. თბილისი, რედაქტ. ჯ. ვიუნაშვილი.

„ქარ-ნამაკის“ მნიშვნელობა ქართული ენის, ისტორიის, მეცნიერებისა და საერთოდ კულტურის ისტორიისათვის, შეიძლება ითქვას, განუწმენელია და ეს მიუხედავად იმისა, რომ ამ ძეგლში საქართველო ერთგვლად არ არის ნახსენები, მაგრამ მართკ უბრალო ჩამოთვლაც კი ამ ტერმინებისა, რომლებიც, თითქმის უძველესი, ცნობილია ქართული და სომხური წყაროებით (თუ თვით ფალაური სიტყვები, არა მათი კალკები და ქართულ-სომხური შესატყვისები), ნათელს გახდის ამ ძეგლის მნიშვნელობას ჩვენთვის. ეს ტერმინებია მაგ. კატაქ ხვატაჰ—„მამასახლისი“ (ქეთხლად); შარუშპან — „მარაპანი“; ბრბუშპატ — „ციხის თავი“; სპაპატ — „სასახელი“; შარუშპატ — „მამის სახელი“; შარუშპან — „დიდებულება“; შარუშპატან — „სეფეულება“; „ზურანი“ — (სომხ. სეფე); შარუშპან — „პატნი“ „თავისუფალი“, კეთილშობილი“; შინაშარ — „მეგობარი“; სტორპან და სპარსულად—„მეცნიერებულება“; ახოსალარი — „მოლაზარი“. დიპირან ი შარუშპან — „მეცნიერებულება“; შარუშპან — „ნაცვალი, წარმომადგენელი“ შარ (სომხ. ცეცხალი ქართლისის). შარუშპან, და სხვა მრავალი გამოთქმა სომხულ ხმარებთან — „ციხის ქამა“ (შარ. ხეხურ. ფიც-ვერცხლის ქამა); ახოსალარი ინტერესს იწვევს რელიგიური ხასიათის ტერმინები შარ — „მოგვი“ შარუშპან — „მომადგენელი“, შარუშპან — „მომადგენელი“, „მომადგენელი“, „მომადგენელი“ — შარუშპან, შარუშპან — „შარუშპან“ — „შარუშპან“ და სხვა სხვადასხვა სახელით მოხსენიებულია შარუშპან — „მომადგენელი“ (კათალიკოსი), შარუშპან — „დასტური“, აგრეთვე გვხვდება და შარუშპან აღნიშნული ტერმინები შარუშპან ი შარუშპან — ძვ. ქართ. „ქვეყნის მოქმედი“, შარუშპან — „მეურნე, მუშაი“.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ კარგი იქნებოდა ავტორს უფრო ფართოდ მოეხიდა ძველი ქართული ისტორიული და ლიტერატურული წყაროებიდან შესაბამისი მასალა, რაც მან ალბათ მომავალი ცალკე გამოკვლევისათვის გადასდო; ადგილის ნიშნირაც ალბათ გარკვეულ რაოდენობაში დასაშვებია ამ საქმეში. განსაკუთრებით საინტერესოა ამ თვალსაზრისით სასაზღვრო საქართველოში ბატონობის ხანის ძეგლები „მუშაის“

წამება“ და „ექსტატი მცხეთელის მარტვილი-
ბა“.

გამოკვლევას მოსდევს ძველის ლექსიკონი,
რომელსაც ასე გვირგვინ უქირავს და რომელშიც
განმარტებული და ეტიმოლოგიურიებული
ტექსტში ნახვარი თითქმის ყველა სიტყვა, რაც
შესანიშნავ მასალას წარმოადგენს მომავალი ფა-
ლურ-ქართული ლექსიკონისათვის, რომლის სა-
ჭიროება ესოდენ დიდია ქართველოლოგიის
უკველი დარგისათვის — ისტორია იქნება ეს,
ძველი ქართული ლიტერატურა, თუ ენათმეც-
ნერება.

ლექსიკონში, ნიბერჯის ცნობილი ლექსიკო-
ნის ვარდა, გამოყენებულია მას შემდეგ და მა-
ნამდე არსებული ყველა მნიშვნელოვანი ლექ-
სიკონი თუ გამოკვლევა საშუალო სპარსული
ლექსიკონის საქითხებზე (იუნერო, ბეილი, აბუ-
ვი, ბართოლომე, შპარუნა, ჭინბენსენი, იუს-
ტი, მარკვარტი, მიუბშანი, ტიდეუსი და მრავ-
ალი სხვა). ერთი სიტყვით ზენს წინაშეა „ქა-
რამაჯის“ ისეთი სრულფასოვანი გამოცემა, შე-
საფერისი ირანისტის თანამედროვე დონისა,
შეყნიერების უახლესი მიღწევების გამოყენე-
ბით, რომლის მსგავსი არა ვაქვს არც რუსუ-
ლად, არც ევროპულ ენებზე და არც სპარსუ-
ლად. ეს ფაქტი არ შეიძლება თუა ჩნდებოდეს
დადარებითად არ ჩათვალოს და საგანგებოდ
არ აღინიშნოს.

რა თქმა უნდა, ისე როგორც უკველ გამოკ-
ვლვაში, რა ვინა მთლიან დონეზე არ იტოს იგი
შესარტული, შეიძლება აღმოჩნდეს „საკამა-
თი“ საკითხები და უძველესი შენიშვნებისა და
ამხანაურების სპეციალისტების მხრივ, ისე რო-
გორც თვით თარგმანი ასეთი მნიშვნელოვანი
ძეგლისა და ასე რთულად გასაგები ტექსტისა,
დამწერლობის თავისებურებისა და ენის სიმრე-
დის მეორებით. ჩვეუც ვაქვს მთარგმნელისა
და გამოკვლევის ავტორისადმი რამოდენიმე
მცირე შენიშვნა, რომელთა მიზანია დააზუს-
ტოს თარგმანის ზოგი ადგილი და ზოგიერთი
სიტყვის მნიშვნელობა, რა თქმა უნდა, კამათის
წესით, და ავტორს შეუძლია არ გაიზიაროს
ჩვენი შეხედულება და დაიცვას თავისი თარ-
გმანი, ან ამა თუ იმ ტერმინის ინტერპრეტაცია,
თუ ჩვენი აზრი მცდარია და სიმართლეს არ შე-
ესაბამება.

ჩვენი შენიშვნები შემდეგია:

1. ჩვენი ფაქტით, სიტყვა, რომელიც საფუ-
ძვლად უდევს ინდექსს ფალური ტექსტის შე-
სასწავლად მთლად შენაფერისი არ არის, რად-
გან მასში არ არის გამოყოფილი ინდოგრამები
და ლათინური ანბანის მიხედვით განლაგებულ
ფალური სიტყვებში მათი მოძებნა ძალიან
ძველია. ფაქტობრივ იყო ავტორს აქ იხე ნიბერ-
ჯის სიტყვა გამოყენებინა და ინდექსი არა-
მეუღლი ანბანის მიხედვით გაეწყო, ან უკველ
შემოსხვევაში ტექსტისათვის დაერთო სრული

ლათინური ტრანსკრიბიცია, რომელსაც
ქერდა ინდექსზე მეტ ადგილს, და
სათანადო სიტყვის მოძებნაც უფრო გაადვილ-
დებოდა. ამას ვამბობ ფალური ენის შემსწავ-
ლად სტუდენტთა და დანატრებსებულ პირთა
ინტერესებიდან გამოსვლით, რამდენადაც სათა-
ნადო სახელმძღვანელოს უქონლობის გამო, ასე
გამოცემული ტექსტი ქრისტოპოთის მოვადლო-
ბასაც შესარულებს.

2. ძველის სათური უნდა ითარგმნოს არა
სიტყვაბიტყვით „არდაშირ პაპაის ძის საქმეთა
წიგნი“, არამედ უბრალოდ „ამბავი (ცხოვრება,
საქმენი) არდაშირ პაპაიანის“. რაც ქართულისა-
თვის უფრო ბუნებრივია და დამახასიათებელია
ძველი ქართული ძეგლებისათვის, შდრ: „ქართ-
ლის ცხოვრება“, „სპარსთა ცხოვრება“, „მამათა
ცხოვრება“ და მისთანანი, ვარდა ამისა, გამოთ-
ქმა „პაპაიანი“ სრულიად შესაფერისია ქართუ-
ლისათვისა და არ არის სავალდებულო მისი
თარგმანი პაპაის ძედ.

3. ზოგიერთ მთარგმნელი საშუალო სპარსული
ზმნების ქართულად გადმოცემას ან მიმარ-
თავს შესაბამის ქართულ დრო კილოთა ფორ-
მებს. მაგალითად, აწუშოთი გადმოსცემს ნამ-
უროს ამა თუ იმ ფორმას, რაც ერთგვარად სი-
ზუსტეს აკლბის თარგმანს და სტრუქტურადაც
უფრო გაუმართავს ხდის მას. ასეთია პირველ
თავში (I აპჰაცი) გამოთქმა ნიბიშტ ესტატ, რო-
მელიც ნამყო წინარე-წარსულის ე. წ. პლუტუ-
ამერტიტის ფორმას წარმოადგენს და უპა-
თესია თარგმნის, როგორც ექვრა (თურმე
ექვრა) და არა სწერია. „არდაშირ პაპაის ძის
საქმეთა წიგნი ასე სწერია — რომ...“ ასევე
ქ 7-ის სათანადო ადგილი „ანდარ დუშვატობი
ი ალაქსანდრ ნიკან ო ვირცე ნიან აკონშიბი
ესტატ უ აპკ კრტან შეუანან რაფტ“ ჩაობებ-
და ასე გვეთარგმნა: „...ალქსანდრის ავტორობის
დროს ლტოლვილი მისი მამაპა იპალბოდა
და ქურთ მწვემებთან ერთად დადიოდა (მოშ-
თაბარობდა) ან დამალულია და უჯლია“ და
არა „მისი წინარეები ვაქცენდ, დაიბადნენ და
ქურთ მწვემებთან წაიღიდენ“, როგორც ნ. ჩხე-
იძის თარგმანშია.

4. რთული პერიოდი I, § 18-ის ჩვენი ფაქ-
ტით უფრო ზუსტად უნდა ითარგმნოს, სახელ-
დობრ: „ის, ვინც მავ სიზმარში ნახე თვითონ
ან შეილაგანა იმ კაცსა ვინმე, დადიშპობას
ქვეყნისა მთაღწევს, რადგან მზე და თვითი მო-
რთული სილო — ძლიერება და გამარჯვების
შეძლებია, ცუცხლი ფარნაბლია — სქულის
ცოდნა მოვტა მოაგრებისა, ცუცხლი გუშნას-
პისა — მეომრები და სპასპეტები, ხოლო ცუც-
ხლი ბურუნენ მიმარსა — მეურნეები და მიწა-
თმოკრედეები, და უკველივე ეს, მეუობა ამ კაცს
ან შეილაგანს ამ კაცსა ვისმე შეხვდება“.

5. იდომოტიური გამოთქმა ტან პატ აფონ
ქუნემ (ტანი მართლია გქონდეს) უნდა ითარგ-

მოს არა სიტუაციტყვიო — „გახუქდი“, არამედ შენაფერისი ქართული გამოთქმით „ცოცხლუ“ ან „კარად იყავ“ „დარდი ზუ გაქს“, რად სახეებით შეენახაშენ კონტექსტს.

6. საშუალო სპარსული სიტუა ფრანგ მრავალმნიშვნელოვანია. გარკვეულ კონტექსტებში იგი ნიშნავს, სწავლა, წერისა, განათლება, მოძღვრება, ხელოვნება, ასპარეზობა, მეცნიერება, მწიგნობრობა, ლექსიკონი სიტუათა ახრან-განგანება და სხვა. ამ თვითულ კონკრეტულ მნიშვნელობას კონტექსტი გამოავლენს მხოლოდ, ამის გამო ქართულად იგი სრულიად სხვადასხვა სიტყვით უნდა გადმოიცეს კონტექსტის მიხედვით, რასაც თ. ჩხეიძე უყოველთვის ანაგირის არ უწყის თავის თარგმანში. მაგ. ქმ-ში ფრანკი მწიგნობრობისა და ცხენოსნობისა თარგმნილია „მეცნიერებად“, იგი როგორც ქმ-ში ჰადრაკი და ნარდის თამაში, იქნებ აქოზებად, პირველ შემთხვევაში ცხენოსნობის მიხედვით ასპარეზობა ვეცხანობა და მეორეში ხელოვნება და არა მეცნიერება.

7. პირველი თავის ქმ გვეუბნება „არადაშირი დეწი და კანქარს ერთი ისარი ამ გვარად სტუარტყა, რომ ისარი ფრთამდე მუცელში შევიდა და მეორე მხარეს გამოვიდა და კანქარი იქვე (ადგილზე) მოკვდა“, თ. ჩხეიძე კი თარგმნის „ფერადიდან მუცელში გაუარა“. ამ ლაპარაკია არა კანქარის ფერადზე, არამედ ფრთაზე ისრის ბოლოს. წინდებულთა თაყ — ამ ნიშნავს „მდე“, რომ უთვლიყო „მაჩ ფარ პატ ასკომბ“, მაშინ იქნებოდა „ფერადიდან მუცელში შევიდა“.

8. ხანდახან მთარგმნელი, პირაქით, ზედმეტ

ნიშნავს იქნეს ქმ) არტაურ გოჭტ ურმან კარტ მაჩ — „ეს მე ვავაეთი“, ფრანგულად გოჭტ ნა ჩე — მან კარტ მაჩ „არა, ეს მე ვავაეთი“, ამ ვავაეთის ნაცულად აქოზებდა გვეთქვა „მე ვესროლუ“ (ან უყოველ შემთხვევაში, ეს ნასროლი ჩემია).

9. ქმ-ში არდავანი ეუბნება არდაშარს „ჩიორ ქუ როჩ უ შამ მარ ნაზდიკა ო. სტორან პატ ჩოვგან უ ნახირი უ ფრანგანგანთან და შავი, რად ნიშნავს იცოდედ დღე და ღამე ცხენებს არ მოშორდუ და ჩოვანის სათამაშოდ, ხანადიროდ და საასპარეზო მოედანზე არ იარო, თ. ჩხეიძე კი თარგმნის „იცოდე, დღისით თუ ღამით ცხენებს. არ გატარო ...და სხვ.“

ახეთი მცირე უზუსტობანი პირველი თავის გარდა სხვა თავებშიც შეიძლება შეგვხვდებ, ჩვენ ამაზე საუბარს აღარ ვავაგრძელებთ, ისინი უველა ადვილი გამოსასწორებელია. გვინდა კიდევ ერთი შევნიშნოთ — ჩვენის ფაქრალი საშუალო სპარსული ქარმის თარგმანი ჭიად ქართულად მაინც და მაინც კარგად არ ტღერს, თუ გაითვალისწინებთ ჭიის როლსა და ქვეყანას ამ ტექსტში, აქოზებდა იგი ურჩხულად გვეთარგმნა.

საბოლოოდ შეიძლება გამოთქვას სურვილი, რომ ასე გამოცემული ძველი აღმოსავლური ძეგლები ბევრა გვენახოს ქართულ ენაზე და თვით თერ ჩხეიძესაც არა ერთი და ორი მხავის საშუალო არანული ძეგლი ეთარგმნოს და გამოცეც, ესოდენ საჭირო და აუცილებელი ჩვენი ისტორიის, ლიტერატურისა და კულტურის შესწავლისათვის.

შვიტა ანდრონიკაშვილი

წიგნი გამოჩანილ მუსიკოსზე

ქართველ მუსიკოსთაგან ერთ-ერთი თაროს ახალი წიგნი შეემატა — გამოცემილია „ხელოვნებაში“ გამოსცა მუსიკათმცოდნე შიხა იაშვილის მონოგრაფია „არჩილ კერესელიძე“.

ჩვენ განებივრებულები არა ვართ მსგავსი ნაშრომებით, მით უფრო სასიხარულოა, რომ ამგვარი წიგნი დღეს ქართველი მკითხველის ხელთაა.

არჩილ კერესელიძე ოცდაათიან წლებში გამოვიდა შემოქმედებით ასპარეზზე. ეს აუო ბოზოქანი წლები. ახალი ცხოვრება, საბოლოოდ დამკვიდრებული და ფსევდობავრებული, თავის ხელოვნებას მოითხოვდა, ხელოვნებას, რომელიც ისევე ამაღლებული და დიდი იქნებოდა, როგორც თვითონ ის დრო, ეპოქა, რომელსაც ასახებდა და მართლაც, 30-იან წლებში ხელოვნება აღორძინებას განიცდიდა, ჩქეფდა იგი, როგორც მთლიანად საბჭოთა კავშირში, ასევე ზვენიცი — საქართველოში.

წიგნი ორიგინალურადია აგებული. იგი თავი-

დანვე ქრონოლოგიური პრინციპით როდი მიხვევა კომპოზიტორის ცხოვრებას, პირაქით, თბრობა იწყება გამოჩენილი შემოქმედის ნიშის დეაქეცებიდან, მისი ტრანსტის გამოვლინების ერთი ეველაზე ბრწყინვალე ფურცლიდან: „1946 წლის 8 ნოემბერი. აფიშები კომპოზიტორ არჩილ კერესელიძის თემა „აშვიანუკის“ პრემიერის შესახებ აუწყებენ საზოგადოებას, როგორც ყოველი ახალი ქართული ოპერის პირველი წარმოდგენა, ეს საღამოც ცხოველ ინტერესს იწვევს... ელიან ფარდის ახდას. სცენაზე მუთლთა მღელვარება დარბაზსაც გადასდებია, როგორც იქნება ახალგაზრდა აქტორის პირველი საზებო ნაწარმოების სცენური ზედიე ამ ეთხვაზე პასუხს ალბათ წარმოდგენის მსვლელობა გასცემს. თეატრის შემოქმედებითა კოლექტივმა გერ კიდევ სპექტაკლის მომზადების პროცესში. ირწუნა კომპოზიტორის ნიშის ზემოქმედების ძალი, მგერამ, როგორ აღიქვამს ნაწარმოებს მაღალმომთხოვნი თბილისელი მსმენ-

ლი. უკანასკნელი წლების მანძილზე ხომ არა-
ერთხელ გაცხადებია იმედი... მკითხველმა
ესის, რომ „ბაში-აქში“ გამარჯვა და ავტო-
რეჟისორი კარგად დიდი ხანია. არ ჩამოიღოს ქარ-
თული საოპერო სცენიდან. მაშინ კი, 1946
წელს, როცა ჩვენი ხალხი ის-ის იყო იშუშებ-
და ომით მიყენებულ ქრილობებს, ადვილი წარ-
მოსადგენია თუ რა ამაღლებელი იქნებოდა
ამ მშვენიერი ოპერის პრემიერა, ადვილი წარ-
მოსადგენია ის პლევარაბაც. რომელსაც გა-
ნიცდიდა 34 წლის ახალგაზრდა არჩილ კერესე-
ლიძე.

არჩილ კერესელიძე მრავალმხრივი კომპოზი-
ტორი იყო. ოპერის გარდა, იგი მოღვაწეობდა
ოპერეტის დანაში, წერდა მუსიკას დრამატული
სპექტაკლებისათვის, კინოფილმებისათვის, ესტ-
რადისათვის. არჩილ კერესელიძეს დაუწერია
მუსიკა კინოფილმებისათვის: „ქეთო და კობე“,
„ბედნიერი შეხვედრა“, „მადანას ლურჯა“,
„ჩვენი ეზო“, „სხვისი შეილება“, „ფიფია“,
„დიდოსტატის მარჯენა“ და სხვ. არჩილ კერე-
სელიძემ სხვადასხვა დროს დაწერა მუსიკა
სპექტაკლებისათვის: „სოლომონ ისაკან მეგლა-
ნაშვილი“, „დავით აღმაშენებელი“, „მეფე
ერეკლე“, „მისი ვარსკვლავი“, „ხარტაანთ ფე-
რა“. რომელ დანაშიაც არ უნდა ემუშავა კომ-
პოზიტორს, იგი ყოველთვის ქართული ეროვნე-
ლი კულტურის წილიდან ამოვიდა. ამაზე
მართებულად და საქმის ცოდნით წერს მ. იაშვი-
ლი: — „კომპოზიტორის შემოქმედებაში ქეშ-
მარტად შემოქმედებითი გარდატეხა პირო-
ბრიერული მუსიკალური ხელოვნების მრავალ-
საფეხროვნა ტრადიციებმა. ეს უკანასკნელი
ელანდება მუსიკალური შეტყველების ყოველ
ელემენტსა და, რაც გაიცლებათ მნიშვნელოვან-
ია, მისი მუსიკალური აზროვნების საერთო
მიმართულებაში. ამ გარემოებაზე ყურადღების
გამახვილება მით უფრო აუცილებელია, რომ
იგი აშკარად მივაჩინებდეს არჩ. კერესელიძის,
როგორც რეალისტური მრწამსის ხელოვანის
უარყოფით დამოკიდებულებაზე „თანამედროვე
მუსიკას“ გაკლენაში ბრძიდ მოქცევის ამ
მანიერით ტენდენციისადმი, რამაც თავი იჩინა
60-იანი წლების საბჭოთა მუსიკაში. კომპოზი-
ტორისათვის უცხო იყო გამოსახვის საშუალებ-
ათა თვითმზნად გადაქცევისა და მოდერ
ფორმალისტურ მიმდინარეობათა ესთეტიკურ
პრინციპებზე ორიენტირების ის ეგვი, რომელ-
მაც გამოისახვის ეროვნული ფორმის უგაღელ-
მელყოფისა და შემოქმედებითი ინდივიდუალობ-
ის ნივთიერების საფრთხე წარმოიჭვა აღნიშ-

ნული პერიოდის მუსიკალურ შემოქმედებაში
გამომსახველობითი საშუალებების გამოყენება
ხანით წარმოებული ცალმხრივი ექსპერიმენტუ-
რისაგან განსხვავებით, არჩ. კერესელიძე მტკი-
ყად იცავდა „ახლის“ მეჭვიდრეობითობის
გზით წარმოდგომის პრინციპს“.

არჩ. კერესელიძის შემოქმედების გზის დასა-
წყისში დგას ისეთი დიდი ფიგურა ქართული
კულტურისა, როგორც ზაქარია ფალიაშვილი.
იგი კერესელიძეების ოჯახის შვილობილი იყო და
კერ კიდევ ურბა არჩილს წილად ზედა ბედნიერ-
ება ახლო ურთიერთობაში ყოფილიყო გენი-
ალურ ქართველ კომპოზიტორთან. ზაქარია ფა-
ლიაშვილმა მისი პირველი შეფასება ახალგა-
ზრდა კომპოზიტორის ადრეულ ნამუშევრებს
და როგორც სრვ სახალხო არტისტი ილიკა
სუხიშვილი ამბობს, „ზაქარია ფალიაშვილს ისე
უფავარდა არჩილი, რომ ბევრჯერ პირადად უთქ-
ვამს: „ჩემი ყველაზე ნიჭიერი და საყვარელი
მოწაფეაო“.

არჩ. კერესელიძემ მუსიკალური განათლება
მიიღო თბილისის კონსერვატორიაში, სადაც
კერ საფორტეპიანო განყოფილებაზე, ხოლო
შემდეგ საკომპოზიციო ფაკულტეტზე მეცადი-
ნობდა. 1935 წლიდან არჩილ კერესელიძე მოს-
კოვის კონსერვატორიაში განაგრძობს სწავლას
ისეთი გამოჩენილი კომპოზიტორის და პედა-
გოგის კლასში, როგორც ნიკოლოზ მიასკოვსკი
იყო. მასკოვსკის სკოლის პრინციპებს დიდი გავ-
ლენა მოუხდენია არჩ. კერესელიძეზე და იგი
მკაცრი შემოქმედებითი პრინციპებისთვის დაუ-
მორჩილებია. 30-იან წლებში მოსკოვის კონ-
სერვატორია, რომ იტყვიან, ტრანტებით დღუ-
და და გადმოდიოდა. ამ დროს სწავლობდნენ
შემდგომში გამოჩენილი საბჭოთა კომპოზიტორე-
ბი და მუსიკოს-შემსრულებლები: არამ ხაჩატუ-
რიანი, დიმიტრი კაბალევსკი, ტიხონ ხრენიკო-
ვი, ვანო მერაბელი, ემილ გილელსი, სვიატოსლავ
რიტხერი, იაკობ ფლიერაი, დ. ოსტრაბა
და სხვ. ასე, რომ როგორც მოსწრეებულად შე-
ნიშნავს მონოგრაფიის ავტორი „ასეთი“ მაღალ-
ლი ძაბვის“ გარემოში, ცხადია, მხოლოდ ნიჭით
ფოსს ვერ ვავიდოდა ადამიანი. საჭირო იყო
შრომისუნარიანობის მაქსიმალური წყნება“.

მონოგრაფიის ავტორი დიდი სიყვარულით,
ქეშმარილად პოეტისონილიზმით, ყოველმხრივ
აშუქებს არჩ. კერესელიძის დეაწლის ქართული
საბჭოთა მუსიკის წინაშე და თავისა ლატერა-
ტურული მონაცემების შეძლებისდაგვარად ზა-
ტყვს ქეშმარილად მომბობლავი და მაღალნი-
ჭიერი შემოქმედის პორტრეტს.

№ 60 333.

ИНДЕКС
76128

„МНАТБИ“

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГРУЗИИ